

biblioteca rao

Antony Beevor

STALINGRAD

Traducere din limba engleză
DELIA RĂZDOLESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BEEVOR, ANTONY
Stalingrad / Antony Beevor; trad: Delia Răzdolescu
București: Rao International Publishing Company, 2005
Bibliogr.
ISBN 973-576-792-9

I. Răzdolescu, Delia (trad.)

94(47)“1939/1945“

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
C.P. 2-124 București ROMÂNIA

ANTONY BEEVOR
Stalingrad

© Antony Beevor and Artemis Cooper, 1998
First published by Viking 1998
Published in Penguin Books 1999

© RAO International Publishing Company, 2005
pentru versiunea în limba română

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial“
București, România

2005

ISBN 973-576-792-9

Cuprins

Lista ilustrațiilor / 7

Lista hărților / 9

Prefață / 11

PARTEA ÎNTÂI

„LUMEA ÎȘI VA ȚINE RĂSUFLAREA!”

1 – Operațiunea Barbarossa, o sabie cu două tăișuri / 19

2 – „Nimic nu este imposibil pentru soldatul german” / 29

3 – „Izbește cu putere ușa și întreaga structură putredă se va nărui!” / 40

4 – Hubrisul lui Hitler: Bătălia amânată pentru Moscova / 51

PARTEA A DOUA

RELANSAREA OPERAȚIUNII BARBAROSSA

5 – Prima bătălie a lui Paulus / 75

6 – „De cât pământ are nevoie un om?” / 96

7 – „Nici un pas înapoi!” / 113

8 – „Am ajuns la Volga!” / 134

PARTEA A TREIA

„ORAȘUL FATIDIC”

9 – „Timpul înseamnă sânge”: Luptele din septembrie / 157

10 – *Rattenkrieg* / 182

11 – Trădători și aliați / 205

12 – Fortărețe din moloz și fier / 231

13 – Asaltul final al lui Paulus / 256

14 – „Totul pentru front!” / 270

PARTEA A PATRA

CAPCANA LUI JUKOV

- 15 – Operațiunea Uranus / 291
- 16 – Obsesia lui Hitler / 321
- 17 – „Fortăreața fără acoperiș“ / 335
- 18 – „Vine Manstein!“ / 350
- 19 – „Crăciun în stil german“ / 372

PARTEA A CINCEA

ÎNFRÂNGEREA ARMATEI 6

- 20 – Podul aerian / 397
- 21 – „Capitularea nu intră în discuție“ / 420
- 22 – „Un feldmareșal german nu se sinucide cu o forfecuță de unghii!“ / 445
- 23 – „Oprîți dansul! Stalingradul a căzut“ / 470
- 24 – Orașul morții / 482
- 25 – Sabia Stalingradului / 496

ANEXA A

Ordinea de luptă germană și sovietică, 19 noiembrie 1942 / 513

ANEXA B

Dezbateri statistice: Efectivele Armatei 6 în încercuire / 519

Referințe / 521

Bibliografie selectivă / 525

Credite fotografice / 535

Indice / 537

Lista ilustrațiilor

1. (*Pagina anterioară*) Toamna anului 1941. Prizonieri de război sovietici mășcăluind spre spatele frontului.
2. Iulie 1942. Infanteriști germani înaintând către Stalingrad.
3. Un sat distrus în timpul înaintării.
4. Tancuri germane în stepa Donului.
5. August 1942. Artileriști germani în afara Stalingradului.
6. Dr. Alois Beck, preotul militar al Diviziei 297 infanterie, scriind scrisori pentru răniți.
7. Paulus, Hitler, Keitel și Brauchitsch în Bârlogul Lupului de lângă Rastenburg.
8. Septembrie 1942. Tancuri ale Diviziei 24 tancuri pătrunzând în suburbiile Stalingradului.
9. Septembrie 1942. Tanchiști din Armata Roșie ascultând, înaintea unei bătălii, o cuvântare a lui Hrușciov.
10. Priveliștea cu care s-au confruntat întăririle sovietice pe cale de a trece Volga și a porni la bătălie.
11. Soldați și un ofițer german atacând clădirea unei fabrici din nordul Stalingradului.
12. Infanteriști ruși în poziție de apărare.
13. Octombrie 1942. Civili adunați în timpul unei razii la Stalingrad.
14. Statul-Major al Armatei 62. Krîlov, Ciuikov, Gurov și Rodimțev.
15. (*Verso*) Formație de asalt a Armatei Roșii de la „Academia de Lupte de Stradă Stalingrad“.
16. (*Pagina anterioară*) Unul din comandanții de divizie ai lui

- Ciuikov în timpul luptei, împreună cu o tânără transmisionistă.
17. Octombrie 1942. Infanteriști germani ocupând un atelier distrus din zona industrială.
 18. Zaițev, „lunetistul fruntaș“ (*stg.*) din Divizia 284 pușcași sibiriană explicând doctrina tragerii de precizie.
 - 19–20. Noiembrie 1942. Operațiunea Uranus: Încercuirea Armatei 6.
 21. Avion Junker 52 de transport decolând.
 22. Decembrie 1942. Artileriști din Armata 4 tancuri după eșuarea Operațiunii Viscolul.
 23. Soldați ai Armatei 6 încercuite recuperând canistre parașutate.
 24. 10 ianuarie 1943. Generalul Rokossovski așteaptă deschiderea focului de baraj din Operațiunea Inelul pentru lichidarea încercuirii.
 25. 11 ianuarie 1943. Infanteriști germani retrăgându-se prin viscol.
 26. 28 ianuarie 1943. Generalul Edler von Daniels în drum spre captivitate, trecând pe lângă cadavrul unuia din soldații săi.
 27. 30 ianuarie 1943. Göring la a zecea aniversare a preluării puterii de către Hitler, imediat după ce rostise „discursul funebru“ al Armatei 6.
 28. 31 ianuarie 1943. Feldmareșalul Paulus și generalul Schmidt la Cartierul General al Armatei 64 după capitulare.
 29. Soldat german împins de la spate cu țeava armei și cu lovituri de picior afară din buncăr.
 30. Supraviețuitori din Armata 6 mărșăluind spre lagăr.
 31. Prizonieri germani și români.

Lista hărților

1. Operația Barbarossa, iunie – decembrie 1941
2. Operația Albastru, vara 1942
3. Ofensiva germană împotriva Stalingradului, septembrie 1942
4. Operația Uranus, noiembrie 1942
5. Operațiile Viscolul și Micul Saturn, decembrie 1942
6. Operația Inelul, ianuarie 1943

Prefață

„Rusia“, observa poetul Tiucev, „nu poate fi înțeleasă cu min-tea.“ Bătălia de la Stalingrad nu poate fi înțeleasă printr-o analiză obișnuită. Un studiu pur militar al unei astfel de lupte titanice nu reușește să transmită realitatea din teren, cam tot așa cum hărțile lui Hitler din Bârlogul Lupului de la Rastenburg l-au izolat într-o lume fantezistă, departe de suferința soldaților săi.

Ideea ce a motivat scrierea acestei cărți este aceea de a arăta, în cadrul unei narațiuni istorice convenționale, experiența trăită de trupele ambelor tabere, pe baza unui mare volum de documente noi, provenite mai ales din arhivele rusești. Varietatea surselor este importantă pentru evidențierea caracterului fără precedent al încheștării și al efectelor ei asupra celor angajați în luptă fără prea multe speranțe de scăpare.

Izvoarele documentare includ jurnale de război, rapoarte ale preoților militari, relatări personale, scrisori, interogatoriile la care au fost supuși de NKVD prizonierii germani și nu numai, jurnale intime și convorbiri cu supraviețuitori. Una din cele mai bogate surse aflate în arhivele centrale de la Podolsk ale Ministerului rus al Apărării cuprinde rapoartele foarte amănunțite trimise zilnic de pe Frontul de la Stalingrad lui Aleksandr Șcerbakov, șeful Secției Politice a Armatei Roșii de la Moscova. Acestea descriu nu doar acțiunile eroice, ci și „evenimente extraordinare“ (eufemism al comisarilor pentru acte de trădare), precum dezertarea, trecerea de partea inamicului, lașitatea, incompetența, automutilarea, „agitatia

antisovietică“ și chiar beția. Autoritățile sovietice au executat la Stalingrad circa 13 500¹ din propriii lor soldați – mai mulți decât efectivul unei divizii. Marea provocare, mi-am dat seama curând, era să încerc să pun în cumpănă și să evaluez spiritul de sacrificiu autentic al atâtor ostași ai Armatei Roșii în comparație cu actele de coerciție peste măsură de brutale săvârșite împotriva șovăielnicilor de secțiile speciale NKVD (devenite foarte curând după aceea parte integrantă a SMERȘ – serviciile de contraspionaj).

Lipsa de îndurare aproape incredibilă a sistemului sovietic în general, dar nu în întregime, explică de ce un număr atât de mare de foști ostași ai Armatei Roșii au luptat de partea germanilor. La Stalingrad, diviziile din eșalonul întâi al Armatei 6 aveau peste 50 000 de cetățeni sovietici în uniforme germane. Unii fuseseră obligați să aleagă între înrolarea în armată sau moartea prin înfometare în lagărele de prizonieri, alții erau voluntari. Nenumărate rapoarte germane din timpul luptelor finale confirmă bravura și loialitatea acestor așa-numiți „hiwi“ (germ. *Hilfswiliger*, voluntari din armata rusă ce s-au alăturat forțelor germane, integrați în general în trupele necombatante, n. tr.) ce luptau împotriva propriilor concetățeni. Inutil să mai spunem că suspiciunile au provocat o agitație teribilă în rândurile NKVD-ului lui Beria, când s-au descoperit proporțiile atinse de lipsa de loialitate.

Subiectul acesta continuă să fie tabu în Rusia și astăzi. Un colonel de infanterie cu care s-a întâmplat să împart un compartiment dintr-un vagon de dormit, în timpul călătoriei la Volgograd (fostul Stalingrad), a refuzat la început să creadă că vreun rus ar fi fost capabil să îmbrace uniforma germană. S-a convins în cele din urmă când i-am relatat despre cererile de bani pentru alimente ale Armatei 6, păstrate în arhivele germane. A fost interesantă reacția sa – un om care îl detesta neîndoiește pe Stalin pentru epurările făcute de acesta în Armata Roșie. „Nu mai erau ruși“, a spus el liniștit. Comentariul lui a fost aproape identic cu formula folosită cu peste cincizeci de ani în urmă, când Frontul Stalingrad îi raporta despre „foștii ruși“² lui Șcerbakov la Moscova. Emoțiile Marelui Război de Apărare a Patriei au rămas astăzi aproape tot atât de neiertătoare ca pe vremea aceea.

Întreaga poveste a nebuniei, a lipsei de îndurare și a tragediei este revelată în numeroase moduri neașteptate. De partea germană, cel mai izbitor aspect nu se regăsește în chestiunea deschisă a implicării Wehrmacht-ului în crimele de război, ce mai suscită încă dezbateri aprinse în Germania. El rezidă în confuzia dintre cauză și efect, și în special în confuzia dintre credințele politice și consecințele lor. Trupele germane din Rusia – așa cum dovedesc nenumăratele scrisori trimise de la Stalingrad – erau într-o totală confuzie morală. Obiectivele de subjugare a slavilor și de apărare a Europei împotriva bolșevismului cu ajutorul unei lovituri preventive s-au dovedit contraproductive, ca să nu spunem mai mult. Mulți supraviețuitori germani consideră și astăzi Bătălia de la Stalingrad drept o inteligentă capcană sovietică în care au fost atrași prin retrageri deliberate. În consecință, înclină să se considere victime și nu provocatori ai acelui dezastru.

Un lucru, totuși, este indiscutabil. Bătălia de la Stalingrad rămâne un subiect cu o încărcătură ideologică atât de mare și atât de important din punct de vedere simbolic, încât ultimul cuvânt nu se va face auzit mulți ani de aici înainte.

O mare parte din timpul investit în cercetările pentru această carte s-ar fi putut irosi și s-ar fi pierdut multe prilejuri favorabile dacă nu m-aș fi bucurat de ajutorul și sugestiile arhiviștilor și bibliotecarilor. Rămân deosebit de recunoscător doamnei Irina Renz de la Bibliothek für Zeitgeschichte din Stuttgart; domnului Meyer și doamnei Ehrhardt de la Bundesarchiv-Militärarchiv din Freiburg; doamnei Stang și altor membri ai personalului de la Biblioteca Militärgeschichtliches Forschungsamt din Potsdam; lui Valeri Mihailovici Rumianțev de la Arhiva Istorică și Centrul Memorial Militar de la Podolsk de pe lângă Ministerul rus al Apărării; dr. Kiril Mihailovici Andersen, directorul Centrului Rus pentru Conservarea și Studiarea Documentelor de Istorie Contemporană din Moscova; dr. Natalia Borisovna Volkova, director al Arhivelor de Stat Ruse pentru Literatură și Artă, și dr. Dina Nikolaevna Nohotovici de la Arhivele de Stat ale Federației Ruse.

Îi sunt infinit de îndatorat dr. Detlef Vogel, din Freiburg, care mi-a fost de un ajutor neprețuit din multe puncte de vedere la începuturile cercetării mele și care mi-a împrumutat colecția sa de publicații germane și austriece ale veteranilor *Stalinigradbünde*. Dr. Alexander Friedrich Paulus a avut amabilitatea să-mi dea permisiunea să consult documentele bunicului său, feldmareșalul Friedrich Paulus, și mi-a pus la dispoziție copii ale contribuțiilor ulterioare ale familiei pentru tratarea subiectului respectiv. Profesorul Hans Girgensohn, medic patalog al Armatei 6 în timpul încercuirii de la Stalingrad, a avut răbdarea să-mi explice în amănunțime în ce au constat munca și descoperirile sale de acolo, precum și condițiile în care s-au înregistrat decesele soldaților germani asediați, din cauza foamei, a frigului și a tensiunii la care au fost supuși. Ben Shepherd a avut bunăvoința de a-mi explica ultimele cercetări în legătură cu stresul provocat de luptele din timpul celui de-al doilea război mondial. Îi rămân, de asemenea, deosebit de recunoscător pentru observațiile sale contelui Kurt von Schweinitz cu privire la strategia de la Stalingrad, precum și pentru comentariile sale despre implicațiile terminologiei militare folosite în transmisiuni în noiembrie 1942.

Pentru sfaturile referitoare la sursele rusești mă simt îndatorat dr. Catherine Andreev, profesorului Anatoli Aleksandrovici Cernobaev, profesorului John Erickson, dr. Viktor Gorbarev, domnului Jon Halliday, colonelului Lemar Ivanovici Maximov de la Departamentul de Istorie din Ministerul rus al Apărării, precum și domnului Iuri Ovzianko. Le datorez, de asemenea, foarte mult celor care mi-au înlesnit contactele cu supraviețuitorii de la Stalingrad, atât din Rusia, cât și din Germania, sau celor care m-au ajutat și mi-au purtat de grijă cu atâta generozitate în ambele țări: Chris Alexander, contele Leopold von Bismarck, Andrew Gimson, maior Joachim Freiherr von Maltzan, Gleb și Harriet Șestakov, contesa Marie-Christine von Stauffenberg și Christiane van de Velde.

La Volgograd, sunt foarte îndatorat, pentru sprijinul amabil ce mi-a fost acordat, dr. Raisa Maratovna Petruniova, vicerector al Universității din Volgograd, precum și colegilor ei, profesor Nadejda Vasilevna Dulina, director de studii istorice și culturale, Galina

Borisovna de la Facultatea de Istorie, și Boris Nikolaevici Ulko, director al Muzeului Universitar, Nikolai Stepanovici Fiodortov, președinte al Comitetului Raional Volgograd al Veteranilor de Război, și locotenent-colonel Ghenadi Vasilevici Pavlov.

Traducerile din limba rusă au fost realizate de dr. Galia Vinogradova și Liubov Vinogradova, iar sprijinul lor în cadrul negocierilor pentru obținerea accesului la arhive a constituit un model de diplomatie de înaltă calificare, de perseverență și umor de bună calitate. Contribuția lor, ca să nu mai vorbim de prietenia lor, a fost de un real ajutor în materializarea întregului proiect.

Îndrept întreaga mea gratitudine acelor participanți și martori oculari, care nu au prețuit să dedice atât de mult timp și o strădanie atât de mare pentru a evoca trecutul. Unii mi-au împrumutat cu multă generozitate manuscrise nepublicate, scrisori și jurnale intime. Numele lor – alte trei persoane au preferat să nu fie identificate – sunt menționate în capitolul de *Referințe*, după *Anexele* din prezenta lucrare.

Această carte nu ar fi văzut niciodată lumina tiparului fără contribuția unor persoane precum Eleo Gordon de la Editura Penguin, căreia îi aparține ideea publicării ei, Peter Meyer în Statele Unite și Hans Ewald Dede în Germania, ale căror entuziasm și sprijin acordat proiectului de la bun început au făcut posibilă cercetarea. A fost o binecuvântare nemaipomenită de a-l avea pe Andrew Nurnberg ca agent literar, sfetnic și prieten.

Adresez cele mai călduroase mulțumiri soției mele Artemis Cooper, primul redactor al acestei lucrări, care mi-a fost de foarte mare ajutor în toate acele luni petrecute în străinătate, în ciuda faptului că avea de lucru din plin la propriile ei proiecte.

Note

¹ Institute of Military History, 21 ianuarie 1993, citate în Erickson, „Red Army battlefield performance“, p. 244.

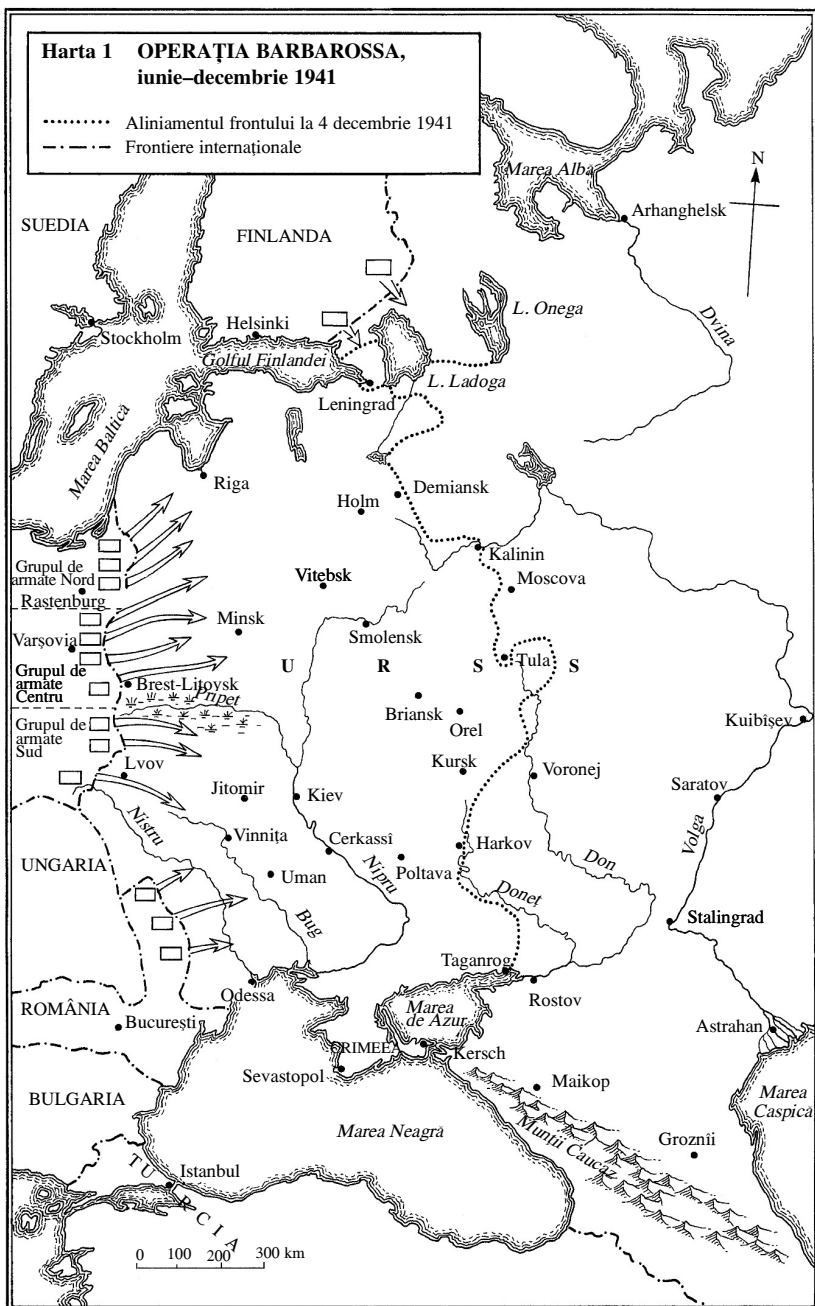
² Dobronin către Șcerbakov, 8 octombrie 1942, TĀMO 48/486, 24, p. 81.

PARTEA ÎNTÂI

„LUMEA ÎȘI VA ȚINE RĂSUFLAREA!“

Harta 1 OPERAȚIA BARBAROSSA, iunie-decembrie 1941

- Aliniamentul frontului la 4 decembrie 1941
- - - - - Frontiere internaționale

Operațiunea Barbarossa, o sabie cu două tăișuri

Sâmbătă, 21 iunie 1941: o minunată dimineață de vară. Numeroși berlinezi au luat trenul către Potsdam pentru a petrece o zi în Parcul Sans Souci. Alții au plecat să se scalde în apele lacurilor Wannsee sau Nikolassee. În cafenele, bogatul repertoriu de glume pe seama fugii lui Rudolf Hess în Marea Britanie a bătut în retragere în fața poveștilor despre o iminentă invazie a Uniunii Sovietice. Mai erau și cei care, îngroziți la gândul extinderii războiului, mai nădăjduiau că Stalin va ceda Ucraina Germaniei în ultimul moment.

La Ambasada Sovietică din strada Unter den Linden, oficialitățile se aflau la posturile lor. Un mesaj urgent de la Moscova cerea „o clarificare importantă”¹ a uriașelor pregătiri militare de-a lungul frontierelor de la Marea Baltică până la Marea Neagră. Valentin Berejkov, prim-secretar și interpret principal al ambasadei, s-a adresat telefonic Ministerului german de Externe de pe Wilhelmstrasse pentru a aranja o întâlnire. I s-a spus că ministrul Joachim von Ribbentrop era plecat din oraș și că secretarul de stat Freiherr von Weizsäcker nu putea fi contactat prin telefon. Pe măsură ce orele dimineții treceau, de la Moscova soseau din ce în ce mai multe mesaje solicitând vești. La Kremlin domnea o atmosferă de isterie reținută, dat fiind că se înmulțeau dovezile în legătură cu intențiile germane, ce se adăugau celor peste optzeci de avertismente primite în ultimele opt luni. Șeful adjunct al NKVD tocmai

raportase că avuseseră loc cu o zi în urmă nu mai puțin de „treizeci și nouă”² de incursiuni aeropurtate dincolo de granița de stat a URSS. Wehrmacht-ul nu avea nici o reținere în ceea ce privește pregătirile, iar lipsa oricărei discreții pare să nu fi făcut decât să confirme în mintea întortocheată a lui Stalin că toate acestea făceau parte dintr-un plan al lui Adolf Hitler de a smulge concesiile și mai mari.

Ambasadorul sovietic la Berlin, Vladimir Dekanozov, împărțea convingerea lui Stalin că era vorba de o campanie de dezinformare, lansată inițial de britanici. A respins chiar raportul propriului său atașat militar în care se menționa că de-a lungul frontierei fuseseră desfășurate 180 de divizii. Dekanozov, un protejat al lui Lavrentii Beria, georgian și el, era și un membru marcant al NKVD. Experiența sa în materie de afaceri externe nu depășea prea mult interogarea și epurarea unor diplomați mult mai competenți decât el. Alți membri ai misiunii, cu toate că nu îndrăzneau să-și exprime opiniile cu prea multă vehemență, erau aproape siguri că Hitler plănuia o invazie. Transmisese chiar șpalturile unui dicționar bilingv de expresii editat pentru trupele invadatoare, ce fusese adus în secret la consulatul sovietic de un tipograf german comunist. Printre termenii utili incluși în dicționar se numărau echivalentele rusești ale unor expresii precum „Predați-vă!“, „Mâinile sus!“, „Unde e președintele colhozului?“, „Ești comunist?“ și „Trag!“

Apelurile telefonice repetate ale lui Berejkov la Ministerul de Externe german au primit, invariabil, răspunsul că Ribbentrop „nu este aici și nimeni nu știe când se va întoarce”³. La prânz, a încercat să contacteze o altă oficialitate, șeful secției politice. „Cred că se întâmplă ceva la Cartierul General al Führer-ului. Mai mult ca sigur, toată lumea s-a adunat acolo.” Dar ministrul de Externe german nu plecase din Berlin. Ribbentrop pregătea instrucțiunile către Ambasada Germană de la Moscova, clasificate „Urgent. Secret de stat”. A doua zi, dis-de-dimineață, cam la două ore după lansarea invaziei, contele Friedrich Werner von der Schulenburg urma să transmită guvernului sovietic o listă de doleanțe ce aveau să servească drept pretext.

Sâmbătă, la Berlin, către înserat, mesajele de la Moscova erau din ce în ce mai frenetice. Berejkov telefona la Wilhelmstrasse din jumătate în jumătate de oră. Dar nici un funcționar superior nu accepta să răspundă la apelurile lui. De la fereastra deschisă a biroului său, putea vedea caschetele demodate ale polițiștilor ce păzeau ambasada. Dincolo de ei, berlinezii își făceau plimbarea de sâmbătă seara pe strada Under den Linden. Polaritatea dintre război și pace avea un aer uluitor de irealitate. Expresul Berlin–Moscova gonea printre armatele germane care așteptau ordinele de a trece frontiera ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

La Moscova, ministrul de Externe Molotov l-a convocat la Kremlin pe contele von Schulenburg. Ambasadorul german, după ce a supravegheat distrugerea documentelor secrete ale ambasadei, a plecat la întrunirea fixată la ora 21.30. Confruntat cu dovada pregătirilor germane, ambasadorul nu a recunoscut că urma să aibă loc o invazie. Și-a exprimat pur și simplu uimirea că Uniunea Sovietică nu putea înțelege situația și a refuzat să mai răspundă la vreo întrebare până când nu va consulta Berlinul.

Schulenburg, diplomat de școală veche, care credea în dictonul lui Bismarck că Germania nu trebuie să intre în război cu Rusia, avea toate motivele să fie surprins de ignoranța de care dădea dovadă Rusia. Cu mai mult de două săptămâni în urmă, îl invitasese pe Dekanozov, reîntors la Moscova în zilele acelea, la un dejun privat și l-a avertizat în legătură cu planurile lui Hitler. Bătrânul conte se simțea absolvit de orice loialitate față de regimul nazist după ce Führer-ul îi spusese o minciună sfruntată, pretinzând că nu uneltește nimic împotriva Rusiei*. Dekanozov, uluit la auzul acestei dezvăluiri, a crezut însă că era vorba de un șiretlic. Stalin, reacționând în același fel, a izbucnit în fața Biroului Politic: „Dezinformarea a ajuns acum la nivel de ambasador!”⁴ Stalin era convins că avertismentele fuseseră în marea lor majoritate

* Hitler s-a răzburat în cele din urmă. Schulenburg, ales ministru de Externe de complotiștii din iulie 1944, ce puseseră la cale asasinarea de la Rastenburg, a fost spânzurat de naziști pe 10 noiembrie 1944.

Angliiskaia provokația – făcând parte din planurile urzite de Winston Churchill, marele dușman al Uniunii Sovietice, de a declanșa un război între Rusia și Germania. După fuga lui Hess în Scoția, ideea conspirației devenise și mai complicată în mintea sa.

Stalin, care refuzase să accepte posibilitatea unei invazii înainte de după-amiaza zilei de sâmbătă, era îngrozit de ideea de a-l provoca pe Hitler. Goebbels l-a comparat, oarecum pe bună dreptate, cu un iepure hipnotizat de un șarpe. O serie de rapoarte venite de la grăniceri informau că în pădurile de dincolo de frontieră se încălzeau motoarele tancurilor, că geniștii construiau poduri peste râuri și că se înlăturau rețelele de sârmă ghimpată din fața pozițiilor lor. Comandantul Regiunii Militare Speciale Kiev a avertizat că războiul va începe în câteva ore. Au sosit și rapoarte ce informau că în porturile de la Marea Baltică, pe vasele germane se oprise încărcarea, pentru a se reîntoarce acasă. Stalin, dictatorul, încă nu putea accepta ideea că evenimentele i-ar fi putut scăpa de sub control.

În noaptea aceea, după discuții prelungite cu comandanți superiori din Armata Roșie, Stalin a fost de acord cu transmiterea unei depeșe cifrate către toate comandamentele regiunilor militare din Vest. „În cursul zilelor de 22–23 iunie 1941, sunt posibile atacuri neașteptate ale germanilor pe fronturile regiunilor militare Leningrad, Baltica Specială, Vestică Specială, Kiev Specială și Odessa. Sarcina forțelor noastre este să nu cedeze nici unei provocări ce ar putea genera complicații majore. În același timp, trupele [...] trebuie să se afle în totală stare de pregătire, să respingă o posibilă lovitură prin surprindere executată de germani și de aliații lor.”⁵ Forțele maritime și unii ofițeri superiori din Armata Roșie ignoraseră tacit ordinele lui Stalin împotriva mobilizării. Dar, pentru multe unități, ordinul de avertizare, care nu a fost transmis înainte de miezul nopții, a sosit prea târziu.

La Berlin, Berejkov pierduse orice speranță de a mai ajunge să vorbească în noaptea aceea cu Ribbentrop. Brusc, cam pe la ora 3 dimineța, telefonul de lângă el a început să sune. „Herr

Reichsminister von Ribbentrop“, a spus un glas necunoscut, „dorește să vadă reprezentanții guvernului sovietic la sediul din Wilhelmstrasse al Ministerului de Externe.“⁶ Berejkov a explicat că îi va lua ceva timp să-l trezească din somn pe ambasador și să comande o mașină.

„Automobilul domnului ministru așteaptă în fața ambasadei dumneavoastră. Ministrul dorește să-i vadă pe reprezentanții sovietici imediat.“

Dekanozov și Berejkov au găsit limuzina neagră a lui Ribbentrop așteptând lângă bordura trotuarului din fața ambasadei. Lângă portieră se afla un oficial al Ministerului de Externe în ținută completă, în timp ce un ofițer SS stătea pe scaunul de lângă șofer. După ce au pornit, Berejkov a observat că dincolo de Poarta Brandenburg mijiseră zorii, luminând cerul de deasupra copacilor din Tiergarten. Era o dimineată de miez de vară.

Când au ajuns în Wilhelmstrasse, au văzut că numeroși oameni se adunaseră acolo. Intrarea, cu marchiza ei de fier forjat, era luminată de aparatele echipelor de la jurnalele de actualități. Ziariștii i-au înconjurat pe cei doi diplomați sovietici, orbindu-i o clipă cu blițurile aparatelor de fotografiat. Această primire neașteptată l-a făcut pe Berejkov să se aștepte la ce putea fi mai rău, dar Dekanozov părea neclintit în convingerea sa că Germania și Rusia se aflau încă în stare de pace.

Ambasadorul sovietic, „un omuleț de nici un metru și jumătate înălțime, cu nasul lui mic și coroiat și cele câteva șuvițe de păr negru lipite pe chelie“⁷, nu era un personaj prea impresionant. Atunci când l-a primit prima oară, Hitler a cerut să fie flancat de doi dintre cei mai înalți membri ai gărzii sale SS, pentru a scoate în evidență contrastul. Cu toate acestea, micuțul georgian era primejdios pentru cei ce erau sub controlul său. Fusese supranumit „Călăul din Baku“ în urma atrocităților comise de el în Caucaz după sfârșitul războiului civil din Rusia. La ambasada din Berlin, ceruse chiar să se construiască la subsol o cameră de tortură și de execuții, în care să se ocupe de cei suspecți de trădare în comunitatea sovietică.

În așteptarea sosirii celor doi diplomați sovietici, Ribbentrop umbla de colo-colo în biroul său, „ca un animal în cușcă“. Nu mai rămăsese aproape nici o urmă din „respectabila sa expresie de om de stat pe care o rezerva pentru marile ocazii“.

„Führer-ul are perfectă dreptate să atace Rusia acum“, își spunea întruna, de parcă ar fi încercat să se convingă și el de acest lucru. „Rușii ne-ar ataca ei pe noi, dacă nu am proceda așa.“⁸ Subordonații săi erau siguri că nu putea înfrunta perspectiva de a-și vedea distrusă cea mai importantă realizare a sa: Pactul Ribbentrop–Molotov. Nu este exclus să fi început să-și dea seama că jocul nesăbuit al lui Hitler s-ar putea transforma în cel mai mare dezastru din istorie.

Cei doi reprezentanți sovietici au fost conduși în biroul imens al lui Ribbentrop. La capătul îndepărtat al încăperii, pardosită cu un parchet cu frumoase modele geometrice, se afla masa de lucru. Pereții erau străjuți de statuete de bronz așezate pe pedestale. Când s-au apropiat, Berejkov a fost izbit de înfățișarea lui Ribbentrop. „Avea fața stacojie și buhavă, iar ochii injectați îi sticleau.“⁹ S-a întrebat dacă nu cumva băuse.

După strângerile formale de mâini, Ribbentrop i-a condus la o masă dintr-o parte a camerei și i-a poftit să ia loc. Dekanozov a început să citească o declarație în care se cereau asigurări din partea guvernului german, dar Ribbentrop l-a întrerupt, spunând că fuseseră convocați pentru un cu totul alt motiv. Vorbele i s-au împletit în gură, Ribbentrop bâlbâind ceva ce semăna cu o declarație de război, deși nu a rostit aceste cuvinte: „Atitudinea ostilă a guvernului sovietic față de germani și amenințarea serioasă reprezentată de concentrarea de trupe rusești la granița de vest a Rusiei au silit Reich-ul să procedeze la contramăsuri militare.“¹⁰ Ribbentrop a repetat aceleași lucruri, prezentându-le diferit, și a acuzat Uniunea Sovietică de tot felul de fapte, printre care și violarea militară a teritoriului german. Berejkov s-a gândit că Wehrmacht-ul începuse probabil invazia. Ribbentrop s-a ridicat brusc în picioare și i-a înmănat ambasadorului lui Stalin textul complet al memorandumului lui Hitler, declarând: „Führer-ul m-a însărcinat să vă informez oficial în legătură cu aceste măsuri defensive.“¹¹ Rusul nu a spus nimic.

Dekanozov s-a ridicat și el în picioare. De-abia îi ajungea lui Ribbentrop la umăr. Întreaga semnificație a avut în sfârșit ecou. „Veți regreta acest atac insultător, provocator și acaparator împotriva Uniunii Sovietice. Veți plăti scump!“¹² Berejkov s-a îndreptat cu pași mari către ușă. Ribbentrop s-a repezit după ei. „Spuneți-le celor de la Moscova“, a șoptit el, pe un ton insistent, „că m-am împotrivit acestui atac.“

Se luminase bine de ziua când Dekanozov și Berejkov s-au urcat în limuzină pentru a parcurge drumul scurt până la Ambasada Sovietică. Ajunși pe strada Unter den Linden, au descoperit că întreaga clădire fusese înconjurată de un cordon polițienesc format dintr-un detașament de trupe SS. În interior, membrii personalului ambasadei, ce așteptau reîntoarcerea celor doi, le-au spus că le fuseseră tăiate toate liniile telefonice. Au prins la radio un post rusesc. Moscova era cu o oră înainte de ora germană de vară, așa că acolo era ora 6 dimineața a zilei de duminică, 22 iunie. Spre uimirea și consternarea lor, buletinul de știri s-a concentrat asupra creșterilor înregistrate de producția industrială și agricolă din Uniunea Sovietică. Știrile au fost urmate de un program de gimnastică de înviorare. Nu s-a spus nici un cuvânt despre invazia germană. Ofițerii superiori NKVD și GRU (informații militare) din ambasadă au urcat imediat la ultimul etaj al clădirii, într-o zonă cu acces interzis, prevăzută cu uși de fier forjat și cu obloane de oțel la ferestre. Documentele secrete au fost aruncate în sobele speciale cu ardere accelerată, instalate acolo pentru cazuri extreme.

*

În capitala sovietică, apărarea antiaeriană fusese alertată, dar majoritatea populației habar nu avea de ceea ce se întâmpla. Membrii nomenclaturii care primiseră ordin să se prezinte la serviciu se simțeau paralizați din cauza lipsei de instrucțiuni. Stalin nu spusese nimic. Nu se definise nici un fel de linie de demarcație între „provocare“ și război în toată regula și nimeni nu știa ce se întâmplă pe front. Comunicațiile fuseseră întrerupte din cauza atacului violent.

Până și speranțele celor mai fanatici optimiști de la Kremlin se spulberaseră. La ora 3.15, s-a primit din partea comandantului Flotei Mării Negre confirmarea unui atac aerian german asupra bazei navale de la Sevastopol. Ofițerii de marină sovietici nu se puteau abține să nu se gândească la atacul japonez prin surprindere de la Port Arthur din 1904. Gheorghi Malenkov, unul din cei mai apropiați colaboratori ai lui Stalin, a refuzat să-l creadă pe amiralul Nikolai Kuznețov, așa că a telefonat din nou, el însuși, în particular pentru a verifica dacă nu era vorba de un truc al ofițerilor superiori pentru a-i forța mâna Conducătorului. La ora 5.30 – la două ore după lansarea atacului asupra frontierelor de vest – Schulenburg i-a înmânat lui Molotov declarația de război a Germaniei naziste. Potrivit unuia dintre cei prezenți, bătrânul ambasador a vorbit cu lacrimi amare în ochi, adăugând că personal considera că decizia lui Hitler era o nebunie. Molotov a plecat apoi în grabă către biroul lui Stalin, unde era adunat Biroul Politic. Se pare că, la auzul veștii, Stalin s-a prăbușit în fotoliu și nu a spus nimic. Seria sa de calcule greșite ofereau un material bogat de meditație amară. Conducătorul renumit pentru nemiloasele sale acte de înșelăciune căzuse într-o capcană care i se datora în mare măsură.

Veștile de pe front aveau să fie atât de catastrofale în următoarele câteva zile, încât Stalin, a cărui nerușinare conținea o doză mare de lașitate, i-a convocat pe Beria și Molotov la o întâlnire secretă. Ce-ar fi să facă pace cu Hitler, oricare ar fi prețul și umiliința, așa cum s-a întâmplat la Brest-Litovsk în 1918? Ar putea renunța la cea mai mare parte din Ucraina, la Bielorusia și la statele baltice. Ambasadorul bulgar, Ivan Stamenov, a fost convocat ceva mai târziu la Kremlin. Molotov l-a întrebat dacă va acționa ca intermediar, însă, spre surprinderea celor de față, acesta a refuzat. „Chiar dacă vă retrageți către Ural“, a replicat el, „tot veți câștiga în cele din urmă.“¹³

*

Populația din interiorul Uniunii Sovietice, în uriașa ei majoritate, nu știa nimic despre nenorocirea ce se abătuse asupra țării. Așa cum îi stătea bine unei zile de odihnă, centrul Moscovei era pustiu.

Amiralul Kuznețov, șeful de Stat-Major al forțelor maritime, se gădea la această scenă pașnică, în mașina sa care-l ducea la Kremlin. Populația capitalei „nu știa că se aprinsese o vâlvătaie la frontiere și că unitățile noastre înaintate erau angajate în lupte grele“.

În cele din urmă, la amiază, pe 22 iunie, glasul lui Molotov, nu al lui Stalin, s-a făcut auzit la radio. „Astăzi, la ora 4 dimineața, trupele germane au atacat țara noastră fără să formuleze nici un fel de pretenții de la Uniunea Sovietică și fără nici o declarație de război.“ Declarația sa oferea foarte puține detalii. „Cauza noastră este dreaptă“, a conchis el pe un ton neutru. „Dușmanul va fi învins. Vom ieși victorioși.“

Alegerea cuvintelor sale a fost neinspirată și modul în care le-a rostit mai mult decât stângaci, dar anunțul a provocat o reacție puternică în întreaga Uniune Sovietică. Oricât de departe de lupte se afla orașul Stalingrad de pe Volga, efectul a fost același. „Șocul a fost atât de puternic, de parcă ar fi căzut o bombă din cer“¹⁴, își amintește o studentă. N-a ezitat nici o clipă și s-a angajat voluntară ca infirmieră. Prietenii ei, mai ales komsomoliștii, au început colectele pentru sprijinirea efortului de război.

Rezerviștii nu au mai așteptat ordinele de mobilizare. S-au prezentat imediat la centrele de concentrare. La o jumătate de oră după discursul lui Molotov, rezervistul Viktor Gončarov a plecat de acasă către un astfel de centru, însoțit de bătrânul său tată, crezând că acesta venea cu el ca să-l conducă la gară. Soția lui, care lucra la depoul de tramvaie din Stalingrad, n-a putut veni acasă să-și ia rămas-bun. Lui Viktor nici nu-i trecea prin cap că bătrânul cazac de optzeci de ani, care „luptase în patru războaie“¹⁵, plănuia să vină și el ca voluntar. Bătrânul Gončarov s-a înfuriat rău de tot când s-a văzut respins de personalul de la centru.

La Universitatea Tehnică din Stalingrad, din apropierea fabricii de tractoare, studenții au agățat o hartă mare pe perete, pregătindu-se să marcheze cu stegulețe înaintarea Armatei Roșii în Germania. „Ne închipuiam“, spunea unul dintre ei, „că vom zdrobi inamicul cu o puternică lovitură decisivă.“¹⁶ Nenumăratele programe de actualități care prezentau realizările din domeniul producției de tancuri și

de avioane îi convinseseră de imensa forță industrială și militară a Uniunii Sovietice. Imaginile s-au dovedit de două ori mai impresionante într-o țară până nu de mult înapoiată din punct de vedere tehnologic. În plus, omnipotența sistemului sovietic li se părea de nezdruccinat celor din interiorul lui. „Propaganda a căzut pe un teren bine pregătit“, a recunoscut un alt student sovietic. „Toți trăiam cu această imagine a puterii statului sovietic și ca atare a invincibilității țării.“¹⁷ Nimeni nu-și imagina care va fi soarta Uniunii Sovietice, și cu atât mai puțin cea hărăzită orașului-model Stalingrad, cu uzinele lui constructoare de mașini, cu parcurile municipale și blocurile înalte de locuințe ce priveau peste marele fluviu Volga.

Note

¹ Berejkov, *In diplomatischer Mission bei Hitler*, p. 63.

² Masslenikov, RGVA, 38652/1/58.

³ Berejkov, *op. cit.*, p. 64.

⁴ Citat în Andrew și Gordievski, p. 212.

⁵ Citat în Erickson, *The Road to Stalingrad*, p. 110.

⁶ Berejkov, *op. cit.*, p. 65.

⁷ Andrew și Gordievski, p. 195.

⁸ Schmidt, pp. 212, 234.

⁹ Berejkov, *op. cit.*, p. 67.

¹⁰ Schmidt, pp. 212, 234.

¹¹ Berejkov, *op. cit.*, p. 67.

¹² *Ibid.*, p. 68.

¹³ Volkogonov, p. 413.

¹⁴ Gavriellova, discuție, 22 noiembrie 1995.

¹⁵ Goncearov, discuție, 23 noiembrie 1995.

¹⁶ Nefiodova, discuție, 22 noiembrie 1995.

¹⁷ Grigorev, discuție, 22 noiembrie 1995.

„Nimic nu este imposibil pentru soldatul german“¹

În noaptea de 21 iunie, diplomații de la Berlin și de la Moscova nu puteau decât să facă presupuneri în legătură cu ceea ce se întâmpla de-a lungul frontierei care îi separa. Niciodată nu fuseseră ministerele de Externe atât de inutile. Trupele germane, cu un efectiv de circa 3 050 000 de oameni, împreună cu celelalte armate pro-Axă, ce au ridicat efectivul total la 4 milioane, așteptau să invadeze Uniunea Sovietică din Finlanda până la Marea Neagră. „Lumea își va ține răsuflarea!“ declarase Hitler la o ședință pregătitoare cu câteva luni în urmă. Obiectivul final era „stabilirea unei linii de apărare împotriva Rusiei asiatice de la Volga până la Arhanghelsk“². Ultima zonă industrială ce îi va rămâne Rusiei în Ural avea să fie atunci distrusă de Luftwaffe (Forțele Aeriene Germane).

Era cea mai scurtă noapte a anului. Se menținea tăcerea radio în privința sutelor de mii de ostași ascunși în pădurile de mesteceni și de brazi din Prusia Orientală care urmau să ocupe Polonia. Regimentele de artilerie care ajunseseră cu câteva săptămâni înainte în regiunile de graniță răsăritene, sub pretextul de a se pregăti de manevre, erau bine antrenate. În Prusia Orientală, echipe de servanți, purtând haine vechi împrumutate de la localnicii civili, au adus cu căruțele rezerve de obuze pe care le-au camuflat apoi în

apropierea pozițiilor de tragere dinainte stabilite. Soldații, în marea lor majoritate, credeau poveștile că această acțiune făcea parte dintr-o imensă diversiune menită să acopere pregătirile pentru invadarea Marii Britanii.

La căderea nopții, când s-au dat ordinele, au fost spulberate toate dubiile militarilor germani. S-au îndepărtat plasele de camuflaj de pe tunuri, iar cele ascunse în hambare au fost scoase la lumină. Au fost apoi transportate cu cai, cu transportoare semișenilate sau tractoare de artilerie, dotate cu faruri mascate și remorcate până la pozițiile de tragere. Ofițerii din punctele înaintate de observare au plecat mai devreme împreună cu infanteria pentru a se opri la câteva sute de metri de posturile de frontieră ocupate de grănicerii sovietici.

Unii ofițeri din diviziile eșalonului al doilea au închinat pentru reușita operațiunii câte un pahar cu șampanie fină sau coniac, aduse din Franța ocupată. Câțiva au mai aruncat câte o privire prin memoriile generalului de Caulaincourt, căruia Napoleon îi spusese în ajunul invaziei din 1812: *Avant deux mois, la Russie me demandera la paix*. Unii, încercând să-și imagineze ce-i aștepta, răsfoiau dicționarele bilingve de expresii, pe care ambasada lui Dekanozov le trimisese aproape degeaba la Moscova. Alții citeau Biblia.

Soldații aprinseseră focuri în taberele mascate pentru a goni țânțarii. Unii cântau la acordeon melodii sentimentale. În timp ce câțiva le fredonau, alții cădeau pe gânduri. Pe mulți îi îngrozea ideea de a trece frontiera într-o țară necunoscută, despre care auziseră doar lucruri înspăimântătoare. Ofițerii îi avertizaseră că, dacă dormeau în casele rusești, vor fi ciupiți de insecte sau vor lua vreo boală. Nu puțini râdeau totuși de camarazii lor care voiau să se radă în cap ca precauție împotriva păduchilor. Oricum, în marea lor majoritate, soldații i-au crezut pe ofițeri când le-au spus că nu au de ce să se teamă în legătură cu încartiruirile de iarnă. În Divizia 24 tancuri, de pildă, se spune despre căpitanul von Rosenbach-Lepinski că ar fi dat asigurări batalionului său de cercetare pe motociclete că: „Războiul cu Rusia nu va dura decât patru săptămâni.”³

O astfel de încredere era, din multe puncte de vedere, de înțeles. Și serviciile de informații străine se așteptau ca Armata Roșie să se prăbușească. Wehrmacht-ul adunase cea mai mare forță de invazie văzută vreodată, cu 3 350 tancuri, circa 7 000 tunuri de câmp și peste 2 000 de avioane. Armata germană își îmbunătățise nivelul mijloacelor de transport auto cu vehicule militare franțuzești; de pildă, 70 la sută din camioanele Diviziei 305 infanterie⁴, o altă divizie ce avea să piară la Stalingrad în anul următor, proveneau din Franța. Totuși, Wehrmacht-ul, deși renumit pentru războiul său fulger, depindea de peste 600 000 de cai pentru tractarea tunurilor, ambulanțelor și furgoanelor de aprovizionare cu alimente. Având în vedere că diviziile de infanterie mergeau în marea lor majoritate pe jos, viteza generală de înaintare avea puține șanse să o depășească pe cea atinsă de La Grande Armée în 1812.

Ofițerii aveau sentimente amestecate. „Optimismul nostru era colosal după victoriile relativ ușoare raportate în Polonia, în Franța și în Balcani”⁵, relatează un comandant al primei companii de tancuri care avea să ajungă paisprezece luni mai târziu la Volga și Stalingrad. Dar, ca unul din cei care îl citise recent pe Caulaincourt, simțea un soi de „ostilitate față de enormul teritoriu al Rusiei”. I se părea, de asemenea, că era cam târziu să se „pornească o astfel de campanie ambițioasă”. Operațiunea Barbarossa fusese plănuită să fie lansată la 15 mai. Întârzierea de peste cinci săptămâni, pentru care s-a dat vina în întregime pe campania lui Hitler din Balcani, a fost de fapt determinată de mulți alți factori, inclusiv de ploile de primăvară neobișnuit de puternice, de incapacitatea aviației militare de a pregăti la timp aerodromurile înaintate și de numărul insuficient de mijloace de transport alocate diviziilor.

În acea seară, ofițerii de comandă au fost informați despre anumite „ordine speciale” ce aveau să afecteze conflictul așteptat. Printre acestea se numărau „măsurile colective de forță împotriva satelor” din zonele în care activau partizanii și „ordinele comisarilor”. Ofițerii politici sovietici, evreii și partizanii trebuiau predați SS-ului sau Poliției Secrete de Campanie. Cei mai mulți ofițeri de stat-major, și desigur toți ofițerii de cercetare, au fost informați în

legătură cu ordinul din 28 aprilie dat de feldmareșalul von Brauchitsch, ce stabilea regulile de bază în privința relațiilor dintre comandanții de armată, pe de-o parte, și SS Sonderkommando și poliția de securitate ce operau în zonele lor din spatele frontului, pe de altă parte. „Misiunile lor speciale“ aveau să facă parte din „ciocnirea finală între două două sisteme politice opuse“⁶. În cele din urmă, un „ordin de jurisdicție“ avea să-i priveze pe civilii ruși de orice drept de apel și îi exonera efectiv pe soldați de crimele comise împotriva acestora, fie că era vorba de omor, de viol sau de jaf. Ordinul semnat la 13 mai de feldmareșalul Keitel justifica această măsură motivând că „prăbușirea din 1918, perioada de suferință a germanilor ce a urmat și oprimarea național-socialismului – cu multiplele sacrificii sângeroase suferite de această mișcare – pot fi puse în seama influenței bolșevice. Nici un german să nu uite acest lucru“⁷.

Atunci când a fost avertizat în particular despre „Ordinul Comisarului“ de vărul său, Henning von Tresckow, locotenentul Alexander Stahlenberg, ulterior unul dintre organizatorii complotului eșuat din iulie, a izbucnit: „Va fi un asasinat!“⁸

„Acesta e ordinul“, a fost de acord Tresckow. Stahlenberg l-a întrebat apoi cine l-a dat. „Cel în fața căruia ai depus jurământul“, i-a răspuns vărul său. „Cum am făcut și eu“, a adăugat el cu o privire plină de înțelesuri.

Câțiva comandanți au refuzat să confirme primirea ordinului sau să transmită astfel de instrucțiuni. Erau în genere cei care respectau spiritul tradițional al armatei și cărora le plăceau naziștii. Mulți, dar nu toți, proveneau din familii de militari, și formau acum un procent în descreștere rapidă din corpul ofițeresc. Generalii aveau cele mai puține scuze. Peste două sute de ofițeri superiori asistaseră la discursul lui Hitler, în care acesta nu lăsase nici un dubiu în legătură cu războiul ce avea să fie declanșat. Va fi o „luptă între două vederi opuse asupra lumii“, o „luptă de nimicire“ împotriva „comisarilor bolșevici și a intelectualității comuniste“⁹.

Ideea „războiului rasial“ i-a dat campaniei ruse un caracter fără precedent. Mulți istorici susțin acum că propaganda nazistă a dezu-

manizat atât de eficient inamicul sovietic în ochii Wehrmacht-ului, încât acesta a fost moralmente anesteziat încă de la începutul invaziei. Poate că succesul îndoctrinării s-a datorat în cea mai mare măsură opoziției aproape neglijabile din cadrul Wehrmacht-ului împotriva executării în masă a evreilor, care a fost în mod deliberat confundată cu noțiunea de măsuri de securitate din spatele frontului împotriva partizanilor. Mulți ofițeri s-au simțit insultați de abandonarea de către Wehrmacht a legii internaționale pe Frontul de Răsărit, însă doar o foarte mică minoritate a dat glas dezgustului față de masacre, chiar și atunci când devenise clar că acestea făceau parte dintr-un program de exterminare rasială.

Ignoranța de care s-au prevalat după război numeroși ofițeri, și în special cei de stat-major, este infirmată de probele descoperite recent chiar în dosarele lor. Statul-Major al Armatei 6, de pildă, a colaborat cu Sonderkommando SS 4a, care a urmat-o pas cu pas pe tot drumul de la frontiera de vest a Ucrainei până la Stalingrad. Nu numai că ofițerii de stat-major îi cunoșteau foarte bine activitatea, dar le-a asigurat și trupe care să ajute la ridicarea evreilor din Kiev și la transportarea lor către ravena de la Babi Iar.

Deosebit de greu de evaluat retrospectiv este gradul de ignoranță inițial la nivel de regiment în legătură cu adevăratul program, în care poate că cea mai chinuitoare armă avea să fie înfometarea. Au fost puțini ofițerii care au văzut directiva din 23 mai, prin care li se cerea armatelor germane din Est să exproprieze tot ceea ce aveau nevoie și să trimită cel puțin șapte milioane de tone de cereale anual în Germania; nu era totuși greu de ghicit schema de bază, și anume ordinul de a se înfrupta din roadele pământului. Conducătorii naziști nu-și făceau iluzii în privința consecințelor suferite de civili, lipsiți de resursele Ucrainei. „Multe zeci de milioane vor muri de foame”¹⁰, prezicea Martin Bormann. Göring spunea cu multă aroganță că populația va fi nevoită să se hrănească cu șei cazace.

Atunci când se pregăteau ordinele ilegale ale Operațiunii Barbarossa, în martie 1941, generalul Franz Halder, șef de stat-major, a fost principalul responsabil pentru acceptul armatei de a comite reprimările colective ale civililor. Chiar din prima săptămână

a lunii aprilie 1941, unor opozanți ai regimului, fostul ambasador Ulrich von Hassell și generalul Ludwig Beck, li s-au arătat copii ale acestor ordine secrete de către locotenent-colonelul Helmut Groscurth, care avea să moară la scurt timp după capitularea de la Stalingrad. „Ți se face părul măciucă“, scria Hassell în jurnalul său, „când afli despre măsurile ce trebuie luate în Rusia și despre transformările sistematice ale legii militare cu privire la populația cucerită într-un despotism necontrolat, ajungând astfel o caricatură a oricărei fel de legi. Acest gen de lucruri îl transformă pe german într-un tip de om care a existat doar în propaganda inamică.“ „Armata“, avea el să noteze ulterior, „trebuie să-și asume răspunderea pentru crimele și incendierile care până acum au fost exclusiv în sarcina SS.“¹¹

Pesimismul lui Hassell era justificat. Cu toate că o parte dintre comandanți au ezitat să distribuie instrucțiunile, ordinele emise de alții către trupele lor se pare că proveneau direct din biroul lui Goebbels. Cel mai notoriu a fost cel dat de comandantul Armatei 6, feldmareșalul von Reichenau. Generalul Hermann Hoth, care avea să comande Armata 4 tancuri în campania de la Stalingrad, a declarat: „Anihilarea acelorasi evrei care sprijină bolșevismul și organizația criminală a acestuia – partizanii – este o măsură de autoconservare.“¹² Generalul Erich von Manstein, ofițer în serviciile prusace de gardă, considerat cel mai strălucit strateg din al doilea război mondial, care a recunoscut în particular că era pe jumătate evreu, a emis un ordin imediat după ce a preluat comanda Armatei 11, în care se spunea: „Sistemul evreu-bolșevic trebuie dezrădăcinat imediat și pentru totdeauna.“¹³ Acesta a continuat chiar să justifice „necesitatea unor măsuri aspre împotriva evreimii“. Dar în *Victorii pierdute*, memoriile de după război ale lui von Manstein, se fac puține referiri la aceste lucruri.

Acceptarea simbolurilor naziste pe uniformă și credința jurată lui Hitler au pus capăt oricăror pretenții că armata nu s-ar fi amestecat în politică. „Generalii l-au urmat pe Hitler în aceste împrejurări“, va recunoaște feldmareșalul Paulus mulți ani mai târziu, în captivitate

sovietică, „și drept urmare a fost implicată în consecințele politicii lui și ale conducerii războiului.“¹⁴

În ciuda tuturor încercărilor naziștilor de a o reorganiza, Wehrmacht-ul nu a avut un caracter unitar la nivel de regiment în iunie 1941, așa cum au susținut și susțin unii autori. Diferența de caracter între o divizie bavareză, prusacă din est, saxonă și mai ales austriacă se va face remarcată imediat. Chiar și în cadrul unei divizii dintr-o regiune anume au existat contraste puternice. De pildă, în Divizia 60 infanterie motorizată, care avea să fie prinsă în cursă la Stalingrad, numeroși tineri ofițeri din batalioanele de voluntari proveneau de la Technische Hochschule din Danzig, seduși de atmosfera îmbătătoare creată de ideea revenirii orașului la patrie: „Pentru noi“, scria unul dintre ei, „național-socialismul nu era un program de partid, ci esența însăși a ideii de a fi german.“¹⁵ Pe de altă parte, ofițerii din Batalionul 160 de cercetare al Diviziei 160, un fel unitate teritorială de cavalerie mecanizată formată din voluntari, proveneau mai ales din familii de moșieri din Prusia Orientală. Printre aceștia se număra și prințul Dohna-Schlobitten, care făcuse parte în 1918, în Ucraina, din garda personală a Kaiser-ului.

Divizia 16 tancuri era educată în tradiția vechii armate prusace. Regimentul 2 tancuri al acestei divizii, care avea să acționeze în vara următoare în eșalonul întâi în înaintarea impetuoasă către Stalingrad, provenea din cel mai vechi regiment de cavalerie prusac, Garda Călare a Marelui Elector. Regimentul era format în majoritate de membri ai nobilimii, încât erau puțini cei cărora lumea li se adresa cu gradul lor militar. „În loc de domnule căpitan sau domnule locotenent“, își amintea un tanchist, „i se spunea alteța voastră sau domnule conte.“¹⁶ Regimentul suferise atât de puține pierderi în campaniile poloneze și franceze, încât identitatea sa din vreme de pace a rămas practic nealterată.

Tradițiile din vremurile trecute ofereau un avantaj. „În cadrul regimentului“, observa un ofițer din altă divizie de tancuri, „puteai vorbi deschis. Nimeni la Berlin nu putea să glumească ca noi pe seama lui Hitler.“¹⁷ Ofițerii de stat-major conspiratori puteau vorbi

despre înlăturarea de la putere a lui Hitler chiar și cu generalii care nu participaseră încă la luptă, fără a risca să fie denunțați la Gestapo. Dr. Alois Beck, preotul militar catolic al Diviziei 297 infanterie, era convins că „din cele trei servicii ale Wehrmacht-ului, armata a fost cel mai puțin influențată de ideologia național-socialistă”¹⁸. În Luftwaffe, cei care nu erau de acord cu regimul tăceau. „Nu puteai în zilele acelea să ai încredere în nici un german”¹⁹, spunea un locotenent din Divizia 9 artilerie antiaeriană capturat la Stalingrad. El a îndrăznit să vorbească liber doar cu un singur ofițer dintre camarazii săi, care recunoscuse odată în particular că naziștii îi omorâseră un văr bolnav mintal.

Un istoric a subliniat că, deși „Wehrmacht-ul nu trebuie considerat ca o entitate omogenă”, măsura în care diferitele elemente „au fost dispuse să participe la un război de exterminare împotriva Uniunii Sovietice, considerat fie o cruciadă antirusă, antibolșevică sau antievreiască, este un domeniu de cercetare ce trebuie să fie adâncit în continuare.”²⁰ Prințul Dohna, din Divizia 60 infanterie mecanizată, a fost șocat „de propria mea asprime”, când a recitat după mulți ani jurnalul. „Astăzi mi se pare imposibil să înțeleg cum mi-am permis să mă las târât fără să protestez în această megalomanie, dar eram dominați de sentimentul că facem parte dintr-o formidabilă mașină de război, ce înainta irezistibil către Răsărit împotriva bolșevismului.”²¹

Pe 22 iunie, la ora 3.15, ora Germaniei, au început primele bătălii de artilerie. Podurile de peste râuri au fost cucerite înainte ca grănicerii NKVD să reacționeze. Familiile acestora din urmă, care locuiau la posturile de frontieră, au murit odată cu ei. În unele cazuri, încărcăturile de explozie fuseseră îndepărtate de grupuri care pătrunseseră fără zgomot. Grupurile de comando germane din Sonderverband Brandenburg (Formațiunea specială Brandenburg, numită astfel după cazarma de la marginea Berlinului) se aflau deja în spatele unităților de frontieră ruse, tăind liniile telefonice. De la sfârșitul lunii aprilie, mici echipe formate din voluntari anticomuniști ruși și ucraineni, dotate cu aparatură radio, fuseseră infiltrate.

Încă din data de 29 aprilie, Beria a fost informat că fuseseră capturate trei grupuri de spioni, încercând să treacă frontiera cu aparate radio. Cei prinși în viață fuseseră „predați celor de la NKVD pentru alte interogatorii”²².

Primul semn al zorilor a apărut la orizontul răsăritean pe 22 iunie înaintea infanteriei, în timp ce patrulele înaintate confruntate cu obstacole de apă se suiau în bărcile de asalt. Numeroase regimente de infanterie, ce străbăteau ultimele sute de metri către aliniamentele de atac, au putut auzi valurile de bombardiere și de avioane de vânătoare apropiindu-se din spatele lor. Avioane de bombardament în picaj, așa-numitele Stuka, cu aripile lor de pescăruș, zburau la mică altitudine căutând locurile de staționare a tancurilor, a Cartierelor Generale și a centrelor de comunicații din spatele liniilor.

Un ofițer de geniu din Armata Roșie, aflat la Cartierul General al Armatei 4, a fost trezit din somn de zgomotul motoarelor avioanelor. A recunoscut zgomotul din timpul războiului civil din Spania, la care participase în calitate de consilier. „Bombele cădeau cu un sunet strident“, spune el. „Clădirea Cartierului General pe care tocmai o părăsisem era învăluită în fum și praf. Exploziile puternice sfâșiau aerul și ne țiuiau în urechi. A apărut un alt avion. Bombardierele germane zburau în picaj fără nici o grijă către amplasamentul militar lipsit de apărare. După încheierea atacului aerian, din multe locuri se înălțau coloane negre și groase de fum. O parte din clădirea Cartierului General era în ruină. De undeva se auzea urlând glasul strident al unei femei isterice.”²³

Principalul efort al Luftwaffe a fost îndreptat împotriva regimentelor de aviație ale Armatei Roșii. Misiunile din următoarele nouă ore au distrus 1 200 de avioane sovietice, majoritatea aflate la sol. Piloților de pe avioanele Messerschmitt nu le-a venit să-și creadă ochilor când, îndreptându-se spre aerodromuri, ușor de recunoscut cu ajutorul fotografiilor cercetării aeriene, au zărit sute de avioane inamice aliniate ordonat în locurile de parcare din jurul pistelor. Unii piloți sovietici, care nu învățaseră niciodată tehnicile de luptă aeriană sau știau că modelele lor învechite nu aveau nici o

șansă, au recurs chiar la ciocnirea intenționată a aparatelor germane. Un general Luftwaffe a descris aceste lupte aeriene împotriva unor piloți neexperimentați ca un infanticid.

Tanchiștii, din cauza zgomotului motoarelor, nu auzeau aproape nimic în afară de ceea ce li se transmitea prin căști. Au primit ordinul să înainteze imediat ce infanteria cucerea podurile și sec-toarele de trecere. Misiunea formațiunilor de tancuri era să-și croiască drum prin și apoi să încercuiască grosul armatei inamice, pe care să o prindă în cursă ca într-un cazan. Așa plănuise Wehrmacht-ul să distrugă puterea de luptă a Armatei Roșii, pentru ca apoi să înainteze, practic fără a i se opune rezistență, către cele trei obiective majore: Leningrad, Moscova și Ucraina.

Grupul de Armate Nord, sub comanda feldmareșalului Ritter von Leeb, răspundea în primul rând de înaintarea din Prusia Orientală către statele baltice, pentru a cuceri porturile, urmând să se îndrepte apoi spre Leningrad. Grupul de Armate Centru, sub comanda feldmareșalului Fedor von Bock, trebuia să urmeze ruta lui Napoleon către Moscova, imediat după ce nimicea principalele concentrări ale Armatei Roșii întâlnite în drum. Brauchitsch și Halder au fost contrariați când Hitler a decis să slăbească forța loviturii centrale, pentru a susține ceea ce ei considerau a fi niște operațiuni subsidiare. Führer-ul credea că invincibilitatea Reich-ului va fi garantată îndată ce va pune mâna pe bogăția agricolă a Ucrainei și pe terenurile petroliere din Caucaz. Această sarcină i-a fost încredințată Grupului de Armate Sud, sub comanda feldmareșalului Gerd von Rundstedt, sprijinit la dreapta de o mică armată ungară și de două armate românești. Dictatorul român, mareșalul Ion Antonescu, a fost încântat când a fost informat, cu zece zile înainte de lansarea ei, despre Operațiunea Barbarossa. „Bineînțeles, voi fi acolo de la bun început“, a afirmat el. „Când este vorba de o acțiune împotriva slavilor, puteți conta întotdeauna pe România.“²⁴

La aniversarea proclamației date de Napoleon de la Cartierul său General imperial de la Wilkowski, Hitler a emis o lungă justificare a ruperii relațiilor cu Uniunea Sovietică. A întors adevărul pe dos, pretinzând că Germania era amenințată de „aproximativ 160 de

divizii rusești masate la frontiera noastră²⁵. Astfel a pornit el „cru-ciada europeană împotriva bolșevismului”²⁶, mințindu-și cu nerușinare poporul și propriii soldați.

Note

¹ Discurs ținut în Reichstag la 4 mai 1941, *Völkischer Beobachter*, 5 mai 1941.

² Directiva Führer-ului nr. 21, 18 decembrie 1940.

³ Gefreiter, Divizia 24 tancuri, interogatoriu, 12 august 1941, ȚAMO 48/453/13, p. 32.

⁴ BA-MA, RH19 VI/1, p. 129.

⁵ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.

⁶ IMT N-221-L.

⁷ BA-MA, RW4/577.

⁸ Stahlberg, p. 159.

⁹ Citat în Messerschmidt, p. 214.

¹⁰ IMT ND-221-L

¹¹ Hassell, 8 aprilie 1941, p. 173.

¹² Citat în Jürgen Förster, „Motivation and indoctrination in the Wehrmacht, 1933–1945“, în Addison și Calder, p. 270.

¹³ Cartierul General al Armatei 11, 20 noiembrie 1941, citat în Klee și Dressen, p. 270.

¹⁴ Paulus, 21 iulie 1951, „Das Verhalten der Generalität unter Hitler“, BA-MA, N372/9, p. 1.

¹⁵ Edgar Klaus, p. 36, și *Beiträge zur Geschichte der 60. Infanterie Division (mot.)*, TS, MGFA-P, 1979, p. 3.

¹⁶ Kroll, discuție, 6 mai 1996.

¹⁷ Kageneck, discuție, 24 octombrie 1995.

¹⁸ Dr. Alois Beck, ÖstA-AdR 522.

¹⁹ Discuție anonimă, 16 mai 1996.

²⁰ Theo Schulte, „The German soldier in occupied Russia“, în Addison și Calder, p. 279.

²¹ Dohna-Schlobitten, pp. 213–214, și discuție, 16 octombrie 1995.

²² RGVA, 38652/1/8.

²³ Col. I.T. Starinov, „The frontier aflame“, în Bialer, p. 225.

²⁴ Schmidt, p. 233.

²⁵ Citat în Domarus, vol. II, p. 1 731.

²⁶ *Völkischer Beobachter*, 28 iunie 1941.

„Izbește cu putere ușa și întreaga structură putredă se va nărui!“

Arareori s-a întâmplat ca un atacator să se bucure de atâtea avantaje ca Wehrmacht-ul în iunie 1941. Cea mai mare parte a Armatei Roșii și unitățile de grăniceri, având ordinul de a nu răspunde la „provocări“, nu știau cum să reacționeze. Chiar și în ceasul al paisprezecelea, Stalin mai spera încă cu disperare să apară o ultimă șansă de conciliere și ezita să permită trupelor sale să riposteze. Un ofițer care a intrat în biroul general-colonelului D.G. Pavlov, comandant al Frontului Central, l-a auzit urlând nervos la telefon, exasperat, când un alt comandant de pe linia frontului i-a raportat mișcare germană la graniță: „Știu! Mi s-a mai raportat! Cei de sus știu mai bine ca noi!“¹

Cele trei fronturi sovietice desfășurate de-a lungul frontierei la ordinele lui Stalin nu au avut nici cea mai mică șansă, iar brigăzile lor de tancuri din spate au fost distruse de un atac aerian chiar înainte de a se putea desfășura. Marea citadelă din secolul al XVIII-lea, Brest-Litovsk, orașul în care Statul-Major al Kaiser-ului le impusese un dictat atât de umilitor lui Lenin și lui Troțki în 1918, a fost încercuit în primele câteva ore. Două grupări de tancuri ale Grupului de Armate Centru, comandate de generalii Hoth și Guderian, au încercuit mari forțe sovietice în două manevre de

învăluire. În decurs de cinci zile, forțele lor s-au reunit în apropiere de Minsk, la aproximativ 320 de kilometri de graniță. Au fost prinși în cursă atunci peste 300 000 de soldați ai Armatei Roșii și au fost distruse sau capturate 2 500 de tancuri.

În nord, pornind din Prusia Orientală peste râul Niemen, Grupul 4 tancuri a rupt cu ușurință apărarea rusă. Cinci zile mai târziu, Corpul 56 tancuri al generalului von Manstein, avansând aproape 80 de km pe zi, se afla cam la jumătatea drumului către Leningrad și a cucerit sectorul de trecere a râului Dvina. „O înaintare impetuoasă”, va scrie mai târziu Manstein, „însemna împlinirea visului oricărui comandant de tancuri.”²

Luftwaffe continua, între timp, să anihileze aviația Armatei Roșii. Către sfârșitul celei de-a doua zile de lupte, scorul germanilor se ridicase la 2 000 de avioane distruse. Uniunea Sovietică era în stare să construiască noi avioane și să antreneze alți piloți, dar „infanticidul” personalului navigant a distrus pentru mult timp moralul acestuia. „Piloții noștri se simt cadavre încă de la decolare”, avea să recunoască, în fața unui comisar, un subofițer de aviație, cincisprezece luni mai târziu, în toiul bătăliei de la Stalingrad. „Iată cauza pierderilor.”³

În sud, acolo unde aflau cele mai puternice forțe sovietice, înaintarea germană nu a fost atât de rapidă. Generalul Kirponos reușise să organizeze o apărare în adâncime, preferând această soluție alinierii trupelor sale de-a lungul frontierei. Cu toate că diviziile sale pricinuiseră germanilor pierderi destul de grele, propriile lor pierderi erau infinit mai mari. Kirponos își zorea formațiile de tancuri înainte ca acestea să se poată desfășura efectiv. A doua zi, 23 iunie, Grupul 1 tancuri al generalului Ewald von Kleist s-a confruntat cu diviziile sovietice echipate cu tancul-monstru KV și, pentru întâia oară, servanții germani au văzut tancul T-34, un blindat cu destinație generală construit în cel de-al doilea război mondial.

Reducerea frontului sudic între Mlaștinile Pripiat și Munții Carpați a durat mult mai mult decât se preconizase. Armata 6 a feld-mareșalului von Reichenau era permanent hărțuită de forțe rusești izolate în terenurile mlăștinoase împădurite din stânga. Reichenau

dorea ca prizonierii să fie executați ca partizani, chiar dacă mai purtau sau nu uniformă. Unitățile Armatei Roșii își executau și ele captivii, mai ales pe piloții germani care se parașutaseră. Se găseau câteva prilejuri să fie trimiși în spatele frontului, dar nu voiau ca aceștia să poată fi salvați de înaintarea inamicului.

La Lvov, capitala Galiției, NKVD-iștii măcelăriseră prizonierii politici pentru a împiedica eliberarea lor de către germani. Sălbăticia lor era amplificată de atmosfera de suspiciune și haosul din oraș, cărora li se adăugau beția și jafurile. Lvovul a fost supus nu doar bombardamentelor aeriene, ci și sabotajului comis de grupuri organizate de germani, formate din naționaliști ucraineni. Starea de frică violentă fusese alimentată chiar înaintea invaziei de atitudinea batjocoritoare a populației neruse: „Las’ că vin nemții să pună mâna pe voi.”⁴

Convingerea lui Hitler că Uniunea Sovietică era o „structură putredă”, care se va „prăbuși”, era împărtășită de numeroși observatori străini și de serviciile secrete. Epurarea Armatei Roșii, începută de Stalin în 1937, era alimentată de un amestec nemaîntâlnit de paranoia, megalomanie sadică și dorință de răzbunare pentru niște vechi afronturi din timpul războiului civil din Rusia și al războiului ruso-polonez.

În total au fost executați, încarcerați sau concediați 36 671 de ofițeri și din 706 ofițeri cu rangul de comandanți de brigadă și mai sus, au scăpat doar 303. Procesele intentate ofițerilor arestați au fost de obicei invenții grotești. Colonelul K.K. Rokossovski, comandantul ce avea mai târziu să dea lovitura de grație de la Stalingrad, a fost confruntat cu mărturia unui individ care murise cu aproape douăzeci de ani în urmă.

Cea mai proeminentă victimă a fost mareșalul Mihail Tuhacevski, cel mai înfocat susținător al războiului manevrier. Arestarea și executarea sa au însemnat în același timp distrugerea deliberată a gândirii operaționale a Armatei Roșii, uzurpând primejdios domeniul strategiei staliniste. Ofițerii fostei armate imperiale sub comanda lui Tuhacevski dezvoltaseră o teorie complexă și rafinată a „artei

tacticii“, bazată pe „studierea relației dintre capacitatea de foc și mobilitatea formației masive de luptă“⁵. În 1941, aceasta era considerată o erezie, catalogată drept înaltă trădare, ceea ce explică numărul redus de generali ai Armatei Roșii care au îndrăznit să maseze tancurile în mod eficient împotriva amenințării germane. Chiar dacă cei mai mulți dintre ofițerii epurați au fost repuși în drep-turi, efectul psihologic a fost ucigător.

La doi ani și jumătate după începerea epurărilor, Armata Roșie a prezentat un spectacol dezastruos în Războiul de iarnă împotriva Finlandei. Mareșalul Voroșilov, vechiul prieten apropiat al lui Stalin din Armata 1 cavalerie, a dovedit o uluitoare lipsă de imaginație. Finlandezii i-au depășit în mod repetat pe ruși în executarea manevrelor. Mitrălierii lor au secerat masiva infanterie sovietică ce se chinuia să înainteze prin nămeți. Doar după desfășurarea unui număr de cinci ori mai mare de ostași decât inamicul și o concentrare imensă de artilerie, a început Armata Roșie să obțină victorii. Hitler a urmărit încântat această lamentabilă prestație.

Serviciile de informații japoneze erau de o cu totul altă părere. Ele au fost aproape singurele servicii secrete străine ce nu au subes-timat de data aceasta Armata Roșie. O serie de vânzoleli la frontiera manciuriană, ce au culminat cu bătălia de la Halhîn-Gol din august 1939, dovediseră de ce era capabil un tânăr comandant agresiv, de data aceasta fiind vorba Gheorghe Jukov, în vârstă de patruzeci și trei de ani. În ianuarie 1941, Stalin a fost convins să-l promoveze pe Jukov în funcția de șef al Statului-Major. Acesta s-a aflat chiar în miezul acțiunii, atunci când, chiar a doua zi după invazie, Stalin a înființat Statul-Major al Comandamentului Suprem, sub vechiul nume țarist Stavka. Marele Conducător s-a autonumit apoi comisar al Apărării și comandant suprem al Forțelor Armate Sovietice.

În primele zile ale Operațiunii Barbarossa, generalii germani au văzut puține lucruri care să le schimbe părerea proastă despre comandanții sovietici, mai ales în partea centrală a frontului. Generalul Hans Guderian, la fel ca majoritatea colegilor săi, a fost frapat de cât de dispuși să irosească, fără limite, viețile oamenilor

lor se arătau comandanții Armatei Roșii. A menționat chiar într-un memorandum că aceștia erau serios stânjeniți de „cererile politice ale conducerii de stat”⁶ și că sufereau de o „fundamentală teamă de responsabilitate”. Toate acestea, combinate cu o proastă coordonare, însemnau că „ordinele de îndeplinire a măsurilor necesare, mai ales a contramăsurilor, sunt emise prea târziu”. Adevărat, dar Guderian și colegii săi au subestimat dorința Armatei Roșii de a învăța din propriile greșeli.

Procesul de reformă nu a fost, desigur, ușor și rapid. Stalin și oamenii lui de casă, în special comisarii superiori, au refuzat să admită că imixtiunea lor politică și orbirea lor obsesivă provocaseră asemenea dezastre. Comandanții de front sau de armată fuseseră legați de mâini și de picioare de instrucțiunile lipsite de logică din punct de vedere militar primite de la Kremlin. Pentru a înrăutăți și mai mult lucrurile, sistemul de „dublă comandă”, în virtutea căruia comisarii aprobau ordinele, a fost reinstituat pe 16 iulie. Comisarii politici ai Armatei Roșii au încercat să scape de răspundere acuzându-i de trădare, sabotaj sau lășitate pe comandanții din linia întâi și pe ofițerii lor de stat-major.

Generalul Pavlov, comandantul părții centrale a frontului și cel care urlase la telefon că cei de sus știau mai bine despre ce era vorba, nu a fost salvat de faptul că a respectat ordinele. Acuzat de trădare, a devenit cea mai reprezentativă victimă care avea să fie executată în cea de-a doua etapă a epurărilor din Armata Roșie. Ne putem închipui atmosfera paralizantă ce domnea la cartierele generale. Un genist, expert în mine, care a ajuns la un centru de comandă însoțit de membri ai serviciului NKVD de pază a frontierei, pentru că aceștia cunoșteau zona, a fost întâmpinat de fețe îngrozite. Un general a îngăimât patetic: „Am fost împreună cu trupele și am făcut totul – nu sunt vinovat de nimic.”⁷ Doar după aceea și-a dat seama ofițerul de geniu că, la vederea petliței verzi a însoțitorului său, ofițerii de stat-major își închipuiseră că venise să-i aresteze.

Reorganizarea a început în timpul acestei isterii de învinuire deviată. Directiva Stavka, semnată de Jukov la 15 iulie 1941, a stabilit „unele concluzii”, în urma „experienței celor trei săptămâni de

război împotriva fascismului german”⁸. Principalul lui argument era că Armata Roșie a avut de suferit din cauza proastei comunicări și a unor formații lente și supradimensionate, care pur și simplu reprezentau „o țintă vulnerabilă pentru atacurile aeriene”. Marile armate cu mai multe corpuri „au făcut dificilă organizarea comenzii și conducerii în timpul luptei, mai ales din cauza faptului că un număr atât de mare din ofițerii noștri sunt tineri și lipsiți de experiență”. (Chiar dacă epurările nu sunt menționate, era imposibil să fie uitate.) „Stavka, scria el, crede de aceea că este nevoie să ne pregătim de o schimbare și să trecem la un sistem de mici armate formate din maximum cinci sau șase divizii.” După aplicarea acestor măsuri, viteza de reacție s-a îmbunătățit mult, mai ales datorită reducerii nivelului eșalonului de comandă dintre divizie și armată.

Cea mai mare greșeală a comandanților germani a fost subestimarea lui „Ivan”, soldatul de rând din Armata Roșie. Dar au descoperit curând că, atunci când erau încercuiți sau depășiți numeric, ostașii sovietici continuau să lupte în timp ce omologii lor din armatele apusene s-ar fi predat imediat. Chiar din prima dimineață a Operațiunii Barbarossa, s-au înregistrat nenumărate cazuri extraordinare de bravură și de sacrificiu de sine, deși în număr mult mai mic decât cele de panică în masă, deși acestea au fost în mare măsură rezultatul confuziei generale. Apărarea citadelei Brest-Litovsk este unul din cele mai pertinente exemple. Infanteria germană a ocupat complexul după o săptămână de lupte grele, dar unii ostași ai Armatei Roșii au rezistat aproape o lună de la atacul inițial fără a li se completa rezervele de muniție sau de alimente. Unul dintre apărători a scris pe un zid: „Mor, dar nu mă predau. Adio, Patria mea. 20/VII-41.”⁹ Această bucată de zid este păstrată cu venerație la Muzeul Central al Forțelor Armate de la Moscova. Nu se spune însă că mai mulți ostași răniți capturați în citadelă au reușit să supraviețuiască în lagărele de prizonieri naziste, până la eliberarea lor în 1945. În loc să fie tratați ca niște eroi, au fost trimiși de SMERȘ direct în Gulag în urma ordinului comandantului suprem ca toți cei care căzuseră în mâinile inamicului să fie considerați

trădători. Stalin și-a renegat propriul fiu, Iakov, capturat lângă Vitebsk, la 16 iulie.

Pe măsură ce în timpul verii s-a redus haosul în rândurile sovieticilor, rezistența a devenit din ce în ce mai îndârjită. Generalul Halder, care la începutul lui iulie simțea că victoria era aproape, acum nu mai era atât de sigur. „Pretutindeni, rușii luptă până la ultimul om“, scria el în jurnalul său. „Capitulează doar din când în când.“ Guderian recunoștea de asemenea că infanteriștii ruși „se apărau întotdeauna cu încăpățănare“¹⁰, adăugând că aveau o mare abilitate în luptele de noapte și în păduri. Aceste două avantaje, mai ales în acțiunile pe timp de noapte, aveau să se dovedească mult mai importante decât credeau germanii.

Comandanții germani crezuseră că nici o societate condusă prin teroare politică nu se putea apăra împotriva unui atac hotărât venit din afară. Primirea călduroasă făcută de civili i-a convins pe mulți germani că vor câștiga. Ucrainenii devotați, care suferiseră din cauza celei mai îngrozitoare foamete din istorie provocată deliberat, au salutat cu cruci negre sosirea vehiculelor militare, simbol al unei noi cruciade împotriva Antihristului. Însă planurile lui Hitler de subjugație și exploatare nu puteau decât să consolideze „putreda structură“, forțându-i să sprijine regimul stalinist chiar și pe cei ce îl detestau.

Stalin și aparatul Partidului Comunist au recunoscut curând nevoia de a-și schimba discursul, renunțând la clișeele marxist-leniniste. Sintagma „Marele Război Patriotic“ a apărut într-un titlu din prima ediție a *Pravdei* de după invazie, iar Stalin însuși a preluat această evocare deliberată a „Războiului Patriotic“ împotriva lui Napoleon. Mai târziu, în același an, la aniversarea Revoluției din Octombrie, a continuat să evoce eroii vădit neproletari din istoria rusă: Aleksandr Nevski, Dmitri Donskoi, Suvorov și Kutuzov.

Păstrarea reputației lui Stalin a fost mult înlesnită de ignoranța politică a majorității populației. Cu excepția nomenclaturiştilor și a intelectualilor cu relații personale sus-puse, puțini au făcut legătura dintre refuzul de a recunoaște amenințarea reprezentată de

Germania și dezastrele de la sfârșitul lunii iunie. În discursul său radiodifuzat din ziua de 3 iulie, Stalin nu și-a asumat, bineînțeles, nici un fel de vină. S-a adresat poporului cu formula „frați și surori” și le-a spus că țara era în mare primejdie din cauza germanilor ce înaintau adânc în Uniunea Sovietică. Una peste alta, această recunoaștere a îmbunătățit starea de spirit a populației datorită sincerității ei fără precedent, deoarece până atunci comunicatele oficiale nu vorbiseră decât de pierderile grele provocate inamicului. Multora însă, discursul le-a provocat un șoc puternic, ca de pildă studenților de la Universitatea Tehnică din Stalingrad, care așteptau să marcheze cu stegulețe pe hărți înaintarea în Germania a trupelor Armatei Roșii. Harta a fost înlăturată în grabă atunci când a devenit limpede înaintarea Wehrmacht-ului, „pe cât de șocantă, pe atât de neînțeles”¹¹.

Orice s-ar putea crede despre stalinism, nu există aproape nici un dubiu că fundamentul lui ideologic, cu ajutorul unor alternative deliberat manipulate, a oferit argumente nemilos de eficiente pentru războiul total. Cei de dreapta au fost nevoiți să accepte că fascismul era rău și că trebuia distrus cu orice mijloace. Partidul Comunist trebuia să fie în fruntea acestei lupte deoarece fascismul urmărea distrugerea lui. Acest gen de logică este foarte bine reliefat în romanul lui Vasili Grossman, *Viață și destin*. „Ura pe care ne-o poartă fascismul”, declara Mostovskoi, un vechi bolșevic care avusese de suferit din cauza stalinismului, „este o dovadă în plus – o dovadă de mare răsunet – a justeței cauzei lui Lenin.”¹²

Argumentele politice aveau, totuși, o importanță secundară pentru majoritatea populației. Adevăratul stimulent provenea dintr-un patriotism visceral. „Patria ne cheamă!”¹³, afișul ce îndemna la recrutare, înfățișa o rusoaică tipică ținând în mână jurământul militar, sprijinită de baionete. Deși lipsit de orice subtilitate, afișul a avut efect profund în zilele acelea. Se așteptau sacrificii uriașe. „Țelul nostru este să apărăm ceva mai important decât milioane de vieți”, scria un tânăr tanchist în jurnalul său, exact la o lună după invazie. „Nu vorbesc de viața mea. Singurul lucru ce poate fi făcut este să-ți dai viața pentru binele Patriei.”¹⁴

Patru milioane de oameni s-au înrolat voluntar sau s-au simțit obligați să se înscrie ca voluntari în miliția populară (*opolcenți*). Pierderile de vieți omenești erau atât de numeroase și atât de înspăimântătoare, încât cu greu pot fi înțelese: un carnagiu a cărui futilitate nu putea fi întrecută decât de acel rege zulus care mânia în marș câte un grup de războinici spre un țarm stâncos pentru a dovedi cât sunt de disciplinați. Acești ostași neinstruiți, adesea neînarmați și îmbrăcați în haine civile, au fost trimiși împotriva formațiunilor de tancuri ale Wehrmacht-ului. Patru divizii de miliție au fost aproape total nimicite chiar înainte de începutul asediului Leningradului. Familiile lor, necunoscând incompetența și haosul ce domneau pe front, cu beții, jafuri și execuțiile NKVD, i-au jelit fără să critice însă regimul. Mânia era îndreptată exclusiv împotriva inamicului.

Majoritatea actelor de bravură din acea vară au fost îngropate odată cu moartea martorilor. Unele istorii aveau totuși să iasă la lumină mai târziu, în parte datorită frustrării resimțite din ce în ce mai puternic în rândurile corpului soldaților și al gradaților, supărați că faptele atâtor oameni curajoși nu se bucurau de recunoașterea oficială. De pildă, s-a găsit o scrisoare asupra cadavrului unui medic, Malțev, la Stalingrad, în care acesta își exprima dorința de a depune mărturie în legătură cu curajul unui camarad în timpul groazniciei retrageri. „Măine sau poimăine va avea loc o mare bătălie“, scrisese el, „și voi fi probabil ucis, dar visez că această relatare va fi publicată pentru ca oamenii să afle despre faptele vitejești ale lui Licikin.“¹⁵

Relatările actelor de bravură reprezentau o compensație mărunță la vremea aceea. Pe la mijlocul lui iulie, Armata Roșie se afla într-o situație disperată. În primele trei săptămâni de lupte, pierduse 3 500 de tancuri, peste 6 000 de avioane și aproximativ două milioane de oameni, inclusiv o parte semnificativă din corpul ofițeresc.

Următorul dezastru l-a constituit bătălia din jurul orașului Smolensk, din a doua jumătate a lunii iulie, în cursul căreia au fost încercuite mai multe armate sovietice. Deși au scăpat cel puțin cinci divizii, au fost luați prizonieri circa 300 000 de ostași ai Armatei

Roșii la începutul lui august. Au fost pierdute 3 000 de tancuri și 3 000 de tunuri. Aveau apoi să fie sacrificate, una după alta, și mai multe divizii sovietice pentru a împiedica diviziile de tancuri ale feldmareșalului von Bock să ocupe nodurile feroviare de la Ielnaia și Roslavl și să închidă o altă pungă. Unii istorici argumentează, totuși, în mod convingător că s-a întârziat astfel înaintarea germană într-un moment crucial, fapt ce va avea mai târziu consecințe importante.

La sud, grupul de armate al feldmareșalului von Rundstedt, sprijinit acum de români și de unguri, a luat 100 000 de prizonieri din rândurile diviziilor atrase în cursă în punga Uman la începutul lunii august. Înaintarea în Ucraina – prin stepa deschisă, vălurită, cu lanuri de floarea-soarelui, soia și grâu nerecoltate – părea de neoprit. Cea mai mare concentrare de forțe sovietice se afla, totuși, în jurul capitalei Ucrainei, Kiev. Comandantul lor suprem era un alt apropiat al lui Stalin, mareșalul Budionîi, avându-l pe Nikita Hrușciiov drept comisar-șef, a cărui responsabilitate principală era evacuarea utilajelor industriale către est. Generalul Jukov l-a avertizat pe Stalin că Armata Roșie trebuie să sacrifice Kievul pentru a evita încercuirea, dar dictatorul sovietic, care tocmai îi spusese lui Churchill că Uniunea Sovietică nu va abandona niciodată Moscova, Leningradul și Kievul, și-a pierdut cumpătul și l-a îndepărtat din funcția de șef al Statului-Major General.

După ce forțele mobile ale lui Rundstedt și-au încheiat misiunea la Uman, și-au continuat înaintarea, cotind către sudul orașului Kiev. Grupul 1 tancuri a schimbat direcția către nord, făcând joncțiunea cu diviziile lui Guderian, a căror apariție bruscă dinspre frontul central a luat comandamentul sovietic prin surprindere. Pericolul unei capcane îngrozitoare devenea cât se poate de clar, dar Stalin refuza în continuare să abandoneze Kievul, schimbându-și părerea doar când a fost mult prea târziu. Pe 21 septembrie a luat sfârșit bătălia de încercuire a Kievului. Germanii au pretins că au mai luat încă 665 000 de prizonieri, iar Hitler a numit-o „cea mai mare bătălie din istoria mondială”¹⁶. Pe de altă parte, șeful Statului-Major General, Halder, a numit-o cea mai mare greșeală strategică din

campania din Est. Ca și Guderian, acesta era convins că toate forțele ar fi trebuit concentrate asupra Moscovei.

Invadatorii în plină înaintare, cucerind poziție după poziție, erau cuprinși de un amestec de emoții și idei când își priveau cu o combinație de neîncredere, dispreț și teamă inamicul comunist, care lupta până la ultima suflare. Mormanele de cadavre păreau și mai dezumanizate când erau carbonizate, cu hainele sfâșiate în urma exploziei unui obuz. „Priviți de aproape acești morți, acești tătari morți, acești ruși morți“, scria un jurnalist care însoțea armata germană în Ucraina. „Sunt cadavre noi, nou-nouțe, proaspăt livrate de marea fabrică a cincinalului. Toate sunt la fel. Sunt tipice pentru o nouă rasă, o rasă dură, leșuri de muncitori uciși într-un accident industrial.“¹⁷ Dar oricât de fascinantă ar fi fost imaginea, ar fi fost o greșeală să presupui că acele leșuri erau simpli roboți comuniști moderni. Ele erau rămășițele pământești ale unor bărbați și femei care, în cele mai multe cazuri, reacționaseră din spirit patriotic, în egală măsură spiritual și visceral.

Note

¹ Starinov, *op. cit.*, în Bialer, p. 222.

² Erich von Manstein, *Victorii pierdute*, p. 187.

³ 4 octombrie 1942, TAMO 46/486/24, p. 48.

⁴ Erickson, *The Road to Stalingrad*, p. 121.

⁵ Erickson, „The development of Soviet military doctrine“, p. 7.

⁶ Document capturat, APRF 3/58/451.

⁷ Starinov, *op. cit.*, în Bialer, p. 237.

⁸ APRF 45/1/478.

⁹ TMVS.

¹⁰ APRF, 3/58/451.

¹¹ Gavriolova, discuție, 22 noiembrie 1995.

¹² Grossman, *Life and Fate*, p. 34.

¹³ TMVS.

¹⁴ Citat în N.D. Diatlenko, manuscris.

¹⁵ Colecția Ehrenburg, RGALI 1204/2/3453.

¹⁶ Sommerfeldt, pp. 95–96.

¹⁷ Malaparte, p. 61.

Hubrisul lui Hitler: Bătălia amânată pentru Moscova

„Nemărginirea Rusiei ne devorează“¹, scria feldmareșalul von Rundstedt soției sale, după ce armatele sale efectuaseră cu succes încercuirea de la Uman. Starea de spirit a comandanților germani începuse să penduleze între automulțumire și neliniște. Cucureau teritorii uriașe și totuși orizontul părea din ce în ce mai îndepărtat sau, mai bine zis, nesfârșit. Armata Roșie pierduse două milioane de oameni; cu toate acestea, apăreau tot mai multe armate sovietice. „La începutul războiului“, scria generalul Halder în jurnalul său, la 11 august, „socoteam că ar fi cam 200 de divizii inamice. Acum am socotit deja 360.“ Ușa fusese izbită cu putere, dar structura nu se năruise încă.

Pe la mijlocul lui iulie, Wehrmacht-ul își pierduse elanul inițial. Pur și simplu nu avea suficientă forță să pornească ofensive pe trei direcții diferite. Pierderile au fost mai mari decât se estimase – peste 400 000 până la sfârșitul lui august – iar uzura și distrugerea vehiculelor mult mai mari decât se prevăzuse. Motoarele se blocau din cauza norilor de praf și se stricau mereu, iar stocul de piese de schimb se împutinase. Comunicațiile proaste au pricinuit și ele pierderi grele. Șinele de cale ferată aveau ecartamentul mai mare și, ca atare, se impunea schimbarea lor; în locul șoselelor marcate pe

hărțile lor, armatele au găsit drumuri nepietruite, care se acopereau de noroi lipicios la prima ploaie scurtă de vară. În multe locuri mlăștinoase, trupele germane au fost nevoite să construiască „drumuri acoperite cu bârne“ din trunchiuri de mesteacăn așezate unele lângă altele. Cu cât înaintau mai mult pe teritoriul Rusiei, aprovizionarea se făcea din ce în ce mai greu. Coloanele de tancuri care le deschideau drumul erau nevoite să se oprească destul de des din lipsă de combustibil.

Diviziile de infanterie, care formau grosul armatei, mășăluiau „până la 65 de kilometri pe zi“² (deși de obicei nu depășeau 30), cu cizmele încinse de arșița verii. Un *Landser* (infanterist) căra cam 25 de kilograme de echipament, inclusiv casca de oțel, pușca, muniția și uneltele pentru lucrări genistice. Ranița din pânză și piele conținea gamela, un bidon, fierbător de campanie, furculiță și lingură din aluminiu, trusa de curățat arma, schimburi, țărushi și pari pentru cort, îmbrăcăminte de campanie, trusă de cusut, aparat de ras, săpun și prezervative, chiar dacă relațiile sexuale cu civilii erau oficial interzise.

Infanteriștii erau atât de obosiți, târându-și picioarele cu tot echipamentul de campanie în spinare, încât mulți soldați adormeau în marș. Chiar și trupele de tancuri erau epuizate. După ce făceau revizia și reparațiile curente ale vehiculelor lor – întreținerea șenilelor fiind treaba cea mai grea – și își curățau armamentul, se spălau în fugă într-o găleată de pânză, într-o încercare zadarnică de a-și curăța mâinile impregnate de murdărie și ulei. Cu ochii umflați de oboseală, se bărbiereau apoi, clipind din ochi într-o oglindă agățată de un stativ de mitralieră. Infanteria le spunea *die Schwartze* (negri), datorită combinezoanelor lor negre. Corespondenții de război îi descriau drept „cavaleri ai războiului modern“³, deși vehiculele lor înecate cu praf se stricau cu o regularitate monotonă.

Frustrările iscau certuri între comandanți. Majoritatea – generalul Heinz Guderian era cel mai sincer dintre ei – își pierduseră speranța din cauza diversiunilor lui Hitler. Moscova nu era doar capitala Uniunii Sovietice, argumentau ei, ci și un centru major de

comunicații și al industriei de armament. Un atac asupra Moscovei ar atrage armatele sovietice care supraviețuiseră atacurilor anterioare, nimicindu-le. Exploatănd rivalitățile și neînțelegerile dintre ei, Hitler și-a redus generalii la tăcere, spunându-le că făceau abstracție de problemele economice. Leningradul și țările baltice trebuiau ferite pentru a proteja comerțul esențial cu Suedia, în timp ce agricultura Ucrainei era vitală pentru Germania. Cu toate acestea, evita instinctiv drumul către Moscova, amânând, din superstiție, să calce pe urmele lui Napoleon.

Grupul de Armate Centru, după ce a cucerit Smolenskul și a încercuit la sfârșitul lunii iulie armatele sovietice aflate dincolo de oraș, a primit ordinul să se oprească. Hitler a trimis spre nord cea mai mare parte a trupelor de tancuri de sub comanda lui Hoth pentru a sprijini atacul asupra Leningradului, în timp ce „Panzerarmee Guderian“ („Armata de tancuri Guderian“, noua denumire fiind un fel de cadou dat unui general pe cât de nemulțumit, pe atât de necesar) a fost deviată către sud pentru a acționa ca falcă superioară a marii încercuiri a Kievului.

Hitler s-a răzgândit din nou la începutul lui septembrie, când a aprobat în sfârșit Operațiunea Taifun – înaintarea către Moscova. S-a mai pierdut însă timp din cauza faptului că diviziile de tancuri ale lui Hoth erau încă angajate în luptele de la periferia Leningradului. Forțele pentru Operațiunea Taifun nu au fost gata de luptă înainte de sfârșitul lunii septembrie. Moscova se afla la o depărtare de 320 de kilometri de locul în care fusese oprit Grupul de Armate Centru și nu mai rămăsese decât puțin timp până la venirea toamnei cu noroaiele ei și apoi a iernii. Atunci când generalul Friedrich Paulus, principalul planificator strategic al lui Halder pentru Operațiunea Barbarossa, ridicase cu mult timp în urmă problema războiului pe timp de iarnă, Hitler interzisese orice aluzie la acest subiect.

În *Wolfsschanze*, Bârlogul Lupului, Hitler obișnuia să se uite la harta de operațiuni pe care erau reprezentate suprafețele întinse controlate teoretic de forțele sale. Pentru un vizionar care impusese puterea totală într-o țară ce dispunea de cea mai bine antrenată armată

din lume, imaginea aceasta inducea un sentiment de invincibilitate. Acest strateg de fotoliu nu a avut niciodată calități de mare comandant de oști pentru că ignora problemele practice. În timpul scurtelor campanii din Polonia, Scandinavia, Franța și Balcani, reprovizionarea fusese uneori dificilă, dar niciodată o problemă de nerezolvat. În Rusia, logistica se va dovedi un factor tot atât de important ca și puterea de foc, efective, mobilitate și moral. Iresponsabilitatea fundamentală a lui Hitler – o sfidare a destinului, interesantă din punct de vedere psihologic – a constatat din faptul că a pornit cea mai ambițioasă invazie din istorie refuzând în același timp să adapteze economia și industria germană la necesitățile unui război total. Privind retrospectiv, campania în Uniunea Sovietică pare acum actul unui jucător înrăit, care se luptă în subconștient să mărească miza. Consecințele înfiorătoare pentru milioane de oameni nu păreau decât să-i alimenteze megalomania.

Feldmareșalul von Bock avea sub comandă un milion și jumătate de oameni, dar forța diviziilor sale de tancuri slăbise din cauza lipsei vehiculelor blindate de rezervă și a pieselor de schimb. Când și-a adunat comandanții în preziua invaziei, a stabilit data de 7 noiembrie (aniversarea Revoluției Ruse) ca termen pentru încercuirea capitalei sovietice. Ambițiosul Bock dorea cu înfocare să fie cunoscut drept cuceritorul Moscovei.

Între timp, Stavka aștepta o ofensivă germană împotriva Moscovei încă de la mijlocul lui august, când Grupul de Armate Centru primise ordin să nu mai înainteze. Stalin îl trimisese pe generalul Eremenko să organizeze armatele într-un nou Front Briansk, în timp ce alte două fronturi, cel de Vest și de Rezervă, erau pregătite să apere capitala. În ciuda acestor precauții, forțele lui Eremenko au fost totuși luate prin surprindere atunci când, în zorii zilei de 30 septembrie, tancurile grele ale lui Guderian le-au atacat flancul de sud din ceața deasă de toamnă. După ce soarele a ieșit din nori, ziua a devenit caldă și senină, ideală pentru ofensivă. Germanii nu trebuiau să se teamă de un atac aerian inamic. În momentul acela,

în Rusia europeană mai puțin de cinci procente din avioanele Armatei Roșii mai erau operaționale.

În primele zile ale lunii octombrie, ofensiva germană se desfășura perfect, grupurile de tancuri operând în strânsă legătură cu Flota 2 aeriană a feldmareșalului Kesselring. Eremenko a cerut celor de la Stavka permisiunea de a se retrage, dar nu a primit-o. Pe 3 octombrie, unitățile lui Guderian din dreapta au ajuns la Orel, la o depărtare de 200 de kilometri în spatele liniilor lui Eremenko. Surpriza a fost totală. În timp ce tancurile grele goneau pe strada principală pe lângă tramvaie, trecătorii le făceau semne de bun-venit cu mâna, crezând că erau ruși. Armata Roșie nu avusese nici măcar timpul necesar să pregătească încărcăturile pentru a arunca în aer fabricile importante de armament. Pe 6 octombrie, Eremenko și statul său major au scăpat ca prin urechile acului de a nu fi capturați de tancurile germane imediat după miezul zilei. Comunicațiile au fost întrerupte. În haosul din zilele următoare, mareșalul Budionîi, care comanda, după cum se presupunea, Frontul de Rezervă, și-a pierdut Cartierul General, iar Eremenko, rănit grav la picior, a trebuit să fie evacuat pe calea aerului.

Conducătorii sovietici de la Kremlin au refuzat inițial să recunoască proporțiile amenințării. Pe 5 octombrie, un pilot de vânătoare a reperat o coloană de tancuri germane de 20 de kilometri lungime, ce înainta rapid pe drumul către Iuhnov, la cel mult 160 de km de Moscova. Chiar și atunci când un al doilea pilot a confirmat raportul, Stavka a refuzat în continuare să-i dea crezare. Va fi trimis un al treilea pilot, care avea și el să confirme descoperirea. Toate acestea, deși nu l-au oprit pe Beria să vrea să-l aresteze și interogheze pe comandantul piloților, acuzându-l de „creare de panică”, au reușit în cele din urmă să pună în mișcare Kremlinul.

Stalin a convocat o ședință de urgență a Comitetului de Apărare a Statului. I-a ordonat de asemenea generalului Jukov, care fortificase cu brutalitate apărarea Leningradului, să revină de urgență la Moscova cu avionul. După ce Jukov a văzut cu ochii lui dezastrul, Stalin i-a dat instrucțiuni să reorganizeze trupele rămase și să formeze un nou front vestic. Fiecare unitate disponibilă a fost aruncată

în luptă pentru a menține o linie oarecare până puteau fi desfășurate unitățile de rezervă Stavka. Moscova însăși fiind acum în primejdie, au fost mobilizați o sută de mii de oameni în unități de miliție populară, iar un alt sfert de milion de civili, în majoritate femei, au fost deplasați pentru a săpa șanțuri antitanc.

Prima zăpadă a căzut în noaptea de 6 octombrie, dar s-a topit imediat, acoperind drumurile cu un noroi gros timp de douăzeci și patru de ore. Grupurile de tancuri ale lui Bock au reușit totuși să realizeze două duble încercuiri mari, una lângă Briansk și alta în jurul localității Viazma, pe itinerarul central către Moscova. Germanii au pretins că au izolat 665 000 de ostași ai Armatei Roșii și că au distrus sau capturat 1 242 de tancuri – mai multe decât dispuneau cele trei grupuri de tancuri ale lui Bock.

„Ce mare satisfacție trebuie să simțiți când vedeți că vă ies atât de bine planurile“⁴, îi scria feldmareșalul von Reichenau generalului Paulus, fostul său șef de stat-major, care în va succede în curând în postul de comandant al Armatei 6. Dar grupuri de ostași ruși, deși încercuite și lipsite de aprovizionare, au continuat să lupte până la sfârșitul lunii. „Punctele de sprijin trebuie capturate unul câte unul“, l-a auzit Paulus spunând pe unul din comandanții de divizie. „De cele mai multe ori, nu putem să-i scoatem afară nici măcar cu aruncătoarele de flăcări și suntem nevoiți să aruncăm în aer și să facem praf întreaga construcție.“⁵

Mai multe divizii de tancuri germane s-au confruntat în luptă cu o nouă formă de armă neconvențională: câinii ce alergau către ei cu o șa ciudată în spinare pe care se afla o povară din care ieșea un băț scurt. La început, unitățile de tancuri au crezut că sunt câini de prim-ajutor, dar și-au dat apoi seama că animalele aveau legate de șei explozivi sau mine antitanc. Acești „câini-mină“, antrenați după principiile pavloviste, fuseseră dresați să alerge sub vehiculele mari în căutare de hrană. Bățul, agățându-se de piesele de dedesubt, detona încărcătura. În marea lor majoritate, câinii erau împușcați înainte de a ajunge la țintă, însă această tactică macabră avea un efect deprimant.

Cu toate acestea, vremea a fost principalul obstacol în calea înaintării Wehrmacht-ului. Sezonul ploilor și al noroiului, așa-numita *rasputița*, s-a instalat înainte de mijlocul lunii octombrie. Camioanele germane cu alimente au devenit inutilizabile, astfel încât au fost rechiziționate căruțe cu un singur cal, cunoscute sub numele de *panje* (cuvânt din argoul Wehrmacht-ului ce desemna un țăran polonez sau rus), de la comunitățile agricole din împrejurimi pe o distanță de câteva sute de kilometri. În unele locuri, unde nu creșteau mesteceni, au fost folosite în loc de bărne cadavrele rușilor pentru a podi drumurile înnămolite. Infanteriștii rămăneau adesea fără cizme, „supte” de noroiul ce ajungea până la genunchi. Motocicliștii nu puteau înainta decât dacă descălecau pentru a trece porțiunea noroioasă cu vehiculul în spinare. Comandanții, cărora nu le lipseau oamenii care să le împingă mașinile afară din mocirlă, se întrebau cum se poate duce războiul în astfel de condiții. Toți, însă, se temeau de înghețul ce avea să vină. Nimeni nu uita că fiecare zi conta.

Unitățile germane înaintate își continuau drumul atât cât le permiteau condițiile. În centru, pe 14 octombrie, Divizia 10 tancuri și Divizia SS *Das Reich* au ajuns pe câmpul de luptă napoleonian de la Borodino, într-o regiune rurală, cu păduri și câmpii mănoase. Se aflau doar la vreo 120 de kilometri depărtare de vestul Moscovei. În aceeași zi, la 160 de kilometri de nord-vestul capitalei, Divizia 1 tancuri a ocupat orașul Kalinin, cu podul lui peste Volga, și a tăiat linia ferată Moscova–Leningrad. Între timp, în flancul sudic, tancurile lui Guderian au trecut de orașul Tula, amenințând direct Moscova.

Atacul asupra Moscovei din trei direcții de învăluire a panicat conducerea sovietică. În noaptea de 15 octombrie ambasadelor străine li s-a spus să se pregătească să plece la Kuibîșev, pe Volga. Beria a început și el să-și evacueze sediul. Anchetatorii NKVD și-au luat cu ei prizonierii cei mai importanți, printre aceștia numărându-se și ofițeri superiori. Deși era nevoie disperată de ei pe front, continuau să fie snopiți în bătaie pentru a li se smulge mărturisiri. Alte trei sute de prizonieri au fost executați la grămadă la Liubianka.

La sfârșitul lunii, Stalin i-a spus șefului NKVD să oprească ceea ce Beria însuși numea „mașina sa de tocat“. Dictatorul sovietic dorea cu ardoare să continue împușcarea „defecțiștilor și a lașilor“, dar pentru moment se plictisise de fanteziile conspirative ale lui Beria, pe care le considera „prostii“⁶.

Stalin cerea rapoarte precise de pe front, dar oricine ar fi îndrăznit să-i spună adevărul era acuzat că stârnește panică. Își ascundea și el cu greu neliniștea. Bănuia că Leningradul va cădea, astfel încât se gândea în primul rând cum să scoată trupele de acolo pentru a salva Moscova. Dar, la fel ca Hitler, nu era deloc preocupat de soarta populației înfometate.

Un singur lucru era încurajator în momentul acela. Diviziile Armatei Roșii de la frontiera manciuriană începuseră deja să se desfășoare în regiunea Moscova. Două din primele regimente de pușcași care începuseră să sosească se confruntaseră într-adevăr cu trupele SS *Das Reich* la Borodino, dar transportul grosului întărilor pe calea ferată Transsiberiană avea să mai dureze câteva săptămâni. Agentul-cheie de la Tokyo al sovieticilor, Richard Sorge, aflase că japonezii plănuiau să execute o lovitură la sud, în Pacific, împotriva americanilor, nu împotriva Extremului Orient sovietic. Stalin nu avea deplină încredere în Sorge, dar de data aceasta informațiile fuseseră confirmate de interceptările făcute cu ajutorul tehnicii de transmisiuni.

În dimineața zilei de 16 octombrie, Aleksei Kosîghin, președintele adjunct al Sovnarkom, Consiliul Comisarilor Poporului, a intrat în clădirea Consiliului și a găsit-o părăsită. Hârtiile erau răvășite de curent, ușile erau deschise, iar telefoanele sunau în birourile pustii. Kosîghin, bănuind că apelurile erau menite să verifice dacă conducerea părăsise capitala, alerga de la un birou la altul încercând să răspundă. Chiar atunci când ridica receptorul la timp, la capătul celălalt al firului era tăcere. Doar o singură oficialitate mai importantă a îndrăznit să-și decline identitatea. A întrebat fără menajamente dacă Moscova va capitula.

La ședința de criză convocată de Stalin pe 17 octombrie, cu Molotov, Malenkov, Beria și Aleksandr Șcerbakov, noul șef al

Secției Politice a Armatei Roșii, s-au discutat planurile de minare a fabricilor, podurilor, căilor ferate și chiar a mândriei lui Stalin – metroul din Moscova. Nu s-a făcut nici un anunț public în legătură cu evacuarea la Kuibîșev a ministerelor rămase în capitală, dar vestea s-a răspândit cu o rapiditate uluitoare, dacă ținem seama de pedepsele aplicate pentru defetism. Circulau zvonuri că Stalin fusese arestat în urma unui puci la Kremlin, că trupe de desant germane ar fi fost parașutate în Piața Roșie și că alte trupe inamice se infiltraseră în oraș în uniforme sovietice. Teamă că Moscova va fi în curând abandonată în mâinile inamicului i-a făcut pe mii de cetățeni să încerce să plece, luând cu asalt trenurile oprite în stații. Răzmerițele pentru alimente, jafurile și bețiile au provocat haos în 1941, haos care a condus la incendierea Moscovei.

Stalin se gândise și el să plece, dar s-a răzgândit. Aleksandr Șcerbakov, „cu chipul său impasibil de Buddha, cu ochelarii cu rame groase de baga călare pe nasul său cârn“, purtând „același veston kaki cu o singură decorație pe piept – Ordinul Lenin“⁷, a fost cel care a anunțat la Radio Moscova decizia lui Stalin de a rămâne în capitală.

Starea de asediu a fost declarată pe 19 octombrie. Beria a adus în oraș câteva regimente de trupe NKVD pentru a restabili ordinea. „Provocatorii de panică“ au fost împușcați alături de jefuitori și chiar de bețivi. După părerea populației, exista un singur mod de a ști dacă orașul va fi apărat sau abandonat: „Se va ține parada în Piața Roșie cu ocazia aniversării revoluției?“⁸ Moscoviții păreau să-și dea singuri răspunsul, fără să mai aștepte să li se adreseze conducătorul. Ca și în cazul apărării Madridului cu cinci ani în urmă, panica s-a transformat în sfidare.

Stalin, cu instinctul său supraomnesc, și-a dat seama de importanța simbolică a paradei din Piața Roșie, chiar dacă moaștele lui Lenin fuseseră evacuate într-un loc mai sigur. Lui Molotov și lui Beria ideea li s-a părut inițial nebunească, cu aviația germană aflată la o distanță de lovire mică, dar Stalin le-a spus să concentreze în jurul capitalei toate bateriile de artilerie antiaeriană disponibile. Vicleanul impresar bătrân plănuia să împrumute de la asediul

Madridului efectul cel mai dramatic, când, la 9 noiembrie 1936, prima brigadă internațională de voluntari străini defilase pe Gran Via, în uralele entuziaste, dar greșite, ale populației, care scanda: *Vivan los rusos!* Și-au continuat marșul prin centrul orașului, pentru a se confrunta cu flancul vestic al Armatei „Africa“ a lui Franco. La Moscova, Stalin a hotărât: întăririle pentru armatele lui Jukov vor defila prin Piața Roșie, vor trece pe lângă tribuna ridicată în dreptul mausoleului lui Lenin, apoi își vor continua marșul pentru a se confrunta cu invadatorul. Știa ce impact vor avea imaginile din jurnalele de actualități ce vor prezenta evenimentul, atunci când aveau să fie difuzate în întreaga lume. Știa, de asemenea, ce replică trebuia dată discursurilor lui Hitler. „Dacă vor război de exterminare“, a mârâit el, în ajunul paradei aniversare, „război de exterminare vor avea!“⁹

Wehrmacht-ul era puternic dezavantajat din cauza vremii. Vizibilitatea proastă limita libertatea de acțiune a „artileriei zburătoare“ a Luftwaffe. Armatele feldmareșalului von Bock, forțate să se oprească la sfârșitul lunii octombrie pentru realimentare și întărire, au fost împinse de disperare să distrugă total inamicul înainte de instalarea iernii.

Luptele din a doua jumătate a lunii noiembrie au fost necruțătoare. De ambele părți, regimente întregi au fost aproape decimate. Guderian, văzându-se blocat de o puternică rezistență la Tula, la sud de Moscova, a făcut o întoarcere de 180°, luând-o către dreapta. În flancul stâng, tancurile lui Hoth au accelerat înaintarea pentru a trece Canalul Moscova–Volga. Dintr-un punct aflat în nordul Moscovei, trupele germane puteau vedea prin binocluri flăcările de la gura țevii ale bateriilor antiaeriene din jurul Kremlinului. Jukov i-a ordonat lui Rokossovski să apere linia frontului la Kriukovo cu rămășițele Armatei 16. „Nu mai poate fi vorba de nici o retragere“¹⁰, a ordonat el pe 25 noiembrie. Rokossovski știa că Jukov vorbea foarte serios.

Rezistența rusă era atât de hotărâtă, încât forțele germane slăbite au fost nevoite să încetinească și chiar să-și oprească înaintarea. La

sfârșitul lunii noiembrie, într-o ultimă încercare disperată, feld-mareșalul von Kluge a trimis forțe numeroase pe drumul principal către Moscova, pe șoseaua Minsk, cea pe care înaintaseră și trupele lui Napoleon. Au reușit să pătrundă, dar gerul năprasnic și rezistența sinucigașă a regimentelor sovietice au slăbit intensitatea loviturii.

Guderian și Kluge au început, din proprie inițiativă, să-și retragă regimentele cele mai expuse. Guderian a luat hotărârea să stea în casa lui Tolstoi de la Krasnaia Poliana, în grădina căreia se afla mormântul marelui scriitor, acoperit de zăpadă. Germanii se întrebau ce avea să se întâmple de-a lungul întregului front central. Adâncile intrânduri germane de o parte și de alta a Moscovei erau vulnerabile, dar disperarea și criza de efective ale trupelor combatante i-au convins că și inamicul fusese nevoit să înceteze temporar acțiunile de luptă. Nu și-au imaginat niciodată că, în secret, conducerea sovietică masa alte armate dincolo de Moscova.

Iarna s-a instalat cu toată forța, cu zăpadă, vânt năprasnic și temperaturi sub minus douăzeci de grade Celsius. Motoarele tancurilor erau înghețate bocnă. Pe linia frontului, infanteriștii epuizați săpau buncăre pentru a se adăposti de frig și de bombardamentele inamice. Pământul începuse să înghețe atât de tare, încât erau nevoiți să aprindă focuri înainte de a începe să sape. Personalul cartierelor generale și eșaloanele doi ocupau casele țăranilor, gonind civilii ruși în zăpadă.

Refuzul lui Hitler de a lua în considerare o campanie de iarnă și de a o pregăti cum se cuvine a provocat suferințe teribile soldaților săi. „Mulți merg cu picioarele învelite în hârtie și este o mare lipsă de mânuși”¹¹, îi scria comandantul unui corp de tancuri generalului Paulus. Cu excepția căștii în formă de găleată de cărbuni, mulți soldați germani puteau cu greu fi recunoscuți ca fiind membri ai Wehrmacht-ului. Cizmele lor strâmte, cu vârfuri de oțel, grăbeau pur și simplu degerarea picioarelor, așa că au început să fure haine și bocanci de la prizonierii de război și de la civili.

Operațiunea Taifun a cauzat Armatei Roșii pierderi enorme, dar și pierderi ireparabile Wehrmacht-ului în privința soldaților instruiți

și a ofițerilor. „Aceasta nu mai este vechea divizie“, scria în jurnalul său preotul militar al Diviziei 18 tancuri. „Nu vedem în jur decât chipuri noi. Dacă întrebăm de câte cineva, ni se răspunde invariabil: mort sau rănit.“¹²

Feldmareșalul von Bock a fost nevoit recunoască la începutul lunii decembrie că nu se mai putea înregistra în nici un caz un „succes strategic“. Armatele sale erau epuizate, iar numărul soldaților cu degerături – peste 100 000 până la Crăciun – l-a depășit rapid pe cel al răniților. Dar orice speranță ca Armata Roșie să fie incapabilă să lanseze un nou atac s-a spulberat brusc, tot așa cum temperatura a scăzut la minus douăzeci și cinci de grade Celsius.

Diviziile siberiene, inclusiv numeroase batalioane de schiori, formau doar o parte a forței de contraatac pregătite în secret la ordinele Stavka. Noi avioane și escadrile din Orientul Îndepărtat au fost aduse pe aerodromurile din estul Moscovei. Circa 1 700 de tancuri – în special modelul deosebit de manevrier T-34, dotat cu șenile foarte late, care operau pe zăpadă și gheață mult mai bine decât tancurile germane – erau pregătite pentru desfășurare. Cei mai mulți ostași ai Armatei Roșii, dar în nici un caz toți, erau echipați pentru războiul de timp de iarnă, cu vestoane vătuite și uniforme albe de camuflaj. Pentru a le ține cald, purtau căciuli de blană (*ușanki*) cu clape laterale pentru apărarea urechilor și aveau cizme de pâslă (*valenki*). Aveau și acoperitori pentru piesele mobile ale armelor lor și un ulei special care să le protejeze de îngheț.

Pe 5 decembrie, Frontul Kalinin, sub comanda generalului Konev, a atacat marginea proeminentă a intrândului nordic german. Salve de rachete katiușa, trase din instalații de lansare cu mai multe țevi, pe care soldații germani le porecliseră „orgile lui Stalin“, acționau ca niște vestitori înspăimântători ai atacului violent. Dimineața următoare, Jukov a aruncat în luptă armatele 1 șoc și 16 a lui Rokossovski împotriva părții interioare a intrândului. În sudul Moscovei, flancurile lui Guderian au fost atacate din mai multe direcții. În trei zile, liniile sale de comunicații aveau să fie serios amenințate. În centru, atacurile în valuri nu i-au permis

feldmareșalului von Kluge să schimbe direcția de înaintare a trupelor din Armata 4 pentru a veni în ajutorul flancurilor amenințate.

Pentru prima dată, Armata Roșie a cucerit supremația aeriană. Regimentele de aviație aduse pe aerodromurile aflate dincolo de Moscova au reușit să-și protejeze avioanele împotriva gerului, în timp ce aviația germană slăbită, operând de pe piste improvizate, a fost nevoită să dezghețe fiecare aparat aprinzând focuri sub motoare. Satisfacția rușilor a fost enormă în fața acestei întoarceri bruște a roții norocului. Știau că retragerea va fi cumplită pentru soldații germani prost echipați, care erau nevoiți să-și croiască drum cu greu prin viscol și prin troienele înghețate de pe câmpiile nesfârșite.

Contraatacurile cu armament convențional au fost în mare măsură sprijinite de atacuri aeriene care au provocat panică și haos în ariergarda germană. Detașamentele de partizani, organizate de trupele NKVD de grăniceri trimise în spatele inamicului, au atacat din mlaștinile înghețate și din pădurile de mesteacăn și de pin. Batalioanele siberiene din Armata 1 șoc au apărut brusc din ceață: singurul avertisment a fost fâșâitul schiurilor lor pe crusta de zăpadă. Diviziile de cavalerie ale Armatei Roșii erau dispuse ordonat departe, în ariergardă, călărind vioii cai cazaci. Escadroane sau regimente întregi aveau să apară pe neașteptate la o distanță de 25 de kilometri în spatele frontului, pentru a ataca baterii de artilerie sau depozite de aprovizionare cu săbiile scoase și strigăte de luptă înfricoșătoare.

Planul sovietic de încercuire a devenit foarte curând clar. În zece zile, armatele lui Bock au fost forțate să se retragă 150 de kilometri. Moscova era salvată. Armatele germane, prost echipate pentru războiul pe timp de iarnă, erau sortite acum să sufere sub cerul liber.

Și pe celelalte fronturi s-au înregistrat evenimente spectaculoase. Pe 7 decembrie, a doua zi după declanșarea contraatacului principal, japonezii au atacat Pearl Harbour. Patru zile mai târziu, Hitler a anunțat, în uralele Camerelor reunite ale Parlamentului german, întrunite la Opera Kroll din Berlin, că declarase război Statelor Unite ale Americii.

În cea de-a doua săptămână a lunii decembrie, un Stalin triumfător până la sălbăticie era convins că armatele germane erau în pragul dezintegrării. Rapoarte de pe linia de retragere, tunuri abandonate, carcase de cai și cadavre înghețate de infanteriști, pe jumătate acoperite de zăpada spulberată de vânt, îndreptățeau ideea unui alt 1812. În ariergarda germană se instalase panica. Trupele de sprijin, ale căror vehicule deveniseră inutilizabile în acele condiții îngrozitoare, au fost zguduite de atacurile neașteptate pornite de departe, din spatele liniilor. Soldații erau cuprinși din ce în ce mai mult de o teamă viscerală de barbara Rusie, simțindu-se foarte departe de casă.

Stalin, obsedat de ideea prilejului favorabil, a făcut aceeași greșală ca și Hitler de a se încrede în puterea voinței, neținând seama de realitate: insuficienta aprovizionare, transporturile proaste și epuizarea trupelor. Ambiția sa nu mai avea nici o limită în timp ce se uita la „harta de decizie“ a Stavka. Pretindea mult mai mult decât o extindere a contraatacurilor împotriva Grupului de Armate Centru. Pe 5 ianuarie 1942, în cadrul ședinței comune a Stavka și a Comitetului de Apărare a Statului au fost expuse planurile lui Stalin de ofensivă generală. Comandantul suprem dorea să se declanșeze ofensive majore în nord care să-i izoleze complet pe asediații Leningradului și mai la sud, în teritoriile pierdute din Ucraina și Crimeea, o idee susținută cu hotărâre de mareșalul Timoșenko. Jukov și cei care au încercat să atragă atenția asupra pericolelor nu au fost luați în seamă.

*

Hitler, obsedat și el de cumplitul an 1812, a interzis orice fel de retragere printr-o succesiune de ordine. Era convins că dacă reușeau să reziste până la sfârșitul iernii, vor înfrânge blestemul istoric ce plana asupra invadatorilor Rusiei.

Intervenția lui a fost mult timp un subiect de dezbateri. Unii au spus că hotărârea sa a salvat Armata Germană de la pieire. Alții, dimpotrivă, că solicitarea sa categorică de a rezista cu orice preț a provocat pierderi colosale și inutile în rândurile militarilor instruiți,

pierderi pe care Germania nu și le putea permite. Retragera nu a riscat niciodată să se transforme în debandadă, măcar pentru că Armata Roșie ducea lipsă de mijloace de transmisiuni, de un eșalon doi și de mijloace de transport cu care să continue urmărirea. Cu toate acestea, Hitler era convins că puterea voinței sale contrapuse unor generali defetiști salvase Frontul de Est. Aceasta avea să aibă consecințe dezastruoase la Stalingrad în anul următor, incitându-i îndărătnicia până la cotele perversiunii.

Luptele au devenit haotice, liniile frontului sucindu-se pe hartă în toate direcțiile, în timp ce ofensiva generală a lui Stalin se pierdea într-o serie de încercări. Mai multe unități și mari unități sovietice au rămas izolate în timp ce pătrundeau în dispozitivul german cu sprijin insuficient. Stalin subestimase capacitatea trupelor germane de a-și reveni din retragere. În majoritatea cazurilor, ripostau cu sălbăcie, conștienți de consecințele rămănerii sub cerul liber. Comandanții adunau în grabă și la întâmplare unități, incluzând și personalul de sprijin, și își consolidau apărarea cu tot armamentul disponibil, mai ales cu tunuri antiaeriene.

În nord-vestul Moscovei, la Holm, o forță cu un efectiv de 5 000 de oameni, condusă de generalul Scherer, rezista, completându-și rândurile cu formațiuni de desant aerian. Punga mult mai largă de la Demiansk, cu 100 000 de oameni, a fost completată cu luptători transportați cu avioane Junker 52, vopsite în alb pentru camuflaj. Peste o sută de zboruri zilnic, aducând în total 60 000 de tone de materiale de aprovizionare și evacuând 35 000 de răniți, le-au permis apărătorilor să reziste 72 de zile împotriva mai multor armate sovietice. Trupele germane pe jumătate înfometate au fost în sfârșit deblocate, la sfârșitul lunii aprilie, dar situația civililor ruși prinși în pungă era infinit mai grea. Nimeni nu știe câți au murit. Nu aveau nimic de mâncare cu excepția intestinelor cailor sacrificați pentru soldați. Totuși, această operațiune i-a întărit convingerea lui Hitler că trupele încercuite trebuie neapărat să reziste. Aceasta făcea parte din fixația care avea să contribuie în mare măsură, peste aproape un an, la dezastrul de la Stalingrad.

Abandonarea nemiloasă de către Stalin a Armatei 2 șoc, de sub comanda generalului Andrei Vlasov, izolată în mlaștini și păduri la 160 de kilometri de nord-vestul orașului Demiansk, nu a fost un avertisment pentru Hitler, chiar dacă, înveninat și deziluzionat, Vlasov s-a predat și, legându-și soarta de cea a germanilor, a acceptat să formeze o armată rusă antistalinistă. Ca și cum ar fi dorit să ofere un curios echilibru, generalul Walther von Seidlitz-Kurzbach s-a întors împotriva lui Hitler după ce a fost capturat la Stalingrad. Apoi, în septembrie 1943, s-a oferit voluntar să formeze „o mică armată din prizonieri de război”¹³, care să fie debarcată prin desant aerian în Germania pentru a declanșa o insurecție. Însă suspiciosul Beria nu a acceptat propunerea.

Cu trupele sub cerul liber la temperaturi ce ajungeau până la minus patruzeci de grade Celsius, refuzul aproape superstițios al lui Hitler de a ordona trimiterea de echipament de iarnă trebuia ocolit cumva. Goebbels a reușit rapid să ascundă adevărul. Un apel adresat germanilor a constituit subiectul unui buletin de actualități ce făcea apel la solidaritatea națională. Pe ecran se vedeau femei ce aduceau haine de blană și chiar campioni ai sporturilor de iarnă donându-și schiurile pentru Frontul de Est. Reacția populației l-a încurajat pe Hitler să declare la un prânz în Bârlogul Lupului: „Poporul german mi-a auzit chemarea.”¹⁴ Dar, atunci când hainele au început să sosească, către sfârșitul lunii decembrie, soldații le încercau cu mirare și cu un amuzament aproape cinic. Hainele, curate și mirosind uneori a naftalină, le-au creat o impresie ciudată ostașilor plini de păduchi care le primeau: „Îți poți închipui salonașul cu o sofa“, scria un locotenent, „sau patul unui copil, sau poate camera unei tinere din care veneau. Puteau fi de pe altă planetă.”¹⁵

Gândurile duioase despre cei de acasă nu erau doar o formă de evadare din lumea lor plină de insecte și murdărie, ci și dintr-un mediu de brutalitate crescândă în care moralitatea convențională se distorsionase total. Militarii germani, cei mai mulți tați sau fii iubitori acasă, se complăceau într-un soi de turism de război macabru în Rusia. Fusese emis un ordin către toate unitățile prin

care se interzicea „fotografierea executării dezertorilor [germani]”¹⁶, tot mai numeroși odată cu prăbușirea moralului. Execuțiile de partizani și de evrei în Ucraina – dacă ar fi să ne luăm după mulțimea ce se poate vedea în poze – atrăgeau din ce în ce mai mulți fotografi în uniforme Wehrmacht.

Un ofițer german descria cât de șocat a fost alături de soldații săi atunci când au văzut civilii ruși dezbrăcând cadavrele compatrioților lor. Cu toate acestea, soldații germani nu se sfiau nici ei să ia hainele și cizmele civililor ruși în viață, pe care îi alungau apoi în pustietatea înghețată pentru a muri de frig și de foame. Ofițerii superiori germani se plâneau că soldații lor semănau cu niște țărani ruși, dar nu arătau nici un fel de milă pentru victimele jefuite de singura lor speranță de supraviețuire în astfel de condiții. Un glonț ar fi fost poate mult mai puțin barbar.

În timpul retragerii din împrejurimile Moscovei, soldații germani și-au însușit toate vitele, păsările și alimentele pe care au putut pune mâna. Au scos dușumelele din camerele de locuit pentru a vedea dacă dedesubt nu fuseseră depozitați cartofi. Mobila și chiar bărnele sau podelele caselor erau folosite ca lemn de foc. Nu s-a întâmplat niciodată ca o populație să sufere atât de multe din partea ambelor părți angajate în război. Stalin semnase un ordin la 17 noiembrie prin care cerea tuturor unităților Armatei Roșii – detașamente de aviație, de artilerie, de schiori și de partizani – „să distrugă și să facă scrum”¹⁷ toate casele și gospodăriile țărănești pe o distanță de până la 65 de kilometri în spatele liniilor germane pentru ca inamicul să nu găsească adăpost. Nu s-a ținut seama nici o clipă de soarta femeilor și a copiilor ruși.

Combinăția dintre tensiunea luptelor și ororile războiului a sporit rata sinuciderilor în rândurile soldaților germani. „Sinuciderea în condiții de campanie echivalează cu dezertarea”, erau avertizate trupele într-un ordin. „Viața unui soldat aparține Patriei.”¹⁸ Cei mai mulți se împușcau când erau singuri în serviciul de gardă.

Oamenii își petreceau nopțile gândindu-se la cei de acasă și visând să plece. Texte tipărite și difuzate clandestin, descoperite de ostașii ruși asupra trupurilor germanilor, demonstrează că erau în

egală măsură cinici și sentimentali. „Crăciunul“, se putea citi într-o parodie de ordin, „nu va avea loc anul acesta din următoarele motive: Iosif a fost mobilizat în armată; Maria a intrat în rândurile Crucii Roșii; Pruncul Iisus a fost trimis împreună cu ceilalți copii la țară (ca să scape de bombardamente); cei trei magi nu au primit vize pentru că nu aveau dovezi că ar fi arieni; nu va fi nici o stea din cauza camuflajului; păstorii au fost transformați în santinele, iar îngerii au fost făcuți *Blitzmädeln* [operatori de telefon]. Doar asinul a rămas, dar nu poți sărbători Crăciunul doar cu un asin.“^{19*}

Autoritățile militare erau îngrijorate ca nu cumva militarii care plecau în permisie să demoralizeze populația de acasă cu povestiri despre ororile de pe Frontul de Est. „Vă aflați sub incidența legii militare“, se spunea într-un avertisment vehement, „și sunteți încă pasibili de pedeapsă. Nu vorbiți despre arme, tactică sau pierderi. Nu vorbiți despre rațiile proaste sau nedreptate. Serviciile de informații ale inamicului sunt gata să exploateze spusele voastre.“²⁰

Un soldat, sau mai curând un grup, a redactat propria-i versiune a instrucțiunilor, intitulată „Note pentru cei ce pleacă în permisie“. Încercarea lor de a fi cu haz spune foarte multe despre abrutizarea suferită pe Frontul de Est. „Reamintiți-vă că intrați într-o țară național-socialistă, în care condițiile de trai nu seamănă deloc cu cele cu care v-ați obișnuit. Trebuie să vă purtați cu tact cu locuitorii, adaptându-vă la obiceiurile lor, și abțineți-vă de la deprinderile la care țineți atât de mult. *Mâncare*: Nu smulgeți parchetul sau alte feluri de podele, întrucât cartofii se păstrează în cu totul alte locuri. *Interdicția de a ieși din casă după lăsarea serii*: Dacă ți-ai uitat cheia, încearcă să descui ușa cu obiectul acela rotund. Doar în cazuri de extremă urgență, folosește grenada. *Apărarea împotriva partizanilor*: Nu este necesar să cereți civililor să vă spună parola și nici să deschideți focul dacă răspunsul este nesatisfăcător. *Apărarea împotriva animalelor*: Câinii dotați cu mine sunt caracteristici Uniunii Sovietice. Câinii germani mușcă în cel mai rău caz, dar nu explodează. Împușcarea oricărui câine care vă iese în cale, deși

* „Nu înțeleg“, a scris un ofițer de informații din Armata Roșie la sfârșitul traducerii. „De unde vine chestia asta?“

recomandabilă în Uniunea Sovietică, poate crea o impresie proastă. *Relațiile cu populația civilă:* În Germania, dacă cineva poartă haine femeiești, nu înseamnă neapărat că este partizan. În ciuda acestui lucru, ele sunt periculoase pentru oricine se află în permisie de pe front. *General:* Când vă întoarceți din permisie din Patrie, aveți grijă să nu spuneți în Uniunea Sovietică că la noi e raiul pe pământ, căci altfel toți vor dori să vină aici și să ne strice confortul nostru idilic.²¹

A apărut și un anume cinism în legătură cu medaliile. Când s-a emis în anul următor o medalie pentru campania de iarnă, a fost rapid numită „Ordinul Cărnii Înghețate“. Au existat și cazuri mai grave de lipsă de loialitate. Feldmareșalul von Reichenau, comandantul Armatei 6, a explodat de furie în Ajunul Crăciunului, când a descoperit tot felul de graffitti pe zidurile clădirilor alocate Cartierului său General: „Vrem să ne întoarcem în Germania“; „Ne-am saturat de toate astea“; „Suntem murdari, avem păduchi și vrem să mergem acasă“; „Nu am vrut acest război!“ Reichenau, recunoscând că „astfel de gânduri și stări de spirit“ erau evident „rezultatul marii tensiuni și al lipsurilor“, a aruncat întreaga vină pentru „situația politică și morală a trupelor asupra ofițerilor“²².

În timp ce un grup restrâns de ofițeri cu relații înalte, condus de Henning von Tresckow, plănuia să-l asasineze pe Hitler, în corpul soldaților și gradaților funcționa cel puțin o celulă comunistă. Un apel din „Scrisoarea nr. 3 de pe front“, prin care se cerea „formarea unor comitete de soldați în fiecare unitate, în fiecare regiment, în fiecare divizie“, a fost găsit de un soldat rus în căptușeala mantalei unui soldat german: „Tovarăși, cine nu este în rahat până la gât aici, pe Frontul de Est? [...] Este un război criminal dezlănțuit de Hitler care duce Germania direct în iad [...]. Trebuie să scăpăm de Hitler și noi, soldații, putem face aceasta. Soarta Germaniei se află în mâna oamenilor de pe front. Deviza noastră trebuie să fie «Jos cu Hitler! Împotriva minciunii naziste! Războiul înseamnă moartea Germaniei»“²³.

Dinamica forței în timpul războiului total a întărit inevitabil și mai mult controlul statului. Orice critică la adresa regimului putea fi considerată propagandă inspirată de inamic, și orice opozant putea

fi calificat drept trădător. Ascendența lui Hitler asupra generalilor era incontestabilă, iar ei au devenit țapii ispășitori pentru obsesiile fostului caporal. Comandanții care nu au fost de acord cu politica sa de rezistență cu orice preț în decembrie 1941 aveau să fie înlăturați. Führer-ul l-a obligat pe Brauchitsch să se pensioneze și s-a autonumit comandant suprem în locul lui, pe motiv că nici un alt general nu era dotat cu voința național-socialistă necesară.

Armata germană a reușit să restabilească o linie solidă de apărare la est de Smolensk, dar distrugerea ei era, în principiu, doar o chestiune de timp. Putem constata acum, retrospectiv, că echilibrul puterii – geopolitică, industrială, economică sau demografică – s-a înclinat hotărâtor împotriva Axei în decembrie 1941, datorită nereușitei Wehrmacht-ului de a cucerii Moscova și a intrării americanilor în război. Momentul psihologic hotărâtor al războiului avea să vină, totuși, doar în iarna următoare, odată cu bătălia pentru orașul Stalingrad, care, în parte din cauza numelui său, a devenit un duel personal între reprezentanții maselor.

Note

¹ 12 august 1941, citat în Messenger, p. 150.

² Gottfried von Bismarck (manuscris).

³ Podewils, p. 32.

⁴ Scrisoare, 11 octombrie 1941, citată în Paulus, p. 144.

⁵ Scrisoare, general-locotenent Himer, 2 octombrie 1941, citată în Paulus, p. 143.

⁶ Citat în Volkogonov, p. 422.

⁷ Werth, *The Year of Stalingrad*, p. 104.

⁸ Discuție, Ulko, 22 noiembrie 1995.

⁹ Werth, *Russia at War*, p. 246.

¹⁰ Erickson, *The Road to Stalingrad*, p. 258.

¹¹ Rudolf Schmidt, Corpul 39 tancuri, 13 noiembrie 1941, citat în Paulus, p. 145.

¹² Citat în Bartov, *Hitler's Army*, p. 41.

¹³ Melnikov către Beria, 25 septembrie 1943, TKhIDK, 451p/2/6.

¹⁴ Hitler, citat în Seydlitz, p. 114.

¹⁵ Pabst, p. 54.

¹⁶ Referință germană: W 283/11.41c, 28 noiembrie 1941, RȚKhIDNI 17/125/96.

¹⁷ Citat în Volkogonov, p. 456.

¹⁸ Ordin intitulat „Sinucidere sau tentativă de sinucidere“ din 17 ianuarie 1942, ȚAMO 206/204/48, pp. 471–477.

¹⁹ ȚAMO 206/204/48, p. 468.

²⁰ ȚAMO 206/204/48, p. 346.

²¹ ȚAMO 206/204/48, pp. 471–474.

²² Reichenau către Corpul 29 armată, 25 decembrie 1941, RȚKhIDNI 17/125/96.

²³ „Scrisoare nr. 3 de pe front“, ȚAMO 206/204/48, pp. 17–19.

PARTEA A DOUA

RELANSAREA
OPERATIUNII BARBAROSSA

Prima bătălie a lui Paulus

Ciudata serie de evenimente care l-au adus pe generalul Friedrich Paulus la comanda Armatei 6 a început cu dezamăgirea plină de furie a lui Hitler de la sfârșitul anului 1941. Și, un an mai târziu, o frustrare similară va duce la dezastrul suferit de Paulus și de diviziile sale.

În noiembrie 1941, în timp ce atenția întregii lumi era îndreptată asupra bătăliei din apropierea Moscovei, situația din estul Ucrainei înregistrase fluctuații foarte mari. În punctul culminant al înaintării Grupului de Armate Sud, diviziile din eșalonul întâi al Grupului 1 tancuri al lui Kleist au ajuns la Rostov-pe-Don pe 19 noiembrie pe un viscol năprasnic. A doua zi, au cucerit podul peste fluviul Don, ultima barieră înainte de Caucaz. Dar generalul Timoșenko a reacționat rapid. Flancul drept al unității germane din eșalonul întâi era slab apărat de trupele ungare și o lovitură executată acolo, combinată cu contraatacurile peste Donul înghețat, l-a silit pe Kleist să se retragă.

Hitler era furios, după ce de-abia jubilase, făcându-și iluzii că atât Moscova, cât și terenurile petroliere din Caucaz erau la îndemâna lui. Pentru a înrăutăți și mai mult lucrurile, aceasta era prima retragere a armatei germane din al doilea război mondial. Refuza să creadă că feldmareșalul Rundstedt se confrunta cu lipsa de efective

și de provizii și refuza să accepte să i se permită lui Kleist să-și retragă soldații, mulți dintre ei degerați, pe râul Mius.

Rundstedt a cerut pe 30 noiembrie ca, dacă nu se mai bucură de încredere, să fie eliberat din funcția de comandant. A doua zi în zori, Hitler l-a demis. I-a ordonat lui Reichenau, comandantul Armatei 6, să preia conducerea și să oprească retragerea imediat. Acesta a încercat sau a pretins că va îndeplini misiunea. Câteva ore mai târziu, într-un timp rușinos de scurt, a trimis un mesaj la Cartierul General al Führer-ului prin care informa că retragerea în spatele liniei râului Mius devenise inevitabilă. Reichenau, un „buldog“ mai mult decât activ, a cărui expresie apoplectică era accentuată de monoclu, nu se înțelegea bine cu Rundstedt, care avea să-l descrie mai târziu drept „un necioplit, o brută care obișnuia să alerge aproape în pielea goală când făcea exerciții fizice“¹.

Pe 3 decembrie, Führer-ul a zburat până în Ucraina cu aparatul său Focke-Wulf Condor pentru a afla ce se întâmplase. A vorbit mai întâi cu Sepp Dietrich, comandantul Diviziei SS *Leibstandarte*. Spre uimirea lui Hitler, Dietrich a sprijinit decizia lui Rundstedt de a se retrage.

Atât Rundstedt, cât și Reichenau își aveau Cartierul General la Poltava, acolo unde Carol al XII-lea al Suediei, primul invadator modern al Rusiei, fusese învins de Petru cel Mare, în 1709. Hitler s-a împăcat cu Rundstedt, care nu plecase încă. S-a convenit ca bătrânul feldmareșal să se întoarcă acasă, dar de data aceasta în concediu medical. Nouă zile mai târziu, a primit din partea Führer-ului un cec de în valoare de 250 000 de mărci, ca dar de ziua lui.

Hitler, deși nu avea încredere deplină în Reichenau, a insistat inițial ca acesta să rămână comandant al Armatei 6 și al Grupului de Armate Sud. La cină însă, în timp ce Führer-ul mesteca tacticos gogoșele de mei, dovleac și cartofi, Reichenau a argumentat convingător că nu poate conduce simultan două cartiere generale. A recomandat ca generalul Paulus, fostul său șef de stat-major, să preia Armata 6. Hitler a consimțit, deși nu cu prea multă trageră de inimă. Astfel, în ziua de Anul Nou 1942, Paulus, care nu comandase niciodată o divizie sau un corp de armată, s-a trezit catapultat în

capul listei de evidență a ofițerilor din trupele de uscat, la rangul de general de tancuri [echivalent gradului de general-colonel]. Cinci zile mai târziu, a devenit comandantul Armatei 6, imediat după ce Timoșenko a lansat o ofensivă majoră, dar prost coordonată, asupra orașului Kursk.

Friedrich Wilhelm Paulus provenea dintr-o familie de dregători ai Casei Hesse. Tatăl său se ridicase de la postul de contabil într-o casă de corecție la cel de trezorier-șef al Casei Hesse-Nassau. Tânărul Paulus făcuse, în 1909, cerere de înrolare în Marina Imperială, dar a fost respins. Un an mai târziu, mărirea efectivelor armatei i-a oferit o șansă. Paulus, simțind aproape sigur că este dezavantajat din punct de vedere social în armata Kaiser-ului, era obsedat de aspectul său. Contemporanii îi spuneau *der Lord*. În 1912, s-a căsătorit cu româncea Elena Rosetti-Solescu, care avea doi frați ofițeri și provenea dintr-o familie cu legături princiere. Acestea nu-i plăceau naziștii, dar Paulus, care se înrolase în Freikorps în lupta împotriva bolșevismului în primul război mondial, împărtășea probabil mai mult decât admirația lui Reichenau pentru Hitler.

În calitate de comandant de companie în Regimentul 13 infanterie, nu se poate spune că înaltul și dificilul Paulus n-ar fi fost competent, dar inefficient în comparație Erwin Rommel, comandantul unei companii de mitraliori. Spre deosebire de Rommel, un conducător deschis și direct, gata să-și ignore superiorii, Paulus respecta exagerat modul de subordonare. Era conștiincios și meticolos în munca sa de ofițer de stat-major. Îi plăcea să lucreze până noaptea târziu, aplecat asupra hărților, cu cafeaua și țigările la îndemână. Ocupația sa favorită era să deseneze hărți la scară redusă ale campaniei lui Napoleon în Rusia. Mai târziu va părea camarazilor fiului său din Divizia 3 tancuri „mai curând un om de știință decât un general, atunci când este comparat cu Rommel sau Model”².

Bunele maniere ale lui Paulus i-au asigurat popularitatea în rândurile ofițerilor superiori. Se înțelegea bine chiar și cu gălăgiosul bătaș Reichenau, atunci când a devenit șeful său de stat-major în august 1939. Munca lor în echipă a impresionat alți ofițeri superiori

în primul an de război, cel mai important moment al acesteia fiind primirea actului de capitulare din partea regelui Leopold al Belgiei. Curând după cucerirea Franței, generalul Halder l-a convocat pe Paulus la Berlin ca să lucreze în calitate de planificator principal la OKH. Acolo, cea mai importantă misiune a sa consta în evaluarea opțiunilor pentru Operațiunea Barbarossa. După începerea invaziei și în timp ce aceasta era în plină desfășurare, Reichenau i-a cerut lui Halder să-i înapoieze șeful de stat-major.

„Saltul fantastic” – așa cum l-au descris prietenii, în scrisorile de felicitare – realizat de Paulus la funcția de comandant de armată avea să pălească exact o săptămână mai târziu. Pe 12 ianuarie 1942, șeful său, feldmareșalul von Reichenau, s-a dus să-și facă obișnuita alergare de dimineață la Poltava. Temperatura era de minus douăzeci de grade. Reichenau nu s-a simțit bine în timpul mesei de prânz și s-a prăbușit din cauza unui atac de cord. Când a aflat, Hitler i-a ordonat doctorului Flade, ofițer medical superior al Armatei 6, să-l aducă imediat înapoi în Germania. În stare de inconștiență, a fost legat de un fotoliu și urcat în fuzelajul unui Dornier.

Pilotul a insistat să aterizeze la Lemberg pentru a realimenta avionul, dar a aterizat forțat la o oarecare distanță de aeroport. Doctorul Flade, deși avea un picior fracturat, a tras câteva cartușe de semnalizare pentru a primi ajutor. Când au ajuns cu toți la spitalul din Leipzig, Reichenau era mort. Flade i-a relatat lui Paulus după aceea că aterizarea forțată fusese ca un film. „Până și bastonul de feldmareșal i se ruptese în două.”³ Hitler a ordonat organizarea unor funeralii cu toate onorurile, dar nu a participat la ele, lăsându-i lui Rundstedt onoarea de a-l reprezenta.

Deși comportamentul destul de rezervat îl făcea să pară un om rece, Paulus era mai sensibil decât mulți generali, gândindu-se la confortul soldaților săi. Se spune, de asemenea, că ar fi anulat ordinul dat de Reichenau pe 10 octombrie 1941, ce încuraja tratamentul „sever” aplicat evreilor și partizanilor, dar, atunci când Armata 6 a ajuns la Stalingrad, se pare că jandarmeria de campanie

a primit sarcina de a aresta activiștii comuniști și evreii pentru a-i preda unităților speciale SS pentru „măsuri punitivă”⁴.

Paulus se alesese, desigur, cu o moștenire grea. Chiar de la începutul Operațiunii Barbarossa, masacrele comise asupra evreilor fuseseră în mod deliberat conjugate, ori de câte ori era posibil, cu executarea partizanilor, mai ales pentru că sintagma *jüdische Saboteure* era folosită pentru acoperirea ilegalității actului și la întărirea ideii de conspirație „iudeo-bolșevică”. Definiția partizanului și a sabotorului va căpăta curând dimensiuni ce depășeau cu mult termenii justiției internaționale, care permitea condamnarea la moarte numai după un proces corect. Într-un ordin din 10 iulie 1941, Statul-Major al Armatei 6 și-a avertizat oamenii că orice persoană în haine civile cu părul tuns perie era aproape sigur un soldat al Armatei Roșii și, ca atare, trebuia împușcată. Civili care aveau un comportament ostil, inclusiv cei care le dădeau de mâncare ostașilor Armatei Roșii ce se ascundeau în păduri, trebuiau și ei împușcați. „Elemente periculoase”, precum oficialități sovietice, o categorie care se întindea de la secretarul local de partid și președintele colhozului până la orice individ aflat în slujba guvernului, trebuiau – la fel ca și comisarii și evreii – să fie predate jandarmeriei de campanie sau unităților mobile ale Departamentului de Securitate. Un ordin ulterior prevedea „măsuri colective” – fie execuții, fie incendierea satelor – pentru a pedepsi actele de sabotaj. Potrivit mărturiei Obersturmführer-ului SS August Häfner⁵, feldmareșalul von Reichenau a dat personal ordinul, la începutul lunii iulie 1941, de împușcare a 3 000 de evrei ca măsură represivă.

Comportamentul multor soldați din Grupul de Armate Sud era înfiorător. Cartierul General al Armatei 6, comandate de Reichenau, a emis următorul ordin la 10 august 1941: „În diverse locuri în raionul în care armata acționează cu foc, organe ale SD (Departamentul Securității), ale Reichsführer SS (trupele SS conduse de Heinrich Himmler) și șefi ai Poliției germane au procedat la executarea unor elemente criminale bolșevice, în majoritate evrei. Au fost și cazuri de soldați care se ofereau voluntari, în afara orelor de serviciu, să-i ajute pe cei din SS la execuții, să asiste ori să

fotografieze oricare dintre execuții.⁶ Era interzis oricărui soldat, „căruia nu i s-a ordonat de un ofițer superior“, să participe, să privească sau să fotografieze oricare din aceste execuții. Mai târziu, șeful de stat-major al generalului von Manstein a transmis un mesaj corpului ofițeresc al Armatei 11 din Crimeea prin care li se spunea că „era dezonorant pentru ofițeri să fie prezenți la executarea evreilor“⁷. Logica militară germană, într-un alt aspect al distorsionării relației dintre cauză și efect, nu pare să fi reținut posibilitatea ca ofițerii să se fi făcut deja de rușine prin promovarea ȧelurilor unui regim capabil de astfel de crime.

Din când în când, atrocitățile erau oprite, dar nu pentru mult timp. Pe 20 august, preoții militari din Divizia 295 infanterie l-au informat pe locotenent-colonelul Helmuth Groscurth, șeful de stat-major, că nouăzeci de orfani evrei din orașul Belaia Ȧerkov erau ținuți în condiții dezgustătoare. Erau acolo de la nou-născuți până la copii de șapte ani. Urmau să fie împușcați, ca și părinții lor. Groscurth, fiu de pastor și un antinazist convins, fusese ofițerul Abwehr (serviciul secret german de pe lângă Comandamentul Suprem, condus de amiralul Canaris) care în primăvara aceea îi transmisese în secret lui Ulrich von Hassell detalii ale ordinelor ilegale referitoare la Operațiunea Barbarossa. Groscurth l-a descoperit imediat pe comandantul districtului militar și a cerut cu insistență oprirea execuției. A contactat apoi Cartierul General al Armatei 6, cu toate că comandantul unității speciale SS, Paul Blobel, l-a avertizat că-i va raporta lui Himmler imixtiunea sa. Feldmareșalul von Reichenau l-a sprijinit pe Blobel. Cei nouăzeci de copii evrei au fost împușcați a doua zi seara de milițiile ucrainene, pentru a nu răni orgoliul unității speciale SS.

Groscurth a întocmit un raport complet pe care l-a trimis direct la Cartierul General al Grupului de Armate Sud. Îngrozit și furios, îi scria soției sale: „Nu putem și nu trebuie să ni se permită să câștigăm acest război.“⁸ Cu prima ocazie, a plecat în permisie la Paris pentru a-l vedea pe feldmareșalul von Witzleben, unul dintre membrii de frunte ai mișcării antihitleriste.

Masacrul inocenților de la Belaia Tserkov avea să fie curând „eclipsat” de o altă atrocitate. După cucerirea Kievului, în ultimele zile ale lunii septembrie au fost ridicați 33 771 de evrei pentru a fi măcelăriți de Unitatea Specială SS 4a și de două batalioane de poliție în ravena de la Babi Iar, în afara orașului. Această acțiune de anvergură a intrat din nou în totalitate în zona de acțiune a Armatei 6. Reichenau, împreună cu ofițerii superiori din statul său major, care au participat la conferința de planificare strategică a comandantului, pe 27 septembrie 1941, trebuie să fi știut la ce să se aștepte, chiar dacă este posibil ca soldaților desemnați să sprijine razia să li se fi spus că era vorba de o „evacuare”. Evreii sovietici nu-și imaginau ce îi aștepta. Știau prea puține despre antisemitismul nazist deoarece, după intrarea în vigoare a Pactului Ribbentrop–Molotov, politicile național-socialiste nu fuseseră criticate. În afișele ce conțineau proclamația, comandantul orașului înlătura și el orice bănuială cu următoarele instrucțiuni: „Luați cu voi documentele de identitate, bani și obiecte de valoare, precum și haine călduroase.”⁹ Unitatea specială SS, care așteptase 5 000–6 000 de evrei, a constatat cu stupeoare că apăruseră peste 30 000¹⁰.

Ordinul notoriu din 10 octombrie 1941, al feldmareșalului Reichenau către Armata 6, sprijinit de feldmareșalul Rundstedt, nu lasă nici o îndoială că eșaloanele de comandă poartă în comun responsabilitatea pentru atrocitățile comise împotriva evreilor și civililor din Ucraina. „Pe teatrul de război răsăritean, soldatul nu este doar un om care luptă în conformitate cu legile războiului, ci și portdrapelul unui ideal național și un răzbunător al tuturor bestialităților comise împotriva popoarelor germane. De aceea, soldatul este obligat să aprecieze deplin necesitatea unei severe, dar juste, pedepse ce trebuie date speciei subumane a evreimii.” Datoria lor era să „elibereze pentru totdeauna poporul german de amenințarea iudeo-asiatică”¹¹.

Represaliile, cu incendierile și execuțiile lor, nu au luat sfârșit odată cu moartea lui Reichenau și sosirea lui Paulus. De pildă, pe 29 ianuarie 1942, cam la trei săptămâni după ce fusese instalat noul comandant al Armatei 6, satul Komsomolsk, de lângă Harkov, a fost

ars complet cu toate cele 150 de case ale lui¹². În timpul operațiunii, au fost împușcați opt adulți, iar doi copii, probabil atât de îngroziți, încât au stat ascunși, au fost arși de vii.

După aproape nouă ani de propagandă antislavă și antisemită a regimului, soldații germani erau hotărâți să maltrateze civilii, chiar dacă puțini dintre ei au acționat la vremea aceea din respect pentru valorile naziste. Natura războiului a dat naștere unor emoții pe cât de primitive, pe atât de complexe. Cu toate că au fost cazuri în care soldații au șovăit să ducă la îndeplinire ordinele de execuție, mila firească față de civili s-a prefăcut într-o furie incoerentă provocată de ideea că femeile și copiii nu aveau ce să caute într-o zonă de luptă.

Ofițerii preferau să evite reflecțiile morale. Ei se concentrau în schimb asupra unei bune ordini militare. Cei care mai credeau în legile războiului erau îngroziți adesea din cauza comportamentului soldaților lor, dar instrucțiunile de respectare a procedurilor nu aveau aproape nici un efect. „Interogatoriile se vor încheia cu eliberarea prizonierului sau cu închiderea lui în lagăr“, sublinia un ordin al Diviziei 371 infanterie. „Nimeni nu trebuie executat fără ordinul comandantului.“¹³

Pe unii îi aducea la disperare amploarea jafurilor. Erau puțini acei soldați care plăteau localnicilor pentru vite, păsări și produse agricole, mai ales din cauză că guvernul german refuza să le asigure rațiile corespunzătoare. „Infanteriștii se duc în grădinile de zarzavat și iau tot“, avea să scrie în jurnalul său ceva mai târziu, în vara aceea, un comandant de companie din Divizia 384 infanterie, în timpul ofensivei împotriva Stalingradului. „Iau chiar și obiecte de gospodărie, scaune și oale. Este scandalos. Se publică interdicții severe, dar soldatului de rând îi vine greu să se abțină. Este împins de foame să se poarte așa.“¹⁴ Efectele au fost deosebit de serioase într-o țară cu un climat atât de aspru ca Rusia. Prădarea rezervelor de hrană a condamnat, odată cu venirea iernii, populația civilă la moarte prin inaniție. Nici miere nu se mai putea face, pentru că civililor li se luase zahărul de care aveau nevoie pentru a menține în viață albinele pe timp de iarnă.

Crudul adevăr, pe care foarte puțini ofițeri erau dispuși să-l recunoască, era acela că tolerarea sau sprijinirea de către armată a doctrinei naziste cu privire la „războiul rasial“ pe Frontul de Răsărit ieșea de sub incidența legilor militare și a celor internaționale, riscând să o transforme într-o organizație semicriminală. Faptul că generalii nu au protestat a demonstrat o totală lipsă de sensibilitate sau de curaj moral. Curajul fizic nu era necesar. În primele etape ale campaniei rusești, naziștii nu ar fi îndrăznit să-i facă unui ofițer superior care obiecta nimic altceva decât să-l îndepărteze de la comandă.

Hitler avea o abilitate nemaipomenită de a-și manipula generalii. Cu toate că nu erau naziști convinși, majoritatea generalilor din Armata 6 îi erau totuși loiali lui Hitler, sau cel puțin pretindeau că ar fi. De pildă, o scrisoare scrisă pe 20 aprilie era datată „Ziua de naștere a Führer-ului“, iar proclamațiile erau încheiate cu „Trăiască Führer-ul!“¹⁵ Dar era în același timp posibil ca un general să-și păstreze independența și cariera recurgând la îndemnuri militare și nu la cele politice. Generalul Karl Strecker, comandantul Corpului 11, om cu o bogată experiență de război, își făcuse o regulă din a nu recunoaște regimul. Semna ordinele către soldații săi: „Cu Dumnezeu înaintea. Credința noastră este victoria. Heil, bravi mei luptători!“ Mai important însă, a contramandat personal ordine ilegale venite de sus, deplasându-se odată cu mașina de la o unitate la alta pentru a se asigura că ofițerii l-au înțeles. L-a ales pe Groscurth ca șef de Stat-Major și, împreună, aveau să dirijeze ultimul cuib de rezistență la Stalingrad, credincioși propriului lor simț al datoriei, și nu Führer-ului.

Contrar tuturor regulilor războiului, capitularea nu garanta viețile ostașilor Armatei Roșii. În cea de-a treia zi a invadării Ucrainei, August von Kageneck, comandantul unui pluton de recunoaștere din Divizia 9 tancuri, a văzut din turela vehiculului său de recunoaștere „oameni morți lungiți într-un șir ordonat sub copacii de la marginea unui drum de țară, toți în aceeași poziție – cu fața în jos“¹⁶. Era clar că nu muriseră în luptă. Propaganda nazistă,

provocând în egală măsură o frică atavică și ură, incita ostașii să ucidă atât din cauza uneia, cât și a celeilalte, reamintindu-le în același timp că erau bravi soldați germani. Aceasta a avut drept rezultat o combinație deosebit de distructivă, dat fiind că încercarea de a controla semnele exterioare ale lașității produce cea mai violentă reacție cu putință. Cea mai mare frică pe care propaganda nazistă o încuraja în rândurile trupelor era teama de a fi capturat. „Ne era frică“, a recunoscut Kageneck, „frică de a cădea în mâinile rușilor, fără îndoială însetați de răzbunare după atacul nostru prin surprindere.“¹⁷

Ofițerii fideli valorilor tradiționale au fost și mai îngroziți când au auzit că soldații trăgeau fără a ochi în coloanele de prizonieri sovietici ce-și târșâiau picioarele în ariergardă. Aceste coloane nesfârșite de oameni învinși, înfometați și înaintea de toate însetați în arșița verii, cu uniforme și caschetele lor cafenii (*pilotka*) pline de praf, erau asimilate unor cirezi de vite. Un ziarist italian, care văzuse multe asemenea coloane, scria: „Cei mai mulți erau răniți. Nu aveau bandaje, fețele le erau năclăite de sânge și praf, uniforme zdrențuite, mâinile înnegrite. Umblau încet, sprijinindu-se unul pe altul.“¹⁸ Răniții nu primeau în majoritatea cazurilor asistență medicală și cei care nu puteau mărșălui sau care leșinau epuizați erau împușcați. Era interzis ca soldații sovietici să fie transportați cu mașini germane pentru a nu le infesta cu păduchi sau purici. Să nu uităm că la 3 septembrie 1941 au fost gazați la Auschwitz 600¹⁹ de prizonieri sovietici. Acesta a fost primul experiment cu Zyklon B.

Pentru cei care au ajuns în lagărele de prizonieri, șansele de supraviețuire s-au dovedit a nu depăși 1 din 3. În total, din cele 5,7 milioane de soldați ai Armatei Roșii, peste trei milioane au murit în lagărele germane din cauza bolilor, a lipsei de adăpost, a foametei și maltratărilor. Responsabilitatea pentru prizonierii de război îi revine armatei germane, nu SS-ului sau vreunei alte organizații naziste. Atitudinea ei reamintește de cele spuse de Kaiser-ul Wilhelm al II-lea în 1914 că cei 90 000 de prizonieri ruși luați la Tannenberg „trebuie să fie lăsați să moară de foame“²⁰.

Pe Frontul de Sud, un lagăr german de la Lozovaia, cucerit de sovietici în timpul înaintării din ianuarie a lui Timoșenko, a arătat în ce condiții înfiorătoare erau ținuți prizonierii ruși, care mureau de „frig, inaniție, maltratări brutale”²¹. Iuri Mihailovici Maximov²², din Divizia 127 pușcași, capturat în toamna anului 1941, a fost unul din cei duși la Novo Aleksandrovsk. Așa-numitul lagăr nu avea colibe, ci era un simplu teren înconjurat de un gard de sârmă ghimpată. Cei 18 000 de prizonieri erau hrăniți din douăsprezece cazane în care se fierbeau hălci ciudate de carne de cal. Când gardienii de serviciu dădeau prizonierilor ordinul de a se apropia pentru a primi de mâncare, cei care încercau să fugă erau împușcați cu pistolul-mitralieră. Ca un avertisment, cadavrele lor erau lăsate să zacă acolo trei zile.

Ofițerii germani de pe front doreau, din rațiuni practice, ca prizonierii să fie mai bine tratați. „Informațiile lor cu privire la efectivele, organizarea și intențiile inamicului ne spun mai mult decât ne-ar putea transmite propriile noastre servicii de cercetare”, menționa o instrucțiune dată de șeful cercetării din Divizia 96 infanterie. „Ostașii ruși“, adăuga el, „răspund la interogatorii cu naivitate.”²³ Secția de propagandă OKW a emis în același timp ordine în care se spunea că trebuie încurajate dezertările rușilor pentru a salva vieți germane. Dar personalul serviciilor de informații de pe front știa prea bine că măsura „putea funcționa doar dacă se respectau promisiunile făcute dezertorilor”²⁴. Necazul era că aceștia erau de obicei tratați la fel de prost ca și ceilalți prizonieri.

Disprețul lui Stalin față de legile internaționale favoriza planurile lui Hitler referitoare la un război de nimicire, astfel încât, atunci când, la mai puțin de o lună după declanșarea invaziei, Uniunea Sovietică a propus o aderare reciprocă la Convenția de la Haga, nota a rămas fără răspuns. Stalin nu credea prea mult în respectarea regulilor, dar fusese de-a dreptul zguduit de ferocitatea atacului german.

În rândurile Armatei Roșii nu exista nici un echivalent formal al ordinelor primite de Wehrmacht, însă membrii SS și, mai târziu, alte

categorii precum gardienii din lagăre și membrii Poliției Secrete de Campanie puteau fi aproape siguri că vor fi împușcați dacă ar fi fost capturați. Piloții și servanții tancurilor riscau, de asemenea, să fie linșați, dar în general împușcarea prizonierilor era mai curând întâmplătoare, nu calculată, în timp ce actele de cruzime turbată erau localizate și inconstante. Autoritățile sovietice doreau cu disperare să facă rost de prizonieri, mai ales ofițeri, pentru a-i supune interogatoriilor.

Pentru partizani, inclusiv detașamentele Armatei Roșii și trenurile sanitare reprezentau ținte legitime, puțini fiind piloții sau mitraliorii care să ierte ambulanțele sau spitalele de campanie. Un medic din Divizia 22 tancuri observa: „Ambulanța mea avea o mitralieră montată deasupra și pe părți purta semnul Crucii Roșii. Acest simbol era o farsă în Rusia și servea drept semn doar pentru oamenii noștri.”²⁵ Cel mai grav incident a avut loc pe 29 decembrie 1941, când a fost capturat un spital de campanie german la Feodosia²⁶, pe coasta Crimeii. Infanteria marină sovietică – se pare că majoritatea ostașilor erau beți – a ucis în jur de 160 de răniți germani. Dintre aceștia din urmă, unii au fost aruncați pe ferestre, alții au fost scoși afară, udați și lăsați să moară înghețați. Atrocitățile comise întâmplător și primitiv de ostașii Armatei Roșii în primele optsprezece luni – ar fi fost desigur mai multe dacă nu s-ar fi retras atât de repede – le-au sugerat multor germani comparații cu Războiul de Treizeci de ani. O legătură mai potrivită, totuși, ar fi fost cu războiul civil din Rusia, unul dintre cele mai sălbatice conflicte ale secolului XX, pe care cruciada lui Hitler împotriva bolșevismului a reușit să-l reaprindă. Dar, pe măsură ce războiul înainta, furia și dorința arzătoare de răzbunare ale rușilor au fost stârnite din nou de știrile cu privire la atrocitățile comise de germani în „teritoriile ocupate”: sate arse până în temelii ca represalii, civili înfometați, masacrați și deportați în lagăre de muncă. Această impresie de genocid împotriva slavilor a dat naștere, alături de dorința de răzbunare, la hotărârea nemiloasă de nu fi învinși.

Generalul Paulus nu a preluat comanda Armatei 6 într-un moment prea liniștit și, probabil, a fost afectat mai mult decât a arătat de moartea lui Reichenau. Prima sa experiență în calitate de mare comandant în ianuarie 1942 a coincis cu ofensiva generală prost gândită a lui Stalin, ce a urmat succesului repurtat de Armata Roșie în jurul Moscovei. Era, într-adevăr, un moment dificil pentru toate forțele germane de pe Frontul de Sud. Armata 11 din Crimeea, de sub comanda generalului von Manstein, nu reușise încă să cucerească Sevastopolul, iar un atac prin surprindere al trupelor Armatei Roșii din Caucaz a dus la ocuparea Peninsulei Kerci la sfârșitul lui decembrie. Hitler, furios la culme, l-a trimis în fața Curtii Marțiale pe comandantul corpului de armată, generalul von Sponeck.

Paulus și-a mutat Cartierul General la Harkov, obiectivul mareșalului Timoșenko. Temperatura scăzuse la treizeci de grade sub zero, uneori chiar și mai mult. Transporturile germane pe calea ferată și pe drumuri nu se puteau efectua din cauza înghețului, iar căruțele trase de cai puteau asigura doar rațiile minime.

Timoșenko plănuise să izoleze regiunea industrială Donbas și să prindă Harkovul într-o încercuire uriașă, însă doar forțele din partea sudică a învăluirii au reușit să penetreze liniile germane. A fost o lovitură încununată de succes, prin care s-a realizat un intrând de circa 100 de kilometri în adâncime. Armata Roșie ducea însă lipsă de resurse și de trupe de rezervă așa că, după două luni de lupte crâncene, atacurile s-au oprit.

Armata 6 rezista, dar Paulus era totuși neliniștit. Feldmareșalul von Bock, pe care Hitler îl numise cu destulă rețineră la comanda Grupului de Armate Sud, credea că fusese mult prea precaut în contraatac. Paulus și-a păstrat comanda cu ajutorul protectorului său, generalul Halder. În schimb, a fost mutat șeful său de stat-major, colonelul Ferdinand Heim. În locul lui a venit colonelul Arthur Schmidt, ofițer de stat-major, un bărbat subțirel, cu trăsături puternice și limbă ascuțită, provenind dintr-o familie de comercianți din Hamburg. Schmidt, încrezător în propriile sale aptitudini, i-a făcut pe mulți din cei de la Cartierul General al Armatei 6 să-i îndoară

spatele, dar avea și sprijinitori. Paulus se bizuia foarte mult pe judecata lui, și ca atare Schmidt a jucat un rol important, unii spun chiar excesiv, în determinarea cursului evenimentelor ce aveau să se desfășoare mai târziu în anul acela.

La începutul primăverii, în 1942, diviziile ce aveau să piară la Stalingrad erau interesate prea puțin de bârfele care circulau în rândul personalului. Preocuparea lor imediată erau completarea efec-tivelor și reînarmarea. Este cât se poate de elocvent pentru curajul și mobilitatea spirituală a Wehrmacht-ului (fără a spune însă mai nimic despre simțul ei de autoapărare) faptul că amintirea iernii năprasnice li s-a șters practic din minte imediat după venirea primăverii și a noului echipament. „Moralul era din nou ridicat“, își amintea un comandant, a cărui companie a avut în sfârșit o garnitură completă de optsprezece tancuri. „Eram în stare bună.“²⁷ Nu îi deranja foarte mult faptul că până și versiunea cu țeavă lungă a tancului Mark III avea doar un singur tun cu calibrul de 50 mm, al cărui obuz nu reușea întotdeauna să penetreze tancurile sovietice.

Cu toate că nu s-a anunțat nimic în rândurile diviziilor, toată lumea știa că nu va mai dura mult până la începerea unei ofensive majore. În martie, generalul Pfeffer, comandantul Diviziei 297 infanterie, spunea, mai în glumă, mai în serios, unui căpitan căruia nu-i prea convenea să fie trimis în Franța la un curs pentru comandanții de batalioane: „Fii mulțumit că iei o pauză. Războiul va fi destul de lung și destul de violent ca să-l simți din plin.“²⁸

Pe 28 martie, generalul Halder s-a dus la Rastenburg pentru a prezenta planurile cerute de Hitler pentru cucerirea Caucazului și a sudului Rusiei până la Volga. Nu bănuia că la Moscova Stavka studia proiectul lui Timoșenko pentru o nouă ofensivă în zona Harkov.

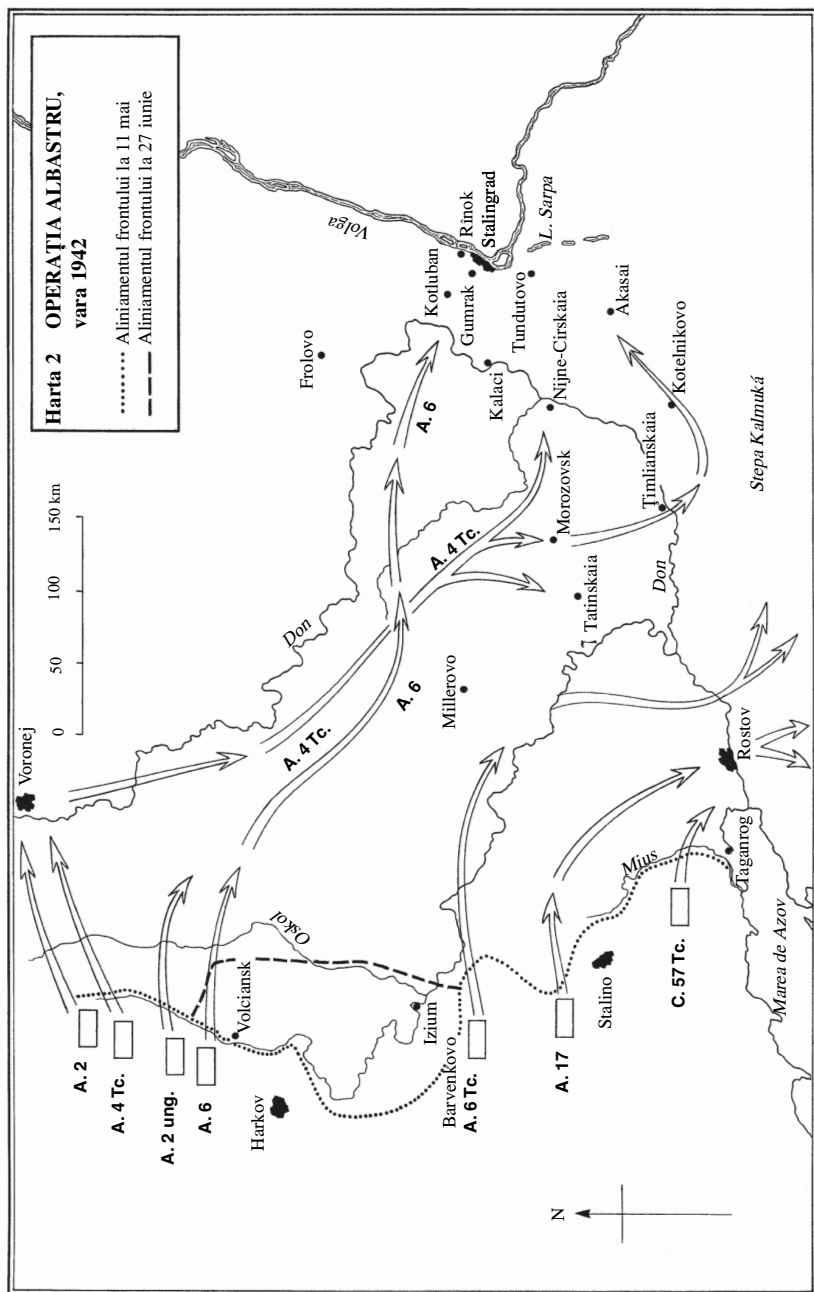
Pe 5 aprilie, Cartierul General al Führer-ului a emis ordine pentru ca această campanie să conducă la „victoria finală“ în Răsărit. În timp ce se preconiza ca Operațiunea Lumina Nordului, desfășurată de Grupul de Armate Nord, să ducă la cucerirea Leningradului și la realizarea joncțiunii cu finlandezii, ofensiva principală –

Operațiunea Siegfried, reintitulată apoi Operațiunea Albastru – urma să aibă loc în sudul Rusiei.

Hitler continua să fie convins de „superioritatea calitativă a Wehrmacht-ului asupra sovieticilor”²⁹ și considera că nu era nevoie de rezerve, ca și cum odată cu îndepărtarea comandanților grupurilor de armate și-ar fi șters din memorie eșecurile recente. Feldmareșalul von Bock, cel care a fost cel mai rapid reînstatat, se îndoia că germanii aveau forța de a cuceri, darămite să și mențină, terenurile petrolifere din Caucaz. Se temea că Uniunea Sovietică nu-și epuizase toate rezervele, așa cum credea cu atâta tărie Cartierul General al Führer-ului. „Marea mea îngrijorare – că rușii ne-ar putea devansa cu propriul lor atac – scria el în jurnalul său la 8 mai, nu s-a diminuat.”³⁰

În aceeași zi, Bock l-a întâmpinat pe generalul Walther von Seydlitz-Kurzbach, cel care spărsese încercuirea de la Demiansk. Seydlitz, artilerist, era descendentul strălucitului general de cavalerie al lui Frederic cel Mare, despre care se spunea că în tinerețe ar fi putut trece în galop printre palele unei mori de vânt în mișcare, dar își câștigase faima cu marea victorie de la Rossbach din Războiul de Șapte ani, unde escadroanele sale au învins. Walther von Seydlitz era și el impulsiv și, asemenea strămoșului său, va fi ocolit de noroc și va avea o bătrânețe amarnică. Seydlitz a ajuns într-o după-amiază pe calea aerului de la Königsberg, unde petrecuse câteva zile de permisie împreună cu soția sa, înainte de a prelua comanda Corpului 51. Atunci când cei doi soți și-au luat rămas-bun la aeroport nu și-au imaginat „că avea să fie un rămas-bun pentru aproape paisprezece ani”³¹.

A doua zi, Seydlitz a plecat spre Harkov. Orașul, după cum a constatat el, nu fusese serios avariat atunci când fusese cucerit. „Clădirile erau de regulă de pe vremea țărilor, cu excepția unei noi universități, construită în bombasticul stil stalinist, și o uriașă fabrică de tractoare ridicată de americani. În centru, aproape totul este construit din cărămidă, dar spre periferie casele sunt toate din lemn.”³² În noua sa mare unitate, a constatat că avea două divizii austriece, Divizia 44 infanterie, succesoarea vechiului regiment

habsburgic Hoch- și Deutschmeister, precum și Divizia 297 infanterie a generalului Pfeffer.

Pe 10 mai, Paulus i-a prezentat feldmareșalului von Bock proiectele sale de plan pentru Operațiunea Fridericus, eliminarea întrândului Barvenkovo câștigat de Timoșenko în timpul ofensivei din ianuarie. Temerile lui Bock în legătură cu un atac rusesc s-au materializat chiar mai devreme decât se așteptase. Timoșenko adunase 640 000 de oameni, 1 200 de tancuri și aproape o mie de avioane. Pe 12 mai, cu șase zile înainte de începutul programat al Operațiunii Fridericus, Armata Roșie a lansat un dublu atac, pornit din jurul localității Volceansk și de la întrândul Barvenkovo pentru a izola orașul Harkov. Bock l-a avertizat pe Paulus să nu contraatace în grabă sau fără sprijin aerian, dar brigăzile de tancuri sovietice au rupt frontul Corpului 8 al generalului Walther Heitz și către seară unitățile de tancuri rusești se aflau la 20 de kilometri de Harkov.

A doua zi dimineață, Bock și-a dat seama că pătrunderea inamicului din jurul localității Volceansk era mai serioasă decât își închipuisese. Armata 6 a lui Paulus a fost atacată cu foc puternic de artilerie din mai multe direcții. În șaptezeci și două de ore de luptă, în mare parte sub o ploaie torențială, au fost nimicite șaisprezece batalioane. Paulus era convins că singura soluție ar fi fost o acțiune de întârziere, cu repliere acolo unde era necesar. Cu toate acestea, Bock avea alte idei. El a insistat pe lângă Halder să-l convingă pe Hitler că un contraatac cu Armata 1 tancuri a lui Kleist putea transforma o retragere într-o victorie. Führer-ul, care trăia pentru astfel de momente, a hotărât imediat că prilejul trebuie exploatat. Pretinzând că ideea îi aparținea, i-a ordonat lui Kleist să-și plaseze rapid Armata 1 tancuri în poziție pentru a lovi flancul de sud al inamicului. A cerut aviației să-și concentreze toate grupările de atac pentru a bloca formațiile lui Timoșenko până când Kleist intra în dispozitiv.

Kleist a lovit partea de sud a întrândului Barvenkovo înainte de zorii zilei de 17 mai. Către prânz, unitățile din primul eșalon înaintaseră 16 kilometri, cu toate că diviziile sale de tancuri au fost obligate să angajeze T-34 de la distanță mică, altfel „proiectilele lor ar fi zburat ca niște focuri de artificii”³³.

În acea seară, Timoșenko a luat legătura cu Moscova, cerând insistent să i se trimită întăriri pentru a-l putea opri pe Kleist. Potrivit spuselor lui Jukov, Timoșenko nu a avertizat Moscova că armatele lui erau pe cale de a fi încercuite, dar comisarul-șef al frontului, Nikita Hrușciiov, a pretins că Stalin a refuzat cu încăpățănare să le permită să se retragă din fața primejdiei. (Această din urmă afirmație a fost una din acuzațiile aduse lui Stalin în faimoasa sa demascare la cel de-al XX-lea Congres al PCUS din 1956.) În sfârșit, pe 19 mai, Timoșenko a revocat, cu acordul lui Stalin, ofensiva, dar a fost prea târziu.

Bock a hotărât că venise momentul ca Paulus să atace de la nord pentru a închide punga. Lupta ce a urmat – o compresiune treptată a peste un sfert de milion de militari sovietici – a condus la situații neobișnuite. Potrivit unui subofițer din Divizia 389 infanterie, regimentul său s-a trezit aruncat într-o bătălie nemiloasă cu ceea ce el a numit „batalionul-bandit“ de soldați-femei, comandat de o roșcată. „Metodele de luptă ale acestor fiare-femele s-au dezvăluit în moduri înșelătoare și primejdioase. Stăteau ascunse în căpițe de paie și ne împușcau în spate când treceam pe lângă ele.“³⁴

Exact în momentul în care cercul se închidea, o parte din militarii Regimentului 2 tancuri și câțiva artileriști s-au văzut izolați la căderea nopții în mijlocul rușilor masați. Comandantul lor era legendarul conte Hyazinth von Strachwitz, poreclit „Panzer-Kavallerist“. Strachwitz, ajuns la vârsta de patruzeci și nouă de ani, cavalerist renumit pe vremea primului război mondial – soldații săi ajunseseră atât de departe în înaintarea din 1914, încât vedeau Parisul în depărtare – mai purta încă mustața neagră și avea înfățișarea plăcută a unei stele de cinema din anii 1920. Mai important era însă faptul că nu-și pierduse simțul cu totul excepțional de a prevedea pericolul, care-l făcuse să-și câștige reputația de comandant norocos.

Deoarece această mică forță din Divizia 16 tancuri habar nu avea de situația din jur, la lăsarea întunericului Strachwitz a ordonat o apărare circulară până în zori. Chiar înainte de a se ivi primele raze de lumină, i-a luat cu el pe căpitanul baron Bernd von Freytag Loringhoven, unul din comandanții săi de batalion, și doi ofițeri de

artilerie și au urcat un mic deal, pentru a privi în jur. În timp ce cei patru ofițeri își potriveau binocurile, Strachwitz l-a apucat brusc pe Freytag Loringhoven de braț și l-a tras pe pantă în jos. I-a avertizat și pe cei doi artileriști, dar aceștia nu au reacționat suficient de rapid. Amândoi au fost uciși de un proiectil tras de o baterie rusă aflată pe altă colină. Imediat Strachwitz a ordonat pornirea motoarelor, iar tancurile și celelalte vehicule au ieșit în trombă din vasta arenă pentru a se alătura restului diviziei.

Armata Roșie s-a apărat cu îndârjire mai mult de o săptămână, pe o vreme umedă de primăvară. Lansa atacuri disperate – uneori cu brațele împreunate – împotriva liniilor germane, pe timp de noapte, dar punga era solidă. Rușii au fost masacrați cu miile sub lumina curios de rece trasoarelor cu magneziu. Grămezile de trupuri din fața pozițiilor germane erau o dovadă a curajului lor sinucigaș. Supraviețuitorii se întrebau dacă vor mai scăpa de acolo vreodată. Un ostaș rus necunoscut prins în pungă a scris pe o bucățică de hârtie cum, „privind lumina reflectoarelor germane jucându-se pe nori”³⁵, se întreba dacă își va mai vedea iubita vreodată.

Au reușit să scape mai puțini de un om din zece. Armatele 6 și 57, prinse în încercuirea de la Barvenkovo, au fost practic nimicite. Armatele lui Paulus și Kleist au luat aproape 240 000 de prizonieri, 2 000 de tunuri și grosul forței de tancuri a lui Timoșenko. Propriile lor pierderi s-au ridicat la puțin peste 20 000 de oameni. Ploua cu felicitări din toate direcțiile. Paulus a fost sărbătorit în paginile presei naziste care, nedorind să slăvească aristocrați reacționari, făcea mult caz de originile sale modeste. Führer-ul i-a acordat Crucea Cavalerului și a trimis un mesaj prin care declara că aprecia deplin „succesul Armatei 6 împotriva unui inamic numeric superior”³⁶. Schmidt, șeful de stat-major al lui Paulus, va spune peste câțiva ani că efectul cel mai puternic al acestei bătălii s-a exercitat asupra atitudinii lui Paulus față de Hitler. Decizia Führer-ului de a sprijini ambițiosul contraatac l-a convins pe Paulus de strălucirea acestuia și de abilitatea superioară a OKW (Oberkommando der Wehrmacht – Comandamentul Suprem al Forțelor Armate) de a judeca situația strategică.

În mod ironic, ținând seama de circumstanțe, Paulus a primit și o scrisoare de apreciere neobișnuit de emoționantă din partea maiorului Klaus von Stauffenberg de la Statul-Major General, care i-a fost alături într-un moment al bătăliei. „Cât de reconfortant este“, scria Stauffenberg, „să pleci din această atmosferă într-un mediu în care oamenii dau ceea ce au mai bun fără să ezite nici o clipă, își dau chiar și viața fără să murmure sau să se plângă, în timp ce conducătorii și cei care ar trebui să dea un exemplu se ceartă și întorc vorbele pe față și pe dos când este vorba de propriul lor prestigiu sau nu au curajul să-și spună părerea asupra unei chestiuni care afectează viața a mii dintre concetățenii lor.“³⁷ Paulus fie nu a observat, fie, mai probabil, a ignorat mesajul codificat.

Era limpede că Paulus nu dorea să recunoască erorile lui Hitler, dar, după felul în care planurile pentru Operațiunea Barbarossa se schimbaseră cu un an în urmă după toanele Führer-ului, ar fi trebuit să intuiască realele pericole pentru comandanții de mari unități. Hitler, intoxicat de ideea propriei sale infailibilități și profitând de comunicațiile aproape instantanee cu statele lor majore, va încerca, de parcă ar fi fost Dumnezeu, să controleze de departe orice manevră.

Note

¹ Citat în Messenger, p. 61.

² Kegenneck, discuție, 24 octombrie 1995.

³ Scrisoare, 11 februarie 1942, citată în Paulus, p. 164.

⁴ VOTsDNI 113/14/306, citat în Epifanov, p. 135.

⁵ SS-Obersturmführer August Häfner, citat în Klee și Dressen (ed.), p. 111.

⁶ Reprodus în Heer (ed.), p. 75.

⁷ Paget, p. 173.

⁸ Citat în Groscurth, p. 91.

⁹ Citat în Heer, p. 78.

¹⁰ R.W.M. Kempner, *SS im Kreuzverhör*, München, 1964, p. 29.

¹¹ Citat în Klee și Dressen (ed.), p. 39.

¹² TAMO 206/294/48.

¹³ TAMO 48/453/21, p. 32.

- ¹⁴ ȚAMO 206/294/48, p. 485.
- ¹⁵ Aniversarea Führer-ului și alte exemple în BA-MA, N395/10.
- ¹⁶ Kageneck, p. 30.
- ¹⁷ Kageneck, pp. 32–33.
- ¹⁸ Malaparte, p. 121.
- ¹⁹ Goldhagen, p. 157.
- ²⁰ BA-MA, N395/10, citat în Messerschmitt, pp. 221–222.
- ²¹ Erickson, *The Road to Stalingrad*, p. 328.
- ²² Maximov, Raport NKVD, 4 martie 1942, ȚAMO 226/335/7, p. 364.
- ²³ 29 martie 1942, RȚHIDNI 17/125/96.
- ²⁴ 16 martie 1942, RȚHIDNI 17/125/96.
- ²⁵ Dr. Hans Heinz Schrömbgens, citat în Schneider-Janessen, p. 136.
- ²⁶ BA-MA, RW2/v. 151, 152, citat în de Zayas, p. 181.
- ²⁷ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ²⁸ Bruno Gebele, în Beck, p. 102.
- ²⁹ Förster, „Evolution and development of German doctrine, 1914–1945“, p. 7.
- ³⁰ Bock, *Jurnal*, 8 mai 1942, citat în Paulus, p. 176.
- ³¹ Seydlitz, p. 147.
- ³² Seydlitz, p. 148.
- ³³ Kageneck, discuție, 24 octombrie 1995. Uffz. Hans Urban, 389th, I.D., BA-MA, RW4/v 264, p. 89.
- ³⁴ Uffz. Hans Urban, 389th, I.D., BA-MA, RW4/v 264, p. 89.
- ³⁵ Mss. al unui soldat necunoscut în documentele Ehrenburg, RGALI 1204/2/3453.
- ³⁶ 20 mai 1942, citat în Paulus, p. 168.
- ³⁷ 12 iulie 1942, citat în Paulus, p. 168.

„De cât pământ are nevoie un om?”

Dis-de-dimineață, în ziua de 1 iunie, Hitler a decolat de pe aerodromul de lângă Rastenburg cu avionul său personal Focke-Wulf Condor pentru a se deplasa la Cartierul General al Grupului de Armate Sud de la Poltava. Subiectul ședinței operative era marea ofensivă de vară. Era extraordinar de bine dispus când s-a întâlnit cu feldmareșalul von Bock și ceilalți comandanți-șefi de armate, printre care Kleist (Armata 1 tancuri), Hoth (Armata 4 tancuri) și Paulus (Armata 6). Reprezentantul Luftwaffe prezent la această întrunire era general-colonelul baron Wolfram von Richthofen.

Richthofen, vărul „Baronului Roșu“, în escadrila căruia a intrat în 1917, era un bărbat cu chipul dur, inteligent și arogant. Palmaresul său de acte de neîndurare vorbea de la sine. A comandat Legiunea *Condor* în Spania, atunci când s-a inventat tehnica „covo-
rului de bombe“, și a fost direct răspunzător pentru distrugerea orașului Guernica în 1937, care va deveni simbolul ororilor războiului modern. Corpul 8 aviație comandat de Richthofen a fost cel care a distrus Belgradul în aprilie 1941, când și-au pierdut viața 17 000 de civili – un act pentru care comandatul său, generalul Alexander Löhr, a fost executat de iugoslavi după război. O lună mai târziu, în timpul invadării Cretei, avioanele lui Richthofen au transformat în mormane de moloz întreaga arhitectură din Canea și Heraklion.

În timpul conferinței, Hitler a menționat doar în treacăt Stalingradul. Pentru generalii săi, acesta nu era decât un nume pe hartă. Obsesia Führer-ului erau terenurile petrolifere din Caucaz. „Dacă nu luăm Maikopol și Groznîi“, le-a spus el generalilor, „trebuie să pun capăt războiului.“¹ În acea fază, singurul interes pentru Stalingrad consta în eliminarea fabricilor de armament din zonă și asigurarea unei poziții pe Volga. Capturarea orașului nu era considerată o necesitate.

Prima fază a Operațiunii Albastru era cucerirea Voronejului. A doua era prinderea în capcană a grosului forțelor sovietice printr-o dublă învăluire la vest de Don. Armata 6 urma apoi să se deplaseze către Stalingrad pentru a asigura flancul de nord-est, în timp ce Armata 1 tancuri a lui Kleist și Armata 17 ocupau Caucazul. După ce Bock și-a încheiat prezentarea, a luat cuvântul Hitler, care a făcut ca totul să pară cât se poate de simplu. Armata Roșie era terminată după luptele din iarnă, iar victoria de la Harkov confirmase încă o dată supremația germană. Era atât de sigur de succes în sud, încât, după căderea Sevastopolului, Hitler plănuia să trimită către nord Armata 11 a lui Manstein. I-a mărturisit chiar lui Manstein visul său de a trimite coloane de blindate prin Caucaz până în Orientul Mijlociu și India.

Înainte ca Operațiunea Albastru să poată fi lansată, urmau să fie executate două operațiuni mai mici pentru a îndrepta linia frontului și a pregăti aliniamentul de atac, cu capete de pod peste râul Doneț. În după-amiaza zilei de 5 iunie, ca o ultimă tratație, numeroși ofițeri și soldați ai Armatei 6 s-au dus la un spectacol al baletului din Harkov. Balerinii neplătiți fuseseră ținuți în viață peste iarnă de rațiile primite de la Wehrmacht. În ziua aceea interpretau *Lacul Lebedelor*, iar în sala plină până la refuz spectatorii transpirați în uniforme lor cenușii au apreciat în mod deosebit interpretarea tragediei prințului Siegfried, prins în capcana mașinațiunilor hapsânului Rothbart. (Ciudata alăturare a două nume de cod – Siegfried, numele inițial al Operațiunii Albastru, și Rothbart, echivalentul german al cuvântului Barbarossa – a fost o pură coincidență.) După spectacol, s-au grăbit toți să ajungă la unitățile lor. În

acea noapte fierbinte fără lună, elemente din eşalonul întâi al Armatei 6 au început să înainteze în direcția nord-est către sectorul Volceansk.

Pe 10 iunie, la ora 2 dimineața, companii ale Diviziei 297 infanterie au trecut Donețul cu bărci de asalt. Asigurându-și mai întâi un cap de pod pe celălalt mal, companiile de geniu au început să construiască un pod de pontoane de circa 55 de metri. Către seară, blindatele Diviziei 14 tancuri treceau huruind peste pod. În dimineața următoare, a fost cucerit un pod din amonte înainte ca trupele sovietice care îl păzeau să apuce să tragă. Dar această trecere era atât de strâmtă, încât a doua zi s-au format blocaje printre barajele de mine pe ambele sensuri de circulație, marcate cu benzi albe. O rupere de nori a transformat drumul nepietruit în mocirlă. Au explodat apoi două obuze, aruncând în aer jeturi imense de noroi și coloane de fum negru. Caii unui furgon de efecte s-au speriat. Au dat înapoi, apoi au luat-o la goană ieșind de pe drum, peste banda albă. O mină a explodat. Unul din cai a fost făcut bucăți, iar celălalt s-a prăbușit sângerând la pământ. Furgonul a luat foc. Flăcările s-au întins la un furgon din apropiere, încărcat cu muniție. Muniția de infanterie și grenadele au început să explodeze ca într-o acțiune de deschidere a focului prin surprindere.

Schimburile de focuri, succesele și accidentele relativ minore s-au repetat și în ziua următoare, aproximativ după același tipar. Un maior de stat-major din divizia de șvabi care stătea lângă generalul său pe marginea unui rambleu de cale ferată în timpul unei vizite la o unitate de patrulare a fost ucis pe loc de glonțul unui lunetist rus, ascuns într-un tufiș. Șoferul lor a fost și el lovit în umărul stâng. După ce a ordonat infanteriei și unei perechi de tunuri autopropulsate să tragă, generalul a luat trupul ofițerului de stat-major în vehiculul lui și a părăsit „locul nenorocirii”². În timpul cinei din corutul popotei Cartierului General, câțiva ofițeri inferiori discutau despre avantajele morții subite. Unii considerau sfârșitul neașteptat al maiorului de preferat, aproape un ideal militar, alții erau depri-mați, susținând că era un furt de viață, o reducere a trupului unui ofițer la nivelul unui joc de tras la țintă. Generalul a tăcut tot timpul

supărat, evident tulburat că moartea unui subordonat fusese provocată de un glonț destinat lui.

În timp ce Armata 6 și Armata 1 tancuri asigurau aliniamentul de lansare a Operațiunii Albastru, ce trebuia să înceapă la 28 iunie, toate cartierele generale implicate au intrat într-o stare de confuzie. Pe 19 iunie, maiorul Reichel, ofițerul cu probleme operative al Diviziei 23 tancuri, a plecat cu un avion ușor Fieseler Storch să viziteze o unitate din eșalonul întâi. Contrar tuturor procedurilor de securitate, luase cu el un set de ordine detaliate pentru întreaga operațiune. Aparatul Storch a fost doborât dincolo de liniile germane. O patrulă trimisă să recupereze trupurile și documentele a descoperit că rușii ajunseseră acolo primii. Auzind despre cele întâmplate, Hitler a devenit aproape incoerent din cauza furiei. A cerut ca atât comandantul de divizie, cât și comandantul de corp de armată să fie aduși în fața Curții Marțiale.

Marea ironie a fost că atunci când i s-a spus despre documentele capturate, Stalin nici nu s-a uitat la ele, socotindu-le falsuri. Revinând la încăpățânarea obsesivă din anul anterior, Stalin refuza să creadă orice ar fi contrazis propria sa părere că Hitler va ataca din nou Moscova. Cartierul General al Frontului de Sud-Vest a trimis documentele lui Reichel la Kremlin cu avionul, însă Stalin, în timpul întrevederii sale din 26 iunie cu generalul Golikov, comandantul Frontului Briansk, chiar cel amenințat, a aruncat furios documentele când a văzut că generalul le considera autentice. Golikov a fost trimis înapoi la Cartierul său General pentru a pregăti o lovitură rapidă de devansare pentru a recuceri orașul Orel. Împreună cu statul său major, a pregătit a doua zi și întreaga noapte un proiect de plan, dar toată truda lor a fost în zadar. Ofensiva germană a început câteva ore mai târziu.

Pe 28 iunie, armatele 2 și 4 tancuri, desfășurate în apropiere de Kursk, au atacat în direcția est către Voronej, nu spre nord, către Orel și Moscova, așa cum se așteptase Stalin. Un controlor aerian de la Luftwaffe, de obicei un locotenent ajutat de doi subofițeri dotați cu unul dintre cele mai noi aparate radio, a fost atașat Cartierului General al diviziilor de tancuri din primul eșalon, pentru a anunța

atacurile aeriene. Odată realizată pătrunderea, diviziile de tancuri ale lui Hoth au înaintat rapid în timp ce avioanele de bombardament în picaj (Stuka) ale lui Richthofen zdrobeau punctele de sprijin sau concentrările de tancuri din faţă.

Pătrunderea realizată de Armata 4 tancuri, sub comanda lui Hoth, a alarmat Moscova. Stalin a aprobat cererile lui Golikov de suplimentare a tancurilor şi a transferat mai multe brigăzi din rezervele Stavka şi de la Frontul Sud-Vest al lui Timoşenko. Dar din cauza comunicaţiilor proaste, desfăşurarea lor pentru o contralovitură a durat mai mult. Un aparat Focke-Wulf 189 de la o escadrilă de cercetare din apropiere a localizat locul lor de concentrare şi, pe 4 iulie, Corpul 8 aviaţie al lui Richthofen a lovit din nou.

Pe 30 iunie, Armata 6 a lui Paulus a părăsit aliniamentul de plecare pregătit pe malul de est al râului Doneţ. Avea la stânga Armata 2 ungară şi la dreapta, Armata 1 tancuri. Au întâmpinat o rezistenţă mai puternică decât se aşteptau, cu tancuri T-34 şi tunuri antitanc îngropate în pământ şi camuflate pentru a nu fi reperate de aparatele Stuka şi de tancuri. Această formă de luptă i-a dezavantajat pe tanchişti ruşi, pentru că mult mai experimentatele echipe germane de tancuri le-au dejucat cu uşurinţă planurile. Servanţii ruşi luptau până la moarte sau fugeau în ultima clipă. „Tancurile ruseşti ies din amplasamente ca nişte broaşte ţestoase“, scria un observator, „şi încearcă să scape înaintând în zigzag. Pe unele din ele se mai văd plasele de camuflaj ca nişte peruci verzi.“³

Diviziile germane înaintau prin lanuri întinse de grâu şi floare-soarelui. Una din principalele primejdii o reprezentau ostaşii Armatei Roşii, izolaţi din cauza înaintării rapide, care atacau din spate sau din flancuri. De nenumărate ori, atunci când soldaţii germani ripostau, ostaşii ruşi cădeau la pământ, rămânând nemişcaţi. Când germanii se apropiau, soldaţii sovietici aşteptau aproape până în ultima clipă, apoi „îi împuşcau de la mică distanţă“⁴.

În ciuda înaintării lor neîntrerupte, ofiţerii de stat-major germani nu s-au mai simţit în largul lor după capturarea planurilor maiorului Reichel. Discutaseră deja între ei, în particular, dacă Harkovul fusese

sau nu o victorie decisivă: acum, se temeau că fuseseră atrași într-o capcană. Nu știau dacă inamicul pregătea forțe de rezervă pentru un contraatac prin surprindere, sau dacă plănuia să se retragă în adâncimea teritoriului, obligându-i astfel să-și extindă liniile de aprovizionare de-a lungul și de-a latul regiunilor vaste în care comunicațiile se realizau cu dificultate. În această etapă însă temerile lor erau exagerate. Haosul în rândurile sovieticilor era atât de mare, din cauza deteriorării comunicațiilor, încât ofițerii de stat-major și comandanții au fost nevoiți să zboare cu biplane de ici-colo, evitând aparatele Messerschmitt, încercând să-și localizeze trupele.

Afacerea Reichel a lăsat în urmă o umbră lungă. Ideea unei iscusite curse rusești a fost perpetuată și i s-a dat amploare după Bătălia de la Stalingrad de către numeroși supraviețuitori și istorici germani din perioada Războiului Rece, care au ignorat faptul evident că cea mai mare greșală a lui Stalin de după invazie a fost că nu a permis forțelor sale să se retragă. Faptul că Armata Roșie a început să se retragă din fața germanilor în iulie 1942 nu a făcut parte dintr-un plan diabolic. Pur și simplu, Stalin ascultase în sfârșit glasul rațiunii și a permis comandanților să evite încercuirea. Drept rezultat, preconizata dublă învăluire a germanilor la vest de Don a eșuat.

Stavka, totuși, a fost de acord că Voronejul, un centru vital de comunicații, trebuia apărat până la ultimul om. Cei de la Stavka știau că dacă nu rezistă acolo și dacă nu preîntâmpină înaintarea germanilor peste Donul Superior, întregul Front de Sud-Vest al lui Timošenko va fi încercuit.

Voronej avea să fie prima bătălie importantă pentru recent mecanizata Divizie 24 tancuri, care până cu un an în urmă fusese singura divizie de cavalerie a Wehrmacht-ului. Flancată de diviziile *Grossdeutschland* și 16 motorizată, Divizia 24 tancuri a înaintat năvalnic către Voronej. Infanteria mecanizată a ajuns la Don pe 3 iulie și a asigurat un cap de pod pe malul celălalt. În seara următoare, infanteria mecanizată a Diviziei *Grossdeutschland* a capturat podul de pe drumul principal de acces către Voronej cu o lovitură temerară înainte ca rușii să-și dea seama ce se întâmplă.

Hitler a mai zburat o dată la Poltava, pe 3 iulie, cu toată suita sa, pentru consultări cu feldmareșalul von Bock. Era din nou într-o stare de spirit triumfătoare după cucerirea Sevastopolului și tocmai îl înaintase pe Manstein la gradul de feldmareșal. „În timpul convorbirii“, scria Bock în jurnalul său, „Führer-ului i-a plăcut foarte mult ideea că englezii, atunci când lucrurile merg prost, se descotorosesc de orice general, înmormântând astfel orice inițiativă în armată!“⁵ Generalii germani prezenți au fost nevoiți să se alăture râsului lingăilor. Cu toată exuberanța sa evidentă, Führer-ul era hotărât să nu permită armatelor sovietice să scape, mai ales celor de la sud-est de Voronej, în coturile Donului. Părea că orașul va cădea foarte repede.

Hitler a luat apoi o dezastruoasă decizie de compromis. I-a permis lui Bock să continue bătălia pentru Voronej cu singurul corp de tancuri deja angajat în luptă, trimițând restul armatei lui Hoth către sud. Însă forțele germane lăsate în urmă nu aveau capacitatea de a obține un rezultat rapid. Apărătorii sovietici au rezistat în lupte aprige de stradă, acolo unde germanii au pierdut principalele lor avantaje.

Mai mult din întâmplare decât strategic, lupta de la Voronej i-a permis Armatei Roșii să concentreze apărarea în orașe, nu pe alinamente arbitrare de pe hartă. Noua flexibilitate a permis armatelor lui Timoșenko să se retragă, evitând astfel încercuirea, dar fuseseră deja atât de schilodite, încât pe 12 iulie, printr-o directivă Stavka, a fost stabilit un nou comandament al frontului. Deși nimeni nu îndrăznea să spună deschis că Armata Roșie ar putea fi forțată să se retragă până la Volga, toți erau convinși că acolo avea să se dea principala bătălie. Mărturia cea mai semnificativă în acest sens a fost dislocarea rapidă a Diviziei 10 pușcași NKVD, cu cele cinci regimente ale sale aduse din Ural și din Siberia. Statul-major al diviziei a preluat atribuțiile tuturor unităților locale NKVD și de la batalioanele de miliție, precum și controlul asupra traficului fluvial pe Volga.

Păreau zile glorioase pentru regimentele germane din linia întâi. „Cât putem vedea cu ochii“, scria un observator, „vehicule și mașini

semișenilate înaintează prin stepă. Fanioanele flutură în aerul pâlpâitor al după-amiezii.“⁶ Comandanții stăteau fără frică în picioare în turelele tancurilor, cu un braț ridicat, îndemnându-și companiile să înainteze. Praful ridicat de șenile rămânea în urma lor ca niște nori de fum.

Aceste zile au fost amețitoare pentru tinerii ofițeri, care goneau să cucerească orașul Rostov-pe-Don. Moralul ridicat din nou odată cu venirea primăverii, noul echipament și marele succes repurtat la Harkov făcuseră uitat coșmarul iernii anterioare. „Era ca și cum capul nostru era format din două părți“, explica un locotenent din Divizia 3 tancuri, contele Clemens von Kagenack, care avea să fie curând decorat cu Crucea Cavalerilor cu Frunze de Stejar. „Porneam la atac jubilând și totuși știam că inamicul va ataca din nou la iarnă.“⁷ Uitaseră, de asemenea, aproape total abilitatea Rusiei, cu distanțele ei uriașe, vreme aspră și drumuri proaste, de a măcina mașinăria lor modernă și de a-i obliga să se întoarcă la tactica și condițiile primului război mondial.

În primele luni ale campaniei, infanteriștii au calculat cu grijă cât de mult mărșăluiseră de când trecuseră frontiera în dimineața lansării Operațiunii Barbarossa. Acum nu le mai păsa. Tropăiau înainte, cu fețele năclăite de sudoare și praf, într-un tempo de 10 kilometri pe oră, în încercarea de a se ține aproape de formațiunile motorizate. Comandanții lor păreau să uite că artileria celor mai multe divizii germane era încă nemecanizată, să uite de caii lor lăturași care înaintau cu pași greoi, tușind în norii de praf, de servanții pieselor de artilerie care de oboseală se legănau în mers cu echipamentul în spinare. Totuși tehnologia și netezimea stepei aveau un mare avantaj. Orice rănit în urma contactului cu inamicul putea fi rapid evacuat de Sanitäts-Ju, un aparat Junker 52 transformat în avion sanitar.

Copleșiți de infinitul orizontului și de întinderea cerului, influența poate de priveliștea oferită de vehiculele care hurducăiau nebunește peste hopuri ca niște ambarcațiuni pe valuri înalte, cei mai

imaginativi dintre ei vedeau stepa ca o mare neexplorată. Generalul Strecker a descris-o într-o scrisoare ca un „ocean ce ar putea îneca în apele lui invadatorul”⁸. Satele au fost asemăunate cu insule. În stepa arsă de soare, în sate se putea găsi aproape sigur o sursă de apă. Dar un comandant putea zări în depărtare o cupolă de biserică în formă de ceapă și, când ajungea acolo, să găsească restul satului distrus, cu lemnăria arzând încă mocnit. Cai și vite moarte zăceau peste tot, cu burțile umflate în arșiță, cu picioarele ridicate grotesc. Adesea, singurul semn de viață era câte o pisică care mieuna printre dărâmături.

Într-un sat neafectat de lupte, mai putea apărea cu pași șovăitori câte un țăran bătrân, care își smulgea de pe cap căciula ca și cum s-ar fi aflat în fața stăpânului înainte de revoluție, pentru ca apoi să se grăbească să scoată apă pentru vizitatori. În acest timp, câteva sătence își goneau găștele în vreo viroagă sau crâng din apropiere pentru a le ascunde, dar și-au dat curând seama că soldații germani aveau un nas tot atât de bun ca orice echipă comunistă de rechiziții.

Soldații nu luau doar napi sau ceapă de pe câmp, ci scotoceau aproape fiecare lot sau grădină de zarzavat pe lângă care treceau. Găinile, rațele și găștele erau prada de război preferată pentru că erau ușor de cărat și de gătit. Clemens Podewils, un corespondent de război atașat Armatei 6, a descris în jurnalul său sosirea unui grup de luptă într-un sat de stepă pe 30 iunie, după un crâncen schimb de focuri. „Chipuri negre sar din tancuri și din semișenilate. Brusc are loc o execuție. Orășteniile, cu penetul de la gât însângerat, bătând din aripi, sunt aduse în vehicule. Soldații urcă în tancuri, șenilele macină pământul, pentru a porni apoi din nou la drum.”⁹ Singurul lucru pe care nu s-au deranjat să-l ia de la localnici în vara aceea au fost semințele de floarea-soarelui, numite în glumă de soldații germani „bomboane de ciocolată rusești”.

Între numeroasele relatări există o neconcordanță tulburătoare, nefăcându-se nici o legătură între scenele înspăimântătoare și implicarea martorilor oculari. „Un băiețel ne stătea în cale”, scria într-o scrisoare un student la Teologie în vârstă de douăzeci de ani. „Nu mai cerșea, murmură doar: «*Pan*, pâine.» Era cumplit câtă durere,

suferință și apatie se puteau citi pe chipul unui copil.¹⁰ La scurt timp după această întâmplare, același student la Teologie, devenit ostaș, chiar înaintea morții sale, dezvăluia lirismul scrierilor unui romantic din secolul al XIX-lea: „Germania, nu am folosit până acum acest cuvânt, tu, țară a inimilor mari, a inimilor puternice. Tu ești căminul meu. Merită o viață să-ți fie sămânță.”¹¹

Aliații germanilor prădau potrivit propriei lor concepții despre moralitate, respectiv că este drept să furi de la comuniști. „Flăcăii noștri au furat trei ulcioare cu lapte“, scria un caporal ungar în jurnalul său. „Femeile duseseră laptele în pivniță, când au apărut băieții noștri cu grenade, amenințându-le că le aruncă. Femeile speriate au fugit și băieții noștri au luat laptele. Ne rugăm la Dumnezeu să ne mai ajute și în viitor.”¹²

În acel iulie, Hitler era din ce în ce mai iritat din cauza întârzierilor, care s-au înregistrat, în esență, din vina lui. Diviziile de tancuri care înaintaseră în viteză, realizând pe neașteptate pătrunderi după pătrunderi, au fost obligate să se oprească atunci când au rămas fără combustibil într-un moment crucial, un dublu motiv de iritare pentru Hitler, care nu înceta să-și plimbe privirile pe hartă spre terenurile petrolifere din Caucaz.

Această stare de surescitare l-a determinat să facă cea mai dezasastroasă schimbare de planuri posibilă, care nu a făcut altceva decât să irosească și mai mult timp și combustibil prețios din cauza redirectionării formațiunilor. Faza centrală a Operațiunii Albastru consta dintr-o ofensivă rapidă a Armatei 6 și a Armatei 4 tancuri spre Stalingrad pentru a împiedica retragerea trupelor lui Timoșenko, înainte de lansarea atacului asupra Rostovului și peste Donul Inferior, către Caucaz. Hitler dorea însă cu atâta disperare să grăbească atacul în Caucaz, încât a hotărât ca aceste faze să se desfășoare concomitent. Aceasta, bineînțeles, a redus foarte mult concentrarea de forțe. Contrar sfaturilor lui Halder, Hitler a deviat către sud Armata 4 tancuri a lui Hoth și a lipsit Armata 6 de Corpul 40 tancuri, încetinind astfel înaintarea ei pentru un asalt frontal către Stalingrad.

Feldmareșalul von Bock nu-și putea ascunde exasperarea provocată de hotărârea arbitrară a lui Hitler de a împărți Operațiunea Albastru și a o transforma astfel dintr-un întreg coerent format din două faze în două părți total separate. Führer-ul a mai decis și să împartă în două Grupul de Armate Sud. Feldmareșalul List, un bavarez, urma să ducă în Caucaz Grupul de Armate A, în timp ce feldmareșalul baron von Weichs urma să comande Grupul de Armate B, în care Armata 6 era formațiunea cea mai mare. Führer-ul, știind că Bock nu era de acord cu ultimele sale decizii, l-a demis, acuzându-l de întârzierea de la Voronej. Hitler a schimbat astfel nu doar organizarea, sincronizarea și succesiunea ce dădeau logică Operațiunii Albastru. Următorul lui pas, două săptămâni mai târziu, avea să fie o creștere considerabilă a anvergurii ei, reducând astfel și mai mult forțele disponibile.

Atenția Führer-ului era concentrată ferm asupra apropierii de Caucaz, așteptând cu nerăbdare semnele unei mari bătălii de încercuire, pentru a prinde în cursă forțele lui Timoșenko în stepa de la nord de Rostov. Singura încercuire a fost însă mică și a fost realizată de Corpul 40 tancuri la Milerovo, pe 17 iulie. Diviziile de tancuri, fără să piardă vremea, au lăsat alte trupe să-i încercuiască pe ruși. Au rulat către sud-est, unitățile lor înaintate ajungând în oraș și la gara Morozovsk a doua zi. După încă o zi, au ajuns la Donul Inferior, ceea ce a însemnat o înaintare de 200 de kilometri în decurs de trei zile.

Din nou, soarta prizonierilor sovietici a fost teribilă. Stepan Ignatevici Odinițev, furier în Divizia 60 cavalerie, s-a numărat printre cei capturați la Milerovo, pe 17 iulie. Împreună cu alți mii de prizonieri ruși, a fost mânat către o închisoare improvizată, lângă linia ferată principală ce ducea spre est la Stalingrad și spre vest în Ucraina. Unii prizonieri au fost trimiși în următoarele două săptămâni în alte lagăre construite în grabă, iar Odinițev s-a trezit într-o altă cușcă de sârmă ghimpată în apropierea satului Golubaia. „Eram morți de foame“, a spus el, când a fost găsit peste mai mult de trei luni de trupele Armatei Roșii. „În cele mai bune zile, primeam puțină secară în apă fiartă. Carnea unui cal mort era o delicatesă. Eram

bătuți în permanență cu paturile puștilor, uneori fără nici un motiv. În fiecare zi, zeci de oameni mureau de foame sau în urma bățăilor primite.¹³ Cu toate că cei de la NKVD îi suspectau pe toți ostașii Armatei Roșii prinși de germani, cel care l-a interogat pe Odinikțev l-a crezut. „Omul acesta“, a mâzgălit el cu un creion la sfârșitul raportului dactilografiat, „arată ca un schelet învelit în piele.“

Atât de rapidă a fost de data aceasta înaintarea germană, încât, pe 19 iulie, Stalin a ordonat personal Comitetului de Apărare a Stalingradului să pregătească orașul imediat pentru război. Stavka se temea că Rostovul nu va rezista mult. Armata 17 era pregătită să treacă Donul dinspre Marea Neagră, Armata 1 tancuri avansa către oraș de la nord, iar o parte a Armatei 4 tancuri era gata să treacă Donul pe la est. Pe 23 iulie, diviziile 13 și 22 tancuri, susținute de infanteria mecanizată din Divizia SS *Wiking*, au pătruns direct în inima Rostovului până la podul principal peste Don. Luptele din oraș au fost crâncene, mai ales apărarea de către NKVD a Cartierului lor General, dar către sfârșitul zilei următoare, ultimele cuiburi principale de rezistență au fost zdrobite într-o operațiune de curățire sistematică, clădire cu clădire. Führer-ul jubila. Cucerirea Rostovului a șters din mintea sa amintirile rele din iarna anterioară.

Hitler a sosit la noul Cartier General avansat din orașul ucrainean Vinnița pe 16 iulie. Ca alternativă la *Wolfsschanze* (Bârlogul Lupului) din Rastenburg, acesta a primit numele de cod *Werwolf* (Vârcolac. Cuvântul *Wolf*, versiunea veche germană a numelui Adolf, îi provoca, evident, Führer-ului o emoție atavică.). A fost asigurat că orașul Vinnița era *Judenrein* – curățat de evrei – după execuțiile în masă comise de un batalion de poliție toamna trecută. S-a aflat mai târziu că orașul fusese, de asemenea, locul unor atrocități staliniste în 1938, când trupele NKVD au masacrat peste 10 000 de ucraineni, dar germanii nu au descoperit mormintele acestora până în 1943.

Complexul *Werwolf*, format din barăci mari și confortabile de bărne, fusese construit într-o pădure de pini din nordul orașului. Aparent simpla „Casă a Führer-ului“ a fost construită în jurul curții

private. Hitler, paranoic atunci când se afla pe teritoriu inamic, avea și un buncăr din beton. Garda sa de corp, Rattenhuber, a descris măsurile de securitate luate la Vinnița, atunci când a fost interogat de ofițerii SMERȘ, după terminarea războiului¹⁴. Stalin, obsedat de fiecare detaliu personal în ceea ce îl privea pe Hitler, a primit un raport special de la Abakumov, șeful SMERȘ.

Eforturile depuse și atenția acordată celui mai mic detaliu pentru satisfacerea nevoilor și asigurarea securității Führer-ului aminteau de o Curte bizantină. Înainte de sosirea lui, echipe Gestapo au cercetat pereții în căutarea microfoanelor și a explozibililor. O firmă de horticultură, Zeidenspiner, i-a făcut o mică grădină de zarzavaturi, săpată de Organizația Todt. Bucătarul personal al lui Hitler, Hauptsturmführer Fater, trebuia să selecteze el însuși legumele. Orice alt zarzavat destinat mesei Führer-ului trebuia cules sub ochii unui furier numit în acest scop, care apoi trebuia să-l aducă direct la bucătărie. Toate alimentele erau supuse unei analize chimice înainte de a fi gătite, iar mâncarea era gustată înainte de a ajunge în farfuria Führer-ului. Mostre din proviziile de apă erau controlate de câteva ori pe zi. Apa minerală era îmbuteliată în prezența unor agenți înainte de a fi adusă înăuntru. Până și rufele spălate erau cercetate cu raze X pentru ca nu cumva să fi fost ascunși printre ele explozibili. În afara buncărului erau depozitate rezervoare cu oxigen, gata să fie pompat în aer, întrucât Hitler se temea de vaporii nocivi degajați de fierul-beton. Gestapoul supraveghea umplerea acestor rezervoare și le testa cu regularitate.

Șederea Führer-ului la Vinnița în a doua parte a lunii iulie a coincis cu o perioadă de caniculă. Temperatura era aproape de patruzeci de grade. Hitler, transpirând foarte mult, nu se simțea în largul său, mai ales în starea de nerăbdare febrilă din timpul înaintării către Rostov. Incapabil să suporte așteptarea, îl tot îndemna pe Halder să grăbească operațiunea. Se autosugestionase într-atât că Armata Roșie se afla în fazele finale ale colapsului, încât pe 23 iulie a rescris Operațiunea Albastru în Directiva Führer-ului nr. 45. „Într-o campanie care a durat puțin mai mult de trei săptămâni, obiectivele profunde trasate de mine pentru flancul sudic al Frontului de Răsărit au

fost în mare îndeplinite. Doar câteva forțe inamice slabe au reușit să scape din încercuire și să ajungă la malul îndepărtat al Donului.“

Ignorând rațiunea strategică pe care se bazase întregul plan, Hitler sporea obiectivele lui în doi timpi și trei mișcări. Armata 6 va cucerii și va ocupa Stalingradul. Nu-l mai mulțumea planul inițial de a înainta către Volga și a distruge fabricile de armament. Paulus trebuia apoi să trimită grupuri motorizate în aval de Volga către Astrahan și Marea Caspică. Grupul de Armate A, sub comanda feldmareșalului List, a primit acum ordinul de a cucerii întreaga platformă maritimă estică a Mării Negre și cea mai mare parte din ceea ce mai rămăsese din Caucaz.

Când a primit acest ordin, două zile mai târziu, List l-a citit fără să-și creadă ochilor. S-a gândit că Hitler deținea anumite informații cu privire la colapsul Armatei Roșii, care nu fuseseră transmise mai departe. Comandanții de armate auziseră și ei că Armata 11 a lui Manstein, încheind cucerirea Crimeii, pleca spre frontul Leningrad și că diviziile de infanterie mecanizată *Grossdeutschland* și *SS Leibstandarte* urmau să fie trimise înapoi în Franța. „Permanentă subestimare a potențialului inamicului“, scria Halder în jurnalul său, „capătă treptat o formă grotescă și devine primejdioasă.“¹⁵

Hitler a încercat să justifice acest joc de mare risc pe baza întărilor ce soseau de la aliați. Cu toate că era în stare să fie cât se poate de persuasiv în această revărsare propagandistică înălțătoare – pe care Rommel o numea cinic „cură de soare“¹⁶ – Führer-ul nu a reușit să convingă decât puțini generali în legătură cu acest subiect. Atunci când a vorbit în termeni măreți despre armatele 3 și 4 române, 2 ungară și 8 italiană, generalii știau foarte bine că acestea nu pot face nici cât un corp de armată german, ca să nu mai vorbim de o armată, mai ales din cauza mijloacelor antitanc insuficiente. Generalii germani împărtășeau, de asemenea, părerea feldmareșalului von Rundstedt cu privire la această „armată a Societății Națiunilor“¹⁷, care cuprindea români (ai căror ofițeri și subofițeri erau după părerea lui „deasupra oricărei descrieri“), italieni („teribili oameni“) și unguri („nu doreau decât să plece repede acasă“). Cu puține excepții, precum slovacii („exceleți, foarte modești“) și trupele

române de vânători de munte, el și alți comandanți germani îi considerau prost echipați și înarmați, neinstruiți și total nepregătiți pentru un război pe Frontul de Răsărit.

Deși exprimate cu aroganță, multe din observațiile lui Rundstedt sunt confirmate de alte surse. Jurnale, scrisori și rapoarte ale interogatoriilor sovietice prezintă cu o claritate dureroasă și uneori patetică soarta soldaților și a subofițerilor aliați. Caporalul István Balogh făcea parte din Brigada 1 motorizată ungară, care a părăsit Budapesta pe 18 iunie, „printre oameni tăcuți și sunete triste de goarnă“, cu destinația „pământul însângerat al Rusiei“. „Maică a Domnului păzitoare a Ungariei“, scria el într-un jurnal detaliat, luat de pe trupul său care zăcea pe malul Donului trei luni mai târziu și trimis la Moscova, „roagă-Te pentru noi și apără-ne de toate păcatele și nenorocirile! Amin.“¹⁸ Stările de spirit erau foarte amestecate la plecare: tristețe, o groază seculară de stepa rusă și momente de optimism febril. În unele trenuri care transportau trupe „se auzeau cântece“, relatea alt ungar mai târziu, la interogatoriu. „Soldații și ofițerii beau vin și domnea veselie. Nimeni nu știa ce însemna cu adevărat războiul.“

Cinci zile mai târziu, trenul lui Balogh a trecut pe lângă câmpurile de bătălie din anul anterior. „Peste tot mai pot fi văzute tancuri rusești zdrobite. Ne uităm la ele și ne îngrozim la ideea că acest iad rusesc s-ar putea întoarce împotriva Ungariei. Mulțumesc lui Dumnezeu că i s-a pus capăt. Suntem deplin încrezători că vom zdrobi pericolul roșu pentru Europa.“ Pe 1 iulie, la Ivanovka, au auzit pentru prima oară foc de artilerie. „Pretutindeni se pot vedea resturile vehiculelor germane arse. Nu începe oare norocul să-i părăsească pe germani? Să credem în Dumnezeu pentru ca sorții să ne fie favorabili în ciuda unor înfrângeri.“

Majoritatea soldaților aliați erau recruți, și cel puțin jumătate analfabeți. Lipsa de familiarizare cu progresul tehnologic îi expunea unor accese de panică când erau atacați de tancuri sau de avioane. Solda zilnică, după cum a recunoscut un locotenent de cavalerie român, atunci când a fost capturat, „ajungea să cumperi un litru de

lapte“¹⁹. Serviciile medicale păreau să se fi schimbat foarte puțin din secolul al XIX-lea.

Moralul unităților ungare nu s-a îmbunătățit în urma felului în care ofițerii își tratau oamenii. Pedepsa în condiții de campanie în cadrul armatelor aliate putea fi arbitrară, dacă nu chiar haotică. „Unul s-a dus la camaradul lui fără permisiunea comandantului detașamentului“, consemna caporalul Balogh pe 3 iulie. „Au vrut să-l spânzure, au schimbat apoi pedeapsa în opt ore de gardă pe timp de noapte, dar au amânat-o și pe asta. Alți trei soldați au fost totuși spânzurați. Spre regretul meu, parcă trăiam în secolul al XIV-lea.“²⁰ Soldații români mai puteau primi de la ofițerii lor la pedepse corporale. Măsurile disciplinare deveniseră și mai necesare după ce forțele române suferiseră pierderi cifrate la 98 000 de oameni în asediul Odesei, la sfârșitul verii lui 1941²¹. Majoritatea nu înțelegeau de ce se mai continua înaintarea la est de Nistru, odată ce Basarabia fusese recucerită.

Atitudinea balcanică față de război a rămas primitivă și din alte puncte de vedere. Câțiva soldați și-au exprimat dezamăgirea referitor la cât de puțin se putea fura față de ce le promisese ofițerii lor. „Obiceiul jafului este atât în sângele germanilor, cât și în al ungarilor“²², recunoștea un soldat cu naivitate în fața NKVD-istului care-l interoga după ce fusese capturat.

Adevărata slăbiciune a armatelor aliate nu a ieșit în evidență până în toamna aceea. Atunci când Hitler a ajuns să-și recunoască, dar nu să accepte, greșeala, era prea târziu pentru a se mai putea evita dezastrul. Dacă studiem ambițiile aproape obsesiv de optimiste ale lui Hitler din perioada aceea, este cât se poate de clar că nu a citit niciodată, sau nu a digerat niciodată, povestirea lui Tolstoi, *De cât pământ are nevoie un om?*, scrisă în 1886. Unui om bogat, Pahom, i se povestește despre pământul mănos din țara bașkirilor de dincolo de Volga. Sunt toți oameni simpli acolo, așa că va putea lua cât pământ dorește de la ei fără mare greutate. Când Pahom ajunge în țara bașkirilor, aceștia îi spun că pentru o mie de ruble va putea căpăta atât pământ cât va putea împrejmui într-o zi. Pahom, disprețuindu-i pentru lipsa lor de rafinament, este în culmea

bucuriei. Este convins că va putea împrejmui o bucată mare de pământ. Aproape imediat după ce a pornit zărește, totuși, unul după altul, lucruri atrăgătoare pe care dorea să le includă în locul său: un iaz sau o bucată de pământ bună pentru cultivat inul. Apoi, vede că soarele e pe cale să apună. Dându-și seama că riscă să piardă totul, aleargă din ce în ce mai repede pentru a ajunge la timp înapoi. „Am luat prea mult“, își spune el, „și am stricat întreaga afacere.“ Dar efortul îl epuizează. Moare la linia de sosire și acolo va fi înmormântat. „Un metru optzeci de la cap la călcâie era tot ceea ce avea nevoie“, aceasta a fost concluzia lui Tolstoi. Dar peste mai puțin de șaizeci de ani nu doar un om va fi îngropat în stepă, ci sute de mii.

Note

- ¹ Paulus, p. 157.
- ² Podewils, p. 59.
- ³ Podewils, pp. 47–48.
- ⁴ ȚAMO 230/586/1, p. 78.
- ⁵ Bock, *Jurnal*, 3 iulie 1942, Paulus, p. 185.
- ⁶ Podewils, p. 47.
- ⁷ Kageneck, discuție, 24 octombrie 1995.
- ⁸ Strecker, 19 iulie 1942, Haller, p. 44.
- ⁹ Podewils, p. 44.
- ¹⁰ 5 iulie 1942, Bähr și Bähr, p. 137.
- ¹¹ Bähr și Bähr, p. 139.
- ¹² RȚHIDNI 17/125/97.
- ¹³ ȚAMO 206/294/47, p. 147.
- ¹⁴ Interogatoriul lui Rattenhuber luat de SMERȘ la 28 noiembrie 1945, *Voennîe Arhivi Rossii*, nr. 1, 1993, p. 357.
- ¹⁵ Halder, 23 iulie 1942, p. 489.
- ¹⁶ Citat în Stahlberg, p. 308.
- ¹⁷ Citat în Messenger, p. 149.
- ¹⁸ RȚHIDNI 17/125/97.
- ¹⁹ Interogatoriu, 26 septembrie 1942, ȚAMO 206/294/47, p. 561.
- ²⁰ RȚHIDNI 17/125/97.
- ²¹ Max Axworthy, „The Romanian soldier at the siege of Odessa“, în Addison și Calder, p. 227.
- ²² RȚHIDNI 17/125/97.

„Nici un pas înapoi!“

Pe 28 iulie 1942, în timp ce Hitler sărbătorea cucerirea oraşului Rostov, Stalin a simţit că momentul de criză era foarte aproape. Forţele sovietice în retragere din faţa Armatei 6 a lui Paulus puteau să fie nimicite la vest de Don. Dacă germanii înaintau atunci peste Volga încă 65 de kilometri, ţara urma să fie tăiată în două. Convoiul PQ-17 tocmai fusese distrus în Marea Barent, iar noua linie de aprovizionare anglo-americană prin Persia ar fi fost în curând ameninţată. Uniunea Sovietică se confrunta cu o strangulare.

În acea zi, Stalin a încetat brusc să se mai plimbe de colo-colo în biroul său de la Kremlin în timp ce asculta raportul generalului Vasilevski. „Stavka a uitat ordinul meu!“¹, a izbucnit el. Acest ordin, emis cu un an în urmă, în august, menţiona că „oricine îşi scoate insigna în timpul bătăliei şi se predă va fi considerat un dezertor odios, iar familia lui va fi arestată ca familia unui om care şi-a călcat jurământul, ca trădător al Patriei. Astfel de dezertori vor fi împuşcaţi pe loc. Cei care cad în încercuire [...] şi care preferă să se predea vor fi distruşi prin orice mijloc, iar familiile lor vor fi lipsite de orice alocaţii şi asistenţă de stat“².

„Au uitat ordinul!“ a spus Stalin din nou. „Scrie altul pe aceeaşi linie.“

„Când vrei să mă prezint cu noul ordin?“ a întrebat Vasilevski.

„Azi. Cum e gata să vii cu el.“

Vasilevski s-a reîntors în aceeași seară cu proiectul Ordinului nr. 227, cunoscut mai mult sub titlul „Nici un pas înapoi!“ După ce a făcut mai multe modificări, Stalin l-a semnat. Ordinul urma să fie citit tuturor trupelor Armatei Roșii. „Provocatorii de panică și lașii trebuie stârpiți pe loc. Mentalitatea retrogradă trebuie lichidată definitiv. Comandanții de armate care au permis abandonarea voluntară a pozițiilor trebuie îndepărtați și trimiși imediat în fața unui tribunal militar spre a fi judecați.“³ Orice persoană care se predă este „un trădător al Patriei“⁴. Fiecare armată trebuia să organizeze „trei până la cinci detașamente bine înarmate (până la 200 de oameni fiecare)“ pentru a forma o a doua linie care să împuște orice ostaș care ar încerca să fugă. Jukov a aplicat acest ordin pe Frontul de Vest în decurs de zece zile, folosind tancuri al căror echipaj era compus din ofițeri special selectați. Aceștia urmau primul val al unui atac, pregătiți să „combată lașitatea“⁵, deschizând focul asupra tuturor ostașilor care ar fi șovăit.

S-au înființat trei baze pentru interogarea militarilor care scăpaseră din captivitatea germană sau din încercuire. Comandanții ce permiteau retragerea urmau să fie degradați și trimiși la companii sau batalioane disciplinare. Prima bază de acest fel pe Frontul Stalingrad a fost înființată trei săptămâni mai târziu, pe 22 august, cu o zi înainte ca germanii să ajungă la Volga.

Companiile disciplinare (*ștrafroti*) urmau să îndeplinească misiuni aproape sinucigașe, precum deminarea în timpul unui atac. În total, 422 700 ostași ai Armatei Roșii⁶ aveau să „ispășească cu sângele lor crimele comise față de Patrie“⁷. Ideea a plăcut atât de mult autorităților sovietice, încât deținuții civili au fost transferați din Gulag la unități *ștraf*, unii susținând că ar fi fost vorba de vreun milion de persoane, dar s-ar putea prea bine să fie vorba de o exagerare. Promisiunile de îndreptare prin acte de bravură se dovedeau de obicei a fi false, în special din cauza indifferenței birocratice. Oamenii erau lăsați să moară în serie. Pe Frontul de la Stalingrad, Armatei 51 i s-a spus să ridice ofițerii care scăpaseră din încercuire. Primul grup de cincizeci și opt de ofițeri au auzit că vor fi trimiși în fața unei comisii care să-i repartizeze la noi unități, dar nimeni nu

s-a obosit să-i interogheze. S-au trezit în schimb, fără judecată sau avertisment, în companiile disciplinare. Când, aproape două luni mai târziu, avea să se descopere greșeala, ei erau „răniți sau decedați”⁸.

A fost întărit sistemul Departamentelor Speciale NKVD, reînființate cu un an în urmă pentru a se ocupa de „trădători, dezertori și lași”. Departamentul Special sau OO (*Osobîi Otdel*) data din 1919, când Lenin și Felix Dzerjinski, șeful Ceka, au vrut să dețină controlul total asupra forțelor armate. În aprilie 1943, cu mai puțin de două luni înainte de încheierea Bătăliei Stalingradului, Departamentele Speciale, sub conducerea lui Viktor Abakumov, au devenit SMERȘ, acronimul pentru *Smert Șpionam* (moarte spionilor).

Diviziile de pușcași aveau un Stat-Major al Departamentului Special NKVD de până la douăzeci de ofițeri, cu un „reprezentant operativ” la fiecare batalion și unitate de gardă de stat-major formată din douăzeci–treizeci de oameni, care dețineau prizonierii și îi executau pe „lași și pe trădători”. Ofițerul din Departamentul Special își recruta propriii agenți și informatori. Potrivit unui fost informator SMERȘ, acesta era „palid pentru că lucra de obicei noaptea”, și, la paradă, „se uita de aproape la chipurile noastre de parcă știa câte ceva rău despre fiecare dintre noi”⁹.

Departamentele Speciale NKVD își luau foarte în serios munca de descoperire a spionilor și trădătorilor. Un ofițer, ce folosea numele Brunnîi, i s-a adresat scriitorului și ziaristului Ilia Ehrenburg, plângându-se că ziarele nu publicau suficiente elogii la adresa Departamentelor Speciale. „Este foarte greu să descoperi un spion fascist experimentat. E nevoie de multă inteligență și perspicacitate. Un ostaș NKVD trebuie să aibă o minte foarte ascuțită și să știe regulile speciale ale jocului. Presa publică o mulțime despre actele îngrozitoare comise de germani, ceea ce este necesar. Dar este tot atât de important ca ostașii noștri să fie determinați să-i urască pe trădători.”¹⁰

Wehrmacht-ul a încercat să exploateze modul stalinist de abordare a loialității. O instrucțiune germană recomanda cu fermitate ca

prizonierii sovietici să fie avertizați în legătură cu „tratamentul ce îi așteaptă când vor încăpea pe mâinile NKVD“, dacă ar reuși să „scape din captivitatea germană și s-ar reîntoarce în Armata Roșie“¹¹.

Un alt departament al NKVD, înființat de Beria în toamna anului 1939, se ocupa de prizonierii de război inamici. Principala misiune a acestuia a fost lichidarea unui număr de peste 4 000 de ofițeri polonezi în pădurea de la Katyn. În vara anului 1942, totuși, ofițerii departamentului nu prea aveau ce face întrucât fuseseră capturați prea puțini germani în timpul înaintării Axei. Fiecare membru al unui mic detașament dintr-o divizie de infanterie motorizată a Armatei 4 tancuri a fost interogat de locotenentul Lepinskaia de la Direcția Politică din Cartierul General al Frontului de Sud-Vest. Întrebările ei, menite să le evalueze moralul, nu i-au furnizat prea mult material. „Majoritatea soldaților doresc să lupte până la sfârșit“, a fost ea nevoită să raporteze. „Nu sunt cazuri de dezertări sau de răni autoprovocate. Ofițerii sunt stricți, dar cinstiți.“¹²

Lepinskaia a avut mai mult noroc cu prizonierii români. Un ofițer a recunoscut că soldații săi îl urau pe mareșalul Antonescu pentru că „vânduse patria lor Germaniei“. Ostașii români erau și mai deschiși. I-au relatat că „s-au bătut cu germanii cu pumnii“ și chiar că un ofițer german fusese ucis după ce acesta le împușcase doi camarazi. Ofițerii lor erau „foarte grosolani“ cu ei și îi loveau frecvent. Fuseseră numeroase cazuri de automutilări, în ciuda predicilor ofițerilor care le spuneau că acestea erau „un păcat împotriva patriei și a lui Dumnezeu“. Lepinskaia a conchis că românii aveau clar „un nivel politic scăzut“¹³. Raportul ei a fost transmis de urgență la Moscova.

Înaintarea Armatei 6 prin stepa Donului a oferit experiențe pe cât de numeroase pe atât de diferite după ninsorile din iarnă. Generalul Strecker, comandantul Corpului 11, a constatat că „este tot atâta arșiță ca și în Africa, cu nori înalți de praf“¹⁴. Pe 22 iulie, șeful său de stat-major, Helmuth Groscurth, a consemnat o temperatură de „53 grade la soare“.

Ploile neașteptate, în afară de faptul că înnămoleau drumurile, nu rezolvau în mare măsură lipsa de apă, care constituia una dintre principalele preocupări ale infanteriștilor germani (*Landser*) în zilele acelea. În retragere, Armata Roșie poluase fântânile, dărmase clădirile colhozurilor și dusesse vitele și tractoarele în spatele frontului. Proviiziile care nu putuseră fi mutate la timp fuseseră făcute de nefolosit. „Rușii au turnat petrol peste proviziile de grâne”¹⁵, scria un caporal, pe 10 august, celor de acasă. „Bombardierele sovietice aruncă noaptea bombe cu fosfor pentru a da foc stepei”¹⁶, raporta o divizie de tancuri. Multe din coloanele de fum negru de la orizont erau provocate de arderile de cordit din jurul pozițiilor de artilerie.

Artileriștii germani în șorturi, cu torsurile bronzate și o musculatură de invidiat datorită ridicării obuzelor, arătau ca niște atleți din filmele de propagandă nazistă, deși nu erau atât de sănătoși pe cât păreau. Cazurile de dizenterie, tifos și paratifos au început să se-nmulțească. În jurul autosanitarelor de campanie, al bucătăriilor și mai ales al secțiilor de măcelărie, „roiurile de muște erau o adevărată pacoste”¹⁷, raporta un medic. Muștele erau foarte periculoase pentru cei cu răni deschise, precum arsurile servanților. Permanentă înaintare îngreuna foarte mult tratarea bolnavilor și a răniților. Evacuarea cu ajutorul avionul sanitar Sanitäts-Ju era cea mai bună soluție, dar din cauza insistenței lui Hitler asupra rapidității operațiunii, aproape toate avioanele de transport fuseseră modificate pentru a livra combustibili diviziilor de tancuri oprite din drum.

Soldaților Armatei 6 vara anului 1942 le-a rezervat ultimele idile de război. În țara cazacilor de pe Don, satele cu căsuțe văruițe și acoperișuri de stuf, înconjurate de mici livezi de cireși, cu sălcii și cai pe pajiște ofereau un contrast plăcut față de starea de dărăpănare a celor care aparțineau colhozurilor. Civili, care rămăseseră pe loc ca o sfidare la adresa ordinelor de evacuare, erau prietenoși în marea lor majoritate. Cei mai mulți dintre bătrâni luptaseră împotriva bolșevicilor în războiul civil din Rusia. Cu un an în urmă, în primăvară, cu câteva săptămâni înaintea invaziei germane, cazacii se răsculaseră la Șahtîi, la nord de Rostov, declarând independența

republicii lor. Revolta a fost înăbușită de trupele NKVD cu o brutalitate pe cât de rapidă, pe atât de previzibilă.

Spre surprinderea unui comandant de companie din Divizia 384 infanterie, cazacii s-au arătat prietenoși chiar după ce au fost jefuiți de soldații săi. Le-au dat în dar ouă, lapte, castraveți sărați și chiar o șuncă întreagă. A aranjat chiar cu ei să cumpere găște contra două mărci bucata. „Ca să fiu cinstit, oamenii îți dau tot ce au dacă te porți corect cu ei“, scria el în jurnalul său. „Nu am mâncat niciodată atât de mult ca aici. Mâncăm miere cu lingura mare până ni se face rău, iar seara fierbem șuncă.“¹⁸

În timpul rapidei înaintări germane, Stalin a căutat să-și învînovătească generalii. Schimba comandantii unul după altul în speranța deșartă că vreun nou conducător neîndurător ar putea însufleși rezistența și schimba situația. A mers până acolo încât l-a sunat pe un comandant de armată pentru a-l destitui și pentru a-i spune să-l cheme la telefon pe unul din propriii săi comandanți de corp de armată, care urma să-l înlocuiască. Se răspândea sentimentul de eșec și dezastru, distrugând și încrederea parțial recăpătată după bătălia din jurul Moscovei. Armata Roșie, suferind încă din cauza ofensivelor premature de la începutul anului, ducea lipsă de trupe instruite și de subofițeri și ofițeri cu experiență. Cei mai mulți dintre recruții aruncați în luptă avuseseră parte de aproximativ douăsprezece zile de instrucție, unii chiar de mai puține. Țăranii tineri recrutați din colhozuri nu știau nimic despre război și armamentul modern. Un cavalerist care a găsit un tub de aluminiu pe pământ a crezut că-l poate folosi drept mâner pentru țesala calului¹⁹. S-a dovedit a fi o bombă incendiară, care i-a explodat în mână.

Germanii erau uimiți de felul în care comandantii ruși risipeau viețile propriilor lor ostași. Unul dintre cele mai cumplite exemple este cel al luptelor de apărare de la vestul Donului. Trei batalioane de ofițeri, cursanți ai școlii militare, fără arme sau rații, au fost trimise împotriva Diviziei 16 tancuri. Comandantul lor, care s-a predat după masacru, a spus celor care l-au capturat că atunci când a protestat „în

legătură cu această misiune lipsită de sens²⁰, comandantul de armată, evident beat, a zbierat la el să facă așa cum i s-a spus.

Armata Roșie mai suferea încă de vechea teamă de inițiativă, rămasă de pe vremea epurărilor. Dar în urma ultimelor dezastre din sud, care au distrus în cele din urmă faima vânătorilor staliniști de vrăjitoare, a început să apară un nou fel de comandant – energic, nemilos și mult mai puțin speriat de comisari și de NKVD. Reușitele lui Jukov au oferit lumină și speranță multor altor ofițeri în ascensiune, furioși din cauza umilințelor îndurate în Armata Roșie.

Generalul Vasili Ciuikov, care avea să devină în curând comandant de armată la Stalingrad, era unul dintre cei mai nemiloși ofițeri din noua generație. Accesele sale de furie erau comparate cu cele ale lui Jukov. Chipul său puternic de țăran și părul des erau tipic rusești. Avea și un dezvoltat simț al umorului și un râs de tâlhar în care își arăta toți dinții înveliți în coroane de aur. Propaganda sovietică îl va descrie mai târziu ca un produs ideal al Revoluției din Octombrie.

Ciuikov pierduse primele șase luni dezastruoase de război, fiind pe vremea aceea în China, în calitate de atașat militar acreditat pe lângă Cian Kai-Și (Jiang Jieshi). După rechemarea sa în Uniunea Sovietică, a devenit locțiitor al comandantului unei armate de rezervă de lângă Tula. La începutul lunii iulie, suferind încă de o leziune a coloanei vertebrale, a primit ordinul de a porni cu diviziile sale incomplete, numite acum Armata 64, pentru a ține piept germanilor la vest de Don.

Ciuikov, însoțit de comisarul-șef Konstantin Kirkovici Abramov, a ajuns la Cartierul General al Frontului Stalingrad pe 16 iulie. Se auzise că inamicul avansa rapid către Don, dar nimeni nu avea nici un fel de informații. Armata 62 era împrăștiată în partea superioară a cotelui de răsărit al Donului, iar Ciuikov trebuia să-și aducă diviziile pentru a acoperi partea inferioară, la sud de râul Cir. Îl îngrijora, fapt de înțeles, moralul armatei din stânga lui, după ce interceptase un camion cu ofițeri care aveau canistre de rezervă pline cu carburant, care fugeau în spatele frontului.

Chiar la dreapta lui, deasupra râului Cir, Divizia 44 infanterie austriacă era angajată în lupte grele cu trei divizii ale Armatei 62.

Lupta a fost deosebit de violentă. Un caporal capturat i-a spus celui care îl interoga că un ofițer le ordonase să împuște doi ostași răniți ai Armatei Roșii, pe care îi găsiseră „ascunși într-un șanț”²¹. Ceva mai la nord, totuși, germanii pătrunseseră în forță, izolând multe regimente, atunci când au ajuns la Kamenski, pe Don.

Avioanele germane de recunoaștere au determinat cu rapiditate punctele slabe de-a lungul Donului și desfășurarea diviziilor înaintate ale lui Ciuikov. Pe 25 iulie, germanii au atacat cu forțe importante. Botezul focului pentru Armata 64 a fost și mai dificil din cauza furtunilor de praf și a faptului că detașamente esențiale erau încă împotmolite în spatele orașului Tula. A doua zi dimineață, a avut loc un atac cu tancuri german și, cu toate că blindatele îi îngrozeau pe servanții tancurilor ușoare T-60, care încercau să se ascundă în șanțuri, proiectilele lor nu au putut face mare lucru împotriva tancurilor grele KV.

„Aveau o rază de acțiune mai lungă”²², explica un comandant german de tancuri. „Nu puteam să-i atacăm în câmp deschis. Astfel, precum vapoarele pe mare, mi-am retras tancurile spre a nu mai fi la vedere, am făcut un ocol mare și am atacat din spate.” Tancurile grele rusești s-au risipit, cu excepția unuia singur care își pierduse o șenilă; mecanismul transversal i se blocase, astfel încât turela nu se mai putea învârti. „Ne-am aliniat în spatele lui și am început să tragem. Număram loviturile, dar nici una nu a perforat blindajul. Apoi am văzut mișcându-se trapa tancului. Mi-am închipuit că vor să se preda, așa că am transmis companiei mele prin radio să oprească focul. Rușii au deschis atunci turela complet și au coborât.” Servanții erau într-o confuzie totală, zguduți și asurziți, dar nici unul nu era rănit. „Ne-a deprimat gândul că tancurile noastre erau inferioare.”

Lovitura germană executată prin flancul drept al Armatei 62 către Don avea să provoace curând haos. Pe 26 iulie, printre eşaloanele doi ale Armatei 64 a lui Ciuikov s-a răspândit zvonul că tancurile germane erau pe cale să le izoleze. Panica s-a transmis atunci și în rândurile trupelor din linia întâi. Ciuikov a trimis ofițeri de stat-major către malul râului pentru a restabili ordinea, dar aviația

germană a profitat de prilej și aparatele Stuka ale lui Richthofen au atacat în valuri. Câțiva din ofițerii superiori ai lui Ciuikov s-au numărat printre cei uciși.

Armata 62 era într-o situație și mai dificilă. Divizia 33 pușcași gardă, comandată de colonelul Aleksandr Utvenko, a fost încercuită pe malul vestic al Donului și atacată de două divizii germane. „Ne-ar fi terminat rapid dacă nu ne-am fi îngropat adânc”²³, i-a spus Utvenko scriitorului Konstantin Simonov mai târziu. Divizia lui, cu un efectiv de 3 000 de oameni, trebuia să trimită răniții cu căruțele și cămilele în spatele frontului în noaptea aceea. Germanii au suferit și ei pierderi grele. Doar într-un singur sector de batalion, au fost târâte 513 cadavre germane într-un șanț, *balka*. Rușii se confruntau cu o lipsă atât de acută de arme și muniție, încât erau nevoiți să atace pentru a face rost de ele. Aveau atât de puțină mâncare, încât fierbeau grâul cules din lanurile din jur. Pe 11 august, ceea ce a mai rămas din divizie s-a împărțit în grupuri mici pentru a-și croi drum prin luptă către Don. „Eu însumi mi-am reîncărcat pistolul de cinci ori”, a relatat Utvenko. „Mai mulți comandanți s-au împușcat. Au fost uciși până la 1 000 de oameni, dar aceștia și-au vândut scump viața. Unul dintre ei a scos o hârtie din buzunar și a început să meargă către germani. Galia, o interpretă din personalul nostru, a strigat: «Priviți-!! Șarpele vrea să se predea!», după care a scos pistolul și l-a omorât.”

Ultimul cuib de rezistență, rămânând fără muniție antitanc, a fost cucerit de tancurile germane. Utvenko și camarazii care îi mai rămăseseră au sărit de pe costişă într-o mlaștină, unde a fost rănit la picioare de un șrapnel. Nemaputând decât să se târască, Utvenko, împreună cu vreo douăzeci de ostași, a stat ascuns a doua zi într-un lan de floarea-soarelui. Noaptea, au mai strâns câțiva supraviețuitori și au trecut Donul înot. Opt s-au înecat. Utvenko a fost ajutat de aghiotantul său, Hudobkin, un fost ginecolog, care a făcut o criză de epilepsie imediat după ce au ajuns pe malul celălalt. Utvenko a spus ulterior că a avut noroc că Hudobkin n-a făcut criza în timp ce înotau. „Dacă nu murim aici”, a replicat Hudobkin, „vom supraviețui războiului.” Hudobkin avea un motiv special pentru care credea că

va rămâne în viață. Mama lui o primise o notificare prin care era anunțată despre moartea lui în Crimeea, unde fusese grav rănit, ea făcându-i și parastasul. Potrivit credințelor rusești, cel căruia i se face o slujbă de pomenire și este încă în viață nu va muri curând. Simonov a simțit în acea vară teribilă a anului 1942 că această credință era simbolică pentru întreaga țară.

În ciuda dezastrelor și a haosului provocate de comunicațiile proaste, unitățile Armatei Roșii continuau să reziste și să contra-atace. Profitau cât mai mult de atacurile de noapte, deoarece un atac la lumina zilei ar fi atras imediat o reacție din partea forțelor aeriene germane. Comandantul unei companii germane din Divizia 384 infanterie, care ținea un jurnal, a consemnat pe 2 august: „Rușii rezistă puternic. Au trupe proaspete și tinere”²⁴, pentru a adăuga a doua zi: „Rușii rezistă puternic. Primesc întăriri continuu. Una din companiile noastre de geniu a evitat lupta. Foarte rușinos.” Propriii săi soldați au început să aibă dureri stomacale puternice, probabil din cauza apei contaminate. „Este îngrozitor aici”, scria el câteva zile mai târziu. „Ce nopți îngrozitoare. Fiecare dintre noi este tensionat. Ne lasă nervii.”

Într-o încercare de a contracara supremația aeriană a Luftwaffe, au fost transferate în grabă regimente de aviație ale Armatei Roșii de pe fronturile Central și de Nord. Un regiment de piloți pe avioane de vânătoare pe timp de noapte²⁵, care au aterizat pentru întâia oară pe o nouă bază pentru a sprijini Frontul Stalingrad, au descoperit că aerodromul nu era altceva decât un câmp întins, cultivat cu pepeni și înconjurat de roșii, unde localnicii continuau să-și strângă recolta chiar în timp ce decolau sau aterizau avioanele de vânătoare. Prezența regimentului a fost curând descoperită de un avion de cercetare Focke-Wulf, iar când aparatele Messerschmitt au atacat în zbor razant, chiar deasupra nivelului solului, piața sătească din apropiere a fost prinsă în focurile lor. Într-o clipă, scena rurală s-a transformat într-un haos total: cai speriați, cabrați cu osia căruțelor cu tot, copii țipând, coviltire zdrențuite de gloanțele mitralierelor și vânzători morți printre zarzavaturile și fructele de pe tarabe. Pagube

mai mici a suferit regimentul rus, care a fost nevoit să se înscrie într-un grafic epuizant de ieșiri/avion. Adeseori nu aveau timp să mănânce la bucătăria de campanie de lângă pistă, așa că echipajele de la sol aduceau și împărțeau farfuriile la avion, iar piloții mâncau în carlingă. Regulile de securitate cu care era bătut la cap personalul de la sol de comisari erau atât de stricte, încât nici nu se mai numărau aeroplanele existente sau cele care nu reușiseră să se întoarcă din misiune.

În schimburile de focuri aeriene din zilele acelea, maiorul Kondrașov, comandantul regimentului, a fost doborât în spatele liniilor germane. Piciorul stâng, pe care avea să-l piardă mai târziu, a fost schilodit când s-a prăbușit avionul, dar o țărancă din apropiere a reușit să-l scoată dintre resturile aparatului, să-l ducă în casă și să-l îngrijească. Locul a fost depistat de camarazii săi din regiment și, imediat după ce s-a crăpat de ziuă, doi dintre ei au aterizat lângă casa țărăncii. L-au luat de acolo pe Kondrașov, l-au legat de scaunul din spate al unuia dintre aparate, iar pilotul l-a transportat la un spital militar.

Luptele aeriene deasupra Donului de la sfârșitul lunii iulie și începutul lui august erau urmărite cu atenție de întregul câmp de luptă de dedesubt. Infanteriștii și tanchiștii germani stăteau cu mâna streășină la ochi ca să se ferească de soare și se uitau la cerul albastru și la dărele de condensare. Avioanele rusești atacau în general la miezul zilei țintele de la sol. Totul se întâmpla cu atâta regularitate, încât aparatele Messerschmitt 109 aveau grijă să fie prin preajmă, gata de atac. Se auzeau urale ori de câte ori era atins un aparat inamic și avionul lovit, din care ieșea fum, se prăbușea ca un tirbușon și exploda la impactul cu solul. Reputația piloților de vânătoare de excepție începuse să se impună în rândurile armatei germane și ale Luftwaffe.

În acest război în continuă deplasare, personalul diviziilor de tancuri și motorizate rareori se mai obosea să-și camufleze cartierul general. Lucrând în corturi ridicate în grabă în timpul nopții la o nouă serie de ordine sau controlând muniția și contabilizând pierderile, au descoperit că lămpile cu spirt atrăgeau mai degrabă

roiuri de insecte decât gloanțele inamice. Recuperau orele de nesomn în timpul zilei, cu capetele căzându-le în bărbie sau sucindu-le ca să le destăpenească, în vehiculele statului-major ce se îndreptau către locația următoare.

Comandantul Diviziei 16 tancuri, generalul Hans Hube, trăgea câte un pui de somn în miezul unei bătălii, în fața oamenilor săi, inspirându-le încredere prin calmul său imperturbabil. „Papa Hube”²⁶, cum îi spuneau oamenii săi, impresiona imediat cu chipul său puternic, ca de stâncă, și mâna neagră artificială (pierduse un braț în primul război mondial). Hube era un tip organizat, cu obiceiuri de la care nu abdică niciodată. Chiar dacă lupta sau nu, avea grijă să mănânce la fiecare trei ore, „consumând atâtea calorii și atâtea vitamine”²⁷. Fără să fie un intelectual, potrivit spuselor mai multor ofițeri care îl cunoșteau bine, era „un om strălucitor, cu o minte foarte limpede”. Hitler l-a admirat foarte mult ca militar, dar fiindcă acest „cal de război bătrân”²⁸ era un realist care spunea ceea ce gândea, Führer-ul l-a considerat „prea pesimist”²⁹ către sfârșitul bătăliei de la Stalingrad.

Câțiva dintre comandanții lui Hube făceau remarci disprețuitoare în legătură cu prostia inamicului, care își oprea tancurile în câmp deschis, transformându-le astfel în ținte perfecte pentru avioanele de bombardament în picaj sau pentru tunurile antiaeriene de 88 mm, mortale în tragerile asupra țințelor terestre. Știau că T-34 era în general un vehicul de luptă blindat mult mai bun decât orice produsese Germania până atunci. Pe de altă parte, aparatura lui de ochire nu era foarte bună, puțini comandanți ruși fiind dotați cu binoculi corespunzătoare, iar și mai puțini aveau aparate radio. Cea mai mare slăbiciune a Armatei Roșii era, totuși, precaritatea tacticii. Forțele lor de tancuri nu reușeau să folosească terenul cum se cuvine și demonstau că nu cunoșteau prea bine principiile tragerii și ale mișcării. Și, așa cum Ciuikov a recunoscut imediat, erau incapabile să-și coordoneze atacurile cu aviația Armatei Roșii.

Automulțumirea i-a făcut adesea pe germani să slăbească garda. De cum s-a crăpat de ziuă pe 30 iulie, un grup de tancuri T-34, care s-au apropiat sub acoperirea întunericului, a surprins Cartierul

General al lui Hube într-un sat. Ofițerii nu știau cum să se îmbrace mai repede în timp ce obuzele explodau între Cartierul General și vehiculele din eșalonul doi. Podewils, corespondentul de război atașat atunci acelei divizii, a scos capul afară. „Priveliștea nu este încurajatoare”³⁰, a notat el în jurnalul său. „Vehicule de toate felurile încearcă haotic să se depășească unele pe altele ca să plece mai repede!” Germanii fuseseră surprinși și cu o zi în urmă de un alt atac neașteptat, pe care Hube l-a numit „Afacerea Husar”.

Șocul inițial a trecut repede. Foarte curând după sosirea unei companii a Regimentului 2 tancuri, șase tancuri T-34 erau cuprinse de flăcări pe un sol jos mlăștinos. Un T-34, într-un atac sinucigaș, a deschis focul împotriva vehiculelor de transport ale diviziei în sat, dar s-a întâlnit pe neașteptate cu un tanc blindat german care, „cu o lovitură directă, i-a aruncat literalmente turela în aer”. Hube, după ce a urmărit acțiunea din zorii zilei, i-a spus lui Podewils: „Ai face mai bine dacă te-ai duce în linia întâi. Ești mai în siguranță acolo.” Podewils și camaradul său au plecat ceva mai târziu în aceeași dimineață. Au mers cu mașina înainte pe drumul de bârne construit peste mlaștină. Unul din tancurile T-34 înnegrit mai fumega, răspândind în aer „miros de carne arsă”.

La Cartierul General al corpului de armată a auzit că în ultimele opt zile Armata Roșie trimisese aproape o mie de tancuri peste Don: mai mult de jumătate din ele au fost distruse. Aceste cifre erau mult exagerate. Comandantului Armatei Roșii i se alocaseră doar 550 de tancuri, multe dintre ele nereușind să treacă Donul. Vina o purtau în mare parte rapoartele mult prea optimiste de pe front. Un servanț de tanc a observat că „ori de câte ori era lovit un tanc rusesc, aproape fiecare servanț din unitate pretindea că fusese distrus”³¹. Cu toate acestea, priveliștea unui număr atât de mare de tancuri rusești distruse impresiona orice privitor. Generalul von Seidlitz a spus că, de departe, KV-urile scoase din luptă arată ca „o turmă uriașă de elefanți”³². Indiferent de cifra exactă a tancurilor distruse, mulți germani păreau convinși că sunt aproape de victoria totală. Hidreii rusești nu-i puteau crește noi capete pe care germanii să le căsăpească.

Führer-ul, nemulțumit din nou din cauza progresului lent, a revenit la planul inițial conform căruia Armata 4 tancuri trebuia să sprijine Armata 6 pentru cucerirea Stalingradului. Pierderea de timp și costul combustibilului nu au fost menționate. Diviziile lui Hoth au reacționat rapid. Înaintând spre nord fără să întâmpine o rezistență serioasă, aveau să amenințe curând Kotelnikovo, o localitate aflată la mai puțin de 160 de kilometri sud-vest de Stalingrad. Dar problema principală era dacă puteau face față schimbărilor de plan ale lui Hitler. Pe baza rapoartelor de recunoaștere aeriană, generalul von Richthofen nota în jurnalul său pe 2 august: „Rușii aruncă din toate direcțiile forțe spre Stalingrad.”³³

Paulus, plin de încredere – potrivit spuselor lui Richthofen – a lansat atacuri pe două direcții convergente executate de diviziile 16 și 24 tancuri, cu sprijinul avioanelor de bombardament în picaj. După două zile de lupte, au încercuit opt divizii de pușcași și întreaga artilerie rămasă la vest de Don. Încercuirea a fost în cele din urmă realizată la Kalaci. De pe vârful unei râpe de unde se vedea „Donul liniștit”, primele echipaje ale tancurilor au văzut în depărtare orașul Kalaci în lumina violetă a înserării. Soarele care apunea în spatele tancurilor arunca umbre lungi în fața lor către est. Kalaci era un orașel cu câteva mici ateliere, o stație de cale ferată dărăpănată și *höchst primitiv*³⁴, colibe de lemn.

După succesul lor, tanchiștii glumeau între ei ușurați și fericiți, eliberați de tensiunea luptei. Din unele tancuri se auzeau cântece. Curând însă, comandanții i-au reasezat în poziție de apărare circulară. După amurg, miile de ruși rătăciți de unitate, prinși pe malul de vest, au început să atace, iar liniștea nopții a fost permanent zguduită de focuri de mitralieră, semnale luminoase și de pocnetele schimburilor de foc de pușcă.

A doua zi, germanii au început să curețe pădurea sistematic, unii ofițeri comparând acțiunea cu o mare vânătoare de cerbi. Printre prizonierii capturați se afla un ofițer superior de transmisiuni și personalul său, format mai ales din femei. În noaptea aceea, a început altă luptă, de data aceasta la lumina lunii, în jurul pozițiilor germane.

A doua zi dimineață, germanii au dat foc desişului uscat pentru a goni ultimii ruşi din pădure. În cele din urmă, zona a fost considerată „curăţată de inamic“. Au scăpat foarte puţini. Din Divizia 181 puşcaşi a Armatei 62, care la începutul luptelor avusese un efectiv de 13 000 de oameni, doar 105 au reuşit să se strecoare înapoi peste Don³⁵.

Lupta a fost într-adevăr crâncenă. Numeroşi soldaţi germani nu împărtăşeau nici încrederea lui Paulus, nici opinia lui Hitler că inamicul era terminat. În prima zi, batalionul antitanc din Divizia 371 infanterie a pierdut douăzeci şi trei de oameni. Din ce în ce mai des, soldaţii Armatei 6, ca şi cei din Divizia 389 infanterie auzeau uralele infanteriei sovietice la atac. Un soldat scria acasă total demoralizat din cauza „multor, multor cruci şi morminte, săpate ieri“³⁶, gândindu-se şi la implicaţiile pentru viitor. Pierderile grele în alte divizii par să fi contribuit şi ele la scăderea moralului. Divizia 76 infanterie a fost nevoită să desemneze mai mulţi soldaţi care să ajute la înmormântări. Un astfel de soldat i-a spus rusului care-l interoga, atunci când a fost capturat o lună mai târziu, că, împreună cu doi camarazi, a fost nevoit să îngroape şaptezeci şi două de cadavre într-o singură zi³⁷. Un caporal de artilerie, pe de altă parte, care lucrase douăzeci şi nouă de ore, aproape continuu, nu avea nici un dubiu în legătură cu victoria Wehrmacht-ului. „Ruşii pot trage cât vor, dar noi vom trage mai mult. Este o mare plăcere când atacă vreo sută de ruşi. Un singur tun de asalt autopropulsat este suficient, şi o vor lua la sănătoasa.“³⁸

Unele unităţi au fost recompensate pentru strădaniile lor cu raţii suplimentare de ciocolată şi ţigări, de care s-au bucurat în răcoarea relativă a serii. Lupta fusese dură. „Singura consolare“, scria acasă un genist, „este că ne vom bucura de pace şi linişte la Stalingrad, unde ne vom muta în încartirui de iarnă şi atunci, gândiţi-vă, va exista şansa unei permisii.“³⁹

Nicăieri ordinul „Nici un pas înapoi!“ al lui Stalin nu s-a dovedit mai aplicabil decât în oraşul ameninţat care îi purta numele.

Luptele din timpul războiului civil care se desfășuraseră în acest oraș pe vremea când se numea Țarițin (în tătară, însemna orașul de pe Țarița, Râul Galben) erau invocate împreună cu mitul că prezența lui Stalin acolo în calitate de conducător ar fi schimbat cursul evenimentelor împotriva Albilor și ar fi salvat revoluția. Comitetul regional militar nu s-a ferit să recurgă la nici o măsură care să transforme orașul într-o fortăreață. Sarcina a fost departe de a fi ușoară. Stalingradul urma o curbă de treizeci și doi de kilometri de-a lungul malului vestic înalt al fluviului Volga. Apărătorii urmau să aibă o porțiune lată de apă în spate, peste care aveau să vină toate proviziile și întăririle.

A fost mobilizată populația din întreaga regiune. Toți cetățenii disponibili – femei și bărbați cu vârste cuprinse între șaisprezece și cincizeci și cinci de ani (aproape 200 000) – au fost mobilizați în „coloanele muncitorești”⁴⁰ – organizate de comitetele de partid de cartier. Ca și la Moscova cu un an în urmă, femeile cu basmale pe cap și copiii mai mari au fost duși în marș, echipați cu lopeți și coșuri, să sape șanțuri antitanc adânci de doi metri în pământul nisipos. În timp ce femeile săpau, geniștii armatei puneau mine antitanc pe malul de vest al fluviului.

Copiii mai mici, școlarii, au fost puși între timp să ridice valuri de pământ în jurul tancurilor de depozitare a petrolului de pe malurile fluviului⁴¹. Supravegheați de profesori, cărau pământul cu târgi de lemn. Dintr-o dată a apărut un avion german. Elevii nu au știut unde să se ascundă și explozia unei bombe a îngropat două fete de paisprezece ani. Când colegii de clasă le-au dezgropat, au descoperit că una dintre ele, Nina Grebennikova, era paralizată, cu coloana vertebrală fracturată. Era în stare de șoc, iar prietenii ei au curățat plângând targa de lemn și au transportat-o la un spital din Stalingrad, aproape de locul în care ravena Țariței se deschide spre Volga.

Apărarea antiaeriană constituia o prioritate, deși numeroase tunuri nu primiseră obuze. Majoritatea bateriilor erau formate din femei tinere, mai ales komsomoliste, care fuseseră recrutate în aprilie, punându-li-se întrebarea cu răspuns inevitabil: „Vrei să-ți

aperi Patria?”⁴² Bateriile au fost plasate pe malurile Volgăi pentru a apăra instalațiile-cheie, precum centrala electrică de la Beketovka la sud, și marile fabrici din nordul orașului. Acolo, muncitorii de la liniile de producție de armament, precum cei de la fabrica de tractoare Stalingrad, transformată pentru producția de tancuri T-34, primeau o instrucție militară rudimentară.

Comitetul de Apărare a Stalingradului emitea decrete după decrete. Colhozurilor li s-a ordonat să predea Armatei Roșii rezervele de grâne. S-au înființat tribunale care să-i judece pe cei ce nu-și îndeplineau datoria patriotică. Nedenunțarea unui membru al familiei care dezertase sau care nu se înrolase era pasibilă de o pedeapsă de zece ani de închisoare. Directorul unei școli, căruia i s-a ordonat să aducă la comisia de recrutare raională șaizeci și șase dintre elevii săi în vârstă de șaptesprezece ani⁴³, a fost adus în fața tribunalului pentru că treizeci și unu de copii dezertaseră în drumul către comisie.

Tribunalele judecau în lipsă și „dezertorii” civili, cei mai mulți dintre aceștia fiind denunțați de refugiații în retragere. Cei declarați vinovați erau condamnați ca „trădător al partidului și al statului sovietic”⁴⁴. Foarte des, vinovăția era o problemă de sincronizare. I.S., care a fugit când satul ei a fost bombardat, a fost condamnată la șase luni într-un lagăr de muncă pentru „dezertare de la locul de muncă”, în timp ce A.S., care a refuzat să-și părăsească casa la apropierea germanilor, a fost condamnată în lipsă ca „trădător al patriei”. O așteptau cel puțin zece ani într-un lagăr de muncă în Gulag.

Pentru un timp, Direcția Politică a Frontului Stalingrad a acordat o „atenție specială recruților din regiunile Ucrainei eliberate de Armata Roșie în iarna 1941/1942”⁴⁵. Cei care „refuzaseră să evacueze” orașele și satele lor erau, prin definiție, suspecti de a fi „sistematic antisovietici” și de a fi colaborat cu germanii.

Declarațiile de la Moscova în legătură cu libertatea religiei erau doar vorbe goale în regiunea Stalingrad. Directorul unei bănci agricole dintr-un raion, care i-a trimis fratelui său, ofițer în Armata Roșie, câteva rugăciuni, „sfătuindu-l să le spună înainte de luptă”⁴⁶,

a fost condamnat pentru „activitate antipartinică“. Civili erau nevoiți, de asemenea, să fie foarte atenți la comentariile cu privire la viteza de înaintare a germanilor sau la incompetența apărării ruse. A.M., un muncitor de la o unitate piscicolă de pe Volga, a fost acuzat de „degenerare politică și morală“ și de „propagandă contrarevoluționară“⁴⁷ pentru că, după cum s-a pretins, ar fi „lăudat germanii și ar fi defăimat conducătorii partidului, ai guvernului și ai Armatei Roșii“.

Stalin, avertizat că în spatele frontului domnește panica, a recurs din nou la schimbarea comandanților. După ce l-a demis pe Timoșenko pe 21 iulie pentru a-l înlocui cu generalul V.N. Gordov, sub controlul lui Vasilevski, Stalin a decis la începutul lui august să despartă frontul în două regiuni militare, partea din sud întinzându-se de la râul Țarița (vezi harta 6) în centrul Stalingradului, către sud până în Stepă Kalmukă. General-colonelul Andrei Eremenko, căruia nu i se vindecase complet rana de la picior, s-a opus scindării frontului prin centrul Stalingradului, dar n-a reușit decât să-l irite pe comandantul suprem.

Eremenko a plecat pe 4 august cu un avion de transport Douglas și a aterizat pe un aerodrom mic din extremitatea de nord-vest a orașului. A fost întâmpinat de Hrușciiov, care l-a condus cu o mașină la Cartierul General. Pentru Eremenko, lipsa de informații despre inamic era deprimantă. Cinci zile mai târziu, Stalin va reorganiza din nou comandamentele frontului, promovându-l pe Eremenko comandant al amândurora. Stalin, nervos totuși, l-a trimis pe Jukov să facă investigații și să-i raporteze cele constatate.

Principalul pericol, după cum și-a dat seama curând Eremenko, era un atac simultan din partea Armatei 6 a lui Paulus, peste Don, de la vest, și din partea Armatei 4 tancuri a lui Hoth, de la sud-vest. Întregul curs inferior al Volgăi era amenințat, în Astrahan instalându-se panica după bombardamentele germane. Rafinăriile de petrol din dreptul estuarului fluviului de la Marea Caspică au ars timp de o săptămână, degajând nori negri de fum. Alte atacuri aeriene au creat și ele haos deoarece porturile erau pline de refugiați, iar cheiurile erau înțesate de utilajele industriale care trebuiau să fie

evacuate către est. Acum, în afara deșertului, singura rută de scăpare era peste Marea Caspică.

Existau puține forțe disponibile care să se opună trupelor lui Hoth în Stepă Kalmukă, cu aspect semideșertic, pe care rușii din nord o socoteau „capătul lumii”⁴⁸. Lev Lazarev, care comanda acolo un detașament de infanterie marină, spunea despre zonă: „Nu este Rusia. Este Asia. Era greu de înțeles de ce trebuie să te lupți pentru un astfel de teritoriu, dar știam cu toții că trebuia să rezistăm sau să murim acolo.” Nemaivând ostași suficienți, autoritățile militare sovietice și-au îndreptat atenția către forțele maritime. Brigăzi întregi de marinari au fost transferate pe calea ferată, prin Siberia, de la Flota Orientului Îndepărtat. Ofițerii lor erau cadeți în vârstă de optsprezece ani, ce proveneau de la Academia Navală din Leningrad, unde luptaseră la începutul asediului. În august, în timp ce marinarii erau aduși din Orientul Îndepărtat, cadeții au fost instruiți trei săptămâni în Stepă Kalmukă. Acești tineri de optsprezece ani îi așteptau cu îngrijorare pe marinarii duri pe care aveau să-i comande. Dar nu s-au făcut de râs în luptă. Rata pierderilor umane în rândurile tinerilor locotenenți a fost teribilă. Din clasa lui Lazarev de douăzeci și unu de cadeți, doar doi vor supraviețui în anul următor.

În rândurile germanilor, a început să se instaleze o oarecare neli-niște, în ciuda victoriilor obținute. „După Don vom înainta către Volga”⁴⁹, scria un comandant de companie din Divizia 384 infanterie care ținea un jurnal. Dar intuia pericolul. Germania pur și simplu nu avea „suficiente trupe pentru o ofensivă pe întregul front”. A început să bănuiască faptul că războiul luase un avânt propriu, dar că nu se va încheia atunci când vor ajunge la fluviul despre care se presupunea că reprezenta destinația lor finală.

Note

¹ TĀMO 3/11 556/9, Volkogonov, p. 459.

² Ordinul 270 din 26 august 1941, TĀMO 298/2526/5a, citat în Volkogonov, p. 427.

- ³ 16 august 1942, ȚAMO 48/486/28, p. 8.
- ⁴ RȚHIDNI 17/43/1774.
- ⁵ Jukov către Stalin, citat în Volkogonov, p. 469.
- ⁶ Erickson, „Red Army battlefield performance“, în Addison și Calder, p. 236.
- ⁷ ȚAMO 48/486/28, p. 15.
- ⁸ Dobronin către Șcerbakov, 29 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 315.
- ⁹ Nikolai Filin, „Kak i pocemu ia bîl agentom SMERȘ, *Vecernaia Moskva*, 25 noiembrie 1995.
- ¹⁰ Documentele Ehrenburg, RGALI 1284/2/3466.
- ¹¹ Ordin de la Armata 2 tancuri, 9 februarie 1942, RȚHIDNI 17/125/96.
- ¹² 10 august 1942, ȚAMO 48/453/13, p. 10.
- ¹³ ȚAMO 48/453/13, pp. 4–7.
- ¹⁴ Scrisoare, 9 iulie 1942, citată în Haller, p. 192; Groscurth, p. 527.
- ¹⁵ Gefr. H.S., D. 389 I., 10 august 1942, BZG-S.
- ¹⁶ BA-MA, RH27-16/42.
- ¹⁷ Dr. Günther Diez, citat în Schneider-Janessen, p. 130.
- ¹⁸ 19 iulie 1942, ȚAMO 206/294/48, p. 485.
- ¹⁹ ȚAMO 48/486/28, p. 15.
- ²⁰ Podewils, p. 98.
- ²¹ 31 iulie 1942, ȚAMO 206/294/47, p. 215.
- ²² Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ²³ Simonov, *Raznîe dni voinî*, p. 180.
- ²⁴ 2, 3, 5 și 6 august 1942, ȚAMO 206/294/48, p. 486.
- ²⁵ Sterman, discuție, 7 noiembrie 1995.
- ²⁶ „Papa Hube“, BA-MA, RH27-16/42.
- ²⁷ Behr, discuție, 25 octombrie 1995.
- ²⁸ Dohna-Schlobitten, discuție, 16 octombrie 1995.
- ²⁹ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ³⁰ Podewils, p. 85.
- ³¹ Metelmann, discuție, 12 aprilie 1996.
- ³² Seydlitz, p. 158.
- ³³ Citat în Paulus, p. 187.
- ³⁴ Podewils, p. 95.
- ³⁵ Discuție, Țigankov, 22 noiembrie 1995.
- ³⁶ Sold. H.R., 9 august 1842, D. 389 I., BZG-S.
- ³⁷ 24 septembrie 1942, ȚAMO 62/335/7.
- ³⁸ Gefr. W.V., 9 august 1942, D. 305 I., BZG-S.
- ³⁹ Sold. B.B., D. 389 I., 14 august 1942, BZG-S.
- ⁴⁰ RȚHIDNI 17/43/1773.

⁴¹ Nefiodova și Grebnikova, discuție, 23 noiembrie 1995.

⁴² Albert, discuție, 23 noiembrie 1995.

⁴³ RȚHIDNI 17/43/1774.

⁴⁴ RȚHIDNI 17/43/1774.

⁴⁵ Dobronin către Șcerbakov, 18 noiembrie 1941, ȚAMO 48/486/25, p. 240.

⁴⁶ RȚHIDNI 17/43/1774.

⁴⁷ RȚHIDNI 17/43/1774.

⁴⁸ Discuție, Lazarov, 13 noiembrie 1995.

⁴⁹ ȚAMO 206/294/48, p. 485.

„Am ajuns la Volga!“

Pe 21 august 1942, în zori, companiile de infanterie din Corpul 51 al generalului von Seydlitz au trecut Donul cu bărci gonflabile de asalt. Au instalat un cap de pod lângă satul Lucinski. Din ce în ce mai multe companii vâsleau cu furie peste marea întindere de apă. La câțiva kilometri distanță în aval, la Vertiacii, un batalion a trecut Donul, grup după grup, în șaptezeci de minute.

După cucerirea capetelor de pod, batalioanele de geniști au început să construiască poduri de pontoane pentru trecerea tancurilor și a celorlalte vehicule ale Corpului 14 tancuri, de sub comanda generalului von Wietersheim. Geniștii germani, intrigăți de contrastele misterioase ale „Donului liniștit“, se refereau la el cu afecțiune, numindu-l „râul“. Unii soldați și ofițeri ai Armatei 6 păreau să se fi îndrăgostit de această porțiune a Donului din țara cazacilor. Unii visau chiar să aibă o fermă acolo după câștigarea războiului.

Pe 22 august, la amiază, podul era gata și Divizia 16 tancuri a generalului Hube, „berbecele corpului de armată“, a început traversarea. Tancuri, semișenilate, tunuri de asalt autopropulsate, vehicule de cercetare pe opt roți și camioane huruiau asurzitor peste podul de pontoane.

În noaptea aceea, după răsăritul lunii, avioanele rusești și-au început seria de bombardamente. Deși au fost lovite vehicule de pe

ambele maluri, flăcările luminând zona de atac, bombele nu au reușit să distrugă podul. Cartierul General al lui Hube a primit rapoarte despre schimburi de focuri la marginea capului de pod. Din când în când, se putea auzi șuieratul strident al rachetelor katiușa trase de „orgile lui Stalin“. Sunetul era tulburător, dar bateriile inamice continuau să tragă fără a avea vizibilitate. În spatele infanteriei de acoperire, trupele de tancuri făceau ultimele verificări ale vehiculelor lor și încercau să recupereze orele de nesomn. La ora 4.30, la revărsatul zorilor, când primele raze de soare apăreau în fața lor către est, detașamentul contelui von Strachwitz din Regimentul 2 tancuri, întărit cu companii de infanterie mecanizată, înainta către Volga. Tanchiștii, conștienți de faptul că participă la un eveniment istoric, considerau momentul „deosebit de antrenant“¹.

Stepa dintre Don și Volga, tare ca piatra în lunile secetoase de vară, a favorizat o înaintare rapidă. Comandanții de tancuri, în picioare în turele, purtând ochelari de protecție împotriva prafului, trebuiau să fie foarte atenți la drumul din față să nu apară vreo *balka* (groapă) ascunsă pe care conducătorul tancului nu o putea vedea. Câțiva zeci de kilometri, tanchiștii au zărit puțini soldați inamici. Terenul ușor accidentat acoperit că iarbă aspră și uscată părea ciudat de liber.

Soarele nu se ridicase prea sus pe cer când generalul Hube, după un șuvoi de transmisiuni radio, și-a oprit brusc din drum statul-major. Motoarele au fost oprite pentru a se face economie de carburant. Au așteptat în căldura toridă. Curând, s-a auzit zgomotul unui mic aeroplan și și-a făcut apariția un avion de legătură Fieseler Storch. A executat un cerc în aer, apoi a aterizat lângă vehicule. Pilotul a coborât și s-a apropiat cu pași mari. Era generalul von Richthofen. Acesta din urmă, acum comandant al Flotei 4 aeriene, nici măcar nu a încercat să-și ascundă enervarea pe armată. „Generalul Paulus este îngrijorat în legătură cu flancul său stâng“², notase el în jurnalul său, cu trei zile în urmă. A fost nemulțumit și când i s-a spus că prioritatea forțelor aeriene germane era „să tragă în tancuri“. Piloții de vânătoare considerau atacul obiectivelor terestre o treabă umilă și inutil de primejdioasă. Nu avea nimic din măiestria luptei aeriene,

avioanele riscând să fie lovite din întâmplare de infanteriștii ruși care stăteau pe spate și trăgeau cu pușca.

Richthofen, în cămașă și cu casceta dată pe spate, lăsând să i se vadă o parte a capului ras, l-a salutat scurt pe Hube. Din ordinul Cartierului General al Führer-ului, toate resursele Flotei 4 aeriene urmau să fie redirecționate către Frontul Stalingrad, „pentru a-i schilodi pe ruși complet”³. „Profită de ziua de azi!”⁴ i-a spus el lui Hube. „Vei fi sprijinit de 1 200 de avioane. Măine nu-ți mai pot promite nimic.”

După-amiază, tanchiștii au privit în sus, ferindu-se de lumina soarelui, pentru a vedea valurile de bombardiere Junker 88 și Heinkel 111 și escadrilele de Stuka „în grupuri strânse”⁵, care zburau spre Stalingrad. Stepa a fost măturată de umbre. La întoarcere, piloții de pe aparatele Stuka „au sunat din sirene” pentru a saluta trupele ce înaintau. Tanchiștii le-au răspuns fluturându-și brațele cu veselie. În depărtare, se puteau vedea deja coloanele de fum care se ridicau din orașul pe care Cartierul General al Armatei 6, într-un exces de entuziasm propagandistic, îl numea „Stalingrad, orașul lui Stalin, punctul de pornire a Revoluției Roșii”⁶.

Pentru locuitorii Stalingradului, duminică, 23 august, a fost „o zi care nu va fi uitată niciodată”⁷. Orașul-model de care erau atât de mândri – cu grădinile lui înșirate de-a lungul înaltului mal vestic al Volgăi și cu blocurile albe care-i dădeau un aspect modern, cubist – a devenit un infern.

Megafoanele agățate pe stâlpi au început să transmită un anunț repetat obsesiv: „Tovarăși, în oraș a sunat alarma aeriană. Atenție, tovarăși, alarmă aeriană...”⁸ Populația auzise atât de multe alarme aeriene false, difuzate de același glas monoton, încât puțini au luat anunțul în serios. Doar după ce bateriile de artilerie antiaeriană au deschis focul, oamenii au început să alerge pentru a se adăposti. Cei care ieșiseră la iarbă verde pe Gorganul Mamaev, uriașul tumul tătar ce domina centrul orașului, erau cei mai expuși. Pe străzile lungi și largi paralele cu Volga, refugiații din raioanele periferice nu aveau cum să găsească un adăpost adecvat, cu excepția tranșeelelor din curți

și grădini săpate de comitetele de bloc pentru cei ce nu puteau ajunge la timp în pivnițe.

Aviația lui Richthofen a început să execute bombardament de su-prafață „nu doar asupra obiectivelor industriale, ci peste tot”⁹, a po-vestit un student aflat în oraș în ziua aceea. Bombele exploziv-per-forante oscilau ușor când cădeau în serie din aparatele Heinkel. După descrierea scenelor din oraș, ne putem doar cu greu imagina cum a putut cineva să supraviețuiască în afara unei pivnițe. Bombele incendiare cădeau ca o ploaie pe casele de lemn din sud-vestul orașului. Acestea au ars până în temelii, iar în cenușa fumegândă, șirul de coșuri fusiforme din cărămidă, rămase în picioare, păreau un cimitir suprarealist. Mai aproape de malurile fluviului, fațadele unor blocuri albe au rămas și ele în picioare, chiar dacă au fost lovite, dar majoritatea planșeelor interioare s-au prăbușit. Multe alte clădiri s-au dărâmat, iar altele au luat foc. Mamele își legănav pruncii morți, iar copiii încercau să-și trezească părinții uciși lângă ei. Sute de familii au fost îngropate de vii sub dărâmături.

Un pilot german, după ce avionul său a fost lovit de una dintre bateriile antiaeriene ale femeilor, a reușit să se parașuteze, dar a căzut chiar în mijlocul flăcărilor. Cei care i-au văzut sfârșitul erau atât de șocați de măcelul din jur, încât nu au avut nici măcar satis-facția că se făcuse într-un fel dreptate.

Uriasele tancuri de depozitare a petrolului de pe malul Volgăi au fost și ele lovite. O minge de flăcări s-a ridicat la circa 500 de metri, iar în zilele următoare, coloana de fum negru putea fi văzută de la o depărtare de peste 300 kilometri. Pete de petrol în flăcări au căzut în Volga. Bombele au distrus centrala telefonică și uzina de apă, iar principalul spital din Stalingrad a fost lovit în mai multe locuri. Geamurile s-au spart din cauza suflului exploziilor și copiii au fost aruncați din paturi. Printre aceștia se afla și Nina Grebennikova, fetița de paisprezece ani căreia o bombă căzută lângă tancurile de depozitare a petrolului îi fracturase coloana vertebrală. Însăpăimân-tat, personalul spitalului a fugit, abandonându-și pacienții, unii din-tre aceștia fiind lăsați cinci zile fără mâncare și îngrijire medicală.

O mamă, prinsă în plină stradă cu o fetiță căreia îi paralizaseră picioarele din cauza șocului, „a fost nevoită literalmente să o târască până acasă”¹⁰ prin ploaia de bombe, nici un șofer neîncumetându-se să facă drumul respectiv. Cum majoritatea bărbaților erau pe front sau fuseseră de curând mobilizați, femeile s-au trezit singure în mijlocul infernului. Soția lui Viktor Goncarev, ajutată de fiul ei în vârstă de unsprezece ani, Nikolai, și-a îngropat tatăl în curtea din fața blocului, care fusese lovit în plin de o bombă. „Înainte de a-l pune în mormânt”, își amintea fiul ei, „i-am căutat capul, dar nu l-am găsit.”¹¹ Soacra ei, Goncareva, soția unui veteran cazac, s-a pierdut în haos. Bătrâna a reușit să supraviețuiască luptelor care au urmat, trăind mai mult de cinci luni într-un buncăr. S-au regăsit doar la sfârșitul războiului, aproape trei ani mai târziu.

Asaltul aerian asupra Stalingradului, cel mai concentrat de pe întregul Front de Răsărit, a reprezentat apogeul firesc al carierei lui Richthofen după Guernica*.

Avioanele Flotei 4 aeriene au executat în total 1 600 ieșiri/avion în ziua aceea și au aruncat 1 000 tone de bombe, pierzând doar trei aparate¹². Potrivit unor calcule estimative, din cei aproximativ 600 000 de locuitori ai Stalingradului, 40 000 au fost uciși în prima săptămână de bombardamente.

Faptul că pe malul vestic al Volgăi au rămas atât de mulți localnici și refugiați a fost o consecință a atitudinii tipice a regimului. NKVD-ul rechiziționase aproape toate ambarcațiunile fluviale, neacordând însă prioritate evacuării populației civile. Apoi Stalin, hotărând că nu trebuie permisă instalarea panicii, a interzis evacuarea locuitorilor Stalingradului pe Volga, gândindu-se că astfel trupele, și în special miliția locală, vor apăra cu îndârjire orașul. „Nimănui nu i-a păsat de oameni”, a observat unul din băieții rămași

* Au existat și alte legături cu războiul civil din Spania. Rubén Ruiz Ibarruri, fiul celebrei La Pasionaria, a fost ucis pe vremea când comanda o companie de mitraliori a Diviziei 35 pușcași gardă la sud de Kotluban. Patru mareșali ai Uniunii Sovietice, ale căror nume au fost strâns legate de bătălia de la Stalingrad – Voronov, Malinovski, Rokossovski și Rodimțev – fuseseră consilieri în Spania, tot așa cum a fost și generalul Șumilov, comandantul Armatei 64. Voronov a condus artileria republicană în timpul asediului Madridului împotriva Armatei „Africa” a lui Franco.

blocați în oraș împreună cu mamele lor. „Și noi nu eram altceva decât carne de tun.“¹³

În timp ce bombardierele lui Richthofen loveau Stalingradul, eșalonul înaintat al Diviziei 16 tancuri avansase prin stepă vreo 40 de kilometri practic fără să întâmpine nici o rezistență. „Pe lângă Gumrak“, a consemnat divizia, „rezistența inamicului a devenit mai puternică și tunurile antiaeriene au început să tragă sălbatic în vehiculele noastre blindate, din nord-vestul Stalingradului.“¹⁴

Această rezistență se datora bateriilor formate din tinere voluntare, care de-abia părăsiseră băncile școlii. Puține dintre ele apucaseră să tragă cu vreun tun înainte, din cauza lipsei de muniție, și nici una nu fusese instruită cum se ochește la sol. Înlocuiseră țintele și în loc de bombardiere ocheau tancurile, iar echipajele lor „păreau să se creadă la o promenadă de duminică“¹⁵. Tinerele artileriste roteau cu furie mânerule, coborând țevile la unghiul de înălțare zero – tunurile anti-aeriene de 37 mm sovietice erau copii destul de grosolane ale tunurilor Bofor – și ocheau în direcția primelor blindate.

Tanchiștii germani și-au revenit repede din surpriza inițială și s-au desfășurat pentru a ataca unele baterii. Au apărut curând și avioanele Stuka pentru a se ocupa și de celelalte. Lupta inegală a fost urmărită cu durere în suflet de căpitanul Sarkisian, comandantul unui batalion de aruncătoare grele, care mai târziu avea să-i relateze cele văzute scriitorului Vasili Grossman. De fiecare dată când amuțeau tunurile, Sarkisian exclama: „Of, sunt terminate! Au fost distruse!“¹⁶ Dar, de fiecare dată, după o pauză, tunurile începeau să tragă din nou. „Aceasta“, a scris Grossman, „a fost prima pagină a apărării Stalingradului.“

Eșalonul întâi german a accelerat înaintarea pe ultimii kilometri. Pe la ora 16, când soarele de august se mai împlânzise puțin, germanii au ajuns la Rînok, în nordul Stalingradului, și acolo „soldații Diviziei 16 tancuri priveau Volga, ce curgea chiar prin fața ochilor lor“¹⁷. Nu le venea să creadă. „Am pornit dis-de-dimineață de la Don“¹⁸, își amintea unul din comandanții de companie ai lui Strachwitz, „și am și ajuns pe Volga.“ Unul din soldații batalionului a scos un aparat de fotografiat și

și-au făcut poze unul altuia, în picioare pe spatele vehiculelor lor, privind prin binoclu către malul îndepărtat. Fotografiiile au fost incluse în dosarele Cartierului General al Armatei 6, cu următoarea legendă: „S-a ajuns la Volga!“¹⁹ Aparatul de fotografiat, întors către sud, a făcut și alte poze ca amintire. Într-una dintre ele se văd coloanele de fum ce se ridicau în urma atacurilor Luftwaffe și a fost intitulată „Vedere din împrejurimile Stalingradului în flăcări“.

Curând după sosirea lor, un as al pilotajului pe avioanele de vânătoare, Kurt Ebener, împreună cu un camarad din escadrila de aviație de vânătoare „Udet“, a survolat Volga chiar la nord de Stalingrad. Piloții au văzut tancurile și infanteria mecanizată „și un simțământ imens de bucurie și ușurare pentru camarazii lor de la sol“²⁰ i-a determinat să execute ruliuri și alte acrobații aeriene în semn de victorie.

Ca și ceilalți comandanți de tancuri, căpitanul Freytag Loringhoven stătea în picioare pe tancul său pentru a privi prin binoclu peste marea întindere a fluviului. De pe malul vestic, mult mai înalt, priveliștea era minunată. „Ne uitam la imensitatea stepei către Asia și am fost copleșit“, își amintea el. „Dar nu m-am putut uita prea mult timp pentru că trebuia să lansăm un atac împotriva altei baterii antiaeriene, care începuse să tragă în noi.“²¹

Artileristele de la bateriile antiaeriene erau uimitor de curajoase. Potrivit căpitanului Sarkisian, „fetele refuzau să coboare în buncăre“²². Se spune că una dintre ele, Mașa, a „rămas la postul ei patru zile fără a fi înlocuită“²³, trecându-i-se în palmares nouă lovituri reușite. Chiar dacă cifra este exagerată, un lucru tipic pentru perioada aceea, raportul Diviziei 16 tancuri nu mai lasă loc nici unui dubiu în privința curajului lor. „Până târziu în acea după-amiază“, este consemnat într-un raport, „am fost nevoiți să luptăm, lovitură după lovitură, împotriva a treizeci și șapte de poziții inamice, ocupate de luptătoare tenace, până au fost distruse toate.“²⁴

Tanchiștii au fost îngroziți când au descoperit că trăgeau în femei*.

* Puțini soldați ai Armatei 6 păreau să fi auzit de sarmații de pe Volga Inferioară – o încrucișare de sciți și amazoane, potrivit lui Herodot – care le permiteau femeilor lor să lupte.

Rușii consideră și acum ciudat de illogică această sensibilitate excesivă, luând în considerare faptul că bombardierele lui Richthofen ucisese mii de femei și copii în aceeași după-amiază la Stalingrad. Dar ofițerii germani de la Stalingrad nu și-au mai făcut mult timp astfel de complexe „cavalerești“. „Este complet greșit să le spui rusoaicelor «soldați în fustă»“, scria unul dintre ei mai târziu. „Femeia rusă a fost de mult timp instruită pentru misiuni de luptă și ocupă orice post de care este capabilă o femeie. Soldații ruși tratează astfel de femei cu multă precauție.“²⁵

Apărătorii sovietici ai Stalingradului erau într-o poziție primejdioasă, în parte din cauză că generalul Eremenko își concentrase majoritatea forțelor pentru a încetini înaintarea dinspre sud-vest a Armatei 4 tancuri de sub comanda lui Hoth. Nu și-a imaginat niciodată că forțele lui Paulus vor pătrunde atât de brusc și cu atâta îndrăzneală la dreapta sa.

Nikita Hrușciiov i s-a alăturat la Cartierul General subteran, ascuns adânc în defileul Țariței. Amenințarea cu care se confruntau era atât de iminentă, încât atunci când au sosit doi ofițeri de geniu pentru a raporta că oamenii lor terminaseră de construit un pod de pontoane peste Volga, li s-a spus să-l distrugă imediat. Cei doi geniști l-au privit îngroziți pe comandant, nevenindu-le să creadă. Protestele lor au fost tăiate scurt. Nu e greu de imaginat panica ce ar fi cuprins Stalingradul, ca să nu mai vorbim de reacția de la Moscova, dacă germanii ar fi reușit să pătrundă printr-o singură lovitură și ar fi capturat un cap de pod pe malul estic al Volgăi, așa cum voia, de fapt, să facă Strachwitz.

Stalin s-a enfuriat când a auzit că trupele germane au ajuns la Volga. A interzis minarea fabricilor, evacuarea utilajelor industriale sau orice altă acțiune care „ar putea fi considerată o decizie de abandonare a Stalingradului“. Orașul trebuia apărat cu orice preț. Consiliul Militar a lipit peste tot afișe care anunțau decretarea stării de asediu: „Nu vom preda niciodată orașul în care ne-am născut. Să baricadăm fiecare stradă. Să transformăm fiecare raion, fiecare cartier, fiecare clădire într-o fortăreață de necucerit.“²⁶ Mulți au

intrat în panică, printre ei numărându-se chiar și secretarul Comitetului Komsomolului din Stalingrad, care „a dezertat de la postul său”²⁷ și a fugit pe malul estic fără permisiune.

Muncitorii neimplicați direct în producția de arme pentru uz imediat au fost mobilizați în „brigăzile speciale” de miliție, sub comanda colonelului Saraiev, comandantul Diviziei 10 NKVD. S-au distribuit puști și muniție, dar mulți au primit arme de la tovarășii lor morți. În Spartakovka, o suburbie industrială din nordul orașului, batalioane de miliții muncitorești prost înarmate au fost trimise împotriva Diviziei 16 tancuri, rezultatele fiind previzibile. Studenții de la Universitatea Tehnică, care săpau tranșee în flancul nordic al orașului, și-au continuat misiunea deși se aflau sub focul direct al Diviziei 16 tancuri. Clădirile facultății lor de lângă fabrica de tractoare din Stalingrad fuseseră distruse de bombele aruncate de primele valuri. Corpul profesoral a ajutat la formarea nucleului de apărare locală. Unul dintre profesori era comandant de companie. Comisarul batalionului era o tânără, mecanic la uzina de tractoare, transformată pentru producția tancului T-34. Acolo, voluntarii se urcau în tancuri înainte chiar de a fi vopsite. După ce muniția stocată în fabrică era încărcată, voluntarii porneau de pe linia de producție pentru a intra direct în luptă. Aceste tancuri nu aveau înălțătoare de ochire și puteau fi fixate pe distanța loviturii directe de încărcătorul ce se uita de-a lungul țevii în timp ce servantul manevra turela.

Hube și-a trimis batalionul de motocicliști pentru a cerceta flancul de sud. „Ieri am ajuns la calea ferată”, scria acasă a doua zi un caporal, „și am capturat un tren cu arme și vehicule de aprovizionare, care nici măcar nu fuseseră descărcate. Am luat și mulți prizonieri. Printre ei erau și numeroși «soldați în fustă», cu fețe atât de respingătoare că de-abia puteam să le privim. Să sperăm că nu va mai dura mult.”²⁸ Prădarea materialelor trimise de americani în cadrul Legii Lend-Lease a fost primită cu entuziasm. Ofițerii Diviziei 16 tancuri au apreciat în mod deosebit jeepurile americane nou-nouțe, cu însemne rusești, pe care le considerau mult mai bune decât echivalentul lor german – *Kübelwagen*.

Regimentele de aviație ale Armatei Roșii au fost și ele aruncate în luptă pe 24 august, însă un Yak avea puține șanse împotriva unui Messerschmitt 109, iar avioanele de vânătoare-bombardament Șturmovik, deși blindate dedesubt, erau extrem de vulnerabile când erau urmărite de piloți competenți. Soldații germani izbucneau în urale atunci când piloții Luftwaffe își expediau inamicul *mit Eleganz*,²⁹ ca și cum războiul aerian era un soi de luptă cu tauri pentru plăcerea spectatorilor de la sol.

Bombardamentele germane asupra orașului au continuat cu un alt „atac major aerian“ în după-amiaza zilei de 25 august. Uzina electrică de la Beketovka a fost serios avariata, dar a fost rapid reparată. Escadrilele Luftwaffe continuau să pulverizeze orașul de la un cap la altul. Mulți au pierdut tot ce aveau, iar ceea ce mai rămăsese se împărțea între supraviețuitori, care știau bine că a doua zi puteau fi și ei în aceeași situație; nimic nu putea deteriora mai rapid noțiunea de proprietate particulară decât o astfel de distrugere venită din cer.

În sfârșit, femeilor și copiilor din Stalingrad li s-a dat permisiunea să treacă pe malul estic al Volgăi cu ambarcațiunile rechiziționate de NKVD. Dar nu toate navele au fost folosite pentru aceasta, deoarece era nevoie de ele pentru evacuarea răniților și aducerea de muniție și de întăriri. Călătoria era tot atât de riscantă ca și rămânerea pe malul vestic pentru că Luftwaffe continua să atace bărcile care traversau Volga. Debarcaderul feribotului, în amonte de Cheile Țariței, a fost lovit din nou, iar Restaurantul Shanghai, aflat chiar deasupra lor, într-un parc de pe mal, un loc de întâlnire preferat pe timp de pace, a ars până la temelie. Familiile ce treceau fluviul vedeau trupuri înnegrite plutind pe lângă ele ca niște bușteni carbonizați, iar la suprafața apei ardea petrolul scurs din tancurile de depozitare. Copiii din spital, printre care și Nina Grebennikova, imobilizată pe o targă, au fost evacuați peste Volga, pe 28 august, și duși la un spital de campanie de pe malul estic.

Tunurile Diviziei 16 tancuri au tras încă din prima seară de duminică, marcându-și prezența pe Volga prin scufundarea unui cargobot

și atacarea unei vedete de patrulare. Au atacat și un feribot, din care au rămas grămezi de vagoane arse și distruse, și în următoarele câteva zile au scufundat șapte vase fluviale. Tanchiștii pretindeau că ar fi fost vorba de „vedete de patrulare”³⁰ și păreau să nu-și fi dat seama că acestea evacuaiu civili.

În cea de-a treia seară, tancurile germane au scufundat o navă cu zături care trecea femeile și copiii din oraș pe malul estic. Auzind țipete și strigăte de ajutor, soldații și-au întrebat comandantul dacă pot folosi bărcile gonflabile ale geniștilor pentru a-i salva. Locotenentul a refuzat. „Știm cum luptă inamicul în acest război”³¹, a replicat el. După căderea nopții, tanchiștii și-au tras păturile pe cap ca să nu mai audă țipetele. Câteva femei au reușit să ajungă pe malul vestic, dar cele mai multe au înotat până la un banc de nisip unde au rămas toată ziua următoare. Germanii nu au tras când au fost evacuate în noaptea aceea, ca să dovedească că erau altfel decât rușii. „*Noi* nu am împiedicat un astfel de lucru!”

În spatele pozițiilor înaintate germane de pe malul Volgăi era un fel de parc semicultivat, cu stejari, aluni, castani și leandri, înconjurați de loturi cu pepeni, roșii, viță de vie și pomi fructiferi. Acolo unitățile înaintate ale Diviziei 16 tancuri s-au îngropat în teren folosind vegetația drept acoperire. Statul-Major al batalionului de geniu era ascuns sub un păr imens. În timpul pauzelor dintre trageri, tanchiștii și geniștii culegeau fructe, folosindu-și bonetele și căștile drept coșuri. După săptămânile petrecute în stepa aproape deșertică, apa întinsă a Volgăi, „ca luciul liniștit al unui lac”³², dintr-un umbrăș înfrunzit, la întârea credința că au ajuns la capătul călătoriei către granița Europei. Ce păcat că rușii continuau să reziste! Cu primul prilej, soldații scriau acasă de lângă Volga, mândri că erau primii care stăteau la extremitatea estică a Reich-ului. Celor care luptaseră cu un an în urmă în campania din Balcani blocurile albe de locuințe de pe înaltul mal vestic le reaminteau de Atena. Această comparație nepotrivită i-a făcut pe unii să se refere la Stalingrad ca la „Acropole”.

Unitățile Armatei 6 care așteptau să treacă Donul invidiau avangarda pentru gloria dobândită. Un artilerist de baterie antiaeriană

scria acasă: „În curând vom putea să cântăm «Acolo stă un soldat pe malul Volgăi».”³³ Un altul scria acasă despre *Wolgalied* pentru care Franz Lehar compusese muzica: „Cântecul va fi adevărat în cazul nostru.”³⁴

Mulți erau convinși că victoria nu putea fi departe. „Nu vă puteți imagina viteza dragilor noștri camarazi motorizați”³⁵, scria acasă un soldat din Divizia 389 infanterie. „Ca să nu mai vorbim de atacurile răsunătoare ale forțelor noastre aeriene. Ce simțământ de securitate avem când piloții noștri sunt deasupra noastră, pentru că nu vezi niciodată vreun avion rusesc. Aș vrea să împărtășesc cu voi un licăr de speranță. Divizia noastră își va fi îndeplinit datoria după căderea Stalingradului. Atunci, dacă vrea Dumnezeu, ne vom vedea anul acesta. Dacă Stalingradul cade, armata rusă din sud va fi distrusă.”

Poziția diviziei lui Hube era departe însă de a fi sigură. Amenințarea traficului fluvial pe Volga, ca să nu mai vorbim de ape-lurile furioase de la Kremlin, l-a determinat pe Eremenko să ordone contraatacuri din flancul de nord pentru a zdrobi coridorul îngust al germanilor. Artileria rusă putea să tragă, din ambele direcții, în această fâșie, cu o lățime puțin mai mare de 6,5 km, germanii neputând riposta. Nu doar Divizia 16 tancuri a lui Hube, ci și restul Corpului lui Wietersheim rămăseseră fără carburant.

Pe 25 august, Richthofen a plecat cu avionul pentru a se întâlni cu Paulus și generalul von Seydlitz la Cartierul General al Diviziei 76 infanterie. Din cauza stării tensionate și a faptului că suferea și de dizenterie recurentă – ceea ce germanii numeau „boala rusească” – mișcările nervoase necontrolate ale părții stângi a feței lui Paulus se accentuaseră. Intolerantul Richthofen a observat că de data aceasta comandantul Armatei 6 era „foarte nervos”³⁶ din cauza situației. În noaptea aceea, Luftwaffe a parașutat provizii Corpului 14 tancuri al lui Wietersheim, dar acestea au căzut, în cea mai mare parte, în zona neutră sau în mâinile inamicului. A doua zi dimineață, recunoașterea aeriană germană a raportat că trupe sovietice de tancuri se concentrau către nord.

Richthofen, ca și Hitler, subscria ideii că o victorie rapidă la Stalingrad ar rezolva dintr-o singură lovitură toate problemele unui flanc stâng extins, prin determinarea prăbușirii finale a Armatei Roșii. A slăbi ritmul acum era cât se poate de primejdios, ca un mers pe sârmă cu pași nesiguri. Paulus știa foarte bine toate acestea. Persevera, păstrându-și încrederea în convingerea lui Hitler că forțele rusești erau aproape terminate. Atunci când generalul von Wietersheim a recomandat ulterior retragerea parțială a Corpului 14 tancuri, Paulus l-a demis și l-a promovat în locul lui pe generalul Hube.

Totul depindea de înaintarea rapidă din sud a Armatei 4 tancuri, dar Hitler îl obligase pe Hoth să lase în Caucaz un corp de tancuri. Acestuia îi mai rămăseseră așadar corpurile 4 și 48 tancuri. De asemenea, după cum observa generalul Strecker la vremea aceea, „cu cât se apropie atacul german de oraș, cu atât sunt mai mici câștigurile zilnice.”³⁷ O apărare și mai aprigă se pregătea în spatele liniilor. Comitetul de Apărare a Stalingradului a emis noi ordine: „Nu vom abandona orașul nostru în mâinile germanilor! Organizați brigăzi, mergeți să ridicați baricade. Baricadă pe fiecare stradă [...] repede, astfel ca soldații care apără Stalingradul să distrugă inamicul fără milă!”³⁸

Pe 27 august, a căzut prima ploaie după cinci săptămâni, dar adevărata cauză pentru întârzierea în ofensivă înregistrată de flancul drept al lui Hoth a fost rezistența opusă de trupele sovietice în jurul Lacului Sarpa și lângă Tundutovo, pe dealurile de la sud de cotul Volgăi din aval de Stalingrad. În acea zi, de pildă, unitatea disciplinară atașată Diviziei 91 pușcași a respins atacurile executate de forțe inamice superioare. Direcția Politică a Frontului Stalingrad i-a raportat ulterior lui Șcerbakov: „Mulți oameni și-au plătit greșelile prin bravură și trebuie reabilitați și trimiși la regimentele lor.”³⁹ Dar încă o dată, cei mai mulți dintre ei au murit cu mult înainte ca să se mai ia vreo decizie în acest sens.

Înaintarea se va desfășura mai bine două zile mai târziu, atunci când Hoth a redirecționat Corpul 48 tancuri către flancul sudic în Stepa Kalmukă. Principalul avantaj al armatei germane a fost dat de

strânsa colaborare dintre divizia de tancuri și Luftwaffe. În bătălia în continuă mișcare, infanteriștii germani foloseau steagul roșu cu svastică ca panouri de identificare la sol pentru a evita să fie bombardati de propriile lor avioane. Dar adevăratul pericol ca aparatele Stuka să atace din greșeală forțele germane de la sol era reprezentat de operațiunile blindatelor în mișcare rapidă.

Locotenentul Max Plakolb, comandantul unui punct înaintat de dirijare a aviației, a fost trimis la Cartierul General al Diviziei 24 tancuri. În momentul acela, când diviziile 14 și 24 tancuri și Divizia 29 infanterie motorizată începeau să facă o întoarcere de 180 de grade în sud-vestul Stalingradului, Plakolb s-a instalat la aparatul radio. Unitățile înaintate ale Diviziei 24 tancuri avansaseră mult mai repede decât divizia învecinată, iar Plakolb a auzit la radio un raport despre descoperirea inamicului: „Concentrare de vehicule inamice...”⁴⁰ Pilotul a comunicat apoi poziția Diviziei 24 tancuri. Dând un „semnal urgent de alarmă”, Plakolb a luat el însuși legătura cu escadrila, folosind cuvântul de cod „Bonzo”, reușind să oprească în timp util atacul.

Înaintarea Corpului 48 tancuri dinspre sud în seara de 31 august a fost atât de rapidă, încât unitățile din primul eșalon au ajuns la calea ferată Stalingrad–Morozovsk. Dintr-o dată, părea că se ivise o ocazie de a izola rămășițele armatelor 62 și 64 sovietice. Diviziile de infanterie ale lui Paulus, înaintând lent de la Don către est, nu ar fi reușit niciodată să încercuiască ariergarda frontului rusesc. Singura șansă era să fie trimis Corpul 14 tancuri din coridorul Rînok pentru a închide etanș punga, așa cum solicita imperativ Statul-Major al Grupului de Armate. Acțiunea ar fi fost foarte riscantă și Paulus a decis să nu acționeze conform acestui plan. Hube ar fi trebuit să-și întoarcă puținele sale tancuri, să rupă luptele în desfășurare și să ignore armatele inamice ce se masau chiar atunci la nord. Eremenko, intuind pericolul, și-a retras forțele rămase, reușind să iasă din încercuire.

În unele cazuri, retragerea a fost dictată mai curând de panică decât de condiții obiective. În Armata 64, servanții Bateriei 748 artilerie antiaeriană au fugit, abandonându-și tunurile. Incidentul a

devenit rapid, în ochii permanent suspicioși ai comisarilor, un caz de conspirație, cu alegația că un membru al bateriei „conducea un batalion de mitraliori germani”⁴¹ într-un atac împotriva Diviziei 204 pușcași.

În flancul nordic al lui Paulus, Corpul 14 tancuri nu a stat cu mâinile în sân. Rușii lansau neîncetat atacuri diversioniste pe ambele părți ale coridorului. Reacțiile generalului Hube la aceste lovituri prost coordonate au fost puternice și încununate de succes. Pe 28 august, și-a mutat Cartierul General într-o ravenă de formă conică, ce oferea o mai bună protecție împotriva atacurilor aeriene. Hube a dormit toată noaptea într-o groapă umplută cu paie, săpată sub tancul lui.

Bombardierele rusești au început să atace și ziua, și noaptea, zburând la mică înălțime peste Volga. Nori negri de fum de la tunurile antiaeriene germane marcau sosirea lor pe cerul de dimineată. Odată, un avion de vânătoare german a apărut vâjâind la mică înălțime deasupra ravenei lui Hube, înainte de a se înălța pentru a ataca bombardierele pe cerul limpede al dimineții. Celor care îl urmăreau de la Cartierul General, acest avion de vânătoare le-a oferit viziunea magică a unui cavaler teuton aerian în armură strălucitoare. „Acest fulger argintiu“, scria emoționat în jurnalul său unul din cei prezenți, „a virat către est peste fluviu în teritoriul inamic, ca un cristal, un vestitor al zorilor.”⁴²

Pe 28 august, avioanele de vânătoare rusești au încercat să atace noua bază a aviației germane de lângă Kalaci, însă au fost respinse de un grup de avioane de vânătoare Messerschmitt 109. Mândri de victoria lor, tinerii piloți brizați ai avioanelor de vânătoare s-au adunat la raport, însă austerul lor comandant – poreclit „Printul” datorită asemănării sale cu o statuie medievală dintr-o catedrală – nu i-a felicitat, ci le-a transmis ordinul care îl iritase atât de mult pe Richthofen. „Domnilor, practica de a zbura în joacă și a vedea cine poate doborî mai multe aparate inamice trebuie să înceteze. Fiecare aparat, fiecare picătură de carburant, fiecare oră de zbor este de neînlocuit. Viața ușoară pe care o ducem la sol este absolut iresponsabilă;

în aer, cu atât mai mult. Fiecare lovitură trebuie să vină în sprijinul infanteriei dacă nu există ținte în aer.”⁴³ Cuvintele lui au fost primite cu murmure de nemulțumire.

Așa cum se întâmplă adesea la sfârșitul lui august, vremea s-a schimbat brusc. Sâmbătă, 29 august, a plouat aproape toată ziua și toată noaptea. Soldații erau uzi learcă, iar tranșeele erau pline cu apă. „Rusia asta împruțită”⁴⁴ era o expresie obișnuită în scrisorile trimise acasă în zilele acelea. Ostașii se simțeau foarte aproape de ceea ce credeau ei că ar fi obiectivul final după o înaintare continuă de aproape patru luni.

Divizia 16 tancuri de la Rînok, pe malul Volgăi, își pierduse însă optimismul. Loturile cu zarzavat și livezile în care își ascunseseră vehiculele fuseseră distruse de focul artileriei sovietice care lăsase în urmă cratere de obuz și copaci sfărâmați de șrapnele. Toți erau îngrijorați din cauza concentrărilor din ce în ce mai mari de la nord. Hube s-ar fi aflat sub presiune mai repede dacă stația de descărcare de la Frolovo ar fi fost mai aproape de front și infanteria sovietică s-ar fi putut desfășura mai devreme. Armata 24 s-a alăturat armatelor 66 și 1 gardă, pregătindu-se de contraatac. După ce trupele au coborât din tren, au pornit în direcții diferite, haotic, de parcă nimeni nu știa unde se afla. Divizia 221 pușcași nu știa sigur cărei armate îi aparținea, iar comandantul ei nu avea nici o informație referitoare la pozițiile și forța inamicului.

Pe 1 septembrie, el a ordonat companiei de cercetare să pornească în grupuri de zece oameni pentru a descoperi unde se află germanii. Cercetașii călare s-au îndreptat către sud peste calea ferată Stalingrad–Saratov, fiind urmați de întreaga divizie. Dar aviația germană ce se întorcea după un atac aerian asupra orașului a reperat forțele ce înaintau. Câteva aparate Messerschmitt 110 s-au desprins din formație pentru a le lovi în zbor razant, în timp ce celelalte s-au întors la bază pentru a realimenta în vederea reluării bombardamentelor. S-au reîntors către miezul zilei, dar divizia se desfășurase, germanii ratând o țintă ispititoare.

Grupurile de cercetare s-au reîntors după ce au reperat câteva unități germane, dar nu au fost capabile să descrie clar comandantului

lor linia frontului. Pur și simplu aceasta nu exista sub o formă recognoscibilă. Comandanții ruși erau „îngrijorați și furioși”⁴⁵. Cu toate că infanteria lor depășea cu mult efectivele germane aflate în fața lor, la ei nu ajunseseră nici un tanc și nici o piesă de artilerie, ci doar câteva tunuri antitanc.

Situația a fost și mai dezastruoasă pentru Divizia 64 pușcași, care se concentra în ariergardă. Moralul trupelor s-a prăbușit în urma atacurilor aeriene germane, care le-au distrus și spitalul de campanie, ucigând mulți medici și asistente. Răniții aduși în spatele frontului relatau scene de groază, care au demoralizat trupele neexperimentate ce așteptau în rezervă să fie trimise în luptă. Unul câte unul, apoi grupuri întregi au început să dezerteze. Comandantul de divizie a ordonat unităților celor mai slabe să se adune. Le-a ținut discursuri moralizatoare, i-a blestemat pentru lașitate, acuzându-i că nu-și serveau patria. A aplicat apoi pedeapsa romană a decimării. Cu pistolul încărcat, a mers pe lângă rândul întâi numărând cu glas tare. L-a împușcat în cap pe fiecare al zecelea om până când i s-a golit încărcătorul.

Jukov, de-abia numit locțiitor al comandantului suprem, al doilea om după Stalin, sosise la Stalingrad pe 29 august pentru a supraveghea operațiunile. A descoperit curând că trei armate care trebuiau să ia parte la operațiuni erau prost înarmate, formate din rezerviști, lipsite de muniție și de sprijin de artilerie. Pe linia telefonică securizată cu Moscova, cu dispozitiv automat de cifrare, Jukov a încercat să-l convingă pe Stalin că atacul trebuie amânat cu o săptămână. Stalin a fost inițial de acord, dar înaintarea germană către marginea de vest a orașului, după ce Corpul lui Seydlitz făcuse joncțiunea cu Armata 4 tancuri, l-a alarmat din nou pe 3 septembrie. L-a sunat pe generalul Vasilevski, șeful Marelui Stat-Major, cerându-i să-i comunice situația exactă. După ce Vasilevski a recunoscut că tancurile germane ajunseseră în suburbii, Stalin și-a revărsat furia pe Jukov și pe ceilalți generali. „Ce se întâmplă cu ei, nu înțeleg că, dacă predăm Stalingradul, sudul țării va fi izolat de centru și nu vor mai fi probabil în stare să-l apere? Nu-și dau seama că va fi o catastrofă

nu doar pentru Stalingrad? Vom pierde cursul nostru principal de apă și în curând și petrolul!”⁴⁶

„Plasăm tot ceea ce poate lupta în locurile amenințate“, a replicat Vasilevski cât se poate de calm. „Cred că mai există o șansă să nu pierdem orașul.“

La scurt timp după aceea, comandantul suprem a revenit cu un alt telefon și a dictat un mesaj care să-i fie transmis lui Jukov. Stalin a ordonat ca atacul să fie lansat imediat, fie că erau sau nu desfășurate toate diviziile, fie că primiseră sau nu piesele de artilerie. „O amânare în momentul de față“, a insistat el, „este echivalentă cu o crimă.“⁴⁷ Stalingradul putea cădea chiar a doua zi. După o lungă discuție telefonică în contradictoriu, Jukov a reușit în cele din urmă să-l convingă să mai aștepte două zile.

Este greu de spus care din cei doi, Stalin sau Jukov, a greșit. Paulus a avut timp să-și consolideze Corpul 14 tancuri, iar Luftwaffe a putut profita la maximum de forța ei împotriva țințelor de pe terenul deschis al stepii. Armata 1 gardă a reușit să înainteze doar câțiva kilometri, în timp ce Armata 24 a fost nevoită să se retragă la linia de pornire. Chiar dacă lipsit de succes, atacul a reușit să devieze rezervele lui Paulus în momentul cel mai critic, atunci când rămășițele zdrențuite ale armatelor 62 și 64 s-au repliat la marginea orașului.

Germanii au suferit și ei unele din cele mai grele pierderi de vieți omenești din acea vară⁴⁸. Nu mai puțin de șase comandanți de batalion au fost uciși într-o singură zi, iar câteva companii și-au văzut efectivele reduse la patruzeci—cincizeci de oameni fiecare. (Pierderile totale de pe Frontul de Est depășiseră deja un milion și jumătate de oameni.) Interogatoriile luate prizonierilor sovietici indicau hotărârea cu care se luptau aceștia. „Dintr-o singură companie“, spunea un raport, „doar cinci oameni mai rămăseseră în viață. Primiseră ordinul să nu abandoneze niciodată Stalingradul.“

Soldații Armatei Roșii știau că au luptat din greu și bine în timpul primelor zece zile ale bătăliei. „Dragii mei“, scria un ostaș familiei sale, „de la 23 august încoace am fost implicați fără încetare în lupte grele cu un dușman nemilos și viclean. Comandantul plutonului și

comisarul au fost grav răniți. Am fost nevoit să preiau comanda. Vreo șaptezeci de tancuri se apropiu de noi. Am discutat situația cu tovarășii mei și am hotărât să luptăm până la ultima picătură de sânge. Când tancurile au trecut peste tranșee, am aruncat în ele cu grenade și cu sticle umplute cu petrol.”⁴⁹ Într-un timp foarte scurt, cei mai mulți ostași ruși au devenit extraordinar de mândri că luptau la Stalingrad. Știau că privirile întregii țări erau îndreptate spre ei. Își făceau totuși puține iluzii în legătură cu luptele disperate ce-i așteptau. Stalingradul avea în momentul acela mai puțin de 40 000 de apărători pentru a respinge atacul armatelor 6 și 4 tancuri. Nici un comandant nu a uitat că „Volga era ultima linie de apărare înaintea de Ural”⁵⁰.

Germanii erau foarte încrezători în prima săptămână a lunii septembrie. Luptele au fost grele, scria acasă un soldat, „dar Stalingradul va cădea în următoarele câteva zile”⁵¹. „După cum ne spun ofițerii”, scria un artilerist din Divizia 305 infanterie, „Stalingradul va cădea cu siguranță.”⁵² Aceeași senzație de triumf domina la Cartierul General al Armatei 6 când, pe 3 septembrie, un ofițer de stat-major a consemnat joncțiunea dintre flancul sudic al Corpului 51 armată și flancul stâng al Armatei 4 tancuri: „Cercul din jurul Stalingradului pe malul de vest al Volgăi s-a închis!”⁵³ De la trecerea Donului din ziua de 23 august până pe 8 septembrie, Armata 6 pretindea că a luat „26 500 de prizonieri și a distrus 350 de tunuri și 830 de tancuri”.

Paulus a primit o scrisoare de la colonelul Wilhelm Adam, unul din ofițerii săi de stat-major, care se afla în concediu medical în Germania și regreta amarnic că nu este prezent la un astfel de moment istoric. „Aici, toată lumea așteaptă căderea Stalingradului”, îi scria el comandantului său. „Se speră că va reprezenta momentul de cotitură al războiului.”⁵⁴ Dar la marginea Stalingradului, nopțile au devenit brusc mai reci, într-atât încât dimineața se vedeau chiciură pe pământ și o pojghiță de gheață în gălețile de pânză ale cailor. Iarna rusească avea să se abată peste ei din nou.

Doar câțiva, totuși, au prevăzut cel mai greu obstacol cu care avea să se confrunte Armata 6. Atacurile aeriene masive ale lui

Richthofen nu numai că nu au reușit să înfrângă rezistența inamicului, dar însăși forța lor de distrugere a transformat orașul într-o pungă perfectă de foc pe care rușii au folosit-o împotriva lor.

Note

- ¹ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ² Richthofen, jurnal, 20 august 1942, Paulus, p. 188.
- ³ Richthofen, jurnal, 23 august 1942, Paulus, p. 188.
- ⁴ Podewils, p. 107.
- ⁵ BA-MA, RH27-16/42.
- ⁶ BA-MA, RH20-6/216.
- ⁷ Gavriellova, discuție, 22 noiembrie 1995.
- ⁸ Nekrasov, p. 82.
- ⁹ Grigorev, discuție, 22 noiembrie 1995.
- ¹⁰ Nefiodova, discuție, 22 noiembrie 1995.
- ¹¹ Goncareov, discuție, 23 noiembrie 1995.
- ¹² Plocher, p. 231.
- ¹³ Goncareov, discuție, 23 noiembrie 1995.
- ¹⁴ BA-MA, RH27-16/42.
- ¹⁵ Albert, discuție, 22 noiembrie 1995.
- ¹⁶ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.
- ¹⁷ BA-MA, RH27-16/42.
- ¹⁸ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ¹⁹ BA-MA, RH20-6/216.
- ²⁰ Langsdorff, p. 194.
- ²¹ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ²² Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.
- ²³ Goncareov, discuție, 23 noiembrie 1995.
- ²⁴ BA-MA, RH27-16/42.
- ²⁵ BA-MA, RW4/verso 164.
- ²⁶ TcMVS.
- ²⁷ RTHIDNI, 17/43/1773.
- ²⁸ Gefr. E.R. Divizia 16 tancuri, 25 august 1942, BZG-S
- ²⁹ Gefr. B.G., 2 septembrie 1942, BZG-S.
- ³⁰ BA-MA, RH27-16/42.
- ³¹ Podewils, p. 117.
- ³² Podewils, p. 105.
- ³³ Gefr. B.G., 24 august 1942, BZG-S.
- ³⁴ UFFz. W.W., 27 august, BZG-S.

- ³⁵ Sold. H.R., Divizia 389 infanterie, 28 august 1942, BZG-S.
- ³⁶ Richthofen, jurnal, 20 august 1942, Paulus, p. 188.
- ³⁷ Strecker, Haller, p. 89.
- ³⁸ 26 august 1942, ȚMVS.
- ³⁹ Dobronin către Șcerbakov, 29 octombrie 1942, ȚAMO 48/486, 24, p. 308.
- ⁴⁰ ÖstA-KA B/1540.
- ⁴¹ Dobronin către Șcerbakov, 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 78.
- ⁴² Podewils, p. 199.
- ⁴³ Einsiedel, p. 12.
- ⁴⁴ Uffz. H.T., Divizia 71 infanterie, 30 august 1942, BZG-S.
- ⁴⁵ Gliciov, discuție, 6 noiembrie 1995.
- ⁴⁶ Volkogonov, p. 461.
- ⁴⁷ Erickson, *The Road to Stalingrad*, p. 384.
- ⁴⁸ BA-MA, RH27-16/43.
- ⁴⁹ V.M. Kovalov, 2 septembrie 1942, AMPSB 258/4904.
- ⁵⁰ Gliciov, discuție, 6 noiembrie 1995.
- ⁵¹ Gefr. B.G., 3 septembrie 1942, BZG-S.
- ⁵² Sold. W.W., Divizia 305 infanterie, 2 septembrie 1942, BZG-S.
- ⁵³ BA-MA, RH20-6/216.
- ⁵⁴ Scrisoare, 23 august 1942, citată în Paulus, p. 169.

PARTEA A TREIA

„ORAȘUL FATIDIC“¹

„Timpul înseamnă sânge“: Luptele din septembrie

Poporul german a auzit prima oară despre orașul Stalingrad ca obiectiv militar dintr-un comunicat emis pe 20 august. Două săptămâni mai târziu, Hitler, care nu dorise niciodată ca trupele sale să fie implicate în luptele de stradă de la Moscova sau Leningrad, s-a hotărât să cucerească orașul cu orice preț.

Evenimentele de pe Frontul din Caucaz, despre care se credea că reprezintă obiectivul lui nr. 1, au avut o contribuție importantă în formarea noii sale obsesii în legătură cu Stalingradul. Pe 7 septembrie, când Halder nota „progres satisfăcător la Stalingrad“², exasperarea lui Hitler, provocată de oprirea înaintării în Caucaz, a ajuns la punctul critic. Refuza să accepte că feldmareșalul List nu avea suficiente trupe pentru această misiune. Generalul Alfred Jodl, de-abia întors dintr-o vizită la Cartierul General al lui List, a spus la cină că feldmareșalul nu făcuse altceva decât să urmeze ordinele Führer-ului. „Asta-i o minciună!“³, a țipat Hitler și a ieșit din cameră ca o furtună. Ca și cum ar fi dorit să le arate că a fost citat greșit, s-au trimis instrucțiuni în Germania prin teleprinter prin care s-a ordonat ca stenografi ai Reichstag-ului să fie trimiși la Vinnița să noteze cuvânt cu cuvânt ceea ce se discuta la ședințele operative zilnice.

După triumfurile din Polonia, Scandinavia și Franța, Hitler desconsidera adesea cerințele pământești, precum aprovizionarea cu combustibil și lipsa mâinii de lucru, considerându-le constrângeri materiale firești în război. Izbucnirea avută cu această ocazie pare să-l fi apropiat de un fel de graniță psihologică. Generalul Warlimont, care se întorsese după o absență de o săptămână, a fost atât de șocat de „privirea lungă de ură clocotitoare”⁴ a lui Hitler, încât a gândit: „Acest om și-a pierdut prestigiul; și-a dat seama că jocul său fatal s-a sfârșit, că Rusia sovietică nu va fi învinsă în această a doua încercare.” Nicolaus von Below, aghiotantul Luftwaffe al Führer-ului, s-a întors și el pentru a găsi „o situație complet nouă”. „Fără deosebire, anturajul lui Hitler lăsa o impresie deprimantă. Hitler era total închis în sine.”⁵

Hitler știa probabil adevărul – el le spusese, de fapt, generalilor săi că, dacă nu reușeau să ia Caucazul, trebuie să sfârșească războiul – dar tot nu putea încă să-l accepte. Volga era atinsă și industria de război a Stalingradului ca și distrusă – de fapt obiectivele Operațiunii Albastru – dar acum trebuia cucerit orașul care purta numele lui Stalin, ca și cum acest lucru ar fi determinat subjugarea inamicului prin alte mijloace. Visătorul primejdios își dorea acum în compensație o victorie simbolică.

Rămânea ca unul sau două succese spectaculoase să alimenteze iluzia că Stalingradul va fi acea grea încercare care va dovedi superioritatea puterii germane. În luptele neîntrerupte de pe Frontul de Nord, contele von Strachwitz, strălucitul comandant al Diviziei 16 tancuri, dovedise că într-o bătălie de tancuri prelungită succesul depinde de un cap limpede, ochirea precisă și rapiditatea focului. Rușii au trimis valuri de tancuri T-34 și tancuri americane venite prin intermediul Legii de împrumut și închiriere. Vehiculele americane, cu volum mai mare și protecție mai mică, s-au dovedit ușor de distrus. Servanților sovietici nu le plăceau. „Tancurile nu sunt bune deloc”, spunea un conductor celor care îl capturaseră. „Valvele se fac bucăți, motorul se încinge și transmisia nu e bună de nimic.”⁶

„Rușii au atacat peste un deal”, își amintea Freytag Loringhoven, „iar noi eram pe coasta cealaltă. Două zile la rând veneau exact pe

același drum, expunându-se la orizont.”⁷ Au fost distruse mai mult de o sută de tancuri. „Atât cât puteam vedea“, scria acasă un caporal genist, „erau tancuri distruse sau arse.“⁸ Strachwitz, în vârstă de patruzeci și nouă de ani, a primit Crucea Cavalerilor cu Frunze de Stejar și, datorită vârstei, a fost trimis curând înapoi, în Germania. Comanda a fost preluată de Freytag Loringhoven.

Chiar dacă în acel moment atacurile rusești erau nechibzuite și prost conduse, nu există nici un dubiu în legătură cu hotărârea sovieticilor de a apăra Stalingradul cu orice preț. Determinarea lor egală, și poate chiar o depășea, pe cea a invadatorului. „A băut ceasul curajului...“, spunea o poezie a Annei Ahmatova, în clipa aceea în care însăși existența Rusiei părea să fie în primejdie de moarte.

După căderea Rostovului, era permis orice mijloc de mobilizare la rezistență. O fotografie reprodusă, pe 8 septembrie, în *Stalinskoe znamia*, ziarul Frontului Stalingrad, arăta o tânără cu mâinile și picioarele legate. Dedesubtul ei scria: „Ce s-ar întâmpla dacă iubita ta ar fi astfel legată de fasciști?“⁹ „Întâi ar viola-o cu insolență, apoi ar arunca-o sub un tanc. Înaintează, războinicule! Împușcă dușmanul. Sarcina ta este să împiedici violatorul să-ți necinstească fata.“ O astfel de propagandă – o reiterare a temei din poemul lui Konstantin Simonov *Omoară-l!* – era neîndoielnic brutală, dar simbolismul ei reflecta starea de spirit a vremii. Poezia lui Aleksei Surkov *Urăsc* era la fel de nemiloasă. Violarea Patriei de către germani nu putea fi plătită decât printr-o răzbunare sângeroasă*.

Pe 9 septembrie, o unitate înaintată a armatei 4 tancuri a găsit câteva exemplare din publicația *Steaua Roșie* cu apelul lui Ilia Ehrenburg către ostașii sovietici, care se încheia cu următoarele cuvinte: „Nu numărați zilele, nu numărați kilometrii. Numărați doar germanii pe care i-ați ucis. Omorâți-l pe german – aceasta este rugămintea mamei voastre. Omorâți-l pe german – acesta este

* Nu poate fi aproape nici un dubiu că propaganda „violului“ de la sfârșitul verii 1942 a contribuit în mod semnificativ la violul în masă comis de Armata Roșie în înaintarea ei pe teritoriul german la sfârșitul anului 1944 și în 1945.

strigățul pământului vostru rusesc. Nu ezitați. Nu vă opriți. Ucideți.”¹⁰

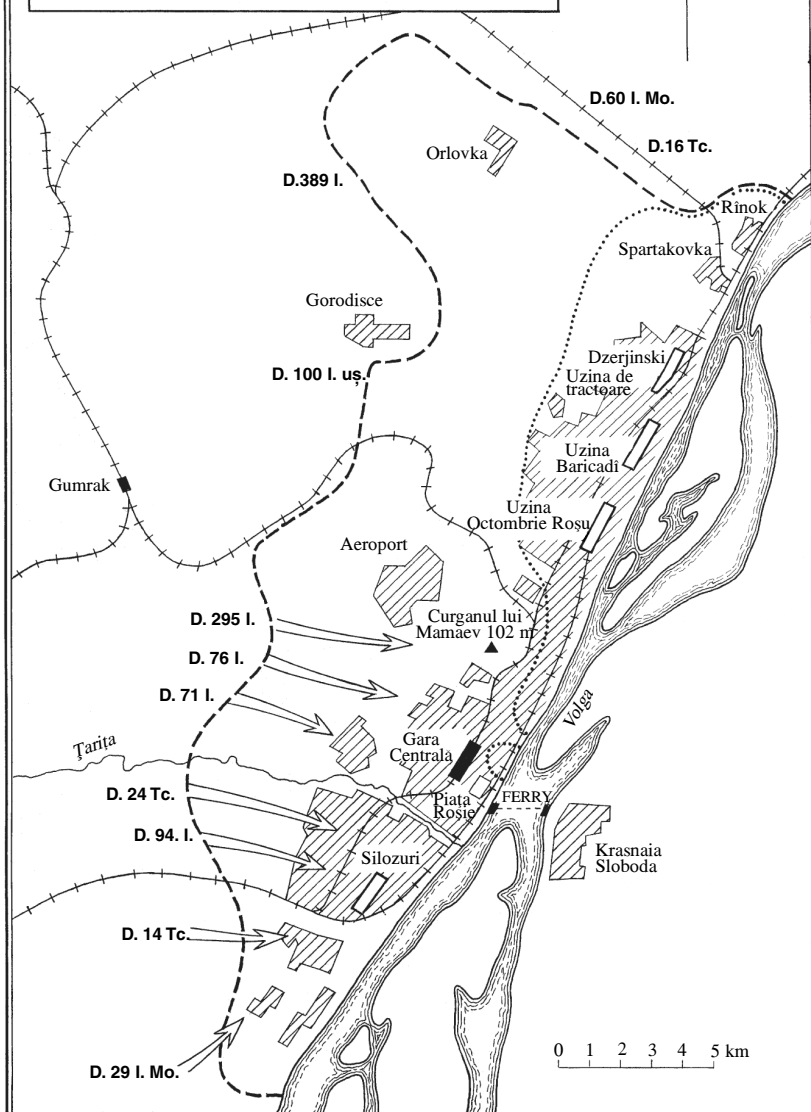
Pentru Eremenko și Hrușciiov, principala problemă în momentul acela era de a numi succesorul comandantului Armatei 62, care nu credea că Stalingradul putea fi păstrat. Pe 10 septembrie, Armata 62 a încercat o repliere în oraș. Fusese izolată de Armata 64 la sud, atunci când Divizia 29 infanterie motorizată executase o pătrundere și atinsese Volga la Kuporosnoe, în extremitatea de sud a Stalingradului. Pe 11 septembrie, Cartierul General al lui Eremenko din Cheile Țariței a fost supus unui foc puternic. Konstantin Simonov a ajuns acolo chiar atunci. Când a trecut Volga către orașul care ardea încă mocnit, a fost izbit de „mirosul trist de fier ars”¹¹. În buncărul fără aer al lui Hrușciiov, care era „sumbru și răspundea monosilabic [...], a scos un pachet de țigări și a încercat să aprindă chibrit după chibrit, dar flacăra se stingea imediat din cauza ventilației atât de proaste din tunel”.

Simonov și însoțitorul său s-au dus să se culce cu paltoanele pe ei într-un colț al sistemului de tuneluri de lângă intrarea dinspre Țarița. Când s-au sculat a doua zi dimineată, locul era pustiu. „Nu erau ofițeri de stat-major, nu erau mașini de scris, nu era nimeni.” Într-un târziu au descoperit un transmisionist care înfășura ultimele bucăți de cablu, aflând că statul-major al frontului fusese evacuat peste Volga. Tăierea continuă a liniilor pe uscat în timpul bombardamentelor îi forțase pe Eremenko și pe Hrușciiov să-i ceară lui Stalin permisiunea să-și retragă punctul de comandă pe partea cealaltă a fluviului. Singurul Cartier General important rămas pe malul vestic a fost cel al Armatei 62.

În dimineța următoare, generalul Ciuikov a fost convocat la noul Cartier General de la Iami pentru a participa la Consiliul Militar întrunit pentru fronturile Stalingrad și Sud-Vest. I-a luat o zi întreagă și o mare parte a nopții să treacă Volga și să găsească locul. Lumina reflectată de clădirile în flăcări din Stalingrad era atât de puternică, chiar și pe malul stâng al marelui fluviu, încât nu a fost nevoie să aprindă farurile din față ale jeepului său american.

Harta 3 ASALTUL GERMAN ÎMPOTRIVA STALINGRADULUI, vara 1942

- Aliniamentul frontului la 12 septembrie 1942
 Aliniamentul frontului la 30 septembrie 1942

Când Ciuikov s-a întâlnit a doua zi dimineată cu Hrușciiov și Eremenko, aceștia i-au prezentat situația. Germanii erau pregătiți să cucerească orașul cu orice preț. În ceea ce-i privea pe ruși, nu putea fi vorba de capitulare. Nu aveau unde să se retragă. Ciuikov fusese propus noul comandant de armată la Stalingrad.

„Tovarășe Ciuikov“, i-a spus Hrușciiov. „Cum înțelegi această sarcină?“¹²

„Vom apăra orașul sau vom muri încercând să-l apărăm“, a replicat el. Eremenko și Hrușciiov l-au privit și i-au spus că și-a înțeles corect sarcina.

În acea seară, Ciuikov a trecut cu feribotul de la Krasnaia Sloboda, împreună cu două tancuri T-34, către debarcaderul central, chiar deasupra Cheilor Țariței. Pe măsură ce nava se apropia de mal, sute de oameni, mai ales civili care sperau să poată pleca, au ieșit în tăcere din gropile de obuze. Alții se pregăteau să transporte răniții la bord. Ciuikov și însoțitorii săi au plecat să găsească Cartierul General.

După multe piste greșite, comisarul unei unități de geniști i-a condus la Gorganul Mamaev, uriașul tumul tătar, cunoscut și ca Dealul 102. Acolo, Ciuikov a găsit Cartierul General al Armatei 62 și s-a întâlnit cu șeful lui de stat-major, generalul Nikolai Ivanovici Krîlov. Deși durul și directul Ciuikov era foarte diferit de Krîlov, un om pedant, cu o minte analitică, cei doi s-au înțeles foarte bine și amândoi au înțeles situația. Există o singură cale de a rezista. Dar trebuia plătit cu vieți. „Timpul înseamnă sânge“¹³, după cum avea să spună mai târziu Ciuikov, cu o simplitate brutală.

Cu sprijinul lui Krîlov și al lui Kuzma Akimovici Gurov – comisarul cu aspect sinistru, cu capul ras chilug și sprâncene stufoase – Ciuikov a început să insuflă groază în orice comandant care se gândea doar la ideea retragerii. Unii ofițeri superiori începuseră să se strecoare dincolo de fluviu, abandonându-și oamenii, care, la rândul lor, în majoritate, doreau și ei, așa cum și-a dat seama Ciuikov, „să treacă Volga cât se poate de repede, departe de acest iad“¹⁴. Ciuikov s-a asigurat că trupele NKVD controlau fiecare

ponton și debarcader. Pe dezertori, indiferent de grad, îi aștepta o execuție sumară.

Existau multe alte rapoarte alarmante cu privire la gradul de încredere a trupelor. Ceva mai devreme în ziua aceea, în Brigada 6 tancuri pază, un sergent-major l-a ucis pe comandantul companiei, apoi i-a amenințat cu pistolul pe mecanicul-conducător și pe radiotelegrafist. După ce aceștia au ieșit din tanc, a pornit către liniile Diviziei 76 infanterie germane. Deoarece sergentul avea un steag alb pregătit să fie scos pe turelă, cei care au investigat cazul au conchis că acest „trădător experimentat plănuise dinainte toate detaliile unui complot dezgustător”¹⁵. Celor doi soldați obligați sub amenințarea pistolului să iasă din tanc li s-a spus că au dat „dovadă de lașitate”. Amândoi au fost aduși mai târziu în fața tribunalului militar și au fost probabil împușcați.

În această etapă, efectivele Armatei 62 s-au redus la circa 20 000 de oameni. Le mai rămăseseră mai puțin de șaizeci de tancuri. Multe dintre ele nu mai erau bune decât ca puncte fixe de executare a loviturilor. Cu toate acestea, Ciuikov avea peste 700 de mortiere și tunuri, și vroia ca toată artileria de calibru mare să fie retrasă pe malul estic. Principala sa preocupare era reducerea efectului covârșitoarei supremații aeriene a Luftwaffe. Observase deja că trupele inamicului evitau să se angajeze în lupte corp la corp, mai ales după lăsarea întinericului. Pentru a le slăbi rezistența, „fiecare german trebuie să fie făcut să simtă că trăia la gura țevii unei arme rusești”¹⁶.

Problema lui cea mai urgentă era însă că trebuia să controleze un amestec de trupe pe care nu le cunoștea, în poziții pe care nu le cercetase, tocmai atunci când germanii erau pe cale să lanseze primul lor atac important. Ciuikov a descris apărările improvizate ca fiind puțin mai bune decât niște baricade ce puteau fi răsturnate cu botul unui camion. Cartierul General al Armatei 6 germane, pe de altă parte, exagera în cealaltă direcție, raportând „poziții puternice cu buncăre adânci și amplasări precise”¹⁷. Realul obstacol al atacatorilor, așa cum aveau să descopere curând, era orașul transformat într-o grămadă de ruine.

În aceeași zi, 12 septembrie, Paulus se afla la Cartierul General al Führer-ului, *Werwolf*, de la Vinnița, împreună cu generalul Halder și generalul von Weichs, comandantul Grupului de Armate B. Relatările discuțiilor diferă. Paulus pretinde că a ridicat problema extinderii flancului stâng de-a lungul Donului până la Voronej și a lipsei unei „balene de corset“ pentru armatele italiene, ungare și române. Potrivit lui Paulus, planurile lui Hitler se bazau pe supoziția că rușii se aflau la capătul resurselor lor și că flancul Don va fi întărit cu mai multe formații aliate. Hitler, pe care nu-l interesa decât Stalingradul, voia să știe cât de curând va cădea. Probabil că Paulus a repetat estimarea pe care i-o comunicase lui Halder cu o zi înainte: zece zile de lupte, „apoi paisprezece zile de regrupare“¹⁸.

Prima fază a ofensivei germane a început a doua zi dimineață la ora 4.45 ora Germaniei, 6.45 ora Moscovei. (Hitler continua să insiste ca Wehrmacht-ul din Rusia să opereze după ora de la Bârlogul Lupului, Cartierul său General din Prusia Orientală.) În flancul stâng al Corpului 51 armată, Divizia 295 infanterie se îndrepta către Gorganul Mamaev, iar la dreapta, diviziile 76 și 71 infanterie atacau către gara principală și debarcaderul central de pe Volga. Ofițerii Diviziei 295 infanterie îi înflăcăraseră pe oamenii lor, repetându-le că vor ajunge la Volga după un singur atac.

Asaltul de artilerie și aerian asupra pozițiilor sovietice din ziua precedentă fusese intens. „O mulțime de aparate Stuka au năvălit peste noi“¹⁹, scria un caporal din Divizia 389 infanterie, „și după atacul lor nu-ți venea să crezi că mai rămăsese măcar un șoarece în viață.“ Bombardamentul a continuat până pe 13 septembrie. De la punctul său de comandă de pe Gorganul Mamaev, Ciuikov urmărea luptele prin periscop. O mantie de praf de la zidăria fărâmițată colorase cerul în castaniu-deschis. Pământul vibra neconținut din cauza exploziilor. În interiorul buncărului, pământ fin, ca dintr-o clepsidră, se scurgea printre grinzile tavanului jos. Ofițerii de stat-major și transmisioniștii aveau hainele pline de praf. Obuzele și bombele tăiaseră cablurile telefonice de campanie. Liniorii trimiși afară să

descopere și să remedieze defecțiunea aveau puține șanse sub cerul liber. Stricăciunile erau atât de dese, încât până și telefonistele tinere trebuiau să se încumete să iasă din buncăr. Ciuikov a reușit să ia legătura cu Eremenko doar o singură dată în cursul zilei pe o line secundară, iar către după-amiază a pierdut complet contactul cu diviziile sale de pe malul vestic. A fost nevoit să recurgă la curieri, ale căror șanse de supraviețuire când traversau orașul sub ploaia de obuze erau chiar mai mici decât cele ale liniilor.

Cu toate că germanii înregistraseră un oarecare progres la marginea de vest a orașului, după cucerirea unui mic aerodrom și a unei cazărmi, încercările lor de a realiza o breșă executând trageri de artilerie în nordul Stalingradului au eșuat. Luptele erau mult mai grele decât se așteptaseră. Mulți și-au dat seama, fără a avea însă curajul s-o spună deschis, că s-ar putea să petreacă iarna la Stalingrad.

Ciuikov a decis să se mute noaptea la fostul Cartier General din tunel, care se deschidea de la Cheile Țariței și avea o ieșire în spate în Pușkinskaia Ulița, o stradă ce dădea spre malul de vest. Linia Cheilor Țariței fusese una din alegerile lui Paulus și a lui Hoth ca linie de demarcație între armatele lor. În timp ce diviziile lui Seydlitz, de la nord, înaintau spre Gorganul Mamaev și gara principală, diviziile 14 și 24 tancuri ale lui Hoth și Divizia 94 infanterie, de la sud, avansau gata să lovească către silozul de cereale dreptunghiular, din beton, ce domina orizontul Stalingradului.

Veștile cu privire la înaintarea Diviziei 71 infanterie în centrul Stalingradului, chiar la nord de Țarița, au fost primite cu bucurie nestăpânită la Cartierul General al Führer-ului. Seara informația a ajuns și la Kremlin. Stalin discuta cu Jukov și Vasilevski posibilitatea unei mari contralovituri strategice la Stalingrad, când Poskrebîșev, șeful secretariatului său, a anunțat că Eremenko era la telefon. După ce a vorbit cu el, Stalin le-a comunicat vestea celor doi generali. „Eremenko spune că dușmanul aduce trupe de tancuri în apropierea orașului. Se așteaptă la un atac mâine.”²⁰ A continuat, întorcându-se către Vasilevski: „Emite imediat ordine pentru ca Divizia 13 gardă a lui Rodimțev să treacă Volga și vezi ce mai poți

trimite acolo.“ O oră mai târziu, Jukov se îndrepta, la bordul unui avion, spre Stalingrad.

În zorii zilei de 14 septembrie, Ciuikov și statul său major se îndreptau în două vehicule spre sud, prin orașul distrus, către buncărul de la Cheile Țariței. Din cauza înaintării dificile pe străzile pline de moloz, au fost nevoiți să se oprească de multe ori. Ciuikov era nerăbdător pentru că ordonase un contraatac și trebuia să fie pregătit în noul său Cartier General. Trupele sale au luat prin surprindere inamicul în mai multe locuri, dar au fost zdrobite la răsăritul soarelui, îndată ce aparatele Stuka ale Luftwaffe au devenit operative. Singura veste încurajatoare pe care a primit-o în acea dimineață a fost că Divizia 13 pușcași gardă va trece fluviul în acea noapte. Dar înaintările inamicului au fost în ziua aceea atât de puternice și de rapide, încât mulți credeau că Rodimțev nu va reuși să ajungă pe malul de vest.

Divizia 295 infanterie germană și-a croit drum către povârnișul îndepărtat al Gorganului Mamaev, dar amenințarea imediată pentru supraviețuirea Stalingradului venea de la sud. „Ambele divizii [71 și 76] au reușit să înainteze“, spunea un raport german mai mult decât optimist, „pătrunzând în gara centrală la amiază și la ora 15.15, capturând uzina de apă, au ieșit la malul Volgăi.“²¹ Gara centrală a fost cucerită și recucerită de trei ori dimineața și a fost reluată după-amiază de un batalion de pușcași NKVD.

Uniforma generalului Aleksandr Rodimțev era murdară când a ajuns la Cartierul General al lui Ciuikov la începutul după-amiezii. De când pusese piciorul pe malul vestic al Volgăi, atacurile aeriene neîntrerupte îl obligaseră să se arunce în cratere pentru a se adăposti. Cu simțul umorului, dar cu un aer pregnant de student împătimit, Rodimțev arăta mai curând a intelectual moscovit decât a general al Armatei Roșii și Erou al Uniunii Sovietice. Părul încăruntat prematur, tuns scurt deasupra urechilor și umflat în vârful capului, îi făcea chipul să pară lunguiet. Rodimțev, la cei treizeci și șapte de ani ai săi, aparținea acelei minorități despre care se spunea că-și poate permite să sfideze pericolele. În războiul civil spaniol, sub numele

conspirativ „Pablito“, a fost consilierul sovietic cheie în Bătălia de la Guadalajara din 1937, când republicanii spanioli au pus pe fugă corpul expediționar al lui Mussolini. A fost un erou în ochii militarilor săi, care pretindeau că cea mai mare teamă a lor dacă ar fi răniți ar fi un transfer la altă formațiune când aveau să fie declarați apți de luptă.

Ciuikov i-a spus lui Rodimțev cât de amenințată era poziția sa. Își desfășurase ultimele rezerve, cele nouăsprezece tancuri rămase de la brigada de blindate. Ciuikov l-a sfătuit pe Rodimțev să renunțe la echipamentul greu. Oamenii lui nu aveau nevoie decât de arme personale, mitraliere și puști antitanc, și atâtea grenade câte puteau duce.

Ciuikov l-a convocat pe colonelul A.A. Saraiev, comandantul Diviziei 10 pușcași NKVD și al Garnizoanei Stalingrad. Saraiev, care fusese în Stalingrad din iulie cu cinci regimente NKVD (puțin peste 7 500 de oameni), își sporise foarte mult imperiul, creându-și o armată „privată“ cu un efectiv de peste 15 000 de oameni pe ambele maluri ale fluviului Volga. Controla, de asemenea, trecerile și traficul fluvial. Ciuikov, care nu mai avea ce pierde într-un astfel de moment, l-a amenințat că anunță imediat Statul-Major al Frontului dacă Saraiev nu-i va executa ordinele. Cu toate că Beria amenințase „să-i frângă spatele“ unui comandant din Caucaz pentru că îndrăznise doar să sugereze ca trupele NKVD să fie puse sub comanda armatei, Saraiev și-a dat seama că în acest caz ar fi mai înțelept să asculte ordinul. Vântul de la Kremlin începuse să bată în favoarea armatei.

Batalioanele de miliție de sub comanda sa au primit ordinul de a ocupa clădirile-cheie și să le apere până în ultima clipă. Un batalion NKVD a fost trimis la Gorganul Mamaev, în timp ce două regimente de pușcași au primit ordinul de a bloca înaintarea inamicului către fluviu. Diviziei de gardă a lui Rodimțev trebuia să i se permită să debarce. Trupele NKVD au luptat cu curaj, suferind numeroase pierderi, divizia respectivă primind ulterior Ordinul Lenin și titlul de „Stalingradski“. Saraiev a rămas la postul său în timpul luptei, dar curând avea să-și piardă fieful. Succesorul său în calitatea de

comandant al forțelor NKVD, generalul-maior Rogatin, a preluat comanda în a doua săptămână a lunii octombrie, cu un nou Cartier General stabilit pe malul estic.

O altă confruntare neplăcută a avut loc în acea seară. Peste Volga, delegatul civil al lui Stalin, Gheorghe Malenkov, îi convocase la Cartierul General al Frontului pe ofițerii superiori ai Armatei 8 aeriene. Când au intrat, își închipuiau că au fost chemați pentru a li se da medaliile. Eremenko și Jukov stăteau în spate. Malenkov, care în prima zi de război nu dăduse crezare raportului prezentat de amiralul Kuznețov cu privire la raidul aerian asupra Sevastopolului, și-a vărsat de data aceasta supărarea asupra ofițerilor din aviația Armatei Roșii. A cerut să i se spună ce unități fuseseră în acțiune de luptă și în ce zile, acuzându-le apoi de inactivitate. A dat ordin apoi ca respectivii comandanți să fie pedepsiți de Curtea Marțială. Pentru a-și demonstra puterea, i-a cerut unui ofițer să iasă în față, un maior scund, cu părul negru pieptănat spre spate și o față durdulie de om care avea de toate. „Maior Stalin“, i-a spus Malenkov fiului lui Iosif Vissarionovici*.

„Rezultatele în acțiuni de luptă ale piloților tăi sunt revoltătoare. În ultima luptă nici unul din cei douăzeci de piloți nu a doborât nici măcar un singur german. Ce înseamnă asta? Ați uitat cum se luptă? Cum să înțelegem acest lucru?“²² Malenkov l-a umilit apoi pe generalul Kriukin, comandantul Armatei 8 aeriene. Doar intervenția lui Jukov a pus capăt acestui episod. Acesta le-a reamintit că divizia lui Rodimțev urma să treacă Volga. Regimentul de aviație de vânătoare ce trebuia să o acopere ar face mai bine să se asigure că nu i se va permite nici unei bombe germane să cadă. Ofițerii de aviație au ieșit unul câte unul, prea zguduiți ca să mai spună ceva.

Stavka ordonase cu trei zile în urmă înaintarea Diviziei 13 pușcași gardă către Stalingrad. Deși avea un efectiv de peste 10 000 de oameni, o zecime dintre aceștia nu aveau arme. Divizia era dispersată,

* Doi fii ai altor conducători sovietici, Vladimir Mikoian și Leonid Hrușciiov, au fost în aviația Armatei Roșii la Stalingrad. Vasili Stalin, care era mai mult decât un băiat de bani gata, un fel de vântură țară, a scăpat în curând de misiunile de luptă pentru a face un film de propagandă despre forțele aeriene.

ascunsă vederii recunoașterii aeriene germane, pe sub ulmii, plopii ucraineni și sălciile de pe malul de est, în jurul localității Krasnaia Sloboda. I se dăduse puțin timp să se pregătească după ce plecase de la Kamîșin către sud. Rodimțev, cunoscând urgența situației, își hărțuise comandanții tot timpul. Radiatoarele camioanelor fierbeau, animalele de povară erau neliniștite, iar praful ridicat de vehicule fusese atât de gros, încât „zmeele cocoțate pe stâlpii de telegraf deveniseră cenușii”²³. De câteva ori, trupele s-au risipit când aparatele Messerschmitt, cu botul lor galben, au șuiert la joasă înălțime pentru a le ține sub foc intens coloanele.

Pe măsură ce se apropiau de Volga, se sfârșea întinderea toridă și prăfuită a stepei, arțarii anunțând apropierea apei. Pe un indicator în formă de săgeată, agățat într-un copac, scria un singur cuvânt: „Feribot”. Ostașii au zărit în față un fum negru și gros și și-au făcut semne între ei. Fusese primul indiciu al bătăliei care îi aștepta de cealaltă parte a fluviului.

Pe mal, au fost aprovizionați urgent cu muniție, grenade și rații – pâine, salam și chiar zahăr pentru ceai. După ce s-a întâlnit cu Ciuikov, Rodimțev a hotărât să nu mai aștepte căderea nopții. La asfințit, primul val de ostași din unitățile de gardă a fost grăbit să se imbarce în tot felul de vedete de patrulare din Flotila Volga și ambarcațiuni civile rechiziționate – remorchere, bărci de serviciu, șalupe, bărci de pescuit, chiar și bărci cu vâsle. Cei rămași pe malul estic încercau să calculeze cât mai durează până se vor întoarce ambarcațiunile să-i ia și pe ei.

Trecerea fluviului a fost probabil mai cumplită pentru cei din bărcile cu vâsle, când apa le plesnea prova, iar furchetele scârțâiau la unison. Pocnetul îndepărtat al împușcăturilor și bufniturile bombardamentelor de artilerie sunau dogit peste întinderea apei. Atunci, artileria germană, mortierele și mitralierele destul de apropiate de mal și-au schimbat ținta. Acolo unde explodau proiectilele se ridicau coloane de apă, udându-i până la piele pe ocupanții ambarcațiunilor. În curând au apărut la suprafața apei pești morți. Una dintre vedetele Flotilei Volga a fost lovită în plin și au fost uciși

toți cei douăzeci de membri ai unui detașament aflați la bord. Unii se uitau fix la apa din jurul lor pentru a evita priveliștea malului opus, ca un alpinist care refuză să se uite în jos. Alții continuau totuși să arunce câte o privire în față, la clădirile în flăcări de pe malul vestic, cu capetele lor acoperite cu căști de oțel înfundate între umeri. Erau trimiși parcă în iad. Pe măsură ce se lăsa întunericul, flăcările imense proiectau scheletele clădirilor înalte de pe malul ce se ridica mult deasupra lor, aruncând umbre grotesti. Malul de viza-vi era „un talmeș-balmeș de mașini arse și epave de șalupe aruncate pe uscat“. Pe măsură ce se apropiau, simțeau tot mai pregnant mirosul clădirilor carbonizate și duhoarea cadavrelor în putrefacție prinse sub dărâmături.

Primul val de ostași din unitățile de gardă ale lui Rodimțev nu și-au fixat baionetele. Au sărit din bărci direct în apa mică și au pornit direct în susul malului abrupt și nisipos. Într-un loc, germanii se aflau la mai puțin de 100 de metri de ei. Nu trebuia nimeni să le spună acelor ostași că nu trebuiau să șovăie: moartea era foarte aproape. Spre norocul lor, germanii nu avuseseră timp să se îngroape în teren sau să-și pregătească pozițiile. Un batalion al Regimentului 42 gardă s-a alăturat trupelor NKVD și împreună i-au împins pe germani în jurul gării principale. Regimentul 39 gardă a pornit la atac din dreapta către o mare fabrică din cărămidă aparentă (păstrată și azi, spre aducere aminte), pe care au eliberat-o după o violentă luptă corp la corp. Când a ajuns al doilea val, regimentul întărit a pornit la atac către calea ferată ce trecea pe lângă baza Gorganului Mamaev.

Divizia 13 pușcași gardă a pierdut în primele douăzeci și patru de ore aproximativ 30% din efectiv, dar malul fluviului a fost salvat. Puținii supraviețuitori (doar 320 de oameni din cei 10 000 au rămas în viață la sfârșitul Bătăliei de la Stalingrad) jură că hotărârea „le era insuflată de Rodimțev“²⁴. Urmându-i exemplul, au promis la rândul lor: „Nu există pământ pentru noi în spatele Volgăi.“

Inițial, germanii au considerat contraatacul lui Rodimțev ceva mai mult decât o repliere temporară. Erau convinși că înaintarea lor

spre centrul oraşului nu va mai putea fi oprită. „De ieri, steagul celui de-al Treilea Reich flutură deasupra centrului oraşului”²⁵, scria a doua zi un membru al Diviziei 29 infanterie motorizată. „Centrul şi zona gării [principale] se află în mâini germane. Nu vă puteţi imagina cum am primit vestea.” Dar soldaţii, tremurând de frig, „visează la încartiruii subterane de iarnă, la sobe Hindenburg încinse şi la o mulţime de scrisori de la cei dragi de acasă”.

Comaniile germane de infanterie avansaseră prin Cheile Țariței. Intrarea în Cartierul General al Armatei 62 se afla sub foc direct şi buncărul Țariţin era plin de răniţi. Curând, aerul călduţ şi umed a devenit irespirabil. Ofiţerii de stat-major leşinau din cauza lipsei de oxigen. Ciuikov a hotărât să schimbe din nou locaţia Cartierului său General, de data aceasta traversând fluviul, mergând spre nord, şi trecând apa din nou pe malul vestic.

Lupta pentru Gorganul Mamaev s-a intensificat. Dacă l-ar fi cucerit germanii, tunurile lor ar fi putut controla Volga. Unul dintre regimentele de puşcaşi NKVD a reuşit să reziste într-o mică porţiune a dealului înainte de a fi întărit cu ceea ce mai rămăsese din Regimentul 42 puşcaşi gardă al lui Rodimţev şi o parte dintr-o altă divizie chiar înainte de a se crăpa de ziuă. Noii sosiţi au atacat vârful şi coama dealului dimineaţa devreme. Gorganul Mamaev era de nerecunoscut din parcul în care se plimbaseră îndrăgostiţii cu câteva săptămâni în urmă. Nu mai rămăsese nici urmă de sticlă pe pământul semănat acum cu schije şi sfărâmaturi de grenade. Întreaga pantă a dealului fusese scobită şi era plină de cratere, ce serveau drept tranşee de ocazie în luptele crâncene din cursul atacurilor şi al contraatacurilor. Un ostaş din corpul de gardă, Kentia, a devenit celebru pentru că a dat jos steagul german înfipt în vârful dealului de soldaţii Diviziei 295 infanterie şi l-a călcat în picioare. Dar despre episoadele lipsite de eroism s-a vorbit mai puţin. Se spune că un comandant de baterie de pe Gorganul Mamaev a dezertat pentru că „îi era frică să nu fie acuzat de laşitate în luptă”²⁶. Servanţii au intrat în panică şi au luat-o la goană atunci când un grup de infanterişti germani au realizat o pătrundere şi le-au atacat bateria.

Locotenentul M. a dovedit „indecizie“ și nu a reușit să omoare germani, o crimă la vremea respectivă.

La ora 23 în noaptea de 16 septembrie, locotenentul K., comandant de pluton în Divizia 112 pușcași, aflată la vreo opt kilometri către nord, a descoperit absența a patru ostași și a subofițerilor lor. „În loc de a lua măsuri pentru a-i găsi și a opri acest act de trădare, tot ceea ce a făcut a fost să raporteze faptul comandantului companiei sale.“²⁷ La ora 1, comisarul Kolabanov a venit să investigateze cele întâmplate la pluton. Când s-a apropiat de tranșee, a auzit un glas ce se adresa în limba rusă din pozițiile germane, spunându-le pe nume soldaților din pluton și cerându-le să treacă de partea inamicului: „Trebuie să dezertați toți, nemții vă vor hrăni și vă vor trata bine. La ruși, veți muri orice s-ar întâmpla.“ Comisarul a văzut atunci câțiva indivizi trecând prin zona neutră către partea germană. Furios, a văzut că ceilalți membri ai plutonului nu au tras în ei. A descoperit atunci că plecaseră zece oameni, inclusiv sergentul. Comandantul de pluton a fost arestat și trimis în fața Curții Martiale. Sentința dată, probabil pedeapsa capitală sau mutarea într-un batalion disciplinar, nu este consemnată. În aceeași divizie, se pare că un căpitan a încercat să convingă alți doi ofițeri să dezerteze odată cu el, dar unul dintre ei „nu a fost de acord și l-a executat pe trădător“²⁸, dar nu este sigur dacă această versiune cu privire la cele întâmplate nu acoperă de fapt o dispută personală.

În zilele următoare, în ciuda contraatacurilor continue ale germanilor, trupele de gardă ale lui Rodimțev și rămășițele regimentului NKVD de pușcași au reușit să reziste pe Gorganul Mamaev. Divizia 295 infanterie a participat la acțiunile de luptă până când a fost nevoită să ia o pauză operativă. Pierderile ei au fost atât de importante, încât companiile au fost contopite. Cele mai multe pierderi umane s-au înregistrat în rândul ofițerilor, majoritatea uciși de trăgătorii de elită ruși. După mai puțin de două săptămâni de front, o companie din regimentul colonelului Korfes din Divizia 295 infanterie era la al treilea comandant, un tânăr locotenent.

„Schimbările de focuri pe viață și pe moarte“ au continuat pe Gorganul Mamaev, artileria grea germană bombardând pozițiile

sovietice încă două luni. Scriitorul Vasili Grossman vedea obuzele aruncând pământul în aer. „Acești nori de pământ au trecut apoi prin sита forței gravitaționale, bulgării căzând, iar praful ridicându-se către cer.”²⁹ Trupurile celor căzuți în luptă pe pantele înnegrite ale dealului au fost dezgropate și apoi îngropate din nou în acest foc neconținut de artilerie. Se spune că la mulți ani după război, un soldat german și un ostaș sovietic au fost descoperiți în timpul unor lucrări de curățire. Se pare că cele două cadavre au fost îngropate de explozia unui obuz, după ce se luptaseră și se uciseseră la baionetă unul pe altul.

Potrivit adevărului deliberat spus pe jumătate de Jukov, erau „zile foarte grele pentru Stalingrad”. La Moscova, oficialii Ambasadei SUA erau siguri că orașul era terminat, iar la Kremlin domnea o stare de nervozitate maximă. În seara zilei de 16 septembrie, imediat după cină, Poskrebîșev a intrat în tăcere în încăpere și a pus pe biroul lui Stalin o transcriere primită de la principalul serviciu de informații al Statului-Major General. Era textul unei radiograme de la Berlin care fusese interceptată. „Stalingradul a fost luat de strălucitele forțe germane. Rusia a fost tăiată în două, nordul și sudul, și se va prăbuși curând în chinurile morții.”³⁰ Stalin a citit mesajul de mai multe ori, apoi a stat câteva clipe lângă fereastră. I-a spus lui Poskrebîșev să-i facă legătura cu Stavka. A dictat la telefon un mesaj către Eremenko și Hrușciiov: „Raportați ceva rațional în legătură cu ceea ce se întâmplă la Stalingrad. Este adevărat că Stalingradul a fost cucerit de germani? Dați un răspuns direct și adevărat. Aștept răspunsul vostru imediat.”

În realitate, momentul critic fusese depășit. Divizia lui Rodimțev ajunsese la timp. Încă din cursul zilei, comandanții germani au știut că peste Volga fuseseră aduse întăriri, precum Divizia 95 pușcași a lui Gorișnîi și o brigadă de infanterie marină trimisă să întărească puternic slăbita Divizie 95 pușcași gardă, la sud de Țarița. Forțele aeriene germane au observat la rândul lor o sporire a numărului de avioane trimise împotriva lor de Armata 8 aeriană, cu toate că piloții de vânătoare sovietici mai sufereau încă de o teamă instinctivă de

inamic. „Ori de câte ori apare un Me-109“, se plângea un comisar în raportul său, „pornește un joc de călușei, fiecare încercând să-și apere propria coadă.“³¹

Personalul Luftwaffe a observat, înainte de toate, o intensificare a focului antiaeriennei. „Cum apar escadrilele Stuka“, observa ofițerul de legătură din Divizia 24 tancuri, „cerul se acoperă cu nenumărate trâmbe negre de fum de la focul artileriei antiaeriene.“³² Din pozițiile rusești de la sol izbucneau urale nestăpânite ori de câte ori exploda în văzduh câte un nesuferit de Stuka într-un nor de fum, iar resturile lui cădeau în flăcări. Chiar și avioanele de vânătoare mai rapide sufereau din cauza focului tot mai susținut executat de pe malul celălalt al Volgăi. Pe 16 septembrie, un subofițer al forțelor aeriene germane, Jürgen Kalb, a fost nevoit să sară cu parașuta deasupra fluviului din aparatul său Me-109 avariat. S-a parașutat în apă și a înotat către malul pe care îl așteptau ostașii Armatei Roșii.

Echipajelor avioanelor de bombardament germane li se acorda foarte puțin răgaz. Fiecare aparat trebuia folosit pentru bombardamente în serie. Pe 19 septembrie, un pilot calcula că în ultimele trei luni executase 228 de misiuni de luptă, un număr egal cu cele la care participase în cei trei ani anteriori peste „Polonia, Franța, Anglia, Iugoslavia și Rusia la un loc“. Împreună cu echipajul său se afla în aer câte șase ore pe zi.

Având bazele mai ales pe aerodromuri improvizate în stepă, viața lor la sol se compunea dintr-o serie de mese luate pe apucate și în pripă, telefoane de campanie zgomotoase și, în corturile de lucru, un studiu intensiv al hărților și fotografiilor cercetării aeriene. Întorși în văzduh, identificarea țintelor nu era ușoară atunci când dedesubt se întindea „un haos incredibil de ruine și focuri“, iar coloanele imense și din ce în ce mai groase de fum negru și unsuros ce se ridicau din tancurile de petrol în flăcări acopereau soarele până la o altitudine de 3 000 de metri.

Din partea armatei soseau neconținut cereri de misiuni: „Atacați zona A 11, sector nord-vest, un cvartal mare de case, puternică rezistență inamică acolo.“³³ Piloții Luftwaffe nu credeau că realizau mare lucru continuând să pulverizeze un loc viran „în care mai erau

câteva barăci de fabrică demontate și arse, unde nu mai stătea în picioare nici un zid“.

Pentru echipele de la sol, „mecanici – specialiști în armament, bombe și radio“, ce pregăteau avioanele pentru decolare „de trei, patru, cinci ori pe zi“, nu exista nici o pauză. Pentru echipajele avioanelor, singurele momente de liniște erau în amurg și în zori, dar nici atunci nu zăboveau prea mult lângă aerodrom, privind cerul de deasupra acestei „țări nesfârșite“: începând cu a treia săptămână din septembrie, gerul devenise mușcător. Pe 17 septembrie, temperatura a scăzut brusc. Oamenii își puneau pulovere de lână pe sub vestoane, care în cele mai multe cazuri începuseră să se zdrențuiască. „Hainele“, nota un medic, „erau atât de uzate, încât soldații erau nevoiți frecvent să poarte piese din uniforme rusești.“³⁴

În timp ce lupta pentru Gorganul Mamaev continua cu înrâncenare, se ducea o bătălie la fel de aprigă pentru imensul siloz de grâne din josul fluviului. Înaintarea rapidă a Corpului 48 tancuri de sub comanda lui Hoth izolase practic această fortăreață naturală. Apărătorii din Divizia 35 gardă erau plini de bună dispoziție și glumeau atunci când, în noaptea de 17 septembrie, le-au sosit întăriri din partea unui pluton de infanterie marină, comandat de locotenentul Andrei Kozîianov. Aveau două mitraliere vechi Maxim și două puști lungi antitanc rusești, pe care le foloseau pentru a trage într-un tanc german atunci când au apărut un ofițer și un interpret purtând un steag alb, pentru a le cere să capituleze. Artileria germană și-a reglat atunci tirul asupra structurii imense, pregătind terenul pentru Divizia saxonă 94 infanterie, ce purta ca insignă cele două săbii încrucișate ale porțelanului de Meissen.

Cei cincizeci de apărători au respins zece atacuri pe 18 septembrie. Știind că nu puteau fi prea curând reaprovizionați, își drămuiau cu multă grijă muniția, rațiile și apa. Condițiile în care au continuat să lupte în următoarele două zile au fost teribile. Se înecau cu praf și fum, grânele din siloz luaseră foc, și curând nu au mai avut nici o picătură de apă de băut. Le lipsea și apa cu care să umple țevile de

răcire ale mitralierelor Maxim. (Se pare că cei din infanteria marină au folosit în acest scop propria lor urină, așa cum se obișnuia în primul război mondial, însă relatările sovietice nu menționează astfel de detalii.)

Toate grenadele și proiectilele antitanc fuseseră folosite în momentul în care au sosit noi tancuri germane, pe 20 septembrie, să-i epuizeze complet. Mitralierele Maxim fuseseră scoase din funcțiune. Apărătorii, neputând să vadă în interiorul silozului din cauza fumului și a prafului, comunicau între ei urlând unii la alții din gâtlejurile lor uscate de sete. Când au pătruns, germanii au început să tragă în sunete, nu în obiecte. În noaptea aceea, cu mâna de muniție care le mai rămăsese, supraviețuitorii au reușit să iasă. Răniții nu au putut fi transportați. Oricât de crâncenă a fost lupta, nu se poate spune că a fost o victorie impresionantă pentru germani. Cu toate acestea, Paulus a ales imensul siloz de grâne ca simbol al Stalingradului pentru insigne ce se proiecta la Cartierul General al armatei pentru sărbătorirea victoriei.

Acțiunile violente de apărare a altor clădiri semifortificate din centrul orașului le-au provocat germanilor serioase pierderi umane în acele zile. Aceste „garnizoane“ ale Armatei Roșii compuse din ostași din diverse divizii au rezistat sfidător de curajos, deși sufereau de foame și de sete. S-a dat o luptă violentă pentru „Univermag“ (magazinul universal) din Piața Roșie, Cartierul General al Batalionului 1 din Regimentul 42 pușcași gardă. Un mic depozit cunoscut ca „fabrica de unghii“ era o altă redută. În clădirea cu trei niveluri din apropiere, ostașii din unitatea de gardă au continuat să lupte cinci zile, cu nasurile și gâtlejurile uscate, pline de praf de cărămidă de la zidurile pulverizate. Răniții au murit în pivnițe, fără să mai primească îngrijiri medicale după ce tânăra lor infirmieră murise din cauza unei răni la piept. Șase oameni, din cei care formaseră inițial o jumătate de batalion, au scăpat în ultimul moment, când tancurile germane au dărâmat zidurile.

Din cuceririle germane din centrul orașului, cea mai gravă pentru Armata Roșie a fost înaintarea inamicului către debarcaderul central. Aceasta le-a permis să execute lovituri pe timp de noapte cu

artileria, cu lansatoare Nebelwerfer și mitraliere, împotriva principalelor puncte de trecere, folosind lumina rachetelor de iluminare cu magneziu. Germanii erau hotărâți să nu le mai permită apărătorilor să primească întăriri și provizii.

Gara centrală, după ce a trecut dintr-o mână în cealaltă de cincisprezece ori, a sfârșit prin a-i avea ca ocupanți ai ruinelor pe germani. Rodimțev, în concordanță cu politica lui Ciuikov, a ordonat ca linia frontului să fie tot timpul la o depărtare de aproximativ 45 de metri de germani, pentru a îngreuna tragerile artileriei și bombardamentul aviației lor. Oamenii din divizia sa își făceau un titlu de glorie din precizia tragerii lor. „Fiecare ostaș din unitatea de gardă trăgea ca un lunetist“ și, ca atare, „îi forța pe germani să se târască, nu să umble.“³⁵

Soldații germani cu ochii înroșiți de oboseală, epuizați în urma luptelor grele și plângându-și mai mulți camarazi morți decât și-ar fi putut imagina vreodată, își pierduseră starea de spirit triumfalistă din urmă cu o săptămână. Ei și-au dat seama că focul de artilerie este mult mai înspăimântător într-un oraș. Exploziile de obuze nu erau singura primejdie. Ori de câte ori era lovită o clădire înaltă, de sus cădeau schije și bucăți de zidărie. Infanteriștii începuseră deja să piardă noțiunea timpului în această lume străină, cu peisajul ei dezolant de ruine și moloz. Chiar și lumina zilei avea o aparență ciudată, fantomatică din cauza prafului care forma o ceață permanentă.

Într-un spațiu atât de concentrat, un soldat trebuia să conștientizeze războiul în trei dimensiuni, ținând seama că din clădirile înalte exista pericolul să acționeze lunetiști. Trebuia să se uite în permanență la ce se întâmplă pe cer. Atunci când apăreau avioanele germane, infanteristul german îmbrățișa pământul la fel cum făcea și rusul. Soldații se temeau întotdeauna că s-ar putea ca piloții aparatelor Stuka să nu vadă steagurile roșu, alb, negru cu svastică și astfel să nu identifice pozițiile lor. Adesea, trăgeau cartușe de semnalizare pentru a indica locul în care se aflau. Bombardierele rusești veneau și ele la joasă înălțime, bineînțeles suficient de mică pentru a li se vedea steaua roșie de pe coadă. Mult mai sus, în văzduh, avioanele de vânătoare scânteiau sub razele soarelui. Cineva a observat că

ele se răsuceau în aer mai curând ca un pește în apă decât ca păsările în zbor.

Zgomotul le întinsese nervii la maximum. „Aerul este plin“, scria un ofițer de tancuri, „de urletul infernal al aparatelor Stuka în picaj, de bubuitul focului artileriei antiaeriene, de mugetul motoarelor, de zăngănitul șenilelor, de șuieratul lansatoarelor și al «orgilor lui Stalin», de țăcănitul automatelor, și tot timpul simți fierbințeala unui oraș în flăcări în toate punctele sale.“³⁶ Țipetele răniților îi afectau cel mai mult pe oameni. „Nu este un sunet uman“, scria un german în jurnalul său, „ci un strigăt surd de durere al unui animal sălbatic.“³⁷

În aceste circumstanțe, dorul de casă se acutiza. „Casa mea este atât de departe. O, frumoasa mea casă!“ scria cineva cu nostalgie. „Doar acum știm cât de minunată este.“³⁸ Apărătorii ruși, pe de altă parte, considerau dorul de casă un lux pe care nu și-l puteau permite. „Draga mea Palina!“, scria un ostaș necunoscut soției sale, pe 17 septembrie. „Sunt bine sănătos. Nimeni nu știe ce se va întâmpla, dar vom trăi și vom vedea. Războiul este crunt. Știi de la buletinele de știri ce se întâmplă pe front. Misiunea fiecărui ostaș este simplă: să omoare cât mai mulți friți și să-i împingă înapoi către vest. Îmi este foarte dor de tine, dar nu este nimic de făcut întrucât ne despart câțiva mii de kilometri.“³⁹ Pe 23 septembrie, ostașul Serghei îi scria soției sale, Liolia, un mesaj simplu: „Germanii nu ne vor putea ține piept.“⁴⁰ Nici o vorbă despre casă.

Pe 18 septembrie, o nouă încercare făcută de trei armate sovietice pe Frontul de Nord de a ataca Armata 6 va eșua. Desfășurarea rapidă a escadrelor Luftwaffe împotriva acestei amenințări, combinată cu contraatacurile Corpului 14 tancuri, s-a dovedit extraordinar de eficace pe suprafața deschisă a stepei. O a doua încercare avea să eșueze în ziua următoare. Tot ceea ce au reușit cele trei armate, cu mari sacrificii, a fost să preîntâmpine aproape două zile atacarea Armatei 62 de către Luftwaffe.

Ciukov, știind că nu va avea parte de nici un răgaz, a început să treacă peste Volga Divizia 284 pușcași a colonelului Batiuk, formată

în majoritate din siberieni. I-a ținut în rezervă sub Gorganul Mamaev, pentru cazul în care germanii s-ar fi stabilit masiv în jurul debarcaderului central și ar fi înaintat spre nord, în susul apei, în încercarea de a izola din spate armata sa. În dimineața zilei de 23 septembrie, la câteva ore după ce ultimii siberieni ai lui Batiuk ajunseseră pe malul vestic al Volgăi, divizia a fost aruncată într-un atac în încercarea de a-i goni pe germani de pe debarcaderul central și de a face joncțiunea cu trupele sovietice izolate la sud de Țarița. Diviziile germane, deși au suferit pierderi grele, i-au respins pe ruși. În acea zi, care din întâmplare era cea de-a cincizeci și doua aniversare a lui Paulus, germanii au pus stăpânire pe coridorul larg ce izola flancul stâng al Armatei 62 în punga ei la sud de Cheile Țariței.

Cu o conștiinciozitate previzibilă, germanii își continuau încercările de a zdrobi rezistența în acest sector sudic al Stalingradului. Două zile mai târziu au realizat o pătrundere. Aceasta a provocat panică în rândurile a două brigăzi de miliție, care rămăseseră fără hrană și fără muniție. Prăbușirea a început, totuși, de la vârf, după cum rezultă din raportul Frontului Stalingrad înaintat lui Șcerbakov la Moscova. Comandantul Brigăzii 42 speciale „a părăsit linia de apărare pretinzând că pleacă pentru consultări cu Statul-Major al armatei”⁴¹. Același lucru s-a întâmplat la Brigada 92 specială, în ciuda întăririi ei cu infanterie marină. Pe 26 septembrie, comandantul și comisarul, urmați de cadrele de conducere, și-au abandonat oamenii, „pretextând și ei că plecau pentru a discuta situația cu comandamentul superior”, dar s-au retras la adăpost pe o insulă mare, Golodni, din mijlocul Volgăi. A doua zi dimineață, „când au aflat că propriii lor comandanți i-au părăsit, soldații, în marea lor majoritate, au plecat în grabă pe mal și au început să-și construiască plute”. Unii au încercat să vâslească către Insula Golodni, călare pe trunchiuri de copac și pe alte materiale plutitoare, iar alții au înotat pur și simplu. Inamicul, reperând încercările lor disperate de a evada, i-a atacat cu mortiere și foc de artilerie, ucigând un număr mare dintre ei în mijlocul apei.

„Când maiorul Iakovlev, comandantul batalionului de mitraliori, pe vremea aceea ofițerul cel mai înalt în grad din brigadă rămas pe

malul stâng, aflând că și comandantul de brigadă dezertase și stâr-nise panică printre soldați, a preluat comanda apărării. “ A descoperit curând că nu avea nici mijloace de legătură, deoarece și transmi-sioniștii fugiseră pe insulă. Ajutat de locotenentul Solușev, a adunat soldații rămași și a stabilit o linie de atac care, în ciuda lipsei de oameni și de efective, a rezistat unui număr de șapte atacuri în următoarele douăzeci și patru de ore. În tot acest timp, comandantul de brigadă a rămas pe insulă. Nici măcar nu a încercat să trimită muniție apărătorilor pe care îi părăsise. În încercarea de a ascunde ceea ce se întâmpla, trimitea rapoarte fictive despre lupte către Statul-Major al Armatei 62. Nu i-au folosit prea mult. Statul-major al lui Ciuikov a devenit suspicios. A fost arestat și acuzat de „neres-pectare criminală a Ordinului nr. 227“. Cu toate că în raportul către Moscova nu se dau detalii în legătură cu sentința pronunțată de tri-bunalul NKVD, este greu de imaginat că a fost tratat cu clemență.

Note

¹ 3 decembrie 1942, Groscurth, p. 530.

² Halder, 7 septembrie 1942, p. 518.

³ Citat în Domarus, vol. 2, p. 1 908.

⁴ Warlimont, p. 269.

⁵ Below, p. 315.

⁶ BA-MA, RH27-16/43.

⁷ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.

⁸ Gefr. O.K., 13 septembrie 1942.

⁹ *Stalinskoe znanie*, 8 septembrie 1942.

¹⁰ Zayas, p. 169.

¹¹ Simonov, *Raznîie dni voinî*, vol. 2, pp. 175–176.

¹² Ciuikov, p. 84.

¹³ Ciuikov, p. 85.

¹⁴ Ciuikov, p. 93.

¹⁵ 8 octombrie 1942, TAMO 48/486, 24, p. 77.

¹⁶ Ciuikov, p. 80.

¹⁷ BA-MA, RH20-6/216.

¹⁸ Halder, p. 521.

¹⁹ Gefr. H.S., Divizia 389 infanterie, BZG-S.

- ²⁰ Jukov, p. 143.
- ²¹ BA-MA, RH20-6/216.
- ²² S.D. Luganski, „Malenkov“, în Bialer, p. 455.
- ²³ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.
- ²⁴ Kidiarov, discuție, 22 noiembrie 1995.
- ²⁵ Anonim, Divizia 29 infanterie motorizată, 15 septembrie 1942, BZG-S.
- ²⁶ 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486, 24, p. 77.
- ²⁷ 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486, 24, p. 77.
- ²⁸ 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486, 24, p. 78.
- ²⁹ Grossman, *Life and Fate*, p. 35.
- ³⁰ ȚAMO 3/11 556/10, citat în Volkogonov, pp. 474–475.
- ³¹ 4 octombrie 1942, ȚAMO 48/486, 24, p. 48.
- ³² Max Plakolb, ÖstA-KAB/1540; Kalb, interogatoriu, ȚAMO 48/453/13, p. 70.
- ³³ Herbert Pabst, scrisori, citat în Bähr și Bähr, pp. 186–188.
- ³⁴ Dr. Günther Diez, Schneider-Janessen, p. 130.
- ³⁵ Kidiarov, discuție, 22 noiembrie 1995.
- ³⁶ BA-MA, RH27-16/42.
- ³⁷ Podewils, p. 115.
- ³⁸ Herbert Pabst, citat în Bähr și Bähr, p. 184.
- ³⁹ AMPSB 22789.
- ⁴⁰ AMPSB 752-5.481.
- ⁴¹ Dobronin către Consiliul Militar al Frontului Stalingrad, 3 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, pp. 9, 30–32.

Rattenkrieg

Sentimentul de frustrare al lui Hitler provocat de insuccesele din Caucaz și de la Stalingrad a ajuns la paroxism pe 24 septembrie, când l-a destituit pe generalul Halder, șeful Statului-Major General. Ambii suferiseră o formă de epuizare nervoasă, iritându-se reciproc. Pe Halder îl exasperase ceea ce el socotea amestecul schimbător și obsesiv al unui amator, în timp ce Führer-ul considera orice insinuaere critică la adresa conducerii sale ca un resentiment al generalilor reacționari, care nu împărtășeau voința sa de victorie. Principala preocupare a lui Hitler, nota Halder în jurnalul său în acea noapte, era „nevoia de îndoctrinare a Statului-Major cu o credință fanatică în Idee“¹. Această preocupare de a subjuga Statul-Major General devenise un surrogat de luptă. Consecințele sunt ușor de imaginat. O situație primejdioasă se putea transforma într-un dezastru.

În urma gâlcevei dintre Jodl și List, Paulus a auzit că va fi numit în locul lui Jodl ca șef al Statului-Major al Wehrmacht-ului. Se credea că generalul von Seydlitz va fi următorul comandant al Armatei 6. Cu toate acestea, Hitler a hotărât să păstreze persoanele pe care le cunoștea bine. Jodl a fost repus în funcție, iar lingușitorul feldmaresal Keitel și-a păstrat funcția pentru a-l asigura pe Führer că era un geniu militar și pentru a-l ajuta la nazificarea Armatei. Ofițerii de carieră îl numeau „Lakeitel“, sau „măgarul care încuviințează dând din cap“, dar tot ei îi disprețuiau pe mulți alți generali pentru

lașitatea lor morală. „Statul-Major General se îndreaptă direct spre propria-i distrugere”², îi scria Groscurth generalului Beck, cel ce avea să fie capul complotului din iulie. „Nu mai are nici urmă de onoare.” Singura consolare a lui Groscurth era că generalul Strecker, comandantul corpului său, și camarazii săi, ofițerii de stat-major ai Corpului 11, erau de aceeași părere. „Este o adevărată plăcere să fii alături de astfel de oameni.”

Demiterea lui Halder, care a însemnat sfârșitul Statului-Major General ca un corp de planificare independent, l-a lipsit pe Paulus de singurul protector care îi mai rămăsese în momente critice. Paulus trebuie să fi fost deprimat, pierzând ultima ocazie de a avansa. Hitler spusese că putea să mute munții din loc cu Armata 6 și totuși Stalingradul nu căzuse. O echipă de la Ministerul Propagandei aștepta cucerirea orașului, „pregătită să filmeze înălțarea steagurilor”, iar presa se ruga să i se permită să proclame *Stalingrad Gefallen!*³, deoarece chiar Paulus anunțase pe 26 septembrie că „drapelul de luptă al Reich-ului flutură la Stalingrad deasupra sediului partidului!”⁴ Chiar și Goebbels credea că presa prezintă evenimentele „cu prea mult optimism”⁵. Editorilor li se dăduseră instrucțiuni să sublinieze duritatea și complexitatea luptei. O săptămână mai târziu, a devenit totuși sigur că „ne putem aștepta cu siguranță la căderea Stalingradului”, pentru ca trei zile mai târziu, starea de spirit a lui Hitler să se schimbe și să ordone ca alte subiecte să fie aduse în prim-plan.

Presiunea și criticile la care era supus Paulus „de dimineață până seara” pentru că nu cucerise Stalingradul l-au făcut, potrivit spuselor lui Groscurth, „foarte nervos”⁶. Stresul îi agravase dizenteria recurentă. Ofițerii de stat-major observaseră că ticul de care suferea pe stânga feței devenise mai pronunțat. La Cartierul General al Armatei 6 de la Golubinski, un sat de pe malul vestic al Donului, Paulus se uita cu atenție la o hartă detaliată, la scară mare, a Stalingradului. O mare parte a orașului fusese cucerită, iar serviciul de informații estima că rata pierderilor umane sovietice era aproape dublă față de cea a germanilor. Nu putea decât să spere că Hitler avea dreptate când susținea că inamicul va rămâne fără rezerve

dintr-un moment într-altul. Propriile lui rezerve se împrăștiu rapid, iar uluitoarea tenacitate a inamicului îi aducea pe toți la disperare.

O mare parte a criticilor la adresa sa se bazau pe faptul că Armata 6, împreună cu două corpuri din Armata 4 tancuri, era cea mai mare structură a Wehrmacht-ului, cu un efectiv de aproape trei sute de mii de oameni. Profanii, care nu aveau nici o experiență în materie de lupte, nu puteau înțelege problema. Se poate argumenta, bineînțeles, că Paulus și-ar fi putut utiliza mai bine trupele, însă criticii săi par să fi uitat că, în timp ce aproape opt din diviziile sale erau angajate în luptele din oraș, alte unsprezece erau dispersate pe aproape 200 de kilometri de front, întinzându-se peste coturile Donului și apoi peste stepă până la Volga la nord de Rînok, precum și pe o fâșie la sud de Stalingrad, vizavi de Beketovka (vezi harta 4). Doar o singură divizie rămăsese în rezervă.

Pe flancul nordic, în stepa din ce în ce mai pustie și mai depri-mantă, Corpul 11 armată al lui Strecker, Corpul 8 armată al generalului Walther Heitz și Corpul 14 tancuri al lui Hube s-au confruntat permanent cu atacuri executate de patru armate sovietice, ce încercau să reducă presiunea asupra orașului. La dreapta, Corpul 4 armată al generalului Jaenecke (față-n față cu Armata 64 a generalului Șumilov) a făcut joncțiunea cu slaba Armată 4 română, care avea o linie de apărare mult prea extinsă care se termina în Cauzul de Nord. De cealaltă parte, gruparea de trupe a lui Eremenko includea Armata 62 a lui Ciuikov, Armata 64 din jurul localității Beketovka, Armata 57 dincolo de Lacul Sarpa, Armata 51 ce apăra linia restului lacurilor și Armata 28, care se întindea în pustiul Stepei Kalmuce.

Pentru armatele germană, română și rusă dislocate pe flancul de sud, războiul din stepă semăna cu primul război mondial, doar că existau arme mai bune și că ocazional apăreau avioane moderne. Pentru formațiile blindate de pe ambele flancuri, câmpiile arse de soare, pe care înaintaseră ca niște nave de război în plină viteză doar cu câteva săptămâni în urmă, erau mai mult decât deprimante. Lipsa copacilor și a munților îi copleșea pe germanii din sud și pe austrieci cu dorul de casă. Mizeria era și mai mare din cauza ploilor

rasputiței. Soldații din adăposturi, ascultând răpăitul ploii și văzând apa trecându-le de glezne, nu puteau decât să se gândească la un echipament adecvat și să urmărească șobolanii uzi cum înfulecau cadavre în țara nimănui. Patrurile de recunoaștere, raidurile și cercetarea prin luptă constituiau singurele activități desfășurate de ambele părți. Grupuri mici se furișau până la linia inamicului, aruncând grenade în tranșee. Singura schimbare a intervenit pe 25 septembrie, când armatele 51 și 57 au atacat diviziile românești de la sud de Stalingrad de-a lungul liniei lacurilor sărate, obligându-le să se retragă, fără însă a reuși să schimbe direcția diviziilor germane ce se îndreptau către oraș.

Luptele din interiorul Stalingradului nu puteau fi diferite de acestea. Ele reprezentau o nouă formă de război, concentrat în ruinele vieții civile. La paragina provocată de război – tancuri arse, carcase de obuze, cabluri de transmisiuni și cutii de grenade – se adăugau rămășițele din casele oamenilor – schelete de paturi de fier, lămpi și ustensile casnice. Vasili Grossman a scris despre luptele⁷ din camerele și coridoarele pe jumătate demolate din blocurile de locuințe, pline de cărămizi, unde se mai putea găsi ici-colo o vază cu flori ofilite sau caietul de teme al unui băiețel încă deschis pe masă. Într-un punct de observare, sus în vreo clădire în ruine, un observator de artilerie cu un periscop, așezat pe un scaun de bucătărie, putea căuta ținte printr-o gaură făcută de schije în perete.

Infanteriștii germani urau luptele de stradă. Găseau că lupta corp la corp, care încălca granițele și dimensiunile militare convenționale, era dezorientativă din punct de vedere psihologic. În ultima fază a bătăliilor din septembrie, ambele părți au încercat să cucerească un mare depozit de cărămizi de pe malul Volgăi, lângă gurile Țariței, care avea patru niveluri pe partea dinspre râu și trei spre uscat. La un moment dat, acesta arăta ca „un tort”⁸ cu germani la ultimul etaj, cu ruși sub ei, și alți germani sub aceștia din urmă. Adesea, inamicul nu putea fi recunoscut, deoarece toate uniforme erau impregnate cu același praf cenușiu-închis.

Generalii germani nu păreau să-și fi imaginat cu ce aveau să se confrunte diviziile lor în orașul plin de ruine. Pierduseră avantajele

Blitz-Krieg-ului și în multe privințe fuseseră întorși la tehnica primului război mondial, cu toate că teoreticienii lor militari susținuseră că războiul de poziție fusese „o aberație în arta războiului”⁹. Armata 6, de pildă, s-a văzut nevoită să răspundă tacticii sovietice reinventând „lupta în triunghi cu vârful înainte” introdusă în ianuarie 1918: grupuri de asalt de câte zece oameni înarmate cu o mitralieră, aruncătoare ușoare și aruncătoare de flăcări pentru curățarea buncărelor, a pivnițelor și a canalelor colectoare.

În felul lor, luptele de la Stalingrad au fost și mai înfricoșătoare decât masacrul impersonal de la Verdun. Luptele corp la corp din clădirile dărâmate, din buncăre, pivnițe și canale colectoare au fost curând botezate de soldații germani *Rattenkrieg*. Acest război avea o intimitate sălbatică care îi înspăimânta pe generali, care simțeau că pierdeau rapid controlul asupra evenimentelor. „Inamicul este invizibil”¹⁰, scria unui prieten generalul Strecker. „Ambuscadele pornite din subsoluri, de după resturi de ziduri, din buncăre ascunse și fabrici dărâmate provoacă multe pierderi de vieți omenești în rândurile noastre.”

Comandanții germani recunoșteau deschis priceperea rușilor în materie de camuflaj, dar puțini acceptau ideea că avioanele lor prolduseseră condiții ideale pentru apărători. „Nici o casă nu a mai rămas în picioare”, scria acasă un locotenent, „nu au mai rămas decât terenuri virane arse, o pustietate cu moloz și ruine aproape de netrecut.”¹¹ La capătul sudic al orașului, un ofițer de legătură din Divizia 24 tancuri scria: „Apărătorii s-au concentrat și întărit în sec-toare ale orașului în fața atacurilor noastre. În parcuri, sunt tancuri sau se văd doar turelele tancurilor, iar tunurile antitanc ascunse în pivnițe îngreunează foarte mult înaintarea blindatelor noastre.”¹²

Planul lui Ciuikov era să sugrume și să fragmenteze asalturile masive germane cu „spărgătoare de valuri”. Clădiri consolidate, pline cu infanteriști cu puști antitanc și mitraliere, aveau să devieze atacatorii spre canale unde erau așteptați de tancuri T-34 și tunuri antitanc camuflate, pe jumătate îngropate în molozul din spatele lor. Atunci când tancurile germane atacau împreună cu infanteria, principală misiune a apărătorilor era să-i despartă. Rușii utilizau

mortiere, căutând să arunce bombele exact în spatele tancurilor pentru a speria infanteria, în timp ce tunurile antitanc ținteau spre blindatele atacatorilor. Căile de acces urmau să fie minate în prealabil de geniști, a căror rată a mortalității era cea mai ridicată dintre toate specializările militare. „Fă o greșeală și nu mai ai parte de nici o masă de prânz“¹³, era motoul lor neoficial. Purtând îmbrăcăminte de camuflaj, după ce căzuse prima zăpadă, geniștii se strecurau afară noaptea pentru a pune mine antitanc și a le ascunde. Un genist experimentat putea plasa până la treizeci de mine pe noapte. Erau renumiți, de asemenea, pentru modul în care ieșeau în fugă de sub acoperire pentru a lăsa să cadă o mină în fața un tanc german în mișcare.

O mare parte a luptelor constau nu din lovituri principale, ci din conflicte mici, neîndurătoare, nimicitoare. Lupta era dusă de grupuri de asalt cu șase până la opt oameni, de la „Academia de Lupte de Stradă Stalingrad“. Se înarmau cu cuțite și cazmale ascuțite pentru omor silențios, precum și cu semiautomate și grenade. (Cazmalele erau atât de puține, încât oamenii își gravau numele pe cozi și dormeau cu capul pe ele ca să fie siguri că nu le fură nimeni.) Grupele de asalt trimise în canalele colectoare erau înarmate cu aruncătoare de flăcări, iar geniștii le aduceau explozivi. Șase geniști din divizia de gardă a lui Rodimțev au reușit chiar să găsească un canal colector sub un punct de sprijin german și l-au aruncat în aer folosind 150 de kilograme de exploziv.

S-a dezvoltat și o tactică mai generală, bazată pe constatarea că armatele germane duceau lipsă de rezerve. Ciuikov a ordonat să se pună accentul pe atacurile de noapte, în special dintr-o rațiune practică, și anume pentru că Luftwaffe nu putea reacționa la astfel de atacuri, și pentru că era convins că germanii erau mai speriați la orele întinericului și aveau astfel să se epuizeze. Infanteristul german se temea în special de siberienii din Divizia 284 pușcași a colonelului Batiuk, considerați vânători înnașcuți. „Dacă ați putea înțelege ce înseamnă teroarea“¹⁴, spunea un soldat german într-o scrisoare capturată de ruși. „La cel mai mic foșnet, trag piedica și lansez în rafale gloanțe trasoare cu mitraliera.“ Dorința nestăpânită

de a trage în orice mișca noaptea, iscând adesea focuri de armă din partea unor santinele tot atât de nervoase într-un sector întreg, a contribuit fără îndoială la folosirea de către germani a peste 25 de milioane de gloanțe¹⁵ doar în luna septembrie. Rușii accentuau tensiunea trăgând cartușe de iluminare din când în când pentru a crea impresia unui atac iminent. Aviația Armatei Roșii, parțial pentru a evita venirea aparatelor Messerschmitt în timpul zilei, executa în fiecare noapte o serie de raiduri susținute împotriva pozițiilor germane. Aceste raiduri făceau, de asemenea, parte dintr-un proces de uzură, care urmărea să-i epuizeze pe germani și să le toace nervii.

Rușii au folosit ambele lor bombardiere de noapte cu două motoare, care atrăgeau focul tuturor bateriilor antiaeriene germane de pe front, și un număr mare de mici biplane U-2, ușor manevrabile, care aruncau bombe mici în cursul atacurilor aeriene de noapte. „Rusnăcii bâzâie deasupra noastră cât e noaptea de lungă”¹⁶, scria acasă un caporal genist. Partea cea mai proastă era sinistrua schimbare a zgomotelor. De la depărtare, un U-2 se auzea ca una din numeroasele lui porecle, „mașina de cusut”. Apoi, când pilotul se apropia de țintă, oprea motorul, planând ca o pasăre de pradă. Singurul sunet ce se auzea era foșnetul aerului între jambe până cădea bomba. Chiar dacă încărcătura bombei era de numai 400 de kilograme, efectul psihologic al avionului era considerabil. „Stăm lungiți, epuizați în găurile noastre, așteptându-i”¹⁷, scria un alt soldat. U-2 și-a atras mai multe porecle decât orice alt aparat sau armă de la Stalingrad: „subofițerul de serviciu”, datorită modului în care se strecura fără a fi auzit, „bombardierul de la miezul nopții”, „mașina de cafea” și „cioara de pe calea ferată”. Armata 6 a cerut Statului-Major al Grupului de Armate să continue presiunea forțelor aeriene germane asupra aerodromurilor rusești atacând neîntreput. „Superioritatea aeriană indiscutabilă a rușilor pe timp de noapte a atins un nivel de nesuportat. Trupele nu au pic de odihnă și curând forța lor se va epuiza complet.”¹⁸

În dosarele care s-au păstrat nu există nici o referință explicită la cazurile de stres de luptă. Autoritățile medicale germane au înclinat să folosească eufemismul „epuizare”, ca și britanicii, dar recomandarea

lor era mai aproape de simplitatea brutală a Armatei Roșii. Armata germană refuzase chiar să recunoască existența ei. În 1926, cu aproape șapte ani înainte de ascensiunea lui Hitler la putere, nevroza provocată de război nu a mai fost considerată o boală, iar pensia ce s-ar fi cuvenit în acest caz – anulată. Eliminați boala, s-a argumentat atunci, și eliminați și motivul părăsirii liniei frontului. Depresia era considerată lașitate și putea fi calificată drept crimă capitală. De aceea este imposibil să spunem care a fost proporția de infracțiuni disciplinare de ambele părți la Stalingrad și mai ales de dezertări, provocate de șocul luptei și de tensiunea generală. Nu putem fi siguri, după studierea unor situații comparabile, decât că pierderile umane în urma șocului bătăliei au început să crească puternic în septembrie, după ce războiul manevrier s-a transformat într-un război de poziție și de nimicire. Afecțiunile psihologice vor crește – dacă ne luăm după studiile britanice asupra cazurilor de șoc de luptă la Anzio și în Normandia – în momentul în care trupele au fost imobilizate sau încercuite.

Principalul dezacord între Ciuikov și ofițerii superiori de la Cartierul General al frontului se referea la dislocarea regimentelor de artilerie ale diviziilor, ale armatei și ale frontului. În cele din urmă, Ciuikov a avut câștig de cauză, în sensul că acestea trebuiau plasate pe malul de est al Volgăi, pentru că pur și simplu nu aveau loc împreună cu trupele lui pe malul de vest. De asemenea, ar fi fost din ce în ce mai dificil să se transporte suficiente proiectile peste Volga, iar „la Stalingrad, un tun de câmp nu valora nimic fără proiectile”¹⁹.

„O casă luată de ruși, alta luată de germani“, a scris în grabă Vasili Grossman în blocnotesul său imediat după sosirea sa. „Cum poate fi folosită artileria grea într-o astfel de bătălie?“ Avea să afle răspunsul curând. Artileria sovietică masată pe malul estic al Volgăi, așa cum insistase Ciuikov, nu a încercat să tragă în pozițiile germane din eșalonul întâi. Scopul lor era să bombardeze liniile de comunicație inamice și, mai ales, să zdrobească batalioanele ce se constituiau în dispozitive de luptă pentru un atac. Pentru a realiza acest

lucru, zeci de ofițeri de observare de artilerie s-au ascuns ca niște lunetiști pe clădirile în ruină. Germanii, conștienți de pericolul pe care-l reprezentau aceștia, i-au desemnat drept ținte prioritare pentru propriii lor lunetiști sau pentru tunurile antitanc.

Când se repera o concentrare de trupe germane și coordonatele țintei erau transmise prin radio sau prin telefonul de campanie către bateriile de pe malul de est, volumul focului era devastator. „Pe partea cealaltă a Volgăi“, scria Grossman, „părea că se zguduia întreg universul din cauza zgomotului violent al tunurilor grele. Pământul se cutremura.“²⁰

Singurele baterii de artilerie rămase pe malul de vest au fost lansatoarele de rachete katiușa montate pe camioane. Ascunse în spatele malului înalt al Volgăi, dădeau în marșarier, aproape până la firul apei, trăgeau cele șaisprezece rachete în succesiune rapidă, apoi plecau. Lansatorul sovietic cu mai multe țevi era arma cu cel mai mare efect psihologic dintre toate mijloacele de foc cu rază mare de acțiune sovietice. Rachetele ei de 130 mm, cu o lungime de aproape 1,50 m, erau trase în succesiune rapidă, făcând un zgomot infernal. Când au trăit pentru prima oară experiența unei salve de katiușa, mulți și-au închipuit că este vorba de un atac aerian. Ostașii Armatei Roșii au botezat racheta katiușa după crescendoul din melodia cu același nume, cel mai popular cântec rusesc din întreaga perioadă a războiului. În acest cântec, Katiușa îi promite logodnicului ei să țină vie dragostea lor în inima ei în timp ce el apără patria.

Ostașii ruși se prefăceau că disprețuiesc echivalentul german al katiușei, mortierul cu șase țevi, cunoscut sub numele de Nebelwerfer. Îi spuneau „încurcă-lume“ sau „măgarul“ pentru că părea că rage, sau „Vaniușa“ (Ivan cel Mic, întrucât Katiușa era diminutivul numelui Katia). Circula o glumă printre ostașii Armatei 62 despre ce s-ar întâmpla dacă „Vaniușa încerca ar să se însoare cu Katiușa“^{*21}.

* Lista poreclelor și a cuvintelor de argou este aproape infinită. Gloanțele se numeau „semințe de floarea-soarelui“, iar minele erau „castraveciori“. O „limbă“ era o santinelă capturată pentru a fi interogată.

Ciuikov va recunoaște în curând că armele-cheie de infanterie la Stalingrad erau puștile-mitralieră, grenada și pușca lunetistului. După Războiul de Iarnă, ca urmare a atacurilor devastatoare ale trupelor de schiori finlandezi, care trăgeau în mișcare, Armata Roșie a acceptat ideea unor grupe de mitraliori de opt oameni, transportați pe un tanc T-34. În luptele de stradă de la Stalingrad, această grupă s-a dovedit ideală pentru luptele de apropiere. În timpul curățirii caselor și a buncărelor, grenada de mână a fost de neînlocuit. Ostașii Armatei Roșii o numeau „artilerie de buzunar“, fiind foarte utilă și în apărare. La ordinele lui Ciuikov, grenadele erau stocate la îndemână în adâncituri săpate în pereții tranșeeilor. Deloc surprinzător, s-au produs multe accidente provocate de ostașii neinstruiți. Locțiitorul comandantului unei companii a fost ucis și mai mulți oameni au fost grav răniți atunci când un recrutar nou-venit nu a știut cum se folosește corect o grenadă. Alții au fost omorâți atunci când camarazii lor, mai ales cei din Asia Centrală, au încercat să pună detonatoare germane la propriile lor grenade. „Este nevoie de mai multă instrucție cu armamentul“²², raporta șeful Direcției Politice Consiliului Militar al Frontului Stalingrad.

O altă armă, adesea tot atât de periculoasă pentru cel care o folosea, ca și pentru potențialele victime, era aruncătorul de flăcări, o armă efectiv terifiantă atunci când se curățau tunelele canalelor colectoare, pivnițele sau ascunzătorile inaccesibile. Cel care îl folosea știa că, după ce va fi reperat de inamic, va fi prima țintă pentru gloanțele acestuia.

Ostașilor Armatei Roșii le plăcea să inventeze dispozitive care să-i omoare pe germani. Au fost concepute noi mine-surpriză, din ce în ce mai ingenioase și mai imprevizibile în privința rezultatelor. Furios pe neputința lor de a replica atacurilor Stuka, căpitanul Ilgacikin, comandant de batalion, a hotărât împreună cu unul din ostașii săi, Repa, să construiască propria lor armă antiaeriană. Au fixat o pușcă antitanc la spițele unei roți de căruță, care la rândul ei era montată pe un bulumac înalt înfipt în pământ. Ilgacikin a făcut calcule complicate pe baza vitezei la gura țevii tunului și a estimat viteza unui avion în picaj, dar dacă „sfrijitul și melancolicul“²³ Repa

a dat atenție acestor cifre este o altă problemă. În orice caz, invenția lor a avut un oarecare succes, Repa reușind să doboare trei Stuka.

Bateriile antiaeriene și-au îmbunătățit și ele tactica. Aparatele Stuka veneau la o altitudine de 1 200–1 500 de metri, apoi executau o jumătate de raliu pentru a intra în picaj la un unghi de șaptezeci de grade, cu sirenele urlând. Ieșeau din picaj când ajungeau la aproximativ 600 de metri. Servanții tunurilor antiaeriene învățaseră să execute un foc de baraj pentru a le lovi când intrau sau ieșeau din picaj. A trage în ele când coborau însemna doar risipă de muniție.

Un alt dispozitiv a fost născocit de Vasili Ivanovici Zaițev, care în curând avea să devină cel mai renumit lunetist din trupele de la Stalingrad. Zaițev a atașat un înălțător telescopic de la pușca sa de lunetist la un tun antitanc pentru a trage asupra cuiburilor de mitralieră și a face să pătrundă proiectilul chiar prin fanta de observare. A descoperit însă curând că încărcătura proiectilelor produse în serie nu era suficient de densă pentru tragerea de mare precizie. Bezdico, cel mai bun servant de mortier din divizia lui Batiuk, a devenit celebru după ce a lovit simultan șase bombe. Aceste povești au fost exploatate în încercarea de a cultiva cultul expertului în sufletul fiecărui ostaș. Lozinca Armatei 62 era: „Ai grijă de arma ta ca de lumina ochilor.”²⁴

„Garnizoanele” care apărau clădirile fortificate, esențiale pentru strategia lui Ciuikov, din care făceau parte și subofițeri sanitari și transmisioniști femei, au îndurat mari privațiuni când au fost izolate zile la rând. Ele au fost nevoite să îndure praful, fumul, foamea și, ceea ce era mai rău, setea. Aprovizionarea orașului cu apă potabilă fusese întreruptă după bombardarea stației de pompare în timpul raidurilor din august. Cunoscând consecințele consumului de apă poluată, soldații disperați împușcau țevile de alimentare în speranța de a extrage câteva picături.

Aprovizionarea cu alimente a pozițiilor înaintate era o problemă constantă. Un detașament antitanc avea un bucătar tătar din Kazan care umplea o marmită cu ceai sau supă, o prindea de spate și se strecura spre linia frontului sub focul inamicului. Dacă marmita era

lovită de vreo schijă sau de gloanțe, nefericitul bucătar se uda până la piele. Mai târziu, când temperatura a scăzut foarte mult, supa sau ceaiul îngheța, iar el „era plin de țurțuri la întoarcere”²⁵.

Cu liniile frontului prost definite și o apărare în adâncime de nu mai mult de câteva sute de metri în unele locuri, punctele de comandă erau tot atât de vulnerabile ca și pozițiile înaintate. „Obuzele care explodau deasupra punctului nostru de comandă erau ceva obișnuit”²⁶, îi scria din spital unui prieten colonelul Timofei Naumovici Vișnevski, comandantul diviziei de artilerie a Armatei 62. „Când am părăsit buncărul, de jur-împrejur se putea auzi foc de armă automată. Uneori aveam impresia că germanii erau pretutindeni în jurul nostru.” Un tanc german s-a oprit într-o zi chiar la intrarea în buncărul său și „fuzelajul lui a blocat ieșirea de acolo”. Vișnevski și ofițerii lui au fost nevoiți să sape în extremitatea cealaltă, ca să-și salveze viața. Colonelul a fost grav rănit. „Sunt complet desfigurat”, scria el. „De acum înainte, în ochii femeilor, voi fi doar o formă inferioară de viață.”

În septembrie și octombrie, riscul ca buncărele comandamentului german să fie cucerite era foarte mic, dar înălțimea standard de un metru de pământ deasupra grinzilor de lemn oferea protecție suficientă doar împotriva katiușelor. Cel mai mare pericol era o lovitură directă a artileriei grele de pe partea cealaltă a Volgăi. Comandanții de divizie și de regiment erau preocupați de confortul lor personal și de eficiență. Un gramofon stătea adesea lângă o ladă cu sticle de coniac sau vin, aduse din Franța. Ofițerii purtau pantaloni de trening, chiar șorturi de tenis, când se aflau jos în aerul umed și greu al buncărelor, pentru că uniforme erau pline de păduchi.

Pentru soldați, lumea părea întoarsă cu susul în jos. În loc să spună „noapte bună”, își urau unul altuia „o noapte liniștită” pentru orele primejdioase ale întunericului. În diminețile geroase, ieșeau înțepeniți, căutând o rază de soare în tranșee, ca niște șopârle care încearcă să absoarbă căldură. Mai curajoși la lumina zilei, germanii strigau insulte și amenințări de pe linia frontului lor: „Rusnacilor! V-a venit vremea!” sau *Hei, rus, bul-bul, sdavaisa!*, vrând să spună

în rusa lor pocită: „Predați-vă sau veți face bulbuci la gură!“ Ideea de a împinge trupele sovietice înapoi în apele Volgăi, unde s-ar fi înecat ca o turmă cuprinsă de streche, devenise un refren constant.

În momentele de acalmie dintre lupte, ostașii sovietici căutau și ei căldura soarelui, departe de focul lunetiștilor. Tranșeele arătau uneori ca o „tinichigerie“, pentru că tuburile de proiectile erau transformate în lămpi de petrol, cu fitile făcute dintr-o bucată de cârpă, iar cartușele deveneau brichete. Rația de mahorcă, sau lipsa ei, era o preocupare permanentă. Cunoscătorii insistau că nu trebuie folosită hârtie fină, ci doar hârtie de ziar când se răsuceau țigările groase și strâmbe. Se spunea că cerneala tipografică contribuie la îmbunătățirea gustului. Ostașii ruși fumau tot timpul în bătălie. „Ai voie să fumezi în luptă“, i-a spus lui Simonov un pușcaș antitanc. „Dar nu ai voie să ratezi ținta. Dacă ratezi o dată, nu vei mai aprinde niciodată o țigară.“

Și mai importantă decât tutunul era rația de vodcă, teoretic 100 de grame pe zi. Oamenii amuțeau când se aducea vodca, fiecare trăgând cu ochiul la sticlă. Tensiunea luptei era atât de mare, încât rația nu era niciodată considerată suficientă, ostașii recurgând la gesturi disperate pentru a-și satisface dependența. Spirtul medicinal era arareori folosit în scopuri curative. Alcoolul industrial și chiar antigetul erau băute după ce erau trecute prin filtrul de cărbune activ al unei măști de gaze. Mulți ostași își aruncaseră masca de gaze în timpul retragerilor din anul anterior, așa că cei care le mai aveau puteau să le scoată la mezat. Rezultatul era mult mai rău decât o durere de cap. Mulți și-au revenit pentru că erau tineri și sănătoși și nu recurgeau la acest tip de alcool prea des, dar mulți au orbit.

În armatele din stepă, ostașii beau până la un litru de spirt pe zi iarna. Soldații își procurau cantități suplimentare de alcool neraportând pierderile umane și împărțind între ei alocația morților sau făcând troc cu uniforme sau cu echipament cu sătenii din spatele liniilor. Printre băuturile făcute în casă obținute în felul acesta în Stepa Kalmukă se număra „orice sort imaginabil de alcool, chiar și spirt făcut din lapte“²⁷. Un astfel de comerț s-a dovedit a fi mai primejdios pentru civili decât pentru ostași. Un „tribunal militar al

forțelor NKVD²⁸ a trimis două femei zece ani în Gulag pentru că dăduseră alcool și tutun în schimbul mătăsii de parașută din care voiau să-și facă lenjerie de corp.

În Armata Roșie serviciile medicale erau rareori considerate de comandanți o prioritate. Un ostaș rănit grav era scos din luptă, iar ofițerii superiori erau preocupați mai mult de înlocuirea lui. Această atitudine nu le-a descurajat pe cele mai eroice figuri de pe câmpul de luptă de la Stalingrad – sanitarii – în majoritate studenți sau absolvenți de liceu care urmaseră un curs sumar de noțiuni de prim-ajutor.

Comandantul companiei sanitare, cu un efectiv de o sută de cadre, a Armatei 62, Zinaida Gheorgheovna Gavriellova, avea optsprezece ani și era studentă la Medicină. Fusese numită în acest post pe baza unei recomandări din partea regimentului de cavalerie unde fusese încadrată cu puțin timp în urmă. Infirmierele, puține mult mai în vârstă decât ea, trebuiau să-și învingă spaima și să se strecoare, adesea sub foc susținut, pentru a ajunge la răniți. Îi târau până într-o zonă mai sigură și apoi îi cărau în spate. Era neapărat nevoie să fie „puternice, atât fizic, cât și psihic”²⁹, după cum spunea comandantul lor.

Nici nu se punea problema ca personalul medical să fie necombatant. Frumoasa Galia Koroliova, o tânără în vârstă de douăzeci și unu de ani, dintr-o cunoscută familie de scriitori moscoviți, își lăsase copilul în capitală și se înrolase voluntar ca asistentă medicală. Încadrată în Divizia 214 pușcași din Armata 24 din flancul nordic, „a adus peste o sută de ostași răniți de pe linia frontului și a ucis cu mâna ei cincisprezece fasciști.”³⁰ A fost decorată post-mortem cu Ordinul Steagul Roșu. Natalia Kacinevskaia, asistentă medicală în regimentul pușcași gardă, studentă la Institutul de Teatru din Moscova, a adus într-o singură zi douăzeci de răniți și „a aruncat cu grenade în germani.”³¹ Statul-Major al Frontului Stalingrad a distins (post-mortem) bravura unei alte infirmiere, Kocinevskaia, voluntară care a scos douăzeci de ostași răniți de pe linia de tragere.

Deși rănită de două ori, a continuat să bandajeze și să cure oțăreri și ostași*.

Sacrificiile acestor infirmiere au fost adesea inutile din cauza felului în care au fost tratați ulterior cei salvați de ele. Răniții pe care îi căraseră sau târăseră la malul Volgăi erau lăsați acolo, fără să li se acorde nici un fel de îngrijiri medicale, până mult după căderea nopții, când erau încărcăți ca niște saci cu cartofi în bărcile de aprovizionare, care altfel ar fi făcut goale drumul de întoarcere. Când răniții erau descărcați pe malul de est, condițiile puteau fi și mai proaste, așa cum avea să descopere o aviațoare.

Supraviețuitorii unui regiment de aviație împrăștiat, care au petrecut noaptea dormind într-o pădure la est de Volga, s-au trezit în zori la auzul unor sunete ciudate. Nedumeriți, s-au strecurat printre copaci către malul râului să vadă despre ce este vorba. Acolo, au văzut „mii de răniți, cât vedeai cu ochii”³², lăsați pe malul nisipos, după ce fuseseră transbordați cu o noapte în urmă. Răniții cereau apă, „țipau sau plângeau, fără mâini sau picioare”. Personalul de la sol i-a ajutat atât cât a putut. Fosta asistentă de pediatrie Klavdia Sterman a spus că, după ce vor ajunge la Moscova, va cere să fie transferată la o unitate medicală din linia întâi.

Chiar dacă răniții reușeau să ajungă într-unul din zecile de spitale de campanie de pe malul de est al Volgăi, supraviețuirea nu le era garantată. Condițiile din spitalele Armatei Roșii, în ciuda prezenței unora dintre cei mai buni medici ruși, le făceau să semene mai curând cu o fabrică de prelucrare a cărnii. Spitalul de campanie de la Balașkov, specializat în brațe și picioare, la vreo zece kilometri de oraș, era foarte slab echipat. În loc de paturi de spital normale, avea câte trei paturi suprapuse. O tânără chirurg, nou sosită, era îngrijorată nu numai din cauza stării fizice a răniților. „Adesea se

* În afară de o cunoscută tanchistă, Ekaterina Petliuk³³, foarte puține femei au fost soldați combatanți în oraș. În armatele aeriene care sprijineau Frontul Stalingrad, a existat un regiment de bombardiere în care erau numai femei, condus de o celebră aviațoare, Marina Raskova. „Nu am văzut-o niciodată de aproape”, scria Simonov în jurnalul său după ce a cunoscut-o pe Aerodromul Kamîșin, „și nu mi-am dat seama că era atât de tânără și atât de frumoasă. Poate îmi amintesc de lucrul acesta atât de bine pentru că foarte curând după aceea am auzit că a fost ucisă.”³⁴

închideau în ei și nu voiau să vadă pe nimeni.³⁵ La început, a presupus că ostașii răniți, aduși peste Volga din „iadul” Stalingradului, vor refuza să se mai întoarcă vreodată acolo. „Dimpotrivă: era clar că ostașii și ofițerii doreau să se reîntoarcă pe front.” Cei cărora li se amputaseră membre nu se bucurau știind că nu vor participa la bătălie. De fapt, majoritatea celor incapacitați sau rămași cu cicatrice de neșters, precum acel colonel de artilerie a cărui față fusese mutilată de un șrapnel, spuneau că nu mai erau bărbați adevărați.

Rațiile insuficiente nu contribuiau la recuperarea fizică sau la ridicarea moralului. Grossman a spus că aceasta era soarta Rusiei la vremea respectivă. „În spital”, a notat el în grabă în caietul său de notițe, „răniților li se dă o bucată de hering sărat, distribuit de asistentele medicale, care îl taie cu foarte multă grijă. Asta înseamnă sărăcie.”³⁶ În acele zile, înainte de a deschide ochii, părea incapabil să recunoască adevărul. Logica sovietică dicta fără milă ca rațiile cele mai bune să fie alocate trupelor combatante. Dacă aveau noroc, răniții primeau câte trei porții de *kașa* pe zi. Heringul sărat văzut de Grossman era un supliment ocazional.

Un indiciu și mai revelator în privința stării de spirit a serviciilor medicale de pe Frontul Stalingrad se desprinde din rezultatele „întrecerii socialiste”³⁷ din spitale, raporta Șcerbakov la Moscova. Cei de la aprovizionare ocupau primul loc, chirurgii, al doilea, iar șoferii al treilea. Orice criteriu care ar fi stat la baza acestui exercițiu, înjosea indiscutabil sacrificiul real al cadrelor medicale, care donau atât de mult sânge pentru transfuzii – uneori de două ori pe seară – încât adesea leșinau. „Dacă nu dau sânge”, explica un raport, „ostașii vor muri.”³⁸

În marea luptă de uzură, transportarea răniților pe malul de est echivala cu aducerea de „carne proaspătă de tun” în oraș peste Volga. Stavka alimenta picătură cu picătură Armata 62 cu divizii de întărire pe măsură ce predecesoarele lor erau nimicite. Noile batalioane erau conduse în marș spre îmbarcare sub ochii trupelor NKVD. Nu puteau face altceva decât să se uite peste apă la orașul luminat de flăcări ce se profila la orizont și să ignore mirosul de ars.

Petele de ulei mai ardeau încă la suprafața apei. În multe vase se aflau detașamente NKVD, gata să tragă în oricine sărea peste bord, într-o ultimă tentativă de a scăpa de soarta ce-i aștepta pe malul de vest. Exploziile proiectilelor în apă îi îngrozeau pe mulți. Dacă cineva intra în panică, un sergent sau un ofițer îl împușca pe loc și îi arunca trupul peste bord.

Vasele pe care se îmbarcaseră erau o dovadă a pericolului traversării. Se spune că una din șalupele de combatere a incendiilor, reutilată ca ambarcațiune de transport, s-a ales după o traversare dus-întors cu 436 de găuri de glonț și de schije, doar un metru pătrat din corpul navei nefiind atins.

Cele mai ușoare ținte pentru tunurile germane erau plutele folosite de regimentele de geniu care transportau provizii grele, precum cherestea pentru buncărele din oraș. Când una din aceste plute s-a apropiat în derivă de malul de vest și ostașii s-au repezit să ajute la descărcarea ei, aceștia au descoperit un locotenent de geniu și oameni de-ai lui atât de ciuruiți de gloanțe de mitralieră „de parcă bârnele îmbibate de apă ale plutei și trupurile umane fuseseră mușcate cu sălbăticie de niște dinți de oțel”³⁹.

Cartierul General al Armatei 6 știa că, iarna fiind aproape, nu mai era timp de pierdut. Chiar înainte ca Piața Roșie și silozurile de grâne de la sudul Țariței să fie capturate, Armata 6 a început să se pregătească pentru o lovitură decisivă în nordul orașului, în zona industrială.

Pe 18 septembrie, dis-de-dimineață, Ciuikov se mutase în noul său Cartier General de pe malul Volgăi, la vreo 800 de metri depărtare de Uzina Metalurgică Octombrie Roșu. Ofițerii de stat major aleseseră o zonă neprotejată, mai jos de un tanc de petrol, despre care presupuseseră că este gol.

S-au făcut mari eforturi pentru a transporta peste fluviu, în timpul nopții, mai multă muniție și provizii, precum și întăriri, care au fost debarcate în spatele uzinelor Octombrie Roșu și Barrikadî. Personalul care putea fi folosit mai bine în altă parte a fost evacuat. Cea mai mare parte a apărării antiaeriene din jurul uzinei electrice

Stalingrad fusese zdrobită și depozitul ei de campanie distrus, astfel că tinerele artileriste care supraviețuiseră au fost retrase și transportate pe 25 septembrie peste Volga, pentru a fi redistribuite în alte baterii de pe malul de est.

La ora 6, în dimineața de duminică, 27 septembrie, ofensiva a început cu un bombardament concentrat executat de aparatele Stuka. Fiecare avion care ieșea din formație pentru a executa atacul individual cu sirenele în funcțiune părea o siluetă neagră proiectată pe cerul autumnal la revărsatul zorilor datorită formei sale de pescăruș cu aripile întinse. La sol, două divizii de tancuri și cinci de infanterie înaintau pentru a zdrobi proeminența triunghiulară din vestul malului Volgăi.

Armata 62 a preîntâmpinat lovitura principală a operațiunii germane, la nord de Gorganul Mamaev, cu câteva lovituri de devansare executate în partea lui sudică. Acestea păreau să confirme suspiciunile exagerate ale ofițerilor germani de stat major că transmisioniștii ruși se strecuraseră în teritoriul lor și se racordaseră la liniile germane de transmisiuni terestre. Nu puteau accepta ideea că pregătirile pentru atacul lor fuseseră atât de evidente.

Principalul efort sovietic fusese pregătirea unor obstacole anti-tanc și a unor câmpuri de mine dese în fața principalelor fabrici ce se întindeau pe circa opt kilometri către vest de la Gorganul Mamaev – Uzinele Chimice Azur, Uzina Metalurgică Octombrie Roșu, Fabrica de Armament Barrikadî și Fabrica de Tractoare Stalingrad.

Cu echipamentul lor foarte greu, infanteriștii germani au început să înainteze către liniile lor de pornire în timpul bombardamentelor, în susul și în josul șanțurilor transformate în pante cu grohotiș. De-abia mai respirau din cauza efortului și li se uscaseră gura de teama bătăliei ce îi aștepta. La stânga, o parte a Diviziei 389 infanterie se pregătea să înainteze către locuințele muncitorești ale Uzinei Barrikadî. Un observator le-a descris ca niște „blocuri de locuințe albe și simetrice și căsuțe cu acoperișuri strălucitoare din tablă ondulată”⁴⁰. Bombardamentul aerian avea să le transforme curând într-o mare de flăcări. La mijloc, Divizia 24 tancuri a început să

înainteze plecând de la un mic aerodrom. Divizia 100 infanterie ușoară austriacă a atacat căminele muncitorești de la Uzina Octombrie Roșu. Între timp, la baza acestui flanc, vârful Gorganului Mamaev a fost recucerit de la Divizia 95 pușcași a lui Gorișnii, care fusese zdrobită de bombardamentele aeriene și de artilerie.

Armata Roșie s-a dovedit din nou nemiloasă cu propriii ei civili. În timpul luptei pentru căminele muncitorești de la Uzina Barrikadî, un sergent din Divizia 389 infanterie (fost sergent de poliție din Darmstadt) a observat că „rusoaicele care ieșeau din case cu boccelele lor și încercau să găsească adăpost în partea germană au fost împiedicate să ajungă acolo de focurile de mitralieră ruse trase din spate”⁴¹.

Atacul inamic a fost atât de puternic, încât Ciuikov și-a spus: „Încă o bătălie ca aceasta și vom fi toți în Volga.”⁴² Ceva mai târziu, Hrușciiov a sunat de la Cartierul General al Frontului pentru a se asigura că trupele rezistă. Ciuikov i-a răspuns, gândindu-se, fără îndoială, la soarta Diviziei 95 pușcași de pe Gorganul Mamaev, că principala lor grijă era acum aviația germană. Hrușciiov a vorbit și cu Gurov, comisarul armatei, cerându-i să facă eforturi mai mari.

A doua zi dimineață, luni, 28 septembrie, Luftwaffe și-a concentrat atacurile asupra malului vestic și a traficului fluvial pe Volga pentru a întrerupe aprovizionarea rușilor. Tunurile antiaeriene ale Flotilei Volga au fost atât de mult și de constant folosite în această perioadă, încât ghinturile lor s-au tocit complet. Cinci nave de aprovizionare din șase au fost serios avariate. Ciuikov a cerut insistent să i se acorde mai mult sprijin din partea Armatei 8 aeriene, pentru a ține la distanță avioanele germane în timp ce el a aruncat mai multe regimente în contraatac pentru a recuceri vârful Gorganului Mamaev. Acestea i-au obligat pe germani să se retragă, dar vârful a rămas o „țară a nimănui”. Principala sarcină a lui Ciuikov a fost să-i împiedice pe germani să folosească Gorganul Mamaev ca bază de foc de artilerie, de unde puteau controla nordul Stalingradului și trecerile peste Volga. În acea seară, Ciuikov și personalul său au respirat puțin ușurați pentru că îndepărtaseră principalul pericol, deși știau că pierderea navelor avea să atârne greu. Mii

de răniți zăceau pe malul fluviului, neevacuați, iar trupele din eșalonul întâi rămăseseră fără muniție și fără rații.

Marți, 29 septembrie, germanii au început să zdrobească vârful teritoriului triumfiular sovietic rămas necucerit. Satul Orlovka a fost atacat de la vest de o parte a Diviziei 389 infanterie și de la nord-est de Divizia 60 infanterie motorizată. Deși depășite ca efective, trupele sovietice au rezistat cu disperare. Un caporal din Divizia 389 infanterie scria acasă: „Nu vă puteți imagina cum apărăm Stalingradul – ca niște câini.”⁴³

Pe 30 septembrie, armatele sovietice de la nord au atacat din nou Corpul 14 tancuri. Divizia 60 infanterie motorizată și Divizia 16 tancuri pretindeau că ar fi distrus șaptezeci și două de tancuri, „într-o importantă acțiune defensivă reușită” împotriva a cel puțin două divizii sovietice de pușcași și a trei brigăzi de tancuri. Atacul costisitor al Frontului Don nu a slăbit prea mult presiunea asupra satului Orlovka sau a uzinelor, o acțiune pentru care germanii au avut nevoie, în cele din urmă, de aproape zece zile pentru a o duce la îndeplinire.

Divizia 24 tancuri, cea mai mare parte din Divizia 389 infanterie și Divizia 100 infanterie ușoară au înaintat către Uzina Metalurgică Octombrie Roșu și Fabrica de Armament Barrikadî – „o harababură amețitoare a unei fabrici complet distruse”⁴⁴, așa cum descria un infanterist imensul complex, în care aproape toate geamurile și acoperișul fuseseră distruse de bombe, cu utilajele ruginite contorsionate, de nerecunoscut. „Primii camarazi începuseră să cadă. Strigătele după infirmiere sporeau. Focul se intensifica, dar nu doar din față, acum venea din ambele părți.” Obuzele artileriei rusești și exploziile bombelor de mortiere au provocat și ele pierderi grele din cauza fragmentelor de zid din dărâmături, dar și a schijelor.

A doua zi, pentru a accelera atacul asupra complexului Octombrie Roșu, Paulus a ordonat dislocarea Diviziei 94 infanterie și a Diviziei 14 tancuri din sectorul sudic al orașului. De partea rusă, mult încercata Armată 62 a primit și ea întăririle de care avea atâta nevoie, atunci când Divizia 39 pușcași gardă, comandată de generalul Stepan Guriev, a trecut Volga. Aceasta a fost trimisă imediat să

consolideze linia din dreapta Uzinei Octombrie Roșu. O altă divizie, Divizia 308 pușcași, o a doua mare unitate formată în majoritate din siberieni, a început și ea să treacă Volga, dar aceste întăriri de-abia acopereau pierderile suferite.

Ciuikov se va confrunta în curând cu un pericol neașteptat. Pe 1 octombrie, Divizia 295 infanterie s-a infiltrat în canalele din flancul drept al lui Rodimțev. Oamenii acestuia au replicat cu sălbăticie cu arme automate și grenade, atrăgându-i pe germani în ambuscadă. În timpul nopții însă, un grup numeros de infanteriști germani s-a cățărat prin canalul principal din râpa Krutoi și a ajuns la malul Volgăi. Luând-o către sud, a atacat ariergarda diviziei lui Rodimțev. Raidul a coincis cu o altă pătrundere la dreapta. Rodimțev a reacționat rapid, ordonând fiecărei companii de care se putea dispensa să execute contraatacuri rapide, salvând în acest fel situația.

Pe 2 octombrie, germanii au atacat tancurile de petrol de pe malul râului aflate chiar deasupra Cartierului General al lui Ciuikov. Tancurile, așa cum s-a dovedit, nu erau goale. Lovite de bombe și de obuzele germane, au explodat. Petrolul în flăcări a început să se scurgă de jur împrejurul Cartierului General, ajungând în apele fluviului. Doar radiotransmisionistul muncea. „Unde sunteți?”⁴⁵ întreba repetitiv Statul-Major al Frontului Stalingrad. În cele din urmă, s-a primit răspunsul: „Suntem acolo unde sunt cele mai multe flăcări și fum.”

În prima săptămână din octombrie, Ciuikov se întreba dacă vor fi capabili să mențină fâșia din ce în ce mai strâmtă de pe malul fluviului. Totul depindea de trecerea Volgăi. Știa că regimentele sale serios împuținate provocaseră pierderi grele germanilor, dar rezultatul luptei depindea în egală măsură de temeritate și de resurse. Dar „pentru apărătorii Stalingradului nu există loc de partea cealaltă a Volgăi”⁴⁶. Acesta devenise într-adevăr jurământul sacru al multor ostași. În partea sudică a fabricii, atunci când tancurile germane au înaintat spre o poziție menținută în ruinele unei școli de un detașament de infanterie marină atașat Diviziei 193 pușcași s-a înregistrat unul din cele mai celebre acte de bravură. Pentru că nu mai aveau grenade antitanc, soldatul Mihail Panikako a luat două

bombe cu napalm. Când se pregătea să o arunce pe prima, un glonț german rătăcit i-a explodat-o în mână, acoperindu-l de flăcări. S-a aruncat în față pe ultimii metri și s-a azvârlit de o parte a tancului, izbind cu putere cealaltă bombă, într-o minge de foc, de platforma motorului din spatele turelei.

Și comandanții germani erau îngrijorați. Oamenii lor erau epuizați, iar moralul trupelor scăzuse foarte mult. Soldații din Divizia 389 infanterie, de pildă, sperau că vor fi retrimiși în Franța din cauza pierderilor grave pe care le suferiseră. Suprafața cimitirelor de război germane din spatele liniilor se mărea în fiecare zi. Cei care auziseră discursul lui Hitler din 30 septembrie, de la Berliner Sportpalast, nu s-au simțit încurajați nici atunci când acesta a spus că Puterile Aliate nu apreciau realizările Germaniei, și în special înaintarea de la Don la Volga. Provocând din nou soarta, Hitler insista că „nimeni nu ne va urni din acest loc”⁴⁷.

Note

¹ Halder, p. 528.

² 19 august 1942, Groscurth, p. 548.

³ Dohna-Schlobitten, p. 246.

⁴ BA-MA, RH20-6/216, p. 51.

⁵ Citat în Boelcke, p. 365.

⁶ 29 august 1942, Groscurth, p. 550.

⁷ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.

⁸ Goncearov, discuție, 25 noiembrie 1995.

⁹ Förster, „Evolution and development of German doctrine...”, p. 2.

¹⁰ Strecker, Haller, p. 90.

¹¹ Lt. Anselm Radbruch, scrisoare, 26 septembrie 1942, Bähr și Bähr, p. 174.

¹² Max Plakolb, ÖstA-KA B/1540.

¹³ Smirnov, discuție, 22 noiembrie 1995.

¹⁴ Documentele Grossman, RGALI 1710/1/100.

¹⁵ BA-MA, RH20-6/216, p. 58.

¹⁶ Gfer. O.K., Pion. Bt. 45, 16 septembrie 1942, BZG-S.

¹⁷ Klaus, p. 20.

¹⁸ Jurnalul de război al Armatei 6, 15 noiembrie 1942, BA-MA, RH20-6/221.

¹⁹ Țigankov, discuție, 22 noiembrie 1995.

²⁰ Documentele Grossman, RGALI 681/2/108.

²¹ Țigankov, discuție, 22 noiembrie 1995.

²² 3 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/ 24, p. 10.

²³ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.

²⁴ ȚAMO 48/486/ 39, p. 21.

²⁵ Țigankov, discuție, 22 noiembrie 1995.

²⁶ Col. Vișnevski, 17 noiembrie 1942, AMPSB 602/10343.

²⁷ Lazar Ilici Lazarev, discuție, 13 noiembrie 1995.

²⁸ RȚHIDNI 17/43/1773.

²⁹ Gavriellova, discuție, 22 noiembrie 1995.

³⁰ ȚMVS.

³¹ 21 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 268.

³² Serman, discuție, 7 noiembrie 1995.

³³ Ekaterina Petliuk, John Erickdon, „Soviet women in war“, în Garrad și Garrard (ed.), p. 66.

³⁴ Simonov, *Raznîie dni voinî*, p. 187.

³⁵ Prof. Krimaskaia, citată în Schnieder-Janessen, p. 134.

³⁶ Documentele Grossman, RGALI 1710/1/100.

³⁷ Dobronin către Șcerbakov, 28 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, pp. 297–298.

³⁸ 4 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 47.

³⁹ Maior V. Veliciko, „Armata 62“, în URSS, *Stalingrad*, p. 148.

⁴⁰ Nekrasov, p. 42.

⁴¹ Uffz. Hans Urban, BA-MA, RW4/verso 164, p. 89.

⁴² Ciuiikov, p. 167.

⁴³ Gefr. H.S., Divizia 389 infanterie, BZG-S.

⁴⁴ Viktor Kainzer, Reg. 54 infanterie ușoară, *Staligrandbund Österreich*, mai 1984.

⁴⁵ Maior V. Veliciko, „Armata 62“, în URSS, *Stalingrad*, p. 148.

⁴⁶ 17 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 216.

⁴⁷ Citat în Damarus, vol. II, pp. 1 914, 1 916.

Trădători și aliați

„Noi, rușii, eram pregătiți ideologic pentru Bătălia de la Stalingrad“¹, spunea un ofițer veteran. „În orice caz, nu ne făceam iluzii în legătură cu prețul ei și eram pregătiți să-l plătim.“ Și trebuie să spunem că statul sovietic și poate majoritatea ostașilor nu-și mai făceau iluzii. Nu este o insultă la adresa curajului lor – oricum, îl confirmă – dacă amintim și minoritatea care nu a putut să suporte tensiunea înspăimântătoare a luptei.

Autoritățile sovietice erau necruțătoare. „În orașul cuprins de flăcări“, scria Ciuikov, „nu puteam suferi lașii, nu aveam loc pentru ei.“² Ostașii și în egală măsură civilii fuseseră încunoștințați de avertismentul lui Stalin, care-l cita pe Lenin: „Cei care nu sprijină cu toate mijloacele Armata Roșie și nu susțin ordinea și disciplina ei sunt trădători și trebuie uciși fără milă.“³ Orice „sentimentalism“ era respins. În războiul total, tribunalele militare pot comite erori judiciare, tot așa cum militarii din eșalonul întâi riscau să fie uciși de propria lor artilerie sau de avioanele lor.

Instaurarea unei discipline sălbatice a fost dificilă la început. Abia pe 8 octombrie, Direcția Politică a Frontului Stalingrad a putut să raporteze la Moscova că „starea de spirit defetistă a fost aproape eliminată, iar numărul actelor de trădare este în scădere“⁴. Faptul că regimul sovietic era aproape tot atât de neiertător față de ostașii săi, ca și față de inamic este demonstrat de cele 13 500 de execuții, atât

sumare, cât și judiciare, din timpul Bătăliei de la Stalingrad. Acestea pedepseau toate delictele considerate de comisari „evenimente extraordinare“, de la retragerea fără ordin până la rănile autoprovocate, dezertarea, trecerea de partea inamicului, corupția și activități antisovietice. Ostașii Armatei Roșii erau socotiți vinovați și dacă nu trăgeau imediat în camarazii lor dacă îi vedeau că dezertează sau că se predau inamicului. Odată, la sfârșitul lui septembrie, atunci când un grup de ostași sovietici s-au predat, tancurile germane au înaintat în mare viteză pentru a-i apăra de focul îndreptat către ei dinspre propriile linii⁵.

Cele mai slabe unități ale lui Ciuiikov erau brigăzile speciale de miliție, formate în majoritate din muncitorii de la fabricile din nordul Stalingradului. În spatele lor, pentru a nu le permite să se retragă, erau plasate grupuri de blocare, constituite din komsomoliști voluntari bine înarmați, sau detașamente NKVD. Comisarii acestora, în vestoane de piele negre și înarmați cu pistoale, îi reaminteau scriitorului Konstantin Simonov de Gărzile Roșii din 1918. În cazul Brigăzii 124 speciale⁶, care se confrunta cu Divizia 16 tancuri la Rînok, grupurile de blocare din spatele liniilor i-au forțat pe cei care clacau din cauza tensiunii să fugă la inamic. Dobronin i-a raportat lui Hrușciiov că, pe 25 septembrie, un grup de zece dezertori, printre care se numărau și doi subofițeri, a trecut de partea germanilor. În noaptea următoare, au mai fugit cinci oameni. Potrivit raportului german cu privire la interogarea primului grup de dezertori, efectivul companiei lor se redusese la cincizeci și cinci de oameni. „De la ultimul lor atac, din 18 septembrie, în care suferiseră pierderi grele, nu li se mai încredințaseră misiuni. În spatele liniei frontului se afla o a doua linie, constituită din membri de partid și de Komsomol, înarmați cu mitraliere și pistoale automate.“⁷

Un locotenent sovietic de la Smolensk a dezertat din cu totul alt motiv. Fusese capturat în bătălia pentru Cotul Donului în luna august, dar a reușit să scape din prizonieratul german curând după aceea. Când s-a prezentat la unitate pentru a fi reintegrat în Armata Roșie,

„a fost arestat potrivit unui ordin al lui Stalin, tratat ca dezertor“⁸ și trimis la o companie disciplinară din sectorul Brigăzii 149 speciale.

Alții au dezertat din niște motive care i-au făcut pe germani să-și facă iluzii. „Moralul rușilor este cu adevărat scăzut“, scria acasă un subofițer din Divizia 79 infanterie. „Cei mai mulți dezertori trec la noi pentru că sunt înfometați. Este posibil ca la iarnă rușii să sufere de foamete.“⁹

*

Documentele sovietice dezvăluie o mulțime de lucruri în legătură cu mentalitatea vremii. Atunci când trei ostași din Regimentul de rezervă 178 pușcași¹⁰ au dezertat, i s-a ordonat unui locotenent să plece și să aducă alți trei oameni, ostași sau civili, pentru a completa lipsa. Mulți, dacă nu chiar majoritatea dezertorilor, proveneau din grupurile de întăriri civile, recrutate pentru a completa efectivele. De pildă, o mare parte din cei nouăzeci și nouă de dezertori din Divizia 15 pușcași gardă fuseseră „cetățeni ai Stalingradului evacuați la Krasnoarmeisk“¹¹. „Aceștia erau neinstruiți și unii dintre ei nu aveau nici uniformă. În graba mobilizării, unora nici măcar nu li s-au luat pașapoartele.“ Acest lucru, se recunoștea în raportul către Moscova, era o gravă greșală. „Îmbrăcați în haine civile și cu pașaportul asupra lor, reușeau cu ușurință să se întoarcă din nou peste Volga. Este necesar și urgent să se ridice pașapoartele tuturor ostașilor.“

Pe comisari îi înfuriau zvonurile conform cărora germanii îi lăsau pe dezertorii ruși și ucraineni să plece acasă dacă locuiau în teritoriile ocupate. „Nivelul politic scăzut este exploatat de agenții germani, care își duc munca de corupere, încercând să-i convingă pe ostașii labili să dezerteze, mai ales pe cei ale căror familii au rămas în teritorii temporar ocupate de inamic.“¹² Acești refugiați din fața înaintării germane nu știau nimic despre soarta familiilor și a caselor lor.

Uneori, dezertorii erau împușcați în fața camarazilor din divizia lor. De cele mai multe ori, condamnatul era condus de un pluton din detașamentul de pază al Departamentului Special NKVD într-un loc

anume ales din spatele liniilor. Acolo i se spunea să se dezbrace pentru ca uniforma și cizmele să poată fi refolosite. Cu toate acestea, o astfel de misiune simplă nu se desfășura întotdeauna conform planului. După o execuție la Divizia 45 pușcași, un sanitar a descoperit că ostașul mai avea puls. Când să strige după ajutor, a început un bombardament de artilerie. Condamnatul s-a ridicat în șezut, apoi în picioare și a plecat împleticindu-se către liniile germane. „Nu știm“, se menționează în raportul către Moscova, „dacă a supraviețuit sau nu.“¹³

Se pare că Departamentul Special al Diviziei 45 pușcași a avut lunetiști neobișnuit de slabi; de fapt, lumea se întreabă dacă nu cumva erau încurajați cu o rație suplimentară de vodcă. Cu alt prilej li s-a ordonat să execute un ostaș condamnat pentru automutilare. A fost dezbrăcat de uniformă ca de obicei, împușcat și aruncat într-o groapă de proiectil. S-a aruncat niște pământ peste trupul lui, iar plutonul de execuție s-a întors la Cartierul General al diviziei. Două ore mai târziu, presupusul ostaș executat, cu lenjeria de corp năclăită de sânge și noroi, s-a întors clătinându-se la batalionul său. Același pluton de execuție a fost chemat pentru a-l mai împușca o dată.

În numeroase cazuri, erau informate și autoritățile regiunii în care se afla domiciliul dezertorului. Familia acestuia putea fi astfel persecutată în baza Ordinului nr. 270, ca o pedeapsă suplimentară și în special ca un avertisment. Comisarii și ofițerii Departamentului Special al Frontului Stalingrad considerau represaliile împotriva rudelor apropiate absolut necesare pentru a-i descuraja pe prezumtivii dezertori.

Când investigau cazurile de dezertare, departamentele speciale NKVD exercitau mari presiuni asupra unui suspect pentru a-și denunța camarazii. Un ostaș nou-venit în Divizia 302 pușcași (Armata 51) a fost acuzat de un camarad că ar fi spus: „Dacă sunt trimis pe linia frontului, voi fi primul care va trece la germani.“¹⁴ „Sub interogatoriu“, se pretinde că ar fi mărturisit că i-a convins pe alți cinci ostași să plece cu el și le-a „dezvăluit“ numele, dar se poate

prea bine să fi fost silit de NKVD să inventeze o conspirație în realitate inexistentă.

Comisarii spuneau că „neglijența și bunătatea ofițerilor”¹⁵ încurajau dezertările. Au fost însă și nenumărate cazuri de ofițeri care au făcut uz de dreptul lor de a împușca mortal ca „măsură extremă ce poate fi folosită doar atunci când se află în serviciul activ și când un ostaș al Armatei Roșii refuză să îndeplinească un ordin militar sau se retrage de pe câmpul de luptă”¹⁶. Într-un singur caz autoritățile au considerat că ofițerii au fost mult prea aspri. „În noaptea de 17/18 octombrie, doi soldați au dispărut din [Divizia 204 pușcași a Armatei 64]. Comandantul regimentului și comisarul au ordonat comandantului companiei să-l execute pe comandantul plutonului din care dezertaseră ostașii.”¹⁷ Sublocotenentul în vârstă de nouăsprezece ani venise în acest regiment doar de cinci zile și îi cunoștea vag pe cei doi dezertori din plutonul său. „Comandantul companiei a îndeplinit ordinul. S-a dus la tranșeea în care se afla sublocotenentul și, în prezența comisarului, l-a împușcat mortal.”

*

Nu este exclus ca din dorința de a lăuda caracterul multinațional al Uniunii Sovietice, comisarii să fi subliniat faptul că jumătate din ostașii Armatei 62 nu erau ruși. Secțiunile de propagandă aveau totuși motive serioase să treacă sub tăcere acest subiect. S-a așteptat mult prea mult de la mobilizarea în masă din Asia Centrală. „Le vine greu să înțeleagă unele lucruri”¹⁸, raporta un locotenent rus trimis să comande un pluton de mitraliori, „și nu se lucrează ușor cu ei.” Nefiind familiarizați cu tehnologia modernă, pe cei mai mulți atacurile aeriene îi șocau și îi îngrozeau. Dificultățile de limbă și neînțelegerile iscate din această cauză înrăutățeau și mai mult lucrurile. O mare unitate, Divizia 196 pușcași, din care făceau parte mai ales cazaci, uzbeci și tătari, „a suferit pierderi atât de grele, încât a fost nevoie să fie retrasă de pe front pentru a fi reconstituită”¹⁹.

Comisarii și-au dat seama că situația era foarte gravă, însă recomandarea lor era previzibilă: „Îndoctrinarea ostașilor și ofițerilor de naționalitate nerusă cu țelurile cele mai înalte și mai nobile ale

popoarelor URSS, explicarea jurământului militar și a legii care condamnă orice trădare a patriei.²⁰ Îndoctrinarea lor nu a avut prea mult succes, deoarece majoritatea nu prea știau ce înseamnă războiul. Un tătar din Divizia 284 pușcași, nemaiputând să suporte luptele, s-a hotărât să dezerteze. S-a strecurat noaptea din poziția în care se afla, fără să fie văzut, dar și-a pierdut cumpătul în zona neutră. Fără să-și dea seama, a trecut înapoi în sectorul ocupat de Regimentul 685 pușcași. A găsit un buncăr de comandă și a intrat. Convins că ajunsese la destinație, a crezut că cei ce se uitau fix la el erau ofițeri germani ce purtau uniforma rusească pentru a se deghiza. „A spus că venise să se predea“, s-a consemnat în raport. „Trădătorul a fost executat.“²¹

Comisarii s-au confruntat și cu o problemă de birocrație. „Este foarte greu să clasifici evenimentele extraordinare“²², explica Direcția Politică a Frontului lui Șcerbakov la Moscova, „întrucât nu putem spune în multe cazuri dacă ostașul a dezertat sau a trecut de partea inamicului.“ „În condiții de luptă“²³, raporta aceeași direcție cu alt prilej, „nu este întotdeauna posibil să determinăm cu siguranță ce s-a întâmplat cu anumiți ostași sau cu grupuri de oameni. În Divizia 38 pușcași, un sergent și un ostaș care au fost trimiși să aducă rațiile companiei lor au dispărut. Nimeni nu a aflat ce s-a întâmplat cu ei. S-ar putea să fi fost îngropați de un obuz mare sau să fi dezertat. Atâta vreme cât nu există martori oculari, nu putem decât să facem supoziții.“

Faptul că ofițerii nu reușeau să-și numere ostașii îngreuna lucrurile. Cei absenți erau înregistrați ca trădători, pentru ca apoi să se descopere că fuseseră evacuați la un spital de campanie, fiind grav răniți. Chiar și un ostaș care își făcuse ieșirea din spital pentru a se reîntoarce la unitate și pentru a lupta se putea trezi că era declarat dezertor și condamnat. Cu alte ocazii, neglijența ofițerilor era deliberată. Decesele ostașilor nu erau uneori raportate pentru a se obține mai multe rații, o practică veche de când au apărut armatele organizate, dar considerată acum „dezordine criminală în evidența militară“²⁴.

Trebuie să ne reamintim desigur de recunoașterea de către Dobronin a dificultăților statistice atunci când vedem că au fost 446 de dezertări în luna septembrie²⁵. Nu se face nici o mențiune în legătură cu cealaltă categorie, cea a „tregerii de partea inamicului”. Chiar și rapoartele Frontului Stalingrad despre dezertările în grup dovedesc că problema era gravă. De pildă, după ce trei nopți la rând douăzeci și trei de oameni dintr-un batalion au dezertat, s-a format „o zonă de protecție în fața liniei frontului”²⁶, iar ofițerii „au organizat un serviciu de gardă de douăzeci și patru de ore”.

Rănile autoprovocate erau considerate dezertare prin rea-credință. Un ostaș din Divizia 13 pușcași gardă a lui Rodimțev, suspectat că s-ar fi împușcat în mână, a fost escortat până la punctul medical de prim-ajutor. A încercat să scape în întuneric atunci când artileria germană a deschis focul, dar a fost târât înapoi. A fost examinat de o comisie de medici, care au declarat că se împușcase intenționat. Deținutul a fost executat în fața soldaților din batalionul său. Au fost acuzați de automutilare chiar și ofițeri. Un locotenent în vârstă de nouăsprezece ani din Divizia 196 pușcași, acuzat că s-ar fi împușcat în palma stângă cu un pistol automat, a fost executat în fața ofițerilor din unitatea sa. Raportul insinuează, cu o logică neconvingătoare, că vinovăția era evidentă, deoarece „încercase să-și ascundă crima aplicându-și un bandaj.”²⁷

Cei care se prefăceau că erau bolnavi erau incluși în aceeași categorie. „Unsprezece ostași dintr-un spital de campanie pretindeau că ar fi surdomuți”²⁸, nota Dobronin, înainte de a adăuga cu o satisfacție haină: „Dar după ce comisia medicală a hotărât că erau apti pentru serviciul militar și după ce documentele lor au fost înaintate tribunalului militar, au început să vorbească.”

Automutilarea supremă era suicidul. Ca și Wehrmacht-ul, autoritățile sovietice îl calificau drept un „semn de lașitate”²⁹, sau produsul unor „stări nesănătoase”. Chiar și definiția lașității putea îmbrăca mai multe forme. Un pilot care reușise să se parașuteze din avionul său cuprins de flăcări și-a rupt carnetul de partid imediat după ce a aterizat, crezând că ajunsese în spatele liniilor germane. Când s-a reîntors la bază, comisarul l-a acuzat de lașitate în baza

Ordinului nr. 270 emis de Stalin, deși propaganda sovietică bătea monedă pe faptul că germanii îi executau pe comuniști pe loc.

NKVD-ul și Direcția Politică a Frontului Stalingrad se ocupau foarte serios de orice insinuare referitoare la „activitate antisovietică”. De pildă, „cei asupra cărora se găseau manifeste germane erau predați NKVD-ului”³⁰. Era primejdios să iei de pe jos un astfel de manifest, chiar dacă doar pentru a face din el o țigară cu mahorcă. Un ostaș care și-ar fi pierdut cumpătul și i-ar fi spus unui ofițer superior ce credea despre el și despre Armata Roșie putea fi acuzat de „propagandă contrarevoluționară” sau de „neîncredere în victoria noastră”. Caporalul K., din Divizia 204 pușcași, a fost executat pentru că „a discreditat conducătorii Armatei Roșii și a proferat amenințări teroriste împotriva comandantului său cu grad de ofițer”³¹. Cei care criticau regimul, așa cum au făcut doi ostași din Armata 51, au fost și ei predați NKVD-ului. Unul dintre ei „difuzase afirmațiile fasciste despre colhoznici că ar fi precum sclavii”, iar celălalt spusese că „propaganda sovietică minte pentru a ridica moralul în rândurile armatei”.

Cazurile de „activități antisovietice”, considerate adesea ca fiind sinonime cu crima de „trădare a patriei”, par să fi fost, comparativ, rare pe linia frontului. Ofițerii urmau, în general, sfaturile neoficiale ale Armatei Ruse din 1812: „Atunci când ostașii bombăne, ofițerii nu trebuie să asculte.”³² Cei mai mulți recunoșteau că în război, când se confruntau cu moartea, oamenii aveau nevoie să spună ceea ce gândeau. Pe linia frontului, soldații nu se fereau să-și critice între ei incompetența, corupția și fanfaronada oficialităților partidului comunist. Riscul permanent de a fi uciși în orice clipă îi făcea să nu le pese de comisari și de informatorii Departamentului Special. Cu tranșeele atât de aproape de germani, între un glonț inamic și ultima rație a statului sovietic, cele „nouă grame de plumb”³³ ale NKVD-ului, nu era o diferență prea mare.

Cele mai multe cazuri de activități antisovietice raportate s-au înregistrat în spatele liniilor. Recruții nou veniți care mormăiau printre dinți aveau cele mai mari șanse să fie denunțați de camarazii lor. Un civil din Stalingrad din Batalionul 178 instrucție, care a

îndrăznit să spună că vor îngheța și vor muri de foame la venirea iernii, a fost arestat „din cauza conștiinței politice a recruților K. și L.”³⁴. Paranoia NKVD a acționat și în rândurile detașamentelor de transport și de geniu de pe Frontul Stalingrad, aflate pe malul estic al Volgăi. Doisprezece ostași și cinci ofițeri, printre care și doi ofițeri superiori, au fost arestați în octombrie pentru „activități antisovietice de natură defetistă”. „Cei mai mulți dintre cei arestați sunt din teritoriile ocupate”, adăuga raportul, pretinzând, ca măsură suplimentară de precauție, că plănuiseră „să trădeze patria și să se alăture dușmanului”.

Articolele din ziare, care pretindeau că *frontoviki* discutau cu înflăcărare în tranșee despre conducerea eroică a tovarășului Stalin și că porneau la atac cu strigătul de luptă *Za Stalina!* („Pentru Stalin!”), nu erau decât propagandă. Iuri Belaș, un poet-soldat, a scris cândva:

Ca să fim cinstiți –
în tranșee ultimul lucru la care ne gândeam
era Stalin³⁵.

Oricât de multe povești despre eroismul personal al rușilor ar fi publicat presa sovietică, lipsa totală de respect pentru individ a autorităților era confirmată clar de propaganda de la Stalingrad. Ziarele au preluat lozinca, lansată, după câte se pare, de Ciuikov la o întrunire a consiliului militar: „Fiecare om trebuie să devină una din pietrele Stalingradului.” Unul dintre ofițerii lui Ciuikov a adăugat cu admirație că Armata 62 a „solidificat pietrele orașului inspirat de Stalin ca un ciment viu”³⁶. Această temă s-a concretizat într-un monument monstruos construit după război pe Gorganul Mamaev, unde figurile soldaților printre ruine sunt deliberat portretizate într-un basorelief din zidărie. Monumentul, ridicat în cinstea Uniunii Sovietice, nu a ostașilor, îi transformă pe aceștia într-o armată de teracotă, precum armatele împăraților chinezi de odinioară.

Chiar și politica administrativă cotidiană confirma impresia că ostașii ar fi simple obiecte de care te poți dispensa oricând. Bocancii noi, uniformele și echipamentul erau rezervate noilor armate constituite în spatele frontului. Pentru ostașii din eșalonul întâi de la

Stalingrad, materialele de înlocuire nu proveneau din depozitul intendentei, ci de la camarazii decedați. Nimic nu se risipea când se îngropau morții. Oamenii erau trimiși în timpul nopții în zona neutră pentru a-i dezbrăca pe morți până la lenjeria de corp. Priveliștea camarazilor căzuți, lăsați pe jumătate goi sub cerul liber, i-a revoltat pe mulți dintre ei. Când iarna s-a instalat în plină forță, costumele de camuflaj au devenit deosebit de prețioase. Soldatul rănit încerca înainte de toate să-și scoată haina albă de protecție pentru a nu se mânji cu sânge. Devenise un lucru obișnuit ca un ostaș, prea grav rănit pentru a-și mai putea scoate costumul de camuflaj, să-și ceară iertare pentru petele de sânge de la cei care i-l luau.

Grossman, un observator atent al concetățenilor săi de la Stalingrad, respingea ideea că aceștia ajunseseră să fie niște brute indifferente. „Viața nu este ușoară pentru un rus“, scria el, „însă în sufletul său nu crede că toate acestea sunt inevitabile. În timpul războiului, pe front, am observat două atitudini față de evenimente: fie un optimism incredibil, fie o mâhnire totală. Nimeni nu poate suporta ideea că războiul va dura foarte mult și oricine ar spune că doar multe luni de muncă grea pot conduce la victorie nu este crezut.”³⁷ Adevărul este că într-o astfel de bătălie îngrozitoare nu te poți gândi la altceva decât să supraviețuiești până la sfârșitul zilei sau încă o oră. A gândi mai departe de asta ar fi fost visuri primejdioase.

Ostașii cel puțin aveau un țel și își primeau rațiile destul de regulat pentru a nu se da bătuți. Civili prinși în capcană la Stalingrad nu aveau practic nimic. Cum au reușit 10 000 dintre aceștia, printre care și 1 000 de copii, să supraviețuiască printre ruinele orașului în cele peste cinci luni de lupte rămâne cea mai uimitoare parte din întreaga poveste a Stalingradului.

Sursele sovietice pretind că între 24 august, ziua de după primele raiduri aeriene, când locuitorilor Stalingradului li s-a permis în cele din urmă să treacă Volga, și 10 septembrie, au fost evacuați 300 000 de civili pe malul de est. Raportându-l la populația orașului, numărul acestora este foarte mic. Ceea ce nu s-a recunoscut la vremea aceea a fost că peste 50 000 de civili au rămas blocați

pe malul de vest, în parte din cauza controlului NKVD asupra trecerii fluviului.

Ultima evacuare oficială a fost haotică și tragică. Numărul civililor era foarte mare, printre ei aflându-se familii cărora nu li se dăduse autorizația de plecare decât în ultimul moment, adesea fără nici un motiv rezonabil. Vaporul era încărcat până la refuz, chiar primejdios de supraîncărcat, așa că nu s-a mai permis îmbarcarea nici unei persoane. Cei rămași se uitau cum pleacă feribotul. Erau disperați, dar apoi au văzut cum la „doar cincizeci de metri de debarcader, feribotul a fost lovit de o bombă”³⁸ și s-a scufundat, în flăcări, în fața ochilor lor.

Mulți civili nu se puteau apropia nici măcar de malul apei, fiind blocați în spatele liniilor germane de înaintare rapidă a Armatei 6. La 2 septembrie, Hitler ordonase să se curețe Stalingradul de civili, deși primul exod fusese mai curând spontan decât organizat. O coloană imensă de refugiați a părăsit orașul îndreptându-se către vest, la 14 septembrie, spre teritoriul ocupat de germani, cu câteva lucruri puse în roabe sau înghesuite în geamantane de carton. Un corespondent german de război a văzut civili prinși în foc de artilerie transformați într-o grămadă însângărată de trunchiuri și haine zdrențuite și o mână prinsă între firele de telegraf de deasupra. Cei care au reușit să ajungă în teritoriul german aveau puține șanse să găsească ceva de mâncare. Detașamente ale Armatei 6 se pusese deja pe treabă, rechiziționând și culegând pentru propriul uz toate recoltele din regiune. Chiar și țăranilor cazaci, unii dintre ei foști albgardiști, care îi întâmpinaseră cu pâine și sare pe germani ca eliberatori, li s-au luat toate vitele și grânele.

Priveliștea refugiaților putea produce perplexitate, așa cum recunoștea, fără să vrea, un subofițer din Divizia 295 infanterie, într-o scrisoare către cei de acasă. „Astăzi am văzut mulți refugiați venind de la Stalingrad. O scenă de o tristețe de nedescris. Copii, femei, bătrâni – bătrâni ca bunicul – zac pe marginea drumului doar cu haine subțiri pe ei, fără nimic care să-i apere de frig. Cu toate că sunt dușmanii noștri, a fost zguduitor. Pentru asta, nu avem suficiente cuvinte pentru a le mulțumi Führer-ului și bunului Dumnezeu

că patria noastră este încă ferită de o astfel de nenorocire îngrozitoare. Am văzut până acum multă suferință în acest război, dar Rusia depășește orice. Și, mai presus de toate, Stalingradul. Nu puteți să înțelegeți: ar trebui să vedeți.”³⁹

Miile de femei și copii rămași în oraș căutau să se adăpostească în pivnițele caselor dărâmate, în canale și în peșterile săpate în malurile abrupte. Se pare că au fost civili care se ghemuiau în gropile de proiectil de pe Gorganul Mamaev în momentele cele mai grele ale luptelor. Majoritatea, bineînțeles, nu au supraviețuit. La prima sa vizită, Simonov a înmărmurit. „Am trecut un pod peste unul din canalele ce străbăteau orașul. Nu voi uita niciodată ce am văzut atunci. Acest canal, care se întindea în stânga și în dreapta mea, mișuna de viață, ca un mușuroi de furnici. Străzi întregi fuseseră excavate pe ambele părți. Gurile peșterilor erau acoperite cu scânduri arse și zdrențe. Femeile folosiseră tot ce le era util.”⁴⁰

Simonov a scris despre suferința „aproape incredibilă” a tuturor celor de la Stalingrad, militari sau civili, dar a renunțat rapid la sentimentalisme — „Aceste lucruri sunt inevitabile: lupta este pe viață și pe moarte.”⁴¹ Și a continuat cu descrierea trupului unei femei înecate dus de apă la malul Volgăi, ținându-se încă de un buștean ars „cu degetele contorsionate și înțepenite. Chipul îi era desfigurat: suferința pe care o îndurase înainte ca moartea să o mântuiască trebuie să fi fost îngrozitoare. Germanii au făcut acest lucru, l-au făcut în fața ochilor noștri. Și să nu îndrăznească cumva să ceară îndurare celor care au fost martori la fărâdelege. După Stalingrad vom fi fără milă”.

Cu toate că găsirea unui adăpost era cel mai important lucru, civilii se confruntau cu imposibilitatea de a găsi mâncare și apă. În pauzele dintre bombardamente, femeile și copiii ieșeau din găurile lor din pământ pentru a tăia hălci din caii morți înainte ca șobolanii și câinii vagabonzi să lase în urmă doar schelete. Principalii scotocitori erau copiii. Mai tineri, mai mici și mai sprinteni, erau ținte mai greu de nimerit. Se furișau noaptea la silozul de cereale ars din sudul Țariței, pe care germanii îl cuceriseră în cele din urmă. Acolo reușeau adesea să umple sacoșe sau ghiozdane cu grâu pârjolit și să

fugă apoi cât îi țineau picioarele, dar santinelele germane, care apărau silozurile pentru uzul propriei lor armate, i-au împușcat pe câțiva dintre ei. Cei care încercau să fure cutiile cu rațiile de alimente ale Wehrmacht-ului erau împușcați pe loc atât în Stalingrad, cât și în spatele frontului.

Și soldații germani se foloseau de orfanii din Stalingrad. Treburi zilnice, precum umplerea sticlelor cu apă, erau periculoase atunci când lunetiștii ruși pândeau orice mișcare. Astfel, pentru o coajă de pâine, îi puneau pe micuții ruși, fete sau băieți, să se ducă cu sticlele la malul Volgăi și să le umple cu apă. Când partea sovietică și-a dat seama ce se întâmplă, soldații Armatei Roșii îi împușcau pe copiii ce îndeplineau astfel de misiuni. Un precedent pentru o astfel de lipsă de milă s-a stabilit la începutul asediului Leningradului, când civilii au fost folosiți de trupele germane ca scut. Stalin a emis imediat un ordin conform căruia trupele Armatei Roșii urmau să omoare civilii care ascultau de ordinele germane, chiar dacă acționau sub constrângere. „Dușmanul“, raporta Divizia 37 pușcași gardă, „a forțat civilii să târască până la el soldații și ofițerii germani morți. Ostașii noștri au deschis focul în toți cei care încercau să care leșuri fasciste.“⁴² Alți copii au fost mult mai norocoși. S-au aciuat pe lângă regimentele și Cartierele Generale sovietice. Mulți erau folosiți drept curieri, cercetași sau spioni, iar orfanii mai mici, unii chiar de patru sau cinci ani, erau mascote.

Cartierul General al Armatei 6 și-a stabilit o comenduire pentru centrul și nordul orașului și o alta pentru partea de sud a Țăriței. Fiecare avea o companie de jandarmerie ce răspundea, printre altele, de apărarea împotriva sabotajelor și de înregistrarea și evacuarea civililor. S-au dat instrucțiuni ca orice cetățean neînregistrat să fie împușcat. Evreilor li s-a ordonat să poarte steaua galbenă pe mânecă. Jandarmeria lucra împreună cu poliția secretă de campanie, condusă de comisarul Wilhelm Möritz. Un ofițer de la comenduire, capturat după bătălie, a recunoscut în timpul interogatoriului că printre sarcinile lor se numărau selectarea unor civili „corespunzători“⁴³ pentru muncă forțată în Germania și predarea la

serviciile de securitate a activiștilor comuniști și a evreilor. Potrivit surselor sovietice, germanii au executat mai mult de 3 000 de civili în timpul luptelor și peste 60 000 de civili din Stalingrad au fost transportați, la ordinele lui Hitler, în Reich, la muncă forțată. Nu este menționat numărul evreilor și al comuniștilor arestați de Jandarmeria Armatei 6 și predați SS-ului. Unitatea specială 4a, ce urma înaintarea Armatei 6, a ajuns la Nijne-Cirskaaia în spatele Corpului 24 tancuri, pe 25 august, unde a masacrat două camioane cu copii, „majoritatea cu vârste între șase și doisprezece ani”⁴⁴. Aceeași unitate a executat și câțiva oficiali comuniști și informatori NKVD, denunțați de cazaci, ale căror familii de culaci avuseseră mult de suferit din cauza regimului sovietic. Unitatea specială a rămas în zona Stalingrad până în cea de-a patra săptămână din septembrie.

Pe 5 octombrie s-a operat o masivă evacuare a civililor, ultima având loc la începutul lunii noiembrie. Au fost selectate loturi de civili care să fie încărcăți în vagoanele de vite trase la capetele de linie. Mizeria refugiaților era frapantă. Cei mai înțelepți luaseră toate păturile pe care le-au putut căra pentru a le schimba pe mâncare în săptămânile următoare. Civili din Stalingrad au fost duși inițial într-un lagăr improvizat lângă satul Voroponovo (acum Gorkovski), apoi în alte lagăre la Marinovka, Kalaci și Nijne-Cirskaaia.

Tratamentul de care au avut parte nu a fost atât de rău precum cel aplicat ostașilor ruși luați prizonieri. Într-o temniță de lângă Gumrak se aflau, la 11 septembrie, peste 2 000 de prizonieri de război, mulți dintre ei din batalioanele de miliție muncitorești. Ofițerii sovietici au fost lăsați să mențină ordinea, la nevoie chiar cu pumnul, atunci când li se arunca de mâncare peste gardul de sârmă ghimpată. Nu s-a asigurat nici un fel de asistență medicală. Un medic sovietic a făcut tot ce a putut pentru răniți, dar în „cazurile fără speranță, nu putea decât să le mai aline suferințele”⁴⁵.

Raziile următoare au fost mai brutale. În cele din urmă, „o mulțime imensă și neagră”⁴⁶ a fost forțată să plece odată cu primele ninsori. Acest ultim și cel mai mare grup de civili din Stalingrad a fost dus la Karpovka și în alte lagăre. Condițiile erau înfiorătoare.

Chiar și numele de „lagăre“ era optimist, deoarece acestea nu erau decât niște terenuri mari delimitate cu sârmă ghimpată, aflate sub cerul liber, în stepă. Nu existau barăci sau colibe. Pentru a scăpa de vântul mușcător, prizonierii au săpat gropi în pământ cu mâinile goale, cuibărindu-se apoi acolo unul lângă altul. În noaptea de 7 noiembrie, când prizonierii ruși sărbătoreau aniversarea revoluției, cântând încetisor, între ei, a început să plouă cu găleata. Către dimineață, temperatura a scăzut foarte mult, s-a lăsat înghețul, iar ei tremurau fără să se poată controla în hainele lor ude learcă. Mulți au murit. Într-una din gropi, o mamă ce stătea lângă Valentina Nefiodova ținea strâns pe genunchi doi copii sugari, o fetiță și un băiat: fetița a supraviețuit, dar băiețelul i-a murit în brațe. Vărul adolescent al Nefiodovei a murit și el înghețat.

Paznicii din aceste lagăre erau în special ucraineni în uniforme germane.* Mulți erau *bulboviți*, naționaliști de extremă-dreapta, numiți astfel după Taras Bulba, care își tratau înfiorător victimele. Nu toate gărzile erau nemiloase. Dacă erau mituiți, unii îi lăsau pe deținuți să evadeze. Dar curând evadații aveau să fie vânați în plină stepă de jandarmerie. Într-un lagăr din Morozovsk, totuși, familia Goncarev, formată din mamă, bunică și doi copii, a fost salvată datorită bunătății unui medic german, care a aranjat să fie mutată într-o casă țărănească din apropiere pentru că băiatul în vârstă de unsprezece ani, Nikolai, suferise degerături cumplite.

Miile de oameni care reușiseră să evite raziile din oraș și duceau o viață de primitivi sub dărâmături – „nimeni nu știe cum“⁴⁷ – s-au îmbolnăvit din cauza alimentelor alterate și a apei poluate. La periferia orașului, copiii se strecurau, ca niște animale sălbatice, în căutarea rădăcinilor și a fructelor de pădure. Mulți supraviețuiau câte trei sau patru zile cu un colț de pâine mucegăită primită de la un soldat rus sau german, în funcție de linia frontului. Femeile erau

* Aproximativ 270 000 de ucraineni⁴⁸ fuseseră recrutați din lagărele de deținuți până la 31 ianuarie 1942. Alții erau voluntari civili. Comenduirea germană din Stalingrad, potrivit unui raport NKVD, avea 800 de tineri ucraineni înarmați și îmbrăcați în uniformă, pe care îi folosea pentru serviciul de gardă și misiuni de escortă⁴⁹.

adesea forțate să-și vândă trupurile vlăguite pentru a supraviețui sau a alăpta un sugar. Există rapoarte care menționează existența unor bordeliuri improvizate printre ruine. Au fost cazuri în care s-a înfiripat chiar un fel de dragoste, fără nici un viitor, între rusoaice și soldații germani. Aproape invariabil a fost vorba de legături fatale. O femeie din Stalingrad, acuzată că „făcea semne inamicului cu o batistă albă”⁵⁰, „ascundea trei fasciști” în pivnița ei. A fost predată NKVD-ului. Cei trei soldați germani au fost împușcați pe loc.

În sectoarele mai îndepărtate de oraș, după ce serviciile de informații sovietice au devenit mai versate, au fost omorâți mai puțini germani atunci când au fost capturați. Nevoia de a obține informații precise de la prizonieri a devenit mai acută în octombrie, atunci când Jukov și statul său major planificau marea contraofensivă.

Interogarea⁵¹ prizonierilor de război germani, care avea loc de obicei a doua zi după capturare, se desfășura aproape după același tipic. Obiectivele principale erau identificarea unității din care proveneau și evaluarea efectivului curent, a situației aprovizionării și a moralului. Prizonierilor germani li se puneau și întrebări de genul: Au fost membri ai Hitlerjugend? Ce știu despre pregătirile pentru folosirea armelor chimice? Despre ce acțiuni de partizani au auzit sau au fost martori? Cât de eficiente erau manifestele propagandei sovietice? Ce le-au spus ofițerii lor despre comuniști? Care a fost itinerarul diviziei lor după iunie 1941? (Întrebarea încerca să stabilească dacă aveau vreo legătură cu crimele de război raportate în zonele prin care trecuseră.) Dacă prizonierul provenea dintr-o familie de fermieri, foloseau la muncă prizonieri de război ruși? Cum se numeau? Scrisorile de acasă erau confiscate pentru a se găsi indicii cu privire la moralul civililor din Germania. La sfârșitul verii și în toamna anului 1942, după „raidurile celor o mie de avioane de bombardament” ale forțelor aeriene britanice, anchetatorii NKVD erau interesați în mod deosebit de efectul acestora asupra moralului civililor și al soldaților de pe front. Mai târziu, când NKVD-ul a descoperit cu stupeoare că un număr atât de mare de cetățeni sovietici, mai ales foști ostași ai Armatei Roșii, luptau în rândurile

Wehrmacht-ului, anchetatorii au încercat să afle de la prizonieri câți erau în fiecare companie.

Dintr-un instinct de autoapărare, prizonierii spuneau ceea ce rușii se așteptau să audă. În unele cazuri, declarațiile erau chiar adevărate. „Soldații mai bătrâni“, spunea un caporal, „nu cred în propaganda pe care Goebbels încearcă să ne-o vâre în cap. Ne reamintim lecțiile de neuitat ale anului 1918.“⁵² Pe la mijlocul lui septembrie, soldații germani luați prizonieri recunoșteau deschis în fața anchetatorilor ruși că atât ei, cât și camarazii lor „se temeau de apropierea iernii“.

Multe interogatorii ale prizonierilor au fost conduse de căpitanul N.D. Diatlenko de la NKVD, vorbitor de limba germană transferat la Departamentul 7 al Frontului Stalingrad. Locotenent-colonelul Kaplan⁵³, adjunct al șefului Serviciului de Informații al Armatei 62, pe de altă parte, era nevoit să interogheze prizonierii prin intermediul translatorului Derkacev. Kaplan nu pierdea vremea când se apuca de treabă. După ce un caporal grav rănit a spus că Divizia 24 tancuri nu mai avea decât șaisprezece tancuri, Kaplan a notat la baza paginii: „Interogatoriul nu a fost terminat pentru că omul a murit curând din cauza rănilor.“

Conștient de tensiunile existente între armatele germane și române, pe Kaplan îl interesau și relațiile încordate din cadrul Wehrmacht-ului. Prizonierii austrieci, poate în speranța unui tratament mai bun, s-au plâns de faptul că ofițerii germani îi discriminau. Un ceh în vârstă de treizeci și doi de ani din Divizia 24 tancuri, capturat la 28 septembrie, s-a oferit voluntar să lupte pentru Uniunea Sovietică. Obiectivul principal al serviciilor de informații ale Armatei Roșii era, la vremea aceea, evaluarea precisă a dependenței germanilor de diviziile aliate pe Frontul Donului și în Stepă Kalmukă.

Mai mulți comandanți germani de regimente erau îngroziți de forțele de înlocuire ce li se trimiteau. Un astfel de comandant din Divizia 14 tancuri scria că este nevoie de „măsuri foarte energice“⁵⁴ pentru a suplini „lipsa de voință și de curaj“.

Cea mai mare slăbiciune o constituiau, totuși, trupele aliate, reprezentate ca armate complete pe harta operațională a lui Hitler. Moralul italienilor, românilor și ungarilor fusese zguduit de atacurile izolate ale partizanilor asupra trenurilor ce-i transportau pe front. Moralul lor avea însă să fie curând grav afectat din cauza atacurilor aeriene rusești, chiar dacă în urma acestora se înregistrau pierderi minore. Și atunci când s-au confruntat cu un atac la sol cu rachete katiușa lansate de una dintre „orgile lui Stalin“, trupele lor au început să se întrebe ce căutau acolo.

Avioanele sovietice au lansat manifeste scrise în maghiară, italiană și română, în care li se spunea soldaților aliați să nu-și dea viața fără rost pentru germani. Acest gen de propagandă a avut efect în special asupra minorităților naționale. Sârbii și rutenii mobilizați în cadrul forțelor ungare au fost primii suspectați că intenționau să dezerteze. „Cum să avem încredere în cei ce nu sunt unguri?“⁵⁵ scria caporalul Balogh în jurnalul său. Serviciile de informații ale Armatei Roșii raportau la Moscova că mici grupuri plănuiau să dezerteze chiar înainte de a ajunge pe front. Atunci când atacau rușii, se ascundeau în tranșee și așteptau să se predea.

Un dezertor rutean din alt regiment, interogat de NKVD, a mărturisit că majoritatea camarazilor săi se rugau continuu „Doamne, ține-mă în viață“⁵⁶, în timpul „zilelor în care stăteau în tranșee“.

Una din cele mai mari probleme cu armatele aliate era confuzia. Asupra unităților înaintate se executau continuu trageri de artilerie și bombardamente de către propriii lor aliați. „Doamne, ajută-ne și scurtează această bătălie“, scria caporalul Balogh. „Toți ne bombardează și trag în noi.“ La mai puțin de o săptămână după aceea, avea să scrie: „O, Doamne, oprește acest război îngrozitor. Dacă trebuie să mai luptăm mult, ne vor lăsa nervii [...]. Vom mai avea oare parte de o duminică plăcută acasă? Vom mai avea oare norocul să ne sprijinim de porțile noastre? Își vor aminti cei de acasă de noi?“ Moralul scăzuse atât de mult, încât autoritățile militare ungare le-au

interzis soldaților să scrie acasă dacă ceea ce scriau era de natură să producă neliniște la Budapesta. Nici mita nu mai avea efect. Înaintea fiecărui atac, soldații erau încurajați „cu cea mai bună masă posibilă – ciocolată, dulceată, slănină, zahăr și gulaș“, dar cei mai mulți sufereau după aceea de dureri puternice de stomac, pentru că „omul aici nu este obișnuit cu astfel de mâncare“.

„Rușii au lunetiști remarcabili“, scria Balogh pe 15 septembrie. „Doamne, nu mă lăsa să fiu ținta lor. Ne confruntăm cu cele mai bune unități rusești“⁵⁷, adăuga caporalul prost informat, „pușcașii siberieni sub comanda lui Timoșenko. Ne este frig, deși n-a venit încă iarna. Ce se va întâmpla la iarnă dacă vom rămâne aici? Ajută-ne, Sfântă Fecioară, să ne întoarcem acasă.“ Consemnarea din jurnal de a doua zi – o altă rugăciune adresată lui „Dumnezeu și Sfintei Fecioare“ – avea să fie ultima. Jurnalul lui Balogh, recuperat de pe cadavrul său în apropiere de malul Donului, a fost tradus în limba rusă la Cartierul General al Frontului Sud-Vest al generalului Vatutin și trimis la Moscova.

Armata 8 italiană, care ținea flancul Donului între unguri și Armata 3 română, le provocase îngrijorare germanilor încă de la sfârșitul lunii august. Cartierul General al Führer-ului a fost nevoit să accepte să fie folosit Corpul 29 armată pentru a întări apărarea italiană. Personalul său a adresat următorul sfat ofițerilor de legătură: „Trebuie să-i tratați politicos și este necesară o anumită înțelegere politică și psihologică [...]. Climatul și mediul din Italia fac ca soldatul italian să se deosebească de cel german. Pe de-o parte, italienii obosesc mai ușor, iar pe de altă parte sunt mai exuberanți. Nu trebuie să vă manifestați superioritatea față de aliații noștri italieni, care au venit aici fără teamă, în condiții grele și necunoscute, ca să ne ajute. Nu le spuneți vorbe urâte și nu fiți aspri cu ei.“⁵⁸ Înțelegerea nu a schimbat prea mult lipsa vădită de entuziasm a italienilor pentru război. Un sergent, întrebat de un interpret sovietic de ce batalionul său s-a predat fără să tragă nici un foc, a replicat cu o logică civilă sănătoasă: „Nu am replicat cu foc pentru că am crezut că ar fi o greșeală.“⁵⁹

Armata 6, într-o demonstrație de unitate anti-Komintern – a avut chiar subordonată o unitate aliată, Regimentul 369 croat, atașat Diviziei 100 infanterie ușoară austriacă. Pe 24 septembrie, *poglavnicul* (conducătorul) Croației, dr. Ante Pavelić, a sosit pe calea aerului pentru a inspecta trupele și a decerna medalii. A fost întâmpinat de generalul Paulus și de o gardă de onoare formată din trupele de la sol ale Luftwaffe.

Din punct de vedere strategic, cele mai mari formații aliate au fost cele două armate românești din flancurile Armatei 6 a lui Paulus. Dar nu numai că erau prost echipate, dar nici nu aveau efectivele complete. Regimul din România, presat de Hitler să contribuie cu mai multe trupe, recrutase peste 2 000 de deținuți condamnați pentru viol, jaf sau crimă. Jumătate dintre aceștia au fost trimiși la Batalionul 991 special de pedeapsă⁶⁰, dar au dezertat atât de mulți la prima confruntare cu inamicul, încât unitatea a fost dizolvată și cei rămași au fost transferați la Divizia 5 infanterie de pe Frontul Donului, aflat în apropierea localității Serafimovici.

Ofițerii români par să fi avut o teamă paranoică de infiltrarea inamicului în ariergardă. Izbucnirea epidemiei de dizenterie a fost privită cu ceva mai mult decât suspiciune. „Agenții ruși”⁶¹, avertiza o circulară a Diviziei 1 infanterie română, „au provocat otrăviri în masă în ariergardă pentru a determina pierderi umane în rândurile trupelor noastre. Folosesc arsenic, iar un gram este suficient să omoare zece oameni.” Se presupunea că otrava era ascunsă în cutii de chibrituri și „agenții” au fost identificați în persoana „femeilor, bucătarilor sau ajutoarelor care au legătură cu pregătirea hranei”.

Militarii germani de toate gradele care veneau în contact cu aliații lor erau adesea înspăimântați de comportamentul ofițerilor români față de subordonații lor. Aveau o atitudine de „stăpân față de vasal”⁶². Un conte austriac, locotenentul Stolberg, raporta: „Înainte de toate, ofițerii nu erau buni de nimic [...] nu-i interesau oamenii lor.”⁶³ Un caporal de geniu din Divizia 305 infanterie a observat că bucătăriile de campanie românești pregăteau trei meniuri – „unul pentru ofițeri, altul pentru subofițeri și un al treilea pentru soldați, ale căror rații erau foarte mici”⁶⁴.

Între cei doi aliați izbucneau frecvent încăierări. „Pentru a evita în viitor incidentele lamentabile și neînțelegerile între soldații germani și români, a căror prietenie este pecetluită de sângele vărsat pentru o cauză comună pe câmpul de bătălie”⁶⁵, comandantul Armatei 3 române recomanda organizarea unor „vizite, mese, petreceri, mici chefuri și altele de acest fel, pentru ca unitățile române și germane să stabilească o legătură spirituală mai strânsă”.

La începutul toamnei, în 1942, ofițerii de informații ai Armatei Roșii intuiau doar dependența Wehrmacht-ului de hiwi – prescurtare a cuvântului *Hilfswillige* – ajutoare voluntare. În timp ce unii erau voluntari, majoritatea erau prizonieri de război sovietici, recrutați din lagăre pentru a completa efectivele, fiind folosiți inițial ca salahori, iar apoi din ce în ce mai mult în lupte.

Colonelul Groscurth, șeful Statului-Major al Corpului 11 de la Cotelul Donului, observa într-o scrisoare către generalul Beck: „Este tulburător faptul că suntem nevoiți să întărim trupele noastre combatante cu prizonieri de război ruși, care sunt deja folosiți ca artileriști. Este o stare de lucruri neobișnuită ca «bestiile» împotriva cărora luptăm să trăiască acum alături de noi în cea mai strânsă armonie.”⁶⁶ Armata 6 avea peste 50 000 de auxiliari ruși⁶⁷ atașați la diviziile înaintate, aceștia reprezentând peste un sfert din efective. Diviziile 71 și 76 infanterie aveau fiecare, la mijlocul lui noiembrie, câte 8 000 de hiwi, în mare un număr egal cu cel al germanilor din efectivele lor. (Nu există date în legătură cu acei hiwi atașați restului Armatei 6 și altor formații auxiliare, al căror număr, potrivit unor estimări, s-ar fi ridicat la peste 70 000).

„Rușii din Wehrmacht pot fi împărțiți în trei categorii”⁶⁸, i-a spus un hiwi luat prizonier NKVD-istului care îl interoga. „În primul rând, soldații mobilizați de trupele germane, așa-numitele secții cazace, atașate diviziilor germane. În al doilea rând, voluntarii proveniți din rândurile localnicilor sau prizonierilor ruși ori al soldaților Armatei Roșii care au dezertat pentru a se alătura germanilor. Aceștia poartă uniforme germane, cu propriile lor grade și semne distinctive. Mănâncă cot la cot cu soldații germani și fac

parte din regimentele germane. În al treilea rând, prizonierii ruși, care fac treburile murdare, lucrează la bucătărie, la grajduri etc. Cele trei categorii sunt tratate diferit, cel mai bun tratament fiind, firește, rezervat voluntarilor. Soldații de rând s-au purtat frumos cu noi, însă cel mai rău am fost tratați de ofițerii și subofițerii din divizia austriacă.“

Acest hiwi fusese unul din cei unsprezece prizonieri luați din lagărul de la Novo-Aleksandrovsk, la sfârșitul lunii noiembrie 1941, ca să lucreze pentru Wehrmacht. Opt au fost împușcați după ce au leșinat în timpul marșului din cauza inaniției. Acest supraviețuitor a fost atașat unei bucătării de campanie a unui regiment de infanterie, unde curăța cartofi. A fost transferat apoi la grajduri ca îngrijitor de cai. Multe din așa-numitele unități cazace, constituite în vederea acțiunilor împotriva partizanilor și în raioanele din spatele frontului, menționate de el erau formate în majoritate din ucraineni și ruși. Hitler nu putea suferi ideea existenței unor slavi, considerați suboameni (*Untermenschen*), în uniformă germană, așa că i-a numit cazaci, care, din punct de vedere rasial, erau mai acceptabili. Acest lucru reflecta dezacordul fundamental între conducătorii naziști, obsedați de subjugarea totală a slavilor, și ofițeri, militari de carieră, care credeau că singura lor speranță era să acționeze ca eliberatori ai Rusiei de comunism. La începutul toamnei 1941, serviciile de informații ale Wehrmacht-ului au ajuns la concluzia că germanii nu puteau câștiga în Rusia dacă invazia era transformată într-un război civil.

Acei hiwi din lagărele de prizonieri pe care diferite promisiuni îi determinaseră să se înroleze ca voluntari aveau curând să deschidă ochii. Un dezertor rutean a descris în timpul interogatoriului câțiva hiwi pe care îi întâlnise când căuta apă în sat. Erau ucraineni care dezertaseră și trecuseră la germani în speranța că vor ajunge acasă la familiile lor. „Am crezut în manifestele germanilor“, i-au spus ei, „și doream să ne întoarcem la nevestele noastre.“⁶⁹ În schimb, s-au trezit în uniforme germane, instruiți de ofițeri germani. Disciplina era neîndurătoare. Puteau fi împușcați

„pentru cea mai mică greșeală“, precum rămânerea în urmă în rutele de marș. Curând aveau să fie trimiși pe front. „Înseamnă oare că vă veți uicide concetățenii?“ i-a întrebat ruteanul. „Ce putem face?“ i-au răspuns ei. „Dacă fugim înapoi la ruși, vom fi considerați trădători. Dacă refuzăm să luptăm, vom fi împușcați de germani.“

Majoritatea unităților germane înaintate par să-i fi tratat bine pe hiwi, chiar dacă cu o urmă de dispreț afectuos. Soldații unui detașament de tunuri antitanc din Divizia 22 tancuri aflat la vest de Don obișnuiau să-i dea hiwiului lor, pe care bineînțeles îl numeau Ivan⁷⁰, câte o manta și o pușcă pentru a le păzi tunul antitanc atunci când se duceau în sat să bea ceva, dar odată au fost nevoiți să vină repede înapoi pentru că un grup de soldați români, descoperind identitatea acestuia, voiau să-l împuște.

Pentru autoritățile sovietice, ideea că foști ostași ai Armatei Roșii luptau în Wehrmacht era vădit stânjenitoare. Au tras concluzia că epurările și munca Departamentului Special nu fuseseră suficient de conștiincioase. Direcția Politică a Frontului Stalingrad și NKVD-ul erau obsedate de ideea că hiwi erau folosiți pentru a infiltra și ataca liniile lor. „În unele părți ale frontului“, a fost informat Șcerbakov, „sunt cazuri în care foști ruși, îmbrăcați în uniforme ale Armatei Roșii, pătrund în pozițiile noastre în scop de recunoaștere și capturează ofițeri și soldați pentru a fi interogați.“⁷¹ În sectorul Diviziei 38 pușcași (Armata 64), în noaptea de 22 septembrie o patrulă de cercetare a dat peste o patrulă germană. Ostașii Armatei Roșii au raportat la întoarcere că printre germani se afla cel puțin un „fost rus“.

Sintagma „fost rus“ va deveni sinonimă cu condamnarea la moarte pentru sute de mii de oameni în următorii trei ani, când SMERȘ-ul se va concentra asupra problemei trădării, atât de dragă lui Stalin. Deposedând sumar opozanții și defectorii de identitatea lor națională, Uniunea Sovietică a încercat să elimine orice aluzie că ar fi existat cazuri de lipsă de loialitate în Marele Război Patriotic.

Note

- ¹ Smirnov, discuție, 22 noiembrie 1995.
- ² Ciuikov, p. 223.
- ³ *Stalinskoie znamia*, 4 septembrie 1942.
- ⁴ 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 74.
- ⁵ ȚAMO 48/486/25, p. 20.
- ⁶ 3 octombrie 1942, Dobronin către Consiliul Militar al Frontului Stalingrad, ȚAMO 48/486/25, p. 8 A, RH27-16/43.
- ⁷ BA-MA, RH27-16/43.
- ⁸ BA-MA, RH27-16/43.
- ⁹ Uffz. J. Sch., Divizia 79 infanterie, 22 septembrie 1942, BZG-S.
- ¹⁰ Dobronin către Șcerbakov, 21 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 239.
- ¹¹ 13 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 162; 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 77.
- ¹² 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 77.
- ¹³ 26 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 317–318.
- ¹⁴ 16 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 209.
- ¹⁵ 13 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 165.
- ¹⁶ 15 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 201.
- ¹⁷ 13 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 165.
- ¹⁸ 11 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 138–139.
- ¹⁹ 14 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 183.
- ²⁰ 14 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 185.
- ²¹ 15 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 176.
- ²² 13 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/ 25, p. 163.
- ²³ ȚAMO 48/486/24, p. 79.
- ²⁴ 23 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 292.
- ²⁵ ȚAMO 48/486/29, p. 49.
- ²⁶ 15 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 187.
- ²⁷ 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 82.
- ²⁸ 25 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 259.
- ²⁹ 7 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 106.
- ³⁰ 18 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 240.
- ³¹ 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, pp. 82–83.
- ³² Nikolai Filin, „Kak i pocmu ia bîl agentom SMERȘ“, *Vecernaia Moskva*, 25 noiembrie 1995.
- ³³ ȚAMO 48/486/24, p. 162.

³⁴ Dobronin către Șcerbakov, 8 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 76; 18 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 236.

³⁵ Citat în Garrard și Garrard, p. 155.

³⁶ Maior V. Veliciko, „The 62nd Army“, în URSS, *Stalingrad*, p. 145.

³⁷ Documentele Grossman, RGALI 1710/1/100.

³⁸ Goncearov, discuție, 24 noiembrie 1995.

³⁹ Uffz. H.D., Divizia 295 infanterie, 6 noiembrie 1942, BZG-S.

⁴⁰ Simonov, 25 septembrie 1942, USSR, *Stalingrad*, p. 60.

⁴¹ Simonov, 25 septembrie 1942, USSR, *Stalingrad*, p. 64.

⁴² 5 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 63.

⁴³ VOTsDNI, 113/14/306L, citat în Epifanov, p. 136.

⁴⁴ Din interogatoriul lui Mihail Bulanov, 3 decembrie 1943, citat în Klee și Dressed (ed.), p. 95.

⁴⁵ Podewils, p. 131.

⁴⁶ Nefiodova, discuție, 23 noiembrie 1995.

⁴⁷ Goncearov, discuție, 24 noiembrie 1995.

⁴⁸ BA-MA WiID/33, în Serghei Kudriașov, „The Hidden Dimension“, în Erickson și Dilks, p. 242.

⁴⁹ VOTsDNI, 113/14/306, pp. 75–90, Epifanov, p. 153.

⁵⁰ Dobronin către Consiliul Militar al Frontului Stalingrad, 3 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, pp. 9, 32.

⁵¹ Interogatoriile din campania de la Stalingrad luate prizonierilor de război germani și aliați, ȚAMO 661/335/7, 48/453/13, 206/294, 47. 206/294/48, 226/335/7.

⁵² 16 septembrie 1942, ȚAMO 48/453/13, p. 36.

⁵³ Interogatoriile Kaplan, ȚAMO 48/453/13, pp. 75, 46, 48.

⁵⁴ 7 august 1942, Divizia 14 tancuri, RTsKhDNI 17/125/96.

⁵⁵ RTsKhDNI 17/125/97.

⁵⁶ RTsKhDNI 17/125/97.

⁵⁷ RTsKhDNI 17/125/97.

⁵⁸ 30 iulie 1942, ȚAMO 206/294/48, p. 466.

⁵⁹ ȚAMO 206/294/47, p. 251.

⁶⁰ RTsKhDNI 17/125/97.

⁶¹ ȚAMO 48/453/21, p. 96.

⁶² Klaus, p. 23.

⁶³ Raport Stolberg, BA-MA, RW4/verso 264, p. 161.

⁶⁴ BA-MA, RW4/verso 264, p. 156.

⁶⁵ 19 septembrie 1941, Armata 3 română către Divizia 13 infanterie română, RTsKhDNI 17/125/96.

⁶⁶ 25 octombrie 1942, Groscurth, p. 552.

⁶⁷ Kehrigh, pp. 662–663; vezi și Rüdiger Overmans, „Das andere Gesicht des Krieges“, i, Förster (ed.), *Stalingrad*, p. 441.

⁶⁸ 4 martie 1943, TAMO 226/335/7, p. 364.

⁶⁹ RTsKhDNI 17/125/97.

⁷⁰ Henry Metemann, 12 aprilie 1996.

⁷¹ 8 octombrie 1942, TAMO 48/486/24, p. 81.

Fortărețe din moloz și fier

„Va deveni Stalingradul un al doilea Verdun?”¹ scria colonelul Groscurth pe 4 octombrie. „Asta se întreabă cei de aici cu multă îngrijorare.” După discursul ținut de Hitler la Sportspalast cu patru zile înainte, în care spusese că nimeni nu va putea vreodată să-i miște de pe poziția lor de pe Volga, Groscurth și ceilalți ofițeri și-au dat seama că Armatei 6 nu i se va permite niciodată să abandoneze bătălia, indiferent de consecințe. „A devenit chiar o chestiune de prestigiu între Hitler și Stalin.”

Marele asalt german întreprins împotriva zonei industriale din nordul Stalingradului a început bine la 27 septembrie, dar către sfârșitul celei de a doua zile, diviziile germane și-au dat seama că trebuiau să se aștepte la cea mai cruntă bătălie de până atunci. Complexul Octombrie Roșu și Fabrica de Tunuri Barrikadî fuseseră transformate în fortărețe la fel de letale ca și Verdunul. Ele erau chiar mai periculoase pentru că regimentele erau mai bine ascunse.

Ofițerii din Divizia 308 pușcași siberieni a lui Gurtiev, ajungând la fabrica Barrikadî și la liniile ei feroviare secundare, au cuprins cu privirea „înaltul corp masiv și întunecat al atelierelor de reparații, șinele ude și scânteietoare atinse de pete de rugină, haosul vagoanelor de marfă distruse, mormanele de traverse de oțel risipite dezordonat pe un teren cât o piață publică, grămezile de cărbune și

zgoră roșiatică, impozantele coșuri de fum străpunse în multe locuri de proiectilele germane“².

Gurtiev a desemnat două regimente să apere fabrica și un al treilea să țină flancul care includea și ravena adâncă ce ajungea până la Volga pornind de la cartierul muncitoresc de locuințe, acum în flăcări. Curând, aceasta a fost numită „Valea morții“. Siberienii nu au pierdut nici un minut. „Într-o liniște sinistă, au săpat cu târnăcoapele în solul pietros, au tăiat ambrazuri în zidurile atelierelor, au aranjat adăposturi, buncăre și tranșee pentru transmisiuni.“ A fost înființat un punct de comandă într-o travee lungă, cu puncte de reazem din beton, ce trecea pe sub hangarele imense. Gurtiev era recunoscut ca un dur instructor de trupe. Atunci când soldații așteptau în rezervă la est de Volga, i-a pus să sape tranșee, apoi a adus tancuri să le netezească. O astfel de „călcare“ era cel mai bun mod de a-i învăța să sape adânc.

Din fericire pentru siberieni, tranșeele lor au fost gata în momentul când au apărut aparatele Stuka. „Cârâtoarele“ sau „muzicanții“, cum le spuneau rușii avioanelor de bombardament în pica cu sirene stridente, au provocat mai puține pierderi decât de obicei. Siberienii au făcut tranșeele mai strâmte pentru a reduce expunerea la fragmente de bombe, dar undele de șoc provocate continuu de explozii făceau pământul să vibreze ca la cutremur și pricinuiau dureri acute de stomac. Uneori, undele de șoc erau atât de intense, încât spargeau sticla și bruiau stațiile radio.

Pregătirile pentru atacul de aviație, numite „petreceri de casă nouă“, au ținut aproape toată ziua. A doua zi dimineață, depozitele de materiale și utilaje ale fabricii Barrikadî au fost supuse unui nou bombardament de escadrilele Heinkel 111 și unor trageri de artilerie și de obuziere. Dintr-o dată, tunurile germane au încetat să mai tragă. Chiar înainte de a se auzi ordinul „Fiți gata!!“, siberienii s-au pregătit, știind foarte bine ce anunța această pauză. Câteva clipe mai târziu au auzit scrâșnetul și scârțâitul metalic al șenilelor de tancuri înaintând prin moloz.

Infanteria germană a descoperit în următoarele câteva zile că divizia siberiană a lui Gurtiev nu stătuse degeaba în timp ce-i

așteptase. „Rușii au executat atacuri în fiecare zi la prima și ultima rază de lumină”³, raporta un subofițer din Divizia 100 infanterie ușoară. Politica înfiorător de risipitoare de contraatacuri repetate a lui Ciuikov i-a uimit pe generalii germani, cu toate că au fost nevoiți să recunoască faptul că acestea le-au extenuat trupele. Măsurile defensive cele mai reușite au fost totuși realizate de tunurile grele de pe malul de est al Volgăi, după ce au fost coordonate planurile focului.

La Uzina Octombrie Roșu, detașamentele din Divizia 414 anti-tanc își ascunseseră tunurile de calibrul 45 și 96 mm sub moloz, folosind bucăți de metal ca protecție și camuflaj. Erau plasați pentru executarea focului la o distanță de maximum 150 de metri. În zorii zilei de 28 septembrie, două regimente ale Diviziei 193 pușcași au traversat Volga, pregătindu-și rapid pozițiile. „Petrecerea de casă nouă” a fost realizată a doua zi prin atacuri în formație cu aparate Stuka. Înaintarea germană ridică problema obținerii unor noi întăriri. Astfel, Divizia 39 pușcași gardă a fost trimisă de partea cealaltă a fluviului deși nu avea decât o treime din efectivul normal.

Atacurile germane s-au intensificat în octombrie, mai ales atunci când au fost întărite cu Divizia 94 infanterie și Divizia 14 tancuri și cinci batalioane de geniu aduse special pe calea aerului. De partea sovietică, unitățile erau complet fragmentate și, adeseori, toate mijloacele de legătură erau defecte, dar militarii continuau să lupte, individual sau în grup, fără să primească ordin. În sectorul Barrikadî, genistul Kossicenko și un mecanic-conducător anonim de tanc, fiecare având un braț grav rănit, trăgeau cu dinții cuiul grenadelor. Noaptea, geniștii înaintau în fugă cu mine antitanc, câte două o dată, ținându-le la subsuori ca pe niște „felii de pâine”, pentru a le îngropa în molozul de pe drumul de apropiere. Atacurile germane, scria Grossman, au fost în cele din urmă slăbite din cauza „îndărătniciei siberiene”⁴. Un batalion german de pionieri a pierdut într-un singur atac patruzeci la sută din efectiv. Comandantul s-a întors mut și cu fața împietrită de supărare după ce și-a vizitat oamenii.

Diviziile lui Ciuikov au înregistrat pierderi masive, erau extenuate și nu aveau muniție suficientă. Cu toate acestea, pe 5 octombrie,

generalul Golikov, locuitorul generalului Eremenko, a traversat fluviul pentru a transmite ordinul lui Stalin că orașul trebuie apărat, iar părțile ocupate de germani trebuie recucerite. Ciuikov a ignorat aceste cereri imposibil de realizat. Știa că singura șansă de a rezista depindea de bombardamentul masiv de artilerie din partea cealaltă a fluviului. Curând, germanii aveau să demonstreze că ordinul lui Eremenko nu putea fi îndeplinit. După o zi relativ liniștită, pe 6 octombrie, au lansat un atac puternic împotriva Fabricii de Tractoare Stalingrad, Divizia 14 tancuri atacând de la sud-vest, iar Divizia 60 infanterie motorizată de la vest. Unul din batalioanele Diviziei 60 a fost efectiv distrus de salve de katiușe trase de la distanță maximă. Se realizase o înălțare suplimentară proptindu-se spatele instalațiilor de lansare în așa fel încât roțile de spate să atârne deasupra coastei abrupte a Volgăi. Între timp, o parte din Divizia 16 tancuri a atacat suburbia industrială din nordul orașului, Spartakovka, respingând rămășițele Diviziei 112 pușcași și Brigada 124 specială. Armata lui Ciuikov, controlând acum o fâșie drastic redusă de-a lungul malului vestic, și-a dat seama că era împinsă fără milă spre apele fluviului.

Trecerile peste Volga au devenit din ce în ce mai periculoase după ce perimetrul controlat de Armata 62 fusese atât de mult redus. Bateriile germane și chiar și mitralierele și-au reglat tirul pe locurile de debarcare, executând trageri directe. Un batalion de pontonieri de la Iaroslavl construisese un pod strâmt de pontoane de la Insula Zaițevski până la malul de vest. Acest pod permitea unui șir permanent de brancardieri să treacă precum furnicile, pe întuneric, cărând rații și muniție. Îngustimea podului reducea ținta, dar pentru cei care mergeau constant pe platforma mișcătoare, proiectilele ce explodau în apele fluviului de ambele părți la fiecare trecere erau înspăimântătoare. Cargourile erau în continuare necesare pentru obiectele mai mari și mai grele, precum și pentru evacuarea răniților. Tancurile de înlocuire erau trecute pe partea cealaltă cu șlepul. „După căderea serii“, scria Grossman, „cei ce răspundeau de trecerea fluviului ies din buncăre, tranșee și celelalte adăposturi.“⁵

În apropierea locurilor de debarcare de pe malul de est erau brutării de campanie în buncăre, bucătării subterane care dădeau mâncare caldă în termosuri, și chiar și băi. În ciuda unui relativ confort, regimul de pe malul de est era realmente tot atât de aspru ca și în oraș. Cargourile și echipajele lor, incluse în Compania 71 serviciu special, se aflau sub comanda directă a noului comandant NKVD, general-maior Rogatin, care comanda și biroul militar al raionului Volga.

Rata pierderilor umane printre echipajele ambarcațiunilor fluviale era la nivelul celor suferite de batalioanele din linia întâi. De pildă, vaporul *Lastocika (Rândunica)*, în timp ce evacua răniții, a primit zece lovituri directe la o singură trecere. Echipajul rămas a reparat găurile în timpul zilei și a fost gata să treacă din nou în noaptea următoare. Pierderi grele puteau fi provocate și de accidente survenite sub presiunea luării unor măsuri urgente. Pe 6 octombrie, o ambarcațiune supraîncărcată s-a răsturnat și șaisprezece din cei douăzeci și unu de oameni aflați la bord s-au înecat⁶. La scurt timp după aceea o altă ambarcațiune a acostat pe întuneric într-un loc greșit și treizeci și patru de oameni au fost uciși într-un câmp de mine. Cu toate că ora era destul de avansată, incidentul a determinat autoritățile să „încercuiască câmpurile de mine cu sârmă ghimpată”⁷.

Tensiunea în care se muncea era atenuată de orgii bahice, atunci când era posibil. Pe 12 octombrie, în timp ce trupele NKVD, în căutare de dezertori, executau o verificare prin sondaj în casele din satul Tumak din apropierea fluviului, au fost martorii unei „scene condamnabile”. Un căpitan, un comisar, un sergent de intendență, un caporal din Flotila Volga și secretarul organizației locale a partidului comunist „băuseră până n-au mai știut de ei”⁸, cum se spunea în raport, și zăceau pe podea „într-o stare de somnolență, cu femeii lângă ei”. În această stare, au fost târați în fața „șefului trupelor NKVD din Stalingrad, general-maior Rogatin”.

Au avut loc scandaluri izolate și în apropierea orașului. Pe 11 octombrie, în toiul luptei pentru Fabrica de Tractoare Stalingrad, tancuri T-34 din Brigada 84 tancuri, cu desant din Divizia 37 pușcași

gardă, au contraatacat Divizia 14 tancuri în partea de sud-vest a fabricii. Ambele mari unități sovietice de abia ajunsese pe malul de vest. Unul dintre mecanicii-conducători de tanc, nereușind să vadă prin vizor o groapă de proiectil, a intrat în ea. Potrivit raportului, „comandantul companiei de infanterie, care era beat”⁹, și-a pierdut cumpătul din cauza hurducăturii și a sărit de pe tanc. „S-a dus în fugă în fața tancului, a deschis vizorul și a tras două focuri, ucigându-l pe conductor.”

A doua săptămână din octombrie a fost caracterizată de acalmie. Ciuikov suspecta, pe bună dreptate, că germanii se pregăteau pentru un atac și mai puternic, probabil și cu întăriri.

Paulus era tot atât de presat de Hitler cum era și Ciuikov de Stalin. Pe 8 octombrie, Grupul de Armate B transmisese Armatei 6 ordinele Cartierului General al Führer-ului, de a pregăti o nouă ofensivă majoră împotriva părții de nord a Stalingradului, cel mai târziu pe 14 octombrie. Paulus și statul său major erau îngroziți de pierderile suferite. Unul dintre ofițeri nota în jurnalul de război că Divizia 94 infanterie era redusă la 535 de militari în eșalonul întâi, „ceea ce înseamnă o compunere de luptă medie de trei ofițeri la fiecare batalion de infanterie, unsprezece subofițeri și șaiszeci și doi de ostași!”¹⁰ A spus că și Divizia 76 infanterie era „terminată”. Doar Divizia 305 infanterie, recrutată de pe malurile nordice ale Lacului Constance, mai putea fi păstrată în cadrul Armatei 6 pentru a întări unitățile care participau deja la luptă.

Germanii, cu strigăte batjocoritoare și manifeste, nu făceau nici un secret din pregătirile lor. Singura necunoscută era obiectivul. Companiile de cercetare din diviziile sovietice ieșeau în fiecare noapte pentru a prinde cât mai multe „limbi” posibile. Santinelele sau nefericiții cărauși de rații erau supuși unor interogatorii intensive, iar prizonierul, de obicei de frică, după atâta propagandă nazistă despre metodele bolșevice, era mai mult decât dornic să vorbească. Secția de informații a Statului-Major al Armatei 62 a ajuns curând, analizând cele aflate de la mai multe surse, la concluzia că lovitura principală va fi din nou îndreptată împotriva fabricii de

tractoare. Muncitorii rămași acolo și la Barrikadî, care reparaseră tancuri și tunuri antitanc chiar în timpul luptelor, au fost fie recrutați în batalioanele înaintate, fie, în cazul specialiștilor, evacuați peste Volga.

Din fericire pentru Armata 62, prelucrarea datelor informative s-a dovedit corectă. Obiectivul germanilor era curățirea fabricii de tractoare și a cărămidăriilor din partea ei de sud, pentru ca apoi să continue atacul către malul de vest al Volgăi. Decizia riscantă a lui Ciuikov de a aduce regimente de pe Gorganul Mamaev către sectoarele de nord a fost încununată de succes. El a fost îngrozit când a auzit că Stavka redusese alocăția de muniție de artilerie pentru Frontul Stalingrad. Acesta a fost însă primul indiciu că se pregătea un contraatac important. Cu sentimente amestecate, avea să-și dea seama în curând că Stalingradul era momeala dintr-o cursă enormă.

Luni, 14 octombrie, la ora 6, a început ofensiva Armatei 6 pe un front îngust, folosindu-se toate aparatele Stuka disponibile din Flota 4 aeriană a generalului von Richthofen. „Întregul cer era plin de avioane”¹¹, scria un soldat din Divizia 389 infanterie, așteptând să pornească la atac, „toate piesele de artilerie antiaeriană trăgeau, bombele bubuiau, avioanele se prăbușeau, o piesă enormă de teatru pe care o urmăream cu sentimente amestecate din tranșeele noastre.” Focul de artilerie și de obuziere germane lovea adăposturile, iar muniția cu fosfor aprindea orice material combustibil.

„Lupta a căpătat proporții monstruoase, peste orice posibilitate de evaluare”¹², scria unul din ofițerii lui Ciuikov. „Oamenii din tranșeele de transmisiuni se poticneau și cădeau de parcă erau pe coverta unui vas pe timp de furtună.” Pe comisari îi cuprinsese dorința de a fi poetici. „Aceia dintre noi care văd cerul întunecat al Stalingradului în aceste zile”¹³, îi scria Dobronin lui Șcerbakov la Moscova, „nu-l vor uita niciodată. Este amenințător și sever, cu flăcări purpurii care ling cerul.”

Bătălia a început cu atacul principal asupra uzinei de tractoare din sud-vest. La jumătatea zilei, o parte a Corpului 14 tancuri recomanda dezvoltarea ofensivei de la nord. Ciuikov nu a ezitat. El a

aruncat în luptă principală sa forță blindată, Brigada 84 tancuri, împotriva asaltului principal a trei divizii de infanterie, ce aveau ca unitate înaintată Divizia 14 tancuri. „Sprijinul primit din partea armamentului greu a fost neobișnuit de puternic”¹⁴, scria un subofițer din Divizia 305 infanterie. „Mai multe baterii de Nebelwerfer, de Stuka și de tunuri de asalt autopropulsate în cantități nemaivăzute până atunci i-au bombardat pe ruși, care, în fanatismul lor, au opus o rezistență impresionantă.”

„A fost o luptă teribilă, extenuantă”¹⁵, scria un ofițer din Divizia 14 tancuri, „la sol și în subteran, în ruine, pivnițe și în canalele colectoare ale fabricilor. Tancurile se urcau pe movile de moloz și de deșeuri și se strecurau scrâșnind printre atelierele haotic distruse, trăgând la distanță mică în spații înguste. Numeroase tancuri se zguduiau sau săreau în aer din cauza exploziei vreunei mine inamice.” Proiectilele ce loveau instalațiile solide de fier din atelierele fabricii produceau cascade de scântei, vizibile prin praf și fum.

Robustețea ostașilor sovietici era într-adevăr incredibilă, însă pur și simplu nu au putut opune rezistență presiunii din punctul central al atacului. În prima dimineață, tancurile au realizat o pătrundere, izolând Divizia 37 gardă a lui Joludev și Divizia 112 pușcași. Generalul Joludev a fost îngropat de viu în buncărul său de o explozie, o soartă comună în acea zi teribilă. Ostașii l-au dezgropat și l-au dus la Cartierul General al armatei. Ceilalți au luat armele morților și au continuat să lupte. Tancurile germane pline de praf au intrat direct în magaziile uriașe ale fabricii de tractoare, ca niște monștri preistorici, împrăștiind foc de mitralieră peste tot și zdrobind sub șenile cioburile de sticlă căzute de la luminatoarele sparte. În timpul luptelor ce au urmat, nu au existat linii clare ale frontului. Grupuri formate din gărzile lui Joludev, depășite de germani, atacau brusc, dar nu se putea spune de unde. În aceste condiții, un ofițer german din serviciul medical și-a instalat punctul medical de prim-ajutor într-un cuptor de topire.

În cea de-a doua zi a ofensivei, 15 octombrie, Cartierul General al Armatei 6 a consemnat: „Cea mai mare parte a fabricii de tractoare este în mâinile noastre. N-au mai rămas decât unele cuiburi de

rezistență lăsată în urma frontului nostru.“¹⁶ Divizia 305 infanterie i-a forțat la rândul ei pe ruși să se retragă peste calea ferată către cărămidării. În noaptea aceea, după pătrunderea Diviziei 14 tancuri în fabrica de tractoare, Regimentul 103 infanterie mecanizată s-a îndreptat cu curaj pe drumul cel mai scurt către malul Volgăi, pe lângă tancurile de petrol, hărțuiți de infanteria sovietică care ataca din canale. Din fericire pentru Armata 62, Ciuikov a fost convins să-și mute Cartierul General deoarece comunicațiile erau foarte proaste. Lupta a mai slăbit în intensitate. Brigada 84 tancuri pretindea că ar fi distrus „peste treizeci de tancuri grele și medii fasciste“¹⁷, față de cele optsprezece pierdute de ei. Pierderile umane ale brigăzii erau „în curs de contabilizare“ când s-a trimis raportul două zile mai târziu. Cu toate că cifra tancurilor germane distruse era mai mult ca sigur exagerată, comandanții brigăzii au demonstrat în aceea zi un curaj care a frizat nebunia.

Comisarul unui regiment de artilerie ușoară, Babacenko, a fost făcut Erou al Uniunii Sovietice pentru bravura de care a dat dovadă atunci când bateria sa a fost izolată. În mesajul radio de adio al apărătorilor primit de Cartierul General se spunea: „Tunurile distruse. Bateria încercuită. Continuăm lupta și nu vom capitula. Salutări prietenești tuturor.“¹⁸ Totuși, folosind grenade, puști și pistoale-mitralieră, artileriștii au spart încercuirea inamicului, organizând o nouă linie de apărare, contribuind la refacerea liniei defensive a sectorului.

Au fost nenumărate cazuri nelăudate de acte de bravură ale soldaților de rând – „adevărat eroism de masă“¹⁹, după cum s-au exprimat comisarii. Au existat și incidente mult trâmbițate de curaj individual precum cel dovedit de comandantul unei companii din Divizia 37 pușcași gardă, locotenentul Gonciar, care cu o mitralieră capturată și patru oameni a reușit să disperseze, într-un moment critic, un atac german. Nimeni nu știe câți ostași ai Armatei Roșii au murit în ziua aceea, însă în noaptea ce a urmat au fost transportați peste Volga 3 500 de răniți. Sanitarii supraaglomerați au suferit atâtea pierderi, încât numeroși răniți s-au târât singuri până la malul fluviului.

Comandanții germani aflați în stepă cereau permanent vești despre evoluția situației. „Ziduri de fabrică, linii de asamblare, întreaga suprastructură, totul se prăbușește sub ploaia de bombe”²⁰, scria generalul Strecker unui prieten, „însă inamicul reapare pur și simplu și folosește aceste ruine pentru a-și întări pozițiile defensive.” Unele batalioane germane se redusese la cincizeci de oameni. Noaptea au trimis cadavrele camarazilor lor pentru a fi îngropate. În rândurile soldaților s-a instalat un anumit cinism cu privire la conducerea lor. „Generalul nostru”, scria acasă un soldat din Divizia 389 infanterie, „Jeneke [Jaenecke], așa-l cheamă, a primit Crucea de Cavaler alaltăieri. Acum și-a atins obiectivul.”²¹

În timpul celor șase zile ale luptei începute la 14 octombrie, forțele aeriene germane au menținut pentru avioanele ce bombardau trecerile peste fluviu și trupele un sistem de atac gen suveică. Nu trecea nici o clipă în care să nu existe un avion german pe cer. „Avem nevoie de ajutorul aviației noastre de vânătoare”²², nota Direcția Politică a Frontului Stalingrad într-o critică codificată adresată aviației Armatei Roșii transmisă la Moscova. De fapt, forța Armatei 8 aeriene scăzuse la mai puțin de 200 de aparate de toate tipurile, din care doar o duzină erau avioane de vânătoare. Cu toate acestea, piloții Luftwaffe împărtășeau temerea din ce în ce mai mare a trupelor terestre că apărătorii Stalingradului s-ar putea dovedi invincibili. „Nu pot înțelege”, scria cineva acasă, „cum pot oamenii să supraviețuiască în acest iad, și totuși rușii așteaptă cu răbdare în ruine, în gropi și în pivnițe, în haosul unor schelete de oțel care au fost cândva fabrici.”²³ Acești piloți știau, de asemenea, că eficiența lor va începe să scadă rapid pe măsură ce ziua se va scurta și vremea se va înrăutăți.

Lovitura germană executată cu succes către Volga, chiar mai jos de Fabrica de Tractoare Stalingrad, a izolat complet Divizia 112 pușcași și brigăzile de miliție care se confruntaseră cu Corpul 14 tancuri la nord și la vest. În timp ce supraviețuitorii din Divizia 37 pușcași gardă a lui Joludev continuau să lupte în fabrica de

tractoare, rămășițele altor unități erau încolțite către sud. Marea amenințare pentru supraviețuirea Armatei 62 era o înaintare germană în josul malului fluviului, care ar fi izolat din ariergardă divizia lui Gorișni.

Noul Cartier General al lui Ciuikov era amenințat continuu. Apărătorii săi de siguranță erau adesea aruncați în luptă. Când liniile de comunicații ale Armatei 62 au început să se întrerupă des, Ciuikov a cerut permisiunea ca o formație de stat-major din eşalonul doi să treacă pe malul stâng, în timp ce un grup înaintat, ce cuprindea consiliul militar, ar fi rămas pe malul de est. Eremenko și Hrușciiov, anticipând reacția lui Stalin, au refuzat categoric.

Pe 16 octombrie, germanii au înaintat de la fabrica de tractoare spre fabrica Barrikadî, însă combinația de tancuri rusești îngropate în moloz și salvele de rachete katiușa trase de pe malul fluviului le-au zădărnicit atacurile. În acea noapte, restul Diviziei 138 pușcași a lui Liudnikov a traversat Volga. În timp ce mășăluiau după debarcare, infanteriștii acestei divizii au fost nevoiți să pășească peste „sutele de răniți ce se târau spre debarcader”²⁴. Trupele nou sosite au fost aruncate într-o linie de apărare oblică chiar la nord de fabrica Barrikadî.

Generalul Eremenko a trecut fluviul în noaptea aceea pentru a evalua situația. Sprijinindu-se puternic de bastonul pe care era nevoit să-l folosească după rănilor suferite cu un an în urmă, a urcat șchiopătând malul către buncărele ultraticsite ale Cartierului General al Armatei 62. Craterele și lemnăria zdrobită a adăposturilor care fuseseră lovite direct depășeau orice imaginație. Obiecte și oameni erau acoperiți de-a valma cu praf și cenușă. Totuși, a doua zi, după reîntoarcerea lui Eremenko, Cartierul General al Frontului a fost nevoit să-l avertizeze pe Ciuikov că va primi o cantitate foarte mică de muniție.

După ce germanii izolaseră, în noaptea de 15 octombrie, forțele sovietice de la nord de Fabrica de Tractoare Stalingrad, Ciuikov a primit puține vești încurajatoare, doar „numeroase cereri” din partea Cartierelor Generale al Diviziei 112 pușcași și al Brigăzii 115 speciale

de a li se permite să se retragă peste Volga. Acestea au furnizat, se pare, „informații false“, pretinzând că regimentele lor fuseseră practic nimicite. Cererea de retragere, echivalentă cu trădarea în conformitate cu ordinul lui Stalin, a fost respinsă. În timpul unei pauze între lupte, câteva zile mai târziu, Ciuikov l-a trimis pe colonelul Kamînin în enclavă pentru a verifica starea regimentelor. Acesta a descoperit că Divizia 112 pușcași mai avea încă 598 de oameni, în timp ce Brigada 115 specială avea 890. Potrivit raportului comisarului lor, „în loc să organizeze o apărare activă [...] nu au ieșit din buncăr și au încercat pe un ton panicard să-i convingă pe comandanți să se retragă peste Volga“. „Ofițerii superiori și comisarii acuzați de trădarea apărării Stalingradului“ și „lașitate neobișnuită“²⁵ au fost trimiși mai târziu în fața Curții Marțiale a Consiliului Militar al Armatei 62. Sentința nu este consemnată, dar e puțin probabil să fi fost tratați cu mânuși de Ciuikov.

Pe 19 octombrie, Frontul Don a declanșat ofensive diversioniste către nord-vest, iar Armata 64 către sud. Atacurile au slăbit presiunea asupra Armatei 62 doar câteva zile, însă acest respiro a permis ca regimentele nimicite să fie retrase peste Volga pentru a se regrupa și a se restabili obiectivul de luptă cu întăriri. S-a răspândit zvonul că Stalin însuși a fost văzut în oraș. Un vechi bolșevic care luptase în asediul Țariținului a pretins chiar că Marele Conducător apăruse la fostul său Cartier General. Această vizită, ce amintea de apariția miraculoasă a Sfântului Iacob în fața armatei spaniole pe vremea când lupta împotriva maurilor, nu avea absolut nici o bază reală.

Totuși, un civil de vază a fost deosebit de interesat să viziteze malul de vest în acele zile. Era vorba de Dmitri Manuilski, veteranul kominternist ce răspundea de problemele germane și care făcuse o încercare sortită eșecului de a lansa împreună cu Karl Radek o a doua revoluție germană în octombrie 1923, înainte de moartea lui Lenin. Mai târziu avea să fie răspunzător în mare măsură pentru devastarea Ucrainei de către Stalin în 1933. Manuilski avea un interes special, ce se va manifesta mai târziu, dar Ciuikov a refuzat cu fermitate cererea lui de a vizita malul de vest.

Întors la Berlin, starea de spirit a lui Goebbels pendula din nou între convingerea că totuși căderea Stalingradului era iminentă – a dat ordine pe 19 octombrie ca toți cei decorați cu Crucea de Cavaler să fie aduși înapoi pentru interviuri în presă – și momente de precauție. Îngrijorat ca nu cumva poporul german să fie dezamăgit de progresele lente înregistrate, s-a gândit că trebuie să i se reamintească populației cât de departe ajunseseră armatele germane în numai șaisprezece luni. A dat ordin să se afișeze în orașele germane panouri care să arate distanța până la Stalingrad. Trei zile mai târziu a ordonat ca nume precum „Octombrie Roșu“ sau „Baricada Roșie“ să fie evitate cu orice preț atunci când se raportau luptele crâncene, ca să nu încurajeze „cercurile infestate de comunism“²⁶.

În timpul bătăliei crunte pentru zona industrială din nordul orașului, luptele de stradă, cu atacuri și contraatacuri locale, au continuat în raioanele centrale. Unul din cele mai celebre episoade ale Bătăliei de la Stalingrad a fost apărarea „casei lui Pavlov“, care a durat cincizeci și opt de zile.

La sfârșitul lunii septembrie, un pluton din Regimentul 42 gardă a capturat o clădire de patru etaje ce dădea spre o piață, la vreo 300 de metri de partea superioară a malului fluviului. Comandantul plutonului, locotenentul Afanasev, a fost rănit și a orbit la începutul luptei, așa că sergentul Iakov Pavlov a preluat comanda. Plutonul a descoperit în subsolul clădirii câțiva civili, care au rămas acolo în tot timpul luptei. Unul dintre aceștia, Maria Ulianova, a participat activ la apărare. Oamenii lui Pavlov au dărâmat bucăți din zidurile pivniței pentru a-și îmbunătăți comunicațiile și au făcut găuri în pereți pentru a avea puncte mai bune de tragere pentru mitraliere și pentru puștile antitanc cu țeavă lungă. Ori de câte ori se apropiau tancurile germane, oamenii lui Pavlov se împrăștiau, fie în pivniță, fie la ultimul etaj, de unde puteau să tragă la mică distanță. Servanții tancurilor nu puteau să înalțe suficient armamentul principal pentru a riposta. Mai târziu, lui Ciuikov îi plăcea să sublinieze că oamenii lui Pavlov au ucis mai mulți soldați inamici decât au pierdut germanii când cuceriseră Parisului. (Iakov Pavlov, făcut Erou al

Uniunii Sovietice, avea să devină arhimandritul Kiril la Mănăstirea Serghievo – fostă Zagorsk – unde atrăgea o mulțime uriașă de credincioși cărora nu le păsa de faima cucerită de el la Stalingrad. Acum este un om foarte plăpând.)

O altă poveste, desprinsă din scrisori, se referă la locotenentul Cearnosov, un observator de artilerie din Regimentul 384 artilerie. Postul său de observare se afla deasupra unei clădiri distruse de obuze, de unde transmitea cererea de foc către bateriile de artilerie. În ultima scrisoare către soția sa, spunea: „Bună, Șura! Sărută-le pe cele două păsărele ale noastre, Slavik și Lidusia. Sunt bine sănătos. Am fost rănit de două ori, dar nu am decât niște zgârieturi, așa că reușesc să-mi direcționez bateria tot atât de bine. A venit vremea unor lupte grele pentru orașul iubitului nostru conducător, pentru orașul lui Stalin. În aceste zile de lupte aprige, îmi răzbun dragul meu loc de naștere, Smolensk, însă noaptea cobor la subsol, unde doi copii bălai se așază la mine în poală. Îmi reamintesc de Slavik și de Lida.”²⁷ Asupra lui a fost găsită ultima scrisoare primită de la soție. „Sunt foarte fericită că lupti atât de bine“, îi scrisese ea, „și că ți s-a decernat o medalie. Luptă până la ultima picătură de sânge și nu-i lăsa să te captureze pentru că lagărul este mai rău decât moartea.”

Acest schimb de scrisori era considerat exemplar și tipic pentru momentul respectiv. Este posibil să fi fost autentice, dar, ca multe altele, nu spuneau decât parțial adevărul. Atunci când soldații stăteau jos într-un colț de tranșee sau într-o pivniță prost luminată pentru a scrie acasă, le era greu să se exprime. Unica foaie de hârtie, pe care, neavând plicuri, o îndoiu apoi în triunghi, ca pe o bărcuță de hârtie, părea și prea mare și prea mică pentru scopul lor. Scrisoarea se rezuma, în consecință, la trei teme principale: întrebări despre cei de acasă, asigurări („Mă descurc bine – sunt încă în viață”)²⁸ și detalii în legătură cu bătălia („Le distrugem permanent efectivele și echipamentul. Ziua sau noaptea, nu le dăm pace”)²⁹. Ostașii Armatei Roșii de la Stalingrad erau conștienți că ochii întregii națiuni erau ațintiți asupra lor, dar cu siguranță că mulți dintre

ei și-au scurtat scrisorile pentru că știau că departamentele speciale cenzurau cu atenție corespondența.

Chiar atunci când căutau o evadare scriind scrisori soției sau iubitei, lupta era o temă permanentă, în parte pentru că valoarea unui om se definea prin opinia camarazilor sau a comandantului său. „Maria“, scria un oarecare Kolea, „cred că îți amintești ultima noastră seară. Pentru că acum, în clipa aceasta, se împlinește exact un an de când ne-am despărțit. Mi-a fost foarte greu să-ți spun adio. A fost foarte trist, dar trebuia să ne despărțim pentru că ne chema patria. Îndeplinim acum cât putem de bine ordinul ei. Patria are nevoie de aceia dintre noi care apără acest oraș pentru a rezista până la sfârșit. Și suntem hotărâți să îndeplinim acest ordin.“³⁰

Cei mai mulți ostași ruși par să fi subsumat sentimentele personale cauzei Marelui Război Patriotic. Se poate să se fi temut mai mult de comisarii politici decât de germani; se poate să le fi fost efectiv spălate creierele de către regimul stalinist și totuși conceptul de autosacrificiu răzbate mai presus de orice lozincă ideologică. Acest sentiment de autosacrificiu este aproape atavic, o dorință nestăpânită în fața invadatorului. „S-ar putea ca oamenii să-mi reproșeze“, scria un locotenent de la Stalingrad soției sale cu care se căsătorise doar de câteva săptămâni, „dacă citesc această scrisoare, motivul pentru care lupt pentru tine. Dar nu pot să deslușesc unde te termini tu și unde începe Patria. Tu și Patria sunteți unul și același lucru pentru mine.“³¹

Un studiu comparativ al scrisorilor trimise acasă de ofițerii și soldații din ambele tabere este foarte instructiv. Din numeroasele scrisori ale germanilor care luptau la Stalingrad răzbate adesea o notă de durere, de lipsă de prejudecăți, chiar de neîncredere în ceea ce se întâmpla, de parcă nu mai era același război ca acela în care se angajaseră. „Mă întreb adesea“, îi scria un locotenent soției sale, „la ce bun atâta suferință. A înnebunit lumea? Aceste vremuri îngrozitoare ne vor marca pe mulți dintre noi pe vecie.“³² În ciuda propagandei optimiste de acasă despre victoria iminentă, multe soții intuiau adevărul: „Nu-mi pot reprimă îngrijorarea. Știu că lupti în permanență. Îți voi

fi întotdeauna o soție credincioasă. Viața mea îți aparține, ție și lumii noastre.”³³

Numărul soldaților ruși nemulțumiți, care fie că au uitat că le erau cenzurate scrisorile, fie că erau atât de deprimați, încât nu le mai păsa, a fost surprinzător de mare. Mulți se plângeau de rațiile pe care le primeau. „Mătușă Liuba“, scria un tânăr ostaș, „te rog trimite-mi ceva de mâncare. Mi-e rușine, dar foamea mă îndeamnă să te rog.”³⁴ Mulți recunoșteau că erau nevoiți să caute peste tot după mâncare, iar alții spuneau familiilor lor că ostașii se îmbolnăveau din cauza „mâncării proaste și a condițiilor insalubre“. Un ostaș care se îmbolnăvise de dizenterie scria: „Dacă lucrurile continuă în felul acesta, nu va mai fi posibil să se evite o epidemie. Avem și păduchi, care sunt prima cauză a bolii.” Previziunea ostașului s-a dovedit curând a fi corectă. La Spitalul 4 169, ostașii care aveau tifos erau rapid izolați. Medicii credeau că „răniții au luat tifosul de la localnici pe drumul spre spital și că de acolo s-a răspândit boala”³⁵.

Alături de plângerile în legătură cu hrana proastă și condițiile precare de sănătate, a început să se manifeste și defetismul. Comisarii, gata întotdeauna să sară la propria lor umbră în noaptea stalinistă, erau evident îngrijorați de rezultatele cenzurării corespondenței de către NKVD. „Doar în Armata 62, în prima jumătate a lunii octombrie, au fost divulgate secrete militare în 12 747 de scrisori”³⁶, raporta Direcția Politică la Moscova. „Unele scrisori conțin declarații antisovietice, laude aduse armatei fasciste și arată neîncredere în victoria Armatei Roșii.” Erau citate și câteva exemple. „Oameni mor zilnic cu sutele și cu miile“, scria un soldat soției sale. „Totul este atât de greu acum, încât nu văd nici o ieșire. Putem considera că Stalingradul a și capitulat.” Într-o vreme în care majoritatea civililor ruși trăiseră doar cu ceva mai mult decât cu supă de urzici sau alte ierburi, un soldat din Regimentul 245 pușcași scria familiei sale: „În spatele frontului, se urlă desigur că totul trebuie să fie pentru front, dar pe front nu avem nimic. Mâncarea este proastă și puțină. Lucrurile pe care le spun ei nu sunt adevărate.” Aproape orice formă de onestitate dintr-o scrisoare se dovedea fatală. Un locotenent care a scris că „avioanele germane sunt foarte

bune [...]. Antiaeriana noastră doboară doar foarte puține dintre ele“ a fost catalogat drept trădător.

Primejdia nu venea doar din partea cenzorilor. Un ucrainean foarte naiv în vârstă de optsprezece ani, mobilizat în divizia lui Rodimțev, le-a spus camarazilor săi să nu creadă tot ce li se spune despre inamic: „În teritoriul ocupat, îi am pe tata și pe o soră, dar germanii de acolo nu au ucis și nu au furat de la nimeni. Se poartă bine cu oamenii. Sora mea lucrează pentru germani.“³⁷ Camarazii săi l-au arestat imediat. „Ancheta este în curs de desfășurare“, concluziona raportul către Moscova.

Una din formele de represiune din cadrul Armatei Roșii începuse, de fapt, să slăbească. Stalin, ducând deliberat o politică de susținere a moralului, anunțase deja introducerea unor decorații cu un vădit iz reacționar, precum Ordinul Kutuzov și Ordinul Suvorov. Cea mai deschisă reformă a sa, anunțată la 9 octombrie, a fost Decretul 307, care a reintrodus comanda unică. Comisarii au fost retrogradați, căpătând doar un rol „consultativ“ și „educativ“.

Comisarii au fost îngroziți să afle cât de mult erau detestați și disprețuiți de ofițeri. Se spune că ofițerii din regimentele de aviație au fost foarte insolenți. Direcția Politică a Frontului Stalingrad deplângea „atitudinea absolut incorectă“³⁸ care se manifesta. Un comandant de regiment i-a spus comisarului său: „Fără permisiunea mea nu ai dreptul să intri și să-mi vorbești.“³⁹ Alți comisari găseau că „le scădea nivelul de trai“, deoarece erau „forțați să mănânce cu ostașii“. Până și sublocotenenții îndrăzneau să remarce că nu înțelegeau de ce comisarii mai primeau solde de ofițeri, „pentru că acum nu mai răspund de nimic, nu au decât să citească ziarul și să se ducă la culcare“⁴⁰. Direcțiile Politice erau considerate un „apendice inutil“. A spune că acum comisarii erau terminați, îi scria Dobronin lui Șcerbakov într-o evidentă încercare de a găsi sprijin, este „o afirmație contrarevoluționară“⁴¹. Dobronin își dezvăluise poziția atunci când, cu ceva timp în urmă, în octombrie, raporta spusele unui ostaș: „Au inventat Ordinele Kutuzov și Suvorov. Mai

rămâne să avem medaliile Sf. Nicolae și Sf. Gheorghe și aceasta va însemna sfârșitul Uniunii Sovietice.”⁴²

Principalele recompense comuniste – Eroul al Uniunii Sovietice, Ordinul Steagul Roșu, Ordinul Steaua Roșie – mai erau, desigur, luate în serios de autoritățile politice, chiar dacă Ordinul Steaua Roșie devenise un fel de tain stahanovist acordat tuturor celor care distrugneau un tanc german. Atunci când în noaptea de 26 octombrie, șeful secției Resurse umane din Armata 64 a pierdut un geamantan în care se aflau patruzeci de ordine Steagul Roșu, în timp ce aștepta feribotul pentru a traversa Volga, s-a instalat o panică generală, de parcă se pierduseră planurile de apărare a întregului Front Stalingrad. Geamantanul a fost găsit în cele din urmă, a doua zi, trei kilometri mai încolo. Nu lipsea decât o singură medalie. Se poate să fi fost luată de vreun ostaș care, după câteva pahare, ajunsese la concluzia că eforturile sale de pe front nu fuseseră suficient recunoscute. Șeful secției Resurse umane a fost adus în fața unui tribunal militar și acuzat de „neglijență criminală”⁴³.

Ostașii, pe de altă parte, aveau o atitudine mult mai „sănătoasă” față de aceste simboluri de bravură. Când unul dintre ei primea o astfel de recompensă, camarazii săi o puneau într-o cană cu vodcă⁴⁴, din care ostașul respectiv era obligat să bea, prinzând medalia între dinți când sorbea ultimele picături.

Adevăratele stele stahanoviste ale Armatei 62 nu erau distrugătorii de tancuri, ci lunetiștii. S-a lansat un nou cult al „tragerii de precizie” și, deoarece se apropia a douăzeci și cincea aniversare a Revoluției din Octombrie, propaganda din jurul acestei „arte negre” devenise frenetică odată cu apariția „noului val de întrecere socialistă pentru numărul cel mai mare de friți omorâți”⁴⁵. Un lunetist ce atingea numărul de patruzeci de ucideri primea medalia „Pentru bravură” și titlul de „Lunetist fruntaș”⁴⁶.

Cel mai celebru lunetist, deși nu avea scorul cel mai mare, era Zaițev din divizia lui Batiuk, care, în timpul sărbătoririi Revoluției din Octombrie, și-a ridicat punctajul la 149 de germani uciși. (Se angajase să atingă punctajul de 150, dar i-a lipsit un punct.) Cel mai

tare „marcător“, identificat doar ca „Zilan“, a ucis 224 de germani până la 20 noiembrie. Pentru Armata 62, taciturnul Zaițev, un cioban de la poalele Uralilor, a reprezentat mult mai mult decât orice erou sportiv. Veștile în legătură cu scorul atins de el se transmiteau din om în om în întreg frontul.

Zaițev, al cărui nume înseamnă iepure pe rusește, a fost însărcinat să-i instruiască pe tinerii lunetiști, iar elevii săi erau cunoscuți drept *zaiceata*, adică „iepurăși“. Acesta a fost începutul „mișcării tragerii de precizie“ din Armata 62. S-au organizat conferințe în care se populariza doctrina „tragerii de precizie“ și în care se făceau schimburi de idei referitoare la tehnica ei. Fronturile Sud-Vest și Don au preluat „mișcarea tragerii de precizie“ și au produs și ele așii lor, precum sergentul Passar din Armata 21. Deosebit de mândru de faptul că țintea cu precizie în cap, i s-au pus în seamă 103 de morți.

Lunetiștii care nu erau de origine rusă au fost și ei evidențiați: Kucerenko, un ucrainean care a omorât 19 germani, și un uzbek din Divizia 169 pușcași, care a ucis cinci germani în trei zile. În Armata 64, lunetistul Kovbasa („cârnat“, în ucraineană) acționa dintr-o rețea de cel puțin trei tranșee, una pentru dormit și două pentru tragere, legate între ele. În plus, a săpat poziții false în fața plutonelor învecinate. În acestea a instalat steaguri albe prinse de niște pârghii, pe care le putea ridica de la distanță cu ajutorul unor corzi. Kovbasa pretindea cu mândrie că, îndată ce vedea fluturând unul din stegulețele sale, câte un german nu se putea abține să nu iasă din tranșee pentru a vedea mai bine și a striga *Rus, komm, komm!*⁴⁷ Kovbasa trăgea atunci în el dintr-un anumit unghi. Danilov, din Regimentul 161 pușcași, a săpat și el tranșee false și a confecționat sperietoare de ciori pe care le-a îmbrăcat în resturi de echipament al Armatei Roșii. Aștepta apoi ca soldații germani să tragă în sperietori. Patru dintre aceștia i-au căzut victime. Sergentul-major Dolîmin, din Divizia 13 pușcași gardă, instalat într-o mansardă, a împușcat unul după altul servanții inamici ai unei mitraliere și ai unui tun de câmp. Cele mai prețuite ținte rămăneau, totuși, observatorii de artilerie germană. „Timp de două zile [caporalul Studentov]

a urmărit un ofițer de observare și l-a ucis cu primul foc.“ Studentov s-a jurat că își va ridica scorul la 170 de germani de la 124, cât era la aniversarea Revoluției.

Toți așii lunetiști își aveau propriile tehnici și ascunzători preferate. „Lunetistul fruntaș“ Ilin, căruia i se puneau în seamă „185 de friți“, se ascundea într-un butoi vechi sau într-o conductă. Ilin, comisar dintr-un regiment de pușcași gardă, opera în raionul Octombrie Roșu. „Fasciștii trebuie să cunoască forța armelor din mâinile supraoamenilor sovietici“⁴⁸, proclama el, angajându-se să instruiască alți zece lunetiști.

Unele surse sovietice susțin că germanii l-au adus pe șeful școlii lor de lunetiști pentru a-l vâna pe Zaițev, însă acesta din urmă a fost mai deștept decât el. După o urmărire de câteva zile, se pare că Zaițev i-a reperat ascunzătoarea, sub o foaie de tablă ondulată, și l-a împușcat mortal. Înălțătorul telescopic al armei germanului, trofeul cel mai valoros al lui Zaițev, se află și acum expus la Muzeul Forțelor Armate din Moscova, dar această poveste dramatică rămâne totuși neconvingătoare. Merită reținut că nu există absolut nici o mențiune despre ea în nici unul din rapoartele către Șcerbakov, cu toate că aproape toate exemplele de „tragere de precizie“ au fost raportate cu lux de amănunte.

Grossman era fascinat de caracterul și viața lunetiștilor. I-a cunoscut bine pe Zaițev și pe alți câțiva, printre care Anatoli Cekov. Cekov lucra împreună cu tatăl său, un bețiv, într-o uzină chimică. Învățase din copilărie „părțile întunecate ale vieții“⁴⁹. Pasionat de geografie, visa la diferite părți ale lumii în timpul zilelor lungi petrecute în ascunzătoare în așteptarea victimelor. Cekov s-a dovedit a fi unul din ucigașii dotați de la natură pe care îi evidențiază războiul. Excelase la școala de trăgători de precizie și ca tânăr de douăzeci de ani la Stalingrad se pare că nu se temea de nimic, tot așa cum „vulturul nu se teme niciodată de înălțimi“. Practica o adevărată artă a camuflajului în ascunzătorile de pe acoperișul unor clădiri înalte. Pentru ca poziția sa să nu fie descoperită din cauza flăcării de la gura țevii, a improvisat o mască

la capătul acesteia și nu trăgea niciodată când lumina era proastă. Ca o precauție suplimentară pentru a reduce vizibilitatea flăcării, încerca să se așeze în fața unui perete alb.

Într-o zi, l-a luat și pe Grossman cu el. Cele mai ușoare și mai obișnuite ținte erau soldații care duceau marmitele cu mâncare subunităților din linia întâi. Nu a trecut mult până când a apărut infanteristul aflat în serviciul de zi la rații. Folosindu-și înălțătorul telescopic, Cekov a ținut la cinci centimetri deasupra vârfului nasului. Soldatul german a căzut pe spate, scăpând din mână marmita cu mâncare. Cekov a fremătat de emoție. A apărut un al doilea soldat. Cehov l-a împușcat. Un al treilea a înaintat târâș. L-a ucis și pe acesta. „Treii“, și-a spus Cekov în barbă. Scorul final va fi consemnat mai târziu. Cel mai bun rezultat al său a fost șaptesprezece morți în două zile. A împușca un om ce căra sticle cu apă era un premiu, remarca Cekov, deoarece îi obliga pe ceilalți să bea apă poluată. Grossman s-a întrebat dacă acest băiat, care visa la locuri îndepărtate ale lumii și „care nu ar fi făcut rău unei muște“, nu era cumva „un sfânt al războiului patriotic“*.

Cultul „tragerii de precizie“ a produs imitatori în rândurile diverselor arme. Manenkov, din Divizia 95 pușcași, a devenit renumit pentru pușca sa antitanc lungă și greoaie⁵⁰. A fost făcut Erou al Uniunii Sovietice după ce a distrus șase tancuri în luptele din jurul Fabricii de Tunuri Barrikadî. Un oarecare locotenent Vinogradov, din Divizia 149 artilerie, și-a cucerit celebritatea de a fi cel mai bun aruncător de grenade. Când el și încă alți douăzeci și șase de oameni au rămas izolați, timp de trei zile, fără mâncare, primul mesaj trimis de el a fost o cerere de grenade, nu de rații. Chiar după ce a fost rănit și a surzit, Vinogradov a rămas „cel mai bun vânător de friți“⁵¹. Odată a reușit chiar să se apropie tiptil și să ucidă un comandant de companie german și să îi ia apoi actele.

* Grossman pare să fi trecut printr-o perioadă de idealizare spirituală, descriind soldatul Armatei Roșii în termeni cvasitolstoeni. „În război“⁵², scria el în alt caiet de notițe, „rusul își îmbracă sufletul în cămașă albă. Trăiește în păcat, dar moare ca un sfânt. Pe front, gândurile și sufletele multor oameni sunt curate și domnesc o cuviință și sfioșenie monahală.“

În timp ce diviziile germane înaintau spre sud, de la uzina de tractoare către linia de apărare de lângă fabrica Barrikadî, Ciuikov și-a mutat din nou Cartierul General, în noaptea de 17 octombrie. A ajuns la malul fluviului, la același nivel cu Gorganul Mamaev. O grupare puternică de germani a pătruns către Volga a doua zi, dar au fost respinși printr-un contraatac.

Singura veste liniștitoare a venit de la colonelul Kamînin, trimis la cuibul de rezistență rămas la nordul fabricii de tractoare, la Rînok și Spartakovka. Situația fusese restabilită și trupele luptau în general cu curaj. Mai erau totuși probleme în legătură cu brigăzile de miliție. În noaptea de 25 octombrie, o întreagă secție a Brigăzii 124 speciale, formată din „foști muncitori la Fabrica de Tractoare Stalingrad”⁵³, s-a hotărât să se predea germanilor. Doar o santinelă a fost împotriva acestei idei, dar a acceptat să li se alăture după ce a fost amenințat. Ajunși în zona neutră, santinela a pretins că are probleme cu o obială și s-a oprit. Profitând de ocazie pentru a se îndepărta de ceilalți, s-a întors în fugă la liniile rusești. Dezertorii au tras în el, fără a-l nimeri însă. Santinela, soldatul D., a ajuns teafăr la regiment, dar a fost apoi arestat și adus în fața Curții Marțiale „pentru că nu a luat măsuri hotărâte de a-și informa comandanții de actul criminal ce avea să aibă loc și de a-i opri pe trădători să dezerteze”.

Lupta de uzură a continuat în jurul fabricilor Barrikadî și Octombrie Roșu, cu atacuri și contraatacuri. Un post de comandă al unui batalion din Divizia 305 infanterie era, potrivit unui ofițer, „atât de aproape de inamic, încât comandantul regimentului putea auzi rusescul *Uraa!* strigat la celălalt capăt al telefonului”⁵⁴. Un comandant de regiment rus, totuși, se afla în toiul luptei. Când Cartierul său General a fost ocupat, a cerut prin radio să se execute foc cu katiușe chiar împotriva poziției sale.

Soldații germani au fost nevoiți să recunoască faptul că „câinii luptă ca lei”⁵⁵. Pierderile umane creșteau cu rapiditate. Strigătele răniților *Sani! Hilfe!* făceau parte din peisaj, ca și exploziile și zgomotele ricoșeurilor din moloz. Armata 62 a fost redusă la câteva capete de pod pe malul de vest, nu mai mult de câteva sute de metri

în adâncime. Au fost luate străzi, pozițiile sovietice au fost respinse și mai aproape de Volga și Fabrica de Tunuri Barrikadă a fost parțial cucerită. Ultimul punct de trecere al Armatei 62 se afla sub foc direct de mitralieră și a fost nevoie ca toate întăririle să fie aruncate în acel sector pentru a-l salva. Diviziile sovietice au fost reduse la câteva sute de oameni fiecare, dar continuau să riposteze în cursul nopții. „Ne simțeam în largul nostru în întuneric”⁵⁶, scria Ciuikov.

„Tată”, scria acasă un caporal german, „nu ai conțeni să-mi spui: «Fii credincios stindardului tău și vei învinge.»”⁵⁷ Nu vei uita aceste cuvinte pentru că a venit vremea ca fiecare om cu minte din Germania să blesteme nebunia acestui război. Este imposibil de descris ce se întâmplă aici. Fiecare om din Stalingrad care mai are cap și mâini, femei sau bărbați, continuă să lupte.” Alt soldat german scria acasă pe un ton amarnic: „Nu te îngrijora, nu fii supărat, întrucât cu cât voi fi mai repede sub pământ, cu atât voi suferi mai puțin. Gândim adesea că Rusia ar trebui să capituleze, dar acești oameni needucați sunt prea proști ca să înțeleagă acest lucru.”⁵⁸ Un al treilea soldat se uita la ruinele din jurul său. „Îmi trec prin minte adesea aici cuvintele din Biblie: «Nu va rămâne piatră peste piatră.» Acesta este adevărul.”⁵⁹

Note

¹ Scrisoare către fratele său, Groscurth, p. 528.

² Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.

³ Uffz. Philipp Westrich, Divizia 100 infanterie, BA-MA, RW4/v. 264, p. 86.

⁴ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.

⁵ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.

⁶ 15 octombrie 1942, TAMO 48/486/24, p. 162.

⁷ TAMO 48/486/25, p. 66.

⁸ TAMO 48/486/39, p. 22.

⁹ Dobronin către Șcerbakov, 15 octombrie 1942, TAMO 48/486/24, p. 188 și 48/486/28, p. 216.

¹⁰ Jurnal de război al Armatei 6, 10 octombrie 1942, BA-MA, RH20-6/221.

¹¹ Gefr. H.S., Divizia 389 infanterie, 14 octombrie 1942, BZG-S.

- ¹² Maior V. Veliciko, „Armata 6“, în URSS, *Stalingrad*, p. 149.
- ¹³ Dobronin către Șcerbakov, 15 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 189.
- ¹⁴ Uffz. H.G., Divizia 305 infanterie, 24 octombrie, BZG-S.
- ¹⁵ Grams, p. 54.
- ¹⁶ Jurnal de război al Armatei 6, 10 octombrie 1942, BA-MA, RH20-6/221.
- ¹⁷ ȚAMO 48/486/25, p. 165.
- ¹⁸ 11 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/35, p. 214.
- ¹⁹ ȚAMO 48/486/24, p. 200.
- ²⁰ Strecker, citat în Haller, p. 90.
- ²¹ Sold. H.R., Divizia 389 infanterie, 14 octombrie 1942, BZG-S.
- ²² ȚAMO 48/486/35, p. 212.
- ²³ Herbert Pabst, 18 octombrie 1942, Bähr și Bähr, p. 188.
- ²⁴ Ciuiikov, p. 203.
- ²⁵ Koșceev către Șcerbakov, 9 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 117.
- ²⁶ Boelcke, p. 384.
- ²⁷ RGALI 1284/2/3466.
- ²⁸ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.
- ²⁹ 12 octombrie 1942, AMPSPB 7555/13530.
- ³⁰ 23 octombrie 1942, AMPSPB 7555/13530.
- ³¹ AMPSPB, citat în Universitatea din Volgograd, proiect al Facultății de Istorie.
- ³² Locotenent Otten, AMPSPB.
- ³³ Scrisoare trimisă lui Josef Joffner de soția sa din Nürnberg, AMPSPB N45079A.
- ³⁴ 11 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 139.
- ³⁵ 7 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 117.
- ³⁶ 11 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 138–139.
- ³⁷ 11 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 151.
- ³⁸ 14 noiembrie 1942, Koșceev către Șcerbakov, ȚAMO 48/486/25, p. 179.
- ³⁹ Koșceev către Șcerbakov, 21 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 262.
- ⁴⁰ 14 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 179–180.
- ⁴¹ Dobronin către Șcerbakov, 18 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 249.
- ⁴² Dobronin către Șcerbakov, 15 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 162.
- ⁴³ 15 octombrie 1942, ȚAMO 48/486/24, p. 344.

⁴⁴ Lazarev, discuție, 13 noiembrie 1995.

⁴⁵ 4 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 176–177.

⁴⁶ 10 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 122.

⁴⁷ 6 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 76–77.

⁴⁸ 4 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 58.

⁴⁹ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.

⁵⁰ 17 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 216.

⁵¹ 12 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 144.

⁵² Documentele Grossman, RGALI 1710/1/100.

⁵³ 4 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 52.

⁵⁴ Hptm. Kempter, citat în Hauck, pp. 74–75.

⁵⁵ Gefr. H.S., Divizia 389 infanterie, 5 noiembrie 1942, BZG-S.

⁵⁶ Ciuikov, p. 211.

⁵⁷ Gefreiter Gelman către familia sa, AMPSB, citat în Universitatea din Volgograd, proiect al Facultății de Istorie.

⁵⁸ Documentele Grossman, RGALI 1710/1/100.

⁵⁹ Soldat. K.H., Divizia 113 infanterie, 27 octombrie 1942, BZG-S.

Asaltul final al lui Paulus

În plină stepă, rutina diviziilor germane era o lume aparte, diferită de cea a luptelor din oraș. Trebuiau ținute liniile de apărare și respinse acțiunile de cercetare prin luptă, însă viața de acolo oferea o existență mult mai convențională, mai ales în zonele din spatele frontului. Duminică, 25 octombrie, ofițerii unui regiment din Divizia bavareză 376 infanterie l-au invitat pe generalul Edler von Daniels, comandantul lor de divizie, la un concurs de tir münchenez Oktoberfest¹.

Principală preocupare la vremea aceea era pregătirea unor bune încartirui de iarnă. „Peisajul de aici nu este ispititor”², scria acasă un soldat din Divizia 113 infanterie. „Cât vezi cu ochii nu există nici un sat, nici o pădurice, nici un pom sau arbust, nici o picătură de apă.” Prizonierii ruși și hiwi erau puși la muncă, să sape buncăre și tranșee. „Suntem cu adevărat obligați să folosim acești oameni cât se poate de bine, pentru că avem atâta nevoie de mână de lucru”³, scria un plutonier-major. Din stepa în care nu se vedea nici un copac, diviziile de infanterie erau nevoite să trimită la Stalingrad camioane cu echipe de lucru, care să aducă din dărâmăturile de acolo grinzi pentru acoperișurile buncărelor lor. La sud de Stalingrad, Divizia 297 infanterie a excavat peșteri pentru a construi grajduri, magazii și în cele din urmă chiar și un spital de campanie, echipamentul pentru acesta fiind trimis cu trenul din Germania. În

timpul verii târzii de la începutul și mijlocul lunii octombrie, germanii se străduiau să-și termine „casa“. Chiar și soldații mai tineri înțelegeau sensul săpăturilor: aveau să rămână acolo toată iarna.

Hitler emisese instrucțiunile pentru iarnă. Se aștepta la „o apărare foarte activă“⁴ și „la un mândru simț al victoriei“. Tancurile trebuiau protejate împotriva frigului și mai ales a bombardamentelor în buncăre de ciment special construite, dar materialele necesare nu au sosit, așa că vehiculele au rămas sub cerul liber. Statul-Major al Armatei 6 a elaborat, la rândul său, planuri amănunțite pentru iarnă. S-a comandat chiar un film finlandez instructiv, *Cum să construiești o saună pe front*⁵, dar nici una dintre aceste pregătiri nu era prea convingătoare. „Führer-ul ne ordonă să ne apărăm pozițiile până la ultimul om“⁶, scria Groscurth acasă în Germania, „ceea ce facem nesiliți de nimeni, deoarece pierderea unei poziții nu ne-ar îmbunătăți situația. Știm cam ce ne așteaptă dacă rămânem fără adăposturi în plină stepă.“

Cartierul General al Führer-ului a hotărât, de asemenea, ca majoritatea animalelor de povară ale Armatei 6 să fie trimise la o distanță de peste 160 de kilometri în spatele frontului. Această măsură urmărea să reducă numărul de trenuri de aprovizionare necesare pentru aducerea unor cantități uriașe de furaje. Între Volga și Don se strânseseră peste 150 000 de cai, precum și un număr important de boi și chiar de cămile. Unitățile de transport motorizat și cele de reparații au fost mutate în spate. Rațiunile unei astfel de măsuri erau de înțeles din punct de vedere pur logistic, însă era o greșeală gravă în cazul unei crize. Armata 6, capacitatea ei de manevră, mai ales în ceea ce privea cea mai mare parte a artileriei și a unităților ei medicale, depindea acum aproape în totalitate de cai.

Moralul, potrivit unui sergent-major din Divizia 371 infanterie, „se ridică și se prăbușește în funcție de cantitatea de corespondență primită“⁷. Aproape tuturor le era dor de casă. „Aici trebuie să devii o persoană complet diferită“⁸, scria un sublocotenent din Divizia 60 infanterie motorizată, „și acest lucru nu este ușor. Este exact ca și cum am trăi într-o altă lume. Când sosește poșta, toți ies din

«căsute» și nimic nu-i mai poate opri. Pentru moment, trebuie să stau deoparte și să privesc cu un zâmbet indulgent.“

Gândurile zburau deja către Crăciun, „cea mai frumoasă sărbătoare a anului“⁹. Soldații au început să discute despre daruri cu soțiile lor. Pe 3 noiembrie, o divizie și-a înaintat „cererile de instrumente muzicale, jocuri de societate, podoabe de pom de Crăciun și lumânări“¹⁰.

S-a alcătuit graficul concediilor, un subiect care a stârnit mai multe speranțe și dezamăgiri decât multe altele. Paulus insista ca soldații „care au fost pe teatrul de război răsăritean fără pauză din iunie 1941“¹¹ să aibă prioritate. Pentru cei norocoși care porneau în lunga călătorie timpul se scurgea dându-le un sentiment de irealitate. Casa părea să aibă acum o vrajă de vis de parcă era din altă viață. Întorși în sânul familiei, oamenilor li se părea imposibil să vorbească de experiențele trăite pe front. Mulți erau înspăimântați când constatau cât de puțini civili înțelegeau ceea ce se întâmpla. Ar fi fost inutil și nemilos să-i lămurești, mai ales că ar fi însemnat ca soțiile lor să se chinuiască și mai mult. Singura realitate părea să fie existența de coșmar de care nu puteau scăpa. Era uman să cocheteze cu ideea dezertării, dar puțini erau aceia care se gândeau la ea cu seriozitate. Cea mai vie amintire a concediului lor era momentul despărțirii. Pentru unii, însemna ultima oară. Știau că se reîntorceau în iad când treceau pe lângă o pancartă pe care scria: „Intrarea în oraș interzisă. Privitorii își pun viața lor și a camarazilor lor în primejdie.“ Multora le-a venit greu să spună dacă era sau nu o glumă.

La sfârșitul lui octombrie începuseră să sosească noile echipamente de iarnă. „Este o afacere tipic germană“¹², nota un ofițer, „cu pantaloni și veston cu două fețe, cenușiu de campanie și alb.“ Însă soldații aflați în stepa uscată, lipsită de apă, erau năpădiți de păduchi. „Deocamdată nu are rost nici măcar să ne gândim la spălat. Azi am omorât primii opt păduchi.“¹³ Glumele despre „micuții partizani“ au devenit curând răsuflete. Unii hiwi le-au spus camarazilor lor germani despre un leac popular care putea să-i scape de păduchi.

Se îngropa fiecare obiect de îmbrăcăminte în pământ, lăsându-se afară un colț. Când ieșeau la suprafață, păduchii puteau fi arși.

Medicii regimentelor erau din ce în ce mai îngrijorați din cauza stării generale de sănătate a trupelor. Când mai târziu, în ianuarie, s-au analizat cauzele medicale ale deceselor înregistrate în Armata 6, specialiștii de la Berlin au constatat o creștere vertiginoasă a mortalității din cauza unor boli infecțioase, dizenterie, tifos și paratifos*.

Această *Fieberkurve*¹⁴ începuse să crească rapid încă din luna iulie. Cu toate că numărul total al bolnavilor era aproximativ același ca în anul anterior, specialiștii de la Berlin au constatat cu îngrijorare că mureau de cinci ori mai mulți soldați.

Și rușii au observat cu surprindere numărul germanilor bolnavi și vorbeau de o „boală germană“. Medicii de la Berlin nu puteau decât să facă speculații, afirmând că „rezistența redusă a trupelor“ era provocată de stresul acumulat și de rațiile insuficiente. Cei mai vulnerabili se pare că au fost soldații cei mai tineri, cu vârste cuprinse între șaptesprezece și douăzeci și doi de ani. 55 la sută din decese s-au înregistrat în această grupă de vârstă. Oricare ar fi fost cauzele reale, nu există nici un dubiu că sănătatea Armatei 6 devenise o problemă deosebit de îngrijorătoare la începutul lunii noiembrie, când se apropia încă o iarnă pe care trebuiau să o petreacă în buncăre, sub zăpadă.

În timp ce Armata 64 sovietică lansa atacuri pentru a demoraliza trupele de la Stalingrad, Armata 57 a cucerit un deal impozant aflat între diviziile 20 și 2 infanterie române. Mai departe, în Stepă Kalmukă, Armata 51 executa raiduri în adâncime împotriva pozițiilor românești. Într-o noapte, locotenentul-major Aleksandr Nevski și compania sa, înarmați cu pistoale automate, s-au infiltrat prin linia de apărare și au atacat Cartierul General al Diviziei 1 infanterie românești, într-un sat din spatele frontului, unde au provocat haos. Nevski a fost rănit de două ori în această acțiune. Ca

* Icterul a fost înregistrat separat. „Aici predomină icterul“¹⁵, scria un ofițer. „Întrucât icterul înseamnă biletul către casă, toată lumea își dorește să se îmbolnăvească de gălbănare.“ Nu sunt consemnate nicăieri cazuri de soldați care au înghițit acid picric din proiectile ca să se îngălbenească, așa cum s-a întâmplat în primul război mondial.

urmare a noii linii trasate de partid de invocare a istoriei ruse, Direcția Politică a Frontului Stalingrad a hotărât că Nevski trebuia să fi fost un urmaș direct al gloriosului său tiz. Acestui „comandant neînfricat, moștenitorul de drept al gloriei străbunului său”¹⁶, i-a fost acordat Ordinul Steagul Roșu.

În oraș, marea ofensivă germană slăbise la sfârșitul lunii octombrie din cauza epuizării și a lipsei de muniție. Ultimul atac executat de Divizia 79 infanterie asupra Fabricii Octombrie Roșu a eșuat la 1 noiembrie din cauza focului puternic de artilerie la care a fost supusă de pe malul celălalt al Volgăi. „Efectul focului masiv de artilerie al inamicului a slăbit decisiv forța de atac a diviziei”¹⁷, nota Statul-Major al Armatei 6. Divizia 94 infanterie care a atacat cuibul de rezistență nordic de la Spartakovka a fost și ea măcinată.

„În ultimele două zile”, nota un raport trimis la Moscova pe 6 noiembrie, „inamicul și-a schimbat tactica. Probabil din cauza pierderilor mari suferite în ultimele trei săptămâni au renunțat să mai folosească formațiuni mari.”¹⁸ De-a lungul sectorului Octombrie Roșu, germanii trecuseră la „cercetare în forță pentru a sonda punctele slabe dintre regimentele noastre”. Dar aceste „atacuri subite” nu au avut mai mult succes decât cele precedate de bombardamente grele.

Tot în prima săptămână a lunii noiembrie, germanii au început „să instaleze plase de sârmă întărite la gropile de proiectil și la geamurile”¹⁹ caselor lor pentru ca grenadele de mână să nu ricoșeze. Pentru a străpunge plasele, Armata 62 avea nevoie de artilerie de calibru mic, dar nu dispunea de prea multe guri de foc și era din ce în ce mai greu să mai fie transportat ceva pe Volga. Ostașii Armatei Roșii au început să improvizeze cârlige la grenade care să se agațe de plase.

Forțele sovietice ripostau pe orice cale posibilă la începutul lunii noiembrie. Vedetele de patrulare ale Flotei Volga, unele cu turele de tancuri T-34 montate pe puntea față, au bombardat pozițiile Diviziei 16 tancuri la Rînok. Iar „puternicele bombardamente inamice de noapte”²⁰ au continuat să-i sleiască pe soldații germani.

„De-a lungul întregului Front de Răsărit“²¹, îi scria Groscurth fratelui său, pe 7 noiembrie, „ne așteptăm astăzi la o ofensivă generală în onoarea aniversării Revoluției din Octombrie.“ Dar sărbătorirea celei de-a douăzeci și cincea aniversări era limitată la nivel local, ostașii sovietici „depășindu-și angajamentele socialiste de a omorî cât mai mulți friți“²². De la komsomoliști se aștepta în primul rând să țină o evidență clară a scorului lor. În Armata 57, șeful Direcției Politice raporta că „din 1 697 de komsomoliști, 678 nu au omorât nici un german“²³. Acești „codași“ au fost probabil aduși la ordine.

Unele celebrări al Revoluției din Octombrie nu au primit aprobarea autorităților. Un comandant de batalion și locțiitorul său, plecați să aducă întăriri pentru Divizia 45 pușcași, „s-au îmbătat“²⁴ și „au lipsit treisprezece ore“. Batalionul a fost lăsat să rățăcească de colo-colo pe malul de est al Volgăi. Câteva divizii de pe Frontul Stalingrad nu au prea avut cu ce să sărbătorească fie pentru că nu se împărțise rația specială de vodcă, fie pentru că sosise prea târziu. Mai multe unități nu și-au primit nici măcar rația de mâncare în ziua aceea.

Mulți ostași, lipsiți de vodcă, recurgeau disperați la înlocuitori. În cel mai rău caz, efectele nu se manifestau imediat. În noaptea de după aniversare, douăzeci și patru de ostași din Divizia 248 pușcași au murit în timpul unui marș premergător de luptă în Stepă Kalmukă. Nu s-a solicitat asistență medicală și nimeni nu a recunoscut că ar fi știut despre ce a fost vorba. Ofițerii susțineau că muriseră din cauza frigului și a efortului din timpul marșului. Departamentul Special NKVD a avut, totuși, suspiciuni și cele douăzeci și patru de cadavre au fost autopsiate. S-a constatat că moartea survenise din cauza consumului excesiv de „lichide antichimice“²⁵. Ostașii băuseră cantități mari dintr-o soluție ce trebuia înghițită cu picătura în caz de atac chimic. Se pare că lichidul nociv conținea alcool. Unul dintre supraviețuitori a fost interogată în spital. A recunoscut că cineva pretinsese că era „un soi de vin“. NKVD-ul a refuzat să accepte că acesta ar putea fi un caz clar de

furt de materiale ale armatei și de beție. Cazul a fost calificat drept „act de sabotaj pentru a otrăvi ostașii“.

Pe 8 noiembrie, a doua zi după aniversarea revoluției, Hitler a ținut un discurs lung, adresat „vechilor combatanți“ naziști, în Bürgerbraukeller din München. Discursul radiodifuzat a fost auzit de numeroși combatanți din Armata 6. „Am vrut să ajung la Volga“, a declarat el cu ironie, „ca să fiu într-un loc anume, într-un oraș anume. Întâmplător poartă numele lui Stalin. Dar nu cred că am înaintat până acolo doar pentru acest motiv, ci am făcut-o pentru că ocupă o poziție foarte importantă [...]. Am vrut să-l capturăm și, ar trebui să știți, suntem foarte mulțumiți, este ca și cucerit! Au mai rămas doar câteva bucățele. Unii spun: «De ce nu luptă mai rapid?» Pentru că nu vreau un al doilea Verdun și prefer să fac treaba cu mici grupări de rupere. Timpul nu are importanță. Pe Volga nu mai sosesc vase. Și acesta este punctul decisiv!“²⁶

Discursul său a fost unul dintre cele mai mari exemple de hubris din istorie. Afrika Korps al lui Rommel se retrăgea de la Alamein în Libia și forțele anglo-americane tocmai debarcaseră de-a lungul coastei africane în Operațiunea Torța. Ribbentrop a profitat de ocazie ca să sugereze o apropiere de Stalin prin intermediul Ambasadei sovietice de la Stockholm. „Hitler a refuzat categoric“, consemna aghiotantul său din Luftwaffe. „A spus că o clipă de slăbiciune nu este potrivită pentru negociere cu inamicul.“²⁷ Laudele infatuate despre Stalingrad care au urmat acestui refuz nu erau simple forțări ale șansei: ele aveau să-l prindă într-o cursă ce va duce la dezastru. Demagogul politic îl încătușase pe dictatorul militar. Cele mai rele temeri ale lui Ribbentrop din preziua Operațiunii Barbarossa aveau să se confirme curând.

La Stalingrad, iarna s-a instalat a doua zi, cu temperaturi de minus optsprezece grade. Deși datorită mărimii sale era una din ultimele ape curgătoare ale Rusiei care înghețau, Volga începuse să devină nenavigabilă. „Sloiurile de gheață se ciocnesc unele de altele, se sfarmă și se macină între ele“²⁸, nota Grossman, „iar

foșnetul lor, precum cel al nisipurilor mișcătoare, poate fi auzit de la o distanță destul de mare de mal.“ Era un zgomot sinistru pentru soldații din oraș.

Aceasta era perioada pe care o aștepta cu groază generalul Ciuikov, respectiv ceea ce el numea războiul pe două fronturi: Volga ostilă în spate și inamicul care ataca fâșiile înguste de pământ pe care le mai controlau. Statul-Major al Armatei 6, cunoscând problemele cu care se confruntau rușii, și-a concentrat din nou focul asupra trecerilor de pe Volga. Un vapor al Flotilei Volga, ce aducea tunuri și muniție, a fost lovit și a eșuat în apa mică pe un banc de nisip. A venit un alt vas și toată încărcătura a fost transbordată sub foc intens. Mateloții care au lucrat în apa rece ca gheața au murit ca și pontonierii francezi care construiseră un pod peste Berezina cu mai mult de un secol în urmă.

„Provele boante și late ale barjelor zdrobesc albul de sub ele, iar în spatele lor întinderea neagră a apei se acoperă curând cu o pojghiță de gheață.“ Vasele scârțâiau sub presiunea gheții și otgoanele plesneau din cauza tensiunii. Trecerea fluviului era „ca o expediție polară“²⁹.

În primele zece zile ale lunii noiembrie, presiunea germană s-a menținut prin atacuri constante, de mică amploare, uneori cu tancuri. Chiar dacă lupta se ducea cu formațiuni mai mici, ea era tot atât de cruntă. O companie din Regimentul 347 pușcași³⁰, îngropată în teren doar la vreo 200 de metri de Volga, mai avea nouă oameni când a fost zdrobită pe 6 noiembrie, dar comandantul ei, locotenentul Andreev, și-a strâns supraviețuitorii și aceștia au contraatacat cu pistoalele automate. O grupare de întărire, sosită la timp, i-a izolat pe germani și a salvat punctul nordic de trecere al Armatei 62. Rușii urmăreau cu atenție sistemul german de semnalizare luminoasă³¹, pe care l-au folosit în avantajul lor: au adoptat combinațiile lor de culori utilizând cartușele capturate. Se spune că un comandant de pluton a păcălit astfel artileria germană, făcând-o să îndrepte focul într-un moment critic împotriva propriilor ei trupe.

Cu astfel de fâșii înguste de zone neutre, dezertarea era o ultimă speranță de salvare, dar de data aceasta soldații germani erau cei ce

încercau să treacă liniile. În centrul sectorului Diviziei 13 pușcași gardă, un soldat german s-a strecurat în afara uneia din casele apărute ale germanilor, îndreptându-se către o clădire ocupată de ruși. Acțiunea lui era clar sprijinită de câțiva dintre camarazii săi, pentru că aceștia strigau: *Rus! Nu trage!*³² Dar când omul a ajuns la jumătatea drumului în zona neutră, un ostaș rus nou venit a tras de la fereastra etajului al doilea și l-a lovit. Germanul rănit s-a târât înainte, strigând în același timp *Rus! Nu trage!* Rusul a tras din nou și de data aceasta l-a ucis. Trupul lui a rămas acolo tot restul zilei. Noaptea, o patrulă s-a strecurat până la locul respectiv, dar a descoperit că germanii își trimisese deja oamenii pentru a-i lua arma și documentele. Autoritățile sovietice au decis că „trebuia făcută mai multă muncă de lămurire“ pentru „a le explica ostașilor că nu trebuiau să tragă imediat în dezertori“. Li s-a reamintit trupelor Ordinul nr. 55, potrivit căruia dezertorii inamici trebuiau încurajați cu tratamente bune. În același sector, „s-a observat că soldații germani ridicau mâinile din tranșee pentru a fi răniți“³³. Direcția Politică a primit imediat instrucțiuni să intensifice activitatea de propagandă cu ajutorul emisiunilor radio și al manifestelor.

*

Pe 11 noiembrie, chiar înainte de a se crăpa de ziuă, a început asaltul final german. Grupuri combatante nou organizate din diviziile 71, 79, 100, 295, 305 și 389 infanterie, întărite cu patru noi batalioane de geniu, au atacat ultimele cuiburi de rezistență. Cu toate că cele mai multe divizii erau sleite în urma luptelor recente, concentrarea a fost masivă.

Și de data aceasta, aparatele Stuka ale Corpului 8 aerian au pregătit terenul, dar generalul von Richthofen își pierduse răbdarea în privința a ceea ce considera el „convenționalitatea armatei“³⁴. La începutul lunii, într-o întâlnire cu Paulus și Seydlitz, Richthofen se plânsese că „artileria nu trage și infanteria nu folosește deloc bombardamentele noastre“. Realizarea cea mai spectaculoasă a forțelor aeriene germane, la 11 noiembrie, a fost dărâmarea coșurilor din tranșee, buncăre și pivnițe.

Siberienii lui Batiuk au luptat cu disperare să-și mențină punctul de sprijin de pe Gorganul Mamaev, însă punctul principal al loviturii inamice se afla la vreo 800 de metri mai la nord, către Uzina Chimică Azur și așa-numita „rachetă de tenis“, o linie de ocolire a căii ferate. Principala forță de atac erau Divizia 305 infanterie și majoritatea batalioanelor de geniu aruncate în luptă pentru a întări ofensiva. Clădirile-cheie au fost capturate, dar au fost recucerite de ruși după lupte grele. A doua zi, atacul s-a oprit.

Mai la nord, soldații din Divizia 138 pușcași, sub comanda lui Liudnikov, izolați în spatele fabricii Barrikadî, cu spatele la Volga, au rezistat cu sălbăticie. Coborâseră la o cadență medie de tragere de treizeci de cartușe pentru fiecare pușcă sau pistol automat, iar rația zilnică de hrană scăzuse sub cincizeci de grame de pâine uscată. În timpul nopții, biplanele U-2 au încercat să arunce saci cu muniție și hrană. Dar cartușele deteriorate din cauza impactului blocau armele.

În noaptea de 11 noiembrie, Armata 62, inclusiv Divizia 95 pușcași, a lansat atacuri la sud-est de fabrica Barrikadî. Intenția ei, potrivit unui raport către Șcerbakov, din 15 noiembrie, a fost să-i împiedice pe germani să-și retragă trupele pentru a-și proteja flancurile. Aceasta pare să contrazică cele spuse de Ciuikov în memoriile sale, în care susține că el și statul său major au aflat despre marea contraofensivă lansată la 19 noiembrie doar cu o noapte înainte, atunci când au fost informați de Cartierul General al Frontului Stalingrad.

Atacatorii sovietici au fost până la urmă opritți de forța bombardamentului german și obligați să se adăpostească. De la ora 5 dimineata, pe 12 noiembrie, s-a pornit „un uragan de foc“³⁵ ce a ținut o oră și jumătate. Apoi a atacat o grupare puternică de infanterie germană, reușind să acționeze ca o pană între două regimente de pușcași ruși. La ora 9.50, germanii au trimis și mai multe trupe, o parte din ele avansând către tancurile petroliere de pe malul Volgăi. Unul din regimentele de pușcași sovietici a reușit să respingă atacul principal, în timp ce alte grupări de rupere au încercuit și izolat mitraliorii germani ce reușiseră o pătrundere. Trei tancuri germane au luat foc în această luptă disperată. Primul batalion al

regimentului a fost redus la cincisprezece oameni. Aceștia au reușit cumva să mențină o linie la șaptezeci de metri distanță de malul Volgăi până la sosirea unui alt batalion.

Din infanteriștii marini care păzeau postul de comandă al regimentului a supraviețuit un singur om. Mâna sa dreaptă era zdrobită și nu mai putea să tragă. A coborât în buncăr și, aflând că nu mai erau rezerve, și-a umplut cascheta cu grenade. „Le pot arunca cu mâna stângă“, a spus el. În apropiere, un pluton din alt regiment a luptat până au mai rămas în viață patru oameni și n-au mai avut muniție. Un rănit a fost trimis cu un mesaj: „Începeți să trageți în poziția noastră. În fața noastră se află un grup mare de fasciști. Adio, tovarăși, noi nu ne-am retras.“

Situația aprovizionărilor Armatei 62 a devenit și mai disperată din cauza sloiurilor de gheață ce curgeau în josul Volgăi. La mal, unde apa îngheța mai întâi, erau necesare spărgătoare de gheață. Pe 14 noiembrie, vaporul *Spartagoveț* a transportat 400 de soldați și 40 de tone de provizii pe malul drept, chiar în spatele fabricii Octombrie Roșu și, la întoarcere, a luat 350 de răniți, navigând sub foc deschis, însă după aceea n-au mai reușit să pătrundă acolo decât foarte puține vase. Echipile de salvare au așteptat pregătite toată noaptea pentru a ajuta orice ambarcațiune care ar fi fost prinsă între sloiurile de gheață, devenind astfel o țintă sigură pentru tunurile germane. „Dacă nu pot termina afacerea asta“³⁶, nota caustic Richthofen, „acum când Volga îngheață și rușii din Stalingrad suferă de mari lipsuri, atunci nu vor reuși niciodată. În plus, zilele devin din ce în ce mai scurte și vremea din ce în ce mai rea.“

Paulus era foarte tensionat. Medicul său l-a avertizat că îl păștea o cădere nervoasă dacă avea de gând să continue fără pic de odihnă. „Hitler era obsedat de simbolismul Stalingradului“³⁷, explica unul din ofițerii de stat-major ai lui Paulus. „Pentru a lichida ultimele cuiburi de rezistență în noiembrie, a ordonat ca până și conductorii de tancuri să fie folosiți ca infanteriști pentru ultima ofensivă.“ Comandanții de tancuri au fost îngroziți de o astfel de risipă nebunească, dar nu-l puteau convinge pe Paulus să contramandeze ordinul. În cele din urmă, au încercat să adune suficienți conductorii

de rezervă, bucătari, sanitari și transmisioniști – de fapt pe oricine altcineva, dar nu pe experimentații lor tanchiști – pentru a-și menține diviziile operaționale. Pierderile foarte grele din regimintele de tancuri aveau să se dovedească grave, dacă nu chiar dezastruoase, doar în câteva zile.

Generalul von Seydlitz era profund îngrijorat. Pe la mijlocul lunii noiembrie, Statul-Major al Armatei 6 a decretat că „42 la sută din batalioanele lui Seydlitz trebuie considerate «scoase din luptă»”³⁸. Majoritatea companiilor de infanterie aveau un efectiv de sub cincizeci de oameni, fiind din această cauză contopite. Seydlitz era îngrijorat și în legătură cu diviziile 14 și 24 tancuri, care aveau nevoie să fie completate cu personal și mijloace tehnico-materiale, pentru a fi gata pentru inevitabila ofensivă sovietică de iarnă. După părerea sa, luptele continuaseră mult prea târziu în an. Hitler însuși recunoscuse față de el în timpul unui dejun la Rastenburg că trupele germane ar trebui să înceapă să se pregătească pentru „toate încercările unei ierni rusești”³⁹ la începutul lui octombrie. Trupele din Stalingrad fuseseră excluse din instrucțiunile de pregătire a apărării de iarnă, și totuși Hitler se lăudase în discursul de la München că timpul nu conta.

Cele mai grele pierderi s-au înregistrat în rândurile ofițerilor și subofițerilor. Doar foarte puțini din combatanții inițiali mai rămăseseră de ambele părți. „Acestia erau alți germani decât cei ce luptaseră în august”⁴⁰, remarca un veteran sovietic. „Și noi eram alții.” Combatanții din ambele tabere păreau să simtă că cei mai buni și cei mai curajoși dintre ei erau întotdeauna primii care mureau.

Ofițerii germani de stat-major erau îngrijorați și în legătură cu primăvara următoare. Calcule simple arătau că Germania nu mai putea suporta mult timp astfel de pierderi. Orice noțiune de aventură eroică devenise dureroasă. S-a instalat un puternic sentiment prevestitor de rele. Ca simbol al dorinței hotărâte de răzbunare, potrivit unei noi practici în rândurile trupelor sovietice de la Stalingrad, atunci când salutau moartea unui comandant iubit, salvele nu se trăgeau „în aer, ci în germani”⁴¹.

Note

- ¹ BA-MA, N395/9
- ² Soldat K.H., Divizia 113 infanterie, 27 octombrie 1942, BZG-S.
- ³ Uffz. H.D., Divizia 295 infanterie, 6 noiembrie 1942, BZG-S.
- ⁴ 14 octombrie 1942, BA-MA, RH20-6/220
- ⁵ BA-MA, RH20-6/238, p. 197.
- ⁶ 7 noiembrie 1942, Groscurth, p. 529.
- ⁷ Uffz. W.B., Divizia 371 infanterie, 26 octombrie 1942, BZG-S.
- ⁸ Uffz. A.R., Divizia 60 infanterie motorizată, 19 noiembrie 1942, BZG-S.
- ⁹ Uffz. H.B., Divizia 371 infanterie, 28 octombrie 1942, BZG-S.
- ¹⁰ 3 noiembrie 1942, BA-MA, RH27-24/3.
- ¹¹ AOK 6, 29 octombrie 1942, BA-MA, RH20-6/220.
- ¹² Pabst, p. 121.
- ¹³ Uffz. A.R., Divizia 60 infanterie motorizată, 19 noiembrie 1942, BZG-S.
- ¹⁴ Dr. Dormanns, 28 ianuarie 1943, citat în Schneider-Janessen, p. 132.
- ¹⁵ Klaus, p. 21.
- ¹⁶ Koşceev către Şcerbakov, 4 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 61–62.
- ¹⁷ KTB AOK 6, BA-MA, RH20-6/221.
- ¹⁸ 6 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 69.
- ¹⁹ 7 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 101.
- ²⁰ Jurnalul de război al Armatei 6, 1 noiembrie 1942, BA-MA, RH20-6/221.
- ²¹ 7 noiembrie 1942, Groscurth, p. 529.
- ²² 6 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 70.
- ²³ ȚAMO 48/486/10, p. 275.
- ²⁴ 11 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 142.
- ²⁵ 23 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 291–293.
- ²⁶ Citat în Domarus, vol. 2, pp. 1 937–1 938.
- ²⁷ Below, p. 322.
- ²⁸ Documentele Grossman, RGALI 618/2/108.
- ²⁹ Documentele Grossman, RGALI 618/12/21.
- ³⁰ 7 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 101.
- ³¹ 10 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 122.
- ³² 7 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 115.
- ³³ 10 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, p. 122.
- ³⁴ Jurnal Richthofen, 1 noiembrie 1942, Paulus, p. 190.
- ³⁵ 15 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/25, pp. 197–198.

³⁶ Jurnal Richthofen, 1 noiembrie 1942, Paulus, p. 191.

³⁷ Behr, discuție, 25 octombrie 1995.

³⁸ Philippi și Heim, p. 177.

³⁹ Seydlitz, p. 164.

⁴⁰ Glicov, discuție, 6 noiembrie 1995.

⁴¹ 13 noiembrie 1942, TAMO 48/486/25, p. 155.

„Totul pentru front!“

Planul pentru Operațiunea Uranus, marea contralovitură sovietică împotriva Armatei 6, a avut o gestație neobișnuit de lungă, dacă ținem seama de dezastruoasa nerăbdare a lui Stalin din iarna anterioară. De data aceasta însă, dorința sa de răzbunare l-a ajutat să-și controleze impetuositatea.

Ideea originală data din acea sâmbătă de 12 septembrie în care Paulus s-a întâlnit cu Hitler la Vinnița și Jukov a fost convocat la Kremlin după atacurile eșuate împotriva flancului nordic al lui Paulus. Vasilevski, șeful Statului-Major General, era și el prezent. Acolo, în biroul lui Stalin, sub privirile portretelor recent instalate (Aleksandr Suvorov – biciuitorul turcilor din secolul al XVIII-lea – și cel al lui Mihail Kutuzov – adversarul tenace al lui Napoleon), Jukov a fost pus să explice din nou unde s-a greșit. Acesta s-a concentrat asupra faptului că cele trei armate trimise la atac nu avuseseră nici artilerie, nici tancuri suficiente.

Stalin a vrut să știe ce le trebuia. Jukov i-a replicat că au nevoie de o armată cu efectivul complet, întărită cu un corp de tancuri, trei brigăzi de tancuri și cel puțin 400 de obuziere, toate sprijinite de o armată de aviație. Vasilevski a fost de acord. Stalin n-a spus nimic. A luat harta pe care erau marcate rezervele Stavka și a început să o studieze. Jukov și Vasilevski s-au retras într-un colț al încăperii.

Discutau problema în șoaptă. Căzuseră de acord că nu exista o altă soluție.

Stalin avea însă un auz mult mai fin decât își închipuiseră. „Și ce înseamnă «altă» soluție?”¹, li s-a adresat el. „Mergeți la Statul-Major General și gândiți-vă cu multă atenție la ce trebuie făcut în zona Stalingrad.”

Jukov și Vasilevski s-au reîntors a doua zi seara. Stalin n-a pierdut timpul. I-a salutat, spre surprinderea lor, pe cei doi generali, strângându-le mâna.

„Ei bine, ce soluție ați găsit?” a întrebat el. „Cine raportează?”

„Oricare dintre noi”, a răspuns Vasilevski. „Ne-am pus de acord.”

Cei doi generali își petrecuseră toată ziua la Stavka, studiind posibilitățile și proiectând crearea unor noi armate și corpuri de tancuri în următoarele două luni. Cu cât priviseră mai mult pe hartă intrândul german, cu cele două flancuri vulnerabile, cu atât erau mai convinși că singura soluție ce merita luată în considerare era cea care ar fi „rezolvat situația strategică decisiv în sud”². Orașul Stalingrad, a argumentat Jukov, trebuia apărat cu lupte de uzură, cu trupe suficiente doar cât să întrețină apărarea. Nici o unitate sau mare unitate nu trebuia să fie folosită în contraatacuri minore, decât atunci când era absolut necesar pentru a împiedica inamicul să cucerească întreg malul de vest al Volgăi. Apoi, după ce germanii aveau să se concentreze complet asupra cuceririi orașului, Stavka începea să adune în secret noi armate în spatele liniilor pentru o încercuire majoră, folosind atacuri în adâncime mult în spatele punctului principal.

La început, Stalin nu s-a arătat prea entuziasmat. Se temea că ar putea pierde Stalingradul, încasând astfel o nouă lovitură umilitoare, dacă nu se făcea ceva imediat. A sugerat o soluție de compromis, aducând punctele de atac mult mai aproape de oraș, însă Jukov i-a răspuns că grosul Armatei 6 va fi, de asemenea, mult mai aproape și putea fi redeschisurat împotriva forțelor atacatoare. În cele din urmă, Stalin a înțeles avantajul acestei operațiuni mult mai ambițioase.

Avantajul lui Stalin față de Hitler era lipsa lui de rușine ideologică. După dezastrele din 1941, nu a ezitat nici un moment să reînvie

gândirea militară a anilor '20 și începutul anilor '30 care căzuse în dizgrație. Teoria „operațiunilor în adâncime”³ cu „armate de lovire” mecanizate care să-l nimicească pe inamic nu mai trebuia ținută sub obroc ca un cult eretic. În noaptea de 13 septembrie, Stalin a aprobat acest plan de operațiuni în adâncime. Le-a dat instrucțiuni celor doi generali să introducă „un regim de păstrare strictă a secretului”⁴. „Nimeni, în afară de noi trei, nu trebuie să știe deocamdată.” Ofensiva avea să se numească Operațiunea Uranus.

Jukov nu era doar un bun planificator, ci și un bun executant al planurilor. Până și Stalin a fost impresionat de dârzenia cu care urmărea îndeplinirea unui obiectiv. Jukov nu dorea să repete greșelile de la începutul lui septembrie cu atacuri la nord de Stalingrad, folosind trupe neinstruite și prost echipate. Sarcina instruirii trupelor era uriașă. Jukov și Vasilevski au trimis divizii din armata de rezervă, imediat după formarea lor, către zone relativ liniștite ale frontului pentru a se instrui sub foc creând prin aceasta și confuzie în rândurile Serviciului german de informații militare. Colonelul Reinhard Gehlen, deosebit de energicul, dar supraapreciatul șef al Fremde Heere Ost, credea că Armata Roșie plănuia o mare ofensivă diversionistă împotriva Grupului de Armate Centru.

Rapoartele de cercetare și interogatoriile prizonierilor au confirmat bănuiala inițială că Operațiunea Uranus implica atacarea sec-toarelor românești din flancurile Armatei 6. În cea de-a treia săptămână a lunii septembrie, Jukov a făcut în mare secret un tur al flancului nordic al intrândului german. Aleksandr Glicov, locotenent în compania de cercetare a Diviziei 221 pușcași, a primit într-o noapte ordinul de a se prezenta la Cartierul General al diviziei. Acolo a văzut două automobile Willys de comandament. A fost interviewat de un colonel, care i-a spus apoi să predea pistolul automat și să se ducă în fața uneia dintre mașini. Misiunea sa era să conducă un ofițer superior de-a lungul frontului.

Glicov a fost nevoit să aștepte până la miezul nopții, când un personaj voinic, nu foarte înalt, dominat de gărzile sale de corp, și-a făcut apariția din buncărul Cartierului General. Ofițerul superior s-a urcat pe bancheta din spate a mașinii, fără să scoată o vorbă. Potrivit

instrucțiunilor, Glicov l-a ghidat pe șofer de la un post de comandă la altul pe toată întinderea frontului. Când s-au întors cu puțin înaintea zorilor, i s-a înapoiat pistolul automat și i s-a ordonat să se reîntoarcă la divizia sa spunându-i-se că și-a îndeplinit misiunea. Mult după terminarea războiului a aflat de la fostul său comandant că ofițerul superior pe care l-a escortat în noaptea aceea, uneori apropiindu-se la două sute de metri de liniile germane, fusese Jukov. Poate că nu ar fi fost necesar ca locțiitorul comandantului suprem să-l intervieveze el însuși pe fiecare comandant de unitate în legătură cu sectorul respectiv și forțele adverse, „însă Jukov era Jukov”⁵.

În timp ce Jukov efectua inspecția secretă de-a lungul flancului nordic, Vasilevski a vizitat armatele 64, 57 și 51 la sud de Stalingrad. Vasilevski a cerut cu insistență să se înainteze peste linia lacurilor sărate din stepă. Nu a expus motivul real, care consta în stabilirea unei zone de constituire în dispozitiv de luptă bine apărare, pentru Operațiunea Uranus.

Planurile de păstrare a secretului și de inducere în eroare erau vitale pentru camuflarea pregătirilor, dar Armata Roșie a mai beneficiat de încă două avantaje. Primul a fost faptul că Hitler a refuzat să creadă că Uniunea Sovietică avea armate de rezervă, ca să nu mai vorbim de marile unități de tancuri necesare pentru operațiunile în adâncime. A doua greșeală a germanilor a fost și mai folositoare, deși Jukov nu a recunoscut acest lucru. Toate atacurile ineficiente executate împotriva Corpului 14 tancuri pe flancul de nord lângă Stalingrad au făcut ca Armata Roșie să pară incapabilă să monteze o ofensivă periculoasă în regiune, și cu atât mai puțin o încercuire rapidă și masivă a întregii Armate 6.

În timpul verii, când Germania producea cam 500 de tancuri pe lună, generalul Halder i-a spus lui Hitler că Uniunea Sovietică producea 1 200, o cifră și așa subevaluată. Führer-ul a dat cu pumnul în masă și a spus că acest lucru era imposibil. În 1942, producția de tancuri sovietică a crescut de la 11 000 în primele șase luni la 13 600 în a doua jumătate a anului, cu o medie de 2 200 de tancuri pe lună.

Producția de avioane a crescut și ea de la 9 600 în primele șase luni, la 15 800 în a doua jumătate a anului⁶.

Simpla sugerare a faptului că Uniunea Sovietică, lipsită de principalele regiuni industriale, putea să întrecă producția Reich-ului, a fost primită de Hitler cu neîncredere și furie. Conducătorii naziști au refuzat întotdeauna să recunoască forța patriotismului rusesc. Aceștia au subestimat și programul dur de evacuare a utilajelor industriale în Ural și militarizarea mâinii de lucru. Peste 1 500 de fabrici fuseseră evacuate din regiunile vestice ale Uniunii Sovietice în spatele Volgăi, mai ales în Ural, fiind reasamblate de armate întregi de tehnicieni care au muncit ca niște sclavi toată iarna. Puține fabrici erau încălzite. Multe nu au avut la început nici geamuri sau acoperișuri ca lumea. După ce a pornit linia de producție, rușii nu s-au mai oprit, în afara cazurilor de epuizare, întrerupere a curentului sau lipsei pieselor de schimb. Mâna de lucru nu a constituit niciodată o problemă. Autoritățile sovietice mobilizaseră armate întregi de muncitori. Birocrația sovietică risipea timpul și talentul populației civile și viețile oamenilor în accidente de muncă cu tot atâta indiferență pentru individ ca și cea dovedită de planificatorii militari față de soldații lor, iar sacrificiul colectiv – atât forțat, cât și cel voluntar – a fost o realizare înspăimântătoare.

Într-o vreme când Hitler refuza să aprobe ca femeile germane să lucreze în fabrici, producția sovietică depindea de mobilizarea masivă a rusoaicelor. Zeci de mii de femei în salopete de stambă – „luptători în combinezoane de lucru”⁷ – răsucind turele de tanc pe liniile de producție sau aplecate deasupra strungurilor credeau cu patimă în ceea ce făceau pentru a-și ajuta bărbații. Afișele nu conțineau să le reamintească rolul pe care îl aveau: „Ce ajutor ai dat frontului?”⁸

Celiabinsk, marele centru al industriei de război din Ural, a devenit cunoscut ca Tankograd. Curând, aveau să se înființeze pe lângă fabrici școli profesionale de tancuri. Partidul a realizat legături între muncitori și regimente, în timp ce fabricile făceau colecte pentru a acoperi costurile a cât mai multor tancuri. Un servanț,

Minakov, a compus o poezie care a înflăcărat imaginația celor de la liniile de producție din Ural:

Pentru moartea dușmanilor,
Pentru bucuria prietenilor,
Nu există mașină mai bună
Ca T-34!⁹

Mai târziu cineva a sugerat ca muncitorii de la linia de producție să formeze Regimentul 1 Ural de tanchiști voluntari. Organizatorii au pretins că ar fi primit „4 363 de cereri de înrolare în regimentul de tancuri, din care 1 253 erau semnate de femei”⁹.

Chiar și lagărele de muncă forțată în care se fabrica muniție realizau producții mult mai mari decât cele germane. Erau, de asemenea, mult mai puține cazuri de sabotaj. Deținuții din Gulag credeau în continuare în înfrângerea invadatorului.

Ajutorul Aliaților este rareori menționat în relatările sovietice din motive propagandistice, dar contribuția lor la menținerea capacității de luptă a Armatei Roșii nu trebuie trecută cu vederea. Stalin i s-a plâns lui Jukov în legătură cu avioanele de vânătoare Hurricane oferite de Churchill și a spus că tancurile britanice și americane nu se comparau cu T-34. Transporturile de muniție, cizme și mantale nu se bucurau nici ele de popularitate în rândurile soldaților sovietici, deoarece nu erau de folos în războiul de iarnă. Dar vehiculele americane – camioanele și mașinile de teren Ford, Willys și Studebaker – și alimentele, fie că era vorba de tonele de grâu din sacii albi marcați cu vulturul american sau conservele de carne de vită trimise de la Chicago, aveau o importanță enormă, deși nerecunoscută, pentru capacitatea de rezistență a Uniunii Sovietice.

Jukov era conștient de cât de important era să aibă comandanții potriviți într-un război mecanizat. La sfârșitul lunii septembrie, l-a convins pe Stalin să-l numească pe generalul Konstantin Rokossovski, fostă victimă a NKVD-ului lui Beria, în funcția de comandant al Frontului Don, care se întindea de la extremitatea nordică a Stalingradului către vest până la Klețkaia, exact deasupra Cotelui Donului. În același timp, generalul-locotenent Nikolai

Vatutin a primit comanda noului Front de Sud-Vest, pe flancul drept al lui Rokossovski și față în față cu Armata 3 română.

Pe 17 octombrie, Cartierul General al Frontului Don a ordonat ca toți civilii „pe o rază de 25 de kilometri de la linia frontului”¹⁰ să fie evacuați până pe 29 octombrie. În afară de considerentele de securitate, autoritățile militare doreau să poată ascunde ziua trupele în sate, în timpul marșurilor premergătoare luptelor. Era o operațiune de anvergură, deoarece civilii evacuați trebuiau să-și ia „vitele, oile, porcii, păsările și hrană pentru o lună”. Vacile aveau să fie folosite ca animale de povară, iar toate tractoarele, combinele și celelalte mașini agricole ale colhozurilor urmau să fie retrase. Câțiva mii de civili au fost mobilizați într-un corp de geniu-construcții cu un efectiv de 100 000 de oameni, pentru repararea drumurilor și a podurilor de-a lungul rutei de marș Saratov–Kamîșin–Stalingrad și al tuturor celorlalte itinerare de deplasare către front.

De la nou construita cale ferată Saratov–Astrahan, liniile deviau către stații terminus din stepă, unde rezervele Stavka coborau din trenuri, mult în adâncime, înainte de a se îndrepta spre raioanele de concentrare din spatele frontului. Solicitarea sistemului de căi ferate sovietic, pentru mișcarea a 1 300 de vagoane pe zi către cele trei fronturi, era uriașă. Confuzia era inevitabilă. O divizie a rămas aproape două luni și jumătate în trenuri militare, trase pe linii secundare, în Uzbekistan.

Planul Operațiunii Uranus era simplu, dar deosebit de ambițios ca anvergură. Lovitura principală, la peste 160 de kilometri vest de Stalingrad, avea să fie lansată în direcția sud-est din capul de pod Serafimovici, o fâșie lungă de 65 de kilometri la sud de Don, pe care Armata 3 română nu reușise să o ocupe. Acest punct de atac era atât de îndepărtat de ariergarda Armatei 6, încât forțele mecanizate germane din Stalingrad și din împrejurimi nu ar fi avut cum să se întoarcă la timp ca să redreseze situația. Între timp, o lovitură înteroară avea să pornească de la alt cap de pod de la sud de Don, la Klețkaia, apoi va ataca ariergarda Corpului 11 Armată al lui Strecker desfășurat peste coturile Donului. În cele din urmă, din sudul

Stalingradului, trupele de tancuri urmau să atace în direcția nord-vest pentru a se întâlni cu asaltul principal de lângă Kalaci, realizând astfel încercuirea Armatei 6 a lui Paulus și a unei părți din Armata 4 tancuri a lui Hoth. Aproximativ 60 la sută din întregul efectiv de tancuri al Armatei Roșii au fost alocate Operațiunii Uranus.

Securitatea sovietică s-a dovedit mai bună decât s-ar fi așteptat oricine, ținând seama de numărul de prizonieri și dezertori din Armata Roșie care au trecut prin mâinile Wehrmacht-ului. Serviciile de informații germane nu au reușit în vara anului 1942 să identifice formarea a cinci noi armate de tancuri (fiecare fiind aproximativ echivalentul unui corp german de tancuri) și a cincisprezece corpuri de tancuri (fiecare echivalând cu o divizie germană de tancuri). Întrucât se apropia clipa răzbunării, Armata Roșie a acordat o mare atenție la ceea ce numea ea *maskirovka*, termen ce acoperea măsurile de inducere în eroare a inamicului, de camuflaj și de securitate, realizate prin reducerea drastică a comunicațiilor. Ordinele erau date personal și nu se scriau. Printre măsurile de inducere în eroare s-a numărat și intensificarea activității în jurul Moscovei. Germanii au identificat ieșindul Rjev drept zona cea mai probabilă pentru o ofensivă sovietică în luna noiembrie. Între timp, în sud, diviziilor din eșalonul întâi din sectoarele vitale pentru Operațiunea Uranus li s-a ordonat să construiască linii de apărare doar pentru a fi reperate de recunoașterea aeriană germană, în timp ce Frontul Voronej, care nu era implicat, a primit ordin să pregătească materiale pentru treceri pe poduri și cu ambarcațiuni, ca pentru o ofensivă.

Activitatea trupelor din alte sectoare a fost camuflată prin lucrări de apărare, care dădeau impresia că se plănuia o ofensivă. Marșurile de apropiere ale marilor unități pentru Operațiunea Uranus erau efectuate noaptea, trupele ascunzându-se în timpul zilei, o sarcină dificilă în stepa pustie, dar tehnicile de camuflaj ale Armatei Roșii s-au dovedit remarcabil de eficiente. S-au construit nu mai puțin de șaptesprezece poduri false peste Don pentru a distrage atenția Luftwaffe de la cele cinci poduri autentice, peste care au trecut Armata 5 tancuri, Corpul 4 tancuri, două corpuri de cavalerie și numeroase divizii de infanterie.

La sud de Stalingrad, Corpul 13 mecanizat, Corpul 4 mecanizat, Corpul 4 cavalerie și formațiunile de sprijin – în total peste 160 000 oameni, 430 tancuri, 550 tunuri, 14 000 vehicule și 10 000 cai – au fost aduse noaptea, peste Volga Inferioară, o operațiune pe cât de grea, pe atât de primejdioasă din cauza sloiurilor de gheață ce pluteau la suprafața apei. În zori, toate acestea erau camuflate. Armata Roșie nu putea, bineînțeles, să spera să ascundă operațiunea în întregime, dar, așa cum s-a exprimat un istoric, „cea mai mare realizare a lor a fost mascarea proporției ofensivei”¹¹.

La începutul toamnei 1942, cei mai mulți generali germani, cu toate că nu împărtășeau convingerea lui Hitler că Armata Roșie era terminată, o considerau cu certitudine epuizată. Atunci când căpitanul Winrich Behr, ofițer decorat de multe ori, din Afrika Korps, s-a alăturat Statului-Major al Armatei 6, locotenent-colonelul Niemeyer, șeful Informațiilor, l-a întâmpinat cu o evaluare mult mai sumbră decât se așteptase. „Dragă prietene“, i-a spus el, „vino să vezi harta cu situația operativă. Uită-te la toate marcajele roșii. Rușii încep să se concentreze la nord, aici, și la sud, aici.”¹² Niemeyer și-a dat seama că ofițerii superiori, deși îngrijorați din cauza amenințării liniilor de comunicații, nu luau în considerare eventualitatea unei încercuiri.

Paulus și Schmidt, care au văzut toate rapoartele lui Niemeyer, considerau exagerată îngrijorarea acestuia. Generalii se așteptau la atacuri puternice cu artilerie și tancuri, dar în nici un caz la o ofensivă majoră în adâncimea ariergărzii lor care să utilizeze chiar tactica germană a *Schwerpunkt*-ului. (După ce faptul s-a consumat, Paulus pare să fi căzut în greșeala – umană, de altfel – de a se convinge singur că intuise tot timpul pericolul. Schmidt a recunoscut sincer că a subestimat grav inamicul.) Generalul Hoth, pe de altă parte, pare să fi avut o imagine mai clară în legătură cu primejdia reprezentată de un atac pornit de la sud de Stalingrad.

Cei mai mulți generali din Germania erau convinși că Uniunea Sovietică era incapabilă să realizeze două ofensive, iar aprecierea colonelului Gehlen, deși suficient de delfică pentru a acoperi orice

eventualitate, continua să indice un atac împotriva Grupului de Armate Centru ca zona cea mai probabilă a principalei ofensive de iarnă. Oamenii săi nu au reușit să identifice prezența Armatei 5 tancuri pe Frontul Don față în față cu românii. Doar interceptările radio cu puțin timp înaintea ofensivei au indicat implicarea acesteia.

Aspectul cel mai izbitor al acestei perioade a fost convingerea lui Paulus și a lui Schmidt că, după ce Statul-Major al Armatei 6 a transmis rapoartele, nu mai era nimic de făcut, deoarece sectoarele amenințate se aflau în afara ariei lor de responsabilitate. Pasivitatea era în totală contradicție cu tradiția prusacă, potrivit căreia inactivitatea, așteptarea ordinelor și lipsa de gândire proprie erau de neiertat pentru un comandant. Hitler, bineînțeles, încercase cu hotărâre să zdrobească astfel de manifestări de independență a generalilor săi, iar Paulus, care era din fire mai curând ofițer de stat-major decât comandant de mare unitate, subscrisesse părerii Führer-ului.

Paulus avea să fie mai târziu acuzat adesea că nu a ieșit din cuvântul lui Hitler, după ce amploarea dezastrului a devenit limpede, dar adevărata sa lipsă a fost slaba pregătire pentru a face față amenințării. Tot ce ar fi trebuit să facă era să retragă majoritatea tancurilor din lupta păguboasă din oraș pentru a pregăti o puternică forță mecanizată gata să reacționeze rapid. Depozitele de provizii și muniție ar fi trebuit reorganizate pentru ca vehiculele să fie întotdeauna gata să pornească în orice clipă. Acest grad relativ mic de pregătire – și nerespectarea ordinelor Statului-Major al lui Hitler – ar fi permis Armatei 6 să se apere efectiv într-un moment crucial.

Hitler decretase în instrucțiunea sa din 30 iunie că marile unități nu trebuie să vină în contact cu vecinii lor. Generalul Schmidt s-a lăsat totuși convins de membrii Statului-Major să ignore acest ordin. Un ofițer cu o stație radio din Armata 6 a fost atașat românilor la nord-vest. Acesta era locotenentul Gerhard Stöck, sportivul care câștigase medalia de aur la aruncarea suliței la Olimpiada de la Berlin din 1936. Generalul Strecker a făcut, de asemenea, aranjamentele necesare pentru a trimite un ofițer de legătură de la Corpul 11.

Primele avertismente în legătură cu o concentrare pe flancul Donului au sosit la sfârșitul lunii octombrie. Generalul Dumitrescu, comandantul Armatei 3 române, susținuse de mult timp că sectorul său nu putea fi apărat decât dacă țineau întregul mal, folosind Donul ca obstacol major antitanc. Dumitrescu recomandase cucerirea și a ceea ce mai rămăsese din malul sudic, la sfârșitul lunii septembrie, dar Grupul de Armate B, deși acceptase argumentația sa, a spus că toate trupele disponibile urmau să fie concentrate asupra Stalingradului, capturarea orașului fiind considerată în continuare iminentă.

Când au început să-și dea seama de concentrarea inamică, îngrijorarea românilor a început să crească. Fiecare divizie românească, având doar câte șapte batalioane, era obligată să acopere un front de 20 de kilometri. Marea lor problemă era lipsa unor arme antitanc eficiente. Nu aveau decât câteva tunuri antitanc de 37 mm, trase de cai, pe care rușii le porecliseră „bătaie la ușă” deoarece proiectilele lor nu puteau să penetreze blindajul tancurilor T-34. Bateriile de artilerie românești se confruntau cu o gravă lipsă de muniție deoarece se acordase prioritate Armatei 6.

Statul-major al lui Dumitrescu a raportat pe 29 octombrie Cartierului General al Grupului de Armate temerile sale. Mareșalul Antonescu i-a atras, la rândul său, atenția lui Hitler asupra situației serioase cu care se confruntau trupele sale, dar Führer-ul, așteptând în continuare să primească de la o zi la alta vestea cuceririi finale a Stalingradului, își concentrase atenția asupra altor evenimente de importanță majoră. Retragerea lui Rommel din bătălia de la El Alamein a fost urmată curând de avertismente că flota invadatoare anglo-americană se îndrepta către Africa de Nord. Debarcările din cadrul Operațiunii Torța i-au atras atenția asupra Franței. Intrarea forțelor germane în zona neocupată pe 11 noiembrie a avut loc în ziua în care Paulus a lansat asaltul său final asupra Stalingradului.

Avertismentele în legătură cu o ofensivă sovietică împotriva ieșindului au început să se înmulțească cu rapiditate. Ofițerul de legătură raporta la data de 7 noiembrie că „Armata 3 română așteaptă un puternic atac inamic cu tancuri la 8 noiembrie în sectorul

Kletkaia–Raspopinskaia“¹³. Singura problemă era că românii se așteptau mereu ca ofensiva rusă să înceapă în următoarele douăzeci și patru de ore și, atunci când nu s-a întâmplat nimic, mai ales după aniversarea liniștită a revoluției, toate acestea au început să aibă efectul amenințării cu venirea lupului.

Generalul von Richthofen, pe de altă parte, era din ce în ce mai convins de dovezile furnizate de escadrilele sale de recunoaștere aeriană. Chiar și în timpul asaltului din 11 noiembrie, Paulus a schimbat direcția unei părți din Corpul 8 aerian pentru a ataca concentrările rusești din fața Armatei 3 române. A doua zi, avea să scrie în jurnalul său: „Pe Don, rușii își continuă hotărât pregătirile pentru o ofensivă împotriva românilor. Corpul 8 aerian, întreaga Flotă 4 aeriană și forțele aeriene române pornesc atacuri continue împotriva lor. Rezervele lor s-au concentrat acum. Când oare, mă întreb, va surveni atacul?“¹⁴

Pe 14 noiembrie, Richthofen consemna: „Vremea se înrăutățește pe zi ce trece, cu ceață ce provoacă depuneri de gheață pe aripi și furtuni cu ploi reci ca gheața. Pe Frontul Stalingrad e liniște. Bombardierele noastre au executat raiduri reușite asupra căilor ferate de la est de Stalingrad, dislocând aducerea de întăriri și de provizii. Avioanele de vânătoare și de vânătoare-bombardament s-au concentrat asupra nimicirii marșului rusesc de apropiere de Don.“¹⁵

Loviturile aeriene germane asupra zonelor sovietice din spate au surprins o parte a Armatei 5 tancuri trecând Donul și au fost cât pe ce să provoace două pierderi importante. Un avion german i-a surprins pe Hrușciiov și pe Eremenko la Svetlîi Iar¹⁶, unde primeau o delegație din Uzbekistan, ce adusese treizeci și șapte de vagoane de daruri pentru apărătorii Stalingradului, printre care vin, țigări, pepene uscat, orez, mere, pere și carne.

Reacția la amenințare la diverse niveluri de comandă – Cartierul General al Führer-ului, Grupul de Armate B și Statul-Major al Armatei 6 – nu era doar o chestiune de prea puțin sau prea târziu. Iluziile molipsitoare ale lui Hitler au avut și ele rolul lor. S-a acoperit de ordine date în vederea întăririi românilor cu trupe germane și

baraje de mine și explozivi, dar a refuzat să accepte că nu existau nici resursele necesare, nici suficiente trupe disponibile pentru îndeplinirea lor.

Tot ce s-a putut trimite pentru a întări flancul nordic amenințat a fost Corpul 48 tancuri, comandat de general-locotenent Ferdinand Heim, fostul șef de stat-major al lui Paulus. Pe hârtie, această formație părea puternică, cu Divizia 14 tancuri, Divizia 22 tancuri și Divizia 1 tancuri română, precum și un batalion antitanc și altul de artilerie motorizată, dar la o examinare mai atentă se dovedea mult mai puțin impresionantă. Întregul corp de tancuri avea mai puțin de o sută de tancuri moderne în stare de funcționare adunate de la trei divizii.

Diviziei 14 tancuri, care fusese tocată în luptele de la Stalingrad, nu i s-a dat nici o șansă de completare cu personal și cu mijloace tehnico-materiale. Contingentul român era echipat cu tancuri ușoare Škoda din Cehoslovacia, care nu aveau nici o șansă în fața tancurilor rusești T-34. Divizia 22 tancuri, ca rezervă, nu primise combustibil și, în timpul îndelungatei sale perioade de imobilitate, șoarecii își găsiseră adăpost în fuzelaje. Au ronțăit izolația cablurilor electrice și nu s-au găsit nici un fel de piese de schimb disponibile imediat. Între timp, alte regimente din divizie erau permanent divizate și trimise încolo și înapoi ca răspuns la cererile de ajutor ale unităților române. Pentru a-i liniști pe români, detașamente nu mai mari de două tancuri și o pereche de tunuri antitanc au fost trimise „într-un fel de goană după himere”¹⁷ de la un sector la altul ca un soi de armată de operetă din ce în ce mai neconvingătoare. Aghiotantul Luftwaffe al Führer-ului, Nicolaus von Below, pretindea că „Hitler fost dezinformat în legătură cu calitatea corpurilor de tancuri”¹⁸, dar chiar dacă informațiile ar fi fost adevărate, el a fost cel care crease atmosfera în care statele sale majore evitau adevărurile incomode.

La sud de Stalingrad, singura formație de rezervă din spatele Corpului 6 armată român era Divizia 29 infanterie motorizată, dar pe 10 noiembrie i s-a spus că „la primirea parolei «Hubertusjagd» să pornească imediat către Perelazovski în zona Armatei 3 române”¹⁹.

Perelazovski era punctul focal al Corpului 48 tancuri. În pofida avertismentelor generalului Hoth, amenințarea flancului sudic nu a fost luată în serios.

Vremea din prima jumătate a lunii noiembrie a îngreunat foarte mult înaintarea marilor unități sovietice. Ploaia rece ca gheața a fost urmată de înghețuri bruște și severe. Multe unități, în graba pregătirilor pentru Operațiunea Uranus, nu primiseră uniforme de iarnă. Lipseau nu numai mănușile și căciulile, ci și obiecte de îmbrăcăminte de bază, precum cele specifice Armatei Roșii ca obielele, folosite în loc de ciorapi.

Pe 7 noiembrie, când Divizia 81 cavalerie²⁰ din Corpul 4 cavalerie a străbătut Stepa Kalmukă spre flancul sudic, paisprezece oameni, în majoritate uzbeki și turkmeni, cărora nu li se dăduseră uniforme de iarnă, au murit degerați „din cauza atitudinii iresponsabile a comandanților“. Ofițerii călăreau înainte, fără să știe ce se întâmpla în spatele lor. Soldații înghețați cădeau de pe cal, nefiind în stare să se mai țină în șa, iar subofițerii, neștiind ce să facă, îi aruncau în căruțe, unde mureau degerați. Doar dintr-un singur escadron s-au pierdut treizeci și cinci de cai. Unii soldați au încercat să scape de lupta ce-i aștepta. În Divizia 93 pușcași, în timpul marșului de apropiere de poziții, au fost șapte cazuri de răni auto-provocate și au fost prinși doi dezertori. „În următoarele câteva zile“, îi raporta Frontul Stalingrad lui Șcerbakov, „vor fi judecați alți trădători, printre care și un membru al partidului comunist, care, în timp ce era în postul de pază, s-a împușcat în mâna stângă.“²¹

Atmosfera de la Kremlin s-a tensionat brusc când Jukov l-a anunțat pe Stalin că lansarea Operațiunii Uranus va trebui amânată cu zece zile, până pe 19 noiembrie. Diviziile din linia întâi nu primiseră încă combustibil și muniții din cauza dificultăților de transport și a crizei de camioane. Stalin, deși se temea că inamicul va mirosi ceva despre ceea ce se pregătea și nu va cădea în cursă, nu a avut altă opțiune decât să aprobe amânarea. A bătut Stavka la cap să-i dea informații privind orice schimbare în poziționarea Armatei 6. Apoi, pe 11 noiembrie, Stalin a început să se teamă că nu aveau destule

avioane pentru a rezista avioanelor germane. Dar amploarea și detaliile planurilor lui Jukov l-au liniștit în cele din urmă. De data aceasta, simțea el, se vor răzbuna.

Pe 13 noiembrie, Jukov și Vasilevski au plecat din nou la Moscova cu avionul pentru a-l informa. „Puteam spune că era mulțumit”, scria Jukov, „pentru că pufăia fără grabă din pipă, își netezea mustața și ne asculta fără să ne întrerupă.”²²

Serviciile de informații ale Armatei Roșii au făcut, pentru prima oară, o încercare hotărâtă de a-și coordona sursele. A fost primul prilej real de a-și dovedi valoarea după dezastrele anterioare, care fuseseră în mare măsură rezultatul ideilor obsesive ale lui Stalin, care nu dădea crezare nici unui material corect furnizat*.

Majoritatea informațiilor proveneau de la „limbile” capturate de patrulele de recunoaștere, de la cercetările prin luptă sau de la recunoașterea aeriană. Datele de cercetare obținute prin tehnica unităților de transmisiuni radio contribuiau la confirmarea identității unui număr de unități și mari unități germane. Cercetarea de artilerie acționa destul de bine, generalul Voronov controlând personal concentrarea regimentelor în sectoarele-cheie. Geniștii trasau între timp dispunerea câmpurilor de mine proprii și a celor inamice. Principala problemă era ceața groasă și înghețată, de care și generalul von Richthofen se plângea amarnic.

Pe 12 noiembrie, prima cădere masivă de zăpadă a coincis cu o serie de misiuni de cercetare. S-au scos costumele albe de camuflaj, iar grupurilor trimise să captureze prizonieri li s-a spus să vadă dacă nu fuseseră cumva mutate noi unități în sectoarele preconizate pentru pătrundere. Compania de cercetare a Diviziei 173 pușcași a descoperit pentru întâia oară germani care pregăteau buncăre de beton. Alți prizonieri luați de grupurile de cercetare în lungul și în latul frontului aveau să confirme în curând că, deși li se ordonase să

* Serviciul de informații putea să fie un loc de muncă primejdios. Pe 22 noiembrie, trei zile după începerea marii ofensive, șeful serviciului de informații al Armatei 62 a fost acuzat de „defetism și idei contrarevoluționare”²³, de a fi furnizat informații false cu privire la inamic. Ne este imposibil să știm dacă ofițerul respectiv a fost făcut răspunzător de crime politice sau de incompetență, fie a lui sau ca țap ispășitor pentru vreun superior.

construiască buncăre, nu sosiseră nici un fel de formațiuni. Pe frontul Armatei 3 române, au descoperit că ofițerii superiori rechiziționaseră toate materialele pentru a-și consolida mai întâi Cartierele lor Generale din spatele frontului și că nu mai era nimic disponibil pentru pozițiile din linia întâi. Trupele rusești aflate în sectoarele în care urma să aibă loc ofensiva „știau că avea să se întâmple ceva, dar nu știau exact ce”²⁴.

Principală preocupare a Moscovei era lipsa de informații sigure cu privire la moralul Armatei 6. Până acum, în timpul luptelor din jurul Stalingradului nu fusese capturat nici măcar un întreg stat-major de regiment, așa că, în afară de scrisori disperate sau ordine luate de la nivel inferior, rușii nu prea aveau pe ce se baza. În sfârșit, pe 9 noiembrie, generalului-maior Ratov de la serviciile de informații ale Armatei Roșii i-a fost predat un document capturat de la Divizia 384 infanterie din fața Cotului Donului, o formațiune combinată din regimente saxone și austriece. Și-a dat seama imediat că avea dovada pe care o așteptau. Copii traduse au fost trimise imediat lui Stalin, Beria, Molotov, Malenkov, Voroșilov, Vasilevski, Jukov și Aleksandrov, șeful Direcției de Propagandă și Agitație. Generalul Ratov își putea imagina fără îndoială bucuria uriașă pe care conținutul raportului său o va provoca în inima Marelui Conducător. Veștile erau de două ori mai încurajatoare deoarece această divizie din Dresda nu fusese niciodată implicată în luptele de stradă din Stalingrad.

„Sunt cât se poate de conștient de starea diviziei”²⁵, scria generalul baron von Gablenz tuturor comandanților din Divizia 384 infanterie. „Știu că i-a pierit întreaga forță. Nu este surprinzător și voi face tot ce-mi stă în putință să îmbunătățesc starea diviziei, dar lupta este crudă și devine și mai crudă pe zi ce trece. Este imposibil să fie schimbată situația. Letargia majorității soldaților trebuie corectată cu ajutorul unei conduceri mai active. Comandanții trebuie să fie mai severi. În ordinul meu din 3 septembrie 1942, nr. 187–42, stipulam că cei care dezertează din post vor fi aduși în fața Curții Marțiale [...]. Voi acționa cu toată severitatea cerută de lege. Cei care adorm în post în eșalonul întâi trebuie pedepsiți cu moartea.

Nu există nici o îndoială în această privință. Se încadrează în aceeași categorie ca și nesupunerea [...] exprimată în felul următor: lipsa de grijă față de arme, de trup, de îmbrăcăminte, de cai și de echipamentul mecanizat.“ Ofițerii trebuie să-și avertizeze soldații că „trebuie să se aștepte să rămână în Rusia întreaga iarnă.“

*

Unitățile mecanizate sovietice, care fuseseră camuflate adânc în spatele liniilor, au înaintat către aliniamentul de atac. Au fost lansate perdele de fum pentru mascarea trecerii lor peste Don către capetele de pod, și chiar în spatele liniei întâi, megafoanele companiilor de propagandă transmiteau cu volumul dat la maximum muzică și mesaje politice pentru a acoperi huruitul motoarelor.

Pe cele trei fronturi ale „Axei Stalingrad“ erau adunați peste un milion de oameni. Generalul Smirnov, șeful serviciilor medicale, avea pregătite 119 spitale de campanie²⁶, cu 62 000 de paturi pentru răniți. Ordinele s-au dat cu trei ore înaintea atacului. Unităților Armatei Roșii li s-a spus că vor efectua un atac în adâncime asupra ariergărzii inamicului. Nu s-a menționat vreo încercuire. Trupele erau emoționate la maximum la gândul că germanii nu știau ce avea să-i lovească. Acesta a fost începutul apărării active. Vehiculele au fost controlate și răscontrolate. Motoarele le-au fost ascultate așa cum „un medic ar asculta o inimă“²⁷. Timpul pentru scris scrisori, bărbierit, spălat obiele, jocul de șah sau domino trecuse. „Oamenilor și comandanților li se ordonase să se odihnească, dar erau prea nervoși. Fiecare răsucea în minte întrebarea dacă se făcuse tot ce trebuia.“

În ajunul bătăliei, germanii nu au simțit că a doua zi avea să fie diferită. Raportul zilnic al Armatei 6 era concis: „De-a lungul întregului front nu sunt schimbări majore. Sloiurile de gheață de pe Volga sunt mai puține decât ieri.“²⁸ În acea noapte, un soldat care ducea dorul unei permisii scria acasă, reflectând că se afla „la 3 300 de kilometri depărtare de granița germană“²⁹.

Note

- ¹ Jukov, p. 140; Erickson, *The Road to Stalingrad*, p. 389.
- ² Jukov, p. 140.
- ³ Erickson, „The development of Soviet military doctrine“, p. 5.
- ⁴ Vasilevski, p. 189.
- ⁵ Glicov, discuție, 6 noiembrie 1995.
- ⁶ Erickson, *The Road to Stalingrad*, p. 375.
- ⁷ Citat în John Erickson, „Soviet women at war“, în Garrard și Garrad, p. 50.
- ⁸ TMVS.
- ⁹ Documentele Ehrenburg, RGALI 1204/2/3453.
- ¹⁰ RTHIDNI 17/43/1773.
- ¹¹ Glantz, *Soviet Military Deception in the Second World War*, p. 113.
- ¹² Behr, discuție, 25 octombrie 1995.
- ¹³ Jurnal de război al Armatei 6, BA-MA, RH20-6/221.
- ¹⁴ Richthofen, jurnal, 12 noiembrie 1942, Paulus, p. 191.
- ¹⁵ Richthofen, jurnal, 14 noiembrie 1942, Paulus, p. 191.
- ¹⁶ Hrușciiov și Eremenko la Svetlîi-Iar, 18 noiembrie 1942, TAMO 48/486/25, p. 230.
- ¹⁷ Metelmann, discuție, 12 aprilie 1996.
- ¹⁸ Below, p. 322.
- ¹⁹ Jurnal de război al Armatei 6, BA-MA, RH20-6/221.
- ²⁰ 10 noiembrie 1942, TAMO 48/486/25, p. 123 și 21 noiembrie 1942, TAMO 48/486/25, p. 279.
- ²¹ 10 noiembrie 1942, TAMO 48/486/25, p. 129.
- ²² Jukov, p. 169.
- ²³ Koșceev către Șcerbakov, 28 noiembrie 1942, TAMO 48/486/25, pp. 335–336.
- ²⁴ Glicov, 6 noiembrie 1995.
- ²⁵ RTHIDNI 17/125/96.
- ²⁶ Schneider-Janessen, p. 135.
- ²⁷ Lt.-gen. A. Rodin, în USSR, *Stalingrad*, p. 109.
- ²⁸ BA-MA, RH20-6/221.
- ²⁹ Golovchanski, p. 133.

PARTEA A PATRA

CAPCANA LUI JUKOV

Operațiunea Uranus

Joi, 19 noiembrie, curând după ora 5 dimineața, la Cartierul General al Armatei 6 suna telefonul. Personalul cu probleme operative era cazat la Golubinski, un sat mare, de cazaci, pe malul drept al Donului. Începuse să ningă așa că, ținând seama și de ceața deasă și înghețată, santinelele nu vedeau decât la câțiva metri depărtare.

Apelul telefonic a fost de la locotenentul Gerhard Stöck, aruncător de sulită medaliat cu aurul olimpic, din Corpul 4 armată română din sectorul Klețkaia. Mesajul său a fost consemnat în jurnalul de război: „Potrivit declarației unui ofițer rus capturat în zona Diviziei 1 cavalerie române, atacul așteptat va fi lansat azi la ora 5.”¹ Nefiind nici un semn că ar începe ofensiva, și trecuse de ora 5, ofițerul de serviciu nu l-a trezit pe șeful statului-major al armatei. Generalul Schmidt se înfuria dacă era deranjat de o alarmă falsă și în ultimul timp fuseseră o mulțime de astfel de alarme de la diviziile românești de la nord-vest.

De fapt, întreaga noapte, genști sovietici în costume de camuflaj albe înaintaseră târâș prin zăpadă, ridicând minele antitanc. Artileria rusă masată și bateriile de mortiere au armat gurile de foc la ora 7.20 ora rusă (5.20, ora germană), la primirea cuvântului de cod „Sirena”. Un general sovietic a spus că ceața înghețată și albă era „groasă ca laptele”². La Cartierul General al frontului s-a discutat dacă n-ar fi mai bine să se amâne ofensiva din cauza vizibilității

reduse, dar până la urmă s-a hotărât totuși ca aceasta să fie lansată. Zece minute mai târziu, regimentele de tunuri, de obuziere și de katiușe au primit ordin să se pregătească să tragă. Semnalul a fost retransmis de trompete, care au fost auzite clar de trupele românești aflate pe partea cealaltă.

La Cartierul General al Armatei 6, telefonul a sunat din nou. În puține cuvinte, Stöck i-a spus căpitanului Behr, care a răspuns, că sunetele de trompetă semnalaseră începutul unui bombardament masiv. „Cred că românii nu vor putea să reziste, dar vă voi ține la curent.”³ Behr nu a mai ezitat de data aceasta să-l trezească pe generalul Schmidt.

Pe cele două sectoare alese pentru ofensiva de la nord fuseseră concentrate 3 500 de tunuri și obuziere grele pentru a deschide calea unui număr de douăsprezece divizii de infanterie, trei corpuri de tancuri și două corpuri de cavalerie. Primele salve au sunat ca niște lovituri de trăsnet în aerul liniștit al dimineții. Trăgând într-o ceață impenetrabilă pentru ofițerii din punctul înaintat de observare, bateriile de artilerie și de katiușe nu au putut face nici un fel de corecții, dar pentru că reglaseră tirul cu câteva zile înainte, focul lor a fost precis.

Pământul a început să tremure de parcă ar fi fost un cutremur de mică intensitate. Gheața din smârcuri crăpa ca niște oglinzi vechi. Bombardamentul era atât de intens, încât la o distanță de cincizeci de kilometri către sud, ofițerii din serviciul medical din Divizia 22 tancuri au fost treziți dintr-un somn adânc, „pentru că se zguduia pământul”⁴. Nu au mai așteptat să primească ordine. „Situația era clară.” Și-au încărcat vehiculele, pregătiți să se îndrepte spre front.

Ostașii ruși din fronturile Don și Stalingrad au auzit și ei bubuiturile artileriei și i-au întrebat pe ofițeri despre ce era vorba. Comandanții erau nevoiți să răspundă: „Nu știu.”⁵ Obsesia păstrării secretului era atât de mare, încât nu s-a anunțat nimic până când nu s-a decis clar care era rezultatul bătăliei. Cei mai mulți au ghicit, bineînțeles, și de-abia își puteau stăpâni emoția. Stalin, în discursul său, ținut cu douăsprezece zile în urmă, cu ocazia celei de-a douăzeci și cincea aniversări a revoluției, făcuse o aluzie destul de

transparentă la un mare contraatac: „Va fi sărbătoare și pe strada noastră.”⁶

După o oră, diviziile sovietice de pușcași au înaintat, fără sprijin de tancuri. Bateriile de tunuri și katiușe, trăgând în continuare fără vizibilitate, au mărit raza de acțiune pentru a lovi linia a doua și artileria română. Infanteria română prost echipată, deși zguduită de bombardamente grele, s-a ridicat în tranșee și a ripostat cu curaj. „Atacul a fost respins”⁷, raporta un ofițer german din Divizia 13 infanterie română. Un al doilea asalt, de data aceasta cu sprijin de tancuri, a fost și el respins. În cele din urmă, după o nouă rundă foc, tunurile sovietice au încetat brusc să mai tragă. Ceața părea să facă liniștea și mai adâncă. Apoi, românii au auzit zgomot de motoare de tancuri.

Pregătirea masivă de artilerie, care învolburase zăpada și răscolise noroiul în zona neutră, nu a favorizat înaintarea tancurilor T-34. În plus, ascunsese și traseele create prin câmpul de mine. Geniștii purtați pe spatele celui de-al doilea și al celui de-al treilea tanc, pregătiți în cazul în care primul lovea o mină, au fost nevoiți curând să răspundă ordinului „Geniști, săriți!”⁸ Sub tirul infanteriei române, geniștii au alergat înainte pentru a curăța o nouă rută.

Soldații români au rezistat cu curaj câtorva noi valuri de infanterie sovietică și au reușit să distrugă câteva tancuri, dar, neavând suficiente arme antitanc, erau condamnați. Câteva grupuri de tancuri au reușit să pătrundă și au atacat apoi pieziș. Nemaiputând să piardă vremea cu atacuri de infanterie, generalii sovietici și-au trimis în masă formațiunile blindate direct către liniile românești și principalele pătrunderi au fost realizate către miezul zilei. Corpul 4 tancuri și Corpul 3 cavalerie gardă au intrat cu toată forța în Corpul 4 român din sectorul Klețkaia și s-au îndreptat către sud. Cavaleriștii sovietici, cu pistoale automate atârinate pe spate, au înaintat în galop mic pe căluții lor mițoși prin terenul înzăpezit aproape tot atât de repede ca și tancurile. La fel de nerăbdătoare să întâlnească inamicul erau și tancurile T-34.

O jumătate de oră mai târziu, la vreo cincizeci de kilometri către vest, Armata 5 tancuri a generalului Romanenko a nimicit apărarea

Corpului 2 armată român. Șenilele late ale tancurilor T-34 au rupt sârma ghimpată și au făcut să se prăbușească tranșeele. A urmat curând Corpul 8 cavalerie. Misiunea acestuia era să protejeze flancul drept și să lărgască încercuirea către vest.

Vântul a risipit puțin ceața pe la mijlocul dimineții, astfel încât câteva avioane ale armatelor 2, 16 și 17 aeriene au pornit la atac. Bazele Luftwaffe păreau să fi suferit mai mult din cauza vizibilității reduse, altfel controlorii aerului și-ar fi asumat aceleași riscuri ca și omologii lor ruși. „Din nou, rușii au folosit cu măiestrie vremea proastă”⁹, scria în noaptea aceea în jurnalul său Richthofen, într-un stil prea emoțional pentru a fi precis. „Ploile, zăpada și ceața înghețată ar fi trebuit să oprească toate zborurile. Corpul 8 aviație a reușit cu mare greutate să doboare două avioane. Este imposibilă izolarea prin bombardament a trecerilor peste Don.”

Cartierul General al Armatei 6 nu a fost informat oficial despre ofensivă până la ora 9.45. Reacția din momentul acela arată că, deși a fost luată în serios, amenințarea a fost considerată a fi minoră. Atacurile din Stalingrad, chiar și cele ce implicau divizii de tancuri, nu au fost oprite.

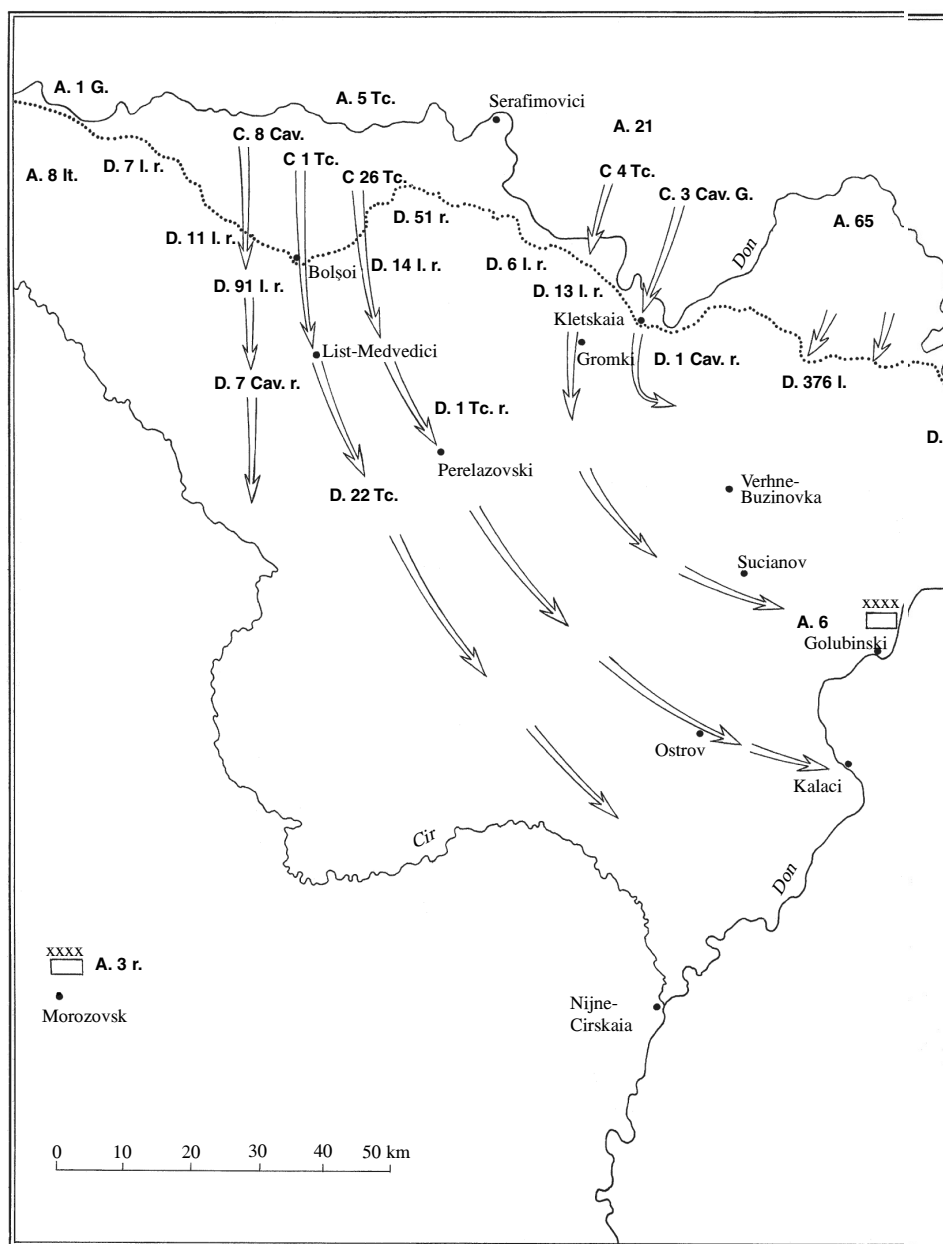
La ora 11.05, generalul von Sodenstern, șeful de Stat-Major al Grupului de Armate B, i-a telefonat lui Schmidt pentru a-l informa că Corpul 48 tancuri a fost trimis spre nord la Bolșoi pentru a-i sprijini pe români. (Acest corp avansa într-adevăr către sectorul Klețkaia, când, scoțându-l din sărite pe Heim, i s-a transmis din Bavaria ordinul lui Hitler prin care acesta hotărâse schimbarea direcției.) Sodenstern a sugerat ca Armata 6 să-i ceară Corpului 11 al generalului Strecker să trimită trupe pentru a întări apărarea la est de Klețkaia, unde Divizia 1 cavalerie română încerca să reziste. Până în momentul acela nu auziseră decât că fuseseră reperate douăzeci de tancuri inamice – „până acum doar un atac slab”¹⁰. La ora 11.30, un regiment din Divizia 44 infanterie austriacă a primit ordinul de a se deplasa către vest în noaptea aceea. Acesta a fost începutul unui proces care avea să blocheze o parte a Armatei 6 în

interiorul Cotului Donului și care îi va micșora serios libertatea de acțiune.

În ciuda ofițerilor de legătură și a noilor linii telefonice instalate, se primeau foarte puține informații amănunțite. Primul indiciu că situația ar putea fi mult mai primejdioasă decât se estimase nu a sosit decât după mai mult de două ore de la pătrunderea sovietică. S-a anunțat existența „unei unități de blindate înaintate”¹¹ (de fapt era vorba de Corpul 4 tancuri al generalului-maior Kravcenko), care pătrunsese de-a dreptul prin Divizia 13 infanterie română și înaintase peste zece kilometri către Gromki. Vestea stârnise deja panică în mai multe state-majore românești: „cutii cu dosare și bagaje personale”¹² fuseseră aruncate în camioane, iar personalul plecase în grabă. Plana o incertitudine și mai mare în legătură cu desfășurarea unui atac mai amplu, mai departe la vest, executat de Armata 5 tancuri a lui Romanenko.

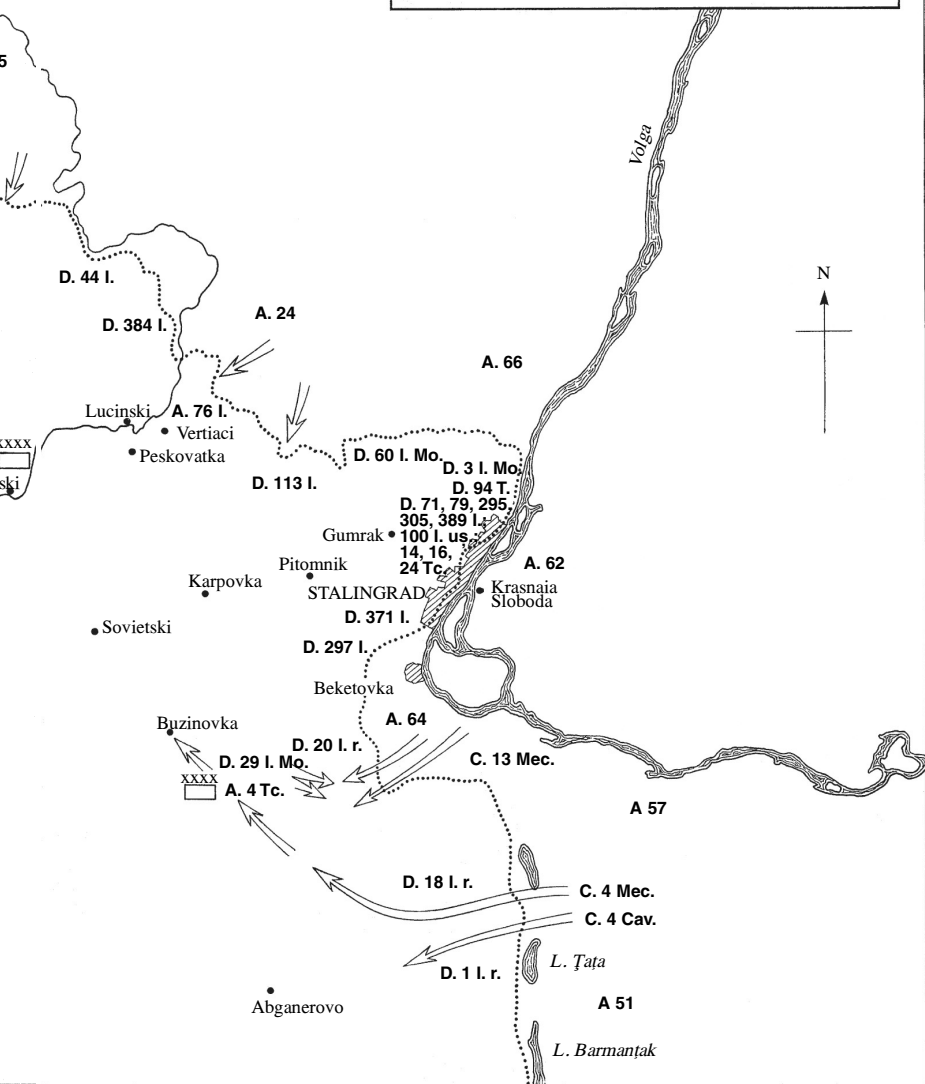
Ideea liniștitoare de a trimite așa-numitul Corp 48 tancuri la contraatac a demonstrat cât de mult s-au lăsat seduși ofițerii superiori germani de iluziile amăgitoare ale lui Hitler. Un corp de tancuri trebuia să fie cel puțin de mărimea unei armate de tancuri sovietice, dar în materie de tancuri de luptă în stare de funcționare, acest corp nu era nici cât o divizie întregă. Divizia 22 tancuri avea cu puțin mai mult de treizeci de tancuri în stare de funcționare și avea atât de puțin combustibil, încât a fost nevoită să împrumute de la rezervele românești. Glumele despre sabotajele comise de șoareci făcuseră înconjurul armatei, dar puțini mai erau acei cărora le venea să râdă după ce implicațiile au început să devină evidente.

Schimbările de ordine nu au făcut altceva decât să înrăutățească lucrurile. În loc să fie desfășurat în bloc corpul de tancuri al lui Heim, Diviziei 1 tancuri române i s-a schimbat direcția când se afla deja în mișcare. Această divizare a condus la alte dezastre. Un atac sovietic prin surprindere asupra Cartierului său General a distrus stația radio a ofițerului de legătură german, singurul mijloc de comunicare cu statul-major al generalului Heim, și toate contactele au fost întrerupte timp de câteva zile.

Harta 4 OPERAȚIA URANUS, noiembrie 1942

..... Aliniamentul frontului la 19 noiembrie 1942

Cel mai uimitor aspect al evenimentelor din această zi a fost lipsa de reacție a generalului Paulus. Nereușind să organizeze o grupare de asalt mecanizată înainte de ofensiva inamică, Paulus a continuat să nu facă nimic. Diviziile 16 și 24 tancuri au fost lăsate cu unitățile lor cheie prinse peste cap în luptele de stradă de la Stalingrad. Nu s-a făcut nimic pentru a se aduce muniție și combustibil pentru realimentarea vehiculelor lor.

În după-amiaza zilei de 19 noiembrie, tancurile sovietice au înaintat în coloane către sud prin ceața înghețată. Deoarece în pustiu înzăpezit nu existau multe puncte de reper, localnicii au fost folosiți ca ghizi pentru unitățile din primul eșalon, dar nici acest lucru nu a fost suficient. Vizibilitatea era atât de redusă, încât comandanții erau nevoiți să-și conducă trupele cu ajutorul busolei.

Înaintarea era de două ori periculoasă. Troienele de zăpadă acopereau șanțurile adânci. Din loc în loc, iarba înaltă de stepă, acoperită cu chiciură, se ridica deasupra zăpezii, pentru ca mai departe troienele să se întindă făcând curbe amăgitor de blânde. Servanții tancurilor erau zguduți atât de tare, încât doar căștile lor de piele căptușită îi fereau de lovituri puternice la cap. Cei din interiorul tancurilor s-au ales cu fracturi la brațe, dar coloanele nu s-au oprit. În spate se puteau vedea flăcări la gura țevii și explozii în timp ce infanteria lor termina de curățat primul și al doilea rând de tranșee.

Comandanții din Corpul 4 tancuri, înaintând către sud dincolo de Klețkaia, urmăreau cu îngrijorare flancul stâng, așteptându-se la un contraatac din partea germanilor, știind că românii nu erau capabili să-l execute. Viscolul intensificându-se, zăpada a blocat înălțăturile și a umplut fantele mitralierelor jumelate de lângă armamentul principal. Când a început să se lase întunericul, pe la ora 15.30, comandanții au dat ordin să se aprindă farurile. Nu aveau altă opțiune dacă doreau să continue înaintarea.

În pătrunderea din vest, Corpul 26 tancuri al generalului Rodin a observat focuri mari în față. Ele proveneau de la un colhoz pe care germanii îl abandonaseră în grabă după ce dăduseră foc clădirilor.

Inamicul era evident conștient de prezența lor. Atunci când artileria germană a deschis focul, conductorii tancurilor au stins farurile.

La dreapta, Corpul 1 tancuri al lui Butkov a fost cel care s-a confruntat cu o formațiune puternic slăbită, Corpul 48 tancuri. Tancurile germane aveau în continuare probleme electrice, iar șenilele lor înguste derapau pe gheața neagră. În întunericul care se lăsa lupta era haotică. Germanii pierduseră avantajele asigurate de măiestria tactică.

Ordinul primit de la statul-major al grupului de armate de a bloca digul rupt de lângă Klețkaia cu o parte a Corpului 11 și cu Divizia 14 tancuri a fost și el tardiv, chiar din momentul emiterii lui. Statul-Major al Grupului de Armate B și cel al Armatei 6 au fost orbite din cauza absenței unor informații clare. „Nu este nici măcar posibil să obții de la recunoașterea aeriană o vedere generală asupra situației”¹³, scria generalul von Richthofen în jurnalul său. La rândul lor, rușii au reușit să facă situația și mai confuză, lansând atacuri aproape în toate sectoarele Armatei 6.

La ora 17.00, când Corpul 4 tancuri al generalului Kravcenko reușise deja să înainteze peste 35 de kilometri, Corpul 11 al generalului Strecker a primit ordinul să formeze o nouă linie de apărare către sud pentru a proteja ariergarda Armatei 6. Comandanții germani, printre care și Richthofen, nu reușiseră nici atunci să ghicească obiectivul Armatei Roșii. „Sperăm”, scria el, „că rușii nu vor ajunge la calea ferată, principala arteră pentru aprovizionarea noastră.”¹⁴ Ei nu-și puteau imagina că sovieticii încercau să realizeze o încercuire completă a Armatei 6.

La ora 18.00, statul-major al generalului von Seydlitz a primit instrucțiuni ca formațiile din Divizia 24 tancuri care nu fuseseră angajate în luptele din Stalingrad să se deplaseze către zona Peskovatka și Vertiaci, de lângă trecerile peste Don. Totuși, abia la ora 22.00 – la șaptesprezece ore de la începutul ofensivei – Armata 6 a primit ordinul ferm din partea general-colonelului von Weichs să rupă lupta din Stalingrad. „Schimbarea situației în zona Armatei 3 române impune măsuri radicale, obiectivul fiind mutarea forțelor

cât se poate de repede pentru a acoperi ariergarda Armatei 6 și pentru a putea asigura liniile de comunicații.¹⁵ Toate activitățile legate de ofensiva din Stalingrad „vor fi oprite imediat“. Unitățile de tancuri și cele motorizate vor fi trimise către vest cât se poate de repede. Din cauza lipsei totale de pregătire pentru o astfel de eventualitate, ceea ce a urmat s-a executat foarte lent. Armata 62 a lui Ciuikov, așa cum era de așteptat, a lansat atacuri puternice pentru a preîntâmpina dezangajarea germanilor.

Divizia 16 tancuri, „în rândurile căreia fuseseră recrutați mulți hiwi ruși pentru a umple golurile mari existente“¹⁶, a primit ordinul de a se deplasa către vest până la Don. Ca și Divizia 24 tancuri, aceasta avea să-și facă reprovizionarea de la depozitele de materiale de rezervă de pe drum deoarece în imediata apropiere a Stalingradului nu mai era suficient combustibil. În primul rând însă, divizia trebuia să se degajeze din luptele din jurul Rînokului. Aceasta însemna că, deși o parte din divizie a plecat către vest în seara următoare, unele tancuri ale Regimentului 2 tancuri nu au primit ordinul „să se deplaseze“¹⁷ decât la ora 3, pe 21 noiembrie, la patruzeci și șase de ore de la începerea atacului sovietic.

Deoarece atacurile sovietice aveau loc în spatele Armatei 6, în afara ariei ei de responsabilitate, Paulus așteptase să primească ordine de sus. Între timp, Grupul de Armate B era nevoit să execute ordinele transmise de la Führer, din Berchtesgaden. Hotărârea lui Hitler de a controla evenimentele generase un imobilism dezastruos, atunci când era nevoie de cea mai mare rapiditate. Se pare că nimeni nu a reevaluat serios intențiile inamicului. Prin trimiterea grosului regimentelor de tancuri ale Armatei 6 înapoi peste Don pentru a apăra flancul stâng s-a pierdut flexibilitatea. Mai rău a fost însă că flancul sudic a rămas descoperit.

Pe frontul Armatei 4 tancuri la sud de Stalingrad, regimentele germane au auzit în dimineața zilei de 19 noiembrie barajele de artilerie de la o distanță de peste o sută de kilometri dinspre nord-vest. Au bănuیت că pornise marele atac, dar nimeni nu le-a spus ce se întâmpla. În Divizia 297 infanterie, al cărui flanc drept se învecina

cu Armata 4 română, maiorul Bruno Gebele, comandantul unui batalion de infanterie, nu simțea „nici un fel de neliniște”¹⁸. Sectorul lor a rămas tăcut întreaga zi.

Pământul era înghețat bocnă, stepa fiind foarte deprimantă cu vântul de la sud care sufla o zăpadă fină, uscată ca un praf alb. Divizia învecinată de la stânga, Divizia 371 infanterie, putea auzi sloiurile de gheață de pe Volga frecându-se unele de altele. În noaptea aceea, statul-major al acesteia a auzit că toate atacurile Armatei 6 din Stalingrad fuseseră oprite.

A doua zi dimineața, ceața înghețată era din nou densă. Eremenko, comandantul Frontului Stalingrad, a hotărât să amâne începerea bombardamentelor, în ciuda telefoanelor nervoase primite de la Moscova. În cele din urmă, regimentele de artilerie și de katiușe au deschis focul la ora 10. Trei sferturi de oră mai târziu, trupele terestre au înaintat prin fâgașele de pe câmpurile de mine curățate de geniști în timpul nopții. La sud de Beketovka, armatele 64 și 57 au sprijinit lovitura executată de Corpul 13 mecanizat. La 40 de kilometri spre sud, lângă lacurile Sarpa și Țața, Corpul 4 mecanizat și Corpul 4 cavalerie au condus Armata 51 la atac.

Vecinii germani ai Diviziei 20 infanterie române au urmărit „masele de tancuri sovietice și valurile de infanterie, în cantități nemaivăzute înainte, avansând împotriva românilor”¹⁹. Gebele fusese în contact cu comandantul regimentului român învecinat, colonelul Gross, care fusese în armata austro-ungară și vorbea bine nemțește. Oamenii lui Gross aveau un singur tun antitanc de 3,7 cm tras de cai pentru întregul sector, dar soldații români au luptat cu mult curaj, dacă ținem seama că fuseseră lăsați de capul lor. Ofițerii și subofițerii lor „nu au fost văzuți niciodată pe front; își petreceau în schimb timpul în diverse clădiri din spate cu muzică și alcool”. Rapoartele sovietice puneau în seama apărării românești un armament mult mai bun decât era cazul. S-a spus că primul tanc din Brigada 13 tancuri²⁰ care a reușit o pătrundere zdrobise sub șenile patru tunuri antitanc și că distrusese trei puncte de tragere.

Gebele a urmărit atacul dintr-un punct de observare din sectorul său. „Românii au luptat vitejește, dar împotriva valurilor de atacuri

sovietice nu aveau nici o șansă să reziste prea mult.²¹ Atacul sovietic părea să evolueze „ca pe un teren de instrucție: foc – înaintați – foc – înaintați“. Imaginile din jurnalele de actualități cu tancuri T-34 gonind, scuipând zăpadă de sub șenile, fiecare vehicul transportând câte un grup de asalt de opt oameni în costume albe de camuflaj, tind să ascundă adesea deficiențe teribile. Formațiunile de atac din sudul Stalingradului se confruntau cu o lipsă acută de provizii din cauza condițiilor grele de transport peste Volga aproape înghețată. Diviziile începuseră să nu mai aibă hrană din a doua zi a ofensivei. În a treia zi, Divizia 157 pușcași nu mai avea nici carne, nici pâine²². Pentru a rezolva problema, toate vehiculele din Armata 64²³, inclusiv cele care erau utilizate ca ambulanțe, au fost folosite la reprovizionarea forțelor înaintate. Răniții au fost lăsați în urmă, zăcând în zăpadă.

Entuziasmul majorității trupelor de asalt era cât se poate de evident. Momentul era considerat istoric. Fomkin, un infanterist din Divizia 157 pușcași, s-a oferit voluntar să meargă în fața tancurilor în atac pentru a le conduce prin câmpul de mine. Nu se poate pune la îndoială raportul Direcției Politice a Frontului Stalingrad care menționa fericirea resimțită de trupe „că mult așteptatul ceas în care apărătorii Stalingradului vor face ca sângele dușmanului să curgă pentru sângele vărsat de soțiile noastre, de copiii noștri, de ostașii și ofițerii noștri a sosit“²⁴. Pentru cei care au luat parte la atac, a fost „cea mai fericită zi din întregul război“²⁵, luând în calcul și capitularea germană finală de la Berlin.

Patria-mamă violată fusese în sfârșit răzbunată, deși diviziile române, nu cele germane, au fost cele care au dus greul. Infanteria românilor, potrivit părerii șefului de Cartier General al generalului Hoth, suferea de „teamă de tancuri“²⁶. Potrivit rapoartelor sovietice, mulți dintre ei aruncau arma imediat, ridicau mâinile și strigau: *Antoneșcu kaput!*²⁷ Se pare că ostașii Armatei Roșii au descoperit că mulți se împușcaseră în mâna stângă, bandajându-și-o apoi cu pâine pentru a preveni o infecție. Prizonierii români au fost încolonați, dar înainte de a fi trimiși în marș în lagăre, mulți dintre ei – poate sute – au fost împușcați de ostașii Armatei Roșii din proprie inițiativă.

Există rapoarte în care se susține că la un stat-major român s-au găsit trupuri de ofițeri sovietici mutilate, dar nu acest lucru a fost probabil cel care a provocat uciderile spontane.

Cu toate că pătrunderile în sud-est au fost executate rapid, atacul nu s-a desfășurat conform planului. Au fost „cazuri de haos în unitățile din eșalonul întâi”²⁸ din cauza unor „ordine contradictorii”. Acesta pare un eufemism pentru prudența generalului-maior Volski și lipsa lui de control asupra coloanelor din Corpul 4 mecanizat, care s-au împrăștiat atunci când înaintau la vest de linia lacurilor*.

La nord de Volski, problema care îl frământa de la bun început pe colonelul Tanașcișin din Corpul 13 mecanizat era lipsa de camioane care să permită infanteriei sale să înainteze în același ritm cu tancurile. Apoi, s-a confruntat cu o opoziție mult mai dură decât cea a românilor. Singura rezervă în acea parte a frontului, Divizia 29 infanterie motorizată a lui Leyser, a înaintat pentru a intercepta corpul lui Tanașcișin la vreo cincisprezece kilometri sud de Beketovka. Deși divizia lui Leyser a reușit să provoace pierderi grele coloanelor sovietice, generalul Hoth a primit ordinul de a o retrage pentru a proteja flancul sudic al Armatei 6. Corpul 6 armată român se prăbușise practic, existau puține șanse de restabilire a unei noi linii de apărare și chiar și Cartierul General al lui Hoth era amenințat. Regimentul 6 de cavalerie român era tot ce mai rămăsese între lovitura executată în sud de trupele de tancuri și Don.

Succesul atacului lui Leyser sugerează că, dacă Paulus ar fi stabilit înaintea ofensivei o puternică rezervă mobilă, el ar fi putut lovi cu ea la sud, pe o distanță ceva mai mare de douăzeci și cinci de kilometri, și ar fi zdrobit cu ușurință brațul inferior al încercuirii. A doua zi, ar fi putut să o trimită către nord-vest în direcția Kalaci pentru a întâmpina principala amenințare a ofensivei de la nord. Dar

* Volski se afla deja pe aproape toate listele negre. Chiar înaintea atacului, îi trimisese o scrisoare lui Stalin „în calitate de comunist cinstit”, avertizându-l că ofensiva va eșua. Jukov și Vasilevski au fost nevoiți să se întoarcă cu avionul la Moscova, pe 17 noiembrie. După ce le-a ascultat argumentele, Stalin i-a telefonat de la Kremlin lui Volski. Acesta și-a retractat scrisoarea. În mod ciudat, Stalin a rămas impasibil. Nu poate fi exclusă posibilitatea ca aceasta să fi fost o măsură de precauție pe care Stalin putea să o folosească împotriva lui Jukov și a lui Vasilevski în cazul în care Operațiunea Uranus ar fi eșuat.

aceasta ar fi presupus o apreciere clară a adevăratului pericol, ceea ce nu a făcut nici Paulus, nici Schmidt.

În acea dimineață de vineri, 20 noiembrie, cam pe la ora la care au început bombardamentele la sud de Stalingrad, Corpul 4 tancuri al lui Kravcenko, la o adâncime de aproape 40 de kilometri în spatele Corpului 11 al lui Strecker, a schimbat direcția înaintării către sud-est. Corpul 3 cavalerie gardă executa o întoarcere pentru a ataca din spate Corpul 11. Strecker încerca să stabilească o linie de apărare la sud de Cotul Donului pentru a proteja această breșă din spatele întregii armate. Grosul corpului său se afla față în față cu Armata 65 sovietică la nord, care menținea presiunea cu atacuri constante, pentru a împiedica orice nouă regrupare.

Cu românii „luând-o la goană cât îi țineau picioarele, majoritatea abandonându-și armele”²⁹, Divizia 376 infanterie a fost nevoită să execute o întoarcere pentru a fi cu fața spre vest, încercând între timp să stabilească legătura cu Divizia 14 tancuri, aflată la sudul ei. Divizia 44 infanterie austriacă a trebuit, la rândul ei, să se regroupeze, dar „s-a pierdut o mulțime de material, nefiind posibil să fie mutat din cauza lipsei de combustibil”³⁰.

La sudul lor, Regimentul 14 tancuri încă nu știa direcția din care se apropia inamicul. După ce a înaintat către vest aproximativ douăzeci de kilometri, s-a retras apoi în după-amiaza aceea către Verkne-Buzinovka. În drumul lui, a dat peste regimentul de flanc al Corpului 3 cavalerie gardă, pe care practic l-a nimicit. În primele două zile, regimentul de tancuri a distrus treizeci și cinci de tancuri sovietice. Pe de altă parte, detașamentul de artilerie antiaeriană neprotejat, folosindu-și „optzeci și opturile” ca tunuri antitanc, a fost zdrobit de un atac rusesc.

„Situția catastrofală a combustibililor”³¹ a continuat să stânjenească celelalte divizii de tancuri și motorizate, care începuseră să se îndrepte către vest de Stalingrad pentru a consolida noul front. Se confruntau și cu o lipsă de servanți din cauza ordinului lui Hitler de a trimite orice om disponibil la Stalingrad să lupte ca infanterist. O altă decizie care a fost o gravă eroare a fost retragerea cailor Armatei 6

către vest. Acest nou război manevrier impus brusc de ruși a forțat diviziile de infanterie germane să abandoneze artileria.

Colapsul românilor se accentua pe măsură ce unitățile înaintate sovietice pătrundeau din ce în ce mai adânc. În urma tancurilor ce înaintau, scria un jurnalist sovietic, „drumul este presărat cu cadavrele inamicului; tunurile abandonate sunt îndreptate în direcție opusă. Caii rătăcesc printre gropi și șanțuri în căutare de hrană, funii cenușii de fum se răsucesc în sus din camioanele distruse de focurile de artilerie; căști de oțel, grenade de mână și cartușe sunt răspândite pe drum”³². Grupuri izolate de români au continuat să reziste în secțiunile fostei linii a frontului, însă au fost zdrobiți curând de diviziile sovietice de pușcași din Armata 5 tancuri și Armata 21. Perelazovski a încercuit un Cartier General al unui corp românesc care, potrivit generalului Rodin, fusese abandonat într-o grabă atât de mare, încât Corpul 26 tancuri de sub comanda sa a găsit „documente de stat-major răspândite pe podea și mantale ofițerești îmblănite atârinate în cuier”³³ după ce proprietarii lor o luaseră la goană în noaptea înghețată. Mult mai importantă pentru coloana mecanizată sovietică a fost capturarea unui depozit de campanie de carburanți și lubrifianți intact.

Divizia 22 tancuri, incapabilă să reziste tancurilor T-34 ale Corpului 1 tancuri, s-a retras între timp. A mai făcut a doua zi o încercare de a ataca în direcția nord-est, dar a fost încercuită. Redusă aproape la echivalentul unei companii de tancuri, s-a luptat mai târziu să găsească o ieșire și s-a retras către sud-vest, hărțuită de Corpul 8 cavalerie sovietic.

Între timp, Corpul 26 tancuri al lui Rodin, după ce a nimicit o parte din Divizia 1 tancuri română pe care a întâlnit-o în drum, și-a început înaintarea prin stepă către sud-est. Coloanelor sovietice li se spusese să nu țină seama de inamicul rămas în urmă și să se concentreze asupra obiectivului. Dacă recunoașterea aeriană Luftwaffe ar fi reușit să identifice traseele aproape paralele ale celor trei corpuri de tancuri în după-amiaza zilei de 20 noiembrie, semnalele de alarmă de la Statul-Major al Armatei 6 ar fi sunat mai devreme.

Principala formațiune română care mai lupta efectiv la vremea aceea era Grupul Lascăr. Acesta era format din rămășițele Corpului 5 armată adunate de curajosul general-locotenent Mihail Lascăr, după ce fusese izolat între două mari atacuri cu blindate sovietice. Lascăr, care fusese decorat cu Crucea Cavalerilor la Sevastopol, a fost unul din puținii ofițeri superiori români pe care germanii l-au respectat cu adevărat. El a reușit să reziste presupunând că în ajutorul său va veni Corpul 48 tancuri.

Cartierul General al Armatei 6, aflat la douăzeci de kilometri nord de Kalaci, la Golubinski, pare să fi început dimineața de sâmbătă, 21 noiembrie, într-o stare de spirit relativ optimistă. La ora 7.40, „o descriere a situației nu foarte favorabilă”³⁴ a fost transmisă Grupului de Armate B. Paulus și Schmidt, care considerau în continuare atacurile Corpului 3 cavalerie gardă asupra flancului stâng al lui Strecker ca fiind principala amenințare, credeau în mod evident că forțele lor aduse din vestul Stalingradului aveau să schimbe radical situația.

În cursul acelei dimineți, Paulus și Schmidt au primit o serie de dușuri reci. Deși diferite, mai multe semnale conduceau la aceeași concluzie. Grupul de Armate B i-a avertizat că flancul sudic al Armatei 6 era acum amenințat din ambele părți. A fost primit un raport că o mare coloană blindată (de fapt Corpul 4 tancuri al lui Kravcenko) se afla la mai puțin de treizeci de kilometri la vest. Aceasta se îndrepta către șoseaua Don, mândria unităților militare de geniu germane de pe malul de vest, care lega majoritatea podurilor de pe această porțiune vitală a fluviului. Armata 6 nu avea în acea zonă trupe capabile să facă față amenințării. Pentru a îngreuna și mai mult lucrurile, numeroase baze de reparații și depozite de aprovizionare au rămas descoperite. Paulus și Schmidt și-au dat seama în sfârșit că inamicul urmărea să realizeze o încercuire totală. Atacurile sovietice încrucișate, atât de la nord-vest, cât și de la sud-est, ținteau aproape sigur Kalaciul și podul acestuia.

Dezastruoasele reacții germane la Operațiunea Uranus își aveau sorgintea nu doar în credința lui Hitler că rușii nu aveau rezerve, ci

și în presupunerile arogante ale majorității generalilor. „Paulus și Schmidt se așteptaseră la un atac“, explica un ofițer din Statul-Major al Armatei 6, „dar nu la un astfel de atac. Era prima dată când rușii foloseau tancurile ca și noi.“³⁵ Chiar și Richthofen recunoștea implicit acest lucru atunci când scria despre ofensiva dușmanului că era „pentru el o pătrundere uimitor de reușită“³⁶. Feldmareșalul von Manstein, pe de altă parte, a realizat (poate datorită unei înțelegeri ulterioare a evenimentului) că Statul-Major al Armatei 6 a fost mult prea lent în reacție și extrem de neglijent în neputința lui de a prevedea că și Kalaciul era amenințat – singurul loc de trecere a Donului printre cele două pătrunderi.

Curând după miezul zilei, majoritatea personalului Cartierului General al lui Paulus a fost trimis la nodul de cale ferată de la Gumrak, la circa treisprezece kilometri de Stalingrad, pentru a fi în apropierea grosului Armatei 6. Între timp, Paulus și Schmidt au plecat cu două avioane ușoare Fieseler Storch la Nijne-Cirskiaia, unde li s-a alăturat generalul Hoth, a doua zi, pentru o ședință operativă. La Golubinski, au lăsat în urmă coloanele de fum ce se ridicau în aerul înghețat de la dosarele, magaziile și de la un avion de cercetare neutilizabil de pe pistă cărora li se dăduse foc. Plecând în mare grabă, au pierdut și „hotărârea Führer-ului“ retransmisă de Grupul de Armate B la ora 15.25. Aceasta începea cu cuvintele: „Armata 6 să rămână ferm pe poziție în ciuda pericolului unei încercuiri temporare.“³⁷

Existau însă slabe speranțe de a menține pozițiile în după-amiaza zilei de 21 noiembrie. Acumularea mai multor amânări ordonate regimentului de tancuri al Diviziei 16 tancuri permisesese formarea unei breșe între Corpul 11 armată al lui Strecker și diferitele grupuri ce încercau să formeze o nouă linie de apărare. Această breșă a fost rapid exploatată de Corpul 3 cavalerie gardă și de Corpul 4 mecanizat sovietice. Diviziile lui Strecker, din ce în ce mai amenințate și de la nord și nord-est, nu aveau altă soluție decât să înceapă să se retragă către Don. Planul inițial, neluat în considerare, de a trimite regimentele de tancuri ale Armatei 6 către vest s-a dovedit acum a fi un efort de diversiune primejdios.

Kalaci, principalul obiectiv al celor trei corpuri de tancuri sovietice, a fost cel mai vulnerabil punct. Nu exista o apărare organizată, doar o adunătură pestriță de subunități, în special trupe de aprovizionare și de reparații, un mic detașament de poliție militară și o baterie antiaeriană a Luftwaffe.

Compania de transport și atelierul Diviziei 16 tancuri se stabiliseră la Kalaci pe timpul iernii. „Primele vești despre schimbarea situației”³⁸ nu le-au sosit înainte de ora 10, pe 21 noiembrie. Au auzit apoi că coloanele de tancuri sovietice care pătrunseseră printre români pe la nord-vest avansau acum spre Don, către sectorul lor. Pe la ora 17, au aflat despre pătrunderea de la sud de Stalingrad. Și nu știau nici că unitatea mecanizată a lui Volski, în ciuda ezitărilor care îl scosese din sărite pe Eremenko, se apropia de fostul Cartier General al Armatei 4 tancuri, aflat la cincizeci de kilometri sud-est de ei.

Apărarea de la Kalaci nu era doar nepotrivită pentru misiune, ci și prost organizată. Pe malul de vest, pe înălțimile de deasupra Donului, erau patru amplasamente de baterii antiaeriene Luftwaffe și alte două tunuri antiaeriene pe malul de est. Pentru securitatea imediată a podului fusese afectat doar un grup de douăzeci și cinci de oameni din Organizația Todt, în timp ce batalionul înghebat din trupe de servicii a rămas în oraș pe malul de est.

Generalul-maior Rodin, comandantul Corpului 26 tancuri, i-a încredințat sarcina cuceririi podului de la Kalaci locotenent-colonelului Filippov, comandantul Brigăzii 19 tancuri. Părăsind Ostrovul la miezul nopții, coloana lui Filippov a avansat către est spre Kalaci la primele ore ale dimineții de 22 noiembrie. La ora 6.15, două tancuri germane capturate și un vehicul de cercetare, cu luminile aprinse pentru a înlătura orice suspiciune, s-au îndreptat către podul temporar peste Don și au deschis focul împotriva subunității de pază. Alte șaisprezece tancuri sovietice au fost înfundate în vegetația deasă de pe înălțimile de deasupra râului pentru camuflaj. Acesta era punctul din care tancurile germane priviseră către oraș în ziua de 2 august.

Mai multe tancuri sovietice erau în flăcări, dar cutezanța lui Filippov a fost răsplătită. Detașamentul care păzea podul a fost respins, putând astfel să treacă suficiente tancuri T-34 care să dejoace încercările de a arunca podul în aer. Pe înălțimile Donului, au apărut infanteria motorizată rusă, apoi un alt grup de tancuri. Au urmat două atacuri, sprijinite de artilerie și obuziere de pe înălțimile de pe partea cealaltă a Donului. Pe la mijlocul dimineții, infanteria sovietică a intrat în oraș. Străzile erau pline de soldați români răătăciți de unitățile lor. Nu a durat mult și puținul armament greu al batalionului adunat în grabă a rămas fără muniție și a fost scos din funcțiune, deși printre conductorii-mecanici nu s-au înregistrat multe pierderi. După ce și-au aruncat în aer atelierele, s-au retras din oraș, s-au urcat în camioane și au plecat pentru a-și regăsi divizia în Stalingrad. Calea era liberă pentru întâlnirea de a doua zi a corpurilor 4 și 26 tancuri, ce înaintau dinspre flancul de nord, cu Corpul 4 mecanizat al lui Volski, ce venea de la sud de Stalingrad.

Ghidați de semnalele de recunoaștere verzi trase la diferite intervale în aer, unitățile înaintate rusești s-au întâlnit în mijlocul stepei, lângă Soviețski, cu îmbrățișări călduroase, o scenă ce a fost repetată ulterior pentru propaganda sovietică în fața camerelor de luat vederi și transmisă la jurnalele de actualități. Schimbările de vodcă și cârnați între servanții tancurilor, deși mult mai autentice, au fost tăiate la montaj.

Vestea s-a răspândit cu repeziciune printre germani: „Suntem încercuiți!”³⁹ În acea duminică de 22 noiembrie, protestanții sărbătoreau Ziua Morților. „O Zi a Morților sumbră în 1942”⁴⁰, scria Kurt Reuber, un preot acum medic în Divizia 16 tancuri, „îngrijorare, teamă și oroare.” Vestea nu i-a îngrijorat însă pe mulți. Încercări se mai realizaseră și în iarna precedentă și fuseseră sparte, dar ofițerii mai bine informați, reflectând mai bine, și-au dat seama că de data aceasta nu mai existau rezerve care să le vină în ajutor rapid și să-i salveze. „Ne-am dat foarte bine seama în ce primejdie ne aflăm”⁴¹, își amintește Freytag Loringhoven, „izolați atât de adânc în Rusia, la marginea Asiei.”

La șaizeci și cinci de kilometri către vest, ceda și ultimul cuib român de rezistență, cu toate că în primele ore ale dimineții, generalul Lascăr respinsese cererea de a se preda formulată de ruși. „Vom continua să luptăm fără nici un gând de capitulare”⁴², a spus el, dar trupele sale, deși rezistau cu curaj, rămăseseră fără provizii și fără muniție.

Trecerea Donului de către sovietici la Kalaci a pus Corpul 11 armată de la nord într-un real pericol. Acesta dusese deja o luptă defensivă pe aproape trei părți în mijlocul incertitudinii și al haosului, la care se adăugau și zvonurile. Starea de confuzie transpare din fragmentele unui jurnal găsit pe trupul unui ofițer de artilerie german:

20.11. [...] se va opri oare ofensiva?! Schimbare de poziție către nord. Nu ne-a mai rămas decât un tun. Toate celelalte nu mai funcționează.

Sâmbătă, 21.11. [...] Tancuri inamice devreme [...]. Schimbare de poziție în spate. Rușii sunt foarte aproape. Infanteria noastră (motocicliști și geniști) s-a apropiat pentru mai multă protecție. Azi au mai trecut pe lângă noi și mai mulți români fără să se oprească. Ieșim din luptă. Suntem deja sub presiunea rușilor din două părți. Noi poziții de tragere. Doar pentru scurt timp, apoi altă schimbare de poziție mai în spate. Construit un buncăr.

Duminică, 22.11. Alarmă la ora 3.30. Ni se ordonă să ieșim ca infanterie! Rușii se apropie. Românii se retrag. Nu putem păstra această poziție cu propriile noastre forțe. Așteptăm cu nerăbdare un alt ordin pentru a ne schimba poziția⁴³.

În cursul acestei retrageri, diviziile germane de infanterie s-au trezit antrenate într-o luptă deschisă, respingând atacurile de cavalerie „de parcă eram în 1870”⁴⁴, așa cum spunea un ofițer. Problema lor cea mai mare era transportul, mai ales din cauza lipsei cailor. În unele cazuri, soluția adoptată a fost brutal de simplă. Un subofițer lua câțiva prizonieri de război ruși pe trei sferturi morți de foame și-i

folosea ca animale de tracțiune. „Când a început retragerea pe 20 noiembrie“, raporta un prizonier de război rus, „am fost înhămați în loc de cai la furgoanele încărcate cu muniție și hrană. Prizonierii care nu erau în stare să tragă furgoanele atât de repede cât dorea sergentul-major erau împușcați pe loc. Am fost forțați să tragem în felul acesta furgoanele timp de patru zile, aproape fără nici un pic de odihnă. La lagărul de la Vertiaci, un teren îngrădit cu sârmă ghimpată fără nici un adăpost, germanii i-au ales pe prizonierii care păreau mai sănătoși și i-au luat cu ei.“⁴⁵ Cei rămași, cei mai bolnavi, au fost lăsați acolo să moară de foame și să înghețe în zăpadă. „Doar doi din nouăzeci și opt mai erau în viață“⁴⁶ atunci când au fost descoperiți de o unitate înaintată a Armatei 65. Au fost chemați fotografi pentru a immortaliza această scenă de groază. Pozele au fost reproduse în presă, iar guvernul sovietic a acuzat formal comandamentul german de crime de război.

Divizia 376 infanterie era cea mai expusă atacului rusesc, care era „extraordinar de rapid“⁴⁷, potrivit comandantului ei, generalul Edler von Daniels. Divizia, redusă la 4 200 de oameni, blocată pe malul de vest al Donului ca parte a Corpului 11 armată, s-a retras în direcția sud-est, pe 22 noiembrie. Două zile mai târziu, dimineața devreme, divizia a trecut Donul pe podul de la Vertiaci.

Între timp, regimentul de tancuri al Diviziei 16 tancuri înaintase, reușind să treacă Donul în noaptea de 22 noiembrie pentru a sprijini Corpul 11. În drum, a trecut pe lângă atelierul de reparații de la Peskovatka, de unde a luat câteva tancuri noi și altele reparate. Din poziția sa din sudul capului de pod german din Cotul Donului, regimentul german de tancuri a încercat, pe 23 noiembrie, un contraatac în direcția Suceanov, prin ceața groasă, dar a fost atras în ambuscadă de infanteria sovietică, în costume albe de camuflaj, înarmată cu puști antitanc. Din cauza forței inamicului și a acutei lipse de carburanți, Divizia 16 tancuri a fost nevoită să se retragă. A ocupat poziții gata să acopere retragerea, dar comunicațiile erau atât de proaste, încât ordinele trebuiau transmise printr-un agent de legătură pe motocicletă.

Retragerea germană spre est, peste Don, înapoi spre Stalingrad și departe de grosul trupelor Wehrmacht-ului, a fost din multe puncte de vedere mai dificilă decât cea din fața Moscovei, din luna decembrie a anului anterior. Zăpada fină, tare și uscată, cădea peste stepă, biciuindu-le obrazii, mulți soldați ridicându-și gulerile ca să se apere de vânt, căci, în ciuda lecției dure din anul anterior, nu se primiseră încă uniforme de iarnă. Căile de retragere erau pline de arme aruncate, de căști și echipament. Majoritatea soldaților români nu aveau decât uniforme de maro. În retragere, își aruncaseră căștile de oțel. Cei mai norocoși, în special ofițerii, aveau căciuli din blană de oaie. Vehiculele distruse și arse au fost date la o parte din drum sau au fost aruncate peste taluz. Într-un loc, au întâlnit un tun de antiaeriană cu țeava explodată, care se ondulase și se răsucise ca o floare exotică. În apropierea podurilor peste Don, erau blocaje de circulație din care camioane, mașini de comandament, agenți de legătură pe motociclete încercau cu disperare să iasă, printre căruțele și tunurile trase de cai epuizați și subnutriți. Din când în când, se instala panica la auzul strigătului „Tancuri rusești!” Corpul 16 tancuri sovietic ataca în adâncimea apărării Diviziei 76 infanterie către Vertiaci, amenințând să izoleze unitățile germane rămase la vest de Don.

Scene oribile au avut loc în apropierea podului de la Akimovski, soldații țipând, înghiontindu-se și chiar bătându-se ca să poată trece podul pe malul de est. Cei slăbiți și răniți au fost călcați în picioare. Uneori, ofițerii se amenințau între ei pentru ca oamenii fiecăruia să poată trece înaintea celorlalți podul. Nici măcar detașamentul de poliție militară, înarmat cu pistoale automate, nu a reușit să restabilească o aparență de ordine. Numeroși soldați, pentru a evita haosul și înghesuiala, au încercat să treacă pe jos Donul înghețat. Gheața era groasă și tare lângă maluri, dar în mijloc erau locuri unde era mai subțire. Cei care au căzut în copci au murit. Nimănuui nu i-a trecut prin gând să le sară în ajutor. Majoritatea s-au gândit la Berezina.

Uneori, pe aceste căi de retragere, câte un ofițer tot atât de nebărbierit ca și oamenii din preajma sa hotăra că este de datoria lui

să pună capăt dezintegrării. Își scotea pistolul ca să adune câțiva soldați răătăciți de unitate, apoi, folosindu-i ca nucleu, îi obliga pe ceilalți să se adune în jurul lui. Armamentul greu și servanții tunurilor au fost și ei strânși cu forța pentru a forma o grupare improvizată de luptă. Forța astfel înjghebată, mai mult sau mai puțin sub constrângere, a ocupat poziții și a așteptat ca tancurile sau cavaleria sovietică să apară din ceața înghețată.

Peste Don, pe malul de est, satele erau pline de soldați germani răătăciți de diviziile lor, toți căutând de mâncare și un adăpost împotriva gerului mușcător. Românii epuizați și pe jumătate morți de foame, care erau în retragere de mai mult de o săptămână, au avut parte de puțină compasiune din partea aliaților lor. „Numeroși români”⁴⁸, observa un ofițer, „au fost nevoiți să rămână sub cerul liber.” Pe căile de retragere se aflau și depozitele de aprovizionare, dar aceasta nu a făcut decât să sporească haosul. Un ofițer de tancuri a descris ulterior haosul de la Peskovatka, „mai ales comportamentul frenetic și nervos al unei unități de artilerie antiaeriană Luftwaffe”⁴⁹, care a aruncat în aer, a ars și a distrus „cu sălbăticie” magaziile și mijloacele de transport. Soldații ce treceau pe acolo prădau orice depozit de campanie întâlnit. Din munții de conserve, își umpleau rucsacurile și buzunarele până la refuz. Se pare că nimeni nu avea deschizătoare de conserve, așa că au folosit, pentru rapiditate, baionetele, neștiind adesea ce conțineau cutiile. Dacă găseau o cutie cu boabe de cafea, le puneau în casca de oțel și le zdrobeau cu mânerul baionetei. Atunci când soldații, care nu primiseră nici un fel de haine de iarnă, vedeau unitățile de aprovizionare aruncând în foc echipament nou, se repezeau să scoată din flăcări uniforme pentru a le îmbrăca. Între timp, oficiile poștale de campanie ardeau scrisori și pachete, în multe dintre acestea aflându-se mâncare trimisă de acasă.

Scene mult mai îngrozitoare se petreceau în spitalele de campanie. „Aici totul este ticsit”⁵⁰, relata un subofițer de la o bază de reparații din Peskovatka, suferind grav de icter. „Cei răniți ușor și bolnavii erau nevoiți să-și găsească singuri adăpost.” El însuși a trebuit să petreacă noaptea în zăpadă. Alții sufereau și mai mult. În

noroiul înghețat din curtea spitalului erau parcate camioane pline de soldați cu membre amputate sau capete bandajate. Șoferii dispăruseră și cadavrele nu fuseseră scoase dintre răniți. Nimeni nu le-a oferit celor în viață ceva de mâncare sau de băut. Sanitarii și medicii erau prea ocupați, iar soldații care treceau prin curte ignorau strigătele lor de ajutor. Bolnavii prefăcuți sau răniții care se puteau deplasa și încercau să se interneze în spitalul de campanie erau dirijați către un subofițer însărcinat cu adunarea celor care se rătăciseră de unitățile lor pentru a-i regrupa în companiile nou înjghebate. Celor care suferiseră degerături, dacă acestea nu erau foarte grave, li se dădeau un unguent și bandaje, apoi erau trimiși din nou pe front.

În interior, pacienții moțăiau apatici. Aerul era greu și umed, dar cel puțin era cald. Sanitarii scoteau bandajele cu care veniseră răniții, multe dintre ele colcăind de păduchi cenușii, le curățau rănilor, le făceau injecții antitetanice și îi rebandajau. Șansele de supraviețuire ale unui om depindeau mai ales de tipul și locul leziunii. Proiectilul – fie schijă, fragment de grenadă sau glonț – conta mai puțin decât locul prin care intrase. Triajul era simplu. Cei cu răni serioase la cap sau la stomac erau lăsați să moară, pentru că o operație pentru astfel de leziuni solicita o echipă chirurgicală între nouăzeci de minute și două ore și doar un pacient din doi supraviețuia. Prioritari erau răniții care se țineau pe picioare. Aceștia puteau fi trimiși înapoi pe front. Tărgile ocupau prea mult loc și necesitau prea multă mână de lucru. Rănilor grave la nivelul membrilor se rezolvau cu repeziciune. Chirurgii, cu șorturi de cauciuc, cu scalpele și ferăstraie, lucrând doi câte doi, amputau mâini și picioare, pacientul fiind imobilizat de doi sanitari. Eterul se folosea cu economie pentru ca rezerva să țină mai mult timp. Ce se tăia se arunca în găleți. Podeaua din jurul mesei de operații era alunecoasă din cauza sângelui, deși era spălată din când în când în grabă. Un amestec de mirosuri grele acoperea orice urmă de fenol folosit în spitalele de campanie. „Linia de producție“ chirurgicală funcționa continuu.

Trupele lăsate pe malul vestic al Donului se întrebau dacă aveau să scape. „Drept înainte către Don“⁵¹, scria un ofițer de artilerie în jurnalul său. „Va ieși oare bine? Vom reuși să scăpăm din marea pungă? Mai stă podul în picioare? Ore de încordare și neliniște. Secții de apărare la stânga și la dreapta parcursului. Adesea drumul însuși este o linie a frontului. În sfârșit Donul! Podul intact. Ni se ia o greutate de pe inimă! Ne ocupăm pozițiile de tragere. Rușii avansează deja. Cavaleria a trecut Donul pe la sudul nostru.“

„Câteva tancuri au fost aruncate în aer“, a relatat un caporal mai târziu, „pentru că nu am primit carburant la timp.“⁵² Divizia 14 tancuri mai avea doar douăzeci și patru de tancuri care puteau fi reparate, așa că servanții rămași au fost reorganizați într-o companie de infanterie, înarmați cu carabine și pistoale automate. Ofițerii superiori erau în pragul disperării. Pe 25 noiembrie, dimineața devreme, prințul Dohna-Schlobitten, ofițerul de informații al Corpului 14 tancuri, a surprins o discuție între generalul Hube și șeful său de stat-major, colonelul Thunert, în care s-au folosit expresii precum „în ultimă instanță“⁵³ și „un glonț în cap“.

Temperatura a scăzut dramatic. Pământul era tare ca piatra, ceea ce însemna o rată crescută a pierderilor din cauza focului de mortiere, dar nu pământul înghețat, ci apa înghețată a îngreunat retragerea. Înghețul puternic însemna că Donul va fi ușor de trecut pentru inamic. Noaptea următoare, infanteria sovietică a reușit să treacă Donul lângă Peskovatka. A doua zi, dis-de-diminează, pacienții din spitalul de campanie s-au trezit în zgomot de mortiere și de foc de mitralieră. „Toți alergau de colo-colo ca niște găini fără cap“⁵⁴, relatea subofițerul bolnav de icter de la baza de reparații, care supraviețuise în acea noapte sub cerul liber, negăsindu-i-se un loc în spitalul de campanie. „Pe drum erau șiruri de vehicule, unul în spatele celuilalt, în timp ce bombele de mortiere cădeau în jurul lor. Ici și colo, câte un vehicul era lovit și se făcea scrum. Răniții grav nu puteau fi transportați, din lipsă de camioane. O companie adunată în grabă din soldați din mai multe unități a reușit să respingă inamicul exact înainte ca acesta să ajungă la spitalul de campanie.“

În acea seară, personalul Cartierului General al Corpului 14 tancuri a primit ordinul de a distruge „toate articolele de echipament, dosare și vehicule care nu erau absolut neceare”⁵⁵. Urmău să se retragă peste Don spre Stalingrad. A doua zi, 26 noiembrie, Divizia 16 tancuri și o parte a Diviziei 44 infanterie au fost printre ultimele unități ale Armatei 6 rămase la vest de Don. În acea noapte au trecut podul de la Lucinski spre Stalingrad. Pentru Divizia 16 tancuri, acesta era „exact același pod pe care l-am trecut cu douăsprezece săptămâni în urmă pentru primul nostru atac asupra orașului de pe Volga”⁵⁶.

O companie de infanterie mecanizată din Regimentul 64 infanterie mecanizată a acoperit retragerea sub comanda locotenentului von Mutius. Misiunea ei era să apere podul, permițându-le să treacă celor rătăciți de unitate până la ora 3.30, când podul de pe Don, lung de trei sute de metri, trebuia aruncat în aer. La ora 3.10, tânărul și înflăcăratul Mutius a recunoscut față de sergentul-major al companiei sale, Oberfeldwebel Wallrawe, că era „foarte mândru”⁵⁷ să fie „ultimul ofițer al Wehrmacht-ului care trecea podul acesta”. Wallrawe nu a făcut nici un comentariu. Douăzeci de minute mai târziu, după ce infanteria mecanizată se afla de partea cealaltă, pe malul de est al Donului, geniștii au aruncat podul în aer. Armata 6 era acum izolată între Don și Volga.

Triumful nu a înlănzit atitudinea ostașilor Armatei Roșii față de inamic. „Mă simt mult mai bine pentru că am început să-i distrugem pe germani”⁵⁸, scria un ostaș soției sale pe 26 noiembrie. „Acesta a fost momentul în care am început să batem șerprii. Capturăm o grămadă. De-abia dacă avem timp să-i transferăm în lagăre de prizonieri. Încep acum și ei să plătească pentru sângele nostru, pentru lacrimile poporului nostru, pentru insulte și pentru jafuri. Am primit uniforma de iarnă, așa că nu te îngrijora din cauza mea. Lucrurile merg bine aici. Voi fi curând acasă, după victorie. Îți trimit 500 de ruble.” Cei internați în spital, aflați în convalescență, regretau amarnic că nu participau la bătălie. „Luptele sunt înverșunate și merg bine acum”⁵⁹, scria un ostaș rus soției sale, „iar eu zac aici și pierd toate acestea.”

Au fost o mulțime de alegații sovietice în legătură cu atrocitățile germane, care sunt greu de evaluat. Unele, fără îndoială, au fost exagerări sau invenții folosite de propagandă, altele au fost însă adevărate. Trupele sovietice au întâlnit în înaintarea lor femei, copii și bătrâni care fugiseră din casele lor de armata germană, cu puținele lucruri care le mai rămăseseră îngrămădite pe săniuțe. Multora li se furaseră hainele de iarnă. Vasili Grossman a raportat lucruri similare din axa sudică a înaintării. El a povestit cum ostașii Armatei Roșii, percheziționând prizonierii, s-au înfuriat găsind asupra multora dintre ei o pradă vrednică de milă provenind din casele țăranilor: „basmalele și cerceii unor bătrâne, rufărie și fuste, scutece și bluze viu colorate de fetiță. Un soldat avea asupra lui douăzeci și două de perechi de ciorapi”⁶⁰. Civili supti de foame, numai piele și os, au descris suferințele îndurate sub ocupația germană. Toată averea – fiecare vacă, fiecare găină, fiecare sac de grâu – le fusese luată. Bătrânii au fost bătuti crunt pentru a spune unde își ascunseseră grânele. Gospodăriile au fost incendiate, numeroși civili au fost trimiși la muncă forțată, cei rămași fiind lăsați să moară de foame sau să înghețe. Mici grupuri de ostași ruși, în special când erau beți, se răzbunau pe germanii care le cădeau în mână. Între timp, formațiunile NKVD năvăleau în satele eliberate, unde au arestat 450 de colaboraționiști⁶¹. Cea mai mare razie avea să aibă loc o lună mai târziu la Nijne-Cirskiaia, unde cazacii îi denunțaseră pe agenții NKVD Poliției Secrete Militare Germane. Aproximativ 400 de gardieni de lagăr au fost executați, din care 300 erau ucraineni.

Grossman a urmărit escortarea prizonierilor de război germani. Unii aveau pături zdrențuite pe umeri în loc de mantale. Sfoara sau sârma servea drept curea de pantaloni. „În această stepă întinsă, mohorâtă și fără vegetație, puteai să-i vezi de la mare depărtare. Trec pe lângă noi în coloane de câte două–trei sute de oameni și în grupuri mai mici de câte douăzeci până la cincizeci. O coloană, lungă de câțiva kilometri, înainta încet, reproducând exact fiecare cotitură sau întoarcere a drumului. Unii germani vorbesc un pic rusește. «Nu vrem război», spuneau cu glas tare. «Vrem acasă. La dracu’ cu Hitler!» Gardienii lor observau sarcastic: «Acum când tancurile noastre i-au

izolat, sunt gata să strige că nu vor război; dar înainte acest gând nici nu le trecea prin cap». „Prizonierii au fost trecuți Volga în barje trase de remorhere. „Stau îngrămădiți pe punte, îmbrăcați în mantale cenușii zdrențuite.“ Un marinar care îi privea a observat cu satisfacție neîndurătoare: „Acum văd și ei cum arată Volga.“

La Abganerovo, infanteria sovietică a descoperit că nodul feroviar era blocat de vagoane de marfă abandonate, care, după marcare, fuseseră luate din țările Europei ocupate. Motociclete de proveniență franceză, belgiană și poloneză erau părăsite acolo, toate fiind inscripționate cu vulturul negru și svastica celui de-al Treilea Reich. Pentru ruși, vagoanele pline cu provizii au fost un dar neașteptat de Crăciun. Sentimentul de a priva puternica Armată Germană de bunurile dobândite pe căi necinstite era de două ori mai plăcut, însă se mai ridicau totuși vechile probleme ale alcoolismului semicronic. Comandantul, locțiitorul comandantului și optsprezece ostași ai unei companii de pe flancul sudic au fost victimele unei mari cantități de antigel german capturate. Trei au murit, iar ceilalți șapte-sprezece se aflau „în stare gravă într-un spital de campanie“⁶². Pe flancul nordic, un ofițer rus capturat i-a spus prințului Dohna că atunci când ostașii din batalionul său, pe jumătate morți de foame din cauza lipsei de rații, au capturat un depozit românesc de campanie, 150 de oameni au murit „din cauza consumului excesiv“⁶³.

Între timp, la Stalingrad, Armata 62 s-a trezit într-o situație ciudată. Deși se afla în noua încercuire a Armatei 6, a rămas izolată de malul de est al Volgăi, lipsită de provizii și cu răniții neevacuați. De fiecare dată când o ambarcațiune se hazarda să treacă printre sloiurile periculoase, artileria germană deschidea focul. Cu toate acestea, atmosfera s-a schimbat când atacatorii au devenit asediați. Soldaților Armatei 62 nu le venea încă să creadă că intervenise un moment de cotitură. Ostașii ruși, fără nici o perspectivă să mai primească vreo provizie de tutun până când Volga nu îngheța complet, cântau ca să nu se mai gândească la țigări. Germanii îi ascultau din buncărele lor fără însă a mai profera insulte.

Note

- ¹ BA-MA, RH20-6/221.
- ² Gen.-lt. A. Rodin, în URSS, *Stalingrad*, p. 110.
- ³ Behr, discuție, 25 octombrie 1995.
- ⁴ Dr. Hans Heinz Schrömbgens, citat în Schneider-Janessen, p. 135.
- ⁵ Glicov, discuție, 6 noiembrie 1995.
- ⁶ Citat în Ciuikov, p. 235.
- ⁷ Hptm. Krauss, BA-MA, RH19 VI/11, p. 251.
- ⁸ Smirnov, discuție, 22 noiembrie 1995.
- ⁹ Richthofen, jurnal, 19 noiembrie 1942, citat în Paulus, p. 192.
- ¹⁰ Jurnal de război al Armatei 6, BA-MA, RH20-6/221.
- ¹¹ 11.30, 19 noiembrie 1942, BA-MA, RH20-6/220.
- ¹² Kraus, raport, BA-MA, RH19 VI/11, p. 251.
- ¹³ Richthofen, jurnal, 19 noiembrie 1942, Paulus, p. 192.
- ¹⁴ General Richthofen, jurnal, 19 noiembrie 1942, Paulus, p. 192.
- ¹⁵ 22.00, 19 noiembrie 1942, BA-MA, RH20-6/221.
- ¹⁶ BA-MA, RH27-16/42.
- ¹⁷ Gefr. Joachim Grunow, Regimentul 2 tancuri, raport, 1 august 1943, BA-MA, RH27-16/43.
- ¹⁸ Citat în Beck, pp. pp. 169–170.
- ¹⁹ Gebele, citat în Beck, p. 170.
- ²⁰ Brigada 13 tancuri, Armata 64, TAMO 48/486/ 25, p. 303.
- ²¹ Gebele, citat în Beck, p. 170.
- ²² 23 noiembrie 1942, TAMO 48/486/ 25, p. 290.
- ²³ 25 noiembrie 1942, TAMO 48/486/ 25, p. 303.
- ²⁴ 20 noiembrie 1942, TAMO 48/486/ 28, p. 275.
- ²⁵ Lazarev, discuție, 7 noiembrie 1995.
- ²⁶ Citat în Kehrig, p. 148.
- ²⁷ 23 noiembrie 1942, TAMO 48/486/ 25, p. 287.
- ²⁸ TAMO 48/486/ 25, p. 287.
- ²⁹ Raport al Hptm. Gürtler, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 85.
- ³⁰ Raport al lt. conte Stolberg, 17 februarie 1943, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 157.
- ³¹ 22 noiembrie 1942, Divizia 24 tancuri, RH27-24/5.
- ³² Documentele Grossman, RGALI 6618/2/108.
- ³³ URSS, *Stalingrad*, p. 112.
- ³⁴ Kehrig, p.160.
- ³⁵ Behr, discuție, 25 octombrie 1995.
- ³⁶ Jurnal Richthofen, 23 noiembrie 1942, Paulus, p. 225.
- ³⁷ 15.25, 21 noiembrie 1942, Kehrig, p. 163.

³⁸ Raport Hptm. Wassermann, Divizia 16 tancuri, 2 august 1943, RH27-16/43.

³⁹ Grams, p. 58.

⁴⁰ Scrisoare, 3 decembrie 1942, Bähr și Bähr, p. 189.

⁴¹ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.

⁴² Citat în Axworthy, p. 96.

⁴³ Documentele Ehrenburg, RGALI 1207/2/3477.

⁴⁴ Stolberg, 17 februarie 1943, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 157.

⁴⁵ ȚAMO 206/294/47, p. 147

⁴⁶ Werth, *The Year of Stalingrad*, p. 369.

⁴⁷ BA-MA, N395/11.

⁴⁸ Dohna-Schlobitten, p. 256.

⁴⁹ Lt. Walter Öhme, Regimentul 2 tancuri, raport, 28 iulie 1943, BA-MA, RH27-16/43.

⁵⁰ Uffz. Römer, raport, 23 mai 1943, BA-MA, RH27-16/43.

⁵¹ Documentele Ehrenburg, RGALI 1207/2/3477.

⁵² Gefr. Joachim Grunow, Regimentul 2 tancuri, raport, 1 august 1943, BA-MA, RH27-16/43.

⁵³ Dohna-Schlobitten, p. 253.

⁵⁴ Uffz. Römer, raport, 23 mai 1943, 1943, BA-MA, RH27-16/43.

⁵⁵ Dohna-Schlobitten, p. 255.

⁵⁶ Regimentul 64/II infanterie mecanizată, BA-MA, RH27-16/43.

⁵⁷ Oberfeldwebel Wallrawe, BA-MA, RH27-16/43.

⁵⁸ Dmitri Venkutov, 26 noiembrie 1942, AMPSB 11480.

⁵⁹ AMPSB 602/10343.

⁶⁰ Documentele Grossman, RGALI 1710/1/101.

⁶¹ VOȚDNI 113/14/306, p. 94, citat în Epifanov, p. 142.

⁶² 25 noiembrie 1942, ȚAMO 48/486/ 25, p. 304.

⁶³ Dohna-Schlobitten, p. 258.

Obsesia lui Hitler

Sarcina informării Führer-ului în legătură cu marea pătrundere sovietică din 19 noiembrie i-a revenit șefului de stat-major al armatei, generalul Zeitzler, care rămăsese în Prusia Orientală. Hitler se afla la Berghof, mai sus de Berchtesgaden, unde primise și vestea referitoare la acordul lui Stalin pentru pactul germano-sovietic din august 1939. Cu acel prilej, dăduse cu pumnul în masă în semn de triumf, spre surprinderea doamnelor din suita sa. „I-am prins!“¹, strigase el atunci, sărind în picioare. De data aceasta, reacția sa pare să fi fost una de furie.

Jurnalul de război al Comandamentului Suprem al Wehrmacht-ului se referă, cu vădită lipsă de sinceritate, la „veștile alarmante cu privire la ofensiva rusă, așteptată de mult timp de Führer“². Reacția lui Hitler la contraatacul eșuat executat în acea zi de Corpul 48 tancuri este și mai elocventă. Deoarece ordinele sale nu reușiseră să evite colapsul românilor, Hitler avea nevoie de un țap ispășitor dispunând astfel arestarea generalului Heim.

Hitler a recunoscut, cu toate că nu deschis, că întreaga poziție germană din sudul Rusiei era acum amenințată. În a doua zi a ofensivei, i-a ordonat feldmareșalului von Manstein să se reîntoarcă din sud la Vitebsk pentru a forma noul Grup de Armate Don. Manstein era cel mai admirat strateg al Wehrmacht-ului și lucrase cu succes cu forțele române în Crimeea.

În absența fizică a Führer-ului, Comandamentul Suprem al Wehrmacht-ului era paralizat. Pe 21 noiembrie, ziua în care Paulus și Schmidt își abandonaseră Cartierele Generale la Golubinski, atunci când acestea erau amenințate de o coloană de tancuri sovietice, primul aghiotant al lui Hitler, generalul Schmudt, era preocupat de „modificările la uniforme și ale ofițerilor și ale oficialilor Wehrmacht”³.

Paulus a aflat de ordinul Führer-ului ca Armata 6 să rămână cu fermitate pe poziții în ciuda primejdiei unei „încercuiri temporare”⁴ când a sosit la Nijne-Cirskiaia. Lui Paulus i s-a spus să ia sub comanda sa toate trupele lui Hoth de la sud de Stalingrad și ce mai rămăsese din Corpul 6 armată română. Partea-cheie a ordinului era: „Mențineți deschise căile ferate cât mai mult posibil. Urmează ordine cu privire la reprovizionare pe calea aerului.” Paulus, căruia instinctul îi spunea să ia în considerare retragerea de pe Volga pentru a face joncțiunea cu restul Grupului de Armate B, ezita să dea curs acestui ordin, încercând să evalueze corect situația generală.

Se deplasase cu avionul la Nijne-Cirskiaia pentru că aici Cartierul său General, care se pregătea pentru iarnă, avea linii de comunicații sigure cu Grupul de Armate B și cu *Wolfsschanze* de lângă Rastenburg. Hitler, auzind de sosirea lui, a bănuțit însă că vroia să scape de ruși. I-a ordonat să se reîntoarcă imediat pentru a se alătura celorlalți membri ai statului său major de la Gumrak, din interiorul încercuirii. Când generalul Hoth a sosit devreme a doua zi dimineață, pe 22 noiembrie, l-a găsit pe Paulus furios și neliniștit din cauza insinuării lui Hitler că și-ar fi abandonat oamenii. Șeful de stat-major al lui Paulus, generalul Schmidt, vorbea la telefon cu generalul Martin Fiebig, comandantul Corpului 8 aerian. Schmidt a accentuat faptul că Armata 6 avea nevoie urgentă de carburanți și de muniție pentru a ieși din încercuire, iar Fiebig repeta ceea ce spusese în după-amiaza anterioară: „Este imposibil să reprovizionăm întreaga armată pe calea aerului. Luftwaffe nu are suficiente avioane de transport.”⁵

Cei trei generali au evaluat aproape întreaga dimineață situația grea a Armatei 6. Schmidt a vorbit cel mai mult. Tot el discutasese cu

generalul von Sodenstern de la Grupul de Armate B cu o seară înainte, aflând detalii cu privire la înaintarea sovietică de la Perelazovski către sud-est. Sodenstern îi spusese fără menajamente: „Nu avem cu ce să-i oprim. Trebuie să vă ajutați singuri.”⁶

În timpul discuției, a intrat în încăpere generalul-maior Wolfgang Pickert, comandantul Diviziei 9 artilerie antiaeriană a Luftwaffe. Schmidt, colegul său de clasă la Colegiul de Stat-Major, i-a spus din partea cealaltă a camerei, citând cuvintele preferate ale instructorului lor: „Decizie cu argumente, vă rog!”⁷ Pickert a răspuns fără să ezite că intenționa să-și retragă divizia imediat.

„Și noi vrem să ieșim“, i-a replicat Schmidt, „dar mai întâi trebuie să formăm o apărare pe tot frontul pentru a crea o linie defensivă pe partea sudică de unde atacă rușii.“ Și a continuat spunând că nu pot abandona diviziile de pe malul de vest al Donului și că Armata 6 nu va putea să iasă din încercuire prin luptă în următoarele cinci sau șase zile. Pentru ca operațiunea să aibă șanse de reușită, „trebuie să ni se livreze cu ajutorul Luftwaffe carburanți și muniție“. Generalul Hube transmisese deja prin radio că tancurile sale se oprișeră.

„Nu are nici o importanță“, a replicat dur Pickert. Nu intenționa să piardă o întreagă divizie de artilerie antiaeriană cu toate armele ei. „Armata 6 nu va fi niciodată aprovizionată pe calea aerului dacă noi nu facem nimic.“ Schmidt nu l-a contrazis, dar a subliniat că știa foarte puține în legătură cu situația de pe întregul front și nici ce rezerve erau disponibile la eșalonul superior. A accentuat faptul că lipsa de carburanți și de cai însemna că „peste 10 000 de răniți și grosul armamentului greu și al vehiculelor vor rămâne în urmă. Aceasta ar însemna un sfârșit napoleonian“.

Paulus, după ce studiasse campania din 1812, era evident urmărit de viziunea dezintegrării armatei sale, măcelărită în timp ce se lupta să scape prin stepa acoperită de zăpadă. Nu dorea să intre în istorie ca generalul răspunzător pentru cel mai mare dezastru militar al tuturor timpurilor. S-ar putea să fi fost, firește, tentat, mai ales că nu avea reputația unei independente în gândire, să amâne deciziile periculoase din punct de vedere politic și strategic, mai ales acum când

știa că feldmareșalul von Manstein urma să preia comanda. Manstein, care nu putuse să vină din nord cu avionul din cauza vremii nefavorabile, era acum blocat în trenul său de stat-major, din cauza acțiunilor partizanilor.

Paulus avea instinctele unui ofițer de stat-major, dar nu pe acelea de conducător al unei formații de luptă care trebuia să reacționeze în fața unui pericol. El nu putea fi de acord cu o ieșire din încercuire înainte ca aceasta să fie bine pregătită și aprovizionată și să facă parte dintr-un plan general aprobat de eșalonul superior. Nici el și nici Schmidt, se pare, nu au luat în considerare că viteza era factorul decisiv. Ei nu au reușit să pregătească forța mobilă grea, care ar fi fost unica lor speranță de a sparge încercuirea chiar înainte ca aceasta să se închidă. Acum n-au realizat că, după ce Armata Roșie își va consolida poziția, aproape totul, și în special vremea, avea să se întoarcă din ce în ce mai mult împotriva lor.

Se pierduse deja foarte mult timp cu trimiterea regimentelor de tancuri în spate peste Don. Primind în acea dimineață confirmarea în legătură cu pierderea Kalaciului, au fost nevoiți să spună Corpului 11 armată al lui Strecker și Corpului 14 tancuri al lui Hube că trebuie să se pregătească de retragere către malul de est pentru a face joncțiunea cu restul Armatei 6. La sfârșitul dimineții, Schmidt a comunicat ordinele respective generalului Hube și colonelului Groscurth, șeful de stat-major al lui Strecker.

În aceeași după-amiază, la ora 14.00, Paulus și Schmidt au plecat înapoi cu avionul la noul Cartier General de la Gumrak, aflat în interiorul zonei încercuite. Paulus a adus o provizie bună de vin roșu și de șampanie Veuve-Cliquot⁸ – o opțiune cel puțin ciudată pentru cineva despre care se presupunea că plănuiește o ieșire urgentă din încercuire. După ce a ajuns la noul Cartier General al Armatei 6 prin gara de la Gumrak, a început să-i contacteze pe comandanții săi de corp de armată. Vroia să știe ce cred despre ordinul Führer-ului, reînnoit în acea seară, de a se trece la o apărare circulară și de a se aștepta noi ordine. „Toți au împărtășit părerea noastră“, avea să scrie Schmidt mai târziu, „că era o necesară o ieșire către sud.“⁹ Cel care

s-a exprimat cel mai deschis a fost generalul von Seydlitz, al cărui stat-major se afla la doar o sută de metri mai încolo.

Semnalul dat de Paulus la ora 19.00 era menit să prezinte o imagine dezolantă. „Armata încercuită”¹⁰, au fost primele sale cuvinte, deși inelul nu fusese încă închis. A fost un semnal slab și prost structurat, care nu urma formatul corect. Cel mai important lucru a fost faptul că Paulus nu a propus nici o măsură fermă de acțiune. El a cerut „libertate de acțiune dacă se dovedește că este imposibil să se realizeze o apărare la nivelul întregului front în flancul său sudic”.

În noaptea aceea, la ora 22.15, Paulus a primit un mesaj radio de la Führer. „Armata 6 este temporar încercuită de forțele rusești. Cunosc Armata 6, pe comandantul vostru și nu mă îndoiesc că în această situație grea vor rezista cu curaj. Armata 6 trebuie să știe că fac totul pentru a o ajuta. Voi emite instrucțiuni la timp. Adolf Hitler.”¹¹ Paulus și Schmidt, convinși că, în ciuda acestui mesaj, Hitler va asculta până la urmă de glasul rațiunii, au început să pregătească planurile pentru o ieșire către sud-vest.

Hitler, în acea seară de 22 noiembrie, a plecat de la Berchtesgaden împreună cu Keitel și Jodl cu trenul său special către Leipzig, de unde un avion urma să-l ducă la Rastenburg. În timpul călătoriei către nord, Hitler a oprit trenul o dată la câteva ore pentru a vorbi cu Zeitzler. Voia să se asigure că nu i se va permite lui Paulus să se retragă. Într-una din aceste convorbiri, Führer-ul i-a spus lui Zeitzler: „Am găsit o altă ieșire.”¹² Nu a spus că vorbise din nou în trenul special cu generalul Hans Jeschonnek, șeful de Stat-Major al Luftwaffe, care spusese, în ciuda avertizărilor lui Richthofen, că un pod aerian pentru aprovizionarea Armatei 6 ar putea fi temporar posibil.

Göring, mareșalul Reich-ului, auzind ce vroia Führer-ul, a convocat imediat o ședință cu șefii unităților de transport. Le-a spus că trebuiau transportate 500 de tone zilnic. (Nu s-a ținut seama de estimările Armatei 6, care se ridicau la 700 de tone.) Aceștia au spus că puteau transporta maximum 350 de tone, și asta doar o perioadă scurtă. Göring, într-un elan iresponsabil, l-a asigurat prompt pe

Hitler că Luftwaffe va ajuta Armata 6 să-și mențină poziția actuală. Chiar dacă ar fi fost vorba de o cantitate mai mică, nu s-au luat în considerare vremea proastă, avioanele inutilizabile sau acțiunile inamicului.

A doua zi dimineată devreme, în ziua de 24 noiembrie, speranțele tuturor generalilor de care depindea soarta Armatei 6 s-au spulberat. O altă hotărâre a Führer-ului a ajuns la statul-major al lui Paulus, la ora 8. Potrivit acesteia, erau stabilite limitele a ceea ce Hitler numea acum „fortăreața Stalingrad“. Frontul de pe Volga trebuie apărat „în orice circumstanțe“¹³.

Zeitler mai credea cu o seară înainte că Hitler va reveni cu picioarele pe pământ. Acum, Führer-ul demonstra foarte clar că opinia generalilor care răspundeau de Operațiunea Stalingrad nu valora absolut nimic. Sentimentele lor au fost definite în câteva cuvinte de Richthofen în jurnalul său, atunci când a scris că aceștia deveniseră ceva mai mult decât niște „subofițeri bine plătiți“¹⁴. Noțiunea lui Hitler de putere a voinței nu mai avea nimic comun cu logica militară. El avea o singură idee fixă: dacă Armata 6 se retrăgea de la Stalingrad, Wehrmacht-ul nu se va mai întoarce niciodată. După el, acesta era „geamandura“ celui de-al Treilea Reich. De asemenea, cât se poate de pertinent în cazul unui astfel de egolatriu, era în joc propria sa mândrie după toate vorbele mari pe care le rostise depre orașul lui Stalin în discursul său de la München, la Bierkeller, cu mai puțin de două săptămâni în urmă.

O astfel de combinație de circumstanțe era probabil menită să producă momente de ironie amară. Chiar înainte de emiterea hotărârii Führer-ului, generalul von Seydlitz, comandantul Corpului 51 de la Stalingrad, hotărâse să acționeze. Considera „complet de neînchipuit“¹⁵ ca o armată cu douăzeci și două de divizii „să intre într-o apărare pe întreg frontul și să se lipsească astfel de orice libertate de mișcare“. A pregătit un lung memoriu cu privire la acest subiect pentru Statul-Major al Armatei 6. „Luptele defensive minore din ultimele câteva zile ne-au secătuit deja rezervele de muniție.“¹⁶ Situația aprovizionării era decisivă. Considerau de datoria lor să ignore ordinul catastrofal de a rămâne pe poziții.

În acea seară de 23 noiembrie, Seydlitz a ordonat Diviziei 60 infanterie motorizată și Diviziei 94 infanterie să dea foc depozitelor, să-și arunce în aer pozițiile și să se retragă apoi către nordul Stalingradului. „În miile de focuri aprinse rapid“, scria ofițerul de intendanță al Diviziei 94 infanterie, „am ars mantale, uniforme, cizme, documente, hărți, mașini de scris, alimente. Generalul și-a ars întreg echipamentul.“¹⁷ Armata Roșie, alertată din cauza exploziilor și a flăcărilor, a prins descoperită divizia deja slăbită în timp ce se retrăgea de la Spartakovka, provocându-i aproape 1 000 de pierderi. Formațiunea învecinată, Divizia 389 infanterie, din Fabrica de Tractoare Stalingrad, a avut și ea de suferit în învălmășeală.

Hitler, furios când a auzit de această retragere, a dat vina pe Paulus. Pentru a preîntâmpina orice altă neîndeplinire a ordinelor sale, a luat hotărârea extraordinară de a împărți comanda din încercuire. Generalul von Seydlitz, pe care îl considera un fanatic al rezistenței, a fost făcut comandant-șef al părții de nord-est a teritoriului încercuit, ce includea și Stalingradul. Semnalul a sosit la ora 6, în dimineața zilei de 25 noiembrie. Puțin mai târziu, în aceeași dimineață, Paulus l-a luat cu el pe căpitanul Behr pentru a merge la statul-major al lui Seydlitz, aflat în apropiere. Paulus i-a predat mesajul primit de la Grupul de Armate Don. „Acum că deții comanda“, i-a spus el ironic, „poți să ieși din încercuire.“¹⁸ Seydlitz nu a reușit să-și ascundă jena. Manstein, care era îngrozit de ideea împărțirii comenzii, a reușit să o redefinească într-o manieră mai puțin lipsită de sens.

Confruntarea lui Paulus cu generalul von Seydlitz nu a fost singura întrevedere dificilă ce a avut loc ca urmare a încercuirii Stalingradului. La *Wolfsschanze* (Bârlogul Lupului), mareșalul Antonescu a trebuit să suporte o tiradă prin care Führer-ul a învinuit armatele române pentru dezastru. Antonescu, cel mai loial aliat al lui Hitler, a răspuns cu patimă. Apoi, dictatorii s-au calmat, neîndrăznind să renunțe la o alianță pe care nici unul dintre ei nu o putea repudia. Dar împăcarea nu avea să aibă urmări mai târziu.

Ofițerii români erau furioși că Înaltul Comandament German ignorase toate avertismentele lor, mai ales pe cele în legătură cu apărarea antitanc. Între timp, trupele germane, neștiind nimic despre pierderile românești, își acuzau aliații că provocaseră dezastrul fugind. Au avut loc numeroase incidente neplăcute între grupuri de soldați din ambele părți. Astfel, la întâlnirea sa furtunoasă cu Antonescu, până și Hitler a fost nevoit să admită că trebuia făcută o încercare pentru a restabili relațiile dintre aliați. „Potrivit decretului Führer-ului“, i-a informat Statul-Major al Armatei 6 pe comandanții de mari unități, „criticile la adresa insucceselor ofițerilor și trupelor române trebuie să înceteze.“¹⁹ Tensiunea dintre aliați nu a fost greu de intuit de autoritățile sovietice, care au organizat imediat lansarea din avion a 150 000 de manifeste în limba română²⁰.

Hitler nu a renunțat la pedepsirea generalului Heim, comandantul Corpului 48 tancuri. „Führer-ul a ordonat ca generalul Heim să fie schimbat imediat din funcția sa de comandă“²¹, nota generalul Schmudt în jurnalul său imediat după reîntoarcerea lui Hitler la Bârlogul Lupului. „Führer-ul însuși va decide cu privire la toate măsurile de disciplină militară în această problemă.“²¹

Mulți ofițeri superiori s-au gândit că Hitler nu-l considera doar pe Heim țapul ispășitor pentru dezastru, ci întreg corpul ofițeresc. Groscurth scrisese cuvinte usturătoare despre „armata recunoscătoare a partidului victorios“²², imediat după discursul radiodifuzat al lui Hitler în care acesta pretinsese că învinsese casta ofițerilor de Stat-Major General în pantalonii lor cu vipușcă lată. Ca și celălalt antinazist, Henning von Tresckow, Groscurth credea că Statul-Major General nu-și mai merita numele din cauza supunerii oarbe față de Hitler. Totuși, corpul ofițeresc a rămas singurul capabil să se opună statului totalitar.

Tresckow credea că un dezastru dramatic putea provoca o schimbare cu condiția ca armata să aibă într-o poziție-cheie un comandant respectat de toată lumea și pregătit să i se opună lui Hitler cu hotărâre. Feldmareșalul von Manstein se bucura de respectul necesar, așa că Tresckow, atunci când s-a ivit prilejul, a aranjat ca tânărul său văr, Alexander Stahlberg, să devină aghiotantul lui Manstein. Momentul părea oportun. Stahlberg s-a prezentat la post

pe 18 noiembrie, la două zile după ce Hitler îl numise pe Manstein comandant al noului Grup de Armate Don.

Calitățile militare și inteligența lui Manstein nu puteau fi puse la îndoială, dar instinctul său politic era mai puțin previzibil, în ciuda aparențelor încurajatoare. Manstein îl disprețuia pe Göring și nu-l putea suferi pe Himmler. Față de cei în care avea încredere, își recunoscuse ascendența evreiască. Putea fi virulent și în privința lui Hitler. Ca o glumă, câinele său Knirps fusese dressat să ridice laba și să salute la comanda *Heil Hitler!* Pe de altă parte, soția lui era o mare admiratoare a lui Hitler și, ceea ce era mai important, Manstein, așa cum s-a mai spus, emisese către trupele sale ordinul în care se menționa „necesitatea unor măsuri severe împotriva evreimii“.

Luxosul tren de stat-major al lui Manstein cu vagoane de dormit – salonul pe roți aparținuse reginei Iugoslaviei – s-a oprit în drumul său ocolitor la sud de Smolensk. Acolo, comandantul Grupului de Armate Centru, feldmareșalul Hans Günther von Kluge, s-a urcat în tren pentru a-l informa neoficial pe Manstein asupra situației din sudul Rusiei. Kluge, influențat de Tresckow, era unul din puținii feldmareșali activi gata să se alăture unui complot. I-a spus lui Manstein că Hitler plasase Armata 6 într-o poziție de neapărat. Harta cu situația de luptă demonstra clar primejdia.

Kluge a încercat să-i dea lui Manstein un sfat. Încercarea lui Hitler de a controla toate mișcările până la nivel de batalion trebuia respinsă. „Ca să fii avertizat“²³, a adăugat Kluge cu emfază. „Führer-ul atribuie supraviețuirea armatei din Răsărit din timpul marii crize din iarna trecută nu moralului soldaților noștri și eforturilor noastre, ci exclusiv propriei sale măiestrii.“ Curând după această întâlnire, Armata Roșie a lansat o ofensivă împotriva Grupului de Armate Centru pentru a-i împiedica pe germani să aducă trupe care să spargă încercuirea Stalingradului.

Trenul încălzit își continua drumul prin peisajul rusesc acoperit de primele zăpezi. Manstein și ofițerii săi de stat-major discutau despre muzică, prieteni comuni și rude, jucau șah și bridge și ocoleau subiectele politice. Locotenentul Stahlberg, auzind că

Manstein era rudă cu fostul președinte von Hindenburg, s-a întrebat care dintre feldmareșalii din acest război putea deveni „salvatorul patriei“ în cazul unei înfrângeri totale. „Cu certitudine nu eu“, a replicat imediat Manstein.

Aniversarea zilei de naștere a feldmareșalului, cea de-a cincizeci și cincea, a fost pe 24 noiembrie, ziua sosirii sale la Cartierul General al Grupului de Armate B. Generalul von Weichs, arătându-i o hartă de operațiuni adusă la zi, nu a ascuns gravitatea situației. Tocmai sosise mesajul de la Statul-Major al Führer-ului, Armatei 6 ordonându-i-se să mențină „fortăreața“ Stalingrad și să aștepte reaprovizionarea pe calea aerului. Manstein, potrivit aghiotantului său, a părut surprinzător de optimist. Nici distanța de 250 de kilometri dintre trupele germane din partea sudică a încercuirii de la Stalingrad și Grupul de Armate A din Caucaz nu l-a împiedicat pe Manstein să-și instaleze Cartierul General la Novocerkask, vechea capitală cazacă de pe Don. La intrarea principală avea gărzi cazace de pe Don, îmbrăcate în uniforme ale Wehrmacht-ului și cu cușme de oaie pe cap. „Când intram sau plecam“, spunea aghiotantul său, „își bombau pieptul și luau poziția de drepti ca și cum ar fi trecut maiestatea sa imperială țarul însuși.“²⁴

Hitler a dat instrucțiuni stricte ca știrile în legătură cu încercuirea Stalingradului să fie ascunse poporului german. Pe 22 noiembrie, comunicatul recunoștea că a avut loc un atac pe Frontul de Nord. A doua zi, imediat după încercuirea completă a Armatei 6, erau menționate doar contraatacurile și pierderile suferite de inamic. Un anunț ulterior lăsa să se înțeleagă că atacurile sovietice fuseseră respinse cu pierderi grele. În sfârșit, pe 8 decembrie, la trei săptămâni după încercuire, s-a recunoscut că a avut loc și un atac la sud de Stalingrad, dar nu se făcea nici o aluzie la faptul că Armata 6 fusese izolată. Ficțiunea a fost menținută până în ianuarie cu ajutorul formulei vagi referitoare la „trupele din zona Stalingradului“²⁵. Autoritățile naziste nu puteau, desigur, să împiedice răspândirea rapidă a zvonurilor, mai ales în rândurile armatei. „Întreaga Armată 6 este încercuită“²⁶, a auzit de la preotul militar un soldat aflat în spitalul de

campanie. Încercările de a reduce la tăcere soldații și ofițerii prin mijloace disciplinare au avut un efect de bumerang și lipsa de franchete nu a făcut decât să sporească sentimentul de insecuritate în Germania. La câteva zile după încercuire, civilii scriau pe front întrebând dacă zvonurile erau adevărate. „Ieri și astăzi“, scria un casier din Bernburg, „lumea spune că a avut loc o pătrundere în zona voastră?!“²⁷

Autoritățile naziste credeau că pot ascunde adevărul până când o forță de înlocuire era pregătită să pătrundă către Stalingrad. Între timp, oricât de sceptic ar fi fost în privința garanțiilor date de Göring că va aproviziona armata pe calea aerului, Paulus nu se simțea în stare să contrazică argumentele propriului său șef de stat-major că vor rezista cel puțin până în decembrie, când Hitler promisese că se va realiza o pătrundere pentru a-i despresura.

Paulus se confrunta cu ceea ce Strecker numea „cea mai dificilă problemă de conștiință pentru orice soldat: să nesocotească ordinea superiorului său pentru a putea face față situației așa cum consideră el că era mai bine“²⁸. Ofițerii cărora nu le plăcea regimul și îl disprețuiau pe GRÖFAZ („Cel mai mare comandant al tuturor timpurilor“), așa cum îi spuneau ei Führer-ului în particular, sperau ca Paulus să se opună acestei nebunii și să încerce să inducă o reacție în cadrul întregii armate*. Se gândeau la revolta generalului Hans Yorck von Wartenburg de la Tauroggen din decembrie 1812, când acesta a refuzat să mai lupte sub comanda lui Napoleon, fapt ce a dat naștere unui val de patriotism în Germania. Mulți credeau în această comparație. Se pare că generalul von Seydlitz a evocat-o în convorbirea cu Paulus, atunci când a încercat să-l convingă să treacă la ofensivă; tot astfel gândea și colonelul Selle, comandantul trupelor de geniu din Armata 6.

* Hitler, gândeau ei, putea fi convins de ofițerii superiori să renunțe la funcția de comandant suprem. O schimbare a regimului putea fi realizată fără haosul dezastruos și rebeliunea din noiembrie 1918. Era o descifrare uimitor de naivă a caracterului lui Hitler. Cea mai mică opoziție era de natură să provoace o baie de sânge teribilă. Tinerii, precum Tresckow și Stauffenberg, recunoșteau că Hitler putea fi îndepărtat doar printr-un asasinat.

Schmidt, pe de altă parte, considera că: „O astfel de acțiune împotriva ordinelor ar deveni o răzmeriță cu substrat politic.”²⁹

Răspunsul dat de Paulus lui Selle părea fatalist: „Știu că istoria războiului s-a pronunțat în privința mea.”³⁰ A avut însă dreptate să respingă comparația cu Tauroggen. Yorck, fără mijloace de comunicații, putea pretinde că acționează în numele regelui Prusiei, fără să i se ia comanda. Dar, într-o epocă în care fiecare stat-major era în contact permanent prin radio, curier sau teleimprimator, ordinul de arestare a unui comandant putea fi comunicat imediat. Singurul actor din această dramă capabil să joace rolul lui Yorck era Manstein, așa cum recunoscuseră Tresckow și Stauffenberg, dar Manstein, aveau să descopere ei, nu intenționa să accepte un astfel de rol periculos. „Feldmareșalii prusaci nu se răzvrătesc”³¹, va spune el peste un an, contrazicând categoric tradiția Yorck, atunci când a fost abordat de un reprezentant al Grupului de Armate Centru.

Mulți istorici au lăsat impresia că toți ofițerii din Armata 6 credeau că trebuia să se facă imediat o încercare de rupere a încercuirii rusești. Afirmatia ne induce în eroare. Comandanții de mari unități, de divizie și ofițerii de stat-major erau categoric convinși de necesitatea spargerii încercuirii, dar comandanții de regiment și de batalion de infanterie de pildă se îndoiau. Trupele lor, mai ales cele care erau deja la adăpost în buncăre, nu doreau să-și abandoneze pozițiile și armamentul greu pentru „a ieși în zăpadă”³², unde ar fi fost expuse atacurilor rusești în câmp deschis. Soldații ezitau și ei să se pună în mișcare întrucât credeau în promisiunile în legătură cu un puternic contraatac care-i va salva. Lozinca în sprijinul acestei idei, lansată la sfârșitul ordinului de zi dat de Paulus pe 27 noiembrie – „Rezistați! Führer-ul ne va scoate de aici!”³³ – s-a dovedit foarte eficientă. (Schmidt va încerca mai târziu să nege că această lozincă a emanat de la Statul-Major al Armatei 6 și chiar a sugerat că a fost inventată de un comandant subordonat³⁴.)

În interiorul încercuirii, soldații tindeau să considere lozinca „Rezistați!” drept o promisiune fermă. Tot așa gândeau mulți ofițeri, dar alții au intuit instinctiv realitatea. Unul și-a reamintit cum un

locotenent, camarad de-al său din regimentul de infanterie mecanizată, i-a făcut semn cu privirea să vină la vehiculul său pentru a putea discuta situația între patru ochi.

„Nu vom ieși niciodată din chestia asta“, i-a spus el. „Este un prilej unic pe care rușii nu-l vor lăsa să le scape.“³⁵

„Ești pesimist“, i-a răspuns celălalt. „Cred în Hitler. Face ceea ce spune, își va ține promisiunea.“

Note

¹ Albert Speer, citat în Sereny, p. 207.

² 19 noiembrie 1942, KTB-OKW, vol. 2, 1942, p. 988.

³ Bradley și Schulze-Kossens (ed.), p. 22.

⁴ BA-MA, RH20-6/221.

⁵ Jurnalul generalului Richthofen, Paulus, p. 224.

⁶ BA-MA, N601/v. 4, p. 3.

⁷ BA-MA, N601/v. 3, pp. 12, 13. Conținutul acestei convorbiri a fost reconstituit și aprobat atât de Schmidt, cât și de Pickert, care lucrau împreună la 7 ianuarie 1963, după ce consultaseră toate documentele disponibile pentru a-și reîmprospăta memoria.

⁸ Behr, discuție, BA-MA, N395/12.

⁹ Schmidt, BA-MA, N601/v. 4, p. 7.

¹⁰ Citat în Kehrig, pp. 559–560.

¹¹ BA-MA, RH20-6/238.

¹² Zeitzler, Kehrig, p. 196.

¹³ Kehrig, p. 562.

¹⁴ 25 noiembrie 1942, Paulus, p. 227.

¹⁵ Seydlitz, p. 193.

¹⁶ 25 noiembrie 1942, BA-MA, N372/12, p. 2.

¹⁷ Toepke, p. 44.

¹⁸ Discuție, 25 octombrie 1995.

¹⁹ Armata 6, 6 decembrie 1942, BA-MA, RH20-6/239, p. 135.

²⁰ 23 noiembrie 1942, TAMO 48/486/25, p. 277.

²¹ Bradley și Schulze-Kossens, p. 26.

²² Scrisoare, 15 noiembrie 1942, Groscurth, p. 530.

²³ Stahlberg, p. 212.

²⁴ Stahlberg, p. 217.

²⁵ BA-MA, RW4/v. 264.

²⁶ Henry Holze, în Kruse, p. 14.

²⁷ 26 noiembrie 1942, BA-MA, RW4/v. 264.

²⁸ Strecker, citat în Haler, p. 96.

²⁹ BA-MA, N601/v. 4, p. 13.

³⁰ Paulus, p. 83.

³¹ Rudolph-Christoph Freiherr von Gersdorff, *Soldat im Untergang: Lebensbilder*, p. 134.

³² Behr, discuție, 25 octombrie 1942.

³³ Ordinul lui Paulus, 27 noiembrie 1942, BA-MA, RH20-6/238.

³⁴ Dezmințirea lui Schmidt, BA-MA, N601/v. 10, p. 12.

³⁵ Klaus, p. 35.

„Fortăreața fără acoperiș“

În prima săptămână a lunii decembrie, rușii au lansat atacuri hotărâte pentru a scinda Armata 6. Într-o luptă defensivă grea, diviziile ei de tancuri au pierdut aproape jumătate din cele 140 de vehicule care le mai rămăseseră. În plus, erau serios dezavantajate din cauza lipsei de combustibil și de muniție. Pe 6 decembrie, o formație de luptă din Divizia 16 tancuri a fost trimisă să contraatace pe jos, neavând carburant pentru semișenilatele ei. Locotenentul von Mutius, tânărul ofițer care fusese atât de mândru că a fost ultimul membru al Wehrmacht-ului care s-a retras peste Don, era locțiitorul comandantului.

Obiectivul ei era un deal de la nord de Baburkin, pe care a reușit să-l cucerească, însă tancurile rusești au apărut din *balka*, cu sprijin de infanterie. Comandantul formației de luptă a dat ordin de retragere. „O retragere sistematică era imposibilă“¹, va relata mai târziu un sergent-major. „Fiecare fugea ca să-și scape pielea. Inamicul trăgea în noi cu toate armele. Jumătate din formațiunea de luptă a fost nimicită. Locotenentul von Mutius a fost grav rănit. Pentru a preveni pierderi și mai grele, Mutius striga fără încetare: «Risipiți-vă!»“ Sergentul-major era convins că salvase multe vieți, în timp ce zăcea neajutorat în așteptarea rușilor. A fost considerat „un adevărat erou“ de supraviețuitori.

După numeroase atacuri, comandanții sovietici și-au dat seama că asediații erau departe de a fi învinși. Armata 57 din sectorul crucial de sud-vest suferise pierderi grele. Explicațiile pentru eșecul sovietic erau interesante. Un raport – „artileria și infanteria interacționează foarte bine atunci când iau cu asalt linia de apărare inamică”² – suna ca un eufemism pentru pierderile grele suferite din cauza focului propriu. „Ostașii nu sunt instruiți suficient asupra necesității de a săpa tranșee“, era o altă observație inutilă. Neprocedând astfel, s-au înregistrat „pierderi ireparabile din cauza tancurilor și aeroplanelor germane“. Nu se spunea nimic despre faptul că pământul era înghețat bocnă și că aveau foarte puține unelte de săpat tranșee.

În spatele liniilor, ofițerii NKVD și interpreții lucrau până noaptea târziu interogând prizonierii germani, inclusiv pe primii dezertori, precum și „limbile“ capturate de grupările de cercetare. „Bolșevicii luau adesea prizonieri de la noi”³, raporta un locotenent din Divizia 44 austriacă Hoch- und Deutschmeister infanterie. Personalul serviciului de informații al Frontului Don încerca să identifice diviziile demoralizate, asupra cărora trebuiau să fie concentrate atacurile. Aceștia au observat curând că Divizia 44 infanterie și Divizia 376 infanterie, care fuseseră retrase peste Don, nu reușiseră să sape buncăre corespunzătoare. Majoritatea oamenilor lor, în această perioadă când vremea de schimba de la ploaie la îngheț, apoi la ploaie și din nou la îngheț, stăteau în gropi săpate în pământ acoperite cu prelate. NKVD-ul era interesat în mod deosebit de orice semn de resentiment național. „Se spune că soldații austrieci nu luptă prea bine”⁴, a replicat locotenentul Heinrich Boberg, când a fost interogat de căpitanul Diatlenko, pe 10 decembrie. „Există o fărâmă de adevăr în asta, dar nu aş spune că este adevărat în privința Diviziei 44 infanterie. Austriecii au motive istorice de a nu fi atât de rigizi ca prusacii. Și întrucât sunt folosiți pentru a se înțelege cu alte naționalități, nu au aceleași orgolii ca prusacii.” „Ostmark“, denumirea nazistă a Austriei, părea să dispară remarcabil de rapid din vocabularul unui austriac capturat.

După încetarea atacurilor majore de la începutul lui decembrie, Frontul Don a continuat să mențină presiunea asupra Diviziei 44 infanterie cu ajutorul raidurilor, folosind avioane Șturmovik pentru atacul obiectivelor terestre. Totuși, moralul Armatei 6 a rămas, în general, remarcabil de ridicat. Un alt ofițer superior din Divizia 16 tancuri avea să raporteze mai târziu că, în această etapă, „pur și simplu nu au apărut îndoieli în legătură cu un rezultat pozitiv al bătăliei”⁵. Infanteriștii, mai ales cei din stepa acoperită cu zăpadă, făceau glume pe seama „fortăreței fără acoperiș”. Majoritatea celor mai tineri, educați într-un regim totalitar, nu se așteptau să li se spună motivele situației lor jalnice. Asigurările date de Führer erau, pentru ei, o promisiune ce nu putea fi încălcată.

Rațiile au fost curând reduse drastic, însă ofițerii și subofițerii le dădeau asigurări că această situație nu va dura prea mult. Luftwaffe le va aduce tot ceea ce aveau nevoie și, apoi, o mare forță de despresurare, condusă de feldmareșalul von Manstein, va înainta de la sud-vest pentru a rupe încercuirea. Mulți soldați erau convinși, sau poate li s-a spus de către ofițeri cu mai puțină imaginație, că până în Crăciun vor ieși. „De la 22 noiembrie suntem încercuiți”⁶, scria acasă un soldat din Divizia 376 infanterie. „Partea cea mai proastă a trecut. Sperăm cu toții că vom ieși din încercuire înainte de Crăciun [...]. Imediat după încheierea luptelor pentru încercuire, războiul din Rusia se va sfârși.” Unii erau convinși că li se va da imediat o permisie și că vor petrece sigur Crăciunul acasă cu familiile lor.

Cei însărcinați cu administrarea operațiunii de aprovizionare pe calea aerului erau mult mai puțin optimiști. Șeful Serviciului de încartiruire al Armatei 6 anunța la 7 decembrie: „Rațiile reduse cu o treime până la jumătate pentru ca armata să reziste până pe 18 decembrie. Lipsa de furaje înseamnă că majoritatea cailor vor trebui sacrificați până la mijlocul lunii ianuarie.”⁷

Ofițerii Luftwaffe care răspundeau de aeroportul de la Pitomnik, detașați de la Divizia 9 artilerie antiaeriană, nu-și făceau nici o iluzie. Știau că era nevoie de un minimum de 300 de zboruri pe zi pentru refacerea capacității de luptă a Armatei 6, dar acest lucru era

imposibil. Oricum, aviația mult întărită și mai cutezătoare a Armatei Roșii și focul de antiaeriană din jurul marginii încercuirii reprezentau o provocare formidabilă pentru trimotoarele hodorogite Junker 52. Jeschonnek și Göring nu au luat în considerare faptul că aeroporturile s-a putea găsi în raza de acțiune a artileriei grele sovietice. Nici măcar vremea nu s-a avut în vedere, chiar și după experiențele din iarna anterioară. Aveau să fie multe zile cu vizibilitate zero și multe altele în care temperatura va fi atât de scăzută, încât nu se vor putea porni motoarele avioanelor, chiar dacă se aprindeau focuri sub ele. Cu excepția lui Richthofen, ofițerii Luftwaffe, din afara sau din interiorul încercuirii, nu au îndrăznit să spună cu glas tare ce gândeau. „Însemna defetism dacă dădeai glas îndoielilor”⁸, spunea unul dintre ei.

În afară de aducerea carburantului, a muniției și a alimentelor – teoretic două tone cu fiecare Junker 52, și mai puțin cu un Heinkel 111 – avionul avea să se întoarcă cu răniții de la spitalul general de campanie de lângă Aeroportul Pitomnik. Poate cel mai bun indiciu al pesimismului ofițerilor a fost hotărârea secretă de a evacua toate infirmierele germane, chiar înaintea răniților, pentru ca acestea să nu cadă în mâinile rușilor. În ciuda eforturilor de a se păstra secretul, ofițerii din Regimentul 369 infanterie croat au auzit și au încercat să convingă Luftwaffe să le ia amantele, deghizate în infirmiere. Locotenentul pe care l-au abordat îi admira foarte mult pe croați ca soldați și le-a promis că îi va ajuta. Colonelul său, totuși, a adoptat o atitudine de înaltă moralitate. „Dar nu contează”, i-a replicat locotenentul, „dacă sunt curve croate, asistente medicale sau orice altceva. Trebuie să fie scoase pentru a le salva de ruși.”⁹ Colonelul a refuzat din nou. Până la urmă croații au reușit să-și urce pe furis femeile în avioane.

Barăcile, buncărele și corturile s-au întins la marginea aeroportului. Erau acolo numeroase Cartiere Generale și detașamente de transmisiuni cu antene radio și vehicule, precum și spitalul general de campanie. Pitomnik a devenit curând punctul principal asupra căruia s-au concentrat regimentele de vânătoare și de bombardament

sovietice. În zilele de 10, 11 și 12 decembrie, avioanele sovietice au executat patruzeci și două de raiduri aeriene¹⁰.

În ciuda întregii lor activități aeriene deasupra încercuirii, rușii nu și-au dat seama ce forță uriașă înconjuraseră. Colonelul Vinogradov, șeful serviciului de informații al Armatei Roșii de la Statul-Major al Frontului Don, a estimat că Operațiunea Uranus prinsese în cursă circa 86 000 de oameni. Cifra probabilă, inclusiv aliații și hiwi, era cam de trei ori și jumătate mai mare: aproape 290 000 de oameni. Printre aliați se numărau rămășițele a două divizii românești, regimentul croat de pe lângă Divizia 100 infanterie ușoară și o coloană de mijloace de transport auto italienească, ai cărei șoferi aleseseră un moment prost să vină să caute lemne în ruinele Stalingradului*.

În luptele de la vest de Don și de pe flancul nordic, Corpul 11 al lui Strecker a avut cel mai mult de suferit. Divizia 44 infanterie austriacă a pierdut aproape 2 000 de oameni, Divizia 376 – 1 600, iar Divizia 384, peste 900. Ofițerii din Armata 6 se așezau la mese improvizate în buncărele de pământ sub zăpadă pentru a scrie rudelor apropiate ale acestora, la flacăra unei lumânări: „Am trista misiune de a vă informa că...”

Cu Armata 6 redusă la condiții foarte asemănătoare celor din primul război mondial, soldații mai în vârstă își aminteau de existența unui Front de Vest și de umorul lui macabru. După frigul de la mijlocul lunii noiembrie, s-a instalat o perioadă umedă de dezgheț, „Generalul Noroi” reapărând pentru scurtă vreme înaintea „Generalului Iarnă”. Unii s-au reîntors la vechile practici ale vieții în tranșee, precum folosirea singurei surse de lichid cald, când urinau, pentru a-și spăla noroiul uscat de pe mâini.

* Cifrele date la vremea respectivă și în rapoartele recente diferă foarte mult, fără să specifice naționalitățile implicate. Cea mai semnificativă discrepanță este între cei 51 000 de hiwi raportați în cadrul diviziilor la mijlocul lunii noiembrie și cei 20 300 consemnați pe listele de rații ale Armatei 6, la 6 decembrie. Este greu de stabilit dacă această discrepanță se datora pierderilor grele, hiwi profitând de ocazie ca să fugă în timpul retragerilor de la sfârșitul lunii noiembrie, sau faptului că rușii au fost încorporați pe ascuns în efectivele combatante de divizie. Vezi *Anexa B* pentru mai multe detalii.

Construirea tranșeelor și a buncărelor varia în funcție de situația în care se afla fiecare divizie. Cei care fuseseră forțați să se retragă sau să ocupe noi poziții se puteau aștepta la muncă grea, deși de obicei aceasta le era rezervată hiivilor și celorlalți prizonieri ruși. Germanii învățaseră din luptele de stradă de la Stalingrad. Au săpat buncăre sub tancurile dezafectate și valorificau mai bine caracteristicile terenului. Dar, în primele zile ale încercuirii, pământul era încă înghețat și nici focurile nu reușeau prea mult să înmoaie terenul înainte de a fi săpat. În stepă, cea mai mare lipsă era lemnul atât pentru foc, cât și pentru grinzi cu care să fie acoperite buncărele din pământ. Casele țărănești din apropierea liniei frontului nu au rezistat prea mult. Toți localnicii care își înveliseră zidurile caselor cu paie, apoi cu scânduri și bârne pe dinafară ca să le izoleze de frig pe timpul iernii, aveau să fie curând goniți din case. Dacă ar fi rămas, și-ar fi văzut casele demontate la iuteală, soldații germani luând scândurile, grinzile, ușile și chiar ferestrele pentru a-și îmbunătăți adăposturile.

Soldații, după ce au dărâmat casele civililor, doreau instinctiv să-și transforme adăpostul într-o nouă locuință. Șanțurile de comunicații căptușite și lucrările de pământ din jurul intrărilor în buncăre nu dădeau nici o idee despre ce se putea găsi înăuntru. Soldații ciopeau rame pentru cărțile poștale ilustrate sau fotografiile celor dragi. Unele lucruri erau întotdeauna respectate. Nici un bărbat nu ar fi atins sau insultat fotografia nevestei sau a copiilor unui camarad. Ofițerii se asigurau să aibă un prici, bănci și o masă. Generalul Edler von Daniels, comandantul Diviziei 376 infanterie, avea un complex de buncăre, proiectat de un ofițer din statul său major după planuri arhitecturale impecabile, după ce s-au mutat în noua lor poziție din flancul de sud-vest. Comandantului cu grad de ofițer, dr. Kurt Reuber, preotul care era acum medicul Diviziei 16 tancuri, i s-a săpat un buncăr atât de mare, încât să intre un pian înăuntru, abandonat de altă divizie. Acolo, sub pământ, neauzit de afară și cu sunetele înăbușite de pereții de pământ, cânta Bach, Händel, Mozart și *Patetica* de Beethoven. Cânta frumos, dar și obsesiv. „Comandantul continua să cânte chiar atunci când pereții tremurau

din cauza bombardamentelor și fire de pământ se scurgeau pe jos.¹¹ Nu se oprea din cântat nici când veneau ofițerii pentru a raporta despre luptele de afară.

Unele unități au avut norocul să-și păstreze vechile poziții. Divizia 297 infanterie de la sud de Stalingrad terminase un sanatoriu subteran săpat cu multă grijă înainte de ofensiva rusească. Oamenii ei se temeau că l-ar putea pierde împreună cu echipamentul spitalicesc, paturile, faianța, vasele și tacâmurile, aduse cu trenul din Germania. Dar atunci când s-a stabilit linia frontului din jurul încercuirii, prețiosul spital, spre ușurarea lor, se afla la câțiva kilometri în spatele noii linii a frontului.

Mulți soldați nu primiseră echipamentul de iarnă înainte de încercuirii, așa că au recurs la improvisații cu diverse grade de succes. Sub uniforme, din ce în ce mai mulți purtau articole de uniformă sovietică – cămăși-tunică fără nasturi, pantaloni vătuiți care atârnavă ca un sac și mult prețuitele vestoane vătuite. În gerul năprasnic, casca de oțel se transforma într-un compartiment de frigider, așa că purtau sub ea moletiere, fulare și chiar și bandaje rusești înfășurate în jurul capului. Disperarea de a găsi mănuși de blană i-a făcut să ucidă câini vagabonzi, pentru a le lua pielea. Unii au încercat chiar să-și facă tunici din piele de cal argăsită în casă, luată de la vreun vânzător de cai bătrâni, dar cele mai multe articole de acest fel erau neplăcut de grosolane, dacă nu găseau vreun fost șelar sau cizmar care să poată fi mituit să le dreagă.

Condiții cât se poate de insalubre apăreau în acele unități care fuseseră obligate de atacurile sovietice să ocupe noi poziții în plină stepă la capătul de est al încercuirii. „Înghetăm îngrozitor noaptea”¹², scria în jurnalul său ofițerul de artilerie care se retrăsese peste Don. „Cât oare mai trebuie să dormim sub cerul liber? Trupul nu va mai suporta. Peste toate astea vin păduchii și murdăria!!!” În astfel de condiții, trupele nu au avut nici un prilej să sape șanțuri de comunicații și latrine. Soldații dormeau, înghesuți ca sardelele, în gropi în pământ acoperite cu prelate. Infecțiile se răspândeau repede. Dizenteria avea curând să aibă un efect epuizant și demoralizator, deoarece soldații

slăbiți își făceau nevoile pe lopeți în tranșee, apoi aruncau conținutul peste parapet.

Autorii scrisorilor își scuteau rudele de întreaga mizerie a vieții lor. „Ne facem nevoile împreună“, scria Kurt Reuber, „într-o gaură săpată la marginea unui șanț din stepă. Cel mai sărac și mai prost echipat adăpost. Murdărie și lut. Nu se poate face nimic din ele. De-abia dacă se găsește vreun lemn pentru buncăre. Suntem înconjurați de un peisaj trist, monoton și melancolic. Vreme de iarnă cu grade variate de frig. Zăpadă, ploaie deasă, îngheț, apoi dezgheț brusc. Noaptea șoarecii îți trec peste față.“¹³

Progresiva infestare a hainelor a început în zilele haotice ale încercuirii, când erau în continuă mișcare. „Pacostea păduchilor era înfricoșătoare“, scria un caporal dintr-un regiment de tancuri, „pentru că nu putem să ne spălăm, să ne schimbăm hainele sau să-i vânam. În cască, am găsit cam 200 de astfel de fiare mici și credincioase.“¹⁴ Un soldat necunoscut a simțit nevoia să scrie o nouă versiune a unui cântec favorit:

Sub lanternă
Într-o căsuță
Stau jos seară de seară
Căutând un păduche...¹⁵

În timpul lungilor nopți de iarnă rusească, se găseau multe prilejuri de a vorbi despre casă și despre viața bună pe care o duseseră înainte de a veni în Rusia. În Divizia 376 infanterie, se văitau că plecaseră din Angoulême ca să vină pe Frontul de Est, lăsând în urmă cafenelele, vinul ieftin și franțuzoaicele. Alte gânduri se întorceau și mai mult în timp, la primirea în triumf acasă în vara anului 1940. Mulțimile care le făceau cu mâna, îmbrățișările și adulația fuseseră în mare măsură inspirate de ideea că lupta se terminase. Majoritatea germanilor îl aclamaseră pe Hitler pentru că i-a condus într-un război scurt și victorios cu atât de puține pierderi.

Adesea, când gândurile zburau către casă, în buncăr se cântau melodii sentimentale la acordeon. După o astfel de răsturnare a norocului, oamenii se agățau de zvonuri mai mult ca oricând, cu veșnice întrebări și speculații. Nici ofițerii nu știau care era situația

reală. Un alt subiect, legat de șansele de a ieși din încercuire, era o rană perfectă care nu te lăsa schilod, nu era prea dureroasă, dar suficient de rea pentru ca soldatul în cauză să fie evacuat pe calea aerului. Camarazii care plecaseră în permisie chiar înaintea încercuirii erau invidiați și admirați, în timp ce aceia care se întorseseră din permisie înainte de încercuire erau tratați cu glume blajine, dar fără îndoială deosebit de provocatoare. O persoană care nu s-a plâns niciodată de ghinionul său a fost Kurt Reuber. Se întorsese în unitate cu două zile înainte de închiderea încercuirii. În curând avea să fie greu de spus serviciile cui erau mai necesare, ale medicului sau ale preotului.

Germanii asediați își imaginau că ostașii Armatei Roșii aflați de partea cealaltă nu duceau lipsă de mai nimic, fie că era vorba de rații sau de îmbrăcăminte călduroasă, dar această imagine era adeseori falsă. „Din cauza comunicațiilor proaste, mâncarea nu este adusă la timp ostașilor de pe front“¹⁶, se spunea într-un raport al Frontului Don. „Neglijența ofițerilor și a comisarilor de a folosi buncăre pentru a încălzi ostașii“, se scria în alt raport, „a făcut ca mulți oameni să fie trimiși la spital cu degerături, majoritatea la picioare.“¹⁷

Cei mai bine echipați ostași erau lunetiștii. Nu li se refuza aproape nimic. În stepa acoperită de zăpadă, în costumele lor albe de camuflaj, operau în perechi, unul cu telescopul și celălalt cu pușca cu bătaie lungă. Se strecurau înainte noaptea în zona neutră, unde săpau gropi în zăpadă și ascunzători din care să urmărească și să tragă. Rata pierderilor lor era mult mai ridicată decât în oraș, deoarece aveau mai puține ascunzători și căi de scăpare. Dar „mișcarea lunetistă“ continua să atragă mai mulți voluntari decât puteau fi antrenați sau folosiți.

Orice probleme nerezolvate în privința moralului reflectau de obicei indiferența autorităților sovietice față de ostașul ca individ. Obsesia secretului a făcut ca aceia ce nu erau direct implicați în Operațiunea Uranus să nu fie informați despre ea decât la cinci zile după lansarea ei. La prima vedere, cel mai surprinzător aspect al acestui moment de triumf este numărul de dezertori din Armata

Roșie, care continuau să treacă liniile către armata germană încercuită, intrând astfel într-o cursă, dar acest paradox pare să se explice mai ales printr-un amestec de ignoranță și neîncredere. Colonelul Tulpanov, rafinatul ofițer NKVD însărcinat cu recrutarea ofițerilor germani, a recunoscut foarte deschis față de unul din prizonierii săi importanți, pilotul de vânătoare conte Heinrich von Einsiedl: „Acești ruși au fost surprinși să audă de la germani aceeași poveste care a fost răspândită de propria lor propagandă. Nu crezuseră că germanii erau încercuiți.”¹⁸

Jukov nu a greșit când a descris încercuirea Armatei 6 ca o „educație formidabilă pentru victorie a trupelor noastre”¹⁹. Grossman a avut și el dreptate când scria: „Moralul ostașilor noștri nu a fost niciodată atât de ridicat.”²⁰ (Interesant, dar nici una din aceste observații nu confirma linia propagandei sovietice că „moralul unei armate depinde de ordinea socială justă și progresistă a societății pe care o apără“.)

Ostașii Armatei Roșii aveau o plăcere previzibilă de a batjocori inamicul care îi batjocorise nu de mult. Unele companii trimiteau câte o patrulă noaptea cu o sperietoare de ciori îmbrăcată ca Hitler. O ridicau apoi în zona neutră și îi agățau o pancartă care îi invita pe infanteriști să tragă în ea. Sperietoarea era minată cu câteva grenade, pentru cazul în care vreun ofițer german ar fi trimis o patrulă să o dea jos în noaptea următoare. La un nivel mai organizat, companiile de propagandă NKVD și-au instalat megafoanele. Ore în șir difuzau tangouri, despre care se spunea că induc o stare de spirit sinistru, întrerupte din când în când de mesaje înregistrate pe plăci de gramofon prin care li se reamintea trupelor asediate situația lor lipsită de speranță. La început, aceste acțiuni nu au avut cine știe ce influență, dar mai târziu, speranțele germanilor au început să pălească, iar efectul a devenit cumulativ.

Armata Roșie, dându-și seama că germanii erau nevoiți să economisească proiectilele de artilerie, acestea fiind prea grele pentru a fi aduse pe calea aerului, a lansat atacuri de cercetare în încercarea de a provoca o replică. Trupele cele mai muncite la momentul acela erau companiile de cercetare ale diviziilor care acționau ca

echipe de dirijare pentru raiduri. „Eram ca niște țigani, azi aici, mâine în altă parte“²¹, își amintea un ofițer, unul din cei cinci supraviețuitori ai unei companii care avusese inițial 114 oameni. Patrulele, formate de obicei din cinci sau șase oameni, pătrundeau în interiorul încercuirii și se ascundeau lângă drumuri în costume albe de camuflaj pentru a observa traficul și mișcarea trupelor. La întoarcere, mai capturau câte o „limbă“ pentru a fi interogată.

Activitatea de patrulare era foarte intensă pe flancurile sud-estice ale încercuirii. Comandanții sovietici erau siguri că germanii vor face o încercare de a ieși și vroiau să fie puși în gardă. Stepa plată și întinsă, acoperită cu zăpadă, era primejdioasă pentru patrulele de cercetare, posturile de mitraliori având sectoare bune de foc. Odată, la începutul lunii decembrie, totuși, o grupare de cercetare, sprijinită de un grup de diversiune, s-a strecurat până la tranșeele din partea opusă și le-a găsit goale. Germanii se retrăseseră în buncăre mai călduroase. După ce primii infanteriști ruși au explorat tranșeele și șanțurile de tragere în liniște, comandantul unei grupări de cercetare a inspectat prada, inclusiv un cojoc lung. Apoi, lângă telefonul de campanie, a zărit „un ulcior alb cu un trandafir“²² pe el. Părea nease-muit de frumos pentru că nu văzuse de multă vreme un obiect prin excelență civil. Dar, în momentul acela a sosit comandantul companiei sale și a hotărât, cam prea ambițios pentru o forță atât de mică, să încerce să cucerească mai mult teren. Apucaseră să înainteze foarte puțin când totul a început să meargă rău. Germanii au răspuns cu tancuri și propria lor artilerie a refuzat să tragă pentru a-i sprijini pentru că nu primise ordinul de la eșalonul de comandă. A urmat o luptă foarte confuză și în timp ce gruparea de cercetare se retrăgea, tânărul comandant a fost rănit grav la un picior în urma exploziei unui proiectil. Zăcând în zăpadă și privind la sângele de pe costumul său alb de camuflaj, se gândea la ulciorul cu trandafir.

Uneori, când grupările rusești și germane de cercetare treceau noaptea unele pe lângă altele în zona neutră, se făceau că nu se văd. Fiecare avea ordine precise să nu se lase deviate de la misiunea lor de vreun schimb de focuri. Dacă, totuși, mici grupuri se întâlneau față în față, lupta se ducea într-o liniște mormântală cu cuțite sau cu

baionete. „Când am omorât pentru prima oară un german cu cuțitul“, își amintea un comandant de pluton de cercetare rus din infanteria marină, „mi-a apărut trei săptămâni la rând în vis după aceea.“²³ Unul din cele mai mari pericole era totuși să te reîntorci la propriile linii, dar nu în locul în care erai așteptat.

Din fericire pentru trupele rusești, deficiențele serioase ale hainelor de iarnă au fost corectate după încheierea cu succes a Operațiunii Uranus. Majoritatea ostașilor au primit mănuși din blană de iepure, vestoane îmblănite, veste din blană de oaie și câte o cușmă cenușie de blană, *ușanka*, pe care au pus steaua roșie.

O infuzie constantă de nou sosiți a completat efectivul diviziilor. Un novice, la sosirea într-un pluton de soldați căliți în luptă, se putea simți intimidat, dar profitând de experiența lor avea șanse mai mari de supraviețuire decât dacă ar fi intrat într-o formațiune neexperimentată. După ce noul soldat accepta ideea că supraviețuirea era o noțiune relativă și nu una absolută, și învăța să trăiască de la o clipă la alta, încordarea dispărea.

Pentru un tânăr cetățean sovietic, experiența cea mai șocantă nu era grosolănia soldățească, ci faptul că *frontoviki* vorbeau deschis despre politică. Mulți se exprimau într-un mod care îi făcea pe noii veniți să se uite peste umăr speriați. Aceștia spuneau că viața lor după război va fi diferită. Existența îngrozitoare a celor care munceau în colhozuri sau în fabrici va trebui să fie îmbunătățită, iar privilegiile nomenclaturii restrânse.

În această fază a războiului, riscul de a fi denunțat pe front era foarte mic. Așa cum s-a exprimat un veteran, „ostașul simțea că, dacă a plătit cu sânge, avea dreptul de a vorbi liber“²⁴. Era nevoit să fie mult mai atent atunci când era transferat la un spital de campanie, unde informatorii și ofițerii politici erau vigilenți împotriva oricărei critici la adresa regimului. (Pericolul a revenit pe front către sfârșitul războiului în timpul înaintării în Germania. Misiunea armatei era aproape încheiată și Departamentele Speciale NKVD, SMERȘ cum li se spunea pe vremea aceea, începuseră să reinstaureze teroarea stalinistă.)

Ostașii se necăjeau între ei cu povești despre mâncarea de acasă, visând cu ochii deschiși. Unele plutoane aveau norocul de a avea câte un povestitor talentat, care inventa basme moderne. Jucau cărți (deși oficial era interzis) și șah. Acum, când se aflau pentru scurtă vreme pe poziții fixe, merita să cioplească tot felul de piese și să fasoneze câte o scândură. Mulți dintre ei se lăsau în voia amintirilor. Moscoviții vorbeau mereu despre orașul lor, nu atât ca să-și impresioneze camarazii din provincie, ci din cauza dorului de casă care îi copleșea în deșertăciunea stepei.

Era „foarte greu”²⁵ să scrii acasă, mărturisea un locotenent din infanteria marină. Era „imposibil” să spui adevărul. „Ostașii de pe front nu scriau acasă niciodată vești proaste.” Părinții au păstrat toate scrisorile și când le-au recitat după război, au descoperit că nu conțineau nici un fel de informații. În general, o scrisoare trimisă acasă începea cu un exercițiu de liniștire a mamelor – „Sunt în viață și sănătos și mâncăm bine” – dar efectul se risipea pentru că toți spuneau că sunt gata să-și dea viața pentru patrie.

În cadrul plutoanelor, se spuneau anecdote, se făceau glume, se necăjeau unii pe alții, dar, după cât se pare, acest lucru se întâmpla arareori să se facă cu cruzime între cei de același grad. Exista o surprinzătoare lipsă de cruzime. Vorbeau despre femei „doar când erau într-o stare de spirit specială”, ceea ce se întâmpla de obicei când erau stimulați de rația de vodcă sau de anumite cântece. Se presupunea că fiecare companie avea cel puțin o muzicuță pentru ridicarea moralului. Cântecele preferat al Armatei Roșii din jurul Stalingradului în acele ultime săptămâni ale anului 1942 era *Zemlianka* (*Adăpostul*), replica rusă a cântecului german *Lili Marlene*, cu un ritm tot atât de săltăreț. Cântecele obsedant al lui Aleksei Surkov, scris cu o iarnă în urmă – cunoscut uneori după versul său celebru „Cei patru pași către moarte” – a fost inițial condamnat ca nesănătos din punct de vedere ideologic din cauza tonului lui de un „pesimism excesiv”. *Zemlianka* însă s-a dovedit atât de popular printre trupele din eșalonul întâi, încât comisarii au fost nevoiți să se prefacă că nu aud.

Focul pâlpâie în soba îngustă
Rășina se scurge din buștean ca o lacrimă
Iar muzicuța din buncăr
Îmi cântă despre zâmbetul și ochii tăi.

Tușișurile mi-au șoptit despre tine
În câmpia albă ca zăpada de lângă Moscova
Vreau mai presus de orice să auzi
Cât de trist este glasul meu.

Ești acum atât de departe
Întinderi de zăpadă se așază între noi
Îmi este atât de greu să vin la tine
Și aici sunt la patru pași de moarte.

Cântă, muzicuță, în ciuda viscolului
Răstește-te la fericirea care s-a pierdut
Mi-e cald în buncărul rece
Datorită iubirii tale nemuritoare.

Disciplina Armatei 6 era menținută cu strictețe în interiorul încercuirii. Hitler, între timp, într-o încercare tipică pentru el de a-și asigura loialitatea supușilor, a început împartă cu generozitate medalii și să facă promovări. Paulus a fost înaintat la gradul de general-colonel.

În interiorul încercuirii, singura sursă de consolare era promisiunea Führer-ului că va face totul pentru a salva situația. De fapt, generalul Strecker era convins că soldații nu se plâneau de reducerea drastică a rațiilor pentru că erau convinși că vor fi salvați în curând. Cu ocazia uneia din vizitele sale pe linia frontului, o santinelă a ridicat mâna la auzul focului de artilerie tras la depărtare. „Ascultați, domnule general”²⁶, a spus el. „Trebuie să fie salvatorii noștri care se apropie.” Strecker a fost profund afectat. „Credința unui soldat german de rând este încurajatoare”, a spus el.

Chiar și ofițerilor antinaziști nu le venea să creadă că Hitler ar îndrăzni să abandoneze Armata 6. Lovitura dată regimului și moralului de acasă, din Germania, ar fi prea mare, gândeau ei. Apropierea Crăciunului și a Anului Nou a sporit speranța că lucrurile se vor schimba în bine. Chiar și scepticul Groscurth era mai optimist. „Lucrurile par ceva mai puțin sumbre”²⁷, scria el, „și se poate spera acum că vom scăpa de belea.” Dar a continuat să se refere la Stalingrad ca *Schicksalsstadt* – „orașul sorții”.

Note

- ¹ Wallrave, BA-MA, RH27-16/43.
- ² TAMO 48/486/13, p. 472.
- ³ Stolberg, raport, BA-MA, RW4/v. 264, p. 159.
- ⁴ TAMO 206/294/47, p. 108.
- ⁵ Oblt. v.d. Sode, Divizia 16 tancuri, raport, 12 august 1943, BA-MA, RH27-16/43.
- ⁶ Sold. K.P., Divizia 376 infanterie, 14 decembrie 1942, BZG-S.
- ⁷ BA-MA, RH20-6/237.
- ⁸ Discuție anonimă.
- ⁹ Discuție anonimă.
- ¹⁰ Römer, raport, 23 mai 1943, BA-MA, RH27-16/43.
- ¹¹ Kurt Reuber, scrisoare, 18 decembrie, Bähr și Bähr, p. 192.
- ¹² Documentele Ehrenburg, RGALI, 1207/2/3477.
- ¹³ Reuber, scrisoare, 3 decembrie, Bähr și Bähr, p. 190.
- ¹⁴ Raport, Ogefr. Heinrich, Regimentul 2 tancuri, 28 iulie 1943, BA-MA, RH27-16/43.
- ¹⁵ TAMO 206/294/48, p. 452.
- ¹⁶ TAMO 48/486/13, p. 472.
- ¹⁷ TAMO 48/486/13, p. 472.
- ¹⁸ Einsiedel, *Tagebuch der Versuchung*, p. 110.
- ¹⁹ Jukov, p. 151.
- ²⁰ Documentele Grossman, RGALI 1710/1/101.
- ²¹ Glicov, discuție, 6 noiembrie 1995.
- ²² Glicov, discuție, 14 noiembrie 1995.
- ²³ Lazarev, discuție, 13 noiembrie 1995.
- ²⁴ Lazarev, discuție, 13 noiembrie 1995.
- ²⁶ Strecker, citat în Haller, p. 97.
- ²⁷ Groscurth, 3 decembrie 1942, p. 530.

„Vine Manstein!“

La sfârșitul primei săptămâni din decembrie a început să ningă abundent. Troienele au umplut gropile și șanțurile, obligându-i pe cei ce trăiau în hrubele excavate în pereții acestora să sape ca să poată ieși. Cantitatea de combustibil rămasă era foarte mică, iar caii care trăgeau furgoanele cu rații erau atât de lihniți de foame, încât trebuiau să fie menajați când urcau și cea mai mică colină. Preotul militar Altmann din Divizia 113 infanterie, după ce a călătorit cu un astfel de furgon, nota: „Nu puteam să mai stau jos, deoarece calul era atât de prost hrănit, încât nu putea suporta nici cel mai mic efort.“¹

Pe Altmann l-a impresionat cel mai mult tinerețea soldaților din regimentul pe care îl vizita. Prima întrebare a fost previzibilă: „Când vom primi mai mult de mâncare?“ A mai observat că, deși era doar a doua săptămână din decembrie, „buncărele lor nenorocite din mijlocul stepii în care nu creștea nici un pom aveau podoabe de Crăciun“. La Cartierul General al batalionului, preotul a primit un apel telefonic prin care a fost avertizat că va avea loc o misiune ce contrazicea spiritul Crăciunului. „Mâine dimineată în zori, va avea loc execuția unui soldat german (nouăsprezece ani, automutilare).“

Cu toate că toți soldații sufereau grav de foame, cei mai mulți dintre ei nu realizau gravitatea problemei aprovizionării cu care se confrunta Armata 6. Hitler, atunci când i-a ordonat lui

Paulus să rămână pe loc, promisese că peste o sută de avioane de transport Junker 52 vor livra provizii, dar, cu toate acestea, în prima săptămână a podului aerian care devenise operațional pe 23 noiembrie nu s-a atins nici măcar o medie de treizeci de zboruri pe zi. Douăzeci și două de avioane de transport au fost pierdute din cauza acțiunilor inamicului pe 24 noiembrie, iar alte nouă au fost doborâte a doua zi. Aparatele Heinkel 111 au fost scoase din misiunile de luptă într-o încercare disperată de a completa pierderile. Richthofen l-a sunat pe Jeschonnek de trei ori în încercarea de a-l convinge că nu aveau suficiente avioane pentru a aproviziona Armata 6 pe calea aerului. Göring nu putea fi contactat. Plecase la Paris.

Podul aerian nu a asigurat nici măcar cele 300 de tone pe zi promise. Într-o săptămână au ajuns doar 350 de tone. Din acestea, erau doar 14 tone de alimente pentru un număr de rații redus la vremea aceea la 275 000. Trei sferturi din încărcătura totală consta din combustibil, din care o parte era pentru avioanele Luftwaffe cu baza la Pitomnik, care erau folosite pentru protejarea avioanelor de transport de avioanele de vânătoare rusești. Aparatele Messerschmitt de la Pitomnik se confruntau acum cu situații deosebit de dificile, precum și cu condiții de zbor înspăimântătoare. Un pilot capturat i-a spus NKVD-istului care îl interoga cum, decolând de la Pitomnik într-o misiune de escortă, aparatul său Me-109 a fost izolat și atacat de șase avioane de vânătoare rusești².

În a doua săptămână, până pe 6 decembrie, au sosit 512 tone (mai puțin de un sfert din minimul necesar), livrate de o medie de 44 de avioane de transport pe zi. Doar 24 de tone erau alimente. Au trebuit să fie sacrificate din ce în ce mai multe animale de povară pentru a face față lipsurilor. Soldații vedeau cum li se diminuau rapid rațiile, dar se convingeau singuri că situația aceasta nu avea să mai dureze mult timp. Admirau bravura echipajelor Luftwaffe și aveau o afecțiune deosebită pentru „Tante Ju” – trimotoarele Junker care le duceau scrisorile și pe camarazii lor răniți acasă, în Germania. „Sunt bine sănătos”, scriau ei în decembrie, liniștindu-și familiile de acasă. „Nu se poate întâmpla nimic rău”, era refrenul

obișnuit. „Nu vă îngrijorați din cauza mea, voi fi curând acasă în deplină siguranță.“ Tot mai sperau într-un miracol de Crăciun.

Între timp, Stalin își pusese speranțele într-o a doua lovitură decisivă, aproape imediat după încercuirea Armatei 6. Operațiunea Uranus era considerată de Stavka prima parte a unei strategii generale. A doua, o fază deosebit de ambițioasă, urma să fie Operațiunea Saturn. Aceasta presupunea o ofensivă-surpriză executată de armatele Frontului Sud-Vest și ale Frontului Voronej, care să lovească cu putere Armata 8 italiană pentru a înainta apoi spre sud către Rostov. Ideea era să se izoleze restul Grupului de Armate Don și să încercuiască în Caucaz Armata 1 tancuri și Armata 17.

Chiar înainte ca Armata 6 să înceapă să se îngroape în teren în stepă între Don și Volga, Vasilevski discutasese cu comandanții Fronturilor Sud-Vest și Voronej. El i-a înaintat lui Stalin proiectul inițial în noaptea de 26 noiembrie. Data estimată a începerii Operațiunii Saturn, ce permitea redesfășurare și întărire, era 10 decembrie. Stalin a fost de acord și i-a spus să procedeze conform planului. Dar trebuia totuși rezolvată o preocupare mai urgentă: ce va face Manstein pentru a salva Armata 6.

Stalin devenise nerăbdător. Voia ca totul să se întâmple dintr-o dată – atât Operațiunea Saturn, cât și distrugerea rapidă a Armatei 6. Ordonase deja ca Armata 2 gardă, cea mai puternică forță a Armatei Roșii, să se desfășoare la vest de Stalingrad, gata pentru atacul asupra Rostovului. Dar, așa cum Vasilevski avea să descopere în prima săptămână a lunii decembrie, chiar cu șapte armate sovietice desfășurate împotriva lor, diviziile lui Paulus aveau să fie mult mai greu de distrus decât își închipuiseră.

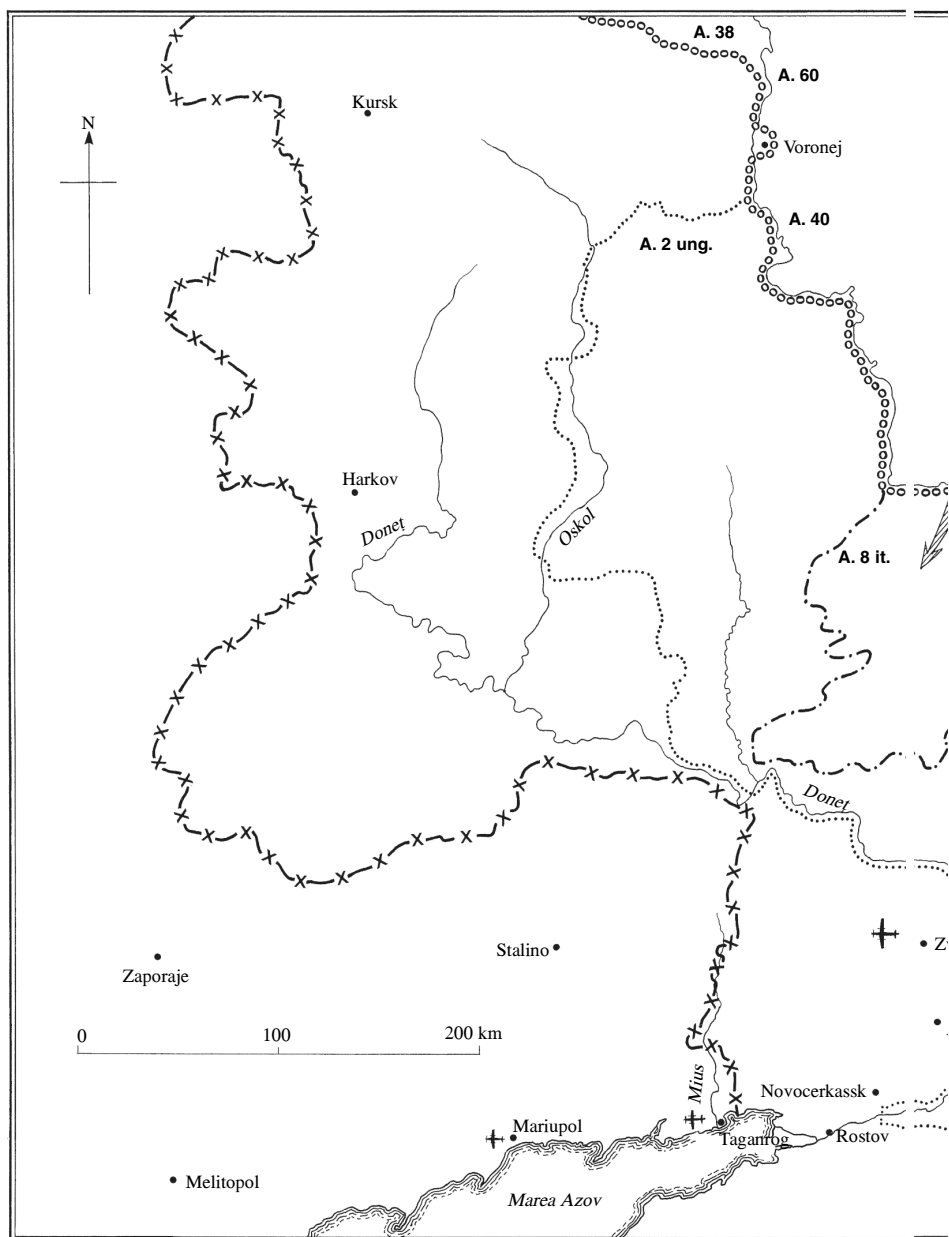
Pe 28 noiembrie, Stalin i-a cerut lui Jukov o estimare a intențiilor inamicului. Jukov a trimis raportul a doua zi. „Forțele germane încercuite nu par să încerce o ieșire fără ajutorul unei forțe de salvare din direcția Nijne-Cirskaja și Kotelnikovo“³, scria el. Previzunile sale s-au dovedit corecte, dar un studiu atent al situației a arătat că aceasta era unica opțiune viabilă. După ce i-a trimis răspunsul său lui Stalin, Jukov a discutat situația cu Vasilevski,

căruia conducătorul sovietic îi spusese să-și concentreze atenția asupra distrugerii Armatei 6. Cei doi generali au căzut de acord în particular că vor fi nevoiți probabil să amâne Operațiunea Saturn și să ia în considerare o Operațiune Micul Saturn. Planul presupunea executarea unei lovituri puternice în ariergarda și în flancul stâng ale Grupului de Armate Don al lui Manstein, împiedicându-l astfel pe acesta să vină în ajutorul Stalingradului.

*

Planul lui Manstein de salvare a Armatei 6 – Operațiunea Viscolul – a fost elaborat după consultarea Statului-Major al Führer-ului (harta 5). Potrivit acestui plan, trebuia realizată o pătrundere până la Armata 6 și creat un coridor prin care aceasta să fie aprovizionată și întărită, astfel încât, conform ordinului lui Hitler, să-și poată păstra poziția de „cheie de boltă”⁴⁴ de pe Volga, „în perspectiva operațiunilor din 1943”. Manstein, care știa că Armata 6 nu putea supraviețui iernii acolo, a dat totuși instrucțiuni statului său major să alcătuiască un alt plan în eventualitatea în care Hitler va deveni rezonabil. Acest plan urma să includă o ieșire a Armatei 6, în cazul succesului primei faze, și încorporarea ei fizică în Grupul de Armate Don. Acestui plan i s-a dat numele de Lovitură de Trăsnet.

Operațiunea Viscolul, așa cum prezisese Jukov, a fost inițial plănuită ca un atac executat pe două direcții. Primul atac urma să fie executat din zona Kotelnikovo, către sud, la aproximativ 150 de kilometri de Armata 6. Celălalt urma să fie lansat de pe frontul Cir la vest de Don, care se afla la circa 70 de kilometri de marginea încercuirii, dar atacurile continue ale Armatei 5 tancuri a lui Romanenko împotriva detașamentelor germane plasate de-a lungul râului Cir a scos din calcule această linie de pornire. Mai rămăsese astfel doar Corpul 57 tancuri de la Kotelnikovo, sprijinit de resturile Armatei 4 tancuri a lui Hoth, care urma să salveze diviziile încercuite ale lui Paulus.

Harta 5 OPERAȚIA VISCOLUL ȘI OPERAȚIA MICUL SATURN

**FRONTUL
VORONEJ**

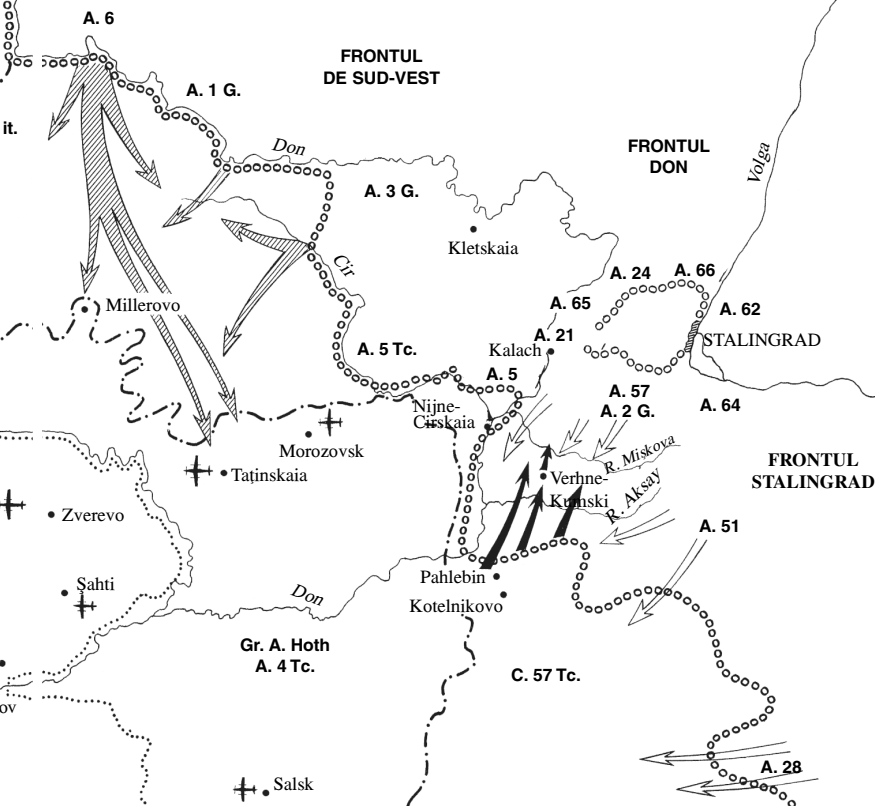
- oooooo Aliniamentul frontului la 12 decembrie 1942
- ➡ Operația germană Viscolul, 12-23 decembrie 1942
- ↙ Operația sovietică Micul Saturn, 16-30 decembrie 1942
- ↘ Contraatac sovietic împotriva Grupului de Armată Hoth, 24-30 decembrie 1942
- . - Aliniamentul frontului la 30 decembrie 1942
- Aliniamentul frontului la 24 ianuarie 1943
- X - Aliniamentul frontului la 18 februarie 1943

A. 5 Ș. = Armata 5 șoc

A. 5 Tc. = Armata 5 tancuri

A. 3 G. = Armata 2 Gardă

C. 57 Tc. = Corpul 57 tancuri

Corpul 57 tancuri, comandat de generalul Friedrich Kirchner, s-a dovedit inițial slab. Era format din două divizii românești de cavalerie și din Divizia 23 tancuri, care adunase nu mai mult de treizeci de tancuri în stare de funcționare. Divizia 6 tancuri, sosită din Franța, era o formațiune incomparabil mai puternică, dar membrii ei nu au fost deloc încurajați. Comandantul austriac de divizie, generalul Erhard Raus, a fost convocat la trenul regal al lui Manstein, în Gara Harkov, pe 24 noiembrie, unde feldmareșalul i-a prezentat situația și i-a dat ultimele instrucțiuni. „A descris situația în termeni foarte sumbri”⁵, a notat Raus. Trei zile mai târziu, când primul tren cu diviziile lui Raus a intrat în Gara Kotelnikovo, acestea au fost întâmpinate cu „o grindină de proiectile” trase de bateriile sovietice. „Ca fulgerul, infanteria mecanizată a sărit din vagoane. Dar inamicul ataca deja gara, cu strigătele lor de luptă «Uraaa!»”

Hoth a fost realmente încântat să vadă Divizia 6 tancuri. Fusese completată în Bretania cu personal și mijloace tehnico-materiale și avea acum efectivul complet, precum și 160 de tancuri Mark IV cu țeava lungă și patruzeci de tunuri de asalt. Divizia a avut curând prilejul să-și încerce noul echipament. Pe 3 decembrie, a fost implicată într-o luptă sălbatică cu Corpul 4 cavalerie sovietic, lângă satul Pahlebin, la 11 kilometri nord-vest de Kotelnikovo. Servanții tancurilor, bine dispuși în timp ce șenilele făceau să scârțâie crusta de gheață în timpul atacului lor de întoarcere, au izolat Divizia 81 cavalerie, provocându-i pierderi grele. Generalul Raus, mulțumit de rezultat, s-a referit la această luptă ca la „Cannae de la Pahlebin”. Sosirea diviziei lui Raus a confirmat suspiciunile lui Eremenko, respectiv că germanii se pregăteau să atace spre nord-est de la Kotelnikovo, deși Stalin refuza în continuare să transfere rezerve în acest sector amenințat.

Tot pe 3 decembrie, Hoth și-a prezentat propunerile pentru Operațiunea Viscolul, care începeau cu cuvintele: „Intenție: Armata 4 tancuri salvează Armata 6”⁶, dar s-a pierdut timp prețios. Divizia 17 tancuri, care urma să completeze forța sa de lovire, a fost reținută la ordinele statului-major al lui Hitler, ca rezervă în spatele Armatei 8 italiene. În cele din urmă nu a făcut joncțiunea cu forțele lui Hoth

decât la patru zile după începerea operațiunii. Hitler insista totuși să nu se mai piardă timpul. Era nerăbdător să afle cum va funcționa noul tanc Tiger, cu tunul lui de 88 mm. Primul batalion format fusese expedit în grabă pe Frontul de Est și adăugat forțelor lui Kirchner. În seara zilei de 10 decembrie, comandanții au primit „ordinul de despresurare a Stalingradului”⁷.

Pe 12 decembrie, după un scurt bombardament de artilerie, tancurile lui Hoth au lovit către nord. Soldații germani din interiorul încercuirii ascultau cu sufletul la gură sunetul îndepărtat al luptei. Încrederea lor părea nelimitată. Zvonuri palpitate circulau în sânul Armatei 6. „Vine Manstein!” își spuneau soldații unul altuia, de parcă și-ar fi spus „Hristos a înviat!” de Sfintele Sărbători ortodoxe de Paști. Pentru cei loiali lui Hitler, bubuitul îndepărtat al tunurilor era încă o dovadă că Führer-ul își respecta întotdeauna cuvântul.

Cu toate acestea, Hitler nu avea nici cea mai mică intenție să permită Armatei 6 să iasă din Stalingrad. La ședința operativă de la Bârlogul Lupului ținută la mijlocul zilei, i-a spus lui Zeitzler că o retragere din Stalingrad era imposibilă întrucât aceasta ar implica sacrificarea „întregului sens al campaniei”, argumentând că se vărsase deja prea mult sânge. Așa cum Kluge îl avertizase pe Manstein, Hitler era în continuare obsedat de evenimentele din iarna anterioară și de ordinul său ca Grupul de Armate Centru să reziste ferm. „Îndată ce o unitate ar începe să fugă”, spunea el în predica sa către șeful statului-major al armatei, „obligațiile legii și ale ordinii dispar în cursul fugii.”⁸

Comandanții sovietici nu se așteptaseră ca ofensiva lui Manstein să înceapă atât de repede. Eremenko se temea pentru soarta Armatei 57, care ținea colțul de sud-vest al încercuirii. Vasilevski se afla la Statul-Major al Armatei 51 cu Hrușciiov, pe 12 decembrie, când s-a primit vestea despre atacul german printr-o transmisiune radio. A încercat să-l sune pe Stalin la Moscova, dar nu a reușit să obțină legătura. Nedorind să piardă nici o clipă, l-a contactat pe generalul Rokossovski, comandantul Frontului Don, și i-a spus că voia să transfere Armata 2 gardă a generalului Rodion Malinovski la

Comandamentul Frontului Stalingrad pentru a bloca ofensiva lui Manstein. Rokossovski a protestat vehement și, spre disperarea lui Vasilevski, când în sfârșit a reușit să ia legătura cu Kremlinul în seara aceea, Stalin s-a înfuriat crezând că fusese vorba de o încercare de a-l forța să ia o decizie. A refuzat să dea vreun răspuns, făcându-l pe Vasilevski să se perpelească o noapte întreagă.

Între timp, Eremenko ordonase Corpului 4 mecanizat din Corpul 13 tancuri să blocheze înaintarea rapidă a trupelor germane de tancuri. Divizia 6 tancuri a înaintat cam 50 de kilometri în primele douăzeci și patru de ore, trecând râul Aksai. În sfârșit, după discuții la Kremlin care au durat până la primele ore ale dimineții următoare și mai multe convorbiri telefonice cu Vasilevski, Stalin a fost de acord să transfere Armata 2 gardă după două zile.

În a doua zi a ofensivei, Divizia 6 tancuri a ajuns la Verhne-Kumski. Ploua cu găleata, vremea dovedindu-se a fi un dezgheț de scurtă durată. Pe un teren mai ridicat din jurul acestui sat a început ceea ce generalul Raus a descris drept „un meci gigantic de lupte greco-romane”⁹. Această „bătălie turnantă” furioasă de trei zile a devenit costisitoare. S-a dovedit un succes local – diviziile lui Hoth și tancurile Tiger au avansat până la linia râului Mîșkova, după sosirea Diviziei 17 tancuri și după ce Richthofen a asigurat un puternic sprijin de aviație – dar evenimentele aveau curând să se dovedească nerelevante pentru soarta Armatei 6. Aceasta avea să se decidă la vreo 200 de kilometri mai departe către nord-vest.

Stalin și-a dat seama că Jukov și Vasilevski avuseseră dreptate. Modul cel mai eficient de a zdrobi încercarea de salvare a armatei lui Paulus era blocarea înaintării lui Hoth pe linia râului Mîșkova, în timp ce se dădea lovitura decisivă în altă parte. A fost de acord cu ideea adaptării Operațiunii Saturn. S-au pregătit ordine în prima zi a luptei de la Verhne-Kumski, dându-se instrucțiuni comandanților Fronturilor Voronej și Sud-Vest să se pregătească pentru lansarea unei versiuni modificate a Operațiunii Saturn, numită Micul Saturn. Planul acesteia era să lovească Grupul de Armate Don după ce zdrobea Armata 8 italiană, în loc să atace la Rostov. Armatele lor urmau să fie pregătite să atace în decurs de trei zile.

Eremenko era nervos. Cu corpul de tancuri al lui Hoth pe linia râului Mișkova, cu Divizia 6 tancuri la mai puțin de 65 de kilometri de marginea încercuirii și cu Armata 2 gardă întârziată de viscoarele puternice, nu putea să contraatace înainte de 19 decembrie. Se aștepta ca tancurile Armatei 6 să iasă din sud-vestul încercuirii dintr-o clipă în alta, dar nu știa că Hitler refuza să aprobe această acțiune și că cele șaptezeci de tancuri care îi mai rămăseseră lui Paulus aveau carburant doar pentru douăzeci de kilometri.

Pe 19 decembrie, feldmareșalul von Manstein l-a trimis pe maiorul Eismann, ofițerul său de cercetare, în interiorul încercuirii. Misiunea acestuia, așa cum avea să pretindă Manstein mai târziu, era să-i instruiască pe Paulus și pe Schmidt să pregătească Armata 6 pentru Operațiunea Lovitură de Trăsnet. Diferitele variante și diferitele interpretări ale celor spuse la acea întâlnire nu vor fi probabil clarificate niciodată. Este totuși clar că Manstein evita încă să-și asume răspunderea de a nesocoti ordinele lui Hitler. Nu avea de gând să-i dea lui Paulus un semnal clar și a refuzat – fără îndoială, din rațiuni de securitate – să se deplaseze cu avionul la Cartierul General al acestuia pentru a discuta problema față în față. Manstein trebuie să fi știut totuși de la bun început că Paulus, un mare partizan al ierarhiei de comandă, nu ar fi trecut la ofensivă fără un ordin formal din partea eșalonului superior. Eforturile făcute de Manstein în memoriile sale de a-și dovedi nevinovăția în privința sorții Armatei 6 sunt ciudat de exagerate, tot așa cum s-a dovedit nedrept cu Paulus. Se pare că avea conștiința încărcată, deși nimeni nu l-a învinovățit.

*

Pe 16 decembrie, exact la patru zile de la începerea ofensivei lui Hoth, Armata 1 și Armata 3 gardă, precum și Armata 6 sovietică, ceva mai sus pe Don, au atacat la sud. Încetinită de ceața deasă și înghețată, cu formațiile de tancuri dibuind drumul în câmpurile de mine, operațiunea sovietică a pornit cu stângul. În decurs de două zile, totuși, Armata 8 italiană s-a prăbușit după câteva acțiuni de

aprigă rezistență. Nu exista nici o rezervă pregătită pentru un contraatac, acum când Divizia 17 tancuri se alăturase operațiunii lui Hoth la est de Don, așa că coloanele de tancuri sovietice au pornit către sud în stepa acoperită de zăpadă. Marele îngheț din acea regiune, care a început pe 16 decembrie, nu a împiedicat prea mult brigăzile de tancuri T-34 să se dezlănțuie în spatele Grupului de Armate Don. Nodurile de cale ferată și gările au fost cucerite imediat după ce vagoane întregi cu echipament au fost incendiate de trupele de sprijin înainte de a fugi.

Germanii erau cel mai grav amenințați de înaintarea de 250 de kilometri a Corpului 24 tancuri, sub comanda generalului-maior Vasili Mihailovici Badanov. În după-amiaza zilei de 23 decembrie, a trecut de Skassirskaia, chiar la nord de Taținskaia, principala bază a avioanelor Junker 52 pentru Stalingrad. Statul-Major al Führer-ului îi ordonase generalului Fiebig ca avioanele sale să nu abandoneze aerodromul până nu se intra sub foc de artilerie. Anturajul lui Hitler nu pare să fi luat în considerare posibilitatea ca o coloană de tancuri să ajungă la marginea aerodromului și să deschidă focul.

Fiebig și ofițerii săi erau furioși. Un aerodrom putea fi recapturat, dar dacă se pierdeau avioanele de transport, Armata 6 era condamnată. Nu aveau trupe terestre care să apere avioanele Tazi, cum le numea Luftwaffe. Tot ceea ce puteau face era să direcționeze șapte tunuri ale artileriei antiaeriene să acopere drumul și să pregătească pentru decolare toate avioanele în stare de funcționare la primele ore ale dimineții. Erau atât de multe, încât misiunea nu a fost ușoară. „În jurul pistei părea să domnească haosul”¹⁰, nota șeful de stat-major al lui Richthofen, care se afla acolo. „Din cauza motoarelor în funcțiune, nu se putea auzi aproape nici o vorbă.” Pentru a înrăutăți și mai mult lucrurile, se lăsase o ceață groasă, plafonul de nori era la 45 de metri și ninge ușor.

La ora 5.20, au explodat primele obuze. Grosul tancurilor sovietice veniseră peste câmp, nu pe drum. Mulți piloți, din cauza zgomotului și a haosului de pe aeroport, nu și-au dat seama la început despre ce era vorba, chiar atunci când două avioane Junker 52 au luat foc. Fiebig însuși a dat ordinul prin radio: „Porniți, îndreptați-vă

către Novocerkask!“ Piloții nu au pierdut nici o clipă. „Zborul de la Taținskaia“ începuse. Dacă ne gândim la confuzia care domnise cu câteva minute înainte, este surprinzător că nu s-a instalat panica. Avioanele au decolat în ritm susținut, în ciuda pierderilor din ce în ce mai mari. Unele tancuri sovietice trăgeau frenetic în timp ce înaintau peste terenul înzăpezit. Unul dintre ele s-a ciocnit cu un trimotor Junker care rula pe pistă pentru a decola. Explozia și mingea de foc le-au incendiat pe amândouă. În cele din urmă, la ora 6.15, aparatul lui Fiebig a fost unul dintre ultimele care au decolat. Au fost salvate 108 trimotoare Ju-52 și 16 Ju-86 de școală, dar cele de 72 de avioane pierdute reprezentau circa 10 la sută din flota de transport a Luftwaffe.

Badanov, după acest raid cutezător, a rămas izolat timp de cinci zile, bătut măr și fără muniție. Stalin a făcut risipă de aprecieri. Formația a fost rebotezată Corpul 2 tancuri gardă, iar Badanov a fost primul căruia i s-a acordat noul Ordin Suvorov. Propaganda Armatei Roșii pretindea că tancurile lui au distrus 431 de avioane, o cifră mult exagerată. În urma acestui raid, baza de la Taținskaia nu a mai fost folosită pentru misiuni de transport. Luftwaffe a fost nevoită să se mute pe un alt aerodrom improvizat.

Rezultatul misiunii de salvare a lui Hoth fusese hotărât. Amenințarea la adresa flancului stâng al Grupului de Armate Don și posibilitatea unei ieșiri către Rostov (aparent confirmată de interogatoriul șefului de Stat-Major al Armatei 3 gardă, care fusese capturat pe 20 decembrie) l-au obligat pe Manstein să reconsidere întreaga poziție. Diviziile de tancuri din Valea Mișkovei au fost și ele supuse unui puternic foc de artilerie, Divizia 6 tancuri pierzând 1 100 de oameni într-o singură zi. Pe 23 decembrie, seara, corpul de tancuri al lui Hoth a primit, fără nici un fel de explicație, ordinul să se retragă. „Până la ultimul soldat, devenise cât se poate de clar“, scria generalul Raus, „că aceasta însemna înfrângerea de la Stalingrad. Cu toate că nimeni nu cunoștea motivele din spatele acestui ordin, ofițerii și soldații aveau o bănuială că se întâmplase ceva urât.“¹¹

În aceeași noapte, Paulus și Manstein au discutat poziția într-o ședință operativă ținută prin intermediul teleimprimatorului. Manstein a avertizat că Armata 4 tancuri a întâmpinat o rezistență puternică și că trupele italiene din flancul nordic se prăbușiseră. Paulus a întrebat dacă a primit în sfârșit permisiunea de a ieși din încercuire. Manstein i-a răspuns că nu primise încă acordul din partea Statului-Major al comandamentului suprem. A fost zgârcit cu detaliile. Dacă i s-ar fi dat suficiente informații pentru a actualiza harta operativă, Paulus și-ar fi dat seama că Armata 6 nu putea miza pe nici un ajutor.

Pe 16 decembrie, un vânt puternic și mușcător a început să bată dinspre nord-est. Totul era acoperit de chiciură: fire telegrafice, copaci pitici, dărâmăturile provocate de război. Pământul a înghețat atât de tare, încât la fiecare pas aveai impresia că umbli pe metal. La căderea nopții, după un apus de soare roșu ca focul, peisajul alb a căpătat curând tenta arctică albastră. Apărătorii ruși ai Stalingradului au primit cu bucurie gerul, socotindu-l natural și sănătos. „Ieri și astăzi a început aici iarna adevărată“, scria un ostaș soției sale. „Închețuri bune. Mie mi-e bine, dar nu am mai primit scrisori de la tine.“¹²

Nimeni nu era mai fericit ca soldații Armatei 62 a lui Ciuikov de la Stalingrad, după cinci săptămâni în care auziseră doar scârțâitul înspăimântător al sloiurilor pe Volga, care devenise practic nenavigabilă, și se hrăniseră din stocul de urgență de douăsprezece tone de ciocolată și micile cantități de alimente parașutate de biplanele U-2. Fluviul a înghețat bocnă în noaptea de 16 decembrie, când numeroasele sloiuri au format o masă compactă. Prima potecă pe gheață a fost făcută cu scânduri. Apoi s-au construit primele „autostrăzi“, folosindu-se crengi peste care se arunca apă, care îngheța și lega suprafața. În cursul următoarelor șapte săptămâni, au traversat Volga diverse vehicule tractate, 18 000 de autocamioane și 17 000 de alte vehicule. Răniții puteau acum să fie transportați cu mașina pe gheață la spitalul de companie. Tunurile aveau să fie împinse mai târziu către malul de vest, inclusiv un obuzier de 122 mm necesar pentru ieșirea din impas la fabrica Octombrie Roșu. Cu un unghi de înălțare minim, a fost

folosit pentru tragere la distanță mică pentru distrugerea clădirii principale de birouri, pe care germanii o transformaseră în fortăreață.

Cea mai norocoasă a fost Armata 62, artileria germană, din cauza lipsei proiectilelor, nemaiputând să bombardeze continuu punctele de trecere peste Volga. Malul oferea adesea privirilor un peisaj pașnic. Semăna cu o așezare veche de mineri de la începuturile colonizării americane, cu colibe improvizate și adăposturi acoperite cu prelate, ridicate peste gropile din mal. În timp ce oamenii spărgeau butuci sau tăiau lemne cu ferăstrăul, câte un poștaș al regimentului trecea pe lângă ei, sub razele soarelui cu dinți, îndreptându-se către statul-major cu geanta de piele, sperând să i se dea o cană cu ceai fierbinte din samovarul de aramă. Alții treceau cu termosuri imense cu mâncare fierbinte pentru trupele din pozițiile înaintate. Soldații puteau acum să treacă pe jos, grupuri-grupuri, peste gheață la băile de abur instalate pe malul de est al fluviului, pentru a se întoarce în noaptea următoare curați și despăducheați.

Pe 19 decembrie, generalul Ciuikov a trecut pe malul de est al Volgăi, pentru prima oară de când își mutase cartierul general în octombrie. A trecut gheața pe jos și când a ajuns pe partea cealaltă se pare că a întors capul pentru a privi ruinele pe care le apăra armata sa. Ciuikov venise pentru o petrecere dată de comandantul trupelor NKVD, generalul-maior Rogatin, în cinstea celei de-a douăzeci și cincea aniversări a creării Departamentului Special al Ceka. La întoarcere, Ciuikov, beat turtă, a căzut printr-o copcă în gheață, și a trebuit să fie pescuit din apa înghețată. Comandantul Armatei 62 a fost cât pe ce să-și găsească sfârșitul într-un mod dezonorant și dezamăgitor.

În timp ce rușii întâmpinau cu bucurie gerul, medicii din armata lui Paulus erau îngroziți din cauza lui, din mai multe motive. Optimismul pacienților lor, atât al bolnavilor, cât și al răniților, scădea continuu. Înghețarea unei răni deschise se dovedea rapid fatală. Duritatea solului, atunci când explodau rachetele katiușa sau bombele obuzierelor, părea să fie unica explicație a numărului crescut de răni la stomac cu care se confruntau. Și, de la mijlocul lui decembrie, s-au înregistrat „un număr din ce în ce mai mare de cazuri

grave de degerături“¹³. Picioarele nu erau numai umflate și vineții – stadiu în care erau tratate cu alifii și apoi bandajate, soldatul putând fi trimis înapoi la unitate – ci și negre, potențial cangrenate, impunând adesea amputarea rapidă.

Încă din a doua săptămână din decembrie, medicii au început să observe un fenomen și mai îngrijorător. Un număr din ce în ce mai mare de soldați mureau subit „fără să fi fost răniți sau să fi suferit de o boală diagnosticabilă“¹⁴. Rațiile fuseseră într-adevăr drastic reduse, însă în ceea ce-i privește pe medici, aceștia considerau că era mult prea devreme pentru ca soldații să moară prin inaniție. „Cauzele suspectate“, scria patologul însărcinat cu ancheta, „includeau expunerea la condiții neprielnice, «epuizare» [nici unul din cei 600 de medici din interiorul încercuirii nu îndrăznea să menționeze inaniția] și înainte de toate o maladie neidentificată până acum.“¹⁵

Pe 15 decembrie, dr. Girgensohn, patalogul Armatei 6 care lucra pe vremea aceea la un spital de lângă Aerodromul Taținskaia, a primit ordinul să plece a doua zi cu avionul în interiorul încercuirii. „Din păcate, nu avem o parașută disponibilă pentru dumneavoastră“, i-a spus pilotul, când s-a prezentat a doua zi în zori, dar au fost nevoiți să se întoarcă. În cele din urmă, pe 17 decembrie, au ajuns deasupra încercuirii. Pilotul i-a spus că se află deasupra Pitomnikului, iar Girgensohn a văzut, privind în jos, „în pătura albă de zăpadă un peisaj plin de cratere cafenii“.

Girgensohn l-a găsit pe generalul-medic Renoldi, șeful serviciului militar medical, într-un vagon de tren îngropat în pământ la marginea aeroportului. Renoldi pretindea că nu știe nimic în legătură cu misiunea lui Girgensohn deoarece dr. Seggel, specialist în medicină internă de la Universitatea din Leipzig, solicitase prezența sa, dar Renoldi, în faza aceea, considerase problema exagerată.*

De la Pitomnik, Girgensohn a fost condus la spitalul de campanie de lângă Gara Gumrak și în apropierea Cartierului General al lui Paulus. Baza acestuia din urmă era un buncăr căptușit cu lemn, săpat

* Generalul Renoldi s-a dovedit apoi mai interesat. Din vagonul său de cale ferată, a descris cu destulă răceală deteriorarea sănătății soldaților din încercuire ca „un experiment pe scară largă al efectelor foamei“¹⁶.

în marginea abruptă a unei *balka*. Această locuință era într-adevăr „luxoasă”¹⁷, deoarece avea o sobă de fier și două paturi duble de cazarmă acoperite, spre surprinderea sa, cu cearșafuri curate. Contrasta foarte mult cu locul în care erau ținuți răniții, adică niște corturi neîncălzite, când temperatura de afară coborâse la minus douăzeci de grade.

Girgensohn a avut discuții preliminare cu ofițerii din serviciul medical, apoi s-a deplasat în jurul încercuirii, autopsiind cadavrele soldaților care muriseră din cauze necunoscute. (Lipsa de lemn în această pustietate fără copaci era atât de mare, încât o bifurcare sau încrucișare de drumuri de-a lungul rutei înzăpezite era marcată cu piciorul unui cal sacrificat înfipt în zăpadă. Semnul tactic respectiv și săgeata de direcție erau agățate în vârful acestui semn de circulație înspăimântător.) Autopsiile se realizau în locuri improprii: corturi, buncăre de pământ, colibe țărănești, chiar și în vagoane de tren. Gerul conservase bine cadavrele, dar cele mai multe erau înghețate bocnă. Dezghețarea lor s-a dovedit foarte dificilă din cauza lipsei de combustibil. Un infirmier trebuia să petreacă o noapte întreagă întorcând cadavrele stivuite în jurul unei mici sobe din fier forjat. Odată a adormit, drept pentru care „un cadavru era înghețat pe o parte și pârjolit pe cealaltă”.

Era atât de frig, încât nu era numai greu, ci și dureros pentru Girgensohn să-și pună mănușile de cauciuc. În fiecare seară, dactilografia la lumina lumânării rezultatele autopsiilor. În pofida acestor dificultăți, la care s-au adăugat atacurile aeriene și bombardamentele de artilerie sovietice, Girgensohn a reușit să efectueze cincizeci de autopsii până la sfârșitul lunii. La jumătate din cazuri, a găsit semne clare de moarte prin inanție: atrofierea inimii și a ficatului, absența țesutului gras, contractură musculară.

În încercarea de a compensa dieta hipocalorică formată din pâine și *Wasserzuppe* cu câteva bucățele de carne de cal, Grupul de Armate Don a adus pe calea aerului mici conserve cu pastă de carne cu un mare conținut de grăsimi, dar această măsură s-a dovedit contraproductivă. Adesea, când un sergent făcea rondul posturilor de santinelă și câte un soldat îi spunea „Mi-e bine, voi avea acum ceva

de mâncare“ și mânca apoi puțină pastă de carne grasă, la al doilea rond sergentul îl găsea mort. Moartea prin inanție, observa Girgensohn, era *undramatisch*.

Cele mai multe cazuri de deces prin inanție s-au înregistrat în Divizia 113 infanterie. Cel puțin aici, Girgensohn a găsit o explicație. Ofițerul de intendență al diviziei redusese rațiile înaintea încercuirii pentru a le stoca, gândindu-se că în timpul ploilor de toamnă aprovizionarea va fi deficitară. În consecință, oamenii fuseseră subalimentați încă din a doua jumătate a lunii noiembrie. Apoi, după ce câteva divizii și-au pierdut proviziile în timpul retragerii, Statul-Major al Armatei 6 le-a adunat pe toate cele rămase pentru a le reîmpărți în mod egal. Prudența acestui ofițer de intendență a avut un efect de bumerang, lovind propria sa divizie.

Girgensohn, care, după capitulare, a petrecut șapte ani în lagăre de muncă rusești, nu și-a pierdut niciodată interesul pentru acest subiect. S-a opus întotdeauna oricărei sugestii că ar fi fost vorba de o „boală a stresului“¹⁸, atât ca stare în sine, cât și ca explicație pentru multiplele decese inexplicabile, cu toate că cercetările recente – care au arătat că șobolanii care nu sunt lăsați să doarmă¹⁹ timp de trei săptămâni mor – sugerează mai degrabă că ființele umane lipsite de somn ajung rapid la extenuare. Șablonul atacurilor rusești de noapte și activitatea neîntreruptă pentru a nu permite nici un moment de odihnă au contribuit și ele la această stare, după cum recunoaște Girgensohn. Însă explicația sa, după toți acești ani, este mult mai complexă. A ajuns la convingerea că această combinație de epuizare, stres și frig a afectat grav metabolismul majorității soldaților. Asta însemna că și dacă ar fi primit echivalentul, să zicem, a 500 de calorii pe zi, corpurile lor nu absorbeau decât o fracțiune din această cantitate. Astfel, se poate spune că tactica sovietică, combinată cu starea vremii și hrana insuficientă, a produs, sau cel puțin a contribuit, la un proces accelerat de înfometare.

Malnutriția severă reducea și capacitatea pacientului de a supraviețui unor boli contagioase, precum hepatita și dizenteria în perioada timpurie a încercuirii, și unor boli mai grave către sfârșitul ei, mai ales febra tifoidă și tifosul. În stepă nu se găsea apă pentru

spălarea corpurilor, ca să nu mai vorbim de haine, pur și simplu pentru că nu era combustibil suficient ca să se topească zăpada sau gheața. „Aproape nimic nou pe aici”²⁰, scria un infanterist din Divizia 29 infanterie motorizată. „În fruntea listei se află faptul că, pe zi ce trece, suntem din ce în ce mai infestați cu păduchi. Păduchii sunt ca rușii. Omori unul și apar alți zece în locul lui.” Păduchii aveau să fie vectorii epidemiilor care au decimat supraviețuitorii de la Stalingrad.

Personalul medical se concentra, totuși, asupra slăbiciunii cauzate de lipsa de hrană. „Încet, bravii noștri luptători încep să fie decrepiți”²¹, scria un asistent medical, descriind apoi o amputare a unui picior făcută la lumina unei lanterne într-un adăpost fără anestezie. „Oamenii sunt apatici și nu se gândesc decât la mâncare.”

Speranțele soldaților germani erau combinate cu ura împotriva bolșevicilor și cu o puternică dorință de răzbunare. Într-o stare care se numea *Kesselfever* [„febra încercuirii“], visau la un corp SS de tancuri care să zdrobească armatele rusești care îi încercuiau pentru a-i elibera, înregistrând o mare și neașteptată victorie. Se pare că numai aceștia mai ascultau discursurile lui Goebbels. Mulți nu se lăsau descurajați fredonând cântecul Armatei 6, *Das Wolgalied*, pe muzica lui Franz Lehár: „Pe malul Volgăi stă un soldat, pentru patrie veghează”²².

Departamentul de Propagandă Operativă de la Cartierul General al Frontului Don, folosindu-și colaboratorii germani comuniști, a hotărât să exploateze dragostea pentru muzică a infanteriștilor germani. Transmiteau din furgonul de propagandă un vechi șlagăr, care, în acele circumstanțe, avea o notă nemiloasă: „În patrie, în patrie, ne-așteaptă o caldă revedere!” Comuniștii germani²³, aflați sub supraveghere NKVD, erau Walter Ulbricht (președintele est-german de mai târziu), poetul Erich Weinert, scriitorul Willi Bredel și cinci prizonieri germani – patru ofițeri și un soldat – care fuseseră recrutați pentru a sprijini cauza antinazistă. Ei îi învățau pe „crainici”, oameni ai Armatei Roșii aleși să se strecoare în spațiul mort din fața

liniilor germane, să strige lozinci și știri prin megafoane. Majoritatea nu știau limba germană și cei mai mulți erau omorâți.

Principala activitate a detașamentului de propagandă era să pregătească programe de 20–30 de minute, transpuse pe plăci de gramofon, cu muzică, poezii, cântece și materiale de propagandă (mai ales știri despre pătrunderea pe frontul armatei italiene). Programul era apoi reprodus de un gramofon și transmis prin megafoane montate pe un furgon sau împinse pe sănii cu un cablu ce se derula apoi în sens invers. Majoritatea transmisiunilor de propagandă de felul acesta atrăgeau imediat foc german de obuziere, la ordinul ofițerilor care vroiau să-i împiedice pe oameni să le asculte. Dar în cursul lunii decembrie, reacția a slăbit din cauza lipsei de muniție.

Se recurgea la artificii sonore, precum „ticăitul monoton de ceas“, urmate de anunțul că la fiecare șapte secunde murea câte un german pe Frontul de Răsărit. Apoi „glasul pâraie al propagandei“ spunea: „Stalingrad, groapa comună a armatei lui Hitler!“²⁴, tangouri funebre răsunând apoi din nou în nesfârșita stepă înghețată. Ca o distorsiune sonică, țipătul strident al unei rachete katiușa urma uneori dintr-o „orgă a lui Stalin“.

Manifestele rusești se îmbunătățiseră mult, deoarece acum erau scrise de germani. Interogatoriile prizonierilor luate de Direcția 7 au confirmat că „manifestele cu cel mai mare efect sunt cele ce vorbesc despre casă, neveste, familie și copii“²⁵. „Soldații citeau pe nerăsuflăte manifestele rusești chiar dacă nu credeau ce se spunea în ele“²⁶, a recunoscut un prizonier german. Unii „plângeau când vedeau un manifest pe care era desenat un cadavru al unui soldat german și un copil mic plângând peste el. Pe verso erau tipărite versurile scriitorului Erich Weinert“. Prizonierul habar nu avea că Weinert, care scrisese special poezia „Gândește-te la copilul tău“, era foarte aproape, atașat la Statul-Major al Frontului Don.

Poate că cea mai eficientă modalitate de propagandă era încercarea de a-i convinge pe soldații germani că nu vor fi împușcați după ce vor fi capturați. Mulți dintre ofițerii lor le repetaseră obsesiv că nici nu se putea pune problema capitulării deoarece rușii îi vor ucide. Un manifest se încheia cu declarația lui Stalin care începuse

să-i convingă și pe comandanții tineri că politica sovietică se schimbă: „«Dacă soldații și ofițerii germani se predau, Armata Roșie trebuie să-i ia prizonieri și să le cruțe viața»²⁷ (Ordinul nr. 55 al comisarului poporului pentru Apărare, I. Stalin)“

Prima încercuire a unei mari armate germane, prinsă în cursă departe de casă, căreia i s-a ordonat să rămână pe poziții și a fost în cele din urmă lăsată în voia sortii, a suscitât, firește, o dezbatere intensă de-a lungul anilor. Mulți participanți germani și istorici l-au învinovățit pe Paulus pentru că nu a nesocotit ordinele și nu a ieșit din încercuire. Totuși, dacă era ceva în măsură să-i dea lui Paulus, care era lipsit de informații vitale, semnalul de acțiune, acesta ar fi trebuit să fie superiorul său imediat, feldmareșalul von Manstein.

„Poate ceva sluij doi stăpâni?“²⁸ scria Strecker atunci când Hitler a respins Operațiunea Lovitură de Trăsnet, planul de ieșire din încercuire care trebuia să fie aplicat după Operațiunea Viscoul. Dar Wehrmacht-ul avea doar un singur stăpân. Servilismul dovedit de majoritatea ofițerilor superiori după 1933 l-au dezonorat și l-au făcut incapabil de acțiune din punct de vedere politic. De fapt, dezastrul și umilinta de la Stalingrad au fost prețul pe care armata a fost nevoită să-l plătească pentru anii orgolioși de privilegii și prestigiu de sub umbrela național-socialistă. Nu puteai să-ți alegi stăpânul. Alternativa era aderarea la gruparea din jurul lui Henning von Tresckow și al lui Stauffenberg.

S-a pierdut mult timp dezbătându-se dacă o spargere a încercuirii ar fi fost posibilă în a doua jumătate a lunii decembrie, deși chiar și comandanții de tancuri au recunoscut că „șansele unei ieșiri reușite se micșorau de la o săptămână la alta“²⁹. Infanteria își făcea și mai puține iluzii.. „Noi, supraviețuitorii“, scria acasă un caporal, „de-abia ne mai putem ține pe picioare din cauza foamei și a slăbiciunii.“³⁰ Dr. Alois Beck, pe bună dreptate, a contestat „legenda“ că „o ieșire din încercuire ar fi reușit“³¹. Rușii ar fi împușcat „soldații pe jumătate înghețați ca pe iepuri“, pentru că oamenii epuizați nu ar fi putut să înainteze prin zăpada de o jumătate de metru, acoperită de o crustă de gheață, purtând arme și muniție. „Fiecare pas era

epuizant³², observa un ofițer superior din Statul-Major al Armatei 6. „Ar fi fost ca la Berezina.“

Întreaga dezbateră „ieșire sau apărare“ este astfel o diversiune pur academică de la problematica reală. De fapt, există suspiciuni că extraordinar de inteligentul Manstein a recunoscut acest lucru la vremea respectivă. A făcut mare caz trimițându-l pe maiorul Eismann, ofițerul său de informații, în interiorul încercuirii pe 19 decembrie pentru a pregăti Armata 6 pentru Operațiunea Lovitură de Trăsnet. Cu toate acestea, Manstein știa atunci că Hitler, care își reafirmase hotărârea ca pozițiile de pe Volga să nu fie abandonate, nu se va răzgândi.

În orice caz, Manstein trebuie să-și fi dat seama că încercarea de despresurare era sortită eșecului. Diviziile de tancuri ale lui Hoth fuseseră obligate să înceteze acțiunile de luptă pe râul Mîșkova, cu pierderi grele, chiar înainte ca Armata 2 gardă a lui Malinovski să se fi desfășurat. Iar Manstein, care a avut grijă să fie bine informat în legătură cu evoluțiile din interiorul încercuirii și cu starea trupelor, trebuie să-și fi dat seama că oamenii lui Paulus nu ar fi putut niciodată să meargă, darămite să lupte, 70–90 de kilometri prin viscol și ger. Armata 6, cu mai puțin de șaptezeci de tancuri aproape fără carburanți, nu avea nici o șansă să rupă Armata 57. Mai presus de orice, Manstein știa pe 19 decembrie că Operațiunea Micul Saturn, cu trei armate sovietice care realizau o pătrundere în spatele lui, va schimba întreaga situație irevocabil.

Pur și simplu, Manstein a simțit că, în ochii istoriei și ai Wehrmacht-ului, el trebuia văzut că face toate eforturile posibile, chiar dacă credea, foarte corect de altfel, că singura șansă a Armatei 6 de a se salva fusese irosită cu aproape o lună în urmă. Mustările sale de conștiință ulterioare par să fi fost provocate de faptul că, ținând seama de refuzul lui Hitler de a permite retragerea din Caucaz, el a avut nevoie ca Armata 6 să înfrângă cele șapte armate sovietice care o înconjurau. Dacă Paulus ar fi încercat să realizeze o ieșire în felul acesta, puțini dintre oamenii săi ar fi supraviețuit, și în starea deplorabilă în care se aflau, nu i-ar mai fi fost de nici un folos într-un moment de criză.

Note

- ¹ 11 decembrie 1942, BA-MA, RW4/v. 264, p. 212.
- ² Obergefreiter Paul German, TAMO 48/453/ 13, p. 261.
- ³ Jukov, 29 noiembrie 1942, p. 178.
- ⁴ Citat din Paulus, p. 235.
- ⁵ Testamentul Raus, ÖstA-KA B/186: III.
- ⁶ BA-MA, RH19 VI, p. 60.
- ⁷ Generalul Raus, ÖstA-KA B/186: III.
- ⁸ Gibert (ed.), p. 17.
- ⁹ Raus, ÖstA-KA B/186: III.
- ¹⁰ Rohden p. 46.
- ¹¹ Generalul Raus, ÖstA-KA B/186: III.
- ¹² Kolea Batiuk, 18 decembrie 1942, AMPSPB 488/7955(5).
- ¹³ Wolfgang Eckart, „Von der Agonie einer misbrauchten Armee“, în Wette și Ueberschär (ed.), p. 109.
- ¹⁴ Profesor dr. Hans Girgensohn, „Der Hungertodt in Stalingrad: die Geschichte seiner Entdeckung“, publicație particulară, 1992.
- ¹⁵ Girgensohn, *ibid.*
- ¹⁶ 6 ianuarie 1943, BA-MA, RH20-6/796.
- ¹⁷ Profesor dr. Hans Girgensohn, discuție, 22 aprilie 1996.
- ¹⁸ Girgensohn, discuție, 22 aprilie 1996.
- ¹⁹ Dr. Susan Greenfield în Conferința de Crăciun de la Royal Institution, 28 decembrie 1994.
- ²⁰ Lt. W.M., 22 decembrie 1942, BZG-S.
- ²¹ 30 decembrie 1942, BA-MA, RW4/v. 264.
- ²² Sepp Wirrer, „Das Wolgalied“, *Kameradschaft Stalingrad*, august/septembrie 1983.
- ²³ Comuniști germani, Korfes, f.d., MS, în MGFA-P; Diatlenko MS.
- ²⁴ Hans Schmieder, MS.
- ²⁵ 6 decembrie 1942, TAMO 206/294/47, p. 102.
- ²⁶ 16 septembrie 1942, TAMO 48/453/13, p. 36.
- ²⁷ TAMO 48/486/13, p. 488.
- ²⁸ Strecker, citat în Haler, p. 97.
- ²⁹ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ³⁰ BA-MA, RW4/v. 264.
- ³¹ Beck, ÖstA-AdR 522.
- ³² Behr, discuție, 25 octombrie 1942.

„Crăciun în stil german“

Disputa cu privire la ieșirea din încercuire în a doua jumătate a lunii decembrie nu a luat în considerare un factor foarte important. Venea Crăciunul. Nici o formațiune a Wehrmacht-ului nu era mai preocupată de acest subiect decât Armata 6. Eforturile extraordinare făcute pentru sărbătorirea Crăciunului în buncărele săpate în pământul stepei nu indicau nerăbdarea de a ieși din încercuire. La acest lucru contribuiseră, probabil în egală măsură, letargia provocată de malnutriție combinată cu visele de evadare și mentalitatea de „fortăreață“ pe care Hitler o cultivase cu asiduitate. Dar nimic din toate acestea nu explică în totalitate concentrarea emoțională aproape obsesivă alimentată de apropierea Crăciunului a celor aflați în interiorul încercuirii, atât de departe de casă.

Pregătirile au început cu mult înainte ca diviziile de tancuri ale lui Hoth să înainteze către nord spre râul Mîșkova și nu s-au oprit nici măcar atunci când soldații au auzit apropiindu-se focul de artilerie. Cam de la începutul lunii, oamenii au început să pună deoparte mici cantități de alimente, nu în vederea unei ieșiri prin zăpadă, ci pentru sărbătorile de Crăciun sau pentru daruri. O unitate din Divizia 297 infanterie a sacrificat din timp un cal de povară pentru a oferi „cârnați de cal“ ca dar de Crăciun. Coronițele au fost împletite din iarbă roșiatică de stepă în loc de rămurile de brad, iar

micuții brazi de Crăciun au fost ciopliți din lemn într-o încercare disperată de a face lucrurile „ca acasă”¹.

Sentimentali nu deveniseră doar soldații. Generalul Edler von Daniels și-a decorat noul său buncăr cu un brad de Crăciun și a pus sub el un leagăn cu poza la minut a „copilului încercuirii”, născut curând după închiderea pungii. I-a scris tinerei sale soții despre planurile sale de sărbătorire a Ajunului „în stil german, deși în Rusia îndepărtată”². Armata devenise clar o familie-surogat. „Fiecare a încercat să facă o mică bucurie celuilalt”, scria el, după ce și-a vizitat oamenii în buncăre. „Este cu adevărat înălțător să trăiești această reală camaraderie de pe linia frontului.” Pe un stindard scria: „Camaraderie prin sânge și fier”, mesaj foarte potrivit în acele circumstanțe, dar lipsit de mesajul Crăciunului.

O persoană care a păstrat spiritul Crăciunului a fost desigur Kurt Reuber, medicul din Divizia 16 tancuri. Reuber, în vârstă de treizeci și șase de ani, teolog și prieten cu Albert Schweitzer, era și un talentat artist amator. Și-a transformat buncărul din stepa din nord-vestul Stalingradului în atelier și a început să deseneze pe spatele unei hărți rusești capturate – singura bucată mare de hârtie pe care o găsisese. Această lucrare, care este expusă astăzi în biserica memorială Kaiser Wilhelm din Berlin, este *Madona fortăreței*, o Fecioară cu Pruncul, iubitoare și protectoare, însoțită de cuvintele Sfântului Ioan Evanghelistul: „Lumină, Viață, Iubire”. După ce l-a terminat, Reuber a agățat desenul în buncăr. Toți cei care intrau îl priveau cu atenție. Mulți începeau să plângă. Spre ușoara jenă a lui Reuber – nici un artist nu putea fi mai modest în privința talentului său – buncărul lui a devenit un fel de sanctuar.

Nu există nici o îndoială cu privire la generozitatea autentică și spontană ce a caracterizat acel Crăciun. Un locotenent le-a dăruit oamenilor săi ultimele lui țigări, hârtie de scris și pâine. „Eu nu aveam nimic”, scria el acasă, „și totuși acesta a fost unul din cele mai frumoase Crăciunuri și nu-l voi uita niciodată.” În afară de rația lor de țigări, oamenii dăruiau și ultima bucățică de pâine, de care aveau ei înșiși atâta nevoie. Alții și-au cioplit unul altuia rasteluri pentru echipament.

În Ajunul Crăciunului, comandantul de batalion – un pianist – al lui Reuber a dat ultima sa sticlă de vin spumos soldaților de la infirmerie, dar tocmai când au fost umplute toate cănille, patru bombe au explodat afară. Toți s-au repezit la ușă, vărsând tot vinul. Șeful serviciului medical și-a luat trusa de prim-ajutor și a ieșit în fugă din buncăr pentru a îngriji eventualii răniți. Erau trei, iar un al patrulea murise. Acesta din urmă le cântase colindul *O du fröhliche*³. Incidentul, bineînțeles, a pus capăt sărbătorii. În orice caz, atât Divizia 16 tancuri, cât și Divizia 60 infanterie motorizată s-au trezit în plin atac la primele ore ale dimineții de Crăciun.

Cântecul tradițional favorit în noaptea aceea a fost *Stille Nacht, heilige Nacht*, pe care soldații l-au cântat cu „glasuri răgușite”⁴ în buncăre la flacăra unor mucuri de lumânare „tezaurizate” pentru această ocazie. Gândindu-se la familiile lor, oamenii suspinau și plângeau înăbușit. Generalul Strecker a fost mișcat când a făcut un tur al pozițiilor din linia întâi. „Este o «noapte liniștită» în plin tumult al războiului [...]. Un Crăciun care dovedește adevărata frăție a soldaților.”⁵ Vizitele ofițerilor superiori erau și ele apreciate pentru beneficiile cu care se alegeau soldații. Un subofițer dintr-o divizie de tancuri a consemnat că „am primit de la comandantul de divizie o sorbitură din sticla lui și o tabletă de ciocolată”⁶.

În pozițiile care nu erau atacate, oamenii se înghesuiau în câte un buncăr care avea un aparat de radio pentru a asculta „programul de Crăciun transmis de Grossdeutsche Rundfunk”. Spre uimirea lor, au auzit o voce anunțând: „Aici e Stalingradul!”, căreia îi răspundea un cor care cânta *Stille Nacht, heilige Nacht*, probabil de pe Frontul Volga. Unii au acceptat înșelătoria, socotind-o necesară în acele împrejurări, alții s-au înfuriat. Simțeau că erau păcălite familiile lor și poporul german. Goebbels proclamase deja că acesta trebuia să fie un „Crăciun german”, o definiție menită să transmită ideea de datorie și austeritate și poate un mod de a pregăti națiunea pentru știrile despre tragedia de la Stalingrad.

La ora 7.00, în dimineața de Crăciun, jurnalul de război al Armatei 6 consemna: „Nu a sosit nici un zbor de aprovizionare în ultimele patruzeci și opt de ore [o ușoară exagerare]. Proviiziile și

carburantul sunt pe sfârșite.”⁷ Mai târziu, în aceeași zi, Paulus a trimis un semnal de avertizare Grupului de Armate Don care să-i fie transmis generalului Zeitzler. „Dacă nu primim cantități mai mari de provizii în următoarele zile, trebuie să ne așteptăm la o rată crescută de decese prin epuizare.”⁸

Cu toate că și-au dat seama că viscoalele din ziua precedentă împiedicaseră zborurile, nu au fost informați că tancurile lui Badanov luaseră cu asalt Aeroportul Tașinskaia cu o dimineață în urmă. Statul-major al lui Manstein nu i-a informat că fusese lansat un contraatac sovietic cu patru armate împotriva diviziilor de tancuri ale lui Hoth de pe râul Mișkova. Când, în sfârșit, pe 26 decembrie, au sosit 108 tone de provizii, Statul-Major al Armatei 6 a descoperit că li se trimiseseră zece tone de dulciuri pentru Crăciun, dar nici o picătură de carburant.

Majoritatea oamenilor, atunci când aveau prilejul, se retrăgeau pentru a scrie acasă o scrisoare de Crăciun în care își exprimau dorul de cei dragi. „În străfundul inimilor noastre toți continuăm să sperăm“, scria un doctor din Divizia 44 infanterie, „că totul se va schimba.”⁹ Vorbea în numele multora dintre ei, dar nu și pentru mai bine informatul comandant al Armatei 6. „Crăciunul, bineînțeles, nu a fost vesel”¹⁰, îi va scrie Paulus soției sale câteva zile mai târziu. „În astfel de momente, e mai bine ca festivitățile să fie evitate [...]. Norocul nu trebuie forțat prea mult.”

Deloc surprinzător, contrastul dintre scrisorile trimise acasă de germani și de ruși în perioada Crăciunului era și mai mare ca de obicei. În timp ce scrisorile germane erau sentimentale, exprimând dorul de casă și de familie, misivele rusești care s-au păstrat dezvăluie limpede logica inexorabilă că patria avea prioritate. „Iubito!“, scria un ostaș soției sale în Ajunul Crăciunului. „Împingem șerpini înapoi, acolo de unde au venit. Înaintarea noastră plină de succes aduce mai aproape revederea noastră.” „Bună, Maria“, scria un ostaș pe care îl chema Kolea. „Lupt aici de trei luni apărând frumoasa noastră... [cenzurat]”¹¹. Am început să exercităm o presiune serioasă asupra inamicului. I-am încercuit acum pe germani. În

fiecare săptămână sunt luați prizonieri câțiva mii de nemți și alți câțiva mii sunt distruși pe câmpul de luptă. Nu au mai rămas decât cei mai încăpățânați soldați SS. S-au întărit în buncăre, de unde trag asupra noastră. Acum voi arunca în aer unul din buncărele acestea. La revedere, Kolea.”¹²

Temperatura în prima zi de Crăciun a scăzut la minus douăzeci și cinci de grade. Apa din gropile de proiectil, oricât de adânci ar fi fost, era înghețată bocnă. Rafalele de zăpadă ascundeau o mare parte din mizeria din bălți. Preoții militari citeau Liturgia și împărtășeau în zăpadă în zgomotul făcut de prelatele care fâlfâiau și trosneau bătute de vânt, cu oamenii strânși în semicerc în jurul unui altar improvizat. În unele cazuri, alinarea spirituală și justificarea ideologică se confundau, într-o vreme în care Germania creștină contrasta cu Rusia atee.

Nici chiar în interiorul încercuirii, Crăciunul nu s-a dovedit în totalitate un timp al bunătații. Dr. Renoldi, șeful serviciului medical al Armatei 6, a interzis evacuarea degeraților, pe motiv că leziunile lor puteau să fi fost autoprovocate pentru a evita lupta. Mult mai rău decât atât, celor 3 500 de prizonieri de război ruși din lagărele de la Voroponovo și Gumrak nu li s-a dat practic nici un fel de hrană, în afară de niște porumb mucegăit din silozurile de la Stalingrad, pentru că ei nu figurau pe listele de rații. Această atrocitate parțial birocratică a determinat o rată de deceselor de douăzeci de oameni pe zi până spre Crăciun, rată ce a crescut apoi tulburător de mult. Ofițerul de intendență răspunzător pentru hrana lor pretindea că tifosul a fost cauza deceselor, dar atunci când un ofițer de la Statul-Major al Armatei 6 a întrebat dacă s-au înregistrat decese din cauza subnutriției, răspunsul acestuia a fost evaziv. „După ce s-a gândit puțin, a negat“, scria ofițerul. „Știu ce era în capul lui. Printre soldații noștri începeau să se vadă lucruri similare.”¹³ Nu se putea o eschivare mai proastă de la această situație decât să legi soarta acestora de cea a soldaților germani. Prizonierii nu aveau de ales – ei nu puteau să se predea. Chiar atunci când unii prizonieri disperăți au recurs la canibalism, nu s-a făcut nimic pentru îmbunătățirea

situației lor pentru că aceasta ar fi însemnat „să se ia mâncarea de la gura soldaților germani“.

Noaptea de Crăciun a fost „o frumoasă noapte înstelată“, iar temperatura a scăzut și mai mult. Cu toate acestea, luptele au continuat a doua zi dimineață în sectorul nord-estic al încercuirii, apărat de Divizia 16 tancuri și de Divizia 60 infanterie motorizată. „Astfel, douăsprezece din unitățile noastre“, relatează preotul Diviziei 60 infanterie motorizată, au fost „trimise să contraatace în vântul tăios și pe un ger de treizeci și cinci de grade sub zero.“¹⁴ Cele două divizii, în ciuda condițiilor înfiorătoare și a lipsei de muniție, au reușit totuși să distrugă aproximativ șaptezeci de tancuri.

În aceeași dimineață de 26 decembrie, Paulus i-a trimis un alt mesaj lui Manstein, care începea astfel: „Pierderile sângeroase, frigul și proviziile insuficiente au redus sever capacitatea de luptă.“¹⁵ El avertiza că, dacă rușii își aduceau înapoi forțele care luptau împotriva diviziilor lui Hoth și le redesfășurau împotriva Armatei 6, „va fi imposibil să le rezistăm mult timp“.

Atunci s-a ivit o oportunitate neașteptată. Generalul Hube, comandantul Corpului 14 tancuri, a primit ordinul să plece cu avionul din încercuire pe 28 decembrie pentru a se duce la Cartierul General al lui Manstein de la Novocerkask. Un avion urma să-l ducă apoi în Prusia Orientală pentru a primi personal din partea Führer-ului Spadele Crucii sale de Cavaler, cu Laur. Paulus i-a spus lui Schmidt să-i dea lui Hube „toate documentele necesare“¹⁶ cu privire la problemele Armatei 6, de la lipsa combustibilului până la cea de echipament militar. Speranțele generalilor și ale ofițerilor de stat-major au crescut când au aflat de vizita acestuia la Rastenburg. Hube, veteranul aspru și ciung, era unul dintre puținii generali pe care Führer-ul îi respecta. Ofițerii nu puteau să creadă „că Hitler va abandona Armata 6“¹⁷.

Hitler era convins, fără îndoială, că făcea totul pentru salvarea Armatei 6, dar modul său de receptare a realității nu se schimbase. În acea zi, Cartierul său General a trimis un mesaj Grupului de Armate Don, promițând că, în ciuda dificultăților de transport, va fi

întărit cu „372 de tancuri și tunuri de asalt”¹⁸. Manstein știa că erau iluzii deșarte.

În Stalingrad, între timp, rămășițele diviziilor lui Seydlitz erau în defensivă. Erau nevoite să păstreze muniția pentru a respinge atacurile. Pentru a le fi mai cald și pentru a se proteja de focul artileriei sovietice s-au adăpostit în pivnițe și buncăre. „Stau acolo ca niște sălbatici hirsuți în peșteri din Epoca de Piatră”, scria Grossman, „devorând carne de cal în fum și beznă, printre ruinele frumosului oraș pe care îl distruseseră”.

Cuvintele „inamic puternic ia cu asalt activitatea trupelor” apăreau frecvent în jurnalul de război al Armatei 6. Hans Urban, un sergent de poliție din Darmstadt, în vârstă de douăzeci și opt de ani, ce lupta acum în Divizia 389 infanterie, avea să ofere mai târziu o relatare detaliată a acestei lupte din nordul Stalingradului de la sfârșitul lunii decembrie.

Inamicul obișnuia să atace în zori și la asfințit, după o pregătire susținută de artilerie și obuziere. Dacă reușeau să ne cucerească două-trei buncăre, încercam să le recucerim mai târziu. Pe 30 decembrie, după multe astfel de atacuri, mi s-a dat ordinul să înaintez cu gruparea mea de tragere rapidă. Cei nouă oameni ai mei cu mitralierele lor au reușit să respingă următorul atac executat de circa 300 de oameni de la Spartakovka. Cei douăzeci de infanteriști lăsați în acest sector erau atât de sleiți din cauza atacurilor, încât nu ne puteau fi de cine știe ce ajutor. Cei mai mulți erau gata să-și abandoneze pozițiile. Nu aveam sector de tragere pentru cele două mitraliere ale mele. Dușmanii au reușit să folosească terenul și ruinele. Trebuia să-i lăsăm pe ruși să se apropie la douăzeci de metri de noi înainte de a deschide focul rapid. Cel puțin douăzeci și doi au căzut morți în fața pozițiilor noastre. Rușii care au supraviețuit au încercat să ne izgonească cu grenade. Sovieticii au atacat din nou cu trei companii când s-a crăpat de ziuă în dimineața de Anul

Nou. E greu să facem o estimare precisă pentru că trăgeau din gropi în pământ, din spatele zidurilor prăbușite sau al grămezilor de moloz. I-am prins în foc încrucișat între cele două mitraliere și au suferit pierderi grele. Un servant de obuzier a fost lovit și, cu toate că nu am fost instruit să folosesc această armă, am reușit să folosim muniția rușilor împotriva lor. Când s-a terminat, eram atât de slăbiți și epuizați și zăceau atâția morți pe pământul înghețat bocnă, încât n-am mai fost în stare nici măcar să ne îngropăm camarazii¹⁹.

Spre deosebire de mesajele sale foarte pesimiste către Grupul de Armate Don și de scrisoarea trimisă soției sale, Paulus a semnat un înșuflețitor mesaj de Anul Nou către Armata 6: „Voința noastră de victorie este neînfrântă și Anul Nou ne va aduce cu siguranță eliberarea! Nu vă pot spune când se va întâmpla. Führer-ul nu și-a încălcat niciodată cuvântul, și tot așa va fi și de data aceasta.”²⁰

Datorită insistențelor lui Hitler cu privire la fusurile orare, Anul Nou rusesc a venit cu două ore înaintea celui german. Jocul de cărți Doppelknopf al generalului Edler von Daniels a fost întrerupt la ora 10.00 de „un puternic foc de artificii”²¹ tras de asediatorii sovietici în semn de „felicitări de Anul Nou”.

Daniels pare să fi fost bine dispus la vremea aceea. Tocmai fusese promovat la gradul de general-locotenent și fusese decorat cu Crucea Cavalerilor. Apoi, primise ca dar de Anul Nou de la Paulus o sticlă de șampanie Veuve-Cliquot. Câțiva generali de la Stalingrad păreau mai preocupați de decorații și promovări decât de soarta Armatei 6.

La sosirea miezului nopții german, s-au tras doar rachete de semnalizare. Nu se puteau risipi proiectilele explozive. În interiorul încercuirii s-au desfăcut ultimele sticle pentru toastul *Prosit Neujahr!* Diviziile sovietice, pe de altă parte, aveau puține restricții în privința muniției și a alcoolului. „Sărbătorirea Anului Nou a fost bună”, scria Viktor Barsov, din infanteria marină. „Am băut 250 de

grame de vodcă în noaptea aceea. Mâncarea a fost bună. Dimineța, ca să nu mă doară capul, am mai băut 200 de grame.”²²

Soldații germani încercau să treacă cu vederea nenorocirile lor, gândindu-se că totul va lua o întorsătură favorabilă, odată cu trecerea în noul an. „Dragi părinți, sunt bine“, scria un soldat. „Din păcate, trebuie să fiu din nou de sentinela la noapte. Sper ca în Anul Nou 1943 să nu mai fiu nevoit să supraviețuiesc atâtor dezamăgiri ca în 1942.”²³

Un optimism aproape obsesiv a fost generat de mesajul de Anul Nou al lui Hitler către Paulus și Armata 6. Doar scepticii și-au dat seama că textul nu era o garanție fermă. „În numele întregului popor german, vă trimit dumneavoastră și bravei armate pe care o conduceți cele mai sincere urări de Anul Nou. Asprimea situației periculoase în care vă aflați îmi este cunoscută. Atitudinea eroică a trupelor dumneavoastră se bucură de cel mai înalt respect al meu. Dumneavoastră și soldații dumneavoastră, totuși, trebuie să intrați în Anul Nou cu credința nestrămutată că eu și întregul Wehrmacht vom face tot ceea ce ne stă în putință să eliberăm apărătorii Stalingradului și că datorită fermității voastre se va consemna cea mai glorioasă faptă din istoria armatelor germane. Adolf Hitler.”²⁴

Mein Führer!, a răspuns Paulus fără întârziere. „Cuvintele dumneavoastră încrezătoare au fost primite aici cu mare entuziasm. Vom fi la înălțimea încrederii dumneavoastră. Puteți fi sigur că noi – de la cel mai în vârstă general până la cel mai tânăr infanterist – vom rezista inspirați de o voință fanatică și ne vom aduce contribuția la victoria finală. Paulus.”²⁵ Scrisorile de Anul Nou de la soldații încercuiți reflectau o nouă stare de spirit plină de hotărâre. „Moralul nostru nu se va prăbuși, credem în cuvântul Führer-ului”²⁶, scria un căpitan. „Ne menținem încrederea fermă în Führer, nezdrucinată până la victoria finală”, scria un subofițer. „Führer-ul cunoaște grijiile și nevoile noastre”, scria un soldat, „el va încerca întotdeauna – sunt sigur – să ne ajute cât mai repede.” Până și un general sceptic ca Strecker pare să fi fost afectat. „Se naște o nouă speranță”, scria el, „și există un oarecare optimism în legătură cu prezentul și viitorul imediat.”²⁷

Pe de altă parte, pe Paulus îl îngrijora acum succesul din ce în ce mai mare înregistrat de propaganda sovietică. Direcția 7 de la Cartierul General al Frontului Don, însărcinată cu „propaganda operativă“, a decis să-și concentreze eforturile asupra diviziilor 44 infanterie și 376 infanterie a generalului Edler von Daniels.

În dimineața zilei de 3 ianuarie, devreme, Paulus s-a dus la Divizia 44 infanterie austriacă, „ca urmare a unor transmisiuni radio ale prizonierilor din Divizia 44 infanterie“²⁸. Aceștia vorbiseră despre lipsa de mâncare și muniție și despre pierderile grele. „Comandantul“, spunea raportul Armatei 6, „dorea să se emită avertismente cu privire la consecințele ce vor fi suportate pentru participarea la aceste transmisiuni. Toți soldații care ar proceda astfel trebuie să știe că numele lor vor fi cunoscute și îi va aștepta Curtea Marțială.“ În timpul întâlnirii lui Paulus cu generalul Deboi, comandantul de divizie, a mai avut loc un „atac puternic cu tancuri“.

A doua zi dimineață, Paulus s-a întâlnit cu comandantul român din „zona fortăreței“, ai cărui soldați suferiseră degerături serioase din cauza lipsei de îmbrăcăminte, „mai ales bocanci, pantaloni și șosete“. Numărul mare de dezertări l-a făcut pe Paulus să conchidă: „Este necesară o contrapropagandă împotriva manifestelor rusești tipărite în limba română.“

Batalioanele și companiile erau atât de slăbite, încât deveniseră ținte lipsite de importanță. Din cei peste 150 000 de soldați rămași în interiorul încercuirii, mai puțin de unul din cinci erau combatanți. Multe companii rămăseseră doar cu doisprezece oameni apti pentru serviciul combatant. Fragmente de unități au fost adunate pentru a forma grupări de luptă. Supraviețuitorii din compania de infanterie mecanizată a sergentului-major Wallrawe s-au văzut amestecați „cu companii Luftwaffe și plutoane de cazaci“²⁹ și trimiși să apere o poziție lângă Karpovka. Era un loc nenorocit. Dintr-o singură privire pe hartă se putea vedea că „nasul“ format în extremitatea sud-vestică a încercuirii avea să fie primul obiectiv al rușilor atunci când se vor decide să distrugă Armata 6.

Au venit câteva zile relativ mai blânde, vremea umedă de la începutul anului. Soldații ruși urau dezghețul. „Nu-mi place vremea

de la Stalingrad“, scria Barsov de la infanteria marină. „Se schimbă des și armele ruginesc. Când se încălzește, începe să ningă. Totul devine jilav. *Valenki* [cizme de pâslă] se udă și nu putem să ne uscăm lucrurile.“³⁰ El și tovarășii săi au fost, fără îndoială, mai fericiți pe 5 ianuarie, când temperatura a scăzut la minus treizeci și cinci de grade.

Forțele sovietice au adoptat o tactică deliberată de a exploata superioritatea pe care o aveau în materie de echipament de iarnă. „Rușii au început cu cercetări prin luptă“³¹, scria un ofițer de legătură Luftwaffe. „Dacă rupeau apărarea, nici unul din oamenii noștri nu mai putea să sape noi locașuri de tragere. Oamenii erau slăbiți fizic din cauza lipsei de mâncare, iar pământul era înghețat și tare ca piatra.“ Aruncați în stepă, vor muri și mai mulți. Pe 6 ianuarie, Paulus l-a anunțat pe generalul Zeitzler: „Armata înfometată și înghețată nu are muniție și nu mai poate mișca tancurile din loc.“³² În aceeași zi, Hitler l-a decorat pe generalul Schmidt cu Crucea de Fier în grad de Cavalier.

Soarta Armatei 6 fiind pecetluită, la Cartierul General al Frontului Don de la Zavarikino au fost aduși câțiva ziariști sovietici. O delegație de scriitori sovietici a venit din capitală pentru a vizita Divizia 173 pușcași, care fusese recrutată din raionul Kievski din Moscova și era formată din numeroși intelectuali. „De la punctul de comandă al Armatei 65, scriitorii Aleksandr Korneiciuk și Wanda Vasilevskaia“³³ au urmărit atacul diviziei de la Gorganul Kazaci, un tumul funerar tătar din nord-vestul încercuirii.

Chiar înainte de zdrobirea tentativei de salvare întreprinse de Hoth pe râul Mișkova, Stalin își presa generalii să pregătească planurile de anihilare a Armatei 6. În dimineața zilei de 19 decembrie, îi telefonase lui Voronov, reprezentantul Stavka care supraveghea Operațiunea Micul Saturn, pentru a-i spune să se mute la Cartierul General al Frontului Don. Voronov s-a instalat aproape de „reședința“ lui Rokossovski din satele învecinate Zavarikino și Medvedevo, unde fiecărui general sau departament îi fusese repartizată o izbă țărănească cu „cinci pereți“, o colibă de bârne cu un

perete despărțitor exact la mijloc. Mașinile de comandament americane Willy, cu însemne sovietice, se hurducau înainte și înapoi pe urmele înghețate de roți, ducând generalii în inspecții menite să impulsioneze eforturile comandanților din subordine.

Voronov a adunat repede un comitet de planificare care să studieze opțiunile. A stăruit, în pofida insistențelor lui Stalin de a primi rezultatele în două zile, să inspecteze mai întâi el însuși terenul. Vizita lui la Statul-Major al Armatei 57 a avut loc într-o zi senină. A observat un grup de avioane de transport Junker la 3 000 de metri înălțime fără să fie escortate de avioane de vânătoare. Bateriile antiaeriene rusești din zonă au deschis focul imediat, iar avioanele sovietice au sosit și ele prea târziu pentru a le intercepta. Nu a fost doborât nici unul dintre avioanele Junker. Voronov s-a înfuriat și mai mult când a văzut proasta coordonare dintre observatorii tereștri ai aerului, bateriile antiaeriene și escadrilele de vânătoare. Generalul-maior care răspundea de operațiunile anti-aeriene era terorizat să mențină o activitate febrilă.

Reîntors la Zavarikino, Voronov a examinat din nou cifrele. În ciuda rezistenței îndârjite a germanilor de la începutul lunii decembrie, I.V. Vinogradov, șeful cercetării Frontului Don, nu revizuiuse cu mare atenție numărul estimativ de soldați prinși în încercuire. Cerându-i-se să precizeze cifra, a socotit că ar fi vreo 86 000. Cifra a fost de natură să-i stânjenească pe cei de la serviciul de informații al Armatei Roșii, mai ales atunci când rivalii lor de la NKVD aveau să facă mai târziu aluzii sarcastice referitor la această chestiune.

Proiectul de plan pentru Operațiunea Inelul a fost gata pe 27 decembrie și a fost trimis în aceeași zi cu avionul la Moscova. A doua zi i s-a spus lui Voronov să-l rescrie. Stalin insista ca prima fază a atacului, concentrată pe partea frontală dinspre sud-vest a sectorului Karpovka–Marinkova, să se efectueze dinspre nord-vest și să fie coordonată cu o altă operațiune în colțul opus al încercuirii, izolând zona industrială a Stalingradului și suburbiile nordice.

Stalin a cerut la o întrunire a Comitetului de Stat al Apărării ca rivalitatea dintre Eremenko, comandantul Frontului Stalingrad, și Rokossovski, comandantul Frontului Don, să înceteze înainte de

începerea Operațiunii Inelul. „Cui îi vom da responsabilitatea lichidării finale a inamicului?”³⁴ a întrebat el. Cineva l-a propus pe Rokossovski. Stalin i-a cerut părerea lui Jukov. „Eremenko se va simți lezat“, a spus Jukov. „Nu suntem fetețe de liceu“, a replicat Stalin. „Suntem bolșevici și trebuie să punem la comandă conducători valoroși.“ Jukov a fost însărcinat să-i comunice lui Eremenko vestea neplăcută.

Lui Rokossovski, comandantul care urma să-i aplice inamicului lovitură de grație, i s-au repartizat 47 de divizii, 5 610 de tunuri de câmp și obuziere grele și 169 de tancuri. Această forță de 218 000 de oameni era sprijinită de 300 de avioane. Stalin a devenit nerăbdător în timp ce plănuia o lovitură împotriva Armatei 2 ungare. S-a înfuriat atunci când i s-a spus că dificultățile de transport încetiniseră livrarea de întăriri, provizii și muniție. Voronov a cerut o altă amânare de patru zile. Stalin a fost sarcastic. „Vă veți învăța pe acolo degeaba până când germanii vă vor lua prizonieri pe tine și pe Rokossovski!”³⁵ Fără nici o tragere de inimă, Stalin a fost de acord ca noua dată să fie 10 ianuarie.

Ofițerii germani din afara încercuirii se întrebau ce va urma. Generalul Fiebig, comandantul Corpului 8 aerian, se întreba la rândul său, după o convorbire cu Richthofen: „De ce nu zdrobesc oare rușii încercuirea ca pe o poamă coaptă?”³⁶ Amânarea i-a surprins și pe ofițerii Armatei Roșii de pe Frontul Don, aceștia întrebându-se când vor primi ordinul de atac. Moscova i-a cerut telefonic lui Voronov să redacteze un ultimatum către Armata 6.

În prima săptămână a lunii ianuarie 1943, Voronov a schițat un proiect de ultimatum adresat personal lui Paulus. Bombardându-l cu telefoane, Stalin a făcut numeroase modificări. Când în sfârșit a fost aprobat, a fost tradus la Statul-Major al Frontului Don de „antifasciștii germani din grupul condus de Water Ulbricht”³⁷. Între timp, reprezentanții NKVD și colonelul Vinogradov de la Departamentul de Informații al Armatei Roșii, în spiritul bine cunoscutei lor rivalități, începuseră să caute ofițerii care urmau să înmâneze ultimatumul. În cele din urmă, s-a ajuns la un compromis. Târziu, în

după-amiaza zilei de 7 ianuarie, au fost aleși maiorul Aleksandr Mihailovici Smîslov de la serviciul de informații al armatei și căpitanul Nikolai Dmitrevici Diatlenko de la NKVD. Vinogradov, chestionându-l pe Diatlenko, l-a întrebat pe neașteptate: „Ești hohol?” Hohol, sau „smoc“, era un termen insultător pentru un ucrainean, pentru că rușii se exprimau adesea grosolan în legătură cu tunsoarea tradițională a ucrainenilor. „Nu, tovarășe colonel“, i-a replicat Diatlenko, bășos. „Sunt ucrainean.“ „Deci ești ca un rus“, i-a spus Vinogradov râzând. „Bravo. Ești un reprezentant corespunzător al Armatei Roșii ca să te întâlnești cu fasciștii.“

Smîslov și Diatlenko au primit apoi ultimele instrucțiuni de la generalul Malinin, șeful statului-major, și de la Voronov. Judecând după modul în care ambii generali nu încetau să-i întrebe pe cei doi mesageri dacă înțeleseseră instrucțiunile de la Moscova se părea că Stalin era acolo, în spatele lor. De fapt, nimeni nu avea o idee clară cu privire la regulile și ritualul ce trebuiau respectate de un emisar de ultimatum. Diatlenko a recunoscut că tot ceea știa era din piesa lui Soloviov, *Mareșalul Kutuzov*.

„Așa, băieți“, a spus Voronov, „vă veți îndeplini misiunea.“ „O vom îndeplini, tovarășe general-colonel!“, au strigat ei în cor.

Malinin a ordonat atunci șefului serviciului de intendență să le dea celor doi ofițeri cele mai elegante uniforme disponibile. Germanii trebuiau să fie impresionați. Intendentul a promis să-i „îmbrace ca pe niște ginerică“, și a făcut cu ochiul „ca un magician“ către cei doi soli. Cu ajutorul lui Voronov, i-a convocat pe toți aghiotanții generalilor de la Statul-Major al frontului și i-a pus să defileze în fața sa. Le-a ordonat tuturor să se dezbrace pentru ca Diatlenko și Smîslov să le poată încerca uniformele și cizmele. Cei doi s-au trezit apoi urcați într-o mașină de comandament Willy, împreună cu colonelul Vinogradov. Li s-a spus că destinația lor era Gara Kotluban din sectorul Armatei 24.

Rușilor din zonă li s-a ordonat să înceteze focul după asfințit. Apoi, întreaga noapte, megafoanele Armatei Roșii au transmis un mesaj pregătit de antifasciștii lui Ulbricht prin care li se spunea germanilor să aștepte soli. A doua zi în zori, pe data de 8 ianuarie, focul

a încetat. Lui Smîslov și lui Diatlenko li s-a repartizat un caporal înalt, cu un steag alb și cu o goarnă. „Era neobișnuit de multă liniște în câmpia înzăpezită“ când au înaintat către tranșeele din linia întâi. Caporalul a sunat din goarnă semnalul: „Atenție! Atenție! Ascultați cu toții!“ Au mai înaintat cam o sută de metri și atunci s-a dezlănțuit focul. Cei trei au fost nevoiți să se aplece în spatele unei metereze joase, făcută în zăpadă de grupările ruse de cercetare pentru observările de noapte. Uniformele de „ginerică“ nu mai păreau atât de elegante și nici nu îi prea apărau de ger.

Când focul s-a oprit, Smîslov și Diatlenko s-au ridicat în picioare și și-au reînceput cu prudență înaintarea. Caporalul s-a ridicat și el, fluturând steagul și sunând din goarnă. Germanii au deschis iar focul, dar fără să tragă direct în ei. Era clar că voiau să-i oblige pe soli să se retragă. După mai multe încercări, furios Vinogradov a trimis un mesaj prin care a oprit această variantă primejdioasă a jocului de-a șoarecele și pisica*.

Smîslov și Diatlenko s-a întors la Statul-Major al Frontului pentru a raporta, rușinați pentru că nu-și îndepliniseră misiunea. „De ce țineți nasurile în jos, tovarăși?“ i-a întrebat Voronov. „Situația este de așa măsură că nu noi trebuie să le cerem să accepte propunerile noastre, ci invers. Așa că le mai dăm un pic de foc și vor veni chiar ei să le cerșească.“ În timpul nopții, avioanele rusești au zburat deasupra pozițiilor germane, aruncând manifeste pe care era tipărit ultimatumul către Paulus și un mesaj adresat *Deutsche Offiziere, Unteroffiziere und Mannschaften!*, ambele semnate de Voronov și Rokossovski. Pentru a întări mesajul, ei și-au sprijinit vorbele cu bombe. Stațiile radio ale Armatei Roșii au difuzat și ele textul, citit de Erich Weinert, pe frecvențele folosite de obicei de Armata 6, câțiva radiotelegrafiști germani confirmând primirea lui. Manifestele au fost citite cu siguranță. Un căpitan din Divizia 305 infanterie a recunoscut după ce a fost capturat că atât ofițerii, cât și soldații citiseră pe ascuns manifestele rusești, în ciuda pedepselor

* Paulus a pretins ulterior că nu a ordonat niciodată să se deschidă focul împotriva vreunui purtător de steag alb, dar s-ar putea ca Schmidt să fi dat ordinul.

anunțate, „pentru că fructul oprit este dulce“. Uneori arătau manifestele câte unui hiwi de încredere și îl rugau să le traducă. „Toată lumea știa despre ultimatum.“³⁸

Smîslov și Diatlenko dormiseră doar vreo două ore la Cartierul General al frontului, când au fost treziți din somn pe la miezul nopții. O mașină de comandament îi aștepta afară în timp ce s-au îmbrăcat în vechile lor uniforme (aghiotanții își luaseră înapoi imediat bunurile). Când au ajuns la secția de informații, au descoperit că colonelul Vinogradov fusese avansat la gradul de general-maior și că lor li se decernase Ordinul Steaua Roșie. Vinogradov, glumind că fusese avansat pentru „toți pantalonii pe care i-a tocit în timpul serviciului“³⁹, le-a spus că vor primi o medalie și mai importantă dacă reușeau să-și îndeplinească misiunea la a doua încercare.

Celor doi li s-a spus că se urce în mașina de comandament împreună cu Vinogradov și cu ofițerul care-l înlocuise pe acesta în funcția de șef al serviciului de informații. În timp ce rula în noapte, cei doi generali nou promovați cântau și „se tot întrerupeau unul pe altul cu anecdote despre generali“. (Deși în relatarea sa respectuoasă, Diatlenko nu a menționat că erau beți, se pare totuși că și-au sărbătorit avansarea.) Cântecul era mereu întrerupt de hurducăielile provocate de hopurile de pe drumul acoperit de noroi înghețat. Era o călătorie lungă în jurul părții de sud a încercuirii, trecând Donul pe la vest, și înapoi la Kalaci către sectorul acoperit de Armata 21. Puțin înainte de crăpatul zorilor, au ajuns la Cartierul General al Diviziei 96 pușcași, la câțiva kilometri vest de Marinkova.

Ca unor prizonieri condamnați, lui Smîslov și lui Diatlenko li s-a dat micul dejun, îmbunătățit cu o „rație Narkom“ [ministru guvernamental]. Vinogradov a refuzat o a doua porție și le-a spus să se pregătească de plecare. Dintr-o dată și-au dat seama că înapoiaseră steagul alb intendentului, la Cartierul General al frontului. Trebuia confecționat altul, dintr-un cearșaf al comandantului de divizie, prins în cuie, ca vai de lume, de o cracă ruptă dintr-un salcâm.

Mașina de comandament i-a condus la linia frontului și a parcat într-o *balka*, de unde echipa a plecat mai departe pe jos. Lui Smîslov și lui Diatlenko li s-a alăturat un subofițer mai în vârstă, cu o goarnă,

care s-a prezentat: „Comandant al plutonului muzical, Siderov.“ A venit și un locotenent care s-a oferit să-i escorteze prin câmpul de mine, „pentru că viața mea nu contează atât de mult ca a voastră.“

Cei trei soli s-au îmbrăcat în costume de camuflaj, în spatele primei linii de tranșee, și au pornit apoi peste întinderea albă peste care se lăsase o ceață groasă. Cele aproximativ douăzeci și patru de movile acoperite de zăpadă pe care le-au întâlnit în față erau formate din cadavre înghețate. Generalul Vinogradov și ceilalți doi generali s-au urcat pe un tanc rusesc ars ca să-i urmărească cu privirea. Siderov a sunat din goarnă. A răsunat semnalul „Atenție! Atenție!“, care lui Diatlenko i s-a părut mai curând a fi „Ultimul post“.

Când s-au apropiat de liniile germane, au observat mișcare. Părea că se consolidau buncărele și tranșeele din linia întâi. Siderov a fluturat steagul și a sunat din nou goarna. „Ce vreți?“, a întrebat un subofițer.

„Suntem soli de ultimatum din partea comandantului Armatei Roșii“, i-a răspuns Diatlenko în germană. „Venim cu un mesaj la comandantul vostru. Cerem să ne primiți conform legilor internaționale.“

„Veniți, atunci“, le-a spus el. Mai multe capete s-au ițit din tranșee și tunurile au fost îndreptate spre ei. Diatlenko a refuzat să înainteze până nu erau chemați ofițerii. Ambele părți s-au enervat în timpul așteptării prelungite. În cele din urmă, subofițerul a plecat să-l cheme pe comandantul companiei sale. După plecarea lui, soldații germani s-au ridicat în picioare și au început să-i tachineze. *Rus! Komm, komm!* strigau ei. Un soldat mic de statură, înfășurat în zdrențe, s-a cățărat pe parapetul tranșeelelor și a început să facă pe nebunul. Arăta spre el cu degetul și cânta ca într-o parodie de operă: *Ich binn Offizier!*

„Văd ce fel de ofițer ești“, i-a replicat Diatlenko, iar soldații germani au izbucnit în râs. Camarazii mucalitului l-au apucat de glezne și l-au tras în tranșee. Smîslov și Siderov râdeau și ei.

În cele din urmă, subofițerul s-a întors însoțit de trei ofițeri. Cel mai mare în grad i-a întrebat politicos ce doreau. Diatlenko i-a explicat și a întrebat dacă vor fi primiți în conformitate cu convenția

internațională, garantându-li-se securitatea. Au urmat discuții referitoare la ce trebuiau să facă – dacă să-și scoată costumele de camuflaj și dacă să fie legați la ochi – înainte de a li se permite să înainteze. După ce ofițerii din ambele tabere au schimbat saluturi, Smîslov a arătat către pachetul cu ambalaj impermeabil adresat general-colonelului Paulus. Ofițerii germani au discutat între ei. Locotenentul a acceptat să-i ducă pe reprezentanții sovietici la comandantul regimentului. Legăturile negre pentru ochi primite cu o zi înainte de la intendentul frontului fuseseră înapoiate împreună cu steagul alb, așa că au fost nevoiți să improvizeze altele din batiste și curele. Tot ceea ce a putut să dea Siderov a fost bluzonul costumului de camuflaj de iarnă și când acesta i-a fost înfășurat pe cap, soldații ce urmăreau scena de la intrarea în buncăre au izbucnit în râs. „Beduin! Beduin!“ i-au strigat ei.

Locotenentul l-a condus pe Diatlenko ținându-l de mână. După câțiva pași, a întrebat, „cu zâmbet în glas“, ce scria în mesajul către Paulus. „Să capitulăm?“

„Nu am ordin să știu“, i-a răspuns Diatlenko, folosind formula armatei țariste. Au schimbat subiectul.

„Spune-mi, te rog“, i-a spus locotenentul, „dacă este adevărat că un scriitor german pe care îl cheamă Willi Bredel este la Platonovski? Se adresează soldaților mei la radio de vreo zece sau chiar paisprezece zile. A făcut un apel la ei să se predea și s-a jurat că viețile lor vor fi cruțate. Soldații mei au râs, bineînțeles, de el. Dar a fost el cu adevărat acolo? Era clar după accent că era din Hamburg. Așadar, a fost el cu adevărat sau era doar o înregistrare?“

Diatlenko ar fi vrut să-i răspundă. Bredel era într-adevăr unul din germanii care lucrau pentru secția lui și se înțelegea bine cu el. Dar dacă îi dădea un indiciu, locotenentul ar fi înțeles imediat care era „slujba lui adevărată“. În ultimul moment s-a produs un incident. Gheața pe care mergeau nu era peste tot netedă din cauza focului de artilerie, iar în unele locuri era lustruită după ce se trecuse pe ea de atâtea ori cu bocanci înfășurați în zdrențe. Diatlenko a alunecat și a căzut, trântindu-l și pe locotenent. Smîslov, auzind zgomot, a țipat alarmat. Diatlenko l-a liniștit pe Smîslov și i-a cerut scuze locotenentului. Nu

s-a temut că ar fi fost vorba de o cursă. „Îmi trecuseră prin mână cam o mie de prizonieri până atunci“, avea el să scrie ulterior. „Le cunoșteam psihologia destul de bine și știam că oamenii aceștia nu-mi vor face nici un rău.“

Soldații germani care au venit să-i ajute să se ridice au alunecat la rândul lor, făcând o grămadă informă de trupuri. Diatlenko a comparat-o cu un joc ucrainean de copii, un fel de lapte gros, care se chema „Grămăjoara e prea mică, să sară cineva deasupra“.

Locotenentul nu contenea cu întrebările, când a fost reluat drumul cu ochii legați, revenind apoi la Bredel. Diatlenko a fost oarecum sincer, dar nu de tot. A spus că numele îi era cunoscut și că îi citise o parte din cărți. În cele din urmă, locotenentul l-a avertizat că urmau câteva trepte.

Cei trei soli s-au trezit, după ce li s-a scos legătura de la ochi, într-un buncăr bine construit cu pereții captonați cu trunchiuri de copac. Diatlenko a observat doi saci cu cereale cenușii stricate, pe care încercau să le usuce. „Așa vă trebuie, șerpilor“, a gândit Diatlenko. „Ați ars silozul de la Stalingrad și acum trebuie să scoto-ciți prin zăpadă după mâncare.“ A mai observat ilustratele colorate și decorațiunile de Crăciun rămase la locul lor.

Ofițerul superior german a intrat și a vrut să știe care era autoritatea care îi trimisese în misiune. „Statul-Major al Comandamentului Suprem al Armatei Roșii“, a răspuns Diatlenko. Ofițerul superior a părăsit buncărul, probabil pentru a vorbi la telefon. În timpul absenței colonelului, ofițerii germani și Diatlenko au vorbit despre sărbătorirea Crăciunului. Apoi au discutat despre pistoale și germanii au admirat Tokarevul lui Diatlenko. L-a predat imediat când solii sovietici și-au dat seama jenați că, în conformitate cu convenția internațională, ar fi trebuit să nu ia cu ei armele personale.

Pentru a menține atmosfera cordială, Siderov a deschis un pachet de țigări „Lux“ – pe care Diatlenko le numea „țigări de general“ – pachet care i se dăduse special pentru a-i impresiona pe germani. „Plin de demnitate, Siderov a oferit pachetul germanilor ca și cum fuma întotdeauna cele mai bune țigări și nu mahorcă.“ L-a rugat pe Diatlenko să le spună că acesta era cel de-al treilea război al lui: a

luptat în „războiul imperialist, în războiul civil și acum în marele război patriotic“. Diatlenko se aștepta să adauge „împotriva invadatorilor fasciști“, dar Siderov a zâmbit și a spus: „Și în toate aceste trei războaie, nu am avut niciodată prilejul să vorbesc cu un inamic atât de pașnic.“ Ofițerii germani au fost de acord și au adăugat că această mică adunare era constituită din cei mai pașnici oameni de pe întreg frontul. Conversația s-a întrerupt apoi. În tăcerea care a urmat, au auzit focuri puternice. Rușii au fost îngroziți. Unul dintre germani s-a repezit afară din buncăr să vadă ce se întâmplă. S-a întors acuzând: „Au fost ai voștri.“ Din fericire, focul s-a oprit curând. (Solii aveau să afle ulterior că bateriile de antiaeriană rusești nu au putut rezista tentației să tragă atunci când deasupra capului lor au apărut avioanele de transport germane.)

Tensiunea creștea în lunga așteptare a colonelului. Când acesta s-a întors, le-a spus rușilor că o mașină de comandament a fost trimisă de la Statul-Major al Armatei 6. Avea, după spusele lui Diatlenko, „o cu totul altă expresie – ca de câine bătut“. Ofițerii inferiori, ghicind ce se întâmplase, s-au ridicat în picioare „ca și cum urma să se pronunțe o sentință împotriva tuturor“.

„Mi s-a ordonat“, le-a spus colonelul rușilor, „să nu vă duc nicăieri, să nu vă însoțesc, să nu primesc nimic de la voi, doar să vă leg la ochi din nou, să vă conduc înapoi, să vă returnez pistoalele și să vă garantez securitatea.“

Diatlenko a protestat cât se poate de volubil. A propus, deși era împotriva instrucțiunilor primite, să dea pachetul învelit în hârtie impermeabilă unui ofițer special autorizat în schimbul unei recipise.

„Am ordin să nu iau nimic de la voi“, a replicat colonelul german.

„Atunci vă rugăm să scrieți pe pachet, că, în conformitate cu ordinele primite de la eșalonul superior, refuzați să acceptați scrisoarea adresată comandantului dumneavoastră.“ Colonelul n-a vrut nici măcar să atingă pachetul. Nu mai era nimic de făcut, au conchis Smîslov și Diatlenko, decât să se lase legați din nou la ochi și să fie escortați înapoi. Același locotenent de la venire l-a condus pe Diatlenko și la plecare.

„Câți ani ai?“ l-a întrebat Diatlenko în șoaptă după ce au pornit.

„Douăzeci și patru“, i-a răspuns acesta. Erau de vârste apropiate.

„Acest război dintre popoarele noastre este o gravă greșeală“, i-a spus Diatlenko după o scurtă pauză. „Se va încheia mai devreme sau mai târziu și mi-ar plăcea să ne întâlnim în ziua aceea. Ce zici?“

„Nu mai am loc pentru iluzii în suflet“, i-a spus locotenentul german, pentru că, înainte de sfârșitul lunii, și tu, și eu vom fi morți.“

„Voi, germanii, chiar credeți“, a spus Diatlenko, „că Rusia vă va lăsa să petreceți o iarnă pașnică în buncăre calde?“

„Nu, era de presupus din experiența iernii trecute că veți lansa o ofensivă. Dar nimeni nu se aștepta să fie la o astfel de scară sau în modul acesta.“

„Mi-ai spus mai devreme că soldații voștri râd de apelurile lui Willi Bredel.“ Din curiozitate profesională, Diatlenko nu a putut rezista tentației de a ignora instrucțiunile primite referitoare la evitarea unor subiecte curente. „Dar nu a avut el oare dreptate când a vorbit de situația voastră disperată? Nu au fost serioase apelurile lui?“

„În tot ceea ce spus a avut dreptate“, a replicat locotenentul. „Dar nu uita un lucru. Când se desfășoară un război între două concepții despre lume, este imposibil să convingi soldații inamici aruncând vorbe peste liniile frontului.“

Ajungând la tranșee, celor trei ofițeri ruși li s-au scos legăturile de la ochi. Li s-au înapoiat pistoalele și costumele de camuflaj. Cele două grupuri de ofițeri s-au așezat unul în fața celuilalt și s-au salutat, apoi rușii, sub steagul lui Siderov, s-au reîntors „prin întinderea albă și tăcută la generalul Vinogradov care îi aștepta tot lângă tancul ars“.

Vinogradov i-a condus înapoi la *balka*. Comandantul diviziei de cercetare nu a pierdut nici o clipă. „Siderov“, a spus el, „desenează-mi urgent o hartă cu lucrările lor de apărare. Ceilalți doi soli i-au urmat într-un buncăr săpat într-o margine a gropii și au privit cum „bătrânul care a vorbit atât de pașnic cu inamicul“ desena perfect o hartă a punctelor lor de tragere. „Nu știu dacă nu primise

această misiune de la bun început“, scria după aceea Diatlenko, „sau dacă era doar o îndemânare a lui, dar s-a dovedit că își amintea totul.“ Diatlenko și Smîslov s-au întors apoi, cu cei doi generali, la Cartierul General cu mașina de comandament Willy, „triști și obosiți“ pentru că misiunea lor fusese un eșec și pentru că mulți oameni aveau să moară fără rost.

Note

¹ Kurt Reuber, scrisoare, 25 decembrie 1942, citată în Bähr și Bähr, p. 195.

² 24 decembrie 1942, BA-MA, N395/12.

³ Kurt Reuber, scrisoare, 25 decembrie 1942, citată în Bähr și Bähr, p. 195.

⁴ Walter Kuber, „Von Weinachten 1942 bis zu meiner Gefangennahme am 31.1.1943“, în Beck, p. 193.

⁵ Strecker, citat în Haller, p. 102.

⁶ Heinrich Simonmeier, Uffz. raport, 29 iulie 1942, BA-MA, RH27-16/43.

⁷ BA-MA, RH20-6/236.

⁸ BA-MA, RH20-6/240.

⁹ Oberstabarz dr. Carl Otto Mrackstadt, citat în Schneide-Janessen, p. 146.

¹⁰ Scrisoare, 28 decembrie 1942, citată în Paulus, p. 89.

¹¹ Dmitri Venkutov către soția lui, 24 decembrie 1942, AMPSB 11480.

¹² 24 decembrie 1942, AMPSB 739/13529.

¹³ Toepke, p. 83.

¹⁴ Hptm. dr. Czygan, 8 ianuarie 1943, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 205.

¹⁵ BA-MA, RH20-6/237.

¹⁶ Adam, *Der schwere Entschluss*, p. 264.

¹⁷ Dohna-Schlobitten, discuție, 16 octombrie 1995.

¹⁸ BA-MA, RH19 VI/7, p. 59 și BA-MA, RH19 VI/8, p. 38.

¹⁹ Uffz. Hans Urban, BA-MA, RW4/ v. 264, pp. 88–91.

²⁰ 31 decembrie 1942, BA-MA, RH20-6/240, p. 119.

²¹ Daniels către soția lui, 1 ianuarie 1943, BA-MA, N395/12.

²² Scrisoare, 9 ianuarie 1943, Shindel, p. 45.

²³ AMPSB N45079A.

²⁴ BA-MA, RH20-6/236.

²⁵ BA-MA, RH20-6/236.

²⁶ BA-MA, RW4/ v. 264.

²⁷ Strecker, Haller, p. 102.

²⁸ BA-MA, RH20-6/240, pp. 77, 86.

²⁹ Wallrawe, RH27-16/43.

³⁰ V. Barsov, scrisoare din 9 ianuarie 9143, Shindel, p. 45.

³¹ Max Plakolb, ÖstA-KA B/1540.

³² BA-MA, RH20-6/244D.

³³ *Opolchentsy v boyakh za Rodinu...*, p. 15

³⁴ Jukov, *Kakim my ego pomnim*, p. 245.

³⁵ Mareșal N.N. Voronov, „Operațiunea Inelul“, *Voenna istoricheskii jurnal*, 5 & 6, 1962.

³⁶ Martin Fiebig, 1 ianuarie 1943, citat în Kempovski (ed.), *Dar echolot...*, vol. 1, p. 24.

³⁷ Diatlenko, MSS.

³⁸ TAMO 226/335/7, p. 233.

³⁹ Diatlenko, MSS.

PARTEA A CINCEA

ÎNFRÂNGEREA ARMATEI 6

Podul aerian

„Plafonul de nori era foarte jos“, scria Hans Dibold, medic în Divizia 44 infanterie, „aproape că ne atingea capetele. În acel nor, motorul unui avion de transport se tânguia nefericit.“¹

Termenul de „pod aerian“ era arareori folosit în teatrul de operațiuni. Ideea unei legături permanente peste capetele rușilor îi încânta pe cei ce se hrăneau cu iluzii privind hărțile și diagramele la Berlin și la Rastenburg. Hitler putea oricând să ceară informații, așa că fiecare general și ofițer de stat-major, disperat să aibă cifre pe care să le raporteze, îi bătea la cap pe comandanții aerodromurilor să le pună la dispoziție ultimele statistici și dovezi de acțiune. Această ingerință obsesivă nu făcea decât să înrăutățească lucrurile. Generalii Luftwaffe din Germania s-au repezit să se conformeze deciziei Führer-ului de a reproviziona Armata 6 pe calea aerului, alocând avioane total nepotrivite precum Ju-86, un aeroplan folosit pentru instruirea piloților, doar pentru ca numărul lor să pară suficient. Până și folosirea planoarelor a fost luată în considerare până când cineva a spus că avioanele rusești de vânătoare le vor distruge imediat.

Și comandanții bazelor aeriene din spatele frontului au provocat haos, când au trimis avioane Junker 52 înainte ca acestea să fie adaptate operațiunilor de iarnă, doar ca să arate că reacționau imediat la chemarea Führer-ului. Numeroasele avioane de transport care

soseau fără avertizare au provocat debandadă, mai ales din cauza faptului că nu se formase o grupare operativă de aprovizionare pe calea aerului care să preia controlul operațiunilor. La sfârșitul lunii noiembrie, generalul Fiebig și personalul Corpului 8 aerian au preluat această responsabilitate și situația s-a îmbunătățit mult, deși lacunele fundamentale ale proiectului îl condamnaseră la eșec de la bun început.

Generalul von Richthofen avertizase că vor avea nevoie de șase aerodromuri de dimensiuni normale în interiorul încercuirii, nu doar de unul singur, și de personal calificat de dirijare la sol. Temerile sale în legătură cu lipsa de piste aveau să se justifice curând când condițiile meteorologice au devenit nefavorabile. Cea mai bună zi a fost 19 decembrie, când 154 de avioane au aterizat cu 289 de tone, dar asemenea zile bune de zbor au fost foarte rare. Vremea nu era singura problemă. Aerodromul de la Pitomnik atrăgea întreaga atenție a inamicului, astfel încât avioanele lovite sau prăbușite îl făceau neoperațional pentru scurte perioade de timp. Carcasele lor de metal arse erau scoase în zăpadă, lângă piste, formând „un cimitir de aparate foarte întins”². Aterizarea pe timp de noapte era de două ori periculoasă. Bateriile antiaeriene de la Pitomnik trebuiau să mențină un echilibru aproape imposibil. Trebuiau să folosească proiectoare pentru depistarea bombardierelor de noapte sovietice, dar baza fasciculului lor de raze oferea o țintă artileriei rusești.

Echipajele Luftwaffe acționau sub o presiune intensă. „Echipajele tinere și neexperimentate au fost serios zguduite”³ de priveliștile de la Pitomnik, mai ales de condiția mizerabilă a răniților care așteptau lângă pistă să fie evacuați, de grămezile de cadavre înghețate, lăsate acolo de spitalul de campanie pentru că solul era prea înghețat ca să le poată îngropa.

Oricât de recunoscătoare ar fi fost Armata 6 pentru eforturile depuse de Luftwaffe, exasperarea era inevitabilă. Când a fost deschis un transport și s-a constatat că nu conținea decât măghiran și piper, locotenent-colonelul Werner von Kunowski, intendentul-șef al Armatei 6, a explodat: „Ce tâmpit a răspuns de această

încărcătură?”⁴ Un ofițer de lângă el a spus în glumă că cel puțin piperul putea fi folosit în lupta corp la corp.

După atacul sovietic de la Taținskaia, flota de transport a fost mult redusă, lăsând o bază mult mai mică de unde avioanele în stare de funcționare puteau fi trimise în misiune. De asemenea, noua aerobază Ju-52 de la Salsk, aflată la peste 300 de kilometri de Pitomnik, se apropia de distanța maximă la care acțiunile aviației sunt asigurate cu mijloacele bazei aeriene, așa că orice avion ale cărui motoare foloseau petrol nu putea fi utilizat. În disperare de cauză, unele din cele mai mari avioane cu patru motoare ale Luftwaffe – Focke-Wulf 200 Condor, care putea lua până la șase tone, și Junker 290, care se putea descurca cu o încărcătură de până la zece tone – au fost puse la dispoziție, dar erau vulnerabile și le lipsea soliditatea bătrânului trimotor „Tante Ju”. După ce Salsk a fost amenințat, la mijlocul lunii ianuarie, aparatele Ju-52 rămase au fost mutate către nord-vest la Zverevo, la nord de Șahti. Acest nou aerodrom avea doar o pistă acoperită cu zăpadă într-un teren agricol deschis. Nu existau nici un fel de amenajări, așa că personalul de la sol, controlorii de zbor și echipajele locuiau în igluuri și în corturi.

Înghețul a devenit o problemă din ce în ce mai mare în aer, în timp ce la sol, motoarele porneau din ce în ce mai greu. Căderile masive de zăpadă au dus adesea la închiderea bazelor, deoarece fiecare avion trebuia să fie destroyed. La Zverevo existau foarte puține mijloace de apărare antiaeriană, iar pe 18 ianuarie, avioanele de vânătoare și bombardierele sovietice, venind în optsprezece valuri în cursul zilei, au reușit să distrugă cincizeci de aparate Junker-52 aflate la sol. Aceasta a fost una din puținele operațiuni cu adevărat eficiente ale aviației Armatei Roșii, ai cărei piloți încă nu aveau încredere în ei.

Richthofen și Fiebig știuseră de la bun început că nu aveau de ales decât să facă tot ceea ce se putea pentru o misiune condamnată din fașă. Se așteptau la înțelegere puțină de sus. „Încrederea în conducerea noastră a scăzut rapid zub zero”⁵, i-a spus Richthofen, pe 12 ianuarie, generalului Jeschonnek, comandantul Luftwaffe. O săptămână mai târziu, auzind că Göring i-a spus lui Hitler că situația

aprovizionării la Stalingrad „nu este atât de proastă“, Richthofen a consemnat în jurnalul său: „În afară de faptul că i-ar face bine să petreacă ceva timp în încercuire, nu pot decât să presupun că rapoartele mele ori nu sunt citite, ori nu sunt crezute.“

În timp ce Göring nu făcea nimic pentru a-și potoli pofta de mâncare, generalul Zeitzler, într-un gest de solidaritate cu trupele înfometate de la Stalingrad, și-a redus rația la nivelul celorlalți. Potrivit lui Albert Speer, a pierdut vreo treisprezece kilograme în două săptămâni. Hitler, informat în legătură cu dieta acestuia de Martin Bormann, i-a ordonat lui Zeitzler să revină la rația normală. Ca o concesie, a interzis șampania și coniacul la Cartierul General al Führer-ului „în onoarea eroilor de la Stalingrad“⁶.

Majoritatea civililor din Germania nu știau cât de aproape se afla Armata 6 de înfrângerea totală. „Sper că veți rupe curând încercuirea“⁷, scria, la mijlocul lunii ianuarie, o tânără unui soldat, prietenul ei prin corespondență, „și când veți face acest lucru, ți se va da imediat o permisie.“ Chiar și liderul partidului nazist din Bielefeld îi scria la mijlocul lui ianuarie generalului Edler von Daniels pentru a-l felicita pentru nașterea copilului său, pentru Crucea Cavalerilor și pentru avansarea în grad, spunându-i că de-abia așteaptă să-l „vadă curând înapoi printre noi“⁸.

Atmosfera de irealitate pătrunsese în cele mai înalte cercuri guvernamentale de la Berlin. Speer, profund deranjat de situația de la Stalingrad, a însoțit-o pe soția sa, „care, ca toată lumea, nu suspecta nimic de nestăpânit“⁹, la un spectacol de operă, cu *Flautul fermecat*. „Dar, stând în loja noastră, în acele fotolii moi, printre spectatorii îmbrăcați festiv, nu m-am putut gândi decât la faptul că același gen de lume se afla la Opera din Paris, atunci când Napoleon se retrăgea din Rusia, și soldații lui îndurau aceleași suferințe ca propriii noștri soldați.“ Speer s-a întors apoi la minister, căutând uitarea în muncă, și a încercat să-și reprime „îngrozitorul sentiment de vinovăție“ față de fratele său, soldat în Armata 6 la Stalingrad.

Părinții lui Speer îl sunaseră de curând cuprinși de panică. Tocmai auziseră că mezinul lor, Ernst, zăcea „într-un spital primitiv de campanie“, într-un staul, „aproape fără acoperiș și fără pereți“,

suferind de icter, având febră, picioarele umflate și dureri de rinichi. Mama lui Speer a îngăimat printre hohote de plâns: „Nu-i poți face așa ceva.“ Iar tatăl său i-a spus: „Este imposibil ca tu, dintre toți oamenii, să nu poți face ceva pentru a-l scoate de acolo.“ Sentimentul de neputință și de vinovăție al lui Speer era agravat și de faptul că, cu un an în urmă, conformându-se ordinului lui Hitler ca funcționarii superiori să nu facă uz de influență în beneficiul rudelor lor, l-a mințit pe fratele său promițându-i că-l va transfera în Franța imediat după încheierea campaniei. Acum, în ultima sa scrisoare de la Stalingrad, Ernst îi spusese că nu poate suporta să vadă cum ceilalți pacienți mor în spitalul de campanie. S-a alăturat camarazilor săi de pe linia frontului în ciuda membrelor sale grotesc de umflate și a slăbiciunii sale vrednice de milă.

În interiorul încercuirii, în timp ce Armata 6 aștepta ofensiva finală a rușilor, se zvonea nu numai că s-ar apropia un corp SS de tancuri, pe care Hitler îl promisese încă de la mijlocul lui ianuarie, dar și că o divizie aeropurtată va fi trimisă pentru a le întâri apărarea.

Unele zvonuri nu aveau însă nici un fel de legătură cu realitatea. Spiritele mai întunecate pretindeau că Armata 4 tancuri ajunsese până la vreo douăzeci de kilometri de liniile lor, dar că Paulus îi spusese generalului Hoth să nu mai avanseze nici un pas. Unii soldați aveau să creadă chiar mai târziu că Paulus, făcând un târg secret cu rușii, a fost cel care i-a trădat. Potrivit unei alte povești, „rușii au emis un ordin ca oricine care împușcă un pilot german [capturat] să fie sever pedepsit, pentru că, ducând o mare lipsă de echipaje, aveau nevoie de el pentru a pilota avioanele de transport în zonele cele mai îndepărtate din spatele frontului“¹⁰.

Zvonurile se răspândeau mai ales în comunitățile mai puțin obișnuite, fie în baracamentele din jurul aerodromurilor sau în adăposturile săpate în *balka* în mijlocul stepei, grupate ca niște sate primitive. Dacă aveau vreun lemn să-l ardă în sobele mici din buncăr, fumul ieșea prin coșurile improvizate din cutii de conserve îndesate una într-alta. Scândurile puse peste potecile noroioase,

mesele, chiar și priciurile erau folosite ca lemne de foc, după ce murea câte unul din ei. Singurul înlocuitor de căldură era atmosfera îmbâcsită, creată de oamenii înghesuiți unul într-altul sub câte o prelată, dar și așa tremurau tot timpul. Căldura insuficientă nu făcea decât să „activeze“ păduchii, înnebunindu-i pe bieții oameni din cauza mâncărimei. Adesea dormeau câte doi pe un prici cu pătura trasă peste capete într-o încercare disperată de a se încălzi reciproc. Rozătoarele s-au înmulțit rapid, hrănindu-se cu cai și oameni morți. În stepă, șoarecii căutau cu voracitate de mâncare. Un soldat a spus că șoarecii îi „mâncaseră două degete înghețate de la picioare“¹¹, în timp ce dormea.

Când soseau rațiile, pe o sanie trasă de un cal lihnit de foame, figuri înțepenite, dizgrațioase, înfășurate în zdrențe, apăreau ca să afle ultimele zvonuri. Nu exista combustibil cu care să topească zăpada pentru a avea cu ce se spăla sau bărbieri. Chipurile lor cu obrajii supti erau ca de ceară și nebărbierite, cu bărbi jalnic de răvășite din cauza lipsei de calciu. Aveau gâturile subțiri și sfrijite ca de moși. Pe trupurile lor mișunau păduchii. O baie și lenjerie curată erau un vis tot atât de îndepărtat ca o masă bună. Rația de pâine ajunsese acum sub 200 de grame pe zi și, uneori, chiar sub 100 de grame. Carnea de cal adăugată la *Wassersuppe* provenea din surse locale. Carcasele erau menținute proaspete de ger, însă temperatura era atât de scăzută, încât carnea nu putea fi tranșată cu cuțitul. Doar ferăstraiele geniștilor făceau față acestei operațiuni.

Frigul și foamea făceau ca soldații, când nu erau în posturile de pază, să zacă în adăposturi, conservându-și energia. Buncărul era un refugiu pe care nu se îndurau să-l părăsească. Adeseori, mințile lor erau opace pentru că răcirea sângelui le încetinea atât activitatea fizică, cât și pe cea mentală. Cărțile treceau din mână în mână până când se ferfeniteau sau erau pierdute în noroi sau în zăpadă, dar acum puțini aveau destulă energie ca să mai citească. Tot astfel, ofițerii Luftwaffe de pe Aerodromul Pitomnik renunțaseră la șah în favoarea unui joc de cărți, „Scart“, deoarece le era greu să se mai concentreze. În multe cazuri, mâncarea insuficientă nu ducea la

apatie, ci la iluzii demente, precum cele ale misticilor antici, care auzeau voci din cauza malnutriției.

Este imposibil de estimat numărul sinuciderilor sau al deceselor provocate de stresul de luptă. Exemplele din alte armate, așa cum am mai menționat, cresc dramatic atunci când soldații sunt izolați și nici o armată nu a fost complet împresurată ca Armata 6 la Stalingrad. Oamenii delirau pe paturile de campanie sau zăceau urlând. Mulți, după un acces maniacal de activitate, trebuiau ținuti cu forța de mâini și de picioare sau pocniți de camarazii lor, până leșinau. Unii soldați se temeau de căderile nervoase și de nebunia altora de parcă ar fi fost contagioase. Dar cel mai alarmați erau când vreun camarad avea nările dilatate și buzele vinete, iar albul ochilor devenea roz. Teama de tifos părea ciudat de atavică, de parcă ar fi fost vorba de ciuma medievală.

Sentimentul iminenței morții părea să stimuleze conștiința a tot ce erau pe cale să piardă. Bărbații mai duri visau cu înfrigurare scene de acasă și plângeau în tăcere, gândindu-se că nu-și vor mai vedea niciodată soția și copiii. Persoanele mai meditative își reexaminau amintirile sau studiau cu interes sporit lumea înconjurătoare, în special pe camarazii lor. Unii rămăseseră suficient de emotivi ca să le plângă de milă cailor înfometați care rodeau disperați câte o bucată de lemn.

În primele șapte sau zece zile din ianuarie, înainte de lansarea ofensivei sovietice, oamenii nu au lăsat să se vadă, în scrisorile către casă, starea jalnică în care se aflau. „Am primit un sfert de litru de vodcă și treisprezece țigări de Anul Nou“¹², scria un soldat pe care îl chema Willy părinților săi într-o scrisoare care nu le-a parvenit niciodată, „dar toată mâncarea pe care am căpătat-o astăzi a fost o felie de pâine. Nu v-am dus dorul niciodată atât de mult ca astăzi când cântam cu toții *Wolgalied*. Stau aici ca într-o colivie – nu din aur, ci făcută de încercuirea rusească.“ Numeroși soldați mergeau cu camuflarea adevărului și mai departe. „Nu putem conta decât pe faptul că va veni curând primăvara“¹³, scria acasă soldatul Seppel. „Vremea continuă să fie proastă, dar principalul lucru e să fim sănătoși și să avem o sobă bună. Sărbătorile de Crăciun au trecut cu

bine.“ Alții, totuși, nu au încercat să-și ascundă sentimentele: „Singurul lucru ce mi-a mai rămas este să mă gândesc la voi trei“¹⁴, scria un soldat soției și copiilor lui.

Unii, încercând cu disperare să găsească o modalitate de a scăpa de acolo, s-au gândit la automutilare. Cei care chiar o făceau nu riscau să fie executați. Chiar dacă nu ridicau suspiciuni, riscau să moară din cauza rănii. O rană ușoară la nivelul musculaturii nu era suficientă pentru a fi evacuat. O împușcătură în mâna dreaptă era prea evidentă și, rămânând atât de puțini soldați în linia întâi, rana trebuia să-i incapaciteze dacă voiau să fie scoși din serviciul activ. Dar, după începerea ofensivei finale sovietice, chiar și „o rană ușoară care stânjenea mișcarea însemna practic moartea“¹⁵.

De la începutul lui ianuarie, un număr tot mai mare de soldați s-au predat fără rezistență sau chiar au dezertat la inamic. Dezertorii erau mai ales infanteriștii, în parte pentru că aveau mai multe prilejuri. Au fost și cazuri de ofițeri și de soldați care au refuzat evacuarea, din bravură sau dintr-un simț aproape obsesiv al datoriei. Locotenentul Löbbecke, comandantul unei companii de tancuri din Divizia 16 tancuri, își pierduse un braț în luptă, dar a continuat să-și îndeplinească obligațiile fără să-și trateze cum trebuie rana. Comandantul său de divizie nu a reușit să-l convingă să se ducă la spital. În cele din urmă, a dat de el generalul Strecker.

„Cer permisiunea de a rămâne alături de oamenii mei“¹⁶, i-a spus Löbbecke, fără să stea pe gânduri. „Nu-i pot părăsi acum când lupta este atât de disperată.“ Strecker, probabil din cauza mirosului, și-a dat seama că ciotul brațului lui Löbbecke intrase în putrefacție. A fost nevoit să-i ordone să plece din interiorul încercuirii cu un avion la un spital permanent.

Pentru cei cu adevărat incapacitați, singura speranță de evacuare la un spital de campanie era cu o sanie sau cu ambulanța. Șoferii deveniseră deja cunoscuți ca „eroi ai volanului“¹⁷, datorită ratei ridicate de victime înregistrate din rândurile lor. Un vehicul în mișcare – și ambulanțele erau printre foarte puținele cărora li se dădeau carburanți – atrăgea imediat foc de la sol sau atacuri aeriene rusești.

Răniții și bolnavii care se mai țineau pe picioare mergeau singuri prin zăpadă către spatele frontului. Mulți se opreau să se odihnească, dar nu se mai ridicau de jos niciodată. Alții ajungeau, în ciuda rănilor grave sau a degerăturilor avansate. „Într-o zi, cineva a ciocănit la ușa buncărului nostru”¹⁸, își amintea un locotenent de aviație de la Pitomnik. „Afară era un bărbat mai în vârstă, membru al Organizației Todt angajat la repararea drumurilor. Măinile îi erau atât de rău umflate din cauza degerăturilor, încât nu mai avea cum să le mai folosească vreodată.”

Ajungând la spitalul general de lângă aerodrom nu însemna neapărat o garanție de evacuare sau chiar de tratament în corturile mari, neîncălzite. Rănilor și degerăturile constituiau doar o mică parte din activitatea ce amenința să-i copleșească pe medici. Mai erau și epidemia de icter, dizenteria și toate celelalte maladii, agravate de subnutriție și adesea de deshidratare, deoarece nu existau combustibili pentru a se topi zăpada. Răniții erau, în plus, mult mai expuși atacurilor aeriene sovietice decât pe front. „La fiecare jumătate de oră, un avion rusesc ataca aerodromul”¹⁹, avea să relateze un caporal mai târziu. „Mulți camarazi care erau cât pe ce să fie salvați, fiind îmbarcați în avion și așteptând să decoleze, și-au pierdut viața în ultima clipă.”

Evacuarea pe calea aerului a răniților și bolnavilor era tot atât de imprevizibilă ca și sosirea zborurilor de aprovizionare. Trei zile, pe 19 și 20 decembrie și 4 ianuarie, au fost luați peste o mie de fiecare dată, dar, între 23 noiembrie și 20 ianuarie, cifra medie, ținând seama de zilele în care nu au fost posibile zborurile, nu a depășit 417.

Selecția pentru evacuarea cu avionul nu era făcută în funcție de gravitatea rănilor. Nemiloasa triere avea în vedere spațiul disponibil din avion. „Doar cei răniți ușor, cei care puteau să meargă singuri puteau spera să plece”²⁰, relatea un ofițer agent de legătură. „Nu era spațiu disponibil decât pentru circa patru târgi în interiorul unui fuzelaj Heinkel, dar puteau fi înghesuiți aproape douăzeci de răniți care se țineau pe picioare. Așa că, dacă erai lovit serios sau atât de bolnav, încât nu te puteai mișca erai ca și mort.” Putea interveni însă

norocul. Folosindu-și influența, ofițerul a reușit să urce în avion un subofițer de infanterie care zăcea de trei zile în aerodrom cu un glonț în spate. „Nu am știut niciodată cum a reușit acest om să ajungă la aerodrom.“ A mai urcat în avion, în același mod, un alt subofițer, un bărbat mai în vârstă cu febră foarte mare.

Jandarmeria, urâtă de trupe și numită „câinii de lanț“ din cauza zgărzii de metal, atârnată de un lanț, pe care o purtau în jurul gâtului, păzea accesul pe pistă, controlând amănunțit documentele pentru a se asigura că nu treceau cei ce se prefăceau. Cum speranța de a scăpa de acolo scăzuse, în luna ianuarie, recurgeau din ce în ce mai mult la pistoalele-mitralieră pentru a-i ține la distanță pe răniți și pe simulanți.

Mai mulți răniți puteau fi urcați la bordul uriașelor avioane cu patru motoare Focke-Wulf Condor, folosite începând cu a doua săptămână din ianuarie. Dar aceste aparate deveneau foarte vulnerabile când erau supraîncărcate. Un sergent din Divizia 9 antiaeriană urmărea huruitul accelerației unui Condor, la bordul căruia fuseseră urcați doi dintre camarazii săi răniți. Când avionul a urcat după decolare pentru a câștiga înălțime, încărcătura umană neajutorată trebuie să fi alunecat sau să se fi rostogolit către spate, întrucât a văzut coada lăsându-se brusc în jos. Motoarele scrâșneau în timp ce botul era îndreptat aproape vertical spre cer, pentru ca apoi avionul să se prăbușească exact deasupra perimetrului aerodromului, transformându-se într-o minge de foc și făcând un „zgomot asurzitor“²¹.

Soldații de la capătul de vest al încercuirii asistau și ei la transporturile cu Junkere, știind foarte bine că încărcăturile lor grele erau formate din camarazi răniți. Adesea, aceste avioane „nu puteau lua înălțime suficient de repede ca să scape de focul de antiaeriană, fiind sortite să aibă un sfârșit îngrozitor. Am asistat din tranșee, de mai multe ori, la această soartă apocaliptică și am fost foarte, foarte deprimat“²².

În afară de a evacua răniți, curieri și anumiți specialiști, avioanele mai aduceau unii ofițeri și soldați care fuseseră în permisie înainte de închiderea încercuirii. Din cauza cenzurii din

Germania, mulți dintre aceștia aflau ce se întâmplase în timpul absenței lor doar când ajungeau cu trenul la Harkov. Aghiotantul lui Manstein, Alexander Stahlberg, a povestit cum vărul său prin alianță, în vârstă de douăzeci și unu de ani, Gottfried von Bismarck, a sosit la Cartierul General al Grupului de Armate Don, la Novocerkask, pe 2 ianuarie, după ce fusese în permisie de Crăciun acasă, în Pomerania. Primise ordinul de a se duce în interiorul încercuirii cu avionul, acolo unde se afla Divizia 76 infanterie, de care aparținea. Manstein, descoperind acestea, l-a invitat să ia masa cu el pentru a putea vorbi nestingheriți. Atât Manstein, cât și Stahlberg au admirat foarte mult modul în care tânărul, fără să se plângă, a respectat tradiția Regimentului 9 infanterie și s-a întors la o bătălie pierdută nu pentru Hitler, ci din simțul prusac al datoriei. Bismarck a exprimat, totuși, acest lucru în termeni mai puțin glorioși. „Am fost soldat, am primit un ordin și am fost obligat să accept consecințele.”²³

Când s-a întors în interiorul încercuirii pe 9 ianuarie, în ajunul ofensivei sovietice, generalul Hube le-a spus lui Paulus și lui Schmidt că Hitler pur și simplu refuza să admită posibilitatea unei înfrângeri la Stalingrad. Führer-ul nu a ascultat relatările cu privire la condițiile din pungă, dar a încercat să-l convingă că s-ar putea face o a doua încercare de despresurare.

Unii dintre ofițerii lui Hube erau deprimați din cauza faptului că tocmai el se lăsase păcălit de una din manifestările de optimism cuceritor ale lui Hitler – „cura de soare”. „Am fost profund dezamăgit”²⁴, nota ofițerul de cercetare al lui Hube, prințul Dohna, „cât de ușor poate fi convins un militar atât de curajos și de integru.” Alții au auzit că Hube a îndrăznit chiar să-l „sfătuiască pe Hitler să încerce să încheie războiul”²⁵, și atunci când Hube a murit într-un accident de avion în anul următor, s-a răspândit zvonul că s-ar putea să fi fost mâna lui Hitler. Într-un fel, ambele părți au avut dreptate. Când Hube s-a prezentat la Cartierul General al Grupului de Armate înainte de a zbura înapoi spre încercuire, Manstein a fost convins că fusese indus în eroare de una dintre manifestările ostentative de

încredere ale lui Hitler. Pe de altă parte, Manstein a descoperit ulterior că Hube îndrăznise să-i sugereze Führer-ului că ar fi mai bine dacă ar ceda comanda supremă a armatei unui general, pentru a nu avea personal de suferit dacă Armata 6 avea să fie pierdută.

Hube fusese unul din comandanții preferați ai Führer-ului, dar credința evidentă a acestuia că Armata 6 era sortită pieirii n-a făcut decât să confirme suspiciunea lui Hitler că toți generalii erau pesimiști. Paulus a recunoscut acest lucru. A ajuns la concluzia că doar un tânăr combatant cu foarte multe decorații putea corespunde iluziilor romantice ale lui Hitler, fiind astfel într-o poziție mai bună pentru a-l convinge pe acesta să asculte adevărul.

Cel mai bun candidat al lui Paulus pentru această misiune era căpitanul Winrich Behr, a cărui uniformă neagră de tanchist cu Crucea Cavalerilor era cât se poate de nimerită pentru a produce efectul scontat asupra Führer-ului. Iar Behr, care răspundea de actualizarea hărții cu situația de luptă și a tuturor datelor din rapoarte, era unul dintre cel mai bine informați ofițeri de la Statul-Major al Armatei 6.

Behr nu fusese anunțat despre misiunea sa până în dimineața de 12 ianuarie, la două zile după lansarea ofensivei sovietice, astfel încât nu a avut timp nici măcar să ia scrisorile colegilor săi. A împachetat jurnalul de război al Armatei 6 între lucrurile sale pentru a-l pune într-un loc sigur, înainte de a pleca în grabă spre Pitomnik. Pista era sub focul obuzierelor grele și al artileriei. În timp ce Behr alerga către aparatul Heikel 111 în care erau imbarcați răniții, jandarmii înarmați cu pistoale automate trebuiau să țină la distanță alte câteva sute de oameni care se grăbeau, sau se târau, către avion.

Zborul până la Taganrog a durat o oră și jumătate. Spre surpriza lui Behr, era chiar mai frig la Marea de Azov decât la Stalingrad. O mașină de comandament îl aștepta pentru a-l duce la Cartierul General al feldmareșalului Manstein. Acesta a adunat o parte din ofițerii săi și i-a cerut lui Behr să raporteze situația. Behr a făcut o descriere completă: foametea, rata pierderilor umane, epuizarea soldaților, răniții care zăceau în zăpadă în așteptarea evacuării, cu sângele înghețat, lipsa acută de mâncare, de combustibil și de

muniție. După ce și-a terminat prezentarea, Manstein i-a zis: „Să-i spui asta și lui Hitler.”²⁶ A fost comandat un aeroplan pentru a doua zi dimineață care să îl ducă la Rastenburg. Führer-ul îl aștepta.

În dimineața următoare era tot atât de frig, deși soarele strălucitor dădea o impresie falsă de căldură. La aerodrom, ofițerul Luftwaffe căruia i se ordonase să-l ducă pe Behr în Prusia Orientală nu și-a pus mănuși când a ieșit să încălzească motoarele. Când s-a întors în clădire, i se jupuisse pielea de pe mâini din cauza metalului înghețat. Trebuia găsit alt pilot.

Spre seară, Behr a ajuns în cele din urmă la Bârlogul Lupului. La corpul de gardă i s-au luat cureaua și pistolul. De acolo, a fost escortat până la punctul de comandă unde peste optsprezece luni Stauffenberg avea să aducă servieta plină cu explozivi. Erau prezenți între douăzeci și douăzeci și cinci de ofițeri. După zece minute, s-au deschis ușile și a apărut Hitler. L-a salutat pe tânărul căpitan de tancuri: *Heil Herr Hauptmann! Heil mein Führer!* i-a răspuns Behr înțepenit în poziție de drepți, în uniformă sa neagră, cu Crucea Cavalerilor la gât. Behr știa de la cumnatul său, Nicolaus von Below, aghiotantul Luftwaffe al lui Hitler, care era tactica Führer-ului când o Casandră aducea vești proaste. Încerca întotdeauna să controleze conversația, impunând propria sa versiune asupra evenimentelor, și îl copleșea pe interlocutorul său, care nu cunoștea decât un singur sector al frontului, făcându-l să creadă că știa situația generală. Așa s-a întâmplat și de data aceasta.

Când Hitler a terminat prezentarea planurilor sale pentru Operațiunea Dietrich, un mare contraatac cu divizii de tancuri care să transforme înfrângerea în victorie, i s-a adresat lui Behr: „Herr Hauptmann, când te vei întoarce la generalul Paulus, spune-i acest lucru și că inima mea și speranțele mele sunt în întregime alături de el și de armata sa.” Behr, însă, conștient că aceasta era „șmecheria” lui Hitler, știa că nu trebuia să tacă.

Mein Führer, a răspuns el. „Comandantul meu mi-a ordonat să vă informez asupra situației. Vă rog să-mi permiteți să-mi prezint raportul.” Hitler, în fața atâtor martori, nu l-a putut refuza.

Behr a început să vorbească, iar Hitler, spre surprinderea lui, nu a făcut nici o încercare să-l oprească. Behr nu i-a scutit pe cei prezenți de nici un detaliu, menționând inclusiv numărul din ce în ce mai mare de dezertări ale soldaților germani. Feldmareșalul Keitel, incapabil să suporte atâta franchețe, i-a făcut semn cu pumnul pe la spatele lui Hitler să tacă. Dar Behr a continuat să descrie armata epuizată, aproape moartă de foame și înghețată, copleșită de condițiile neprielnice și nevoită, fără carburanți și fără muniție, să respingă noua ofensivă rusă. Behr știa pe dinafară toate cifrele legate de livrările pe calea aerului. Hitler l-a întrebat dacă statisticile erau corecte și când Behr i-a răspuns afirmativ, Führer-ul s-a întors către un ofițer superior Luftwaffe și i-a cerut să explice discrepanțele între acestea și cifrele raportate.

Mein Führer, i-a răspuns generalul Luftwaffe. „Am aici o listă a avioanelor și a încărcăturilor livrate zilnic.“

„Dar, *Mein Führer*“, l-a întrerupt Behr. „Pentru armată, nu contează câte avioane au fost trimise, ci ceea ce primim. Nu criticăm Luftwaffe. Piloții lor sunt cu adevărat niște eroi, dar nu am primit decât cantitățile pe care le-am enumerat. S-ar putea ca unele companii să fi recuperat câteva canistre și să le fi reținut, fără să anunțe statul-major, dar nici asta nu justifică diferențele.“

Câțiva ofițeri superiori au încercat să devieze criticile lui Behr, punându-i „întrebări idioate“, dar Hitler s-a dovedit surprinzător de îndatoritor, probabil pentru că dorea să pară că apără interesele luptătorilor de la Stalingrad împotriva Statului-Major General. Când Behr a ajuns însă la situația cu care se confrunta Armata 6, Hitler s-a întors spre harta mare plină de stegulețe ca și cum nu se schimbase nimic. Behr știa că acele steaguri, „aceleași de câteva luni“, reprezentau acum „divizii care mai rămăseseră doar cu câteva sute de oameni“. Hitler a recurs din nou la manevra sa de răsturnare a întregii situații printr-o strălucită contralovitură. A spus chiar că întreaga armată SS de tancuri se grupa în jurul Harkovului, gata să execute o lovitură împotriva Stalingradului. Behr știa de la feldmareșalul von Manstein că formațiile SS vor avea nevoie de câteva săptămâni ca să ajungă în est. „Mi-am dat seama atunci că pierduse

contactul cu realitatea. Trăia într-o lume fantezistă de hărți și steaguri.“ Pentru Behr, care fusese un „tânăr ofițer german naționalist“ și entuziast, această revelație a fost șocantă. „A fost sfârșitul tuturor iluziilor mele despre Hitler. Atunci am înțeles că vom pierde războiul.“

Behr nu a fost trimis direct la Stalingrad, așa cum se plănuise. L-a văzut pe Hitler din nou a doua zi la prânz, cu feldmaresalul Milch, căruia i se ordonase să impulsioneze eforturile Luftwaffe de ajutorare a Stalingradului. Behr a fost mai târziu convocat de primul aghiotant militar al lui Hitler, generalul Schmundt, și supus unui interogatoriu lung, dar prietenos. Schmundt, unul dintre cei mai credincioși admiratori ai lui Hitler (avea să moară optsprezece luni mai târziu din cauza bombei lui Stauffenberg), a simțit repede că tânărul ofițer de tancuri își pierduse încrederea. Behr a recunoscut acest lucru deschis, atunci când a fost întrebat. De aceea, Schmundt a decis ca Behr să nu mai fie trimis înapoi la Paulus, ca să nu transmită mai departe îndoielile sale. Behr se va întoarce pe coasta Mării Negre și va lucra acolo la Melitopol, ca membru al noului Stat-Major cu destinație specială ce urma să fie înființat sub comanda feldmaresalului Milch pentru a ajuta fortăreața Stalingrad să reziste până în ultima clipă.

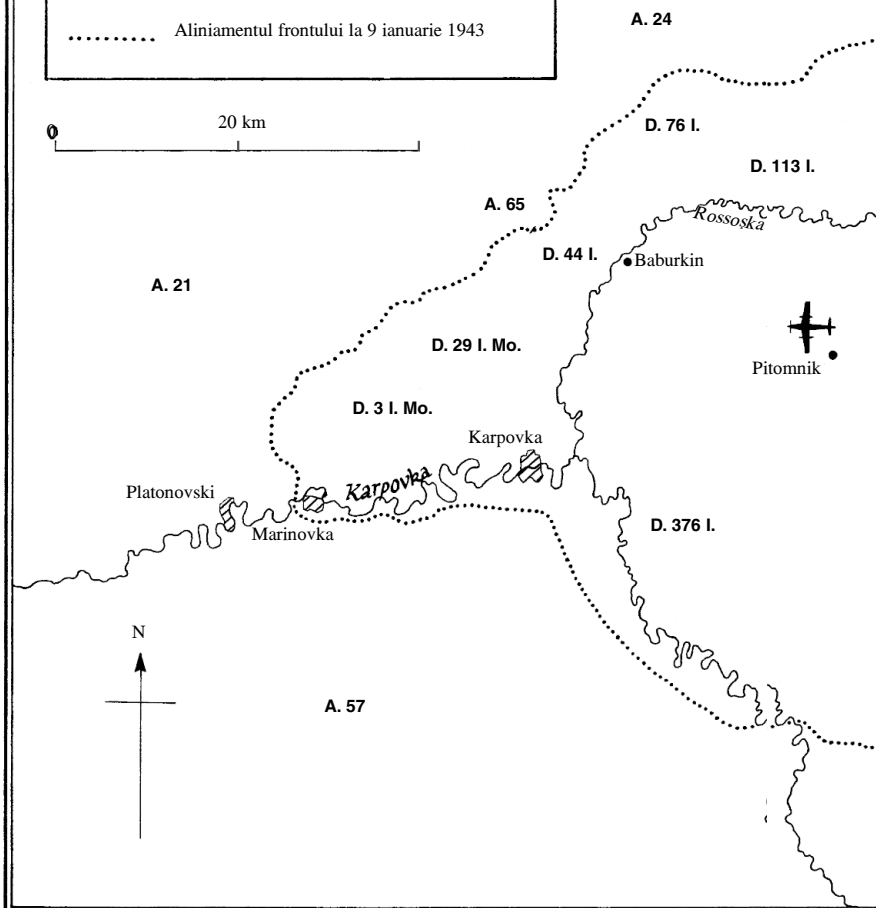
La Rastenburg, generalul Stieff și locotenent-colonelul Bernhard Klamroth, care îl cunoștea bine pe Behr încă dinainte de război, l-au luat deoparte pe acesta și l-au întrebat „codificat“²⁷, dacă n-ar vrea să se alăture mișcării care plănuia să-l elimine pe Hitler. Behr, care de-abia înțelesese adevărul despre conducerea dezastruoasă a lui Hitler, a simțit că nu poate face o întoarcere de 180 de grade. Klamroth a înțeles, dar l-a avertizat să fie prudent față de Manstein. „La masă se arată net împotriva lui Hitler, dar nu face decât să pălăvrăgească. Dacă Hitler i-ar ordona să se întoarcă la stânga sau la dreapta, va face exact așa cum i se spune.“

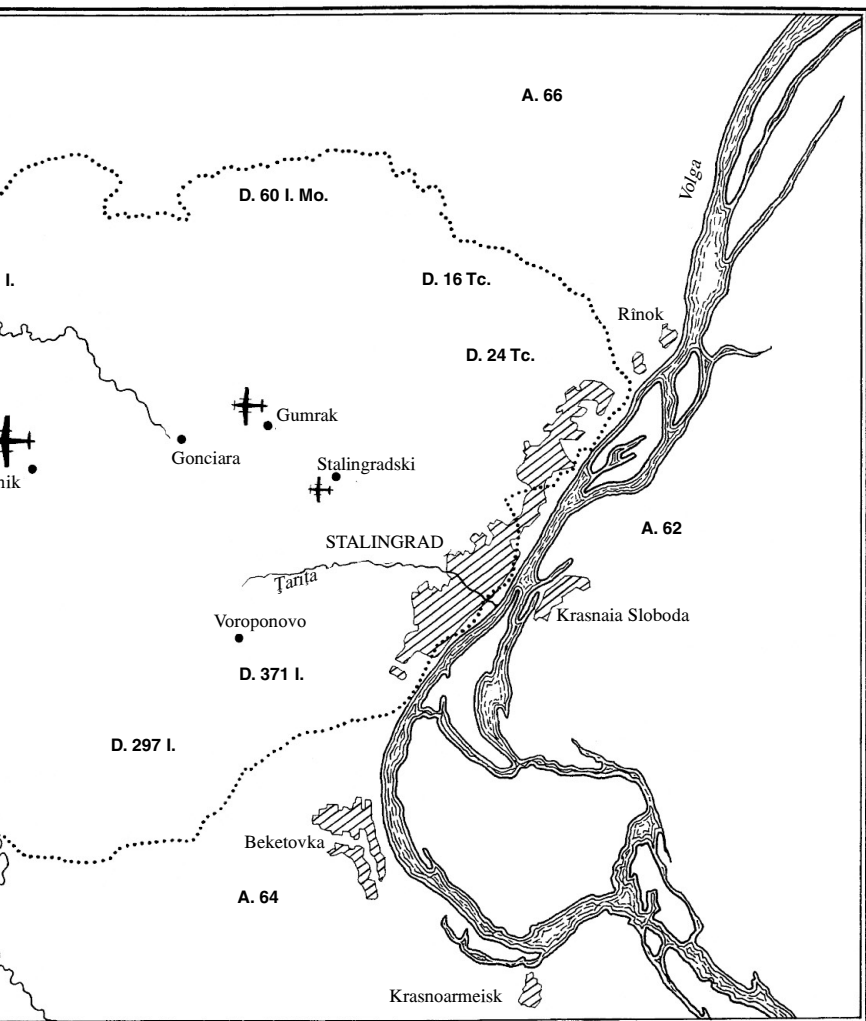
Critica lui Klamroth nu era exagerată. În ciuda totalei lipse de respect față de Führer manifestată în particular, printre subordonații de încredere și deși câinele său ridica laba în chip de salut nazist, Manstein nu dorea să-și pericliteze poziția. În memoriile sale, a

**Harta 6 OPERAȚIA VISCOLUL ȘI
OPERAȚIA MICUL SATURN**

..... Aliniamentul frontului la 9 ianuarie 1943

0 20 km

folosit ceea ce se poate numi un argument de tipul „lovitură pe la spate”: o lovitură de stat ar fi dus la o prăbușire imediată a frontului și la haos în interiorul Germaniei. Făcea încă parte din clasa ofițerilor a căror aversiune antibolșevică fusese plămădită de răzvrătirile și revoluția din 1918. Behr a urmat sfatul lui Klamroth și a fost prudent când s-a prezentat din nou la Grupul de Armate Don.

Teama lui Manstein de Hitler avea să fie demonstrată curând. Discuțiile sincere între ofițerii săi în legătură cu răspunderea pentru dezastrul de la Stalingrad l-au scos din sărite atât de tare, încât a emis un ordin către șeful său de stat-major: „Discuțiile despre răspunderea pentru evenimentele recente trebuie să înceteze”²⁸, pentru „că nu contribuie cu nimic la schimbarea faptelor și nu pot decât să pricinuiască și mai mult rău prin subminarea încrederii.” Ofițerilor li s-a interzis de asemenea ca în corespondența lor să discute despre „cauzele distrugerii Armatei 6”.

Führer-ul dorea acum, indiferent de rezultat, un exemplu eroic pentru poporul german. Pe 15 ianuarie, i-a decernat lui Paulus Ordinul Crucea Cavalerilor cu Frunze de Stejar și a anunțat alte 178 de decorații importante pentru membrii Armatei 6. Mulți dintre cei ce le-au primit nu și-au dat seama că aceste onoruri erau de fapt o sabie cu două tăișuri.

Manstein, pe de altă parte, deși disprețuia motivele lui Hitler, știa că era nevoit să prelungească agonia Armatei 6. Fiecare zi de rezistență îi dădea mai mult timp să aducă cele două armate din Caucaz ca să formeze o linie defensivă. Hitler, printr-una din groțeștiile lui denaturări ale logicii, putea acum să susțină că ordinul dat lui Paulus de menținere a poziției fusese corect.

Nebunia evenimentelor pare să fi devenit contagioasă. Max Plakolb, ofițerul Luftwaffe ce răspundea de radiotelegrafiști la Pitomnik, a înregistrat câteva mesaje ciudate primite de ofițerii superiori germani. Pe 9 ianuarie, ziua expirării ultimatumului sovietic, Plakolb și un alt membru al echipei sale au primit ordinul să iasă cu avionul din încercuire. „Ne-a fost foarte greu să ne luăm rămas-bun

de la cei rămași. Toți au scris câte o scrisoare acasă și ni le-au dat să le luăm cu noi.²⁹ Dar, aproape ca toți cei care au scăpat atunci din pungă, Plakolb a avut impresia că s-a născut a doua oară. „Astfel a devenit data de 9 ianuarie a doua aniversare a zilei mele de naștere.“ Cei care au scăpat aveau totuși să sufere de un fel de vinovăție a supraviețuirii. „N-am mai auzit nimic despre camarazii pe care i-am lăsat acolo.“

Toți cei care aveau ocazia încredințau ultimele scrisori sau lucruri personale, mici, dar importante, camarazilor cărora li se alocase un loc într-un avion. Pianistul comandant de batalion din Divizia 16 tancuri se îmbolnăvisese, așa că dr. Kurt Reuber l-a convins să ia cu el *Madona din fortăreață*. Reuber a reușit chiar să termine o ultimă pictură pentru soția sa, profitând de faptul că plecarea comandantului fusese amânată cu o zi din cauza vremii nefavorabile. Odată cu pictura, i-a trimis și o ultimă scrisoare din Stalingrad. Acum nu mai avea nici un motiv să-i ascundă adevărul. „De-abia dacă ne-a mai rămas vreo șansă pe lumea asta...“³⁰

A trecut ceva timp până când soldații și-au dat seama că poșta distribuită la 22 decembrie era probabil ultima pe care o vor primi de la lumea din afară. Loturi disparate au mai apărut după aceea, unul pe data de 18 ianuarie, dar poșta regulată aeriană a încetat să mai circule efectiv după 13 ianuarie, când li s-a spus soldaților că aveau o ultimă șansă să scrie acasă. Mulți au spus în scrisorile lor că aveau timp doar să „mâzgălească vreo două-trei rânduri“³¹. Așa cum observa un medic în scrisoarea adresată tatălui său, „starea de spirit aici este amestecată. Unii suportă situația foarte greu, alții ușor și cu calm. Este un studiu de caracter interesant“³².

Principalul contrast era între cei care scriau pentru a-și impresiona familia cu simbolism patriotic în legătură cu moartea ce-i aștepta curând și cei care scriau din dragoste. Aceștia din urmă, spre deosebire de naționaliștii înflăcărați, începeau scrisorile cu cât mai multă blândețe: „Poate că aceasta va fi, pentru mult timp de aici înainte, ultima mea scrisoare.“³³

Maiorul von R. îi scria soției sale: „Vei fi întotdeauna primul și ultimul meu gând. Nu mi-am pierdut, bineînțeles, speranța. Cu toate

acestea, lucrurile sunt atât de serioase, încât nu știu dacă o să ne mai vedem vreodată. Oamenii noștri au făcut și mai fac imposibilul. Noi nu putem să fim mai puțin bravi decât ei.”³⁴

„Soartă” pare să fie singurul cuvânt împărtășit de toți în mod egal. „Dragi părinți”, scria un caporal. „Soarta a decis să fie împotri-va noastră. Dacă primiți vestea că am căzut pentru Germania Mare, suportați-o cu curaj. Ca o ultimă dorință testamentară, îmi las nevasta și copiii în grija iubirii voastre.”

Cei mai devotați regimului se concentrau, dându-și mult mai multă importanță, asupra onoarei naționale și a marii lupte, în loc să-și ia rămas-bun de la familiile lor. Scriau despre „lupta decisivă a națiunii germane”³⁵, susținând în continuare că „armele și conducerea noastră sunt cele mai bune din lume”. Într-o încercare de a găsi un sens în acea tragedie grotescă, se încurajau cu ideea că viitoarele generații îi vor vedea drept cei care au apărât Europa de bolșevismul asiatic. „Aceasta este o luptă eroică, pe care nimeni în lume nu a dus-o într-un frig atât de cumplit”³⁶, scria un sergent. „Eroii germani garantează viitorul Germaniei.”

Aceste scrisori nu au fost trimise niciodată. Căpitanul conte von Zedtwitz, șeful cenzurii corespondenței de campanie a Armatei 4 tancuri, a fost însărcinat să citească scrisorile din încercuirea de la Stalingrad, pentru a alcătui un raport despre moralul soldaților și despre sentimentele față de regim. Cu toate că rapoartele sale se străduiau să fie amabile pentru a nu părea defetiste, se pare că Goebbels a ordonat ca această ultimă tranșă de scrisori să fie reținută și distrusă. Citatele de mai sus provin din fragmente copiate de Heinz Schröter, un subofițer căruia Ministerul Propagandei îi ceruse să scrie o epopee a bătăliei*.

Alte scrisori fuseseră interceptate într-un mod total diferit. Generalul Voronov consemna că, pe 1 ianuarie, „am auzit astă-seară că un avion de transport german s-a prăbușit peste pozițiile noastre.

* Cele publicate într-o colecție anonimă, intitulată *Ultimele scrisori de la Stalingrad*, care a produs o puternică emoție la apariția sa în 1945, sunt considerate acum falsuri.

Printre rămășițele aparatului au fost descoperite circa 1 200 de scrisori.³⁷

La Cartierul General al Frontului Don, departamentul condus de căpitanii Zabaștanski și Diatlenko a muncit timp de trei zile, împreună cu toți translatorii disponibili și cu toți „antifasciștii” germani, cercetând sacii poștali. Așa au descoperit scrisori sub formă de jurnal de la generalul Edler von Daniels către soția sa. Potrivit spuselor lui Voronov și ale lui Diatlenko, ultima scrisoare din 30 decembrie dezvăluia numeroase informații despre apărarea slabă a Diviziei 376 infanterie din flancul de sud-vest, care se potriveau cu ceea ce reușiseră anchetatorii NKVD să afle de la prizonieri³⁸.

Până la lansarea ofensivei finale sovietice la 10 ianuarie, principala preocupare a Armatei 6 a rămas aceeași. „Inamicul Nr. 1 este și rămâne întotdeauna foamea!”³⁹ scria un medic. „Dragi părinți”, scria patetic un caporal, „dacă este posibil, trimiteți-mi ceva de mâncare. Mi-e atât de rușine să vă scriu acest lucru, dar nu mai pot suporta foamea.”

Asumându-și mari riscuri, soldații germani au început să se aventureze în zona neutră ca să cerceteze cadavrele soldaților ruși în căutarea unei coji de pâine sau a vreunei pungi cu mazăre uscată, pe care puteau să o fiarbă în apă. Marea lor speranță era să găsească puțină sare, de care organismul lor avea atât de mult nevoie.

Suferințele provocate de foame soldaților germani din Stalingrad erau într-adevăr mari, dar alții pătimeau și mai mult. Cei 3 500 de prizonieri de război sovietici din lagărele de la Voroponovo și Gumrak mureau pe capete. Ofițerii germani au fost profund șocați când au descoperit în ianuarie că prizonierii recuseseră la canibalism⁴⁰, raportând verbal acest lucru. Când trupele rusești au ajuns la aceste lagăre la sfârșitul lunii ianuarie, autoritățile sovietice au pretins că mai rămăseseră în viață douăzeci de oameni din cei 3 500 câți fuseseră inițial.

Imaginile care i-au întâmpinat pe soldații sovietici – dacă ar fi să judecăm după filmul făcut de camerele jurnalelor de actualități aduse urgent la fața locului – au fost cel puțin tot atât de zguduitoare

precum cele văzute atunci când s-a ajuns la primele lagăre naziste ale morții. La Gumrak, Erich Weinert a descris scena: „Într-un șanț, am găsit o grămadă mare de cadavre ale prizonierilor sovietici, aproape fără haine, aproape niște schelete.”⁴¹ Scenele, în special cele din „Kriegsgefangen-Revier“, filmate la Voroponovo au contribuit foarte mult la înăsprirea inimilor Armatei Roșii față de noii învinși.

Multe sute de hiwi atașați încă la diviziile germane mureau și ei de foame. Girgensohn, după ce a făcut o autopsie, i-a spus ofițerului german de serviciu că acel hiwi murise de foame. Diagnosticul „l-a uimit total”⁴². Ofițerul pretindea că hiwi primeau aceleași rații ca și soldații germani.

Mulți erau tratați destul de bine de ofițerii lor germani și există numeroase relatări care demonstrează încrederea reciprocă ce domnea în timpul ultimei bătălii. Pentru ei nu era loc în avioanele care plecau, iar armatele sovietice care executau manevrele de încercuire erau însoțite de trupe NKVD, care de abia așteptau să se ocupe de ei.

Note

¹ Dibold, p. 9.

² Wieder, p. 45.

³ Morzik, p. 188.

⁴ Toepke, p. 69.

⁵ 12 decembrie 1942, Paulus, p. 259, 19 decembrie 1942, p. 260.

⁶ Citat în Sereny, p. 364.

⁷ AMPSB N677.

⁸ BA-MA, N395/13.

⁹ Speer, citat în Sereny, pp. 364–365.

¹⁰ Uffz. Hans Urban, Divizia 389 infanterie, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 89.

¹¹ BA-MA, RW4/ v. 264, p. 93.

¹² AMPSB, necatalogat.

¹³ 26 decembrie 1942, AMPSB N677.

¹⁴ 27 decembrie 1942, AMPSB N45079A.

¹⁵ Kuber, în Beck, p. 195.

¹⁶ Strecker, citat în Haller, p. 104.

¹⁷ Beck, p. 158.

¹⁸ Plakolb, ÖstA-KA B/1540.

¹⁹ Gefr. Joachim Grunow, Regimentul 2 tancuri, raport, 1 august 1943, BA-MA, RH27-16/43.

²⁰ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.

²¹ Hans Schmieder MSS.

²² Siefried Mühler, Divizia 44 infanterie, ÖstA-KA B/1582.

²³ Gottfried von Bismarck, MSS.

²⁴ Dohna-Schlobitten, p. 263.

²⁵ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.

²⁶ Behr, discuție, 25 octombrie 1995.

²⁷ Scrisoare de la Winrich Behr către autor, 26 februarie 1996.

²⁸ Manstein, 25 ianuarie 1943, BA-MA, RH19 VI/12.

²⁹ Max Plakolb, ÖstA-KA B/1540.

³⁰ Reuber, 7 ianuarie 1943, Bähr și Bähr, p. 205.

³¹ BA-MA, RW4/ v. 264, p. 95.

³² 13 ianuarie 1943, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 121.

³³ 13 ianuarie 1943, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 119.

³⁴ 13 ianuarie 1943, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 100.

³⁵ Gefreiter, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 96.

³⁶ 13 ianuarie 1943, BA-MA, RW4/ v. 264, p. 118.

³⁷ Voronov, p. 18.

³⁸ Divizia 376 infanterie, Diatlenko MSS și Voronov, p. 44.

³⁹ BA-MA, RW4/ v. 264.

⁴⁰ Oberstleutnant a.D. Pfeifer, discuție, 20 octombrie 1995, și anonim.

⁴¹ Weinert, p. 122.

⁴² Girgensohn, discuție, 22 aprilie 1996.

„Capitularea nu intră în discuție“

Frontul din stepă a fost relativ liniștit în prima săptămână din ianuarie. În majoritatea timpului, nu se auzeau aproape decât pocnetul înfundat al puștii unui lunetist, răpăitul răzleț al unei mitraliere și şuieratul îndepărtat, în noapte, al unui cartuș de semnalizare: una peste alta, ceea ce un locotenent numea „obișnuita melodie a frontului“¹. După anunțurile radiodifuzate și manifestele aruncate pe 9 ianuarie, soldații germani știau că ofensiva finală era iminentă. Santinelele, tremurând incontrolabil, aveau un motiv și mai puternic să nu doarmă.

Un soldat i-a spus unui preot ce-și făcea rondul, exact înainte de ofensivă: „Încă o bucătică de pâine, Herr Pfarrer, apoi fie ce-o fi.“² Dar rația de pâine tocmai fusese redusă la șaptezeci și cinci de grame. Toți știau că vor fi nevoiți să facă față violentului atac sovietic, slăbiți din cauza foamei și a bolilor și cu puțină muniție, chiar dacă nu înțelegeau prea bine motivul.

Se instalaseră fatalismul – „se vorbea despre moarte ca despre micul dejun“³ – dar și o puternică dorință de a crede. Soldații credeau poveștile despre corpurile SS de tancuri și despre întăririle aduse pe calea aerului⁴. În Divizia 297 infanterie, soldații continuau să fie convinși „că forța de eliberare ajunsese deja la Kalaci... diviziile *Grossdeutschland* și *Leibstandarte*“⁵. Un proiectil de iluminare văzut la vest era imediat interpretat ca un semnal din partea

acestora. Chiar și subofițerii erau dezinformați de superiorii lor, după cum i-a declarat un locotenent NKVD-istului care îl interoga. Chiar și în prima săptămână din ianuarie, comandantul său de regiment din Divizia 371 infanterie continua să le spună: „Ajutorul este aproape.“⁶ Șocul a fost mare când au auzit „din surse neoficiale“ (probabil de la personalul Luftwaffe) despre încercarea nereușită de a-i salva și despre retragerea Grupului de Armate Don către vest.

NKVD-ul, pe de altă parte, a descoperit cu uimire numărul de ruși care luptau pentru germani pe linia frontului la Stalingrad, exceptându-i pe hiwi neînarmați. Relatările germane par să indice cu siguranță că un număr mare de hiwi, atașați la diviziile Armatei 6 din încercuire, luptau acum pe linia frontului. Mulți ofițeri au depus mărturie în privința priceperii și loialității lor. „Deosebit de curajoși au fost tătarii“⁷, raporta un ofițer din zona industrială a Stalingradului. „Ca servanți ai tunurilor antitanc, ce foloseau o armă capturată de la ruși, erau mândri de fiecare tanc sovietic lovit. Acești tipi erau fantastici.“ Grupul de luptă al locotenent-colonelului Măder, având ca bază două regimente de aruncătoare de grenade din Divizia 297 infanterie, în punctul cel mai sudic al încercuirii, avea nu mai puțin de 780 de „voluntari ruși“, aproape jumătate din efectivul său, cărora li se încredințau misiuni importante. O companie de tancuri avea doisprezece ucraineni, care „se descurcau foarte bine“.⁸ Problema lor cea mai serioasă, în afară de lipsa de mâncare, era și criza de muniții. Pentru cele nouă tunuri de câmp ale grupului de luptă fuseseră alocate, în medie, un obuz și jumătate pe zi pentru fiecare tun.

Operațiunea *Kolțo*, Inelul, a început devreme, duminică, 10 ianuarie. Rokossovski și Voronov se aflau la Cartierul General al Armatei 65 când s-a dat ordinul „Foc!“ la radio, la ora 6.05, ora germană. Tunurile bubuiau, săltând pe șasiuri din cauza reculului. Rachetele katiușa șuierau în văzduh, lăsând în urma lor dăre groase de fum. Cele 7 000 de tunuri de câmp, lansatoare și obuziere au continuat timp de cincizeci și cinci de minute ceea ce Voronov a descris ca „un bubuit neîncetat de tunet“⁹.

Fântâni negre au apărut pe întregul întins al stepei acoperit de zăpadă, obliterated peisajul alb. Bombardamentul a fost atât de intens, încât colonelul Ignatov, un comandant de artilerie, a remarcat cu satisfacție amară: „Sunt doar două modalități de a scăpa de un atac de o asemenea anvergură – moarta sau nebunia.”¹⁰ Într-o încercare de a părea nonșalant, generalul Edler von Daniels l-a descris, într-o scrisoare către soția sa, drept „o duminică foarte nepașnică”¹¹. Regimentul de grenadierii din divizia sa din linia întâi nu avea nici un chef de frivolități, fiind foarte vulnerabil în pozițiile pregătite la repezeală în care se afla. „Rezervele de muniție ale inamicului”¹², scria comandantul lor, „erau atât de uriașe, încât nu mai trecusem niciodată prin așa ceva.”

Protuberanța sud-vestică a încercuirii, „nasul” Marinovka, apărat de diviziile 44 și 29 motorizate și de Divizia 3 infanterie motorizată, a fost întărită în ultimul moment de o parte a Diviziei 376. Toate regimentele aveau un deficit imens de personal. Divizia 44 infanterie a trebuit întărită cu artileriști și chiar cu personal de la batalioanele de construcții. Acestui sector i-au fost repartizate câteva tancuri și armament greu de infanterie. Chiar în spatele poziției batalionului de pionieri erau două tunuri de asalt autopropulsate și un tun antitanc de 88 mm. Însă în timpul bombardamentului, pionierii au văzut Cartierul General al batalionului lor sărind în aer. „Nimeni n-a mai ieșit de acolo”¹³, scria unul dintre ei. „Timp de o oră, sute de tunuri de diverse calibre și «orgile lui Stalin» au tras continuu”¹⁴, scria un locotenent din aceeași divizie. „Buncărul se clătina tot timpul din cauza bombardamentului. Apoi bolșevicii au atacat într-un foc masat înfiorător. Trei valuri de oameni au înaintat fără să se oprească. Drapelele roșii fâlfâiau. La fiecare cincizeci până la o sută de metri era câte un tanc.”

Infanteriștii germani, cu degetele atât de umflate din cauza degerăturilor, încât de-abia le intrau în garda trăgaciului, trăgeau din locașuri de tragere individuale puțin adânci în pușcașii care înaintau prin zăpadă cu baionetele lor lungi fixate la armă. Tancurile rusești T-34, unele purtând infanteriști ca niște maimuțe călare pe elefanți, hurducăiau peste stepă. Vântul puternic care pătrundea prin

îmbrăcămintele spulberase zăpada, lăsând să se vadă iarba fără culoare a stepei. Bombele de obuzier ricoșau de pe pământul înghețat, explodând în aer și provocând în acest fel mult mai multe pierderi. Apărarea Diviziei 44 infanterie a fost zdrobită, supraviețuitorii, rămași în câmp deschis, fiind la discreția inamicului și a stihilor.

După-amiază, Diviziile 29 și 3 infanterie motorizată, aflate în protuberanța principală a „nasului“, au fost încercuite. În Divizia 3 infanterie motorizată, soldații care făceau parte din forțele de înlocuire erau apatici. „Unii dintre ei erau epuizați și bolnavi“¹⁵, scria un ofițer, și „nu se gândeau decât la cum ar putea să se strecoare în spate noaptea, astfel încât eram nevoit să-i mențin în pozițiile lor sub amenințarea pistolului.“ Alte relatări sugerează că în această ultimă fază au avut loc numeroase execuții sumare, deși nu există cifre în acest sens.

Compania sergentului-major Wallrawe, încropită din trupe de infanterie mecanizată, Luftwaffe și de „cazaci“, a rezistat până la ora 22 în prima noapte, dar a primit ordinul să se retragă pentru că inamicul trecuse de liniile lor. A reușit să ocupe o poziție la nord de Gara Karpovka, dar a fost nevoită să se retragă și de acolo. „Din acea zi, nu am mai avut nici un buncăr cald, nici mâncare caldă și nici o clipă de răgaz!“¹⁶ scria Wallrawe.

Aceste divizii slăbite, cu muniție puțină, nu aveau nici o șansă în fața atacurilor masive executate de armatele 21 și 65 sovietice, sprijinite de atacul la sol al avioanelor Armatei 16 aeriene. Germanii fortificaseră Marinovka și Karpovka în partea de sud a „nasului“ cu cazemate și amplasamente de tragere, dar toate acestea s-au dovedit puțin folositoare în fața loviturilor principale executate de pe cocoșa „nasului“. Încercările germane de a contraataca cu grupuri izolate formate din ceea ce le mai rămăsese din tancuri și infanterie au eșuat. Rușii foloseau obuziere grele pentru a despărți infanteria de tancuri, omorând apoi supraviețuitorii rămași în câmp deschis. Direcția Politică a Frontului Don transmitea acasă continuu lozincă: „Dacă dușmanul nu se predă, trebuie distrus!“¹⁷

În timp ce armatele 65 și 21 au atacat „nasul” Karpovka în prima zi, Armata 66 a atacat diviziile 16 tancuri și 60 infanterie motorizată în extremitatea nordică, unde colinele unduitoare căpătaseră o culoare galben-negricioasă, după ce fuseseră pârljolate de obuzierele sovietice. Tancurile pe care le mai avea Regimentul 2 tancuri au executat din nou lovitură după lovitură asupra tancurilor T-34 care trăgeau neîncetat, forțând supraviețuitorii să se retragă.

Între timp, în sectorul sudic, Armata 64 a început să bombardeze Divizia 297 infanterie și Regimentul 82 român atașat acesteia. Curând după începerea focului, colonelul Măder a primit un telefon de la un ofițer de stat-major de divizie: „Porcii ăia de români au dat bir cu fugiții!”¹⁸ Batalionul cel mai îndepărtat se retrăsese, lăsând o gaură de aproape un kilometru lățime în flancul grupului său de luptă. Rușii, sesizând oportunitatea, au trimis tancuri și au creat o breșă adâncă în linia lor. Poziția întregii divizii era în primejdie, dar batalionul ei de geniști, condus de maiorul Götzelmann, într-un contraatac aproape sinucigaș, a reușit să închidă breșa pentru o vreme.

Divizia parțial austriacă, ce nu avusese de suferit precum cele retrase peste Don, a reușit să mențină o apărare viguroasă. În următoarele două zile, a continuat să respingă Divizia 36 pușcași gardă, Divizia 422 pușcași, două brigăzi de infanterie marină și o parte a Corpului 13 tancuri. Când un soldat „cu idei preconcepute” a încercat să dezerteze la ruși, a fost împușcat de camarazii săi înainte de a ajunge la liniile inamice. Dar, în decurs de câteva zile, după o campanie de propagandă intensă, peste patruzeci de soldați au dezertat.

Principalul efort sovietic s-a concentrat asupra înaintării dinspre vest. Către sfârșitul celei de-a doua dimineți, pe 11 ianuarie, Marinovka și Karpovka au fost cucerite. Învingătorii au numărat 1 600 de cadavre germane.

După încheierea luptei, localnicele s-au repezit la tranșeele germane în căutare de pături, fie pentru propriile lor nevoi, sau pentru a le folosi ca monedă de schimb. Eric Weinert, care însoțea trupele, a văzut ostași ruși aruncând dosare din spatele camioanelor capturate

de la statele-majore, pentru a putea folosi vehiculele. „Karpovka arată ca un mare târg de vechituri“¹⁹, scria el. Dar, în haosul creat de materialele militare abandonate sau distruse, a văzut urmările teribilului bombardament de deschidere. „Morții zac, răsuciți grotesc, cu gurile și ochii larg deschiși de groază, înghețați bocnă, cu craniile zdrobite și intestinele pe-afară, cei mai mulți cu bandaje la mâini și la picioare, îmbibate cu unsoare galbenă împotriva degerăturilor.“

Rezistența Armatei 6, dacă luăm în considerare slăbiciunea ei fizică și materială, a fost uimitoare. Măsura acesteia o dau pierderile provocate inamicului în primele trei zile. Frontul Don a pierdut 26 000 de oameni și peste jumătate din tancuri. Comandanții sovietici nu au făcut aproape nimic pentru a reduce numărul pierderilor. Oamenii lor erau ținte ușoare, avansând în lanț de trăgători. Grămezi cafenii de soldați ruși morți erau risipite pe stepa înzăpezită. (Costumele albe de camuflaj erau rezervate companiilor de cercetare și lunetiștilor.) Ostași și ofițerii ruși se răzbunau pe prizonierii lor germani, scheletici și plini de păduchi. Unii erau împușcați pe loc. Alții mureau când erau mânați în coloane mici, ostașii sovietici trăgând cu mitralierele. Într-unul din cazuri, comandantul rănit al unei companii *ștraf* l-a forțat pe un ofițer german capturat să îngenuncheze în fața lui, i-a spus pentru ce voia să se răzbune și l-a împușcat.

În primele ore ale zilei de 12 ianuarie, armatele 65 și 21 sovietice au ajuns la malul de vest al râului Rossoșka, lichidând astfel „nasul“ Karpovka. Trupele care s-au retras, intenționând totuși să lupte, au fost nevoite să-și transporte singure tunurile antitanc. În unele cazuri au fost folosiți din nou prizonierii ruși ca animale de povară, fiind puși să muncească până la epuizare. Era atât de frig și pământul era atât de înghețat, nota generalul Strecker, încât „în loc să sape tranșee, soldații noștri au construit din zăpadă diguri de apărare și buncăre“²⁰. Infanteria mecanizată a Diviziei 14 tancuri „a rezistat cu strășnicie, deși nu mai avea practic nici un fel de muniție, sub cerul liber în stepa înghețată“²¹.

Puțini membri ai Armatei 6 aveau chef să sărbătorească în ziua aceea cea de-a cincizecea aniversare a nașterii lui Göring. Lipsa de carburanți și de muniție era catastrofală. Statul-Major al Armatei 6 i-a trimis a doua zi un mesaj generalului Zeitzler. „Muniția se termină.”²² Și nu exagera deloc. Atunci când grupul mixt al lui Wallrawe, care ocupa vechi poziții rusești săpate vara trecută, s-a confruntat cu un alt atac important a doua zi dimineată, nu a putut „deschide focul decât la mică distanță din cauza lipsei de muniție”²³.

Lipsa de carburant în această retragere a făcut evacuarea răniților mai dificilă ca oricând. Soldații imobilizați la pat au fost îngrămădiți în camioane; când acestea s-au oprit din lipsă de carburant, oamenii au murit înghețați sub cerul liber. Acei „soldați cu chipuri vineții”²⁴ care au ajuns la aerodromul de la Pitomnik s-au îngrozit de cele văzute. „Aerodromul”, nota un tânăr ofițer, „era în plin haos: grămezi de cadavre, pe care oamenii le scosese din buncăre și din corturile în care erau ținuți răniții și apoi le aruncaseră; atacuri rusești; bombardamente, avioane de transport Junker care aterizau.”

Soldații ușor răniți și cei care se prefăceau, semănând cu o hoardă de cerșetori în zdrențe, încercau să ajungă la avioane în timp ce aterizau, în speranța că se vor putea imbarca. Încărcăturile erau descărcate la întâmplare sau scotocite în căutare de mâncare. Mulți au fost călcați în picioare. Jandarmii, scăpând situația de sub control, deschideau focul adesea. Mulți dintre cei grav răniți cu documente legale de ieșire se îndoiau că vor mai scăpa vreodată din acest iad.

Sergentul-major Wallrawe fusese, între timp, împușcat în stomac. De obicei, asta echivala cu o sentință de condamnare la moarte la Stalingrad, dar sergentul s-a salvat datorită voinței sale. Doi dintre caporalii săi l-au tras în spatele pozițiilor lor și l-au urcat într-un camion împreună cu alți răniți. Șoferul s-a îndreptat direct spre Aerodromul Pitomnik. Când mai aveau trei kilometri de parcurs, au rămas fără carburant. Șoferul avea ordin să distrugă vehiculul într-o astfel de situație. Nu putea face nimic pentru răniți, care au fost „lăsați în voia sorții”²⁵. Wallrawe, în ciuda durerii puternice cauzate

de rană, știa că va muri dacă nu va reuși să ajungă la un avion. „Am fost nevoit să mă târăsc până la aerodrom. Se înnoptase când am ajuns. Într-un cort mare, mi s-a acordat primul ajutor. Un bombardament aerian a distrus câteva dintre corturile spitalului.“ În haosul care a urmat, Wallrawe a reușit să ajungă la ora 3 la un Junker care urma să decoleze.

La Pitomnik, o coincidență fericită putea să salveze viața unui rănit, în timp ce alți câteva sute erau lăsați să moară în zăpadă. Pe Alois Dorner, artilerist din Divizia 44 infanterie, care fusese rănit la mâna și la coapsa stângă de schije de obuz, l-au îngrozit scenele văzute la Pitomnik. „Aici era cea mai mare mizerie pe care mi-a fost dat să o văd vreodată. Un vaiet nesfârșit al răniților și al muribunzilor [...] majoritatea nu mai primiseră mâncare de câteva zile. Răniții nu mai erau hrăniți. Proviziile erau rezervate trupelor combătante.“²⁶ (Este greu de spus în ce măsură aceasta era politica oficială. Ofițerii superiori din Statul-Major al Armatei 6 au negat hotărât acest lucru, dar unii comandanți subordonați par să fi instituit această măsură cu de la sine putere.) Dorner, care nu mai mâncase de pe 9 ianuarie, era convins că va muri. În noaptea de 13 ianuarie, un pilot austriac al unui avion Heinkel 111 a trecut pe lângă el și l-a întrebat întâmplător de unde era. „Sunt de lângă Amstetten“, i-a răspuns el. Concetățeanul său austriac a chemat un alt membru al echipajului și, împreună, l-au cărat pe Dorner la avion.

Pe flancul nordic, Divizia 16 tancuri și Divizia 60 infanterie motorizată fuseseră înfrânte și împinse înapoi, lăsând o breșă în acel sector, în timp ce în Stalingrad, Armata 62 a lui Ciuikov a atacat Divizia 100 infanterie ușoară și Divizia 305 infanterie, recucerind câteva cvartale. Între timp, de la vest, sovieticii și-au continuat înaintarea pe direcția principală în ciuda ninsorii abundente, zdrobind partea vestică a încercuirii. Divizia 29 infanterie motorizată a fost efectiv nimicită. Lipsa de carburant a forțat Divizia 3 infanterie motorizată să-și abandoneze vehiculele și armamentul greu și să se retragă pe jos prin omătul gros. Existau puține șanse să

se creeze o nouă linie defensivă în stepă, deoarece soldații nu mai aveau putere să se îngroape în teren.

Armatele 65 și 21 sovietice au înaintat către Pitomnik, sprijinite de pătrunderile realizate de armatele 57 și 64 în flancul sudic, unde Divizia 297 infanterie, ce cuprindea și grupul de luptă al lui Mäder, fusese forțată să se retragă. În dreapta lor, Divizia 376 infanterie a lui Edler von Daniels a fost izolată. La începutul după-amiezii de 14 ianuarie, Statul-Major al Armatei 6 a transmis: „Divizia 376 este distrusă. Probabil că Aerodromul Pitomnik va fi utilizabil doar până la 15 ianuarie.”²⁷

Veștile despre atacurile sovietice cu tancuri au provocat în rândurile germanilor o „teamă de tancuri”. Aproape nici un tun antitanc nu mai avea muniție. Nimeni nu avea timp să reflecteze cum îi disprețuiseră ei pe români, cu două luni în urmă, pentru o astfel de reacție.

În această etapă destul de târzie a bătăliei, Hitler a decis că, pentru a rezista, Armatei 6 trebuie să i se dea mai mult ajutor. Motivele sale erau, bineînțeles, diverse. S-ar putea să fi fost cu adevărat șocat când a aflat de la căpitanul Behr ce puțin ajutor ajungea acolo, dar dorea în același timp să fie sigur că Paulus nu va avea nici o scuză ca să capituleze. Soluția lui – o mișcare caracteristică ce antrena o mare activitate cu foarte puține rezultate palpabile – era înființarea unui Stat-major cu destinație specială, sub comanda feldmareșalului Erhard Milch, care să supravegheze operațiunile de aprovizionare pe calea aerului. Un membru al personalului lui Milch a considerat această măsură târzie drept „scuza lui Hitler pentru a putea să spună că încercase totul pentru a salva soldații din încercuire”²⁸.

Albert Speer l-a însoțit pe Milch la aerodrom, când acesta se pregătea să plece pentru a-și prelua noua funcție. Milch i-a promis că va încerca să-l găsească pe fratele său pentru a-l scoate pe calea aerului din încercuire, dar nici Ernst Speer, nici ceilalți soldați din unitatea sa nu au mai fost găsiți. Toți erau „dispăruți, prezumtiv morți”²⁹. Singura urmă, a consemnat Speer, a fost o scrisoare venită

pe avion, „disperat din cauza vieții, supărat din cauza morții și înverșunat din cauza mea, fratele său“.

Milch și personalul său au ajuns la Taganrog, crezând că vor putea realiza ceva, dar așa cum spunea un ofițer de transporturi Luftwaffe, „o singură privire asupra situației actuale a fost suficientă pentru a-i convinge că nu se mai putea face nimic cu resursele disponibile, total insuficiente“³⁰.

Dimineața zilei de 15 ianuarie, prima lor zi de muncă, nu a însemnat un început încurajator. Milch a primit un telefon de la Führer, care i-a cerut să se intensifice transportul aerian spre Stalingrad. Ca pentru a scoate în evidență eforturile sale, Hitler i-a acordat în aceeași zi lui Paulus Crucea Cavalerilor cu Laur. La amiază, Göring l-a sunat pe Milch pentru a-i interzice să se ducă cu avionul la Stalingrad. Fiebig a raportat apoi că Pitomnik căzuse în mâinile rușilor (afirmație ușor prematură) și că radiofarurile nu fuseseră încă instalate la Gumrak, așa că nu se puteau trimite avioanele de transport.

Avioanele Messerschmitt 109 rămase au decolat de la Pitomnik curând după zorii zilei următoare, când i-au putut vedea pe ruși înaintând. Aparatele direcționate către aerodromul de la Gumrak au aterizat pe o zăpadă groasă, care nu fusese curățată. La miezul zilei, Gumrak a suferit un bombardament puternic de artilerie, iar aparatele Messerschmitt și Stuka au plecat din interiorul încercuirii pentru ultima oară la ordinul lui Richthofen. Paulus a protestat inutil.

În acea zi, un batalion al Diviziei 295 infanterie s-a predat în bloc. Manifestul lui Voronov, în care se promitea un tratament corect al prizonierilor, părea să-și fi atins scopul. „Ar fi fost un gest necugetat să fugi“³¹, a spus comandantul batalionului în timpul interogatoriului luat de căpitanul Diatlenko. „Le-am spus oamenilor mei că ne vom preda pentru a ne salva viața.“ Acest căpitan, care fusese profesor de engleză, a adăugat: „Mă simt foarte prost pentru că este primul caz în care se predă un întreg batalion de soldați germani.“

Un alt comandant de batalion care s-a predat mai târziu, de data aceasta din Divizia 305 infanterie din Stalingrad, a vorbit despre „condițiile greu de suportat din batalionul nostru”³². „Nu-mi puteam ajuta oamenii și evitam să-i întâlnesc. Peste tot în regimentul nostru auzeam vorbind soldații despre suferințele îndurate din cauza frigului și a foamei. În fiecare zi, șeful serviciului medical primea zeci de degerați. Situația fiind catastrofală, am considerat că cea mai bună soluție era să ne predăm cu tot batalionul.”

Aerodromul Pitomnik și spitalul lui de campanie au fost abandonate cu mare suferință. Cei care nu au putut fi mutați au fost lăsați în urmă în grija unui medic și a unui subofițer sanitar, practica standard în caz de retragere. Ceilalți răniți, fie că au șchiopătat, s-au târât sau au fost trași pe sănii pe drumul plin de gropi și acoperit cu o gheață tare ca oțelul, lung de peste 13 kilometri, până la Gumrak. Puținele camioane care mai aveau carburant erau luate adesea cu asalt, chiar atunci când erau pline cu răniți. Un căpitan Luftwaffe a descris condițiile în care a fost străbătut drumul, pe 16 ianuarie, ziua în care a căzut Pitomnikul: „Un trafic greu, într-o singură direcție: soldați în retragere care arată mai rău ca niște vagabonzi. Picioarele și mâinile le sunt înfășurate în fâșii de pătură.”³³ În aceeași după-amiază, a consemnat „o creștere considerabilă a soldaților de diverse arme, rătăciți probabil de unitățile lor, care cerșeau mâncare și adăpost”.

Din când în când, se însenina, lumina soarelui reflectată pe zăpadă fiind orbitoare. La lăsatul serii, umbrele păreau albastre, un albastru rece de oțel, deși soarele de la orizont era roșu ca sângele. Situația majorității soldaților, nu doar a răniților, era îngrozitoare. Șchiopătau din cauza degerăturilor, cu buzele crăpate de ger, cu chipurile ca de ceară, ca și cum li se scurgea ultima picătură de viață. Oamenii epuizați se prăbușeau în zăpadă, fără a se mai ridica de acolo. Cei care aveau nevoie de haine își dezbrăcau camarazii imediat după ce aceștia mureau. Un cadavru înghețat nu mai putea fi dezbrăcat.

Diviziile sovietice nu erau prea departe în spate. „E un ger de crapă pietrele“³⁴, nota Grossman, care însoțea trupele. „Zăpada și aerul rece îți îngheață nărilor. Te dor dinții. Pe drumul pe care îl urmă, întâlnim germani înghețați, cu trupurile intacte. Nu i-am ucis noi. Au murit din cauza gerului. Au bocanci proști și haine proaste. Tunicile sunt subțiri de parcă ar fi de hârtie [...]. Toată zăpada este plină de urme de pași. Ni se povestește cum s-au retras germanii din satele de-a lungul drumului, și de pe drum în ravene, aruncându-și armele.“ Erich Weinert, de la o altă unitate, a văzut cârduri de ciori dând târcoale și repezindu-se apoi să scoată ochii cadavrelor.

La un moment dat, când se apropiau de Pitomnik, ofițerii sovietici au început să cerceteze din nou locul, deoarece zăriseră în depărtare ceva ce semăna cu un orașel în stepă, dar care nu era marcat pe hărțile lor. Când s-au apropiat, au constatat că era un uriaș depozit militar de vechituri, în care se găseau tancuri distruse, camioane, avioane avariate, motociclete, tunuri de asalt, semișenilate, piese de artilerie autotractate și aproape orice piese de echipament imaginabile. Cea mai mare satisfacție a soldaților ruși a fost să vadă avioane doborâte și abandonate lângă aerodromul de la Pitomnik, mai ales uriașele Focke-Wulf Condor. Înaintarea lor spre est către Stalingrad a provocat glume neîncetate despre faptul că se aflau mereu „în spatele rușilor“.

În această fază a retragerii, majoritatea soldaților au încetat să mai spere în diviziile SS de tancuri și în trupele de întărire. Ofițerii știau că Armata 6 era condamnată. „Câțiva comandanți“, consemna un medic, „au venit la noi și ne-au cerut stăruitor otravă pentru a se sinucide.“³⁵ Medicii au fost, la rândul lor, tentați de ideea de a lăsa totul baltă, dar și-au dat seama că era datoria lor să stea cu răniții. Din cei 600 de medici ai Armatei 6, nici unul apt de muncă nu a plecat.

Punctele medicale de evacuare a răniților erau în acea perioadă atât de supraaglomerate, încât pacienții stăteau mai mulți într-un pat. Adesea, când un rănit era adus de camarazii săi, medicul le

făcea semn să plece pentru că avea prea multe cazuri disperate. „Confrunțați cu atâta suferință“, consemna un sergent Luftwaffe, „cu atâția oameni chinuiți, cu atâția morți și convinși că nu va fi ajutat, l-am luat pe locotenentul nostru înapoi cu noi. Nimeni nu știa numele acelor nefericiți care, îngrămădiți unul lângă altul pe jos, sângerând de moarte, mulți fără un braț sau fără un picior, mureau în cele din urmă, neprimind nici un ajutor.“³⁶ Lipsa de ipsos i-a obligat pe medici să folosească tot felul de improvizații în cazul membrilor zdrobite. „Cazurile de șoc postoperator erau tot mai numeroase“³⁷, nota un chirurg. Numărul celor bolnavi de difterie a crescut foarte mult. Partea cea mai rea era că se înmulțeau păduchii pe răniți. „Pe masa de operație, trebuia să radem păduchii de pe uniforme și de pe piele cu o spatulă și să-i aruncăm în foc. Eram nevoiți să-i scoatem și din sprâncene și bărbi, unde se formaseră ciorchini.“

Așa-numitul „spital“³⁸ de la Gumrak era și mai rău decât cel de la Pitomnik, în mare parte deoarece era copleșit de aflusul de pacienți. „Era ca în iad“³⁹, relata un ofițer rănit, care se retrăsese din „nasul“ Karpovka. „Cadavrele zăceau grămezi lângă drum, unde oamenii căzuseră și muriseră. Nimănui nu-i mai păsa. Nu existau bandaje. Aerodromul era bombardat și patruzeci de oameni erau înghesuiți în câte un buncăr săpat pentru zece, care se cutremura la fiecare explozie.“ Preotului catolic de la spital i se spunea „Regele morții de la Gumrak“⁴⁰ pentru că împărțăsea peste 200 de oameni pe zi. Preoții, după ce închideau ochii morților, obișnuiau să le smulgă partea de sus a plăcuței de identificare, ca dovadă oficială a decesului. Buzunarele li se umpleau foarte repede.

Medicii lucrau și în „ravelele morții“, unde răniții zăceau în tunelele săpate pentru cai. Pentru un medic, un astfel de loc, cu cimitirul deasupra capului, era Golgota. Acest punct de prim-ajutor și centrul pentru leziunile craniene au trebuit să fie abandonate, cei foarte grav răniți fiind lăsați acolo. Când au sosit, peste câteva zile, rușii i-au mitraliat pe răniți. Ranke, un interpret de divizie rănit la cap, s-a ridicat și le-a vorbit pe rusește. Uimiți, ostașii au încetat să mai tragă, l-au dus la comandant, care la rândul său l-a trimis în spatele germanilor în retragere, pentru a le cere să se predea.

Dacă ostașii ruși erau mânați de setea de răzbunare, atunci cadavrele înghețate ale prizonierilor Armatei Roșii lăsate sub cerul liber au contribuit mult la alimentarea furiei lor. Supraviețuitorii erau atât de înfometați, încât cei mai mulți mureau imediat după ce salvatorii lor le dădeau pâine și cârnați din rațiile lor.

*

Încercuirea s-ar fi prăbușit mult mai rapid dacă oamenii nu ar fi păstrat un sâmbure de încredere în cauza pentru care luptau. Un sergent Luftwaffe din Divizia 9 artilerie antiaeriană scria acasă: „Sunt mândru că mă număr printre apărătorii Stalingradului. Fie ce-o fi, iar dacă va fi să mor, voi avea satisfacția de fi luat parte la marea bătălie defensivă de pe Volga, în extremitatea ei estică, pentru patria mea, și de a-mi fi dat viața pentru Führer-ul nostru și pentru libertatea națiunii noastre.”⁴¹ Chiar și în această etapă, majoritatea unităților combatante au continuat să opună o rezistență înverșunată și au existat exemple remarcabile de curaj. Generalul Jaenecke relatează că „un atac executat de douăzeci și opt de tancuri rusești lângă Gara Bassagino a fost oprit de locotenentul Hirschmann, care a operat singur un tun antitanc. În această angajare, a distrus cinci-sprezece tunuri T-34”⁴². În etapa finală a bătăliei, conducerea a avut o importanță mai mare decât oricând. Apatia și autocompătimirea erau cele mai mari primejdii, atât pentru ordinea militară, cât și pentru supraviețuirea personală.

În sectoarele care nu fuseseră cucerite încă, oamenii înfometați erau prea istoviți pentru a ieși din buncăr ca să-și ascundă lacrimile de camarazii lor. „Mă gândesc la tine și la băiețelul nostru”⁴³, scria un soldat necunoscut într-o scrisoare care nu a ajuns niciodată la soția lui. Nu mă mai interesează nimic altceva. Mi se frânge inima când mă gândesc la tine.” Afară, în locașurile de tragere, oamenii erau atât de înghețați și de slăbiți, încât din cauza mișcărilor necoordonate păreau drogați. Cu toate acestea, un bun sergent îi ține în frâu, asigurându-se că armele erau curățate și grenadele stocate la îndemână în „rafturile” săpate în locașuri.

Pe 16 ianuarie, imediat după capturarea aerodromului de la Pitomnik, Statul-Major al Armatei 6 a trimis un mesaj în care se plângea că Luftwaffe parașuta proviziile. „De ce nu au fost aduse proviziile cu avioanele la sol la Gumrak?”⁴⁴ Fiebig a răspuns că luminile de aterizare și aparatura radio de dirijare de la sol nu erau funcționale. Paulus pare să nu fi realizat ce haos domnea pe aerodrom. Echipile de descărcare erau prost organizate, iar oamenii erau prea slăbiți ca să mai muncească – „total apatici”⁴⁵, așa cum constatase Luftwaffe. Cei ușor răniți, cei rătăciți de unitate și dezertorii atrași către aeroport de speranța de salvare nu mai respectau disciplina militară. Jandarmii nu mai puteau controla gloata de soldați înfometați, care încercau cu disperare să plece de acolo. Potrivit rapoartelor Luftwaffe, mulți dintre aceștia erau români.

Pe 17 ianuarie, Armata 6 fusese împinsă înapoi în jumătatea de est a încercuirii. În următoarele patru zile au avut loc relativ puține lupte, deoarece Rokossovski își redeschisese trupele pentru ofensiva finală. În timp ce majoritatea regimentelor înaintate executau ordinele, în spate avea loc o dezintegrare accelerată. Departamentul șefului serviciului de încartiruire consemna: „Armata nu mai are nici o posibilitate să-și aprovizioneze trupele.”⁴⁶ Aproape toți caii fuseseră mâncați. Nu mai rămăsese aproape deloc pâine, care oricum era înghețată bocnă, fiind numită de aceea *Eisbrot* (pâine de gheață). Mai existau totuși depozite pline cu alimente, rezerva unor ofițeri de intendență mult prea zeloși, pe care rușii le-au capturat intacte. Unele persoane cu autoritate, poate că în mod inevitabil, își exploatau funcția deținută. Un medic avea să descrie mai târziu cum unul din superiorii săi, chiar în fața sa, „își hrănea câinele cu pâine unsă cu mult unt, în timp ce pentru cei aflați în punctul medical de prim-ajutor nu exista nici un gram de unt”⁴⁷.

Paulus, convins că sfârșitul era aproape, i-a trimis un mesaj pe 16 ianuarie generalului Zeitzler, recomandând ca unităților care mai puteau să lupte să li se permită să treacă la ofensivă către sud, deoarece rămânerea în încercuire ar fi însemnat fie închisoarea, fie moartea prin înghețare sau prin inaniție. Chiar dacă nu s-a primit un

răspuns imediat din partea lui Zeitzler, au fost emise ordinele pregătitoare. În seara următoare, pe 17 ianuarie, un ofițer de Stat-Major din Divizia 371 infanterie i-a spus locotenent-colonelului Mäder: „La primirea numelui de cod «Leul»⁴⁸, trupele încercuite vor începe să iasă prin luptă prin toate părțile. Comandanții de regiment vor aduna grupuri de luptă de câte două sute din cei mai buni oameni, vor informa restul dispozitivului în marș și vor începe ofensiva.“

Câțiva ofițeri începuseră deja „să se gândească la modalități de a scăpa de captivitatea rusă, care ni se părea mai rea decât moartea“⁴⁹. Freytag Loringhoven din Divizia 16 tancuri s-a gândit să folosească jeepurile americane capturate de la ruși. Îmbrăcați în uniforme ale Armatei Roșii și însoțiți de câțiva hiwi de nădejde, care doreau să scape de răzbunarea NKVD, urmau să încerce să se strecoare printre liniile inamice. Ideea părea bună, ea ajungând până la conducerea diviziei, printre care se număra și comandantul ei, generalul Angern. Chiar și comandantul corpului de armată, generalul Strecker, a fost pentru scurtă vreme tentat s-o pună în aplicare, dar, ca ofițer care credea în valorile tradiționale, nici nu se punea problema să-și părăsească soldații. Un grup din Corpul 11 a făcut acest lucru, iar alte câteva mici detașamente, unele pe schiuri, au ieșit prin partea de sud-est, în ultimele zile ale încercuirii. Doi ofițeri de Stat-Major ai Armatei 6, colonelul Elchlepp și locotenent-colonelul Niemeyer, șeful serviciilor de informații, au murit în stepă.

Paulus, bineînțeles, nu a luat în considerare ideea de a-și abandona trupele. Pe 18 ianuarie, când a fost distribuită în unele divizii ultima corespondență venită din Germania, a scris un singur rând de rămas-bun, dând acest mesaj unui ofițer pentru a-l duce soției sale. Medaliile, verigheta și inelul cu sigiliu au fost, se pare, confiscate mai târziu de Gestapo.

Generalul Hube a primit ordin să plece cu avionul de la Gumrak, a doua zi dimineață devreme, cu un Focke-Wulf Condor, pentru a se alătura Statului-Major cu destinație specială al lui Milch. Pe 20 ianuarie, după sosirea sa, a trimis la rândul lui o listă de „ofițeri de încredere și energici“⁵⁰, care să fie trimiși să i se alăture. Nu este surprinzător că majoritatea nu erau specialiști în aprovizionare sau

în transporturi aeriene, ci ofițeri din corpul lui de tancuri, mai ales din vechea lui divizie. Hube, neîndoielnic, avea o justificare pentru cei nominalizați, deoarece Statul-Major al Armatei 6 stipulase ca specialiștii în tancuri să fie printre cei îndrituiți să fie evacuați pe calea aerului.

Ofițerii instruiți pentru statul-major erau și ei incluși în categoria specialiștilor, dar prioritatea cea mai curioasă a fost cea căreia i s-ar fi potrivit cel mai bine denumirea de Arca lui Noe a Armatei 6. Sergentul-major Philipp Westrich din Divizia 100 infanterie ușoară, faianțar de meserie, a fost „scos cu avionul din încercuire pe 22 ianuarie 1943, la ordinul Armatei 6, care ceruse un om din fiecare divizie”⁵¹. Locotenent-colonelul Mäder și doi subofițeri au fost selectați din Divizia 297 infanterie și lista continuă așa, divizie după divizie. Hitler, abandonând Armata 6 a lui Paulus, se și gândea să formeze o nouă Armată 6 – un ou de pasăre Phoenix smuls din cenușă. Pe 25 ianuarie, ideea s-a transformat în plan hotărât. Aghiotantul lui Hitler, generalul Schmudt, consemna: „Führer-ul a decretat reformarea Armatei 6 cu un efectiv de douăzeci de divizii.”⁵²

În cazul curierilor cu grad de ofițer, cărora li s-au încredințat documente importante, criteriul principal de selecție a fost compasiunea. Prințul Dohna-Schlobitten, care a plecat pe 17 ianuarie, a fost repartizat la Statul-Major al Corpului 14 tancuri nu pentru că era șeful serviciului de informații, ci pentru că era ofițerul superior care avea cei mai mulți copii. Curând după aceea, Statul-Major al Armatei 6 a insistat ca ofițerii scoși din încercuire în calitate de specialiști să aibă și misiunea de curieri. Căpitanului von Freytag Loringhoven, selecționat pentru activitatea sa de comandant de batalion de tancuri, i s-a dat ca prim ordin să colecteze depeșele și alte documente de la cartierele generale ale armatei. Acolo l-a văzut pe Paulus, care „părea încovoiat sub greutatea răspunderii”⁵³.

La Aerodromul Gumrak, după o lungă așteptare, s-a îndreptat către unul din cele cinci bombardiere Heinkel, escortat de jandarmi, care au fost nevoiți să-i împingă înapoi pe răniți și pe bolnavi sub amenințarea pistoalelor automate. În momentul plecării, în mod

inevitabil, sentimentele sale erau amestecate. „M-am simțit foarte prost pentru că îmi păraseam camarazii. Pe de altă parte, aveam o șansă să supraviețuiesc.“ A încercat să-l scoată și pe contele Dohna (un văr îndepărtat al prințului Dohna), dar era prea bolnav. Cu toate că a urcat în siguranță în avion, împreună cu vreo zece soldați răniți, Freytag Loringhoven și-a dat seama că erau în continuare amenințați. Aparatul Heinkel în care se aflau staționa la sol lângă pistă, în timp ce alte patru avioane au decolat înaintea lui. În timpul realimentării cu carburant, se înfundase o pompă. Proiectilele de artilerie cădeau din ce în ce mai aproape. Pilotul a aruncat pompa și a urcat în fugă în carlingă. Au decolat, ridicându-se încet, cu încărcătura grea de răniți, în pătura joasă de nori. Pe la 2 000 de metri, avionul a ieșit deasupra norilor în „minunata lumină a soarelui“, și atunci lui Freytag Loringhoven i s-a părut că „s-a născut a doua oară“.

Când au aterizat la Melitopol, ambulanțele așteptau să preia răniții și o mașină de comandament l-a condus pe Freytag Loringhoven la Cartierul General al feldmareșalului Manstein. Nu-și făcuse nici un fel de iluzii în legătură cu felul în care arăta: „Eram într-o stare foarte proastă.“ Deși era un bărbat înalt, bine făcut, slăbise până la 55 de kilograme. Obrajii îi erau cavernoși. Ca toți ceilalți din interiorul încercuirii nu se bărbierise de mai multe zile. Combinezonul de artilerist era murdar și rupt, iar bocancii erau înfășurați în zdrențe ca să-l apere de degerături. Stahlberg, aghiotantul lui Manstein, cu uniforma sa cenușie impecabilă, a rămas cu gura căscată. „Stahlberg mă privea și mi-am dat seama că se întreba: «O fi având păduchi?» – desigur, aveam păduchi – și mi-a strâns mâna cu multă precauție.“

Stahlberg l-a dus direct înăuntru pentru a-l vedea pe Manstein, care l-a primit mult mai prietenește. Feldmareșalul s-a ridicat imediat în picioare în fața biroului său, l-a ocolit și a venit direct pentru a-i strânge mâna fără nici un fel de scrupule aparente. A luat depeșele și l-a întrebat pe tânărul căpitan despre condițiile din încercuire. Freytag Loringhoven și-a dat seama totuși că Manstein era „un om rece“.

Manstein i-a spus lui Freytag Loringhoven că va fi atașat la statul-major cu destinație specială al feldmareșalului Milch, înființat pentru a îmbunătăți transportul aerian. S-a prezentat apoi la generalul-colonel von Richthofen, care a luat notă de sosirea lui și i-a spus că este prea ocupat și nu-l poate primi. Feldmareșalul Milch, pe de altă parte, un „vechi nazist“ pe care nu se aștepta să-l placă, s-a dovedit „mult mai uman“. Pe acesta l-a îngrozit felul în care arăta Freytag Loringhoven. „Dumnezeule, uite-te în ce hal arăți!“ După ce l-a întrebat despre condițiile de la Stalingrad, a spus: „Acum trebuie să primești niște mâncare bună.“

A dat ordin ca Freytag Loringhoven să primească rații speciale de carne, unt și chiar miere. Tânărul comandant de tancuri, epuizat, a fost condus apoi într-unul din compartimentele de dormit ale trenului de lux. „Era pentru prima oară când vedeam un pat după nouă luni. Nu mi-a părut de păduchi. M-am aruncat în lenjeria albă și am hotărât să-mi amân vizita la punctul de deparazitare pentru a doua zi dimineată. Tihna și căldura – afară erau minus douăzeci și cinci de grade – erau, prin comparație, de necrezut.“

Ofițerii care fuseseră scoși din încercuire pentru a lucra la Statul-Major cu destinație specială al feldmareșalului Milch s-au simțit la început dezorientați în acea lume a îndeșulării și oportunităților. Dar tot nu își dădeau seama la ce se puteau și la ce nu se puteau aștepta de la un transport aerian. „Este posibil să se aducă tancuri, unul câte unul, pe calea aerului?“⁵⁴ a fost una din întrebările puse de Hube la prima sa întâlnire cu Milch.

Milch însuși, la fel ca toți cei care nu fuseseră în interiorul încercuirii, nu putea încă înțelege condițiile teribile de acolo. La primirea mesajului lui Paulus din 18 ianuarie, că Armata 6 putea să mai reziste doar câteva zile, deoarece rămăseseră efectiv fără combustibil și fără muniție, Milch i-a spus lui Göring într-o convorbire telefonică: „Cei din fortăreață par să-și fi pierdut cumpătul.“⁵⁵ Manstein este de aceeași părere, a adăugat el. Amândoi par să fi adoptat în mod instinctiv o politică de simpatie personală pentru indivizi, distanțându-se de ororile suferite de armata abandonată.

Implicațiile mai largi ale dezastrului iminent au fost lăsate în seama statului-major al Führer-ului și a Ministerului Propagandei de la Berlin. „Încercuirea de la Stalingrad se apropie de sfârșit”⁵⁶, declarase Goebbels la ședința ministerială ce avusese loc cu trei zile în urmă. „Presa germană trebuie să pregătească reportaje corespunzătoare despre rezultatele victorioase ale acestei mari bătălii din orașul lui Stalin – dacă este necesar și cu suplimente.” „Victoria” era, după cum se presupune, o victorie morală.

Helmuth Groscurth, șeful de stat-major al lui Strecker și cel mai activ membru al opoziției față de regim din încercuire, era convins că ofițerilor superiori trebuia să li se spună situația reală pentru a-i face să treacă la acțiune. A aranjat o ieșire din încercuire unuia dintre colegii săi de încredere, maiorul conte Alfred von Waldersee. Acesta urma să meargă direct la Statul-Major General al armatei, din Bendlerstrasse, din Berlin, pentru a-l vedea pe Olbricht, un membru marcant al opoziției, apoi pe generalul (în retragere) Beck, cu mesajul că „doar o lovitură imediată”⁵⁷ împotriva lui Hitler putea salva acum Armata 6. Beck i-a cerut lui Waldersee să meargă direct la Paris pentru a-i vedea pe generalul von Stülpnagel și pe feldmareșalul von Rundstedt. Răspunsul acestuia din urmă a fost atât de „deprimant”, încât Waldersee a înțeles că nu poate face nimic.

Groscurth i-a trimis, pe 20 ianuarie, o ultimă scrisoare fratelui său, de ziua de naștere a fiicei sale Susi – „care curând nu va mai avea tată, la fel ca alte câteva milioane de copii”⁵⁸. „Chinurile continuă și se vor înrăutăți de la oră la oră. Suntem împinși înapoi în zona cea mai strâmtă. Vom lupta, totuși, până la ultimul cartuș, așa cum s-a ordonat, mai ales de când ni se spune că rușii ucid toți prizonierii, ceea ce mă îndoiesc [...]. Oamenii nu știu ce se întâmplă acum. Nu se respectă nici o promisiune.”

Statul-Major al Armatei 6 a înțeles că personalul lui Milch nu-și dădea seama cât de rău stăteau lucrurile. „Nu rămăsese nici un om sănătos pe front”⁵⁹, raporta el în ziua aceea, „toți suferă cel puțin de degerături. Comandantul Diviziei 76 infanterie a vizitat frontul ieri și a găsit mulți soldați morți înghețați.”

Ofensiva sovietică a început cu forțe reînnoite în dimineața de 20 ianuarie. Armata 65 a atacat pe la nord-vest de Gonceara, localitate cucerită în noaptea aceea. Obiectivul principal era Gumrak, aflat doar la câțiva kilometri depărtare.

Evacuarea aerodromului și a Cartierelor Generale învecinate s-a desfășurat haotic sub focul bateriilor de katiușe. În noaptea aceea, personalul lui Milch a primit un mesaj de la Statul-Major al Armatei 6: „Aerodromul Gumrak inutilizabil începând cu 22 ianuarie, ora 4.00. Din momentul acesta, noul aerodrom de la Stalingradski va fi liber pentru aterizări.”⁶⁰ Asta era versiunea optimistă. Pista de aterizare de la Stalingradski nu putea primi avioane mari. Generalul Paulus era cât se poate de fatalist și suferea desigur de o profundă depresie. Un maior Luftwaffe, reîntors de la Stalingrad, i-a relatat feldmareșalului Milch spusele lui Paulus: „Orice ajutor care sosește de acum înainte este tardiv. Oamenii noștri nu mai au nici un pic de putere.”⁶¹ Când maiorul a încercat să-l informeze despre situația generală de la vest, din fața Grupului de Armate Don, Paulus a replicat: „Pe morți nu-i mai interesează istoria militară.”

Din cauza lipsei de carburanți, 500 de răniți au fost lăsați în spitalul de campanie de la Gumrak. În primele ore ale zilei de 22 ianuarie, în depărtare se putea vedea infanteria rusă, înaintând în lanț de trăgători, de parcă participau la o „vânătoare de iepuri”⁶². Când inamicul s-a apropiat în limitele razei de acțiune a puștii, ofițerii Diviziei 9 antiaeriene, care apăraseră aerodromul, s-au înghesuit în ultimul vehicul, o mașină de comandament. La câteva sute de metri, au întâlnit pe drum un soldat de la spitalul de campanie, cu picioarele amputate, care încerca să se deplaseze pe o sanie. Ofițerii Luftwaffe s-au oprit și i-au legat sania de spatele mașinii, așa cum le-a cerut soldatul, dar aceasta, după ce au pornit, s-a răsturnat imediat. Un locotenent i-a propus să se agațe de partea din față a mașinii, deoarece înăuntru nu mai era loc. Rănitul a refuzat să-i mai întârzie. Se aflau acum în bătaia puștilor infanteriei ruse. „Lăsați-mă”, le-a strigat el, „oricum n-am nici o șansă.” Ofițerii Luftwaffe știau că are dreptate. Orice om care nu putea merge pe propriile picioare era ca și mort. Și-au continuat drumul cu mașina,

iar invalidul a rămas așezat pe zăpadă, lângă drumul înghețat, așteptând să fie omorât de ruși.

Nu este exclus să fi fost împușcat, la fel ca mulți alți răniți de pe marginea drumului. Scriitorul comunist Erich Weinert a pretins că „invalidii abandonati”⁶³, care încercau să se țină șchiopătând după camarazii lor, se aflau în calea „focului artileriei Armatei Roșii în plină înaintare”. Adevărul este că Armata Roșie, ca și Wehrmacht-ul, nu s-a îngrijit aproape deloc de răniții inamicului. Rapoartele care au susținut că cei 500 de răniți lăsați la spitalul de campanie de la Gumrak în grija unui preot de divizie și a doi sanitari bolnavi au fost masacrați nu sunt corecte. Armata Roșie i-a lăsat să se descurce cu „apă din zăpadă și carcase de cal”⁶⁴. Supraviețuitorii au fost mutați, zece zile mai târziu, în lagărul de la Beketovka.

Spectacolul înfrângerii devenea tot mai înfiorător, pe măsură ce soldații în retragere se apropiau de Stalingrad. „Cât vedeai cu ochii, zăceau soldați zdrobiți de tancuri, răniți gemând neajutorați, cadavre înghețate, vehicule abandonate din cauza lipsei de carburant, tunuri explodate și tot felul de piese disperate de echipament.”⁶⁵ De pe coastele unui cal mort de pe marginea drumului fusese jupuită toată carnea. Oamenii visau să dea de un container parașutat, plin de provizii, dar acestea fuseseră fie capturate la aterizare, fie pierdute prin omătul înalt.

Deși prăbușirea din centru nu putea fi oprită, în multe sectoare, grupurile de luptă germane continuau să lupte cu înverșunare în retragere. La primele ore ale dimineții de 22 ianuarie, rămășițele Diviziei 297 infanterie au fost împinse din sectorul Voroponovo înapoi către periferia de sud a Stalingradului. Maiorul Bruno Gebele și supraviețuitorii batalionului său așteptau următorul atac. Singurul lor sprijin de artilerie consta din câteva obuziere, comandate de un sergent, căruia i se spusese să nu deschidă focul până când rușii nu ajungeau la o distanță de 200–250 de metri. Puțin înainte de ora 7, când rămășițele batalionului lui Gebele se adăposteau de focul de artilerie în buncăre, o santinelă a dat alerta: *Herr Major, sie kommen!*⁶⁶

Gebele n-a avut timp decât să strige *Raus!* Soldații lui s-au aruncat în poziție de tragere. O masă de infanteriști în costume de camuflaj înaintau în atac către ei, urlând *Uraa! Uraa! Uraa!* Când aceștia au ajuns doar la vreo patruzeci de metri de ei, infanteriștii germani au deschis focul cu mitraliere ușoare, puști și pistoale automate. Rușii au suferit pierderi teribile. „Soldații din primul val au fost uciși sau au fost lăsați să zacă acolo, ceea ce s-a întâmplat și cu următorul val, până a apărut cel de-al treilea. În fața pozițiilor noastre erau grămezi de morți sovietici, care ne-au slujit drept saci de nisip.“

Rușii nu au abandonat atacul. I-au schimbat pur și simplu direcția și la ora 9.30 au rupt apărarea românilor pe partea stângă. Un proiectil de tun antitanc l-a lovit pe locuitorul lui Gebele, care stătea în picioare lângă el, ucigându-l pe loc. Gebele însuși a simțit o lovitură puternică în umărul stâng. Furierul lui, sergentul-major Schmidt, a fost și el omorât. Furios, Gebele a pus o carabină pe grămada de zăpadă din fața lui, reușind să tragă câteva focuri folosindu-și brațul și umărul sănătos.

Un alt val de infanterie rusească s-a îndreptat împotriva lor. Gebele a strigat celor care supraviețuiseră atacului să tragă din nou. Un sergent de la statul-major a încercat să tragă cu un aruncător ușor, dar distanța era atât de mică, încât vântul din față a împins bombele asupra propriilor poziții. În cele din urmă, după ce au rezistat șapte ore, Gebele a văzut că pe un turn de apă din spate apăruse un drapel rusesc. Fuseseră învăluți. A adunat ultimii supraviețuitori ai batalionului său și i-a condus înapoi către centrul Stalingradului. În interiorul orașului, s-au cutremurat la vederea distrugerilor și a prăbușirii militare. „Era un ger mușcător“⁶⁷, a scris unul dintre ei, „și înconjurați de un astfel de haos, aveam impresia că vine sfârșitul lumii.“

Pe 22 ianuarie – a doua zi după ce Goebbels regizase tragedia de la Stalingrad, făcând apel la „războiul total“ – Armata 6 a primit un mesaj de la Hitler care i-a pecetluit soarta. „Capitularea nu intră în discuție. Trupele să lupte până în ultima clipă. Dacă este posibil, apărați fortăreața redusă cu trupele încă apte de luptă. Bravura și

tenacitatea fortăreței au oferit prilejul de creare a unui nou front și de a lansa contraatacuri. Armata 6 și-a adus astfel contribuția istorică la cel mai mare episod din istoria germană.”⁶⁸

Note

- ¹ Lt. W.M., 15 decembrie 1942, BZG-S.
- ² 10 ianuarie 1943, BA-MA, RW4/v. 264, p. 212.
- ³ BA-MA, RW4/v. 264.
- ⁴ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ⁵ BA-MA, RW4/v. 264, p. 63.
- ⁶ Interogatoriu, 16 ianuarie 1943, ȚAMO 226/335/7, p. 202.
- ⁷ BA-MA, RW4/v. 264.
- ⁸ BA-MA, RW4/v. 264, p. 61.
- ⁹ Voronov, p. 27.
- ¹⁰ Eugene Dolmatowsky, 27 ianuarie, 1943, „The Ring closes in“, în URSS, *Stalingrad*, p. 142.
- ¹¹ Scrisoare-jurnal către soție, 10 ianuarie 1943, BA-MA, N395/12.
- ¹² Zanc, p. 60.
- ¹³ Siegfried Mühler, ÖSA-KA B/1582.
- ¹⁴ Stolberg, raport, 17 februarie 1943, BA-MA, RW4/v. 264, p. 160.
- ¹⁵ *Stalingradbund Österreich*, august 1989.
- ¹⁶ Raport Wallrawe, BA-MA, RH27-16/43.
- ¹⁷ ȚAMO 206/294/18, p. 432.
- ¹⁸ BA-MA, RW4/4. 264, p. 61.
- ¹⁹ Weinert, p. 34.
- ²⁰ Strecker, citat în Haller, p. 104.
- ²¹ Grams, p. 61.
- ²² 13 ianuarie 1943, BA-MA, RW4/v. 264, p. 264.
- ²³ Wallrawe, BA-MA, RH27-16/43.
- ²⁴ Klaus, p. 66.
- ²⁵ Wallrawe, BA-MA, RH27-16/43.
- ²⁶ Alois Dorner, „Meine Rettung aus dem Kessel von Stalingrad“, *Kameradschaft Stalingrad*, august/septembrie 1949.
- ²⁷ 14 ianuarie 1943, BA-MA, RW4/v. 264, p. 264.
- ²⁸ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ²⁹ Speer, citat în Sereny, p. 366.
- ³⁰ Morzik, p. 191.
- ³¹ ȚAMO 206/294/47, p. 109.
- ³² Interogatoriu, 2 februarie 1943, ȚAMO 226/335/7, p. 233.

- ³³ BA-MA, RL30/4.
- ³⁴ Documentele Grossman, RGALI 1710/1/100.
- ³⁵ Dr. Günther Diez, Schneider-Janessen, p. 145.
- ³⁶ Schmieder MSS.
- ³⁷ Dr. Günther Diez, Schneider-Janessen, p. 144.
- ³⁸ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ³⁹ Stolberg, raport, 17 februarie 1943, BA-MA, RW4/v. 264, p. 160.
- ⁴⁰ Seydlitz, p. 254.
- ⁴¹ Hans Schmieder, „Ein Überlebender aus dem Kessel von Stalingrad berichtet“, *Deutsches Soldatenjahrbuch*, 1987.
- ⁴² BA-MA, RW4/v. 264.
- ⁴³ Scrisoare de la un soldat german necunoscut, AMPSB, citat în proiectul Facultății de Istorie a Universității din Volgograd.
- ⁴⁴ BA-MA, RL30/5.
- ⁴⁵ BA-MA, RL30/5.
- ⁴⁶ BA-MA, RH20-6/796.
- ⁴⁷ Dr. Günther Diez, Schneider-Janessen, p. 143.
- ⁴⁸ BA-MA, RW4/v. 264.
- ⁴⁹ Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ⁵⁰ BA-MA, RH19 VI/11, p. 50.
- ⁵¹ BA-MA, RW4/v. 264, p. 86.
- ⁵² Freytag Loringhoven, discuție, 23 octombrie 1995.
- ⁵⁴ BA-MA, RL30/6.
- ⁵⁵ 12.48, 18 ianuarie 1943, BA-MA, RL30/6.
- ⁵⁶ Citat în Boelske, p. 369.
- ⁵⁷ Waldersee, citat în Groscurth, p. 95.
- ⁵⁸ Groscurth, p. 553.
- ⁵⁹ BA-MA, RL30/6, p. 73.
- ⁶⁰ BA-MA, RL30/6, p. 80.
- ⁶¹ Maior Maes, 22 ianuarie 1943, BA-MA, RL30/6, p. 83.
- ⁶² Discuție anonimă.
- ⁶³ Weinert, p. 33.
- ⁶⁴ Böhme, p. 237.
- ⁶⁵ Hans Schmieder MSS.
- ⁶⁶ Gebele, în Beck, p. 183.
- ⁶⁷ Kuber, în Beck, p. 194.
- ⁶⁸ BA-MA, RH19 VI/11, p. 324.

„Un feldmareșal german nu se sinucide cu o forfecuță de unghii!“

Ori de câte ori vedeau zburând avioane germane, oamenii se uitau după ele lung, neluându-și ochii de pe cer mult timp după ce acestea dispăreau la orizont. „Cu inima grea“¹, scria un soldat, „rămâneam cu privirea pierdută după avionul german și ne gândeam cât de minunat ar fi fost ca acesta să ne fi scos din acest infern în care am fost abandonati.“ După cucerirea Aerodromului Gumrak, în zorii zilei de 22 ianuarie, doar câteva avioane au putut ateriza pe pista micului aeroport Stalingradski. „Podul aerian“, și odată cu el și ultima posibilitate de salvare, se prăbușise.

Reaprovizionarea depindea acum de canistrele parașutate, „bombele de aprovizionare“, dar, în ciuda cererilor Armatei 6 ca parașutele să fie roșii², Luftwaffe continua să folosească mătase albă. Sistemul parașutărilor devenea din ce în ce mai mult o acțiune la nimereală, deoarece puține unități mai aveau panouri de recunoaștere, iar Corpul 8 aerian pierduse, pe 24 ianuarie, contactul radio cu Cartierul General al Armatei 6. Hube a trimis un mesaj prin care le spunea soldaților din ruinele Stalingradului că, la auzul motoarelor avioanelor, să se întindă pe solul acoperit cu zăpadă sub forma unei cruci, care însemna „Soldați germani aici“³. Când lumina sau vizibilitatea era proastă, trăgeau în aer cartușe de semnalizare

pentru a direcționa avionul la sosire, dar rușii care se găseau de jur împrejurul lor trăgeau imediat cartușe de aceeași culoare pentru a deruta piloții. Vântul puternic deplasa încărcăturile cu rapiditate, acestea ajungând astfel în mâna inamicului. Unii erau atât de disperați, încât încercau să recupereze canistrele chiar de unde căzuseră. Lunetiștii ruși îi reperau imediat. În ruinele Stalingradului, soldații germani înfometați încercau să atragă ostașii sovietici în ambuscade pentru a le lua ranița cu mâncare.

Căderea Gumrakului a însemnat o altă călătorie îngrozitoare pentru răniți, mulți dintre ei fiind transferați aici de la Pitomnik, după ce nu li se găsisse acolo nici un loc într-un avion. „Răniții epuizați se târau printre ruinele orașului”⁴, relata un supraviețuitor, „în patru labe, ca animalele sălbatice, în speranța găsirii vreunui ajutor.”

Condițiile din spitalele improvizate din Stalingrad erau și mai înfiorătoare decât la Gumrak, cu cei 20 000 de răniți înghesuiți în pivnițele de sub ruinele orașului, ca să nu mai vorbim de bolnavi, care făceau ca totalul pacienților să ajungă la 40 000. Vreo 600 de oameni grav răniți umpleau pivnițele teatrului din Stalingrad, fără curent electric și instalații sanitare. „Gemete, strigăte de ajutor și rugăciuni”⁵, scria un medic din Divizia 60 infanterie motorizată, „se amestecau cu bubuiturile bombardamentelor. Un miros paralizant de fum, de sânge la care se adăuga duhoarea rănilor umplea încăperea.” Nu mai erau bandaje, nu mai erau medicamente, nu mai era apă curată.

Câțiva medici din unitățile din eșalonul din prima linie au primit ordinul să îngrijească bolnavii din rețeaua de tuneluri din ravena Țariței. În acest complex, ce semăna cu galeriile unei mine, fuseseră îngrămădiți peste 3 000 de soldați răniți grav sau foarte bolnavi. Când s-a prezentat la post, dr. Hermann Achleitner și-a reamintit imediat sintagma „Părășiți orice speranță voi, cei ce intrați aici”⁶. Grămezile de cadavre înghețate l-au cutremurat. Înăuntru, imaginea de iad era amplificată de lămpile cu petrol, singura sursă de lumină. Aerul fetid, lipsit de oxigen, era dezgustător. A fost întâmpinat cu strigăte jalnice: „Dați-ne ceva de mâncare!” Pacienții primeau doar

o felie subțire de pâine râncedă pe zi. Medicii o transformau într-un fel de supă, care era fierbinte și ținea mai bine de foame. Lipsa de bandaje era gravă pentru cazurile de degerături. „Adesea“, nota el, „schimbam de puține ori bandajele jechoase de pe degetele de la picioare și de la mâini.“ Despăducherea era imposibilă. Sanitarii care schimbau bandajele se trezeau cu șiruri cenușii de păduchi, luați de la pacienți, pe încheieturile mâinilor și pe brațe. Când murea cineva, păduchii porneau în căutarea altei „gazde“. Medicii făceau tot ce le stătea în putință pentru a izola cazurile de tifos imediat după diagnosticare, dar știau că foarte curând se vor confrunta cu o epidemie. Un tânăr soldat german, privind mizeria din jurul său, a murmurat: „Cei de acasă nu trebuie să afle niciodată ce se întâmplă aici.“

Retragerea din stepă, după ce încercuirea fusese zdrobită de armatele lui Rokossovski, a făcut ca numărul germanilor din orașul în ruine să ajungă la peste 100 000. Majoritatea aveau dizenterie, icter și alte boli, iar chipurile lor aveau o culoare galben-verzuie.

Reacțiile civililor din Stalingrad nu erau întotdeauna ostile, după cum au descoperit răniții din Divizia 297 infanterie. „Două femei din Stalingrad mi-au frecat picioarele înghețate timp de o oră ca să prevină efectele unor degerături grave“⁷, scria un ofițer. „Din când în când, se uitau la mine compătimitor și spuneau: «Atât de tânăr și totuși trebuie să moară!»“ Spre uimirea lor, același grup de soldați a găsit câteva femei într-o casă parțial distrusă. Tocmai copseseră pâine și le-au dat și soldaților în schimbul unei bucăți de carne înghețată de cal.

Noțiunile de „regiment“ sau „divizie“ nu mai aveau nici un sens. Divizia 14 tancuri mai avea mai puțin de optzeci de oameni apti să lupte. Le mai rămăseseră un tanc și o armă de calibru mare cu muniție. Într-o astfel de situație disperată, disciplina a început să se deterioreze. Soldații mai luptau temându-se de răzbunarea rușilor, ca urmare a refuzului lui Paulus de a capitula.

Neamenințate de tunurile antitanc, tancurile sovietice T-34 zdrobeau sub șenile locașurile de tragere și servanții. Buncărele și

clădirile fortificate au fost distruse cu un tun de câmp care trăgea de la distanța loviturii directe. Soldații germani erau dominați acum de un sentiment puternic de neputință, fiind incapabili să facă ceva pentru camarazii lor răniți sau chiar pentru ei înșiși. Înaintarea lor, însoțită de numeroase acte de cruzime, din vara anterioară li se părea că aparține unei lumi cu totul diferite. Pe 25 ianuarie, Paulus și colonelul Wilhelm Adam, unul dintre ofițerii săi superiori de stat-major, au fost ușor răniți de explozia unei bombe. Generalul Moritz von Drebbler s-a predat cu o parte din Divizia 297 infanterie la aproximativ cinci kilometri sud-vest de gurile Țariței. Colonelul sovietic care a venit să-i preia se pare că ar fi întrebat: „Unde vă sunt regimentele?”⁸ Moritz von Drebbler, potrivit versiunii difuzate două zile mai târziu la radioul sovietic de romancierul Theodor Plievier, alt comunist german din „emigrația moscovită”, s-a uitat la mâna de oameni care îi mai rămăseseră, frânți de oboseală și degerați, și a răspuns: „Chiar trebuie să vă explic, domnule colonel, unde îmi sunt regimentele?”

Șeful serviciului medical al Armatei 6, generalul Renoldi, a fost unul dintre primii generali care s-au predat. (Direcția de Informații a Armatei Roșii a aflat din interogatoriul acestuia că Paulus era într-o stare de colaps.) Unii generali, totuși, au avut un rol activ. Înlocuitorul lui Hube, generalul Schlömer, a fost rănit la coapsă, iar generalul von Hartmann din Divizia 71 infanterie a fost împușcat în cap. Generalul Stempel, comandantul Diviziei 371 infanterie, s-a împușcat, așa cum au făcut și alți ofițeri, când inamicul a ocupat sudul Stalingradului până la râul Țarița.

În zorii zilei de 26 ianuarie, tancurile Armatei 21 s-au întâlnit cu Divizia 13 pușcași gardă la nord de Gorganul Mamaev, în apropiere de cartierul muncitoresc Octombrie Roșu. Scenele, așa cum era de așteptat, au fost emoționante, mai ales pentru Armata 62 a lui Ciuikov, care luptase fără nici un alt sprijin aproape cinci luni. „Ochii ostașilor oțeliți în luptă s-au umplut de lacrimi de bucurie în momentul întâlnirii”⁹, scria Ciuikov. Sticlele treceau dintr-o mână într-alta în timpul petrecerii organizate cu acel prilej. Încercuirea Stalingradului a fost împărțită în două, cu Paulus și majoritatea

ofițerilor superiori într-un „buzunar“ mai mic, sudic, de rezistență, și Corpul 11 al generalului Strecker în partea de nord a orașului, în jurul Fabricii de Tractoare Stalingrad. Singura lui legătură cu lumea exterioară era stația radio a Diviziei 24 tancuri.

În următoarele două zile, soldați germani și români izolați, răniții și grupurile combatante active s-au retras în „buzunarul“ sudic din ce în ce mai mic, unde Paulus și Schmidt își instalaseră noul Cartier General, sub magazinul universal Univermag, din Piața Roșie. Ultimul simbol al ocupației germane era steagul cu svastică ce atârna pe un catarg improvizat, prins de balconul de deasupra intrării principale. Rămășițele Regimentului 194 infanterie mecanizată al colonelului Roske asigurau apărarea. Roske a fost avansat la gradul de general, în calitate de comandant al „defunctei“ Divizii 71 infanterie.

Din cauza numărului din ce în ce mai mare de ofițeri superiori care se predau, Direcția 7 a Frontului Don, care răspundea de „propaganda operativă“, era mai ocupată decât oricând. Deoarece, de la lansarea ofensivei, fuseseră aduși foarte mulți prizonieri pentru a fi interogați, era nevoie să fie aleși „cei mai interesanți“¹⁰.

Căpitanul Diatlenko a primit ordinul să se prezinte imediat la Cartierul General al Frontului Don. Fusesse adus la interogatoriu un alt general german capturat, generalul Edler von Daniels. Diatlenko știa că merita să se ocupe personal de acesta. În sacii cu corespondență găsiți printre rămășițele avionului de transport doborât la începutul lunii se descoperiseră scrisori sub formă de jurnal pe care Daniels le trimisese soției sale. Daniels, ca și majoritatea prizonierilor nou capturați, era vulnerabil. Anchetator experimentat, Diatlenko știa că cea mai bună tactică era cea la care celălalt se aștepta cel mai puțin. L-a întrebat inițial pe prizonier despre „copilul încercuirii“¹¹, apoi l-a abordat brusc arătându-i scrisorile și documentele pe care Daniels le credea în siguranță în Germania.

Herr General, zice Diatlenko că i-ar fi spus. „Vă rog să vă luați documentele. Vă aparțin și le puteți păstra în arhiva familiei după ce vă veți întoarce acasă după război.“ Se pare că Daniels i-a fost foarte

recunoscător. A acceptat ceaiul, biscuiții și țigările care i s-au oferit și apoi „a răspuns la întrebările noastre“. Diatlenko l-a ținut până seara. După o pauză pentru cină, interogatoriul a continuat până la miezul nopții.

De multe ori, o astfel de abordare rafinată nu era necesară. Confuzia și furia înfrângerii au avut ca rezultat un comportament docil, dacă nu chiar cooperant, al ofițerilor care se simțeau personal trădați, dar și vinovați față de propriii lor oameni pe care îi făcuseră să creadă în promisiunile lui Hitler. În timpul interogatoriului, făceau de multe ori remarci defavorabile la adresa Führer-ului și a regimului. Îl considerau pe Goebbels un „om lipsit de voință“ și regretau amarnic că supraponderalul Göring nu fusese supus la „dieta Stalingrad“. Rușii și-au dat seama că acești generali recunoscuseră ce fel de om era cu adevărat Führer-ul doar după ce simțiseră pe pielea lor rezultatele modului perfid în care se purtase acesta față de ei și de Armata 6. Câțiva îl considerau criminal, atât pe el, cât și politica adoptată în timpul înaintării în Rusia, când atâtea atrocități fuseseră comise în spatele liniilor lor, atrocități de care se considerau, parțial, responsabili.

Din interogatoriile ofițerilor capturați, Statul-Major al Frontului Don a dedus că Paulus „se afla sub o mare presiune, având de jucat un rol pe care fusese obligat să-l accepte“. Rușii erau convinși că Paulus era practic prizonier în propriul său Cartier General, păzit de șeful acestuia. Diatlenko nu avea nici un dubiu că Schmidt era „ochii și mâna partidului nazist“¹² în Armata 6, deoarece ofițerii capturați spuneau că „Schmidt comandă armata și chiar pe Paulus însuși“.

Colonelul Adam, interogat ulterior de Diatlenko, i-a spus acestuia că Schmidt fusese cel care dăduse ordinul ca solii de capitulare să fie trimiși înapoi. (Diatlenko nu i-a spus că a fost unul dintre ei.) Ofițerii superiori de la Statul-Major al Armatei 6 știau, se pare, foarte bine ce conținea pachetul învelit în hârtie impermeabilă. În dimineața zilei de 9 ianuarie, în timp ce Diatlenko și Smîslov așteptau în buncăr, aceștia citiseră la micul dejun manifestele cu textul ultimatumului aruncate de avioanele rusești. În aceeași dimineață,

generalul Hube se întorsese la Stalingrad după întâlnirea cu Hitler. Adusese cu el ordinul conform căruia nu se va capitula. Potrivit lui Adam, acesta a consolidat poziția generalului Schmidt în Statul-Major al Armatei 6.

Pe 29 ianuarie, în ajunul celei de-a zecea aniversări a venirii lui Hitler la putere, Statul-Major al Armatei 6 a trimis un mesaj de felicitări din pivnița ruinată. „Führer-ului! Armata 6 își salută Führer-ul la aniversarea preluării puterii. Drapelul cu svastică flutură încă deasupra Stalingradului. Fie ca lupta noastră să fie o pildă pentru ca generațiile prezente și viitoare să nu capituleze niciodată în situații disperate pentru ca Germania să fie victorioasă în cele din urmă. *Heil mein Führer!* Paulus.“¹³

Acest mesaj, grotesc dacă ținem seama de împrejurări, pare mai curând redactat și trimis de generalul Schmidt. Cuvintele poartă pecetea stilului său. Paulus, la vremea aceea, era bolnav de dizenterie, era zguduit din cauza evenimentelor și demoralizat, astfel încât nu este greu să ni-l imaginăm dând doar aprobator din cap atunci când i s-a arătat textul mesajului. Groscurth, de pildă, afirmase într-o scrisoare, cu puțin timp în urmă: „Paulus este într-o stare de dezintegrare fizică și morală.“¹⁴

Pe 30 ianuarie, ziua aniversării, Göring a ținut de la Ministerul Forțelor Aeriene un discurs radiodifuzat, în care a comparat Armata 6 cu spartanii la Thermopile. Discursul nu a fost bine primit la Stalingrad. Faptul că Göring, și nu altcineva, a fost cel care a ținut „discursul nostru funebru“¹⁵ a generat insulte și injurii. Gottfried von Bismarck a spus că efectul discursului a fost „macabru“¹⁶. În pivnițele teatrului din Stalingrad, pline de răniți, glasul lui Göring a fost recunoscut imediat. „Dă-l mai tare!“¹⁷ a strigat cineva. „Închide-l!“ urlau alții, înjurând. Emisiunea s-a terminat cu Simfonia a V-a de Bruckner. Câțiva ofițeri au glumit cu amărăciune că „sinuciderea evreilor“¹⁸ de la Masada ar fi fost o comparație mai potrivită decât Thermopile, fără să realizeze câtă dreptate aveau. Hitler conta într-adevăr pe o sinucidere în masă, în special a ofițerilor superiori.

Goebbels a fost cel care a dat glas mesajului lui Hitler, ceva mai târziu în acea zi aniversară, întârziere provocată de bombardamentele forțelor aeriene britanice. Discursul a avut un ton amarnic de sfidare, însă doza de autojustificare era prea mare pentru a putea fi ascunsă. Foare puține cuvinte au fost dedicate celor de la Stalingrad, dezastrul umbrind sărbătoarea regimului: „Lupta eroică a soldaților noștri de pe Volga ar trebui să fie un îndemn pentru fiecare să facă tot ceea ce este posibil în lupta pentru libertatea Germaniei și pentru viitorul națiunii noastre și, într-un sens mai larg, pentru apărarea întregii Europe.”¹⁹ Era pentru prima dată când se recunoștea că Wehrmacht-ul lupta acum pentru a împiedica înfrângerea.

A doua zi, Hitler, ca și cum ar vrut să compenseze orice idee de dezastru, a făcut nu mai puțin de patru noi feldmareșali, printre care și Paulus. Erau cele mai multe avansări în grad înalt de la victoria asupra Franței. Când a aflat de avansarea sa la gradul de feldmareșal, Paulus a înțeles imediat că primise o cupă cu cucută. La ultima ședință operativă, i-a spus generalului Pfeffer: „Nu intenționez să mă sinucid pentru acest caporal din Boemia.”²⁰ Un alt general i-a relatat NKVD-istului care îl interoga că Paulus spusese: „Pare o invitație la sinucidere, dar nu îi voi face această favoare.”²¹ Paulus dezaproba, instinctiv, suicidul. Când a auzit că unii dintre oamenii săi alegeau „sinuciderea soldatului” – stând în picioare la marginea tranșeelelor și așteptând să fie împușcați de inamic – a dat ordin să se interzică această practică.

Hitler nu era, bineînțeles, preocupat de salvarea unor vieți: îl interesa doar crearea unor mituri convingătoare. Spera ca ofițerii superiori să urmeze exemplul amiralului Lütjens de pe vasul *Bismarck*, o fantezie alimentată neîndoiește de vestea morții generalilor von Hartmann și Stempel.

„Buzunarul sudic” s-a micșorat rapid. Pe 30 ianuarie, trupele sovietice au pătruns până în centrul orașului. În pivnițe, unde majoritatea germanilor se adăpostiseră de frig și de focul de artilerie, domneau disperarea și presimțirile negre. În vechiul sediu al

NKVD, cerul de iarnă se putea vedea prin cupola sfărâmată. Pardoseala de piatră era acoperită cu moloz și cu bucăți de zidărie, iar structura sub formă de cușcă a scărilor și balustrada erau strâmbate. Steagul Crucii Roșii de la intrare l-a înfuriat pe un ofițer german, care l-a considerat ca un mesaj de capitulare. A coborât în pivniță, unde medicii continuau să opereze la lumina unei lămpi cu gaz în spitalul de campanie, în timp ce așteptau sosirea rușilor. Cu fața suptă și privirea rătăcită, ofițerul i-a amenințat cu pistolul automat. „Ce se întâmplă aici? Nu vom capitula! Războiul continuă!”²² Mulți suferiseră căderi nervoase din cauza tensiunii luptei sau a halucinațiilor provocate de malnutriție. Pivnițele erau pline de oameni care delirau. Doctorul Markstein, originar din Danzig, s-a mulțumit să ridice din umeri. „Aici este un punct de prim-ajutor“, a spus el. Războinicul nebun nu i-a împușcat, ci a dispărut ca o nălucă în beznă, fără să mai scoată un cuvânt.

Atunci când generalul von Seydlitz, în aceeași clădire, i-a lăsat pe comandanții săi de divizie, pe 25 ianuarie, să decidă singuri dacă să se predea sau nu, Paulus l-a eliberat din funcția de comandă. A plasat toate diviziile lui Seydlitz sub comanda generalului Walter Heitz, comandantul Corpului 8. Heitz a emis atunci un ordin în virtutea căruia oricine încerca să se predea va fi împușcat. Când s-au predat Seydlitz și alți doisprezece ofițeri – printre care generalii Pfeffer, Korfes și Sanne – s-au tras spre ei focuri de mitralieră din spre liniile germane în timp ce rușii îi luau de acolo. Seydlitz va spune mai târziu că doi ofițeri germani au fost răniți mortal ca rezultat al „ordinului apocaliptic”²³ dat de Heitz.

Generalul Heitz, când dăduse ordinul „Luptăm până la ultimul glonț”²⁴, nu pare să se fi inclus pe el și statul său major în această declarație bombastică. Un ofițer de sub comanda sa a remarcat că personalul lui, aproape sigur cu știrea sa, își pregătise deja steagurile albe.

Colonelul Rosenfeld, comandantul Luftwaffe al Regimentului 104 artilerie antiaeriană, a adoptat retorica așteptată de regim. „Steagul cu svastică flutură deasupra capetelor noastre”²⁵, a transmis el în seara de 30 ianuarie. „Ordinele comandantului nostru

suprem vor fi în sfârșit urmate. Trăiască Führer-ul!“ În noaptea aceea, Statul-Major al Armatei 6 a trimis un mesaj, avertizând că unii comandanți se predau individual deoarece trupele lor nu mai aveau muniție, dar a adoptat și expresii bombastice de genul celor folosite de Rosenfeld, pretinzând că „ascultau imnul național pentru ultima oară cu brațul ridicat în semn de salut german“²⁶. Și de data aceasta, declarația suna mai mult în stilul lui Schmidt decât în cel al lui Paulus. Oricare ar fi adevărul, puțini erau soldații care mai doreau sau mai aveau forța necesară pentru a împărtăși astfel de emoții. „În noaptea de 30 ianuarie“²⁷, consemna un sergent, „fiecare dintre noi era muncit de propriile lui gânduri, de o nesiguranță ucigătoare, suferea din cauza rănilor dureroase și a degerăturilor, din cauza gândurilor la cei de acasă și la soarta noastră.“ Mai ales ofițerii se așteptau să fie executați. Mulți dintre ei și-au smuls însemnele de grad.

În cursul aceleiași nopți, generalul Voronov, în izba lui de la Cartierul General al Frontului Don, s-a trezit dintr-un somn agitat, cuprins de panică. Se temea că Paulus ar putea fugi cu un avion care ar ateriza pe gheața de pe Volga. Reacția lui Stalin față de pierderea unei astfel de prăzi nu era greu de imaginat. A sărit din pat imediat și a telefonat pentru a da ordin ca tirul tunurilor de pe malul de est la Stalingrad să fie dirijat, ca măsură de precauție, spre gheață.

A doua zi dimineață, devreme, pe 31 ianuarie 1943, Armata 64 a lui Șumilov pusese stăpânire practic pe întreg centrul Stalin-gradului. Clădirile ruinate și pivnițele au fost curățate cu grenade și aruncătoare de flăcări. Piața Roșie a fost supusă unui bombardament intens de obuziere și artilerie, înainte ca soldații ruși să se concentreze asupra magazinului universal Univermag. Infanteriștii lui Roske, apărătorii Cartierului General subteran al lui Paulus, au depus în cele din urmă armele. La ora 7.35, căpitanul Behr din statul-major al lui Milch a primit următorul mesaj: „Rușii la intrare. Ne pregătim să capitulăm.“²⁸ Zece minute mai târziu, când locotenentul-major Feodor Ilcenko a coborât în subsolul supraaglomerat și urât mirositor, a sosit semnalul: „Ne predăm.“ Behr a retransmis apoi mesajul la statul-major al lui Manstein la Grupul de Armate

Don. În Germania, comunicatul oficial spunea: „La Stalingrad situația este neschimbată. Starea de spirit a apărătorilor nu s-a deteriorat.”²⁹

Ofițerii de stat-major de la cartierul general al generalului Șumilov au coborât în subsol pentru a discuta termenii capitulării cu generalul Schmidt. Paulus a rămas într-o încăpere alăturată, Adam informându-l despre mersul discuțiilor. Nu este clar dacă aceasta era o stratagemă pentru ca Paulus să nu-și lege numele de capitulare sau un alt exemplu că Schmidt era cel care rezolva problemele din cauza stării de spirit a lui Paulus. În sfârșit, după două ore de negocieri, generalul Laskin a sosit pentru a primi capitularea oficială a lui Paulus, înainte ca acesta, Schmidt și Adam să fie conduși cu o mașină de comandament la Cartierul General al lui Șumilov, așa cum se pare că insistase generalul Roske. Ca și oamenii lor, cei trei aveau un început de barbă, chiar dacă nu erau atât de cadaverici la chip ca și soldații lor. Colonelul Adam, a observat Vasili Grossman, avea clapele căciulii de blană lăsate în jos „ca urechile pleoștite ale unui câine de rasă abia ieșit din apă”³⁰. Operatorii jurnalelor de actualități așteptau să înregistreze evenimentul.

Cei care se aflau în pivnițele din centrul orașului i-au așteptat pe ostașii Armatei Roșii. Fluturând țevile pistoalelor lor automate, aceștia le-au ordonat germanilor să arunce armele într-un colț și să iasă afară unul câte unul. Învinșii se pregăteau pentru captivitate înfășurându-și bocancii în zdrențe rupte din uniformele lor jerpelite. Câțiva soldați germani strigau *Hitler kaputt!*, ca semnal al capitulării. Ostașii ruși ar fi putut răspunde: *Kameraden, Krieg kaputt! Paulus kapituliert!*, dar cei mai mulți strigau *Faschist! sau Fritz! Komm! Komm!*³¹

Când au intrat în pivnițele teatrului, trupele sovietice au ordonat: „Cine poate să meargă să iasă pentru a fi trimis într-un lagăr de prizonieri.”³² Cei care au ieșit au crezut că răniții vor fi îngrijiți. Au descoperit de-abia mai târziu că Armata Roșie opera după principiul că prizonierii care nu puteau mărșălui erau lăsați să moară.

În unul sau două cazuri, furia și disperarea au produs o combinație explozivă. În clădirea NKVD, toți germanii se așteptau să fie împușcați, după ce un ofițer, care își ascunsese pistolul, a împușcat un maior rus de la mică distanță, pentru ca apoi să întoarcă țeava pistolului către el însuși. Momentul de furie al rușilor a trecut cumva și prizonierii au fost cruțați.

Capitularea de la Stalingrad a provocat o stare de nesiguranță, nici un german neștiind ce soartă îl aștepta. Ostașii sovietici, deliberat sau accidental, au dat foc spitalului plin de răniți improvisat în barăcile geniștilor de lângă aeroport. Doi ofițeri Luftwaffe din unitatea de antiaeriană, care fuseseră escortați într-o încăpere de sus de soldații ruși (pentru că aceștia crezuseră că petlițele roșii de pe gulerele lor desemnau un grad înalt), au evadat sărind de la o ferastră spartă. Au aterizat lângă latrină, iar când rușii au apărut gata să-i împuște, locotenentul mai tânăr a salvat viața amândurora datorită prezenței lui de spirit și unui acut simț psihologic. I-a spus camaradului său să-și dea jos pantalonii. Rușii au izbucnit în râs și i-au cruțat. Nu puteau împușca bărbați cu pantalonii în vine.

Grupările Departamentului Special NKVD căutau atât hiwi, cât și „câini fasciști”³³, prin care înțelegeau „trupe SS, Gestapo, de tancuri și de jandarmerie”. Câțiva soldați germani, considerați din greșeală SS-iști, care au și râs când li s-a sugerat că ar fi așa ceva, au fost împușcați cu pistoale automate. Se pare că ostașii Armatei Roșii dintr-o divizie siberiană și-au întors cu dezgust privirea de la acest spectacol. În aceeași relatare, bazată pe un interogatoriu luat de poliția militară secretă șase luni mai târziu unei femei-ofițer sovietic de informații, se înregistra executarea unui grup de douăzeci și trei de hiwi.

NKVD-ul căuta hiwi. Orice bărbat care nu avea o uniformă germană completă risca să fie împușcat pe loc, după cum a descoperit un comandant de batalion din Divizia 297 infanterie. „Ostașii sovietici ne-au oprit brusc, și din cauza faptului că nu eram îmbrăcat în uniformă și nu aveam bonetă au vrut să mă împuște crezând că sunt un hiwi. Doar cunoștințele de limba rusă ale unui medic m-au salvat.”³⁴

Foarte mulți hiwi au rămas loiali germanilor până la sfârșit. În ruinele Stalingradului, chiar înainte de capitulare, unii soldați din Divizia 305 infanterie mureau de foame. Hiwi din divizia lor au dispărut și soldații au crezut că nu-i vor mai vedea niciodată, dar rușii s-au întors pentru a le aduce mâncare, fără să le spună unde o găsiseră. Loialitatea acestor ruși nu a fost răsplătită întotdeauna cu aceeași monedă. Cu puțin timp înainte de capitulare, un ofițer l-a întrebat pe un locotenent: „Ce vom face cu cei opt hiwi ai noștri? Să-i împușc?”³⁵ Locotenentul, înmărmurit de atâta lipsă de suflet, a respins ideea. Le-a spus bieților hiwi să se ascundă și să se strecoare afară cum pot. După aceea trebuiau să se descurce singuri.

Soarta hiwilor ridicați la sfârșitul Bătăliei de la Stalingrad este încă neclară, în parte din cauza faptului că dosarele Diviziei 10 NKVD sunt închise. Nu există nici o modalitate de a afla câți au murit în cele zece săptămâni de încercuire și în ultimele trei săptămâni de lupte intense. Unii au fost împușcați la capturare, câțiva au fost folosiți ca interpreți și informatori, pentru ca apoi să fie fără îndoială uciși, dar cei mai mulți au fost trimiși în lagăre de NKVD. Chiar și membrii serviciilor de informații ale Armatei Roșii nu știau ce s-a întâmplat cu ei după aceea. Puteau foarte bine să fi fost masacrați – există relatări ulterioare cu privire la hiwi capturați și bătuți până la moarte, nu împușcați, pentru a economisi muniția – dar, în prima parte a anului 1943, regimul sovietic avea nevoie să-și sporească efectivul de muncă forțată, mai ales atunci când a transferat prizonierii din Gulag în companii de pedeapsă. Soluția de istovire a hiwilor prin muncă până la moarte constituia o răzbunare și mai mare deoarece le prelungea suferința. Pe de altă parte, atât Stalin, cât și Beria erau atât de obsedați de trădare, încât nu-i puteau satisface decât execuțiile imediate.

În timpul ultimelor două zile ale bătăliei, autoritățile militare sovietice erau din ce în ce mai preocupate să împiedice mici grupuri să le scape din plasă. Trei ofițeri germani îmbrăcați în uniforme ale Armatei Roșii, conduși de un locotenent-colonel, au fost capturați pe 27 ianuarie. Un locotenent rus dintr-un regiment de tancuri a

încolțit alți doi ofițeri și a fost rănit când aceștia au tras în el. Din cele nouă sau zece grupuri de germani care se pare că ar fi reușit să iasă din încercuire, nici unul nu a scăpat, dar la vremea aceea Grupul de Armate Don fusese împins înapoi peste râul Donet, la peste 300 de kilometri de Stalingrad. Există totuși o relatare neconfirmată și neconvingătoare despre un soldat care a reușit să scape, dar a fost ucis a doua zi când o bombă a lovit spitalul de campanie în care era tratat de epuizare și degerături. Despre alții se spune că ar fi încercat să scape spre sud în stepă și să caute adăpost la kalmuci, care fuseseră prietenoși, dar aceștia, ca și numeroase alte populații din regiunile sudice ale Uniunii Sovietice, aveau să intre curând în „atenția” NKVD-ului lui Beria.

Se spune că ostașii sovietici din unitățile din eșalonul întâi, mai ales din diviziile de gardă, ar fi fost mai corecți decât cei din eșalonul doi în modul de tratare a unităților învinse. Dar unii ostași beți, sărbătorind victoria, împușcau prizonieri, în ciuda ordinelor primite de a nu proceda astfel. Chiar și membrii formațiunilor de elită își deposedau la iuteală captivii de ceasuri, inele și aparate de fotografiat, precum și de mult prețuitele gamele din aluminiu ale Wehrmacht-ului. Multe din aceste obiecte aveau să fie apoi date pe vodcă. În unele cazuri, i se luau prizonierului cizmele înalte bune, dându-i-se în loc bocanci scâlciați. Un medic și-a pierdut un exemplar din *Faust* la care ținea foarte mult, într-o ediție rară legată în piele și tipărită pe hârtie foarte subțire, pe care soldatul rus și-a dorit-o pentru a-și face țigări cu mahorcă. Păturile erau smulse de pe spatele prizonierilor, uneori din răzbunare pentru că germanii luaseră hainele călduroase ale multor civili ruși.

Uneori, prizonierii, numai piele și os, ieșeau împleticindu-se din pivnițe și buncăre, cu brațele ridicate în semn de capitulare, căutând cu privirea o bucată de lemn pe care să o folosească drept cârje. Din cauza degerăturilor, mulți de-abia puteau să mai meargă. Aproape toți își pierduseră unghiile de la picioare, uneori cu degete cu tot. Ofițerii sovietici au observat că soldații români erau într-o stare și mai proastă decât cei germani. Se pare că rațiile lor fuseseră reduse mai devreme în încercarea de a menține vigoarea germanilor.

Prizonierii își țineau privirile plecate, neîndrăznind să se uite la gărzile lor sau la cercul de civili vlăguiți care ieșiseră din ruine într-un număr surprinzător de mare. De jur-împrejur, focuri dispartate rupeau tăcerea fostului câmp de bătălie. Cele din buncăre sunau înfundat. Nimeni nu știa dacă o detunătură nu însemna cumva sfârșitul vreunui soldat găsit ascuns sau al unuia care opusese rezistență, ori al unui soldat rănit grav care primise lovitura de grație.

Aceste resturi învinse ale Armatei 6, fără arme sau căști, purtând căciulițe de lână trase adânc peste urechi sau chiar zdrențe înfășurate în jurul capului ca să-i apere de gerul cumplit, tremurând în mantalele lor subțiri strânse cu câte un cablu de transmisiuni în loc de curea, au fost strânși laolaltă ca o turmă și aranjați în lungi coloane de marș. Un grup de supraviețuitori din Divizia 297 infanterie s-au confruntat cu un ofițer rus care le-a arătat cu mâna ruinele din jur și a urlat: „Așa va arăta Berlinul!”³⁶

Feldmareșalul Paulus, însoțit de locotenentul Lev Beziminski de la serviciul de informații al Armatei Roșii, a fost condus de la Cartierul General al Armatei 64 cu propria sa mașină de comandament la Cartierul General al Frontului Don în afara localității Zavarikino, aflată la circa 80 de kilometri de Stalingrad. Schmidt și Adam l-au urmat, sub escortă, cu altă mașină. Au fost conduși la locuința lor, o altă izbă cu cinci pereți. Îi aștepta un detașament de gardă permanent, sub comanda locotenentului Bogomolov. Ceilalți „generali de la Stalingrad” au fost aduși în altă izbă din apropiere, unde erau păziți de locotenentul Spektor și de un pluton.

Bogomolov și oamenii săi, conștienți de momentul istoric pe care îl trăiau, îi priveau fascinați pe cei pe care îi aveau în grijă. Paulus, înalt cum era, a fost nevoit să se aplece ca să poată intra. Urmând exemplul lui Adam, își abandonase cascheta, înlocuind-o cu o cușmă de blană. Mai purta însă uniforma de general-colonel. Paulus a fost urmat de generalul Schmidt și de colonelul Adam, care și-a impresionat gărzile „cu buna stăpânire a limbii ruse”³⁷. Șoferul lui Paulus a sosit ultimul, cărându-le geamantanele grele. Mașina de

comandament Mercedes a fost luată imediat de generalul Kazakov, comandantul artileriei frontului.

Paulus și Schmidt au ocupat încăperea interioară a izbei, în timp ce colonelul Adam și escorta sa au fost încartiruiți în camera exterioară. Li s-au alăturat doi agenți NKVD, trimiși de la Moscova de Beria. Seara târziu, au sosit generalul Malinin, șeful Statului-Major al Frontului, și colonelul Iakimovici, ofițer superior de stat-major. Beziminski, îndeplinind rolul de interpret, i-a informat pe Paulus și pe Schmidt că trebuiau să le cerceteze bagajele pentru a vedea dacă nu conțineau „articole interzise“, respectiv obiecte ascuțite din metal. Schmidt a explodat: „Un feldmareșal german“, a urlat el, „nu se sinucide cu o forfecuță de unghii!“³⁸ Epuizat, Paulus le-a făcut semn cu mâna să nu se mai deranjeze și le-a dat trusa de bărbierit.

Curând după miezul nopții, i s-a comunicat lui Paulus că se adunaseră comandanții Armatei Roșii și că îl așteptau pentru a fi chestionat. Locotenentul Evgheni Tarabrin, ofițerul NKVD vorbitor de limbă germană trimis să-l escorteze peste tot, l-a auzit pe Paulus șoptindu-i lui Schmidt, în timp ce acesta îl ajuta să-și îmbrace mantaua: „Ce să spun?“

„Amintește-ți că ești feldmareșal al armatei germane“, se spune că i-ar fi sâsâit Schmidt ca răspuns. Și mai surprinzător și mai semnificativ pentru urechile celor de la Informații din Armata Rusă, ofițerul rus a raportat că Schmidt îl tutuia pe superiorul său*.

La o jumătate de oră doar după începerea întâlnirii, căpitanul Diatlenko de la NKVD a primit ordinul de a se prezenta la izba mareșalului Voronov, cel care fusese promovat de curând de Stalin. „Așa, căpitane“, l-a întâmpinat afabil Voronov. „Îți amintești desigur vremea când bătrânul nu a vrut să te primească. Ei bine, acum el este cel care ne vizitează. Și tu ești cel care îl vei primi.“

Voronov stătea la masă împreună cu generalul Rokossovski, comandantul frontului, și generalul Telegin, comisarul frontului. Și-a făcut apariția un fotograf, îmbrăcat într-un cojoc fără mâneci.

* Winrich Behr, care îl cunoștea bine pe Schmidt, crede că era neverosimilă folosirea apelativului *du* [germ., tu], cu toate că el considera „că nu există nici un dubiu că generalul Schmidt avea o puternică influență asupra lui Paulus“³⁹.

Spre uimirea lui Diatlenko, acesta îl trata pe Voronov relaxat, cu familiaritate. Ulterior, s-a aflat că fotograficul era celebrul cineast, autor de filme documentare, Roman Karmen, care se împrietenise cu Voronov în timpul războiului civil din Spania. Karmen s-a așezat lângă scaunul destinat lui Paulus, pentru a putea prinde cadrul corespunzător prin ușa de la dormitorul lui Voronov. Știa că rezultatul muncii lui va fi folosit pentru a comunica lumii întregi marea victorie a Uniunii Sovietice*.

La sosirea „invitatului“ lor, atmosfera în izba lui Voronov era tensionată. Înalt, slab, cu umerii căzuți, Paulus era un personaj cenușiu, în uniforma lui „de culoarea șoarecelui“ și cu fața cenușie din cauza încordării nervoase. Părul îi devenise „sare și piper“ și până și barba de-o zi era înspicată cu alb. Voronov i-a arătat scaunul gol când Paulus s-a apropiat de masă. „Luați loc, vă rog“, i-a spus el în rusește. Diatlenko a sărit în picioare și a tradus. Paulus a făcut o jumătate de plecăciune și s-a așezat. Diatlenko i-a prezentat apoi pe cei doi comandanți sovietici. „Reprezentantul Stavka, mareșal al artileriei, Voronov! Comandant al Frontului Don, general-colonel Rokossovski!“ Paulus s-a ridicat brusc în picioare și a făcut câte o jumătate de plecăciune în direcția celor doi bărbați. Voronov a început să vorbească, oprindu-se din când în când pentru a-i da posibilitatea lui Diatlenko să traducă. „*Herr* general-colonel, este destul de târziu și sunteți desigur obosit. Și noi am muncit foarte mult în ultimele zile. De aceea, vom discuta acum doar o singură problemă, care este urgentă.“

„Scuzați-mă“, a intervenit Paulus, luându-l pe Diatlenko prin surprindere. Nu sunt general-colonel. Alaltăieri, statul meu major a primit un mesaj prin care s-a anunțat că am fost promovat la gradul

* Fotografia făcută de Karmen a fost prelucrată la Moscova. Generalul Telegin a fost scos de pe pozitiv pentru că Stalin nu l-a considerat suficient de important pentru un astfel de moment istoric. (Chiar și avansarea lui Diatlenko la gradul de maior a fost accelerată ca să corespundă datei publicării fotografiei.) Acest incident a devenit una din farsele groțesti ale epocii lui Stalin. Când a apărut fotografia pe prima pagină din *Pravda*, fără chipul lui Telegin, acesta s-a îngrozit ca nu cumva să-l fi denunțat cineva pentru vreo remarcă întâmplătoare. Nu s-a întâmplat nimic, așa că s-a crezut în siguranță, dar mai târziu, în 1948, a fost arestat pe neașteptate din ordinul lui Abakumov (șeful SMERȘ), în aparență fără nici un motiv.

de feldmareșal. Este scris și în documentele mele militare de identitate.“ A dus mâna la buzunarul de la piept al vestonului. „Nu am avut posibilitatea, ținând seama de împrejurări, să-mi schimb uniformă.“

Voronov și Rokossovski au schimbat priviri amuzate și ironice. Generalul Șumilov informase deja Statul-Major al Frontului Don în legătură cu avansarea în grad a lui Paulus.

„Așa deci, domnule feldmareșal“, a continuat Voronov, „vă rugăm să semnați un ordin adresat acelei părți din armata dumneavoastră care continuă să lupte, prin care să le spuneți să capituleze pentru a împiedica pierderea inutilă de vieți omenești.“

„Ar fi nedemn pentru un militar!“ a izbucnit Paulus înainte ca Diatlenko să traducă.

„Se poate spune“, a întrebat Voronov, „că salvarea vieților subordonaților dumneavoastră este nedemnă pentru un militar, atunci când comandantul însuși s-a predat?“

„Nu m-am predat. Am fost luat prin surprindere.“

Acest răspuns „naiv“ nu i-a impresionat pe ofițerii sovietici, care cunoșteau foarte bine circumstanțele capitulării. „Vorbim despre un act umanitar“, a continuat Voronov. „Avem nevoie doar de câteva zile sau poate doar de câteva ore ca să distrugem restul trupelor dumneavoastră care mai luptă. Rezistența este inutilă. Nu va provoca decât moartea zadarnică a mii de soldați. Datoria dumneavoastră în calitate de comandant de armată este să le salvați viața și trebuie să procedați astfel deoarece dumneavoastră v-ați salvat viața predându-vă.“

Paulus, care se jucase nervos cu pachetul de țigări și cu scrumiera puse pe masă pentru el, a evitat să răspundă, agățându-se de formulări. „Chiar dacă aș semna un astfel de ordin, ei nu-l vor executa. Dacă eu m-am predat, am încetat automat să mai fiu comandantul lor.“

„Dar cu câteva ore în urmă erați comandantul lor.“

„De când trupele au fost împărțite în două grupuri“, a insistat Paulus, am fost, doar teoretic, comandantul celeilalte pungi.

Ordinele veneau separat de la Cartierul General al Führer-ului și fiecare grup era comandat de un alt general.“

Discuția a continuat „să se învârtă în cerc“⁴⁰. Ticul nervos al lui Paulus devenise mai pronunțat, iar Voronov, la rândul lui, știind că Stalin aștepta la Kremlin să audă rezultatul, a început să dea semne de nerăbdare. Îi tresărea buza de sus, după un accident de mașină în Bielorusia. Paulus, în tactica sa de blocaj, a pretins că, dacă ar semna, documentul ar fi considerat un fals. Voronov i-a spus că vor aduce unul din generalii lui pentru a fi martor și apoi îl vor trimite în încercuirea din nord pentru a garanta autenticitatea documentului. Paulus însă, oricât de puerile păreau argumentele lui, nu a acceptat să semneze capitularea. Voronov și-a dat seama că orice altă tentativă de a-l convinge era inutilă.

„Trebuie să vă informez, domnule feldmareșal“⁴¹, a tradus Diatlenko, „că prin refuzul de a salva viața subordonaților dumneavoastră vă asumați o grea răspundere față de poporul german și față de viitorul Germaniei.“ Paulus se uita fix la perete, deprimat și tăcut. În această „poză chinuită“, ticul de pe chipul lui era singurul indiciu al gândurilor sale.

Voronov a pus capăt întrevederii întrebându-l pe Paulus dacă era mulțumit de locuință și dacă avea nevoie de un regim alimentar special din cauza bolii sale. „Singurul lucru pe care l-aș cere“, a replicat Paulus, „este să hrăniți numeroșii prizonieri de război și să le acordați îngrijire medicală.“ Voronov i-a explicat că „ținând seama de situația de pe front, era dificil să primești și să faci față unei mase atât de mari de prizonieri“, dar că vor face tot ceea ce vor putea. Paulus i-a mulțumit, s-a ridicat în picioare și s-a înclinat.

Hitler a aflat vestea la bine păzitul Bârlog al Lupului, ascuns adânc în codrii Prusiei Orientale, un loc descris cândva de generalul Jodl ca un hibrid între o mănăstire și un lagăr de concentrare. De data aceasta, nu a lovit cu pumnul în masă, ci s-a uitat fix la supa din fața sa, fără să scoată o vorbă.

Glasul și furia i-au revenit a doua zi. Feldmareșalul Keitel și generalii Jeschonnek, Jodl și Zeitzler au fost convocați la ședința operativă

a Führer-ului de la mijlocul zilei. „Au capitulat acolo formal și total“⁴², a spus Hitler cu furie de parcă nu-i venea să creadă. „Altfel ar fi strâns rândurile, ar fi format o apărare circulară și s-ar fi împușcat cu ultimul glonț. Dacă o femeie are mândria de a pleca, de a se închide în ea însăși și de a se împușca doar pentru că a auzit câteva remarcii insultătoare, nu pot avea nici un respect pentru un soldat căruia îi este frică și preferă să meargă în captivitate.“

„Nici eu nu pot înțelege“, a replicat Zeitzler, ale cărui cuvinte puneau sub semnul îndoielii asigurările date de el lui Manstein și altora că făcuse tot posibilul să-l convingă pe Führer de adevărata situație a Armatei 6. „Nu poate fi adevărat; poate că zace acolo grav rănit.“

Hitler nu contenea să revină la ideea că Paulus nu s-a sinucis. Evident, acesta pătase întregul mit al Stalingradului din imaginația sa. „Mă doare atât de mult pentru că eroismul atâtor soldați a fost umbrat de un singur molău lipsit de caracter [...]. Ce este Viața? Viața este Națiunea. Individul trebuie să moară oricum [...]. Ceea ce mă doare cel mai mult, personal, este că l-am avansat la gradul de feldmareșal. Am dorit să-i dau această ultimă satisfacție. S-ar fi putut elibera de toată supărarea și s-ar fi înălțat în eternitate și în nemurire națională, dar el a preferat să se ducă la Moscova.“

Punga de la nord, cu ceea ce mai rămăsese din cele șase divizii de sub comanda generalului Strecker, continua să reziste. Strecker, care își instalase Cartierul General al Corpului 11 în Fabrica de Tractoare Stalingrad, a trimis următorul mesaj: „Trupele luptă fără armament greu și fără provizii. Oamenii se prăbușesc din cauza epuizării. Îngheață de moarte, dar continuă să țină arma în mână. Strecker.“⁴³ Mesajul era aprig, dar evita, în mod evident, clișeele naziste. Hitler, care a primit mesajul după ce se întâlnise cu Zeitzler, a răspuns târziu, după-amiază: „Mă aștept ca la nord încercuirea să reziste până la ultimul om.“ Pentru a sublinia și mai mult ideea, a emis o directivă la puțin timp după aceea: „Corpul 11 armată trebuie să reziste până la sfârșit pentru a imobiliza cât mai multe efective inamice și a facilita operațiunile de pe alte fronturi.“⁴⁴

Cele patru armate sovietice s-au desfășurat din nou cu rapiditate pentru a zdrobi ultimul cuib de rezistență. Cu o concentrare de 300 de tunuri de câmp la nici un kilometru depărtare, zona fabricilor a fost lovită din nou cu putere. Toate buncărele au fost distruse de la mică distanță, unele cu tunurile de câmp, altele cu aruncătoare de flăcări sau cu tancuri care intrau direct în ele înfigându-și țeava în vreo ambrazură.

Strecker credea că, pentru a-l ajuta pe Manstein, exista un anume scop militar pentru care se continua lupta, dar respingea ideea unei autodistrugerii în scopuri propagandistice. Potrivit modului său de gândire, nu avea nici un dubiu în privința datoriei unui ofițer, așa cum avea să dovedească o convorbire avută de el cu un aghiotant, chiar înainte de sfârșitul luptei.

„Când va veni momentul, l-a asigurat aghiotantul, ne vom sinucide.”⁴⁵

„Sinucide!? a exclamat Strecker.

„Da, *Herr General!* Și colonelul se va sinucide. Crede că nu trebuie să ne lăsăm capturați.”

„Ascultă-mă. Nu vă veți împușca, nici tu, nici colonelul. Veți merge în captivitate împreună cu oamenii voștri și veți face tot ceea vă va sta în putere pentru a le oferi un bun exemplu.”

„Vreți să spuneți..., îngăimă ofițerul și privirea i s-a luminat, că nu trebuie să mă împușc?”

Strecker a petrecut aproape întreaga noapte de 1 februarie la Cartierul General al regimentului unui prieten apropiat, colonelul Julius Müller. Ardea o singură lumânare într-un colț al buncărului, în timp ce micul grup discuta despre luptele recente, prieteni din trecut și întemnițarea care îi aștepta. „Nimeni nu scoate o vorbă despre suferință”, nota Strecker, „nimeni nu vorbește cu amărăciune.” La primele ore ale dimineții, Strecker s-a ridicat în picioare. „Müller, trebuie să plec”, i-a spus el. „Domnul să vă aibă în pază, pe tine și pe oamenii tăi.” Strecker era fascinat de o descriere a lui Dumnezeu ca fiind „adevăratul feldmareșal”, ce-i aparținea lui Thomas Carlyle. Fără îndoială, în viziunea sa, Raiul era un loc în care domnea o perfectă ordine militară.

„Ne vom face datoria, *Herr General*“, a replicat Müller, în timp ce-și strângeau mâinile.

Strecker respinsese cererile de capitulare ale comandanților săi de divizie, dar la ora 4 în dimineața zilei de 2 februarie, generalii von Lenski și Lattmann i-au cerut din nou permisiunea de a se preda. Strecker a refuzat din nou. Lenski i-a spus atunci că unul din ofițerii săi plecase deja să negocieze cu rușii. Strecker și-a dat seama că nu mai are rost să continue. El și Groscurth au redactat mesajul final. „Corpul 11 armată⁴⁶, cu cele șase divizii ale sale, și-a făcut datoria până la ultimul om în lupte grele. Trăiască Germania!“⁴⁷ Mesajul a fost primit la Grupul de Armate Don. Strecker a afirmat mai târziu că el și Groscurth nu au folosit cuvinte entuziaste la adresa lui Hitler, dar versiunea consemnată și trimisă apoi în Prusia Orientală se termina cu „Trăiască Führer-ul!“ Cineva trebuie să fi gândit că ar fi mai înțelept să facă mesajul mai pe placul Bârlogului Lupului.

Când și-au făcut apariția doi ostași ruși, destul de șovăielnic, la intrarea buncărului de comandament, Groscurth a strigat la ei să aducă un general. Strecker a scris după aceea că mulți dintre soldații săi „de-abia mai respirau“.

Ziariștii străini au fost conduși într-un tur al zonei fabricilor, câteva zile mai târziu. „Nimeni nu poate spune cum arăta odată terenul“⁴⁸, scria corespondentul britanic Alexander Werth. „Te plimbi în sus și în jos, de la stânga la dreapta; nimeni nu și-ar da seama dacă a fost cândva un povârniș natural sau marginea unei duzini de cratere de bombă care s-au unit între ele. Peste tot erau tranșee: în curțile fabricilor, în depozitele exterioare și chiar și în ateliere; pe fundul tranșeelelor mai zăceau încă nemți verzi înghețați și ruși cenușii înghețați, precum și fragmente de forme umane, alături de căști de metal, germane sau rusești, printre sfărâmat-uri de cărămizi, iar căștile erau pe jumătate pline cu zăpadă. Întâlneai sârmă ghimpată și mine pe jumătate descoperite, tuburi de cartușe, și iar moloz, apoi fragmente de pereți și grinzi ruginite și

contorsionate de oțel. Cum a putut cineva supraviețui aici este greu de imaginat.“

Dimineața zilei de 2 februarie a început cu o ceață groasă, care a fost apoi dispersată de soare și de un vânt care a spulberat zăpada. Când vestea capitulării finale s-a răspândit în rândurile Armatei 62, s-au tras spre cer cartușe de semnalizare într-un spectacol improvizat. Matrozii Flotilei Volga și ostașii de pe malul stâng au trecut pe gheață cu pâini și conserve pentru civilii care fuseseră blocați timp de cinci luni în pivnițe și gropi.

Toți se îmbrățișau pe străzi. Glasurile erau stinse în aerul înghețat. Nu lipseau oamenii în acel peisaj incolor de ruine, și totuși orașul părea pustiu și mort. Nu se poate spune că sfârșitul ar fi fost neașteptat, sau chiar brusc, și totuși apărătorilor ruși le venea greu să creadă că Bătălia Stalingradului se încheiase. Când se gândeau la ea și își aminteau câți muriseră, propria lor supraviețuire îi uimea. Din fiecare divizie trimisă peste Volga, nu au supraviețuit mai mult de câteva sute de oameni. În întreaga campanie a Stalingradului, Armata Roșie a înregistrat 1,1 milioane de pierderi⁴⁹, din care 485 751 de morți.

Grossman a trecut în revistă ultimele cinci luni. „Mă gândeam la drumul lat și nepietruit ce ducea la satul pescăresc de pe malul Volgăi – un drum de glorie și de moarte – și la coloanele tăcute ce înaintau în praful înecăcios de august, în nopțile cu lună din septembrie, sub ploile torențiale din octombrie, în zăpezile din noiembrie. Înaintau în marș cu pași grei – servanți ai mijloacelor de foc anti-tanc, mitraliori sau simpli infanteriști – într-o tăcere solemnă și înverșunată. Singurul sunet ce venea din rândurile lor era zăngănitul armelor și pasul lor măsurat.“⁵⁰

Nimic nu mai rămăsese din orașul de dinainte de apariția bombardierelor lui Richthofen în acea după-amiază de august. Stalingradul era acum ceva mai mult decât un schelet sfărâmat și ars. Singurul jalon rămas în picioare era fântâna cu statuile unor fetițe și băieței ce dansau în jurul ei. Părea un miracol tulburător după ce atâtea mii de copii pieriseră în ruinele ce se întâlneau la tot pasul.

Note

- ¹ Kuber, în Beck, p. 196.
- ² Winrich Behr, convorbire, 5 octombrie 1995.
- ³ BA-MA, RH19 VI/12, p. 451.
- ⁴ BA-MA, RW4/v.264.
- ⁵ Dr. Hubert Haidinger, în *Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, Weinachts Rundbrief*, 1992, p. 9
- ⁶ Dr. Hermann Achleiter, „Als Arzt in Stalingrad“, în Beck, p. 199.
- ⁷ Gebele, în Beck, p. 186.
- ⁸ Emisiune Theodor Pliever, BA-MA, RW4/v. 264, p. 227.
- ⁹ Ciuikov, p. 279.
- ¹⁰ Diatlenko, MSS.
- ¹¹ Diatlenko MSS; vezi și „Das «Kesselkind» des Generals“, în *Freiheit*, 7 aprilie 1965, și BA-MA, N395/12.
- ¹² Diatlenko, MSS.
- ¹³ BA-MA, RL30/5.
- ¹⁴ 20 ianuarie 1943, Groscurth, p. 533.
- ¹⁵ Wieder, *Stalingrad und die Verantwortung des Soldaten*, p. 100.
- ¹⁶ Gottfried von Bismarck, MSS.
- ¹⁷ Dr. Hubert Haidinger, *op. cit.*, p. 7.
- ¹⁸ Discuție anonimă.
- ¹⁹ Citat în Domarus, vol. 2, p. 1979.
- ²⁰ Citat în Beck, p. 207.
- ²¹ Diatlenko, MSS.
- ²² Dibold, pp. 24–25.
- ²³ Seydlitz, p. 250.
- ²⁴ Discuție anonimă.
- ²⁵ 30 ianuarie 1943, ora 19,50, BA-MA, RL30/5.
- ²⁶ BA-MA, RL30/5.
- ²⁷ Schmieder, MSS.
- ²⁸ Sonderstab Milch, BA-MA, RL30/5, p. 83.
- ²⁹ BA-MA, RW4/v.264.
- ³⁰ Grossman, *Life and Fate*, p. 801.
- ³¹ Fritz Ecker, „Ein weiter Weg“, *Stalingradbund Österreich*, ianuarie 1991.
- ³² Dr. Hubert Haidinger, *op. cit.*, p. 8.
- ³³ Klavdia Sveridovna Ribaltșenko, interogatoriu luat de Gruppe Geheime Feldpolizei 626, 21 iulie 1943, BZG-S.

- ³⁴ Beck, p. 189.
- ³⁵ Discuție anonimă.
- ³⁶ Beck, p. 197.
- ³⁷ C.M. Bogomolov, MSS.
- ³⁸ Lev Beziminski, discuție, 10 noiembrie 1995.
- ³⁹ Winrich Behr, scrisoare către autor, 26 februarie 1996.
- ⁴⁰ Beziminski, discuție, 10 noiembrie 1995.
- ⁴¹ Diatlenko, MSS.
- ⁴² 1 februarie 1943, citat în Gilbert (ed.), pp. 17–22; și Warlimont, pp. 319–323.
- ⁴³ BA-MA, RL30/5.
- ⁴⁴ Jurnal de război Sonderstab Milch, BA-MA, RL30/6, p. 151.
- ⁴⁵ Strecker, Haller, p. 105.
- ⁴⁶ BA-MA, RL30/5.
- ⁴⁷ Haller, p. 107.
- ⁴⁸ Werth, *The Year of Stalingrad*, p. 463.
- ⁴⁹ Citat de Erickson, în Erickson și Dilks, p. 264.
- ⁵⁰ Documentele Grossman, RGALI, 1710/1/101.

„Oprîți dansul! Stalingradul a căzut“

Pe 2 februarie, la amiază, un avion de cercetare Luftwaffe se rotea deasupra orașului. Radiograma pilotului a fost transmisă imediat feldmareșalului Milch: „Nu mai sunt semne de lupte în Stalingrad.“¹

După prima întrevvedere a lui Voronin și Rokossovski cu Paulus, căpitanul Diatlenko a revenit pentru a-i interoga pe ceilalți generali capturați. Contrar așteptărilor sale, aceștia au reacționat în moduri total diferite. Generalul Schlömer, care preluase de la Hube comanda Corpului 14 tancuri, a sosit șchiopătând, sprijinindu-se pe un băț și purtând un veston vătuit rusesc. L-a cucerit pe cel care îl interoga cu farmecul său natural și cu remarcile despre „caporalul lipsit de educație în materie de probleme militare“² și despre „carieristii netaleantați din anturajul lui“. Generalul Walther von Seydlitz, pe de altă parte, despre care NKVD-ul „avea să descopere mai târziu că a fost cel mai energic apărător al nesupunerii față de Führer în timpul încercuirii“, s-a comportat „într-un mod foarte rezervat“.

Pentru Stalin, 91 000 de prizonieri, inclusiv douăzeci și doi de generali germani, reprezentau trofee mai valoroase decât drapelele și tunurile. Paulus, tot în stare de șoc, a refuzat la început să apară în fața ziariștilor aduși de la Moscova. „Avem propriile noastre reguli“³, i-a spus colonelul Iakimovici de la Statul-Major al Frontului Don. Locotenentul Beziminski traducea. „Trebuie să faceți ceea ce

vi se spune. “Până la urmă s-a ajuns la un compromis. Paulus nu trebuia să răspundă întrebărilor ziariștilor, dar trebuia să se lase fotografiat pentru a dovedi că nu s-a sinucis.

Corespondenții străini au fost destul de surprinși de felul în care arătau generalii germani. „Păreau sănătoși și în nici un caz subnutriți”⁴, scria Alexander Werth. „Evident, în toată perioada de agonie a Stalingradului, atunci când soldații lor mureau de foame, generalii continuau să-și primească mesele aproape regulat. Singurul care arăta prost era Paulus. Era palid și părea bolnav și avea un tic nervos la obrazul stâng.”

Generalii nu au răspuns la întrebările care li s-au pus. „Parcă eram la grădina zoologică”⁵, scria Werth, „unde unele animale se arătau interesate de vizitatori, iar altele stăteau bosumflate.” Generalul Deboi dorea evident să placă și le-a spus imediat jurnaliștilor străini – „ca și cum ar fi vrut să ne ceară să nu ne temem” – că era austriac. Generalul Schlömer a fost cel mai relaxat. S-a întors către unul din cei care îl luaseră prizonier și, bătându-l pe ofițer pe umerii lați (acesta tocmai fusese reîncadrat de Stalin), a exclamat cu o privire comică de surprindere: „Ce – ești nou?” Generalul von Arnim, pe de altă parte, era preocupat în special de soarta bagajului său și a spus în consecință ce credea despre ostașii Armatei Roșii. „Ofițerii se poartă foarte corect”, a zis el, dar pe ostași i-a descris drept niște „hoți nerușinați!”

Tensiunea capturării a determinat un comportament nedemn în cele două case țărănești de la Zavarikino. Adam l-a provocat într-o dimineață în mod deliberat pe locotenentul Bogomolov cu salutul nazist și „Heil Hitler”. Dar ofițerul cel mai puțin agreat de ruși era Schmidt. Bogomolov l-a obligat să-i ceară scuze unei femei care-i servea în sala de mese a ofițerilor și pe care o făcuse să plângă. Câteva zile mai târziu, a izbucnit un scandal peste drum în izba în care locuiau ceilalți generali. Locotenentul Spektor din grupul de gardă nr. 2 i-a telefonat lui Bogomolov, rugându-l să vină de urgență. Se iscase o bătaie. „Când am deschis ușa”⁶, scria Bogomolov, „am văzut că un general german îl ținea de încheietura mâinii pe un general român. Când germanul m-a văzut, i-a dat drumul, și atunci

românul l-a pocnit în gură. S-a dovedit că cearta izbucnise în legătură cu cuțitul, furculița și lingura românului, pe care acesta susținea că germanul încercase să i le ia.“ Bogomolov, nevenindu-i să creadă și plin de dispreț, l-a avertizat sarcastic pe locotenentul Spektor „că dacă mai permitea să continue un astfel de comportament, i se va confisca și lui lingura“.

Rivalitățile și antipatiile dintre generali au ieșit și ele la suprafață. Heitz și Seydlitz se detestau reciproc și mai mult după ce ultimul le permisesse comandanților de divizie să decidă singuri în legătură cu capitularea. Heitz, care le ordonase soldaților să lupte „până la ultimul cartuș“, s-a predat și a acceptat apoi invitația generalului Șumilov la masa de seară la Cartierul General al Armatei 64. A rămas acolo și peste noapte. Când în sfârșit s-a reîntors la Zavarikino lângă ceilalți generali capturați, s-a iscat un scandal pentru că a sosit cu câteva geamantane, pregătit pentru a pleca la închisoare. Întrebat cum rămâne cu ordinul său de a se lupta până la sfârșit, a răspuns că, dacă era după el, s-ar fi sinucis, dar șeful său de stat-major l-a împiedicat.

Pentru Wehrmacht, venise momentul să contabilizeze costul Bătăliei de la Stalingrad. Personalul feldmareșalului Milch a estimat că pierduseră 488 de avioane de transport și 1 000 de membri ai echipajelor în timpul podului aerian. Divizia 9 artilerie antiaeriană a fost distrusă, împreună cu personalul de la sol, ca să nu mai vorbim de pierderile suferite în timpul campaniei de Flota 4 aeriană în materie de bombardiere, avioane de vânătoare și avioane Stuka.

Pierderile armatei nu sunt încă cunoscute cu exactitate, dar nu există nici un dubiu că Bătălia de la Stalingrad a fost cea mai catastrofală înfrângere din istoria Germaniei de până atunci. Armata 6 și Armata 4 tancuri au fost efectiv distruse. Doar în încercuire au murit circa 60 000 de oameni de la începerea Operațiunii Uranus și aproximativ 130 000 au fost capturați. (Confuzia din statistici pare să fie provocată mai ales de numărul mare de ruși în uniforme germane.) Aceste cifre nu țin seama de pierderile din interiorul și din împrejurimile Stalingradului între lunile august și noiembrie, de

distrugerea a patru armate aliate, de respingerea tentativei de salvare a lui Manstein și de pierderile provocate de Operațiunea Micul Saturn. În total, Axa trebuie să fi pierdut peste o jumătate de milion de oameni.

A prezenta o asemenea catastrofă poporului german era o grea încercare pe care Goebbels a gestionat-o cu o energie frenetică, folosind întregul său talent de a deforma în mod nerușinat adevărul. Regimul nu a recunoscut că Armata 6 este încercuită până pe 16 ianuarie, când s-a spus că „trupele noastre, care de câteva săptămâni luptă eroic peste tot împotriva atacurilor inamice”⁷. Acum, tactica s-a schimbat, pretinzându-se că nu existau supraviețuitori.

Goebbels a mobilizat posturile radio și presa să unească țara într-o durere marțială. A dat un puhoi de instrucțiuni ziarelor despre modul în care trebuie să prezinte tragedia. Nu trebuiau să uite că fiecare cuvânt despre această luptă dramatică va fi consemnat de istorie. Presa trebuia să se refere numai la „bolșevici”, și nu la ruși. „Întreaga propagandă germană trebuie să facă un mit din eroismul de la Stalingrad, care trebuie să devină unul din bunurile cele mai prețioase din istoria germană.” Comunicatul Wehrmacht-ului, în mod special, trebuia redactat astfel încât „să impresioneze inimile sute de ani de aici înainte”⁸. Trebuia să fie la nivelul mesajului lui Cezar către trupele sale, al apelului adresat de Frederic cel Mare generalilor săi înainte de bătălia de la Leuthen și al chemării lui Napoleon către garda sa imperială.

Comunicatul a fost difuzat ca un anunț special la radio la douăzeci și patru de ore după capitularea lui Strecker. „De la Statul-Major al Führer-ului, 3 februarie 1943. Comandamentul Suprem al Wehrmacht-ului anunță că Bătălia de la Stalingrad a luat sfârșit. Credincioasă jurământului ei de credință, Armata 6, sub conducerea exemplară a feldmareșalului Paulus, a fost nimicită de copleșitoarea superioritate numerică a inamicului [...]. Sacrificiul Armatei 6 nu a fost în zadar. Ca un bastion al misiunii noastre istorice europene, a rezistat împotriva atacului a șase armate sovietice [...]. Au murit pentru ca Germania să poată trăi.”⁹

Minciunile regimului s-au dovedit contraproductive, mai ales ideea că muriseră toți membrii Armatei 6. Nu s-a făcut nici o referire în anunțuri la cei 91 000 de prizonieri anunțați deja de guvernul sovietic, o știre care fusese rapid difuzată în întreaga lume. Inevitabil, mult mai mulți ascultau acum posturile de radio străine.

S-au decretat trei zile de doliu național, timp în care locurile de distracție au fost închise și toate posturile de radio au difuzat muzică solemnă, deși ziarelor li s-a interzis să tipărească benzile marginale negre și drapelele nu au fost arborate în bernă.

Serviciul de Securitate SS nu a subestimat efectul asupra moralului civililor. Acesta știa că scrisorile venite din încercuire, care descriau mizeria și ororile trăite de soldați, contraziceau fundamental felul eroic în care regimul prezentase dezastrul. „Scrisorile de adio ale combatanților de la Stalingrad”¹⁰, se scria într-un raport, „au răspândit o mare durere în suflete, nu numai în ale rudelor, ci și în cercurile mai largi ale populației, mai ales datorită faptului că aceste scrisori s-au transmis cu rapiditate din mână în mână. Descrierea suferințelor din ultimele săptămâni de luptă obsedează rudele și ziua, și noaptea.” Goebbels prevăzuse această reacție cu mult înainte și ordonase să fie interceptate cărțile poștale trimise de prizonieri. El a consemnat, în jurnalul său, pe 17 decembrie: „În viitor, cărțile poștale către rude nu vor mai fi predate, deoarece oferă o ușă de acces în Germania propagandei bolșevice.”¹¹

Eforturile sovietice s-au dovedit prea puternice pentru a putea fi oprite. Lagărele de prizonieri NKVD puneau la dispoziție cărți poștale, dar întrucât autoritățile germane nu permiteau intrarea lor în țară, conținutul lor era tipărit cu caractere mici, mai multe pe o pagină, pentru ca apoi să fie aruncate deasupra liniilor germane ca manifeste propagandistice. Soldații germani le luau, deși riscuau pedepse severe, și trimiteau scrisori anonime la adresele de pe listă, anunțând astfel familiile că rudele lor erau în viață. Semnau „un compatriot” sau doar „xxx”. Uneori, spre groaza autorităților naziste, familiile care primeau câte un exemplar al manifestului sovietic contactau la rândul lor alte familii aflate în aceeași situație.

Paulus pare să fi intuit înainte de capitulare că regimul ar putea încerca să transforme dezastrul de la Stalingrad într-o nouă versiune a mitului loviturii pe la spate. (Nu se știe dacă acest lucru a influențat decizia sa de a refuza termenii capitulării pe 9 ianuarie.) De data aceasta, totuși, țăpii ispășitori pentru înfrângere nu aveau să fie comuniștii și evreii ca în 1918, ci statul-major și aristocrația, două categorii strâns legate între ele în conștiința populară. Cei ce aveau să intre în vizor de data aceasta au avut o bănuială în legătură cu furtuna ce îi aștepta.

Otto von Bismarck, ambasadorul Germaniei la Roma, a plecat pe furie împreună cu familia în vacanță la sfârșitul lunii ianuarie pentru a evita sărbătorirea oficială a celei de a zecea aniversări a regimului nazist. Ca și majoritatea diplomaților germani aflați departe de Berlin, acesta nu știa prea multe despre adevăratele orori ale dezastrului de la Stalingrad. În seara zilei de 31 ianuarie, se aflau la Hotelul Palace din St-Moritz, când i s-a făcut legătura telefonică cu ambasadorul german de la Berna. „Opriți dansul!“ i-a anunțat ambasadorul. „Stalingradul a căzut.“¹² Amândoi știau că St-Moritz devenise stațiunea preferată a ofițerilor superiori SS. Nu mai trebuia spus nimic.

Lozinca de partid a Ministerului Propagandei cu privire la lupta umăr la umăr a generalilor și infanteriștilor avea să se schimbe curând. Pe 18 februarie, Goebbels a organizat un miting la Berlin Sportpalast, cu tema: „Războiul total – Războiul cel mai scurt“. Pe un banner uriaș fusese scrisă marea chemare de la 1812: „Strigătul nostru de luptă să fie: Popor, ridică-te și să se dezlănțuie furtuna!“ Contextele istorice foarte diferite au făcut ca această lozincă să fie socotită total nepotrivită de majoritatea celor prezenți, cu excepția celui mai angajat sprijinitor al regimului.

„Vreți război total?“, urla Goebbels de pe podium. Cei prezenți au răspuns zgomotos. „Sunteți hotărâți să-l urmați pe Führer și să luptați pentru victorie cu orice preț?“ Credincioșii partidului au urlat din nou.

În săptămânile care au urmat căderii Stalingradului, Goebbels a stabilit ordinea de zi. A cerut să se pună capăt jumătăților de măsură,

să se facă o mobilizare de masă, deși simbolismul era mai important în acea avalanșă de măsuri. Armătura de cupru de deasupra Porții Brandenburg a fost scoasă pentru a fi folosită în industria de război. Evenimentele sportive profesionale au fost interzise, magazinele de lux, inclusiv cele de bijuterii, au fost închise. Toate revistele de modă au fost obligate să-și înceteze apariția. Goebbels a organizat chiar o campanie împotriva modei, pretinzând că femeile nu aveau de ce să se îmbrace frumos deoarece le vor plăcea „soldaților victorioși la întoarcerea acasă și dacă vor apărea cu hainele peticite“. Se răspândise zvonul că se va interzice femeilor să-și facă permanent. Hitler, care credea cu înfocare că era de datoria unei femei să fie decorativă, s-a opus acestei măsuri și Goebbels a fost nevoit să anunțe că „nu este nevoie ca o femeie să se urâtească“. Trocul, primul semn al unei economii de asediu, s-a răspândit cu rapiditate. Perile de frecat, de pildă, se schimbau pe bilete la un concert Furtwängler.

Cluburile de noapte și restaurantele de lux, precum Horcher și Quartier Latin, Neva Grill, Peltzers Atelier și Tuskulum din Kurfürstendamm, au fost închise. Când s-au redeschis, clienții erau încurajați să se limiteze la *Feldküchengerichte* – „specialități de bucătărie de campanie“ – ca un act de solidaritate cu soldații din Rusia, mai mult ca sigur o idee inspirată de postul interzis al lui Zeitzler. Göring, totuși, a aranjat ca restaurantul său favorit, Horcher, să fie redeschis ca un club al ofițerilor pentru Luftwaffe.

Mesajul nevoalat că aristocrații generali corupți au trădat idealul nazist a fost transmis pe numeroase căi. La scurt timp după aceea, tuturor membrilor familiilor regale germane ce serveau în forțele armate li s-a cerut să demisioneze. A fost interzis chiar și călăritul în Tiergarten.

Pe pereți apăreau din ce în ce mai multe lozinci naziste, dar berlinezii mai cinici preferau inscripțiile cu graffiti: „Bucurați-vă de război, pacea va fi mult mai rea“. „Rezistați“ a devenit cuvântul folosit și răsfolosit de propagandă. Începea să apară o teamă în privința viitorului, mai ales în legătură cu hotărârea Rusiei de a se răzbuina necruțător. Un hangiu din Pădurea Neagră, venit în permisie

de pe Frontul de Est, i-a spus lui Christabel Bielenberg: „Dacă ni se plătește cu un sfert din ceea ce am făcut noi în Rusia și în Polonia, doamnă doctor, vom suferi și vom merita să suferim.”¹³

Germanii care nu-i admirau pe naziști recunoșteau cu ochii închiși paradoxul grotesc. Invadarea Uniunii Sovietice îi făcuse pe ruși să apere stalinismul. Acum, primejdia înfrângerii îi forța pe germani să apere regimul nazist și eșecul lui înspăimântător. Diferența era că rușii avuseseră un teritoriu imens în care să se retragă, în timp ce Germania se confrunta cu un război pe două fronturi, cu bombardamente masive și cu o blocadă. Pentru a înrăutăți și mai mult lucrurile, Roosevelt și Churchill anunțaseră la Casablanca intenția de a continua lupta până la capitularea necondiționată a Axei. Această declarație a sporit foarte mult puterea lui Goebbels.

Opoziția, din varii motive ce se întindeau de la lipsă de hotărâre și neînțelegere până la ghinion, nu a reușit să acționeze la timp. Era mult prea târziu să fie convinși Aliații că exista o alternativă democratică la regimul nazist, mai ales că generalii, temându-se de înfrângere, se opuneau unei lovituri de palat. Membrii opoziției, deși conștienți de acest lucru, mai sperau că Stalingradul va oferi cel puțin motivul declanșării revoltei, dar nici un comandant de grup de armate nu era pregătit să acționeze. Ofițerii, de un rang inferior, dar mai hotărâți, erau gata să-și asume riscuri enorme și, dacă era necesar, să-și dea și viața în această încercare, dar Hitler, care părea dotat cu un simț al primejdiei aproape sălbatic, era prea bine păzit și își schimba mereu planurile în ultimul moment.

Singurul semn clar de nemulțumire după prăbușirea Stalingradului a venit din partea unui mic grup de studenți din München, cunoscut sub numele de „Trandafirul alb”. Ideile lor s-au răspândit și în rândurile altor studenți din Hamburg, Berlin, Stuttgart și Viena. Pe 18 februarie, după o campanie de manifeste și lozinci pictate pe ziduri ce chemau la răsturnarea nazismului, Sophie Scholl și fratele ei Hans au fost arestați după ce răspândiseră anunțuri și manifeste la Universitatea Ludwig-Maximilian din München. Torturați de Gestapo, apoi condamnați la moarte de Roland Freisler într-o ședință specială a Tribunalului Poporului din

München, cei doi au fost decapitați. Alți membri ai cercului lor, printre care și profesorul de filozofie Kurt Huber, au avut aceeași soartă.

Curând după capitularea finală de la Stalingrad, Hitler s-a întâlnit cu feldmareșalul von Manstein, primul ofițer superior din afara cercului său de apropiați. Manstein a prezentat măsurile pe care fusese obligat să le ia pentru a evita prăbușirea totală în sudul Rusiei. Hitler voia să-i dea ordin să nu se retragă mai mult, dar Manstein știa că, date fiind împrejurările, avea posibilitatea să stabilească termenii. În timpul discuției, Hitler a spus că doar el era răspunzător pentru Stalingrad, pentru ca apoi să eludeze brusc această confesiune, adăugând că putea să-l învinovățească într-o oarecare măsură și pe Göring, dar, întrucât îl desemnase pe mareșalul Reich-ului drept succesorul său, nu putea să-l facă răspunzător pentru Stalingrad. Nu s-a făcut nici o mențiune despre strategia sa confuză și despre încercările sale de a controla toate operațiunile. Cele mai multe acuze i le-a rezervat lui Paulus. I-a spus lui Goebbels că după război îi va aduce pe Paulus și pe generalii acestuia în fața Curții Marțiale pentru că nu au dus la îndeplinire ordinul său explicit de a rezista până la ultimul cartuș.

Contrar obiceiului său, Hitler nu mai perora decât arareori la masă. Prefera acum să mănânce singur. Guderian l-a găsit mult schimbat: „Mâna stângă îi tremura, era încovoiat, avea privirea fixă, ochii ieșiți din orbite, și fără strălucirea de altădată, iar obrajii erau plini de pete roșii.“ Dar atunci când Hitler s-a întâlnit cu Milch, nu a manifestat nici un regret pentru uriașele pierderi de vieți omenești. Nu se gândea decât cum să facă să ridice din nou miza, aruncând în joc și mai multe vieți. „Vom sfârși războiul anul acesta“¹⁴, i-a spus el. „În consecință, am hotărât să fac o mobilizare gigantică a întregii forțe populare germane.“

În Rusia, bucuria nestăpânită determinată de victorie a fost în egală măsură spontană și orchestrată. Clopotele Kremlinului au anunțat vestea capitulării lui Paulus. La radio se difuza muzică însuflețitoare

și comunicatele ajungeau de-a lungul și de-a latul frontului prin intermediul tuturor ziarelor. Era preamărită „lecția severă a istoriei” administrată „aventurierilor din Statul-Major General de către Hannibalii Armatei Roșii în această bătălie modernă de la Cannae. Stalin era considerat un conducător înțelept și marele arhitect al victoriei.

În Uniunea Sovietică, moralul era foarte ridicat. În timpul bătăliei, peste tot oamenii se întrebau unii pe alții ce mai știau despre luptele de pe Volga. Când a venit victoria după o astfel de bătălie teribilă, aceiași oameni nu conteneau să-și spună: „Nu poți opri o armată care a făcut Stalingradul.”¹⁵ Făceau încântați glume pe seama inamicului învins. „Mă întreb cum te simți să fii un feldmareșal prins într-o pivniță?” era o remarcă pe buzele tuturor. „După Stalingrad, nici un soldat nu mai avea nici urmă de dubiu în privința rezultatului războiului”¹⁶, spunea un ofițer rănit acolo. Diviziile de la Stalingrad au fost redistribuite la celelalte armate și fronturi pentru a le ridica și mai mult moralul.

Stalin a fost curând după aceea numit mareșal al Uniunii Sovietice de prezidiul Sovietului Suprem al URSS. Napoleon se încoronase singur... Istoria războiului a fost dintr-o dată remodelată. Dezastrele din 1941 au fost făcute să pară etape ale unui plan viclean conceput de Stalin. Fotografia și numele lui Stalin nu apăruseră în presă în perioadele proaste, dar acum „marele căpitan al poporului sovietic”, „organizatorul genial al victoriilor noastre” era din nou în prim-plan. Toate dezastrele și relele erau atribuite altora, cam tot așa cum curtenii erau învinovați pe vremea țarilor. Ilia Ehrenburg, cu un cinism uluitor, afirma că poporul „are nevoie să creadă”¹⁷. Chiar și prizonierii din Gulag îi scriau marelui tătuc al poporului, convinși că va interveni pentru a corecta o teribilă eroare judiciară, de neconceput în comunism. Nici un lider nu a avut un paratrăsnet atât de eficient ca Beria.

Generalii Armatei Roșii erau răsplătiți în mod bătător la ochi. Recentă desființare a dublei comenzi cu comisarii a fost încununată cu reînființarea rangului și distincției de „ofițer”. S-a renunțat la eufemismul de „comandant”. Așa cum observa amuzat generalul Schlömer, epoleții – simbol al privilegiului pe care gloatele bolșevice din 1917 le

ținutau pe trupurile linsate ale purtătorilor lor țariști – au fost reînstituiți. (S-au comandat în secret și trese aurii din Marea Britanie, spre uimirea și dezaprobarea oficialităților.) Un ostaș dintr-o divizie de gardă a aflat despre epoleți de la un lustragiu într-o gară: „Au reînființat epoleții aurii”¹⁸, i-a spus lustragiul furios de parcă nu-i venea să creadă. „Ca în Armata Albă.” Camarazii săi au fost și ei uimiți când le-a povestit la reîntoarcerea în tren: „De ce în Armata Roșie?” au întrebat ei. Astfel de bombăneli erau ignorate. Noile decorații pentru marele război patriotic – Ordinele Suvorov și Kutuzov – au fost și ele acordate comandanților superiori din această campanie.

Cu toate acestea, cel mai mare succes propagandistic s-a răspândit foarte departe, peste hotarele sovietice. Povestea sacrificiului Armatei Roșii a avut un efect puternic în întreaga lume, mai ales în Europa ocupată. Efectul ei asupra mișcărilor de rezistență de pretutindeni și, ca atare, influența ei asupra politicii din Europa postbelică au fost considerabile. Triumful Armatei Roșii a ridicat valoarea statutului de membru de partid și a atras gloate întregi de tovarăși de drum. Până și conservatorii nu s-au putut abține să nu elogieze eroismul Armatei Roșii. În Marea Britanie, regele George al VI-lea a comandat o Sabie a Stalingradului pentru a fi oferită orașului. Moralul civililor și al soldaților în egală măsură a fost încurajat de jurnalele de actualități care ridicau în slăvi victoria, în care apăreau imagini tremurate ale lui Paulus și ale coloanelor nesfârșite de prizonieri de război ce șerpuiau în peisajul înzăpezit. Toată lumea știa că rușii duseseră greul atacului german și că Frontul de Est făcuse Wehrmacht-ul să sângereze de moarte, mult mai sigur decât orice alt teatru de război apusean. Armata Roșie va merge înainte, așa cum urlase un ofițer la prizonierii de război, până când Berlinul va arăta la fel ca Stalingradul în ruine.

Note

¹ BA-MA, RL30/6.

² Diatlenko, MSS.

³ Bezimenski, discuție, 10 noiembrie 1995.

⁴ Werth, *The Year of Stalingrad*, p. 446.

⁵ Werth, *The Year of Stalingrad*, p. 444.

⁶ Bogomolov, MSS.

⁷ Boelcke, p. 408.

⁸ Boelcke, p. 430.

⁹ Domarus, vol. 2, p. 1 985.

¹⁰ 18 februarie 1943, Heinz Boberach (ed.), *Meldungen aus dem Reich 1938–1945*, vol. 12, p. 4 822, citat în Wette și Ueberschär, p. 63.

¹¹ Boelcke, p. 411.

¹² Leopold von Bismarck, discuție, 4 mai 1996.

¹³ Bielenberg, p. 135.

¹⁴ Citat Rohden, p. 127.

¹⁵ Wettlin, pp. 86, 88.

¹⁶ Smirnov, discuție, 22 noiembrie 1995.

¹⁷ Ehrenburg, pp. 10–11.

¹⁸ Ulko, discuție, 21 noiembrie 1995.

Orașul morții

Liniștea care s-a așternut pe 2 februarie peste orașul în ruină li s-a părut sinistă celor ce se obișnuiseră cu distrugerea ca o stare firească. Grossman a descris grămezile de moloz și craterele de bombe, atât de adânci, încât razele piezișe ale soarelui de iarnă nu ajungeau niciodată pe fundul lor, și „șinele de cale ferată, pe care zăceau vagoane-cisternă răsturnate, ca niște cai morți”¹.

Vreo 3 500 de civili, organizați în echipe au fost puși să îngroape morții. Ei stivuiă cadavrele înghețate ale soldaților germani ca pe niște lemne la marginea drumului și, deși aveau câteva căruțe trase de cămile, majoritatea au fost transportate cu sănii improvizate și cu roabe. Germanii morți erau duși în buncăre sau aruncați în uriașele șanțuri săpate cu o vară în urmă. Mai târziu, 1 200 de prizonieri germani au primit aceeași misiune, folosind însă căruțe trase de oameni și nu de cai. „Aproape toți membrii acestor echipe de muncă”², relatează un prizonier de război, „aveau să moară curând de tifos”. Alții – „câte o duzină pe zi”³, potrivit unui ofițer NKVD din lagărul de la Beketovka – erau împușcați de escortele lor, în drum spre locul de muncă.

Mărturiile sinistre ale luptelor nu au dispărut curând. După ce Volga s-a dezghețat la venirea primăverii, pe malul fluviului s-au găsit gheme coagulate de piele înnegrită. Când s-a oprit la Stalingrad în drumul său către nord, la Moscova, în decembrie 1944,

generalul De Gaulle a fost neplăcut impresionat să vadă că încă se mai găseau cadavre, descoperiri macabre ce aveau să se mai facă mult timp după aceea. Aproape în toate șantierele de construcții din oraș se descopereau rămășițe umane de pe vremea bătăliei.

Mai uluitoare decât numărul de morți a fost însă capacitatea de supraviețuire umană. Comitetul de Partid Stalingrad a ținut ședințe în toate raioanele „eliberate de sub ocupația fascistă”⁴, și a făcut rapid un recensământ. S-a descoperit cu această ocazie că cel puțin 9 796 de civili supraviețuiseră luptelor, printre ruinele orașului. Printre aceștia s-au numărat și 994 de copii, din care doar nouă și-au mai găsit părinții. Acești copii, în uriașa lor majoritate, au fost trimiși în orfelinate de stat sau au fost puși să curețe orașul. Raportul nu menționează nimic despre starea lor fizică sau mentală, descrisă însă de o asistentă socială americană, care venise imediat după încheierea luptelor pentru a distribui îmbrăcăminte. „Cei mai mulți copii”⁵, scria ea, „au trăit sub pământ timp de patru sau cinci luni de iarnă. Sunt umflați de foame. Se ghemuiesc în colțuri, speriați, temându-se să vorbească, să se uite în ochii oamenilor.”

Comitetul de Partid Stalingrad avea însă alte priorități. „Autoritățile sovietice au fost imediat reinstalate în toate raioanele orașului”⁶, raporta acesta la Moscova. Pe 4 februarie, comisarii Armatei Roșii au organizat un miting politic la care a participat „întreg orașul”, atât supraviețuitorii civili, cât și ostașii. Această adunare, cu discursurile lungi întru slăvirea tovarășului Stalin și a conducerii de către el a Armatei Roșii, era versiunea partinică a unui Te Deum.

Autoritățile nu le-au permis inițial să se întoarcă la casele lor civililor care fugiseră pe malul de est, deoarece era necesară mai întâi o curățare a orașului de proiectilele neexplodate. Echipa de dragare urmau să pregătească o schemă de bază a „a culoarelor speciale de trecere”⁷. Mulți însă au reușit să se strecoare, fără permisiune, peste Volga înghețată. Au apărut mesaje scrise cu creta pe calcanele caselor în ruină, mărturii ale numărului de familii despărțite din cauza luptelor: „Mamă, suntem toți bine. Caută-ne în

Beketovka. Klava.“⁸ Mulți însă nu au aflat decât după sfârșitul războiului care dintre rudele lor mai erau în viață și care muriseră.

Un contingent mare de prizonieri germani, dintre care mulți erau prea slăbiți ca să se țină pe picioare, au fost aduși cu forța să participe la mitingul politic organizat în centrul Stalingradului și să asculte lungile discursuri perorate de trei dintre comuniștii germani de frunte: Walther Ulbricht, Erich Weinert și Wilhelm Pieck.

Starea majorității prizonierilor în momentul capitulării era atât de jalnică, încât în săptămânile și lunile următoare era previzibilă o rată ridicată a deceselor. Este imposibil de calculat în ce măsură aceasta a fost exacerbată de tratamentul aspru, brutalitățile întâmplătoare și, mai presus de orice, de deficiențele logistice. Aproape jumătate din cei 91 000 de prizonieri luați la sfârșitul bătăliei au murit până la sosirea primăverii. Armata Roșie a recunoscut în rapoartele ulterioare că nu se ținuse seama de ordinele cu privire la grija față de prizonieri și este imposibil să se spună câți germani au fost împușcați fără ezitare în timpul sau imediat după capitulare, adesea din răzbunare pentru moartea rudelor sau a camarazilor.

Rata deceselor în așa-zisele spitale era înfricoșătoare. Sistemul de tuneluri din Defileul Țariței, devenit „Spitalul nr. 1 pentru Prizonieri de Război“, a rămas cel mai mare și cel mai înfiorător dintre toate doar pentru că nu existau clădiri disponibile care să ofere protecție împotriva frigului. Pe pereți șiroia apa, aerul era mai mult decât rău mirositor – o reciclare respingătoare a respirației umane, cu un conținut de oxigen atât de redus, încât puținele lămpi cu petrol improvizate din cutii de conserve pâlpâiau și se stingeau mereu, lăsând tunelurile în beznă. Galeriile nu erau mai largi decât atât cât să încapă răniții ce zăceau unul lângă altul pe pământul bătut și umed, așa că era greu ca pe întuneric să nu calci pe picioarele lor degerate, provocând urlete răgușite de durere. Multe dintre aceste victime au murit din cauza cangrenelor, întrucât chirurșii nu făceau față numărului de pacienți ce trebuiau să fie operați. Dacă ar fi supraviețuit amputării în starea lor de slăbiciune și fără anestezie este altă problemă.

Situația majorității celor 4 000 de pacienți era de-a dreptul jalnică, iar medicii erau neputincioși în fața fungilor care proliferau pe carnea în putrefacție. Nu mai aveau bandaje și nici medicamente. Ulcerațiile și rănilor deschise erau porți sigure de intrare pentru tetanos din cauza murdăriei din jur. Grupurile sanitare, de fapt o găleată pentru zeci de oameni suferinzi de dizenterie, erau cumplete, iar noaptea nu aveau lumină. Mulți răniți erau prea slăbiți pentru a se ridica și nu erau suficienți sanitari care să răspundă cererilor neîntrerupte de ajutor. Sanitarii, slăbiți din cauza subnutriției și având și ei febră, erau nevoiți să care apa poluată din ravenă.

Medicii nu aveau nici măcar o listă cu numele pacienților. De fișe medicale nici nu putea fi vorba. Trupele rusești din eșalonul al doilea și membrii echipajelor de pe ambulanțe furaseră echipamentul medical și medicamentele, inclusiv analgezicele. Preotul protestant al Diviziei 297 a fost împușcat în ceafă de un maior sovietic când s-a aplecat să ajute un rănit.

Ofițerii ruși din serviciul medical au fost îngroziți de condițiile existente. Unora li se făcea milă. Comandantul rus și-a împărțit țigările cu medicii germani, iar alți membri ai personalului sovietic dădeau pâine în schimbul ceasurilor care le mai rămăseseră prizonierilor. Dibold, medic în Divizia 44 infanterie, a relatat cum o femeie, chirurg militar, voioasă și cu o față sănătoasă îmbujorată moștenită de la strămoșii ei țărani, a venit să facă rost de ceasuri; un tânăr austriac dintr-o familie săracă a scos un ceas de buzunar din argint. I-a întins această amintire de familie, care i se dăduse neîndoelnic când plecase la război, și în schimbul lui a primit o jumătate de pâine. A împărțit-o cu ceilalți, păstrându-și bucata cea mai mică.

Mizeria a scos la suprafață și lepădăturile. Unii exploatau neajutorarea foștilor lor camarazi cu o lipsă de rușine de neconceput altădată. Hoții furau de la morți și de la pacienții cei mai slăbiți. Dacă vreunui îi rămăsese un ceas, o verighetă sau alt lucru de valoare, îi era curând smuls pe întuneric. Dar natura are forma ei de justiție poetică. Hoții care îi prădaseră pe bolnavi deveneau ei înșiși victime ale tifosului de la păduchii cu care se alegeau de pe pradă.

Asupra unui interpret, josnic prin ocupațiile sale, a fost găsită o pungă mare cu inele de aur când a murit.

La început, autoritățile sovietice nu au asigurat nici un fel de rații prizonierilor. Dosarele NKVD și cele ale Armatei Roșii arată acum că, deși se știa că era iminentă capitularea, nu s-au făcut efectiv nici un fel de pregătiri pentru a păzi, ca să nu mai spunem a hrăni, prizonierii. Comunistul german Erich Weinart pretindea că zăpada abundentă împiedicase transportul proviziilor, dar nu a reușit să fie convingător. Adevărata problemă era o combinație de indiferență brutală și incompetență birocratică și, mai presus de orice, o lipsă de coordonare între armată și NKVD.

În plus, autoritățile sovietice ezitau să hrănească prizonierii germani într-o perioadă în care Uniunea Sovietică se confrunta cu o lipsă acută de alimente. Mulți ostași ai Armatei Roșii erau subnutriți, ca să nu mai vorbim de civili, așa că ideea de a da orice bucățică de mâncare invadatorilor, care îi prădaseră, părea aproape perversă. Rațiile au început în cele din urmă să sosească, după trei sau patru zile, pentru niște oameni care nu mâncaseră practic nimic de aproape două săptămâni. Chiar și pentru bolnavi, aceste rații însemnau ceva mai mult decât o pâine la zece oameni, plus o supă făcută din apă cu câteva semințe de mei și pește sărat. Ar fi fost nerealist să se aștepte la un tratament mai bun, după felul în care tratase Wehrmacht-ul prizonierii, atât militari, cât și civili, în Uniunea Sovietică.

Medicii nu se temeau de moartea prin inanție, ci de epidemia de tifos. Mulți se așteptaseră să izbucnească în interiorul încercuirii, atunci când apăruseră primele cazuri, dar nu îndrăzniseră să dea glas temerilor lor ca să nu stârnească panică. În sistemul de tuneluri, au continuat să izoleze bolnavii care contractau boli infecțioase ca difteria sau tifosul. Au cerut insistent autorităților să le pună la dispoziție mijloace de despăduchere, în condițiile în care numeroși ostași ai Armatei Roșii și aproape toți civilii din regiune erau încă infestați.

În aceste condiții, nu este surprinzător numărul foarte mare al deceselor. De fapt, prizonierii nu prea aveau de ce să se lupte pentru viață. Perspectiva de a-și revedea familiile era foarte îndepărtată. Germania era atât de departe, încât părea să fie o altă lume, o lume care acum părea să fie mai curând de domeniul fanteziei. Moartea promitea o mântuire de suferință și, cu cât se apropia sfârșitul, secătuiți de durere și de putere, nu le mai rămăsese decât un sentiment de imponderabilitate. Cele mai mari șanse de supraviețuire păreau să le aibă cei ce continuau să lupte fie din credință religioasă, fie dintr-un refuz încăpățânat de a muri într-o astfel de mizerie sau din hotărârea de a trăi de dragul familiei.

Voința de a trăi a avut un rol important pentru cei trimiși în lagărele de prizonieri. Cei descriși de Weinert ca „fantomе în zdrențe, schiopătând sau târșindu-și picioarele”⁹ nu vedeau decât spatele celui din fața lor. După ce efortul marșului le încălzea trupul, păduchii deveneau mai activi. Unii civili le trăgeau pătura de pe spate, alții îi scuipau în față sau chiar aruncau cu pietre în ei. Cel mai bine era să fii aproape de fruntea coloanei și, cel mai sigur, să fii aproape de una din escorte. Unii ostași pe lângă care treceau se distrau, în pofida ordinelor Armatei Roșii, trăgând la nimereală în coloana de prizonieri, tot așa cum soldații germani trăsese în coloanele de prizonieri ruși în 1941.

Cei mai norocoși erau trimiși direct la unul de lagărele de adunare din zonă, distanța pe care trebuiau s-o parcurgă până acolo variind însă foarte mult. Cei din punga de nord, de pildă, erau duși în marș peste douăzeci de kilometri la Dubovka, la nord de Stalingrad. Făceau două zile până acolo. În timpul nopții, erau mânați și strânși ca o turmă de oi în rămășițele fără acoperiș ale unor clădiri – distruse de Luftwaffe, nu uitau să le reamintească gărzile lor.

Mii de prizonieri au fost conduși în ceea ce pot fi numite marșurile morții. Cel mai rău dintre ele, fără mâncare sau apă, la temperaturi între douăzeci și cinci și treizeci de grade sub zero, urma o rută șerpuită din ravena Țariței, trecând prin Gumrak și

Gorodișce, ajungând în a cincea zi la Beketovka. Din când în când, prizonierii auzeau împușcături în aerul înghețat, și o altă victimă se prăbușea în zăpadă, nemaiputând să meargă mai departe. Setea era o amenințare tot atât de mare ca și slăbiciunea cauzată de foame. Cu toate că erau înconjurați de zăpadă, au împărtășit soarta Bătrânului Marinar, cunoscând pericolele care îi pândeau dacă o consumau.

Arareori aveau parte de un adăpost în timpul nopții, așa că prizonierii dormeau pe zăpadă unul lângă altul. Când se trezeau, mulți își descopereau camarazii de lângă ei morți și înghețați bocnă. În încercarea de a preîntâmpina acest lucru, era desemnat câte unul dintre ei să stea de veghe și să-i trezească pe ceilalți din jumătate în jumătate de oră. Toți trebuiau să se miște cât puteau de energic pentru a reactiva circulația sângelui. Alții nici nu îndrăzneau să se întindă pe jos. Sperând să doarmă precum caii, stăteau împreună în grup acoperiți cu o pătură pentru a păstra căldura provenită de la respirațiile lor.

Dimineața nu aducea vreo ușurare, ci doar groaza marșului ce-i aștepta. „Rușii aveau metode foarte simple”¹⁰, observa un locotenent care a supraviețuit. „Cei care puteau merge continuau marșul. Cei care nu puteau merge, fie din cauza rănilor, fie că erau bolnavi, erau împușcați sau lăsați fără mâncare.” Înțelegând foarte repede această logică brutală, era pregătit să-și dea puloverul de lână pe niște lapte și pâine unei țărănci la oprirea de noapte, știind că altfel s-ar putea prăbuși din cauza slăbiciunii a doua zi.

„Am pornit cu 1 200 de oameni”¹¹, relatează un soldat din Divizia 305 infanterie, „și doar o zecime, cam 120, au rămas în viață atunci când am ajuns la Beketovka.”

Poarta de acces a lagărului principal de la Beketovka era o altă intrare pe care s-ar fi putut pune inscripția: „Lăsați orice speranță voi, cei ce intrați aici.”

La sosire, gărzile au percheziționat din nou prizonierii în căutare de obiecte de valoare, apoi i-au pus să aștepte în picioare pentru a fi „înregistrați”. Prizonierii aveau să descopere curând că așteptatul în picioare în ger ore în șir, defilarea în grupuri de cinci pentru „parade

de numărare“ erau penitențele zilnice. În cele din urmă, după ce NKVD-ul și-a încheiat procedurile inițiale, prizonierii au fost conduși la colibele de lemn, unde au fost înghesuiți, câte patru-zeci-cincizeci de oameni într-o cameră, „ca heringi într-un butoi“¹², așa cum a spus un supraviețuitor. Pe 4 februarie, un ofițer NKVD s-a plâns la Statul-Major al Frontului Don că situația era „extrem de critică“¹³. Lagărele de la Beketovka primiseră 50 000 de prizonieri, „inclusiv răniți și bolnavi“.

Autoritățile NKVD ale lagărului erau copleșite. Nu aveau nici un mijloc de transport auto și încercau să se roage de cei de la armată să le dea măcar un camion. Apa a fost în cele din urmă adusă în lagăr în butoaie de fier încărcate în căruțe trase de cămile. Un medic austriac capturat și-a notat primele impresii: „Nimic de mâncare, nimic de băut. Zăpada murdară și gheața galbenă de urină erau singura posibilitate de potolire a setei de nesuportat... În fiecare dimineață, tot mai multe cadavre.“¹⁴ După două zile, rușii au dat niște „supă“: un sac de tărâțe aruncat în apă caldă. Furia provocată de aceste condiții i-a făcut pe prizonieri să adune pumni întregi de păduchi de pe trupurile lor și să-i arunce în gardieni. Asemenea proteste au fost urmate de execuții sumare. Autoritățile sovietice au împărțit prizonierii de război inițial după criterii naționale, apoi după criterii politice. Prizonierii români, italieni și croați au avut privilegiul de a lucra în bucătării, unde românii în special și-au propus să se răzbune pe foștii lor aliați. Germanii nu numai că-i făcuseră să ajungă în acest iad, credeau ei, dar le tăiaseră și rațiile în încercuire pentru a-și hrăni propriile trupe. Bande de români atacau germanii trimiși să aducă mâncarea pentru cei din coliba lor, luându-le-o. Germanii au replicat trimițând escorte pentru a-l păzi pe cel care transporta mâncarea.

„A mai urmat un șoc“¹⁵, consemna un sergent-major Luftwaffe. „Camarazii noștri austrieci au încetat brusc de a mai fi germani. Își spuneau «Austrițys», sperând să obțină un tratament mai bun, așa cum s-a și întâmplat de fapt.“ Germanii erau amărâți pentru „că întreaga vină a războiului a fost aruncată în spinarea noastră, cei care am rămas «germani», mai ales de când austriecii, cu o interesantă

turnură de logică, i-au învinovățit pe generalii prusaci și nu pe austriacul Hitler pentru situația grea în care se aflau“.

Lupta pentru supraviețuire era acerbă. „Morții erau depuși în fiecare dimineață în afara cvartalului de barăci“¹⁶, scria un ofițer de tancuri. Aceste cadavre despuiate și înghețate erau apoi stivuite de echipele de muncă într-un șir din ce în ce mai lung pe una din părțile lagărului. Un medic a estimat că la Beketovka „muntele de cadavre“ era „lung de circa o sută de meri și înalt de vreo doi metri“¹⁷. Mureau cel puțin cincizeci-șaizeci de oameni pe zi, potrivit estimărilor unui subofițer Luftwaffe. „Ne secasera lacrimile“¹⁸, a scris el mai târziu. Un alt prizonier folosit ca interpret de ruși a reușit să arunce o privire în „registru morților“¹⁹. A notat că, până la 21 octombrie 1943, doar la Beketovka au murit 45 200 de oameni. Un raport NKVD confirmă că în toate lagărele de la Stalingrad muriseră 55 228 de prizonieri²⁰, până la 15 aprilie, dar nu se știe câți au fost capturați între Operațiunea Uranus și capitularea finală.

„Foamea“²¹, observa dr. Dibold, „a schimbat psihologia și caracterul, modificare vizibilă în modelele de comportament și invizibilă la nivelul gândurilor oamenilor.“ Soldații germani și cei români au recurs la canibalism pentru a rămâne în viață. Felii subțiri de carne tăiate din trupurile cadavrelor se fierbeau și rezultatul era oferit celorlalți drept „carne de cămilă“²². Cei care o mâncau erau ușor de recunoscut după aceea, deoarece tenul lor căpăta o tentă ușoară de roșu, în locul palorii cenușii-verzuie a majorității. S-au raportat astfel de cazuri și în alte lagăre din interiorul și din împrejurimile Stalingradului, chiar și în lagărul în care se aflau prizonierii capturați în timpul Operațiunii Uranus. O sursă sovietică pretinde că „prizonierii puteau fi obligați să înceteze la a mai recurge la această barbarie“²³ doar sub amenințarea armei. Autoritățile au cerut mai multă mâncare, dar din nou incompetența și corupția ce domneau în sistem și-au spus cuvântul. Epuizarea, frigul, bolile și inaniția au dezumanizat prizonierii și în alte moduri. Pentru că mulți sufereau de dizenterie, cei care se prăbușeau și cădeau în gaura latrinelor erau lăsați să se înece acolo, chiar dacă mai erau încă în viață. Puțini

aveau puterea sau voința de a-i trage afară. Soarta lor îngrozitoare era ignorată. Nevoia celorlalți suferinzi de dizenterie de a folosi latrina era prea urgentă ca să le mai pese.

Curios, dar latrina a salvat un tânăr locotenent înfometat, un conte a cărui familie poseda câteva castele și domenii. Auzind un soldat spunând ceva în dialectul de neconfundat al zonei din care provenea, l-a strigat imediat, întrebându-l de unde era. Soldatul i-a spus numele unui sătuc din apropiere. „Dar tu cine ești și de unde vii?”²⁴ l-a întrebat soldatul la rândul său. Ofițerul i-a spus. „A, da”, a spus soldatul râzând. „Știu. Te vedeam trecând cu Mercedesul tău roșu sport, când mergeai la vânătoare de iepuri. Ei, uite, acum suntem amândoi aici. Dacă ți-e foame, te-aș putea ajuta.” Soldatul lucra ca sanitar la spitalul închisorii și cum foarte mulți soldați internați acolo mureau înainte de a apuca să-și mănânce rația de pâine, el reușea să umple un săculeț cu coji de pâine după fiecare tură pe care le împărțea cu ceilalți. El i-a salvat viața tânărului conte.

Supraviețuirea își avea legile ei. Primii care mureau erau în general cei bine clădiți. Oamenii mai piperniciți aveau cele mai mari șanse de supraviețuire. Atât în încercuire, cât și mai târziu, în lagărele de prizonieri, rațiile egal de mici nu le ajungeau celor mai corpolenți. Este interesant că în lagărele de muncă sovietice doar caii erau hrăniți potrivit dimensiunilor lor.

La sosirea primăverii, autoritățile sovietice au început să reorganizeze populația de prizonieri din regiune. Cei 235 000 de foști membri ai Armatei 6 și ai Armatei 4 tancuri, inclusiv cei capturați în timpul operațiunii de salvare nereușite a lui Manstein din luna decembrie, precum și românii și alți aliați, fuseseră ținuti în douăzeci de lagăre și de spitale pentru prizonieri din regiune.

Generalii au fost primii care au fost mutați. Destinația lor era un lagăr de lângă Moscova. Au plecat în ceea ce subofițerii porecliseră cinic „Trenul Alb”, deoarece avea vagoane confortabile. O mare amărăciune era provocată de faptul că cei care dăduseră ordinul să se lupte până la capăt nu numai că supraviețuiseră propriei lor retorici, dar acum beneficiau de condiții incomparabil mai bune

decât ale oamenilor lor. „Este de datoria unui general să rămână alături de oamenii lui”²⁵, a remarcat un locotenent, „și nu să plece cu vagonul de dormit.” Șansele de supraviețuire depindeau în mod brutal de rang. Au murit peste 95 la sută din soldați și subofițeri, 55 la sută din ofițerii inferiori și doar 5 la sută din ofițerii superiori. Așa cum observaseră ziariștii străini, puțini ofițeri superiori păreau sub-nutriți imediat după capturare, sistemul lor imunitar nefiind afectat în aceeași măsură ca acela al oamenilor lor. Tratamentul privilegiat de care s-au bucurat generalii era o mărturie grăitoare a simțului ierarhic ce domnea în Uniunea Sovietică.

Câțiva ofițeri au fost trimiși în lagărele din regiunea Moscova, precum cele de la Lunovo, Krasnogorsk și Suzdal. Cei selectați pentru „educație antifascistă” au fost trimiși la mănăstirea fortificată Ielabuga, la est de Kazan. Condițiile de transport nu au fost la nivelul celor rezervate generalilor. Dintr-un convoi de 1 800 de oameni din luna martie, 1 200 au decedat. Alături de tifos, icter și difterie, au apărut acum scorbutul, hidropizia și tuberculoza. Odată cu venirea primăverii, a crescut rapid numărul cazurilor de malarie.

Împrăștierea soldaților și a ofițerilor inferiori a fost considerabilă, cu cei 20 000 trimiși la Bekabad, la est de Tașkent, 2 500 la Volsk, la nord-vest de Saratov, 5 000 în Valea Volgăi până la Astrahan, 2 000 la Usman, la nord de Voronej, și alții la Basianovski, la nord de Sverdlovsk, Oranki lângă Gorki, precum și la Karaganda.

La înregistrarea lor înainte de plecare, mulți prizonieri au declarat ca profesie de bază „muncitor agricol”, în speranța că vor fi trimiși la vreo fermă. Fumătorii înrăiți adunau baligă de cămilă și o uscau pentru a avea ce fuma pe drum. După experiența de la Beketovka, erau siguri că răul trecuse și perspectiva mișcării și a schimbării îi atrăgea, dar aveau curând să descopere că se înșelaseră. Fiecare vagon de tren, în care fuseseră înghesuți câte o sută de oameni, avea o sigură gaură în mijloc drept latrină. Gerul era în continuare cumplit, dar setea s-a dovedit din nou cea mai grea suferință, deoarece li se dăduse de mâncare pâine uscată și pește sărat, dar foarte puțină apă. Erau atât de disperați, încât lingeau condensul pe

de părțile metalice interioare din interiorul vagoanelor. Când trenul se oprea, cei cărora li se permitea să coboare nu puteau rezista tentației și mâncau zăpadă. Mulți au murit din această cauză, dar atât de liniștiți, încât camarazii lor observau mult mai târziu că își dăduseră duhul. Cadavrele erau stivuite lângă ușile glisante ale vagonului, pentru a fi descărcate. *Skolko kaputt?* strigau gărzile în germana lor aproximativă când se oprea trenul. „Câți au murit?”

Unele călătorii au durat până la douăzeci și cinci de zile. Cele mai rele s-au dovedit transporturile via Saratov, prin Uzbekistan către Bekabad. Într-un vagon, au supraviețuit doar opt oameni dintr-o sută. Când au ajuns în sfârșit la lagărul de primire de la poalele Munților Pamir, prizonierii au descoperit că acesta fusese organizat pentru construirea unui baraj hidroenergetic. Ușurarea resimțită când au auzit că vor fi în sfârșit despăducheați avea să se transforme în spaimă. Au fost bărbieriți ca vai de lume din cap până-n picioare, într-o operațiune comparabilă cu „tunsul oilor”²⁶, apoi dați cu prafuri. Unii au murit din cauza chimicalelor primitive folosite.

Nu existau colibe în care să locuiască, ci doar buncăre de pământ. Surpriza cea mai neplăcută a fost însă un caporal german care se alăturase rușilor în calitate de comandant al gărzilor. „Nici un rus nu m-a tratat vreodată cu atâta brutalitate”, scria același prizonier.*

Din fericire, mișcarea între lagăre în acest Gulag paralel era frecventă. De la Bekabad, mulți s-au dus la Kokant, sau, cel mai bine, la Ciuama, unde erau condiții medicale mai bune și chiar un bazin de înot improvizat. Prizonierii italieni de acolo erau bine organizați, prinzând vrăbii ca supliment la supă.

Cei lăsați în Stalingrad au descoperit că lagărul de adunare de la Krasnoarmeisk fusese transformat în lagăr de muncă. Mâncarea a fost în sfârșit îmbunătățită cu cașă și supă de pește, însă munca era

* Gărzi germane au fost folosite și în alte lagăre. Cei mai răi au fost vreo două sute de germani (mulți au fost din anumite motive numiți saxoni) care dezertaseră din batalioanele de pedeapsă. Înarmați cu băte de lemn și denumiți „luptători împotriva fascismului”, refuzau să le permită soldaților să-și facă nevoile în timpul apelului, deși majoritatea acestora sufereau de dizenterie.

adeseori primejdioasă. La sosirea primăverii, numeroși prizonieri au fost obligați să scoată din apele Volgăi navele fluviale scufundate de Luftwaffe și de Wehrmacht. Un director rus de șantier naval, zguduit de numărul mare de prizonieri care mureau în timpul acestor munci, a pus-o pe fiica lui să jure că va păstra secretul înainte de a-i povesti ce se întâmpla acolo.

Controlul NKVD asupra Stalingradului nu slăbise deloc. Prizonierii germani ce lucrau pe ambele maluri ale Volgăi au observat că sediul NKVD a fost prima clădire reparată din oraș și aproape imediat după aceea s-au format cozi la care așteptau femeile cu pachete de mâncare aduse rudelor ce fuseseră arestate. Foștii soldați ai Armatei 6 și-au dat seama că și ei aveau să fie deținuți mulți ani. Molotov avea să confirme temerile lor mai târziu, când a declarat că nici un prizonier german nu-și va vedea casa până când Stalingradul nu va fi reconstruit.

Note

¹ Documentele Grossman, RGALI, 1710/1/101.

² Beck, p. 191.

³ Lt. Medvedev către maiorul Demcenko, 9 martie 1943, citat în Epifanov, p. 241.

⁴ RTKhIDNI 17/8/226.

⁵ Wettlin, p. 119.

⁶ RTKhIDNI 17/8/226.

⁷ Goncharov, discuție, 23 noiembrie 1995.

⁸ Citat în Agapov, p. 11.

⁹ Weinert, p. 37.

¹⁰ Discuție anonimă.

¹¹ Josef Farber, discuție, 16 aprilie 1996.

¹² Böhme, p. 237

¹³ TAMO 62/355/1, p. 226, citat în Epifanov, p. 235.

¹⁴ Dr. Hubert Haidinger, *Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, Weihnachts Rundbrief*, 1992, p. 9.

¹⁵ Schmieder, MSS.

¹⁶ Willi Lotz, „Die Gefangenlager der Stalingrader: Erinnerungen an Bektowka“, în *Kameradschaft Stalingrad*, august–septembrie 1981.

¹⁷ Dr. Hubert Haidinger, *Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, Weinachts Rundbrief*, 1992, p. 10.

¹⁸ Böhme, p. 237.

¹⁹ Weinert, p. 34

²⁰ ТKhIDK, re/1/9, p. 34, relatare a căpitanului Kruglov, citat în Epifanov, p. 47.

²¹ Dibold, adresare către Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, 18 septembrie 1976, Limburg.

²² Discuție anonimă.

²³ A. Ciuianov, *Na Stremnina Veka*, Moscova, 1976, citat în Epifanov, p. 33.

²⁴ Discuție anonimă.

²⁵ Discuție anonimă.

²⁶ Schmieder, MSS.

Sabia Stalingradului

În noiembrie 1943, la un an după Operațiunea Uranus, un avion de transport Douglas zbura jos deasupra Stalingradului. Diplomații sovietici de la bord se deplasau de la Moscova pentru a se întâlni cu conducătorii american și britanic la Teheran. Unul din pasageri era Valetin Berejkov, interpretul lui Dekanozov la Berlin înainte de declanșarea Operațiunii Barbarossa.

„Ne-am apropiat de hublouri tăcuți”¹, va scrie el mai târziu. Am văzut primele case răspândite pe zăpadă, apoi a început un soi de haos de necrezut: ziduri prăbușite, schelete de clădiri pe jumătate în ruină, mormane de moloz, coșuri izolate.“ Au putut totuși să distingă semne de viață. „Pe întinderea de zăpadă se zăreau siluete de oameni și din când în când semne ale unor noi clădiri.“ Trecând peste stepă, au zărit scheletele ruginite ale tancurilor.

La Conferința de la Teheran, Churchill a dat în dar „poporului sovietic“ Sabia Stalingradului. Pe tăiș era gravată dedicația: „Cetățenilor oțeliți ai Stalingradului, un dar din partea regelui George al VI-lea, în semn de omagiu al poporului britanic.“ Ceremonia a fost memorabilă grație elocinței lui Churchill. Stalin, care a acceptat sabia cu ambele mâini, a sărutat teaca. I-a dat-o apoi mareșalului Vorosilov, care a lăsat-o neîndemânatic să alunece din teacă. A zăgănit puternic când a căzut pe podea.

În acea seară, Stalin a ridicat paharul după cină. „Propun un toast“, a spus el, „pentru a se face dreptate cât mai rapid posibil în privința tuturor criminalilor de război ai Germaniei [...]. Beau pentru unitatea noastră în a-i expedia tot atât de rapid pe cât îi prindem, pe toți, și sunt destul de mulți.“² Unele surse susțin că a propus executarea a 50 000 de ofițeri Wehrmacht pentru a distruge definitiv forța militară germană. Churchill s-a ridicat furios în picioare și a declarat că poporul britanic nu va fi niciodată de „acord cu un astfel de asasinat în masă“. Nimeni nu trebuie împușcat fără un proces drept. A ieșit din încăpere. Stalin, amuzat de reacția pe care o provocase, s-a dus după el. Punându-și mâinile pe umerii lui, i-a spus că glumise și l-a lingusit pe Churchill, rugându-l să se întoarcă.

Conferința de la Teheran a stabilit strategia Alianților pentru restul războiului. Planul lui Churchill pentru o invazie prin Balcani a fost respins din motive militare solide. Principalul efort al Alianților apuseni trebuia să se concentreze asupra nord-vestului Europei. Însă această logică strategică a lăsat soarta Europei Centrale și de Est la cheremul lui Stalin. Churchill, deși bănuia care vor fi consecințele, nu a putut face nimic. Sacrificiile Armatei Roșii și suferințele îngrozitoare ale civililor ruși i-au permis lui Stalin să-i manipuleze pe Aliații occidentali inoculându-le un soi de vinovăție a sângelui vărsat, deoarece pierderile lor fuseseră, prin comparație, minime. Câțiva istorici, schițând ridicarea Uniunii Sovietice la statutul de supraputere, au subliniat pe bună dreptate faptul că victoria de la Stalingrad a stat la baza succesului lui Stalin de la Teheran.

Stalin, valorificându-și noua aură a sa de mare om de stat și ca o mită deliberată oferită lui Churchill pentru a-l îmbuna, anunțase abolirea Kominternului, la 15 mai 1943. Era un zălog ușurel pretins pentru sacrificiul făcut. Gheorghii Dimitrov a rămas în funcție, conducând o rămășiță de Komintern sub alt nume: Secția Internațională a Comitetului Central. Între timp, victoria sovietică de la Stalingrad a reprezentat cel mai mare impuls imaginabil dat propagandei comuniste în lumea întreagă. I-a convins până și pe cei care își pierduseră încrederea în comunism după inchiziția stalinistă din războiul civil din Spania sau Pactul Ribbentrop-Molotov din 1939.

I-a înflăcărat pe sculptorii, pictorii, romancierii și poeții de stânga, precum Pablo Neruda, care în poemul său *Nuevo Canto de Amor a Stalingrado* a închinat dragostea internațională unui oraș al cărui nume a readus lumii speranța.

*

Pentru prizonierii germani capturați la Stalingrad, viitorul era sumbru. Unii, continuând să viseze la mari contraatacuri care aveau să-i elibereze, erau convinși că aud noaptea focurile de armă ale unei armate în înaintare. Aceștia aveau cele mai puține șanse să supraviețuiască anilor ce-i așteptau în lagărele de prizonieri, construite potrivit standardelor NKVD cu garduri înconjurătoare din zece șiruri orizontale de sârmă ghimpată.

Soarta în captivitate era tot atât de nesigură ca și cea hărăzită de luptă. Și a avut și ea parte de ironiile războiului. Dibold, medicul austriac din Divizia 44 infanterie, a fost uluit atunci când au sosit la spitalul de prizonieri trei noi pacienți. Acest trio, care părea format din evrei, purta uniforme germane cu vulturul negru și svastică. Unul a zâmbit, văzându-l atât de încurcat. „Doctore, miracolul secolului XX: un evreu care este unul din soldații lui Adolf Hitler.”³ Proveneau dintr-un batalion de muncă unguresc. Rușii care îi luaseră prizonieri îi îmbrăcaseră cu uniforme din depozitele capturate.

Cu toate că rațiile de hrană în lagărele de prizonieri se îmbunătățiseră în vara anului 1943, acestea continuau să fie inegale, variind de la lagăr la lagăr. Rațiile erau adesea furate de intențenți corupți care le dădeau pe vodcă, sau de gărzile ale căror familii aveau parte de ceva mai mult decât prizonierii germani. Tratamentul prost era pricinuit în cea mai mare măsură de lipsa de imaginație, de incompetența monumentală și, înainte de toate, de acceptarea suferinței de către ruși, pe care doctrina marxist-leninistă reușise să o exploateze cu atât de mult succes. Nimic, însă, nu era previzibil. Prizonierii au spus că gărzile rusești, când vedeau câte o fotografie a copiilor lor, se împlânzeau. La un spital pentru prizonieri din împrejurimile Stalingradului, după ce pacienții se obișnuiseră cu gândul că oamenii erau împușcați sau lăsați să moară în timpul

marșului, gărzile au cruțat trei prizonieri recapturați după o tentativă eșuată de evadare.

Chiar și condițiile s-au îmbunătățit în primăvara anului 1943, rata mortalității în majoritatea spitalelor pentru prizonieri fiind de cel puțin 1 la sută pe zi. Problemele continuau să fie uriașe, mai ales în regiunea Stalingrad, unde pelagra, tuberculoza, hidropizia și scorbutul se adăugaseră celorlalte boli. O doctoriță sovietică le-a spus omologilor ei germani că civilii din Stalingrad sufereau mai mult de scorbut decât prizonierii germani, dar a autorizat trimiterea afară a unor echipe de procurare de alimente din resurse locale pentru a culege ierburile și alte verdețuri, din care medicii germani să facă, în dispensarele lor, concentrate de vitamine. Inventivitatea medicilor-prizonieri a produs improvizații strălucite. Unul dintre ei a construit dintr-o bucată de fier vechi un sfigmomanometru pentru măsurarea tensiunii arteriale. Medicii au produs un vaccin împotriva tifosului, ce consta în injectarea unui extras din aparatul digestiv al păduchilor. Orice articol de mătase era deșirat pentru a se face rost de ață chirurgicală, iar scalpelele erau făcute din capace de conserve ascuțite.

Prizonierii, transformați pe neașteptate într-o clasă inferioară, au fost nevoiți să învețe repede. Șterpeleau și fasonau tot felul de dispozitive. Au învățat de asemenea să folosească la maximum rațiile, prăjind de pildă pe sobă oasele de pește din supă și apoi pisându-le. Unii au făcut greșeli teribile. La Ilmen, prizonierii înfometați au mâncat stuf și cucută, murind aproape imediat. Un prizonier care reușise să ia o bucată de unt de la bucătărie a murit în chinuri groaznice pentru că stomacul său nu era obișnuit cu grăsimi.

Mâncarea insuficientă și proastă după lungile săptămâni de foamete în încercuire a slăbit și mai mult organisme, astfel că pacienții din spitalele de prizonieri nu se vindeau. Și-au pierdut aproape tot părul, iar mușchii cefei slăbiseră atât de mult, încât nu mai puteau să-și ridice capul. Muribunzii se fereau de lumina zilei, pregătindu-se pentru bezna eternă.

Moartea putea fi uneori o mântuire, precum somnul pentru cei epuizați. Unii mureau pe neașteptate, tocmai când medicii credeau

că trecuseră de faza critică. Bolnavii se înghesuiau în paturi câte doi pentru a le fi mai cald. Uneori, când se trezeau, constatau că dormiseră lângă un cadavru. Unii au murit rapid. Helmuth Groscurth a murit de tifos pe 7 aprilie 1943 în lagărul ofițerilor de la Frolovo, unde din cei 5 000 de prizonieri au murit 4 000. Familia sa va fi anunțată de-abia peste trei ani. Kurt Reuber a murit pe 20 ianuarie 1944, în lagărul de la Ielabuga, doar la câteva săptămâni după ce desenase o altă Madonă pentru Crăciun, sub care scrisese aceleași cuvinte: „Lumină, Viață, Iubire“.

Câtiva, după ce reușiseră să treacă peste ceea ce fusese mai rău, s-au sinucis. Într-unul din spitalele pentru prizonieri, un ofițer și-a găsit prietenul din patul alăturat stând nemișcat în șezut. Reușise să se sinucidă „înfigându-și direct în inimă un ciob lung de sticlă de la o fereastră spartă“⁴.

Chiar și cei relativ sănătoși aveau puține șanse de supraviețuire. Rațiile lor – precum meiul nemăcinat, care trecea direct prin stomac – nu le dădeau decât foarte puțină putere pentru muncile grele la care îi supunea NKVD-ul în cadrul unor programe stahanoviste. Materialismul, așa cum îl definea cineva, însemna că „omul, ca orice alt material“⁵, trebuia folosit și apoi aruncat. Prizonierii erau folosiți ca animale de povară. La început au fost puși să-și construiască propriile lagăre într-o pădure aproape virgină. Nu li s-a permis să trăiască în colibe, ci doar în buncăre subterane care se inundau primăvara și toamna. După construirea lagărului, au fost puși la muncă grea. Doborau și târau copaci și tăiau uneori turbă pentru a fi folosită iarna drept combustibil. Cei ținuți în zona Stalingradului, reconstruind orașul și recuperând navele scufundate din apele Volgăi, au fost mai târziu puși la muncă, alături de alți deținuți din Gulag, pentru a săpa la Canalul Volga–Don, un motiv de mândrie pentru autorități.

Curând după triumful de la Stalingrad, statul sovietic a făcut planuri de subminare a regimului nazist și de înlocuire a lui cu un stat-marionetă comunist. Prizonierii de toate gradele urmau să fie împărțiți în „antifasciști“ și „fasciști“.

În primăvara și vara anului 1943, ofițerii superiori au fost mutați din lagărul de la Krasnogorsk la mănăstirea de la Suzdal, și apoi la ceea ce a devenit baza lor semipermanentă: Lagărul 48 de la Voikovo, un han vechi și o stațiune balneară, pe care le-au numit „Castelul“, datorită „luxului“ găsit acolo. NKVD-ul l-a mutat pe implacabilul Schmidt de lângă Paulus, considerând că avea o influență negativă asupra lui.

Departamentul NKVD care răspundea de prizonierii de război a organizat la început o organizație-umbrelă, Comitetul Național pentru o Germanie Liberă. Pentru conducerea acestuia, subordonații lui Beria i-au ales pe oamenii lor de casă, comuniștii germani. Două luni mai târziu, s-a înființat o altă grupare, Liga Ofițerilor Germani, pentru a atrage antinaziștii care nu sprijineau Comitetul Național.

Generalul-maior Melnikov, șeful adjunct al departamentului, controla aceste activități. Deși făcea parte în mare măsură din imperiul lui Beria, Melnikov lucra îndeaproape cu Secția Internațională a Comitetului Central. Dmitri Manuilski, fostul spion al lui Stalin de la Komintern cu responsabilități speciale pentru chestiunile germane, a primit noi instrucțiuni de supraveghere, ceea ce poate explica ciudata vizită pe care a făcut-o la Stalingrad în timpul ultimei părți a bătăliei, Ciukov neacordându-i însă permisiunea de a traversa pe malul de vest.

Pe 19 august 1943, trei generali de la Stalingrad, Seydlitz, Lattmann și Korfes, care fuseseră identificați în timpul interogatoriilor ca potențiali colaboratori, au fost duși de la Volkovo la un „centru de reeducare“ de la Lunovo. Seydlitz pare să fi fost copleșit emoțional de ceea ce credea el a fi o schimbare de atitudine a multor ofițeri, care doreau să salveze Germania de apocalipsa hitleristă, gândindu-se că el era conducătorul lor firesc.

La începutul lunii septembrie, Melnikov i-a trimis pe Seydlitz, Korfes și Lattmann înapoi la Volkovo pentru a-i atrage de partea lor pe ceilalți generali de la Stalingrad. Sosirea lor în toiul nopții i-a scos pe generali din camerele lor în pijama, intrigăți de agitația produsă și curioși să afle despre ce era vorba. Dar atunci când Seydlitz a anunțat melodramatic că venise ziua „noului Tauroggen“, generalul Strecker

le-a întors spatele furios. A doua zi, când Seydlitz și Lattmann le-au recomandat insistent să li se alăture în vederea unei revolte împotriva regimului hitlerist, Strecker, Sixt von Arnim, Rodenburg și Pfeffer, mânioși, i-au acuzat de trădare. Seydlitz și camarazii săi au reușit totuși să-i convingă pe generalii Edler von Daniels, Drebber și Schlömer.

Seydlitz, convins că trebuia să schimbe cursul istoriei pentru a salva Germania înlăturându-l pe Hitler, nu a reușit să anticipeze pericolele care decurgeau dintr-o asemenea acțiune. Își manifestaseră opoziția față de regimul nazist atât de târziu, încât Aliații nu aveau niciodată să le dea ascultare sau să le permită să aibă un cuvânt de spus referitor la soarta țării lor. Între timp, organizatorii lor (Seydlitz pare să nu-și fi dat nici măcar seama că Melnikov făcea parte din NKVD) aveau să-i exploateze pur și simplu ca să servească intereselor sovietice.

Documentele sovietice dovedesc că la 17 septembrie 1943, Seydlitz, în calitate de președinte al Ligii Ofițerilor Germani, a prezentat un plan generalului Melnikov în care propunea să organizeze un corp de armată cu un efectiv de 30 000 de oameni dintre cei capturați la Stalingrad. „Potrivit ideii lui Seydlitz“, îi raporta Melnikov lui Beria, „acest corp va constitui baza noii guvernări după răsturnarea lui Hitler.“⁶

„Seydlitz“, a adăugat Melnikov, „se consideră viitorul candidat la funcția de comandant-șef al forțelor armate ale Germaniei libere.“ Se pare că a promis de asemenea să alcătuiască un plan pentru o campanie de propagandă în presă și la radio, „trimitând oameni în spatele frontului german pentru a câștiga de partea noastră comandanți de unități și de a organiza acțiuni comune împotriva regimului hitlerist“. Seydlitz avea să trimită mesaje „prietenilor săi apropiați, comandantului Frontului Central, von Kluge, și generalului Thomas, care răspundea de personalul statului-major al lui Hitler“.

Seydlitz, însoțit de generalii Lattmann și Korfes și de colonelul Günter van Hooven, și-a prezentat planul pe 22 septembrie. Se aștepta ca autoritățile sovietice să-l ajute să formeze „din prizonierii de război o mică armată ce putea fi folosită de o nouă

guvernare germană pentru a prelua puterea“. Solicitau formarea unei armate, două corpuri de armată, patru divizii complete, o forță de sprijin de aviație cu trei escadrile de bombardiere, patru escadrile de vânătoare și o grupare de recunoaștere aeriană: în total șapte generali, 1 650 de ofițeri și 42 000 de soldați. Seydlitz se pare că nu știa cât de mare ajunsese rata deceselor prizonierilor de la Stalingrad după capitulare.

La o ședință ulterioară, Seydlitz a recomandat „ca toate contingentele să fie transportate pe calea aerului în Germania, poate la Berlin“. Ofițerul NKVD prezent la întrunire a subliniat „dificultățile tehnice întâmpinate în transportarea pe calea aerului a unui număr atât de mare de trupe în Germania, dar Seydlitz a replicat că era de competența rușilor să stabilească detaliile“. Generalul Korfes, totuși, nu și-a ascuns exasperarea față de o astfel de idee nerealistă. „Este o utopie“, a spus el, „să crezi că toate aceste unități pot fi transportate pe calea aerului.“ Și a adăugat: „Comandanții forțelor aeriene ruse vor considera o astfel de propunere o dovadă că generalii germani sunt fanteziști“*.

Seydlitz pare să nu-și fi dat seama de furia și de atitudinea ostilă stârnite de el și de colegii săi. Ofițerii ce se opuneau cu înverșunare antifasciștilor au înființat o Curte de onoare, condamnându-i pe cei care colaboraseră cu rușii să fie evitați pe vecie. Ca un gest de sfidare, au început să folosească salutul cu mâna ridicată. Această polarizare a făcut viața foarte grea celor care nu voiau să aibă de a face nici cu „antifasciștii“, nici cu loialiștii lui Hitler. Un locotenent a fost obligat să doarmă pe dușumea câteva săptămâni pentru că gruparea rivală nu i-a permis să folosească patul de cazarmă.

În februarie 1944, avioanele rusești au început să arunce manifeste semnate de Seydlitz și de colegii săi în Germania și deasupra trupelor din eșalonul întâi. Gestapoul i-a trimis un raport urgent lui Himmler pentru a se verifica dacă semnătura lui Seydlitz era autentică.

* Este posibil, bineînțeles, ca generalul Seydlitz să fi văzut în această operațiune o șansă de a-i păcăli pe sovietici pentru a-i trimite acasă pe el și mii de prizonieri din Armata 6. Dar dacă lucrurile ar fi stat așa, ar fi fost de așteptat ca el să menționeze acest episod după război, când a fost acuzat de foștii săi colegi că a colaborat cu regimul stalinist.

Generalul Gille din formațiunile militare SS, ale cărui trupe din intrândul Cerkasî primiseră numeroase manifeste de la Comitetul Național, a trimis câteva exemplare în Germania. A transmis și scrisorile personale ce-i fuseseră adresate de generalii Seydlitz și Korfes, care fuseseră trimiși în partea lui de front de Șcerbakov. Gestapoul a făcut din nou analiza grafologică a scrisorii, confirmându-i autenticitatea.

Manifestele au provocat panică. Hitler l-a convocat pe Himmler la o ședință, trimițându-l apoi pe generalul Schmudt cu o declarație de credință pentru a fi semnată de feldmareșali. Nici această măsură nu a fost suficientă pentru a-l liniști. Pe 19 martie, Rundstedt, Rommel, Kleist, Busch, Weichs și Manstein au fost convocați la Berghof pentru a da citire unui mesaj prin care îl condamnau pe generalul von Seydlitz-Kurzbach, „trădătorul vrednic de dispreț al sfintei noastre cauze”⁷, și subliniau sprijinul lor pentru Hitler.

Departamentul lui Melnikov, pe de altă parte, a început să aibă dubii. Recrutarea nu dăduse rezultate, în timp ce eforturile de propagandă nu reușiseră să câștige de partea Comitetului Național nici o unitate mai importantă, chiar atunci când Wehrmacht-ul suferea înfrângeri masive. Seydlitz a atribuit „absența unui succes semnificativ”⁸ lipsei de înclinare a germanilor spre revoluție, unui sistem de violență polițienească și înăbușirii totale a opiniei, absenței oricărei organizații capabile și fricii absolute de înfrângere și de consecințele ei, vânturate de atâta vreme de teama de bolșevism”. În ciuda acestor eșecuri, Seydlitz dorea în continuare ca Uniunea Sovietică „să recunoască oficial”⁹ în Comitetul Național guvernul ce urma să preia puterea în Germania. Însă Dmitri Manuilski, într-o manieră tipic stalinistă, a atras atenția că memorandumul lui Seydlitz, „redactat în termeni necinstiți”¹⁰, era o „încercare provocatoare” de a „exacerba relațiile noastre cu Aliații”. „Nu este nici o îndoială”, scria el, „că recunoașterea Comitetului Național de către guvernul sovietic ar provoca în Marea Britanie și în Statele Unite o întreagă campanie menită să arate că poziția Uniunii Sovietice ar fi progermană.” Pactul Molotov–Ribbentrop lăsase urme adânci în memoria sovietică. Manuilski îl suspecta pe Seydlitz că este manipulat de generalul

Rodenburg și de „fostul șef al informațiilor militare“, colonelul van Hoooven (care era de fapt ofițer de transmisiuni).

Paranoia stalinistă se accentuase. În mai 1944, Weinert, președintele Comitetului Național, a trimis trei ofițeri germani la Frontul Leningrad pentru a face propagandă pentru Armata Roșie. Doi dintre acești ofițeri, căpitanul Stolz și locotenentul Willimzig, au refuzat să îndeplinească ordinul. Au fost aduși înapoi la Moscova sub escortă pentru a fi interogați de Weinert, Ulbricht, generalul von Seydlitz și generalul Lattmann. După patru zile se spune că ar fi mărturisit că sunt „membri ai unei organizații ilegale fasciste din interiorul Ligii Ofițerilor Germani“¹¹. Amândoi au fost arestați de NKVD ca agenți dubli lucrând pentru naziști și duși la interogatorii suplimentare. Alți ofițeri germani, printre care generalul Rodenburg, au fost arestați și au „mărturisit“ la rândul lor. Manuïlski, pretinzând că suspiciunile sale anterioare privitoare la un complot s-au dovedit justificate, a dat imediat ordinul ca toți ofițerii germani să fie eliberați de sarcinile de propagandă de pe front. Evident, Stalin decisese că aceste eforturi neizbutite nu meritau să provoace necazuri cu Alianții occidentali într-o astfel de etapă a războiului în care avea nevoie de ajutorul lor.

Seydlitz suferea în acele zile de accese de depresie severă. În încercarea de a-i susține moralul, ofițerii NKVD i-au făcut un tort de ziua lui de naștere cu patru trandafiri roșii din marțipan, care le reprezentau pe cele patru fiice ale sale. Dar, ca toți maniaco-depresivii, avea și explozii iraționale de optimism. Tentativa de asasinare a lui Hitler de la 20 iulie a eșuat, dar reprimările ulterioare operate de Gestapo au dezvăluit gradul de opoziție din rândurile Wehrmacht-ului de pe teritoriul Germaniei. Chiar și Strecker, auzind de executarea feldmareșalului von Witzleben, a semnat un apel împotriva lui Hitler, în ciuda faptului că-l disprețuia pe Seydlitz.

Pe 8 august 1944, Beria i-a raportat triumfător lui Stalin că Paulus semnase în sfârșit o declarație către poporul german. Apelul făcut de Paulus către Grupul de Armate Nord să capituleze a fost redactat în totalitate de NKVD „în conformitate cu instrucțiunile

tovarășului Șcerbakov¹², și a fost semnat la 21 august de Paulus și douăzeci de nouă de generali capturați.

Declarațiile lui Paulus au stârnit din nou furia lui Hitler, acesta regretând că-l făcuse feldmareșal. Suspiciunea Führer-ului că va ceda sovieticilor care îl luaseră în captivitate par să se fi confirmat. Este clar totuși că Paulus, după aproape un an și jumătate de captivitate, nu luase decizia sub impulsul momentului. Fiul său, Friedrich, căpitan, fusese ucis la Anzio în februarie 1944, iar Paulus ajunsese neîndoielnic să-și vadă obligațiile din altă perspectivă. Voia să contribuie la scurtarea unui război pierdut și la micșorarea numărului de morți inutile. Celălalt fiu al său, Ernst Alexander, tot căpitan, avea să fie ulterior arestat în virtutea Decretului *Sippenhaft*. În acea toamnă, mama lor de origine română, Elena Constance Paulus, care nu avusese niciodată încredere în naziști, a fost informată de ofițerii Gestapo că va fi cruțată dacă va renunța la numele ei. Se spune că le-a întors spatele disprețuitoare. A fost arestată și internată într-un lagăr.

Paulus, căruia i se interzicea să primească orice vești, a solicitat întrevederi cu un membru al Comitetului Central „care i-ar putea explica principiile politicii sovietice față de Germania cucerită”¹³. El „și alți generali ținuți prizonieri purtau o grea responsabilitate prin chemarea la răsturnarea guvernării hitleriste și de aceea aveau dreptul moral de a cunoaște poziția guvernului sovietic față de Germania”.

În februarie 1945, și-a exprimat speranța că Germania ar putea fi salvată de la distrugerea totală într-o serie de întrevederi cu general-locotenentul Krivemko, șeful departamentului NKVD pentru prizonierii de război, și cu Amiak Zaharovici Kobulov, care conducea Direcția 2 a Ministerului Securității Statului. (Kobulov, rezidentul NKVD la Berlin în ajunul lansării Operațiunii Barbarossa, răspunsese de camera de tortură și de execuție a lui Dekanozov de la Ambasada sovietică.) „Trebuie menționat”, scriau Krivemko și Kobulov în raportul lor către Beria, „că din cauza operațiunilor militare de pe teritoriul german, starea de spirit a prizonierilor germani s-a deteriorat foarte mult. Generalul de artilerie von Seydlitz a fost serios afectat când a aflat despre întâlnirea liderilor celor trei puteri

[la Yalta]. Seydlitz a declarat că se părea că Germania ar putea fi împărțită între SUA, Marea Britanie, URSS și Franța. Germania va fi sfâșiată în bucăți și cea mai bună ieșire pentru ea ar fi dacă s-ar alipi la URSS «ca a șaptesprezecea republică sovietică»¹⁴.

Când, la 9 mai 1945, s-a aflat la Moscova despre capitularea necondiționată a Germaniei și au bubuit monoton salvele de tun de la Kremlin, Strecker a notat că el și colegii săi „au suferit o depresie sufletească [...] ascultând anunțurile victorioase rusești și cântecele ostașilor sovietici beți”¹⁵.

Pentru ruși, pe de altă parte, era sfârșitul pe cât de mândru pe atât de trist al unui coșmar ce începuse cu patru ani în urmă și care costase Armata Roșie aproape 9 milioane de morți și 18 milioane de răniți. (Doar 1,8 milioane de prizonieri s-au întors în viață din cele 4,5 milioane luate de Wehrmacht.) Pierderile civililor sunt mult mai greu de evaluat, dar se presupune că s-ar ridica la aproape 18 milioane, cifra totală a morților Uniunii Sovietice ajungând astfel la peste 26 de milioane, o cifră de peste cinci ori mai mare decât totalul pierderilor totale de vieți omenești ale Germaniei¹⁶.

În 1946, Paulus a compărut ca martor la tribunalul de la Nürnberg. Presa sovietică l-a numit „fantoma de la Stalingrad”. După aceea a fost cazat într-o vilă din Moscova, unde juca șah și cărți și scria versiunea sa asupra evenimentelor. A îmbătrânit rapid, iar ticul său era mai vizibil ca oricând. În 1947, soția lui a murit la Baden-Baden, fără să-și mai fi revăzut soțul. Nu se pot face decât speculații cu privire la sentimentele ei față de dezastrul reprezentat de bătălia de la Stalingrad și ceea ce a însemnat el pentru România, țara sa, și pentru familia ei.

În noiembrie 1947, când Războiul Rece era în ascensiune rapidă, autoritățile sovietice au decis ca aceia ce se făcuseră vinovați de crime de război în virtutea ukazului din 13 aprilie 1943, „indiferent de starea lor fizică”¹⁷, să fie trimiși la muncă forțată la Vorkhuta, la extremitatea nordică a Uralilor. Foștii membrii ai SA, SS, gardienii din lagăre, Poliția Secretă Militară și Jandarmeria Militară – în unele cazuri și Hitlerjugend – au fost transferați în lagăre cu „regim special”.

Crimele de război cuprindeau o gamă largă de delikte, de la atrocități comise împotriva civililor până la furtul găinilor și al nutrețului pentru cai.

Pe măsură ce viitoarea structură a Republicii Democratice Germane începea să se adune în zona de ocupație sovietică a Germaniei, unii ofițeri superiori de la Stalingrad, printre care s-au numărat Lattmann, Korfes, Müller și Steidler, au primit diverse roluri, mai mulți dintre ei intrând în Volkspolizei. Convertirea la comunism a generalului Arno von Lenski l-a ajutat să fie ales în Biroul Politic. Colonelul Adam, în continuare tovarăș de drum, a fost numit într-un post al mai inofensivului Partid al Unității Sociale. Seydlitz a pierdut pe toată linia.

În 1949, un nou val de epurări staliniste s-a abătut asupra Uniunii Sovietice. Prizonierii de război germani s-au confruntat cu un șir de procese înscenate pentru „crime de război“. Războiul Rece, care a urmat asediului Berlinului de Vest, era în faza lui cea mai imprevizibilă. Asul avioanelor de vânătoare Erich Hartmann a fost acuzat că ar fi distrus un avion aflat în proprietatea guvernului sovietic. Generalul Strecker a fost readus la Stalingrad, unde o Curte Marțială l-a găsit vinovat de distrugerea fabricii de tractoare, deși corpul său de armată nu luptase în apropierea locului respectiv până la sfârșitul bătăliei, când oricum fabrica era o grămadă de ruine. La fel ca și majoritatea celor acuzați în acest val, Strecker a fost condamnat la moarte, pedeapsă comutată automat în douăzeci și cinci de ani de închisoare. Locotenentul Gottfried von Bismarck a fost condamnat la douăzeci și cinci de ani de muncă grea pentru că prizonierii de război ruși munciseră pe moșia familiei sale din Pomerania. În iulie 1950, profund deziluzionatul și înveninatul general von Seydlitz a fost arestat și condamnat la douăzeci și cinci de ani de închisoare ca „general reacționar revanșard“¹⁸ și criminal de război.

Prizonierii mai puțin controversați și-au găsit într-un fel liniștea, adesea datorită compasiunii rusoaicelor. În unele cazuri, acest lucru ținea de o veche tradiție. Pe lângă lagărul de prizonieri de la

Kamșkovo, între Moscova și Gorki, trecea Vladimirskaia, un drum vechi de-a lungul căruia exilații țariști erau duși în Siberia. Țăranii ieșeau în drum pentru a le da apă sau chiar pentru a le căra bagajele. Un simț similar de umanitate, nealterat de ideologie, încă mai exista.

Medicul austriac Hans Dibold a fost profund mișcat de compasiunea rușilor atunci când cel mai respectat ofițer din serviciul medical, dr. Richard Speiler, de la spitalul Weizsäcker din Heildelberg, s-a îmbolnăvit brusc la începutul primăverii 1946. Supraviețuise tifosului, febrei tifoide și difteriei în lagărul de la Ilmen. Colegii săi au fost inițial convinși că avea malarie. Avea de fapt septicemie, din cauza unei răni infectate. Colegii săi se temeau că diagnosticul lor greșit avea să-i fie fatal. I-au dat sulfamide și ultimele doze de penicilină. Cei doi asistenți de la dispensarul rus le-au dat și ei ultimele doze de penicilină, repartizate pentru pacienții ruși, dar din păcate nu a putut fi salvat.

Cimitirul spitalului era flancat de pini pitici și tufe de ienupăr. În spate era o pădure. Medicii ruși i-au adus un ultim omagiu, iar comandantul a permis colegilor lui Speiler să-l înmormânteze în cimitirul din pădure exact așa cum își dorise. Medicii ruși, fără să se gândească la posibilele reacții ale comisarului politic, au participat și ei la slujba funebă ținută de un pastor înalt și firav. Pentru supraviețuitorii Armatei 6 prezenți în ziua aceea, serviciul religios „nu era doar pentru cel trecut în neființă, ci pentru toți cei care stăteau în jurul sicriului, și cei care erau departe către sud, în Stalingrad și în stepa dintre Don și Volga, și pentru odihna veșnică a acelor pentru care nu se rostise nici un cuvânt creștin”¹⁹.

Începând cu anul 1945, au fost eliberați circa 3 000 de prizonieri de la Stalingrad, fie individual, fie în loturi, permițându-li-se să se întoarcă acasă, de obicei pentru că erau socotiți incapabili de muncă. În 1955, mai erau încă 9 626 de prizonieri de război germani, sau „criminali de război osândiți”, așa cum îi considera Hrușciov, dintre care 2 000 erau supraviețuitori de la Stalingrad. Acești prizonieri au fost în cele din urmă eliberați după vizita la Moscova a cancelarului Konrad Adenauer, în septembrie 1955. Printre aceștia s-au numărat generalii Strecker, Seydlitz, Schmidt și Rodenburg, precum și

locotenentul Gottfried von Bismarck, care, cu aproape treisprezece ani în urmă, fusese transportat cu avionul în interiorul încercuirii pentru a se prezenta la unitatea sa după cina cu feldmareșalul von Manstein. Doar pentru că supraviețuise, a scris el, era „un motiv suficient să fie recunoscător sorții sale”²⁰.

Seydlitz, atunci când călătoria lor s-a încheiat la Friedland bei Göttingen, era conștient că îl aștepta un viitor dificil în atmosfera Războiului Rece. În aprilie 1944, fusese condamnat *in absentia* ca trădător și toate bunurile sale fuseseră confiscate. Această hotărâre a fost infirmată de o Curte în 1956, însă noul Bundeswehr a refuzat să-l repună în drepturi și să-i restituie rangul și pensia. Colaborarea cu inamicul comunist îl plasa, în ochii multora, într-o altă categorie decât ofițerii care încercaseră să-l asasineze pe Hitler, deși generalul Achim Oster, unul din puținii supraviețuitori ai complotului din iulie, a recunoscut că Seydlitz fusese de aceeași parte ca și ei. A murit, ca și străbunul său cavalerist, „foarte nefericit”²¹.

Pe măsură ce evenimentele istorice au fost cercetate în anii post-belici, învinuirile reciproce cu privire la răspunderea pentru sacrificarea Armatei 6 au devenit tot mai dureroase. Schmidt, care, în pofida bănuielilor lui Hitler, refuzase să colaboreze cu sovieticii, a rămas cumplit de ostil ofițerilor din mișcarea Germania Liberă. Colonelul Adam, care îl acuzase că îl obligase pe Paulus să lupte până la sfârșit, a avut parte în schimb de un tratament umilitor, ca „pensionar al zonei de ocupație sovietică”²².

Paulus, în Germania de Est, a încercat zadarnic să se apere împotriva acuzațiilor că fusese nehotărât și servil față de Hitler. După eliberarea sa din captivitate în toamna anului 1953, a trăit în zona sovietică, unde a umplut hârtii după hârtii încercând să explice situația cu care se confruntase. A murit la Dresda în 1957, după o lungă și grea suferință. Trupul său a fost adus în Vest și înmormântat alături de soția sa la Baden-Baden.

Opozantul său de la Stalingrad, generalul Ciuikov, a cărui Armată 62 străbătuse lungul drum până la Berlin ca Armata 8 gardă, a devenit comandantul forțelor de ocupație, mareșal al Uniunii Sovietice și ministru adjunct al Apărării sub Hrușciov, care îl

numise în acea noapte de criză din septembrie de pe Volga. Miile de ostași sovietici executați la Stalingrad din ordinul lui nu au avut niciodată parte decât de un mormânt anonim. Ca statistică, ei s-au rătăcit printre celelalte pierderi de război, de fapt o anumită justiție neintenționată.

Note

¹ Berejkov, *History in the Making*, p. 242.

² Berejkov, *op. cit.* pp. 289–291.

³ Dibold, p. 170.

⁴ Discuție anonimă.

⁵ Discuție anonimă.

⁶ 17 septembrie 1943, TKhIDK, 451 p/2/6.

⁷ Citat din Seydlitz, p. 341.

⁸ Melnikov, TKhIDK, p/3/7.

⁹ APRF 3/58/498.

¹⁰ APRF 3/58/497.

¹¹ 25 mai 1944, Manuilski către Șcerbakov, RTKhIDNI 495/77/37, pp. 32–34.

¹² GARF r-9401/2/66.

¹³ 20 februarie 1945, Krivenko către Beria, GARF r-9401/2/92/322–324.

¹⁴ 20 februarie 1945, Krivenko către Beria, GARF r-9401/2/92/322–324.

¹⁵ Strecker, citat în Haller, p. 214.

¹⁶ G.F. Krivoșeiev (ed.), *Grifsekretnost sniat' : Poteri voorujennîh sil SSSR v voinah, boevîk desitviah i voenîh konfliktah*, Moscova, Voenizdat, 1993, citat în Erikon, „Red Army battlefield performance“, pp. 235–236.

¹⁷ Citat în Epifanov, p. 163.

¹⁸ RTKhIDNI 495/77.

¹⁹ Dibold, p. 186.

²⁰ Gottfried von Bismarck, MSS.

²¹ Behr, discuție, 25 noiembrie 1995.

²² BA-MA, N601/v. 9, p. 8.

ANEXA A

Ordinea de luptă germană și sovietică, 19 noiembrie 1942

WEHRMACHT

ARMATA 6	General al trupelor de tancuri Paulus General-maior Schmidt
Ia Operațiuni:	Colonel Ehlchlepp †
Ib Intendență:	Maior von Kunowski
Ic Informații:	Locotenent-colonel Niemeyer †
IIa Aghiotant:	Colonel W. Adam
Șef al trupelor de artilerie:	General-maior Vassoll
Șef al trupelor de transmisiuni:	Colonel Arnold* (înlocuit de colonelul van Hooven ‡)
Șeful trupelor de geniu:	Colonel H. Selle* (înlocuit de colonelul Stiotta*)
Șeful serviciului medical:	General Renoldi
Ofițer de legătură al Statului-Major General	Locotenent-colonel von Zitzewitz*

TRUPE SUBORDONATE DIRECT ARMATEI DE ARME
ÎNTRUNITE:

UNITĂȚI PRINCIPALE

Regimente de mortiere: 51, 53
 Regimente Nebelwerfer: 2, 30
 Regimente de artilerie: 4, 46, 64, 70
 Batalioane de artilerie: 54, 616, 627, 849
 Batalioane de artilerie grea: 49, 101, 733
 Batalioane de geniu: 6, 41

CORPUL 4	General de geniu Jaenecke* Colonel Crome
Divizia 29 infanterie motorizată	General-maior Leyser
Divizia 297 infanterie	General-locotenent Pfeffer
Divizia 371 infanterie	General-locotenent Stempel †
CORPUL 8	General de artilerie Heitz Colonel Schildknecht
Divizia 76 infanterie	General-locotenent Rodenburg
Divizia 113 infanterie	General-locotenent Sixt von Arnim
CORPUL 11	General-locotenent Strecker Colonel Groscurth ‡
Divizia 44 infanterie	General-locotenent Deboi
Divizia 376 infanterie	General-locotenent Freiherr Edler von Daniels
Divizia 384 infanterie	General-locotenent Freiherr von Gablenz*
CORPUL 14 TANCURI	General al trupelor de tancuri Hube*
	Colonel Thunert*
Divizia 3 infanterie motorizată	General-locotenent Schlömer

Divizia 60 infanterie motorizată	General-maior Kohlermann*
Divizia 16 tancuri	General-locotenent Angern †
CORPUL 51	General de artilerie von Seydlitz-Kurzbach
	Colonel Clausius
Divizia 71 infanterie	General-locotenent von Hartmann †
Divizia 79 infanterie	General-locotenent von Schwerin*
Divizia 94 infanterie	General-locotenent Pfeiffer*
Divizia 100 infanterie ușoară	General-locotenent Sanne
Divizia 295 infanterie	General-maior doctor Korfes
Divizia 305 infanterie	General-maior Steinmetz*
Divizia 389 infanterie	General-maior Magnus
Divizia 14 tancuri	General-maior Lattmann
Divizia 24 tancuri	General-locotenent von Lenski

TRUPELE DE USCAT LUFTWAFFE

Divizia 9 artilerie antiaeriană	General-maior Pickert*
---------------------------------	------------------------

SPRIJIN AERIAN LUFTWAFFE

Flota 4 aeriană	General-colonel Freiherr von Richthofen
Corpul 8 aviație	General Fiebig

* Scos din interiorul încercuirii pe calea aerului înainte de capitularea finală

† Decedat înainte sau imediat după capitularea finală

‡ Decedat în captivitate

ARMATA ROȘIE PE AXA STALINGRAD

REPREZENTANȚI STAVKA

General de armată G.K. Jukov

General-colonel de artilerie N.N. Voronov

General-colonel A.M. Vasilevski

Frontul Stalingrad

General-colonel A.I. Eremenko
N.S. Hrușciiov

ARMATA 62

General V.I. Ciuikov

Divizii de pușcași: 13 gardă
(A.I. Rodimțev), 37 gardă
(V.G.

ARMATA 62

General V.I. Ciuikov

Divizii de pușcași:
13 gardă (A.I. Rodimțev),
37 gardă (V.G. Joludev),
39 gardă (S.S. Guriev),
45, 95 (V.A. Gorișni),
112, 138 (I.I. Lidnikov),
193 (F.N. Smekotvorov),
196, 244, 284 (N.F. Batiuk),
308 (L.N. Gurtiev);
Divizia 10 pușcași NKVD (Rogatin)
Brigada de infanterie marină: 92
Brigăzi speciale: 42, 115, 124, 149, 160
Brigăzi tancuri: 84, 137, 189

ARMATA 64

General M.S. Șumilov

Divizii de pușcași: 36 gardă,
29, 38, 157, 204
Brigadă de infanterie marină: 154
Brigăzi speciale: 66, 93, 96, 97
Brigăzi de tancuri: 13, 56

ARMATA 57

General F.I. Tolbuhin

Divizii de pușcași: 169, 422
Brigada specială: 142
Brigăzi de tancuri: 90, 235

* Corpul 13 mecanizat (T.I. Tanașcișin)

ARMATA 51 General N.I. Trufanov
 Divizii de pușcași: 15 gardă,
 91, 126, 302
 Brigada specială: 38
 Brigadă tancuri: 254

* Corpul 4 mecanizat (V.T. Volski)

* Corpul 4 cavalerie (Șapkin)

ARMATA 28
 Divizii de pușcași: 34 gardă, 248
 Brigăzi speciale: 52, 152, 159
 Brigadă tancuri: 6 gardă

Frontul de Rezervă Stalingrad:
 Divizia 330 pușcași;
 Brigada 85 tancuri

ARMATA 8 aeriană General T.T. Krinkin

Frontul Don General-colonel
 K.K. Rokossovski

ARMATA 66 General-Maior A.S. Jadov
 Divizii de pușcași: 64, 99, 116,
 226, 299, 343
 Brigadă de tancuri: 58

ARMATA 24 General I.V. Galinin
 Divizii de pușcași: 49, 84, 120,
 176, 233, 260, 273
 Brigadă de tancuri: 10

ARMATA 65 General-locotenent P.I. Batov

Divizii de pușcași: 4 gardă,
27 gardă, 40 gardă, 23 gardă,
24 gardă, 252, 258, 304, 321
Brigadă de tancuri: 121

ARMATA 16 AER General-maior S.I. Rudenko

Frontul de Sud-Vest General N.F. Vatutin

ARMATA 21 General I.M. Cistiakov

Divizii de pușcași: 63, 76, 96,
277, 293, 333

Regimente de tancuri: 1, 2, 4 Gardă

* Corpul 4 tancuri (A.G. Kravcenko)

* Corpul 3 cavalerie gardă (P.A. Pliev)

ARMATA 5 TANCURI General P.L. Romanenko

Divizii de pușcași: 14 gardă, 47 gardă,
50 gardă, 119, 159, 346

* Corpul 1 tancuri (V.V. Bukov)

* Corpul 26 tancuri (A.G. Rodin)

* Corpul 8 cavalerie

ARMATA 1 GARDĂ General D.D. Leliușenko

Divizii de pușcași: 1, 153, 197, 203, 266, 278

Rezerve: Corpul 1 gardă mecanizat

ARMATA 2 AER

ARMATA 17 AER General-maior S.A. Krasovski

* Primul val de formații de pătrundere pentru Operațiunea Uranus

ANEXA B

Dezbatere statistică: Efectivele Armatei 6 în încercuire

Marea varietate a cifrelor citate referitoare la efectivele Armatei 6 după încercuire impune cel puțin o încercare de clarificare. Estimările cu privire la efectivele Armatei 6 din interiorul încercuirii, la 19 noiembrie 1942, variază mai ales, se pare, din cauza numărului mare de ruși încorporați în rândurile sale, aceștia fiind incluși pe listele de aprovizionare cu alimente, și nu citați separat. Unele din cifrele avansate de Manfred Kehrigh, autorul lucrării *Stalingrad: Analyse und Dokumentation einer Schlacht*, volum magistral publicat în 1974 sub auspiciile distinsiei Militärgeschichtlichen Forschungsamt, au fost de curând contestate de Rüdiger Overmans. Overmans¹, lucrând mai ales pe baza estimărilor retrospective ale Wehrmacht-ului (o încercare ulterioară de a calcula pe baza notelor personale ale celor prinși în interiorul încercuirii), plasează cifra germanilor încercuiți doar la 195 000, hiwi la 50 000, iar românii la 5 000, totalul ridicându-se la aproximativ 250 000. Kehrigh estimase 232 000 de germani, 52 000 de hiwi și 10 000 de români, totalul acestora fiind de aproximativ 294 000. Un alt studiu, mai recent, estimează un total, la 18 decembrie, de 268 900², din care 13 000 erau români și italieni și 19 300 hiwi.

Această ultimă analiză, ținând seama de diferența de date și de cifrele referitoare la pierderi, corespunde destul de mult cu totalul stabilit la 6 decembrie de șeful Cartierului General al Armatei 6. Acest raport arată că „lista de aprovizionare cu alimente a Armatei 6 din încercuire”³

indica un total de 275 000 oameni, inclusiv 20 300 hiwi și 11 000 români. (Sursele Armatei române susțin că aceasta avea 12 600 de oameni în interiorul încercuirii. Mai erau și câteva sute de italieni.) Dacă se adaugă la aceste cifre cei 15 000 de oameni pierduți „doar în interiorul încercuirii”⁴, între 21 noiembrie și 6 decembrie, ar însemna că aproape 290 000 de oameni fuseseră încercuiți la 22 noiembrie.

Toți autorii sunt de acord că au fost scoși pe calea aerului în jur de 25 000 de răniți și specialiști, dar nu există o certitudine prea mare în privința numărului de morți și de prizonieri. Adevărul nu va fi cunoscut niciodată din cauza haosului ce a domnit după ofensiva sovietică din 10 ianuarie 1943 pentru zdrobirea încercuirii. Ceea ce poate fi absolut sigur este că ceva mai puțin de 52 000 de membri ai Armatei 6 au murit între 22 noiembrie și 7 ianuarie, dar nu se menționează câți dintre aceștia au fost hiwi. Cifra sovietică referitoare la prizonierii luați între 19 noiembrie și 31 ianuarie – 111 465⁵ precum și 8 928 în spitale – nu specifică nici câți dintre ei erau germani, nici, ceea ce este mai important, câți aparțineau trupelor încercuite, față de cei capturați în timpul Operațiunii Furtună de Iarnă și al Operațiunii Micul Saturn.

Lovitura sovietică din cadrul Operațiunii Inelul, din 10 ianuarie 1943, adăugată la efectele bolilor, frigului, inaniției, epuizării și execuțiilor sumare, sugerează că pierderile au crescut foarte mult, poate chiar s-au dublat, ajungând la circa 100 000, inclusiv hiwi. Atât Kehrig, cât și Overmans estimează pierderile⁶ suferite de la 22 noiembrie până la capitulare aproape de 60 000. Ei nu fac, firește, nici o încercare de a estima numărul de hiwi care au murit în timpul luptelor. Nu putem decât presupune că doar foarte puțini au scăpat după aceea cu viață.

Note

¹ Rüdiger Overmans, „Das andere Gesicht des Krieges: Leben und Sterben de 6. Armee“, în Förster (ed.), p. 442.

² Peter Hild, „Partnergruppe zur Aufklärung von Vermisstenschiedsalen deutscher und russischer Soldaten des 2. Weltkriegs“, în Eifanov, p. 29

³ BA-MA, RH20-6/239, p. 226.

⁴ BA-MA, RH20-6/237, p. 129.

⁵ TKhIDK, 1s/4/3, p. 16, citat în Epifanov, p. 25.

⁶ Pierderile Armatei 6: 15 000 până la 6 decembrie, apoi 36 859 între 6 decembrie și 7 ianuarie, BA-MA, N601/v. 5.

Referințe

SURSE ARHIVISTICE

AMPSB	Arhiv Muzeia Panorami Stalingradskoi Bitvi (Arhiva Muzeului Panoramic al Bătăliei de la Stalingrad), Volgograd
APRF	Arhiv Prezidiuma Rossiskoi Federații (Arhiva Prezidiului Federației Ruse), Moscova
BA-MA	Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg im Breisgau
BZG-S	Bibliothek für Zeitgeschichte – Sammlung Sterz, Stuttgart
GARF	Gosudarstvennii Arhiv Rossiskoi Federații (Arhiva de Stat a Federației Ruse), Moscova
MGFA-P	Biblioteca Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam
ÖStA-AdR	Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik, Viena
ÖStA-KA	Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, Viena
PRO	Public Record Office, Kew (Marea Britanie)
RGALI	Rossiskii Gosudarstvennii Arhiv Literaturi i Iskusstva (Arhiva de Stat Rusă de Literatură și Artă), Moscova

RGVA	Rossiskii Gosudarstvennii Voennii Arhiv (Arhiva Militară Rusă de Stat), Moscova
RȚHIDNI	Rossiskii Țentr Hraneniia i Izucenia Dokumentov Noveișei Istorii (Centrul Rus pentru Conservarea și Studierea Documentelor de Istorie Contemporană), Moscova
ȚAMO	Țentralnii Arhiv Ministerstva Oboronî (Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării), Podolsk
ȚHIDK	Țentr Hraneniia i Izuceniia Dokumentanîh Kolekții (Centrul pentru Conservarea și Studierea Colecțiilor de Documente Istorice), Moscova
ȚMVS	Țentralnii Muzei Vooružionnîh Sil (Muzeul Central al Forțelor Armate), Moscova
VOȚDNI	Volgograd Oblast, Țentr Dokumentov Noveișei Istorii (Centrul Regional Volgograd pentru Documente de Istorie Contemporană)

(NB. Documentele germane citate din arhivele ruse sunt, dacă nu se specifică altceva, traduceri rusești ale documentelor capturate.)

INTERVIURI ȘI RELATĂRI NEPUBLICATE

Elena Filippovna Albert (Apărarea antiaeriană Stalingrad); Winrich Behr (căpitan, Statul-Major al Armatei 6 și feldmareșalul Milch); Lev Aleksandrovici Bezîminski (locotenent-major, Informații Armata Roșie, Statul-Major al Frontului Don); Gottfried von Bismarck (locotenent, Divizia 76 infanterie); Alexander Fürst zu Dohna-Schlobitten (Statul-Major al Corpului 14 tancuri); Nikolai Dmitrevici Diatlenko (maior, NKVD, Statul-Major al Frontului Don); Josef Farber (soldat, Divizia 305 infanterie); General-locotenent Bernd Freiherr von Freytag Loringhoven (căpitan, Divizia 16

tancuri și feldmareșalul Milch); Zinaida Gheorgheвна Gavriellova (locotenent, Serviciile Medicale, Armata 62); Prof. dr. Hans Girgensohn (patolog, Armata 6); Aleksandr Vladimirovici Glicov (locotenent, Armata 24, apoi Armata 65); Profesor Nikolai Viktorovici Gončearov (civil din Stalingrad); Nina Grigorieвна Grebennikova (civil din Stalingrad); Dr. Evgheni Aleksandrovici Grigoriev (civil din Stalingrad); Klemens Graf von Kagenneck (căpitan, Divizia 3 tancuri); Viktor Ivanovici Kidiarov (sergent, Armata 62); Lazar Ilici Lazarev (locotenent, infanteria marină); Henry Metermann (soldat, Divizia 22 tancuri); Valentina Ivanovna Nefiodova (civil din Stalingrad); General-locotenent a.D. Gert Pfeiffer (căpitan, Divizia 60 infanterie motorizată); Hans Schmieder (sergent-major, Divizia 9 artilerie antiaeriană, Luftwaffe); Aleksandr Sergheievici Smirnov (sergent, Armata 64); Klavdia Vasilevna Sterman (soldat, Aviația Armatei Roșii); Aleksandr Vasilevici Țigankov (locotenent, Armata 62); Boris Nikolaevici Ulko (caporal, Armata 1 gardă); Hez Wischnewski (locotenent, Divizia 22 infanterie).

Alți trei veterani au dorit ca relatările lor să rămână anonime.

Bibliografie selectivă

- Achleitner, Dr. Hermann, „Als Arzt in Stalingrad“, în Beck (red.)
Adam, Wilhelm, *Stalingrad Mahnt*, Berlin 1951
–, *Der schwere Entschluss*, Berlin, 1965
Addison, Paul și Calder, Angus (red.), *Time to Kill, The Soldier's Experience of War 1939–1945*, Londra, 1997
Agapov, Boris, *After the Battle*, Moscova, 1943
Andrew, Christopher și Gordievsky, Oleg, *KGB, The Inside Story*, Londra, 1990
Andreyev, Catherine, *Vlasov and the Russian Liberation Movement*, Cambridge (UK), 1987
Axworthy, Mark, *Third Axis, Fourth Army*, Londra, 1995
- Bähr, W. și Bähr, H.W. (red.), *Kriegsbriefe gefallener Studenten 1939–1945*, Tübingen, 1952
Bartov, Omer, *The Eastern Front, 1941–1945, German Troops and the Barbarisation of Warfare*, Londra, 1985
–, *Hitler's Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, Oxford, 1991
Beck, Alois (red.), *Bis Stalingrad*, Ulm, 1983
Below, Nicolaus von, *Als Hitlers Adjutant 1937–1945*, Mainz, 1980
Berezhkov, Valentin M., *In diplomatischer Mission bei Hitler in Berlin 1940–1941*, Frankfurt am Main, 1967
–, *History in the Making*, Moscova, 1982
–, *Ich war Stalins Dolmetscher: Hinter den Kulissen der politischen Weltbühne*, München, 1991

- Beyer, W.R., *Stalingrad. Unten wo das Leben konkret war*, Frankfurt am Main, 1987
- Bialer, Seweryn, *Stalin and His Generals: Soviet Military Commander's Memoirs of World War II*, Boulder, Colo., 1984
- Blank, Alexander, *Die deutschen Kriegsgefangenen in der UdSSR*, Köln, 1979
- Boddenberg, W., *Die Kriegsdefangepost Deutscher Soldaten in Sowjetischem Gewahrsam und die Post von ihren Angehörigen während des II. Weltkrieges*, Berlin, 1985, MS. MGFA-P
- Boelcke, W.A. (red.), „Wollt Ihr den Totalen Krieg?“ *Die Geheime Goebbels-Konferenzen*, Stuttgart, 1967
- Böhme, K.W., *Die deutschen Kriegsgefangenen in sowjetscher Hand*, München, 1966
- Bradley, Dermot și Schulze-Kossens, Richard (red.), *Tätigkeitsbericht der Chefs des Heerespersonalamtes General der Infanterie Rudolf Schmudt*, Osnabrück, 1984
- Bullock, Alan, *Hitler and Stalin, Parallel Lives*, Londra, 1991
- Carell, Paul (P.K. Schmidt), *Hitler's War on Russia*, Londra, 1964
- Cassidy, H.C., *Moscow Dateline*, Boston, Mass., 1943
- Chaney, Otto Preston, *Zhukov*, Oklahoma City, Okla., 1972
- Ciuiikov, Vasili Ivanovici, *The Beginning of the Road: The Battle for Stalingrad*, Londra, 1963
- Clark, Alan, *Barbarossa: The Russian-German Conflict 1941–1945*, Londra, 1996
- Craig, William, *Enemy at the Gates: The Battle for Stalingrad*, New York, 1973
- Dallin, Alexander, *German Rule in Russia 1941–1945*, Londra, 1981
- Deist, Wilhelm (red.), *The German Military in the Age of Total War*, Leamington Spa, War. (UK), 1985
- Dettmer, Friedrich, *Die 44. Infanterie-Division*, Friedberg, 1979
- Dibold, Hans, *Arzt in Stalingrad. Passion einer Gefangenschaft*, Salzburg, 1949
- Doerr, Hans, *Der Feldzug nach Stalingrad*, Darmstadt, 1955

- Dohna-Schlobitten, Alexander Fürst zu, *Erinnerungen eines alten Ostpreussen*, Berlin, 1989
- Domarus, M., *Hitler, Reden und Proklamationen, 1932–1945*, Würzburg, 1962
- Druzhinin, B.V., *Two Hundred Days of Fire*, Moscova, 1970
- Dunn, Walter S., *Hitler's Nemesis: The red Army*, Westport, Conn., 1994
- Ebert, Jens, *Zwischen Mythos und Wirklichkeit. Die Schlacht um Stalingrad in deutsch-sprachigen autentischen and literarischen Texten*, Berlin, vol. 1 și 2, 1989, MS. MGFA-P
- , *Stalingrad – eine Deutsche Legende*, Reinbek bei Hamburg, 1992
- Ehrenburg, Ilia, *Men, Years – Life: The War 1941–1945*, Londra 1964
- Einsiedel, Heinrich Graf von, *Tagebuch der Versuchung*, Berlin, 1950
- , *The Shadow of Stalingrad*, Londra, 1953
- , *Der Überfall*, Hamburg, 1984
- Epifanov, A.E., *Die Tragödie der deutschen Kriegsgefangenen im Stalingrad*, Osnabrück, 1996
- Erickson, John, *The Road to Stalingrad*, Londra, 1975 (*Stalin's War with Germany*, vol. 1)
- , *The Road to Berlin*, Londra, 1983 (*Stalin's War with Germany*, vol. 2)
- , „The development of Soviet military doctrine“, *The Origin of Contemporary Doctrine Conference*, Larkhill, 28 martie 1996
- , „Red Army battlefield performance, 1941–1945: The system and the soldier“, în Addison și Calder (red.)
- Erickson, John și Dilks, David (red.), *Barbarossa, the Axis and the Allies*, Edinburgh, 1994
- Fest, Joachim, *Hitler*, vol. 2, Frankfurt am Main, Ullstein, 1976
- , *Staatsstreich: Der Lange Weg zum 20. Juli*, Berlin, 1994
- Förster, Jürgen, *Stalingrad, Risse im Bündnis 1942/43*, Freiburg, 1975
- , „Das Unternehmen «Barbarossa» als Eroberungs- und Vernichtungskrieg“, în *Das deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, vol. 4, Stuttgart, 1983

- , „Evolution and development of German doctrine, 1914–1945“, *The Origins of Contemporary Doctrine Conference*, Larkhill, 28 martie 1996
- , (red.), *Stalingrad: Ereignis, Wirkung, Symbol*, München, 1992

- Garrard, C. și Garrard, J. (red.), *World War II and the Soviet People*, New York, 1993
- Gilbert, Felix (red.), *Hitler Directs His War: The Secret Records of His Daily Military Conferences*, New York, 1951
- Giulini, Udo, *Stalingrad un mein zweites Leben*, Neustadt/Weinstrasse, 1978
- Glantz, David, *Soviet Military Deception in the Second World War*, Londra, 1989
- , *The Role of Intelligence in Soviet Military Strategy in World War II*, Novato, Calif., 1990
- Glantz, David și House, J.M., *When Titans Clashed*, Kansas City, 1995
- Goellecke, Pontianus van, *Der Weg ins Leere*, Wolfenbüttel, 1974
- Goldhagen, Daniel, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, Londra, 1997
- Golovchanski, A., „Ich will raus aus diesem Wahsinn“. *Deutsche Briefe von der Ostfront*, Wuppertal, 1991
- Götte, Franz și Peiler H., *Die 29 Infanterie-Division*, Friedberg, 1984
- Grams, Rolf, *Die 14 Panzer-Division, 1940–1945*, Bad Nauheim, 1957
- Groscurth, Helmuth, *Tagebücher eines Abwehroffiziers*, Stuttgart, 1970
- Guderian, Gen. Heinz, *Panzer Leader*, Londra, 1952

- Halder, gen.-col., Franz, *Kriegstagebuch*, vol. 3, Stuttgart, 1964
- Haller, U. (red.), *Lieutenant General Karl Strecker*, Westport, Conn., 1994
- Harrison, Mark, *Soviet Planning in Peace and War, 1938–1945*, Cambridge (MB), 1985
- Hassell, Ulrich von, *The von Hassell Diaries*, Londra, 1948
- Hauck, Friedrich, *Eine deutsche Division in Russland: 305. Infanteriedivision*, Friedberg, 1975
- Heer, Hannes (red.), *Vernichtungskrieg der Wehrmacht 1941 bis 1944, Ausstellungskatalog*, Hamburg, 1996

- Heiber, H. (red.), *Lagebesprechungen im Führerhauptquartier. Protokollfragmente aus Hitlers militärischen Konferenzen 1942–1945*, München, 1962
- Himpe, Ullus, *Die 71. Infanterie-Division in Zweiten Weltkrieg*, Neckargemünd, 1973
- Hoffmann, Kurt, *Beiträge zur Geschichte der 60. Infanterie-Division (mot.)*, MS MGFA-P, 1979
- Holl, Adalbert, *Was geschah nach Stalingrad?*, Duisburg, 1964
- Hoth, Hermann, *Panzer Operationen*, Heidelberg, 1956
- Jacobsen, Hans-Adolf (red.), *Generaloberst Halder: Kriegstagebuch*, 3 volume, Stuttgart, 1962
- Jacobsen, Hans-Adolf și Rohwer, J. (red.), *Decisive Battles of World War II: The German View*, Londra, 1965
- Jukes, Geoffrey, *Hitler's Stalingrad Decisions*, Berkeley, Calif., 1985
- Kagenek, August von, *Examen de conscience*, Paris, 1996
- Kehrig, Manfred, *Stalingrad: Analyse und Dokumentation einer Schlacht*, Stuttgart, 1974
- Keitel, Wilhelm, *The Memoirs of Field Marshal Keitel*, New York, 1966
- Kemmerich, P., *Im Vorfeld von Stalingrad. Tagebuchblätter*, München, 1964
- Kempowski, Walter (red.), *Das Echolot. Eine kollektives Tagebuch Januar und Februar 1943*, München, 1993
- Kerr, Walter, *The Secret of Stalingrad*, Londra, 1979
- Klaus, Edgar, *Durch die Hölle des Krieges, Erinnerungen eines deutschen Unternehmers an Stalingrad*, Berlin, 1991
- Klee, E. și Dressen, W. (red.), *Got Mit Uns, Der deutsche Vernichtungskrieg im Osten*, Frankfurt am Main, 1992
- Klee, Ernst; Dressen, Willi și Riess, Volker (red.), *Schöne Zeiten: Judenmord aus der Sicht der Täter und Gaffer*, Frankfurt pe Main, 1988
- Kluge, Alexander, *Schlachtsbeschreibung*, Freiburg, 1964
- Konsalik, Heinz (red.), *Stalingrad, Porträt einer Stadt, Inferno einer Schlacht, Protokoll eines Wahnsinns*, Bayreuth, 1968

- Korfes, Dr. Otto, *Zur Geschichte von Stalingrad, 1942–1943*, MGFA-P, MS nedatat
- Knight, Amy, *Beria, Stalin's First Lieutenant*, Princeton, NJ, 1993
- Kruse, Martin (red.), *Die Stalingrad-Madonna, das Werk Kurt Reubers als Dokument der Versöhnung*, Hanovra, 1993
- Krîlov, Nikolai, *Stalingrad. Die entscheidende Schlacht des zweiten Weltkrieges*, Köln, 1981
- Kurowski, Franz, *Lüftbrücke Stalingrad: die Tragödie der Luftwaffe und der 6. Armee*, Voninckel, 1983
- Langsdorff, Gero von, „Jagdflieger in Stalingrad: Aus den Aufzeichnungen des Oberleutnant Kurt Ebener“, *Deutsches Soldatenjahrbuch*, 1973, pp. 193–202
- Lenz, Friedrich, *Stalingrad – der verlorene Sieg*, Heidelberg, 1956
- Löser, Jochen, *Bittere Pflicht. Kampf und Untergang der 76. Berlin-Brandenburgischen Infanterie-Division*, Osnabrück, 1988
- Lucke, Christian von, *Panzer-Regiment 2*, Kleve, 1953
- Malaparte, Curzio, *The Volga Rises in Europe*, Londra, 1959
- Manstein, F.M. Erich von, *Lost Victories*, Londra, 1959
- , *Aus einem Soldatenleben*, Bonn, 1985
- Messenger, Charles, *The Last Prussian*, Londra, 1991
- Messerschmidt, Manfred, *Was damals Recht war – NS-Militär und Straffjustiz im Vernichtungskrieg*, Essen, 1996
- Metelmann, H., *Through Hell for Hitler*, Londra, 1990
- Michlalka, W. (ed.), *Der Zweite Weltkrieg*, München, 1989
- Michel, Karl, *Es begann am Don*, Berna, 1946
- Morzik, D.F., *German Air Force Airlift Operations*, New York, 1961
- Mösch, Gerhard, *Stalingrad. Ein Erlebnis und seine Konsequenzen*, Kassel, 1946
- Neidhardt, Hanns, *Mit Tanne und Eichnlaub, Kriegsschronik der 100. Jäger-Division*, Graz, 1981
- Noakes, Jeremy și Pridham, Geoffrey (red.), *Nazism 1919–1945*, 3 volume, Exeter, Devon (MB), 1888
- Pabst, Helmut, *The Outermost Frontier*, Londra, 1957

- Paget, R.T., *Manstein, His Campaigns and His Trail*, Londra, 1951
- Paulus, Friedrich, *Ich stehe hier auf Befehl*, Frankfurt am Main, 1960
- Philippi, Alfred și Heim, Ferdinand, *Der Feldzug gegen Sowjetrußland 1941–1945*, Stuttgart, 1962
- Piekalkiewicz, Janusz, *Stalingrad, Anatomie einer Schlacht*, München, 1977
- Plocher, Hermann, *The German Air Force versus Russia*, 1942, New York, 1966
- Plotnikov, col. Y.V., *Die Stalingrader Schlacht*, Moscova, 1982
- Podewils, Clemens, *Don und Volga*, München, 1952
- Reinhardt, D. Klaus, *Moscow: The Turning Point*, New York, 1992
- Riedesser, Peter, *Maschinengewehre hinter der Front*, Frankfurt am Main, 1996
- Robert, Gert, *Die deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion*, München, 1974
- Rohden, Hans-Detlef Herhudt von, *Die Luftwaffe ringt um Stalingrad*, Wiesbaden, 1950
- Rokossovsky, K.K., *A Soldier's Duty*, Moscova, 1970
- Rotundo, Louis (red.), *Battle for Stalingrad. The 1943 Soviet General Staff Study*, New York, 1989
- Sadaranda, Dana, *Beyond Stalingrad: Manstein and the Operations of Army Group Don*, New York, 1990
- Samsonov, A.M. (ed.), *Stalingradskaia bitva*, Moscova, 1968
- Sapp, Franz, *Gefangen in Stalingrad*, Steyr, 1992
- Scheibert, Horst, *Nach Stalingrad – 48 Kilometer*, Heidelberg, 1956
- Schimak, Anton, Lamprecht, Karl și Dettmer, Friedrich, *Die 44. Infanterie-Division*, Viena, 1969
- Schmidt, Paul, *Hitler's Interpreter, The Secret History of German Diplomacy 1935–1945*, Londra, 1951
- Schneider-Janessen, Karlheinz, *Arzt im Krieg*, Frankfurt am Main, 1993
- Schramm, P.E. și Hillgruber, A. (red.), *Kriegstagebuch des OKW der Wehrmacht*, Frankfurt am Main, 1963
- Schröter, Heinz, *Stalingrad... bis zur lezte Patrone*, Lengerich, 1953
- Schulte, Theo J., *The German Army and Nazi Policis in Occupied Russia*, Oxford, 1989

- Sella, A., *The Value of Human Life in Soviet Warfare*, Londra 1992
- Selle, H., *Die Tragödie von Stalingrad*, Hanovra, 1948
- Sereny, Gitta, *Albert Speer: His battle With Truth*, Londra, 1995
- Seth, Ronald, *Stalingrad: Point of Return*, Londra, 1959
- Sevryuk, Vladimir, *Moscow – Stalingrad*, Moscova, 1970
- Seydlitz, gen. Walther von, *Stalingrad, Konflikt und Konsequenz, Erinnerungen*, Oldenburg, 1977
- Shindel, Aleksandr Danilovich (red.), *Po obe storoni fronta*, Moscova, 1995
- Shtemenko, S.M., *The Soviet General Staff at War*, Moscova, 1970
- Shukman, H., *Stalin's Generals*, Londra, 1993
- Simonov, Konstantin Mikhailovich, *Stalingrad Fights On*, Moscova, 1942
- , *Raznye dni voyny, Dnevnik pisatelja*, vol. 2, Moscova, 1978
- Sommerfeldt, Martin, *Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt*, Frankfurt am Main, 1952
- Stahlberg, Alexander, *Bounden Duty*, Londra, 1990
- Steidle, Luitpold, *Entscheidung an der Wolga*, Berlin, 1970
- Strassner, Peter, *Verräter: Das Nationalkomitee Freies Deutschland*, München, 1963
- Stratowa, Wulf, *Kein Friede in Stalingrad: Feldpostbriefe 1941/1942*, Viena, 1995
- Streit, Christian, *Keine Kamaraden: Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen*, Stuttgart, 1991
- Toepke, Gunter, *Stalingrad, Wie es wirklich war*, Stade, 1949
- Tuyll, H. Van, *Feeding the Bear: American Aid to the Soviet Union 1941–1945*, New York, 1989
- Überberschär, Gerd și Wette, Wolfram (red.), *„Unternehmen Barbarossa“, der deutsche Überfall auf die Sowjetunion 1941*, Frankfurt am Main, 1993
- USSR, *Stalingrad, an Eye Witness Account*, Londra, 1943
- Vasilevsky, A.M., *A Lifelong Cause*, Moscova, 1978
- Van Creveld, Martin, *Hitler's Strategy, the Balkan Clue*, Cambridge, 1973
- , *Fighting Power: German and US Army Performance 1939–1945*, Londra, 1983

- Vogel, Detlef și Wette, Wolfram, *Andere Helme – Andere Menschen?* Essen, 1995
- Volkogonov, Dimitri, *Stalin: Triumph and Tragedy*, Londra, 1991
- Voronov, N.N., „Operation «Ring»“, *Voenno-istoricheski zhurnal*, 5 și 6, 1962
- Voss, Paul-Hans, *Freigeben, Tagebuch Aufzeichnungen eines Funkers*, Rossdorf, 1962
- Waasen, Heinrich Maria, *Was geschah in Stalingrad?* Zell am See, Salzburg, 1950
- Warlimont, Walter, *Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939-1945*, Frankfurt am Main, 1962
- Wegner, Bernd, „German perceptions of soviet military and economic strength in preparation for operation Blau“, în C. Andrew și J. Noakes, *Intelligence and International Relations 1900-1945*, Exeter, Devon (MB), 1967
- , „Der Krieg Gegen die Sowjetunion 1942/3“, în Militärgeschichtliches Forschungsamt, *Das deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, vol. 6, Stuttgart, 1990
- Weinert, Erich, *Stalingrad Diary*, Londra, 1944
- Werth, Alexander, *The Year of Stalingrad*, Londra 1946
- , *Russia at War 1941-1945*, Londra, 1964
- Werthen, Wolfgang, *Geschichte der 16. Panzerdivision*, Bad Nauheim, 1958
- Wette, Wolfram și Ueberschär, Gerd (red.), *Mythos und Wirklichkeit einer Schlacht*, Frankfurt am Main, 1993
- Wettlin, Margaret, *Russian Road*, Londra, 1945
- Wich, Rudolph, *Baden-Württembergische Divisionen im 2. Weltkrieg*, Karlsruhe, 1957
- Wieder, Joachim, *Die Tragödie von Stalingrad, Erinnerungen eines Überlebenden*, Deggendorf, 1955
- , *Stalingrad und die Verantwortung der Soldaten*, München, 1962
- Yeremenko, A.I., *Tage der Entscheidung. Als Frontoberbefehlshaber in der Schlacht an der Wolga*, Berlin, 1964
- Zank, Horst, *Stalingrad, Kessel und Gefangenschaft*, Herford, 1993
- Zayas, Alfred M. de, *The Wehrmacht War Crimes Bureau, 1939-1945*, Lincoln, Ne., 1989

- Zhilin, gen.-lt., P.A, *They Sealed Their Own Doom*, Moscova, 1970
 Zhukov, Georgi K., *Marshal Zhukov's Greatest Battles*, New York, 1969
 —, *Kakim my ego pomnim*, Moscova, 1988

PERIODICE, ZIARE, REVISTE ȘI PUBLICAȚII ALE VETERANILOR DE RĂZBOI

- Bund ehemaliger Stalingradkämpfer, Weihnachts Rundbrief*
Bundestreffen der Stalingradkämpfer
Deutsches Soldatenjahrbuch
Istoricheskii Arkhiv
Kameradschaft Stalingrad: Mitteilungsblatt für die ehemaligen
Stalingradkämpfer und den Österreichischen Stalingradbund
Opolchentsy v boyakh za Rodinu. Boevoi put' divizii Narodnogo
opolchenya Kievskogo raiona g. Moskvyy, Moscova, 1981
Stalingradbund Österreich
Stalinskoe znamia
Voенно-istoricheskii zhurnal
Völkischer Beobachter

BELETRISTICĂ ȘI ALTE LUCRĂRI LITERARE

- Anonim, *Last Letters from Stalingrad*, Londra, 1956* * Această colecție este inclusă printre lucrările de beletristică deoarece autenticitatea scrisorilor este discutabilă.

- Bondarev, Yuri, *Heisser Schnee*, Berlin, 1972
 Bredel, Willi, *Der Sonderführer*, Berlin, 1970
 Grossman, Vasili, *The People Immortal*, Londra, 1943
 —, *Stalingrad*, Moscova, 1946
 —, *Life and Fate*, Londra, 1985
 Konsalik, Heinz, *Der Arzt von Stalingrad*, München, 1956
 Lazarev, L. (red.), *Let the Living Remember*, Moscova, 1976
 Nekrassov, Victor Platonovich, *Front Line Stalingrad*, Londra, 1962
 Neruda, Pablo, „Canto a Stalingrado“ și „Nuevo Canto de Amor a Stalingrado“, în *Tercera Residencia 1935–1945*, Barcelona, 1977
 Pliever, Theodor, *Stalingrad*, Berlin, 1946
 Simonov, Konstantin M., *Days and Nights*, New York, 1945

Credite fotografice

Sunt recunoscător Arhivei Muzeului Panoramic al Bătăliei de la Stalingrad, din Volgograd pentru ilustrațiile 10, 14, 18, 19 și 20

Helmut Abt Verlag, *Bis Stalingrad*, Alois Beck: 6

AKG London: 24, 30

Archive Photos, London: 12, 15

Bundesarchiv, Koblenz: 2, 21

Getty Images, London: 1, 3, 17, 22, 23, 25

Imperial War Museum, London: 4, 5, 8, 9, 11, 26, 28, 29, 31

Methuen & Co Ltd, *Paulus and Stalingrad: A Life of Field Marshal Paulus*, Walter Goerlitz: 13

Private collection: 27

Topham Picturepoint, Edenbridge, Kent: 16

Westdeutsches Verlag, *Das Oberkommando der Wehrmacht Gibt Bekannt*, Martin H. Sommerfeld: 7

Indice

- Abakumov, Viktor, 108, 461n
Abganerovo, 318
Abramov, K.K., 119
Adam, colonel Wilhelm, 152, 448, 450, 455, 459, 471, 508, 510
Ahmatova, Anna, 159
Aleksandrov, G.F., 285
Angern, general, 435
Antonescu, mareșal Ion, 38, 116, 280, 302, 327
Armata germană: *passim*
Armata română: 3 – 223, 276, 280; 4 – 184, 301; divizii: 1 tancuri, 282, 305; 1 cavalerie, 294; 1 infanterie, 224, 259; 2 infanterie, 259; 13 infanterie, 293, 295; 20 infanterie, 259
Armata Roșie: *passim*
Armata 2 ungară, 100
Armata 8 italiană, 223, 240, 352, 356, 358, 359
Arnim, general Jurgen Sixt von, 471, 502
Astrahan, 109, 130, 276
Aviația Armatei Roșii, 41, 124, 168, 188

Badanov, general Vasili, 360, 361, 375
Barrikadî, fabrica de armament, 199, 231, 232, 241
Barvenkovo, 91
Batiuk, colonel Nikolai, 178, 248, 265
Beck, dr Alois, 36, 369
Beck, general Ludwig, 34, 183, 225
Behr, căpitan Winrich, 278, 327, 408
Bekabad, lagăr de prizonieri, 492, 493
Beketovka, 301, 303; lagăr, 441, 482, 488
Below, maior Nicolaus von, 409
Berejkov, Valentin, 19, 21-22, 25, 496
Beria, Lavrentii, 20, 37, 55, 275, 460, 479
Berghof, Berchtesgaden, 300, 321, 325
Beziminski, căpitan Lev, 459, 460
Bock, feldmareșal Fedor von, 38, 49, 54, 56, 62, 91
Bormann, Martin, 33, 400
Bielenberg, Christabel, 477
Bismarck, locotenent Gottfried von, 407, 451, 510
Bismarck, prințul Otto von (cancelar), 21
Bismarck, prințul Otto von, 475
Blobel, Standartenführer SS Paul, 80
Brauchitsch, feldmareșal Walther von, 32, 38, 70
Bredel, Willi, 367, 389
Brest-Litovsk, 26, 40, 45
Budionii, mareșal Simeon, 49, 55
Butkov, general V.V., 299

Cazaci, 117, 118, 209, 218, 226, 317, 381, 423
Ciuikov, general Vasili, 119, 160, 162, 167, 237, 241, 301, 362, 363, 427
Churchill, Winston, 22, 49, 496, 497

Daniels, general Edler von, 256, 311, 340, 373, 379, 381, 400, 417, 422, 428, 449
Deboi, general, 381, 471
Dekanozov, Vladimir, 20, 21, 23, 25, 496
Demiansk, 65, 89
Diatlenko, maior Nikolai, 221, 336, 385-387, 389, 391, 417, 429, 449, 460, 470
Dibold, dr. Hans, 397
Dietrich, general Sepp, 76
Divizii Waffen SS : *Leibstandarte*, 76, 109, 420; *Das Reich*, 57, 58; *Wiking*, 107
Dohna-Schlobitten, prinț, 35, 315, 318, 407, 436
Drebber, general Moritz von, 448
Dumitrescu, general Petre, 280

Eccard von, 285
Ehrenburg, Ilia, 159, 479
Einsiedl, conte Heinrich von, 344
Eismann, maior, 359, 370

- Eremenko, general Andrei Ivanovici, 54, 130, 160, 234, 241, 301, 308, 356, 359, 383
- Evrei, acțiuni împotriva, 33, 34, 67, 78-81, 106, 217
- Fiebig, general Martin, 322, 360, 398, 399, 429
- Freytag Loringhoven, căpitan baron von, 92, 93, 309, 435
- Frolovo, lagăr, 500
- Gablenz, general baron
- Gebele, maior Bruno, 301, 441
- Gehlen, colonel Reinhard, 272, 278
- Girgensohn, dr. Hans, 364, 418
- Goebbels, Joseph, 22, 34, 66, 221, 243, 367, 374, 439, 450
- Göring, Hermann, 325, 329, 331, 338, 351, 399, 426, 429, 438, 450
- Golikov, general F.I., 99, 234
- Golubinski, 306
- Gordov, general V.N., 130
- Gorișni, colonel V.A., 241
- Gromki, 295
- Groscurth, colonel Helmuth, 34, 80, 83, 116, 225, 231, 261, 324, 328, 466
- Grossman, Vasili, 47, 197, 214, 233, 262, 317
- Grozni, 97
- Guderian, general Heinz, 40, 43, 44, 46, 49, 50, 52, 60, 478
- Gumrak, 307, 364, 376, 429, 435
- Gurov, Kuzma, 162
- Gurtiev, colonel L.N., 231, 232
- Halder, general Franz, 33, 38, 46, 49, 51, 78, 87, 182
- Halhîn-Gol, 43
- Harkov, 356, 407
- Hartmann, general Alexander von, 448
- Hassell, Ulrich von, 34, 80
- Heim, general Ferdinand, 87, 294, 321, 328
- Heitz, general Walther, 91, 184, 453
- Hess, Rudolf, 19
- Himmler, Heinrich, 79, 329, 503
- Hindenburg, președinte von, 330
- Hitler, Adolf, *passim*
- „Hiwi“, 12, 225-227, 256, 258, 300, 339, 340, 387, 418, 421, 435, 456, 457
- Hooven, colonel G. van, 502, 505
- Hoth, general Hermann, 34, 60, 96, 146, 277, 302, 303, 307, 359, 370, 377
- Hrușciiov, Nikita, 49, 141, 160, 241, 357
- Hube, general Hans, 124, 134, 142, 145, 315, 377, 435
- Iakimovici, colonel, 460, 470
- Ielabuga, lagăr, 492, 500
- Ilmen lagăr, 499, 509
- Jaenecke, general, 240, 433
- Jeschonnek, general Hans, 325, 338, 351, 399
- Jodl, General Alfred, 325
- Joludev, general V., 238, 240
- Jukov, mareșal Gheorghe K., 43, 44, 49, 55, 60, 119, 150
- Kageneck, conte August von, 83, 84
- Kageneck, conte Clemens von, 103
- Kalaci, 218, 277, 303, 306, 308
- Kalinin, 57
- Kamîșin, 276
- Karpovka, 218, 381, 423
- Kazakov, general-maior Vasili, 460
- Keitel, feldmareșal, Wilhelm, 32, 325, 410, 463
- Kesselring, feldmareșal Albert, 55
- Kiev, 22, 49
- Kirchner, general Friedrich, 356, 357
- Kirponos, general Mihail, 41
- Klamroth, lt.-colonel Bernhard, 411
- Kleist, general Ewald von, 41, 75, 76, 91, 92, 93, 96, 504
- Klețkaia, 275, 276, 291, 293, 298
- Kluge, feldmareșal Hans Günter von, 61, 329,
- Korfes, general Otto, 501
- Koșighin, Aleksei, 58
- Kotelnikovo, 352, 356
- Kotluban, 385
- Krasnaia Sloboda, 162, 169
- Krasnoarmeisk lagăr, 493
- Krasnogorsk lagăr, 492
- Kravchenko, general, 295, 299, 304, 306

- Krîlov, general Nikolai, 162
 Kunowski, lt.-colonel, 398
 Kursk, 77
 Kuibîșev, 57
 Kuznețov, amiral Mihail, 26, 27
- Lascăr, general Mihail, 306, 310
 Lattmann, general Martin, 466, 501
 Leeb, feldmareșal, Ritter von, 38
 Leningrad, 38, 48
 Lenski, general Arno von, 466
 Leyser, general, 303, 514
 List, feldmareșal, Wilhelm, 106
 Lucinski, 134, 316
 Luftwaffe: *passim*
 Lunovo lagăr, 492
 Lvov, 42
 Liudnikov, colonel I.I., 241
- Mäder, locotenent-colonel, 421, 428, 435
 Maikop, 97
 Malinin, general M.S., 460
 Malinovski, general Rodion, 357, 370
 Malenkov, Gheorghe, 26, 58, 168
 Manstein, feldmareșal E. von, 34, 41, 80, 307, 321, 352, 353, 356, 369, 377, 437
 Manuilski, Dmitri, 501
 Marinovka, 218, 387, 422
 Melnikov, general, 501
 Milch, feldmareșal Erhard, 411, 428, 435
 Molotov, Viaceslav, 21, 26, 58, 285, 494
 Morozovsk, 106, 219
- NKVD, *passim*
 Niemeyer, locotenent-colonel, 278, 435
 Nijne-Cirskaaia, 177-178, 218, 308, 317, 322, 352
 Novocerkask, 330, 361, 377
- Octombrie Roșu, uzine 198-202, 230, 233, 252, 260, 266, 362
- Operațiunea Barbarossa, 19, 31, 38, 43, 45, 53, 79, 94, 97, 102
 Operațiunea Albastru, 97, 99, 105, 108
 Operațiunea Fridericus, 91
 Operațiunea Lumina Nordului, 88
 Operațiunea Inelul, 383, 384, 421
 Operațiunea Saturn, 352, 353; Micul Saturn, 353, 358, 370, 382
- Operațiunea Lovitură de Trăsnet, 353, 359, 369, 378
 Operațiunea Torța, 262, 280
 Operațiunea Taifun, 53
 Operațiunea Uranus, 270, 272, 273, 276, 283, 291, 303, 343
 Operațiunea Viscolul, 353, 356, 369
 Oster, general Achim, 510
- Paulus, feldmareșal Friedrich, *passim*
 Paulus, Elena, 76, 506
 Pavlov, general D.G., 40, 44
 Pavlov, sergent Iakov, 243
 Perelazovski, 282
 Peskovatka, 299, 311
 Pickert, general Wolfgang, 323
 Pieck, Wilhelm, 484
 Pitomnik, aerodrom, 337, 398, 351, 351, 364, 426
 Pfeffer, general, 88, 453
 Plievier, Theodor, 448
 Poltava, 76
- Rastenburg, 88, 377, 397
 Rattenhuber, Hans, 108
 Raus, general Erhard, 356, 358, 361
 Reichel, maior Joachim, 99, 100
 Reichenau, feldmareșal Walter von, 34, 56, 69, 76, 78, 80
 Renoldi, general dr. Otto, 364, 376, 448
 Reuber, dr. Kurt, 309, 340, 373, 374, 415
 Ribbentrop, Joachim von, 19, 20, 23, 262
 Richthofen, general baron W. von, 96, 136, 145, 148, 429
 Rodenburg, general Carl, 509
 Rodimțev, general A.I., 166
 Rodin, general A.G., 298, 305, 308
 Rogatin, general, 168, 235, 363
 Rokossovski, mareșal K.K., 42, 60
 Romanenko, general P.L., 293, 295, 353
 Rommel, feldmareșal Erwin, 77, 109
 Roosevelt, Franklin D., 477
 Roske, general, 449, 454, 455
 Rostov-pe-Don, 75, 103
 Rundstedt, feldmareșal Gerd von, 38, 41, 49, 51, 75, 76

- Rînok, 252, 260, 300
- Salsk aeroport, 399
- Sanne, general, 453
- Saratov, 492, 493
- Saraiev, colonel A.A., 142, 167
- Schlömer, general, 448, 470, 471
- Schmidt, general Arthur, 87, 88, 359, 377
- Schmundt, general Rudolf, 322, 328
- Schulenburg, conte F.W. von der, 20, 26
- Selle, colonel Herbert, 331
- Serafimovici, 217, 276
- Sevastopol, 97
- Seydlitz-Kurzbach, general Walther von, 66, 89, 145, 264, 299, 325, 378
- SMERȘ, 12, 45, 108, 115, 227, 246
- Simonov, Konstantin, 121, 159, 216
- Smîslov, major Aleksandr, 385, 386
- Smolensk, 53
- Sodenstern, general Georg von, 294, 323, 332
- Sorge, Richard, 57
- Spartakovka, 142, 234, 252, 260, 327, 378
- Speer, Albert, 400, 428
- Sonderkommando 32, 33
- Stahlberg, locotenent Alexander, 328, 407, 437
- Stalin, Josif Vissarionovici, *passim*
- Stamenov, Ivan, 26
- Stauffenberg, colonel Claus conte von, 369
- Stavka* (Înaltul Comandament sovietic), 54, 64, 88, 100, 101, 107, 168, 197, 237, 270, 271, 276, 283, 352, 382
- Stempel, general, 448
- Stöck, locotenent Gerhard, 292, 279, 291
- Strachwitz, lt.-colonel Hyazinth conte von, 92, 93, 135, 141, 158, 159
- Strecker, general Karl, 83
- Stülpnagel, general Otto von, 439
- Surkov, Alexei, 159, 347
- Suzdal lagăr, 492
- Șahti, 399
- Șcerbakov, Aleksandr, 58, 210, 227
- Șumilov, general Mihail, 455, 454, 462
- Taganrog, 408
- Tanașcinin, colonel, 303
- Taținskaia, aeroport, 360, 375
- Teleghin, general Konstantin F., 460
- Thomas, general, 465, 502
- Thunert, colonel, 315, 514
- Timoșenko, mareșal Simion, 75, 85, 130
- Tresckow, colonel Henning von, 32, 69
- Trupe austriece, 224, 285, 294, 336, 339
- Tuhacevski, mareșal M., 42
- Tula, 57, 60, 119, 120
- Ulbricht, Walter, 367, 384, 385, 484, 505
- Uman, 49, 51
- Univermag, 449, 454
- Vasilevski, mareșal Aleksandr, 113, 150
- Vatutin, general Nikolai, 223, 276, 518
- Vertiaci, 299, 311
- Vinnița, *Werwolf*, Cartier General, 107, 108, 157, 164, 270
- Vinogradov, general I.V., 339, 383, 385, 387
- Vișnevski, colonel Timofei, 193
- Vitebsk, 321
- Vlasov, general Andrei, 65, 66
- Voikovo lagăr, 501
- Volceansk, 91, 98
- Volga, flotila, 169, 235
- Volski, general Vasili Timofeievici, 303, 308
- Vorkuta lagăr, 428
- Voronej, 277
- Voronov, mareșal Nikolai, 284, 382-386, 416, 417, 421, 429, 454, 460-463
- Voroponovo, 218, 376, 417, 418, 441
- Voroșilov, mareșal Kliment, 43, 285, 496
- Warlimont, general Walther, 158, 299, 330
- Weinert, Erich, 367, 368, 386, 418, 424, 431, 441, 484, 487, 505
- Weizsäcker, baron Ernst von, 19
- Werth, Alexander, 466, 471
- Wietersheim, general Gustav von, 134, 145
- Witzleben, feldmareșal Erwin von, 20
- Zaitsev, Vasili, 248
- Zavarikino, 382, 459
- Zeitler, general Kurt 321, 325

biblioteca rao

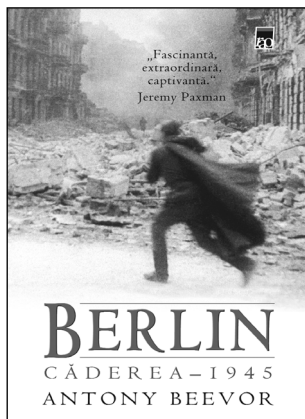
De la clasici la contemporani, într-o formulă
grafică nouă, cei mai reprezentativi autori pentru

biblioteca dumneavoastră

<i>Madeleine Albright</i>	DOAMNA SECRETAR DE STAT
<i>David Baldacci</i>	JOCUL ORELOR
<i>J.L. Borges & E. Sábato</i>	DIALOGURI BORGES-SÁBATO (consemnate de Orlando Barone)
<i>Dan Brown</i>	ÎNGERI ȘI DEMONI ♦ CODUL LUI DA VINCI ♦ FORTĂREAȚA DIGITALĂ ♦ CONSPIRAȚIA
<i>Albert Camus</i>	STRÎNUL / CIUMA / CĂDEREA / EXILUL ȘI ÎMPĂRĂȚIA ♦ FAȚA ȘI REVERSUL / NUNTA / MITUL LUI SISIF / OMUL REVOLTAT / VARA ♦ CARNETE ♦ TEATRU ♦ PRIMUL OM
<i>John Le Carré</i>	PRIETENIE ABSOLUTĂ
<i>Eugen Ovidiu Chirovici</i>	MISTERELE ISTORIEI
<i>Bill Clinton</i>	VIAȚA MEA
<i>Robin Cook</i>	RISC ASUMAT ♦ ȘOCUL
<i>Clive Cussler</i>	AURUL INCAȘILOR
<i>Nelson DeMille</i>	CĂDEREA NOPTII
<i>Charles Dickens</i>	DAVID COPPERFIELD (2 vol.)
<i>Denis Diderot</i>	NEPOTUL LUI RAMEAU
<i>Josif Constantin Drăgan</i>	PRIN EUROPA (5 vol.)
<i>Nancy Farmer</i>	MAREA TROLILOR
<i>William Faulkner</i>	CĂTUNUL ♦ ORAȘUL ♦ CASA CU COLOANE
<i>Joseph Finder</i>	PUTERI EXCEPȚIONALE ♦ PARANOIA
<i>Colin Forbes</i>	CATACLISMUL ♦ RINOCERUL ♦ CONSPIRAȚIA ♦ VALUL UCIGAȘ
<i>André Gide</i>	FRUCTELE PĂMÎNTULUI ♦ FALSIFICATORII DE BANI / PORUMBELUL
<i>John Grisham</i>	ULTIMUL JURAT ♦ UN ALTFEL DE CRĂCIUN ♦ CAMPIONUL DIN ARKANSAS ♦ MAESTRUL ♦ MOȘTENITORII ♦ MEDIATORUL
<i>V.D. Gușă de Drăgan</i>	CONDAMNAT LA ADEVĂR
<i>Jack Higgins</i>	ATAC LA PREȘEDINTE
<i>Hermann Hesse</i>	LUPUL DE STEPĂ ♦ SIDDHARTHA / CĂLĂTORIE SPRE SOARE-RĂSARE ♦ KNULP / DEMIAN
<i>Franz Kafka</i>	CORRESPONDENȚĂ (vol. 1)
<i>Dean Koontz</i>	ÎN PUTEREA NOPTII ♦ TRĂIEȘTE NOAPTEA
<i>Mario Vargas Llosa</i>	CONVERSAȚIE LA CATEDRALA
<i>André Malraux</i>	CUCERITORII / CALEA REGALĂ

<i>Thomas Mann</i>	DOCTOR FAUSTUS ♦ POVESTIRI ♦ MĂRTURISIRILE ESCROCULUI FELIX KRULL ♦ LOTTE LA WEIMAR
<i>G. García Márquez</i>	TOAMNA PATRIARHULUI ♦ DESPRE DRAGOSTE ȘI ALȚI DEMONI ♦ INCREDIBILA ȘI TRISTA POVESTE A CANDIDEI ERÉNDIRA ȘI A BUNICII SALE FĂRĂ SUFLU ♦ DRAGOSTEA ÎN VREMEA HOLEREI ♦ AVENTURA LUI MIGUEL LITTÍN, CLANDESTIN ÎN CHILE ♦ A TRĂI PENTRU A-ȚI POVESTI VIAȚA ♦ GENERALUL ÎN LABIRINTUL SĂU ♦ POVESTEA TĂRFELOR MELE TRISTE
<i>Virgil Măgureanu</i>	DECLINUL SAU APOTEOZA PUTERII?
<i>Ilie Năstase</i>	MR NĂSTASE
<i>Regina Noor</i>	CALEA SPRE CREDINȚĂ
<i>Ioan Paul al II-lea</i>	MEMORIE ȘI IDENTITATE
<i>Michael Paigent, Richard Leigh,</i>	SÎNGELE SFÎNT ȘI SFÎNTUL GRAAL
<i>Henry Lincoln</i>	
<i>L. Picknett & C. Prince</i>	MISTERUL TEMPLIERILOR ♦ CONSPIRAȚIA STARGATE ♦ GIULGIUL DE LA TORINO
<i>Mario Puzo</i>	OMERTA
<i>Ernesto Sábato</i>	ESEURI (vol. 1)
<i>Antoine de Saint-Exupéry</i>	CURIERUL DE SUD. ZBOR DE NOAPTE. PĂMÎNT AL OAMENILOR
<i>Jean-Paul Sartre</i>	TEATRU ♦ CUVINTELE / GREAȚA
<i>John Saul</i>	CASA DE LA RĂSCRUCE ♦ CLUBUL MANHATHAN
<i>Dinu Săraru</i>	TRILOGIA ȚĂRĂNEASCĂ ♦ CIOCOII NOI CU BODYGUARD
<i>Dinu Săraru</i>	GENERALUL REVOLUȚIEI CU PICIORUL
<i>& Victor Stănculescu</i>	ÎN GHIPS
<i>John Steinbeck</i>	ȘOARECI ȘI OAMENI ♦ FRUCTELE MÎNIEI
<i>Stendhal</i>	ROȘU ȘI NEGRU ♦ MĂNĂSTIREA DIN PARMA
<i>Alex Mihai Stoenescu</i>	ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA (vol. I, II, III și IV[1]) ♦ PATIMILE SFÎNTULUI TOMMASO D'AQUINO ♦ INTERVIURI DESPRE REVOLUȚIE
<i>J.R.R. Tolkien</i>	ROVERANDOM ♦ POVEȘTI NETERMINATE
<i>L.N. Tolstoi</i>	CAZACII ȘI ALTE POVESTIRI ♦ SONATA KREUTZER ȘI ALTE POVESTIRI
<i>Marius Tucă</i>	ASTENII DE BUZUNAR ♦ PAMFLETE CU ROMÂNI
<i>Oswald Wirth</i>	FRANCMASONERIA PE ÎNȚELESUL ADEPȚILOR SĂI
<i>Moony Witcher</i>	FETIȚA CELEI DE A ȘASEA LUNI ♦ NINA ȘI MISTERUL NOTEI A OPTA ♦ NINA ȘI BLESTEMULUI ȘARPELUI CU PENE

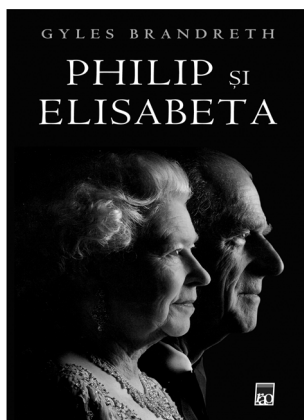
În curînd vor apărea

Antony Beevor
BERLIN

Alex Mihai Stoenescu
ISTORIA LOVITURILOR DE
STAT – VOL. 4 (II)

Gyles Brandreth
PHILIP ȘI ELISABETA

clubul cărții rao

Începînd cu 1 iunie 2005,
CLUBUL CĂRȚII RAO
are un nou regulament de funcționare, mai modern,
mai eficient și mai adaptat nevoilor dumneavoastră,
care este pus la dispoziția membrilor odată cu fișa
de înscriere. Principala inovație o reprezintă
introducerea a TREI TIPURI DE CARDURI
care vă oferă mari reduceri de preț
la achiziționarea cărților.
Pentru detalii privind acest regulament
vă puteți informa din broșurile editurii noastre
sau scriindu-ne pe adresa:

C.P. 2-124, București;
e-mail: club@raobooks.com

sau accesînd site-urile:
www.raobooks.com;
www.rao.ro